

Allegria

81 (1-2)

293

293-2-9

FRANCISCI
RIBERAE VILLACA-
STINENSIS, PRESBYTERI

Societatis Iesu, Doctorisq; Theologi de Templo, & de ijs, quæ ad tem-
plum pertinent libri quinq; ad Sacræ Scripturæ intelligentiam
ita necessarij, vt vix in ea paginam integram legas, in
qua tibi vsui non sint.

*Primus est de Fabrica primi templi, & secundi, & eius quod ab He-
rode adificatum est.*

Secundus de ijs quæ erant in templo.

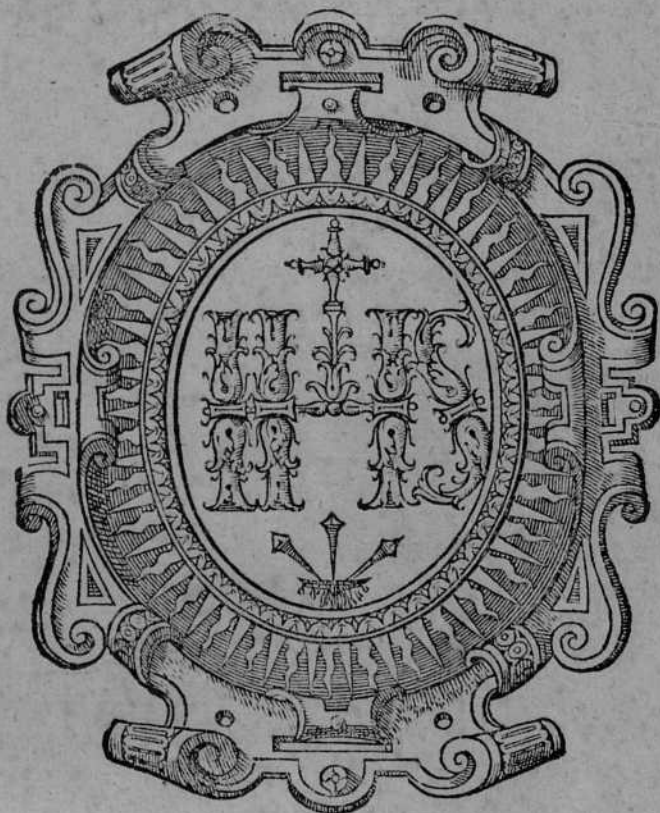
Tertius de Sacerdotibus, & vestibus Sacerdotalibus.

Quartus, de Sacrificijs Hebræorum.

Quintus, de Festis diebus Hebræorum.

In quibus omnia primùm Historico, deinde mystico sensu explicantur.

Cum quinq; copiosis indicibus. Primus est capitum singulorum librorum, qui ante primum
librum est; Secundus quæstionum Scripturæ, Tertius locorum, Quartus rerum, atq;
verborum. Quintus Euangeliorum totius anni in
vsu concionatorum.

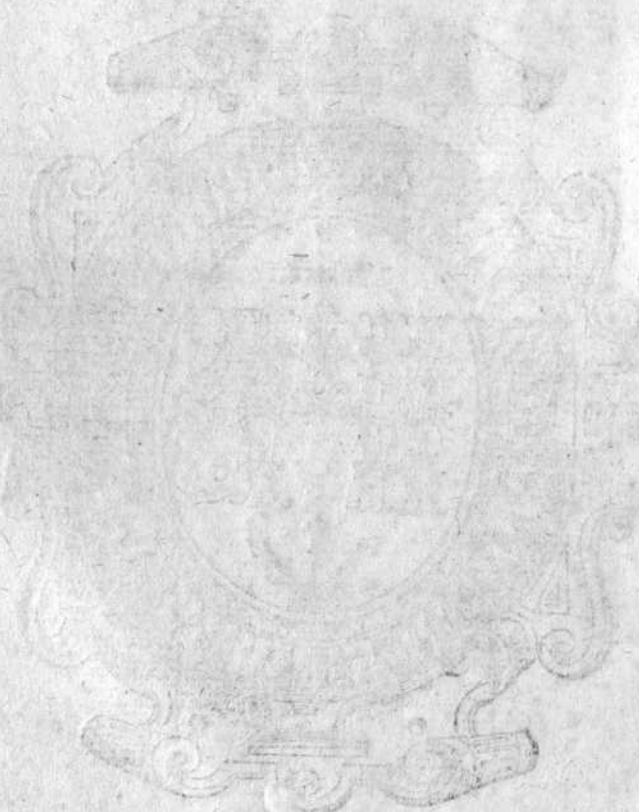
Cum Priuilegio Philippi Regis Hispaniarum.

SALMANTICÆ.

Excudebat Petrus Lassus. M. D. XCI.

LIBERAE VILLAE
S. P. B. Y. T. E. R. I.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint text at the bottom of the page, possibly a signature or date, including the word "Lullus" and "M. D. X. C. I.".

Suma del Priuilegio Real.

Oncedio la Magestad del Rey don Philippe nuestro Señor al Padre Doctor Francisco de Ribera de la compañía de Iesus, que por espacio de diez años que se comiençan a contar desde la data de su cedula, ninguno pueda imprimir, ni vender estos cinco libros de Téplo, & de ijs quæ ad templum pertinent, sino el mesmo, o quien su poder tuuiere, sopena que el que lo cõtrario hiziere pierda los libros y moldes y aparejos, y mas incurra en pena de cinquenta mil maruedis por cada vez, la tercera parte para quien dello denunciare, y la otra para el Iuez que lo sentenciare, y la otra tercera parte para la Camara de su Magestad. Diose en S. Lorenço el Real a 22. de Setiembre de mil y quinientos y nouenta años.

Tassa.

*T*asse este libro por los Señores del Consejo a quatro maruedis el pliego, segun parece por el testimoio que dello dio Alonso de Vallejo escrivano de Camara del Rey nuestro Señor. En Madrid a tres dias de Julio de 1591. años.

L I C E N C I A D E L P A D R E

Gil Gonçalez Visitador.

YO Gil Gonçalez Dauid Visitador de la compañía de Iesus en estas prouincias de Castilla, y Toledo, por particular commision que tengo de nuestro Padre General Claudio Aquaviua. Doy licencia, que se impriman los Commentarios sobre el Apocalypsi de S. Iuan, y los tratados, o libros de la fabrica del templo, y de las cosas que auia dentro del, que son dos libros, y otro libro tercero de las vestiduras sacerdotales, y de las causas dellas, y el quarto de las fiestas de los Hebreos, y el quinto de los Sacrificios, los quales Commentarios y libros compuso el Padre Doctor Francisco de Ribera de nuestra compañía, residente en nuestro Collegio de Salamãca, porque han sido vistos y examinados por muchas personas doctas, y graues de nuestra compañía. En testimonio de lo qual, di esta firmada de mi mano, y sellada con el sello acostumbrao. En Burgos a cinco de Febrero de 1590.

Gil Gonçalez.

Aprobacion desta obra.

HO S quinque de Templo, & de ijs, que ad templum pertinent libros à Doctore Francisco Ribera è Societate Iesu, & apud Salmãticenses sacrorum Bibliorum interprete compositos qua potui diligentia iussu supremę curiæ regiæ perlegi. Quumq; nihil inuenerim, quod pias aures offendere, aut Catholicæ veritati possit aduersari, imo vero multa in illis sint, quæ miram eruditionem redoleant, & Theologicum studium adiuuent, atque ad sacrarum literarum intelligentiam viam muniant, & sternant, dignissimos cenfeo, qui typis excudantur, & manibus studiosorum euoluantur. Salmanticæ vigesimo die mensis Maij. Anni 1590.

Ioannes Alfonsus Curiel
Sacrae Theologiae Doctor.

INDEX CAPITVM
QVINQVE LIBRORVM DE
TEMPLO, ET DE IIS, QVAE AD
TEMPLVM PERTINENT.

Liber Primus.

Qui est de Fabrica templi primi, & secundi, & eius quòd ab Herode ædificatum est.

DE tempore quo tēplum ædificatum est. cap. 1. pag. 3.
 Vbi nam sacrificia obtulerint Hebræi antequam templū conderetur. cap. 2. pag. 6.
 Cur Dauid non ædificauerit templum, sed Salomon, cap. 3. pag. 8.
 De loco in quo extructum est tēplum. c. 4. p. 8.
 De interiori templi fabrica. & primum de longitudine, & latitudine, & altitudine eius. cap. 5. pag. 9.
 De tribus partibus tēpli, & de altitudine Sancti sanctorum. cap. 6. pag. 11.
 Cur domus maior fuerit quam tabernaculū Moſis. cap. 7. pag. 13.
 De foribus Sancti Sanctorum, siue Oraculi. cap. 8. pag. 13.
 De velo Sancti Sanctorum. cap. 9. pag. 15.
 De foribus domus exterioris, id est secundæ partis, quæ erat ante vestibulum, & de ipſo vestibulo, seu porticu. cap. 10. pag. 16.
 De interiori ornatu domus, id est qualis fuerit hæc domus intrinsecus. cap. 11. pag. 17.
 De ornatu domus exteriori, id est qualis fuerit hæc domus extrinsecus. cap. 12. pag. 17.
 De fenestris domus. cap. 13. pag. 19.
 De exteriori fabrica templi, & primum de tabulatis, quæ erant circa domū. cap. 14. p. 20.
 De ostijs tabulatorum, & de cochlea, qua ad illa ascendebatur. cap. 15. pag. 23.
 De atrijs. cap. 16. pag. 25.
 De exhedris. cap. 17. pag. 28.
 De tempore quo templi ædificatio absoluta est. cap. 18. pag. 31.

Totius templi fabricæ mystica expositio, ac primum temporis & loci, quo templum ædificatum est. cap. 19. p. 31.
 Mensurarum templi, & trium eius partium mystica explanatio, & quid vnaquæque pars significet. cap. 20. pag. 34.
 Ostia, & velū tam Oraculi, quam domus exterioris, & porticus ostio, ac velo carens, & vniuersum harum rerum opus quid significant. cap. 21. pag. 36.
 Ornatus interior domus quid significet. cap. 22. pag. 39.
 Ornatus exterior domus quid significet. cap. 23. pag. 40.
 Tres ordines cellarū, & ostia, & cochlea quid significant. cap. 24. pag. 41.
 Atria & Exhedræ quid significant. cap. 25. pag. 43.
 Templum Salomonis quot annis steterit, & templum secundum quod à Iudæis è captiuitate Babylonica reuerſis cōstructum est, quo tempore ædificatum sit, & quot annis durauerit. cap. 26. pag. 43.
 De forma templi secūdi, & quid à primo differret. cap. 27. pag. 45.
 De eodem templo ab Herode reædificato, & quot annis steterit. cap. 28. pag. 46.
 De ijs quibus in interiori ædificio hoc templum à primo differrebat. cap. 29. pag. 47.
 De porta prima domus exterioris, quæ erat ante Sanctum Sanctorum, & de velo eius, & acde porticu. cap. 30. pag. 48.
 De primo atrio, quod erat omnibus commune. cap. 31. pag. 49.

- De secundo fano, seu templo, quod erat atriu,
laicorum. cap. 32. p. 50.
De tertio templo, siue atrio, quod solum pa-
tebat sacerdotibus, & Leuitis. cap. 33. p. 52.
De forma tabernaculi veteris. cap. 34. p. 52.

Liber Secundus.

Qui est de ijs qua erant in templo.

- De arca testamenti, siue foederis. cap. 1. p. 55.
Quid fuerit in arca foederis. cap. 2. p. 56.
De arcae mystica significatione. cap. 3. p. 59.
De Propitiatorio. cap. 4. p. 62.
De significatione Propitiatorij. cap. 5. pag.
63.
De Cherubim, qui erant supra Propitiato-
rium. cap. 6. pag. 64.
Quid significant duo Cherubim, qui sunt su-
per Propitiatorium. cap. 7. p. 65.
De altari Thymiamatis. cap. 8. p. 67.
De significatione altaris Thymiamatis. cap.
9. pag. 70.
De mensa propositionis, & panibus. cap. 10.
pag. 71.
De significatione mensae Propositionis, & pa-
num. cap. 11. pag. 74.
De candelabro. cap. 12. p. 76.
De significatione candelabri. cap. 13. p. 77.
De ijs quae erant in porticu, id est, de duabus
columnis. cap. 14. p. 79.
Quid columnae duae significant. cap. 15. p. 81.
De ijs quae erant in atrio sacerdotum. De la-
bro, & de Mariæneo, quod erat in templo,
cap. 16. p. 82.
De significatione labri. cap. 17. p. 84.
De decem luteribus. cap. 18. p. 87.
De significatione decem luterum. cap. 19.
pag. 89.
De altari Holocausti. cap. 20. p. 92.
Quid significet altare Holocausti. cap. 21.
pag. 94.
De vasis tabernaculi, & templi. cap. 22. p. 95.
Quid significant vasa tabernaculi, & templi.
cap. 23. pag. 95.

Liber Tertius.

*Qui est de sacerdotibus, & de vesti-
bus sacerdotalibus.*

- Quid differat inter sacerdotes, & Leuitas, &
de vtrorumque initiatione. cap. 1. p. 98.
De redditibus Leuitarum, & sacerdotum. ca.
2. pag. 100.

- De officio Pontificis, & sacerdotum. cap. 3.
pag. 102.
De Nathinais, & Nazareis, & Scribis, & Pha-
risaeis. cap. 4. p. 104.
De vestibus sacerdotalibus generatim, & ea-
rum causis. cap. 5. p. 106.
De feminalibus. cap. 6. p. 107.
De linea stricta, & zona, & significatione ea-
rum. cap. 7. p. 108.
De tiara, & significatione pilcorum. cap. 8.
pag. 110.
De vestibus Pontificis: & primùm de tunica
hyacintina, & eius significatione, tam Alle-
gorica, quam Morali. cap. 9. p. 111.
De Ephod, & eius significatione, tam Allego-
rica, qui Morali. cap. 10. p. 114.
De Rationali. cap. 11. p. 118.
De Doctrina & Veritate, quae erant in Ratio-
nali, & eius Allegorica, ac Morali signifi-
catione. cap. 12. p. 122.
De zona, & mystica eius significatione. cap.
13. p. 128.
De tiara Pontificis, & eius Allegorica, ac Mo-
rali significatione. cap. 14. p. 129.

Liber Quartus.

Qui est de Sacrificijs Hebraeorum.

- De triplici sacrificiorum genere, & de animalibus,
quae in eis immolabantur. cap. 1. pag.
133.
De Holocausto. cap. 2. p. 134.
De significatione Holocausti. cap. 3. p. 136.
De hostia Pacifica. cap. 4. p. 140.
De significatione hostiae Pacificae, de eius
lege, ac significatione. cap. 5. p. 144.
De sacrificio pro peccato. cap. 6. p. 149.
In eo sunt haec:
De victima peccantis Pontificis. p. 149.
De sacrificio peccati totius populi per igno-
rantiam. p. 152.
De peccato principis per ignorantiam. p. 152.
De peccato plebeij per ignorantiam. pag. 153.
De peccato per ignorantiam contra ceremo-
nias sacras. p. 153.
De peccato sine ignorantia commisso. pag.
153.
Quid fieret de hostia pro peccato. pag. 155.
De hostia pro delicto. p. 156.
De significatione sacrificij pro peccato. cap.
7. pag. 159.
In eo sunt haec:
De peccato Pontificis ibid. fol. 159.

De sa-

De sacrificio pro peccato totius populi, ibid.
pag. 161.
De peccato principis, ibidem. pag. 161.
Quid fieret de Hostia pro peccato, ibidem.
pag. 161.
De Hostia pro delicto, ibid pag. 162.
De sacrificio Iugi, cap. 8. pag. 162.
De Iugis sacrificij significatione, cap. 9. pag.
163.

Liber Quintus.

Qui est de Diebus festis Hebræorum.

De sabbato, & quid sit sabbatum secundo pri-
mum, cap. 1. pag. 165.
De neomenia, siue kalendis, cap. 2. pag. 171.
De Pascha, cap. 3. pag. 174. In eo sunt hæc:
De mense Paschæ, pag. 175.
De die Paschæ, & de hora immolationis, pag.
175.
De loco, pag. 184.
De ritu immolandi, pag. 184.
De ritu comedendi, pag. 185.
De mystica Paschæ significatione, cap. 4. pag.
187.
De diebus Azymorum, cap. 5. pag. 190.
De mystica Azymorum significatione, cap.
6. pag. 192.
De Pentecoste, siue sollennitate Hebdoma-
darum, cap. 7. pag. 194.
De significatione Pentecostes, cap. 8. pa. 197.
De die festo Tubarum, cap. 9. pag. 198.

De significatione sollennitatis Tubarum, ca.
10. pag. 199.
De die Expiationis, cap. 11. pag. 200.
De significatione diei Expiationis, cap.
12. pag. 201.
De sollennitate Tabernaculorum siue Sceno-
pegiz, cap. 13. pag. 202.
De significatione Tabernaculorum, siue Sec-
nopegiz, ca. 14. pag. 205.
De die festo Coetus, atq; collectæ, cap. 15.
pag. 206.
De significatione diei Coetus, siue collectæ,
cap. 16. pag. 207.
De die dati ignis, cap. 17. pag. 208.
De Encænijs, & eorum significatione, cap. 17.
bis posito, pag. 210.
De die festo obcædem Nicarnoris, & eius si-
gnificatione, ca. 18. pag. 211.
De diebus Sortium, siue de die Mardochei,
cap. 19. pag. 212.
De significatione dierum Sortium, cap. 20.
pag. 214.
De sollennibus ieiunijs Hebræorum. cap. 21.
pag. 214.
De septimo quoque anno, qui dicitur Sabba-
tum terræ, seu annus remissionis, cap. 22.
pag. 206.
De significatione septimi anni. cap. 23. pa. 217.
De quinquagesimo quoque anno, qui Iubi-
læus dicitur, cap. 24. pag. 217.
De significatione anni quinquagesimi. cap.
25. pag. 220.

F I N I S.

INDEX QVAESTIONUM SACRAE SCRIPTURAE,

quæ paulò fusiùs in hoc opere disputantur.

Quæstiones Scripturæ tot sunt fere in hoc opere, quot singulorum capita librorum, ideo hic non omnes, sed insigniores indicabimus.

- 1 Voto anno ab exitu ex Agypto templum extruxerit Salomon, pag. 3. num. 1.
- 2 *Anni iudicium Israel quomodo sint computandi, p. 3. n. 2.*
- 3 *Sacrificia vbi oblata fuerint ante templi adificationem, pag. 6. nu. 1.*
- 4 *An licuerit immolare in excelsis, pag. 7. nu. 8.*
- 5 *Quid sint Excelsa, & cur Scriptura dicat nonnullos reges non abstulisse excelsa, pag. 7. num. 9.*
- 6 *Cur Salomon potiùs templum adificauerit, quam Danid, pag. 8. num. 1. cap. 3.*
- 7 *Quis, & qualis fuerit locus, in quo adificatum est templum, pag. 8. num. 1. & sequentibus. ca. 4.*
- 8 *Cur templum maius fuerit quam tabernaculum, pag. 13. num. 1. cap. 7.*
- 9 *Quot annis steterint templum primum, & secundum, pag. 43. cap. 26.*
- 10 *Qualis fuerit arca testamenti, & cur ita dicta, pag. 55. num. 1. & sequentibus.*
- 11 *Quid fuerit in arca, pag. 56. num. 1. & sequentibus.*
- 12 *Cur non dicatur Deus sedere super Seraphim, sed super Cherubim, pag. 65. num. 6.*
- 13 *Altare Thymiamatis vtrum in Sancto Sancto fuerit, an extra, pag. 68. num. 6.*
- 14 *Quid differat inter Sacerdotes, & Lenitas, pag. 99. num. 3.*
- 15 *Moyse an fuerit Sacerdos, pag. 99. num. 4.*
- 16 *Nathinai, & Nazarei, & Scribae, & Pharisei qui fuerint, pag. 104. num. 1. & sequentibus.*
- 17 *Quid sint Vrim, & Thummim, siue Doctrina, & Veritas, pag. 122. num. 1. & sequentibus.*
- 18 *Quid in Scriptura interfit inter Peccatum, & Delictum, pag. 156. n. 26. & sequentibus.*
- 19 *Quodnam sit iter Sabbati, pag. 167. num. 8.*
- 20 *Sabbatum secundo primum quid sit, p. 169. nu. 13.*
- 21 *Quota hora incipiebant dies festi apud Hebraeos, pag. 170. num. 15.*
- 22 *Qualis sit ratio mensium, & annorum apud Hebraeos, pag. 171. num. 1.*
- 23 *Agnus vtra vespera diei decimi quarti immolaretur, pag. 176. num. 7.*
- 24 *Paschæ dies an esset festus, pag. 187. num. 30.*
- 25 *In diebus festis vter dies esset Sanctior, primus, an Septimus, pag. 191. num. 4.*
- 26 *Lex an quinquagesimo die data sit, pag. 195. nu. 2. & sequentibus.*
- 27 *Quæ nam sint buccinæ Inbilai, pag. 220. nu. 10.*
- 28 *Quo tempore pontifex vteretur vestibus sacris, pag. 130. num. 7.*
- 29 *Cur Oza sit interfectus, pag. 102. num. 4.*

DE TEMPLO.

ET DE IIS QUAE
ad templum pertinent.

LIBER PRIMVS,

QUI EST DE FABRICA TEM.

pli primi, & secundi, & eius quod ab Herode
aedificatum est.

PRO O E M I V M.

Multa, eademq; cognitu dignissima latet in scriptura eos qui
tēpli fabricam, & eorū, quæ in eo erant, rationem ignorāt.
Et cū de illis sepe loquatur, si ignorētur, plurima ignorari
necesse est: vix enim librum in ea inuenias, in quo non mul-
ta occurrāt de Sancto sanctorū, de tēplo exteriori, de ve-
stibulo, de atrijs, de arca, de Propitiatorio, de altari thymiamatis, & holocau-
sti. Quare vi breui commētario multas scripturarum locos explicaremus, vi-
sum est semel hæc omnia explanare, vt earū studiosis ad ingrediēdum in hæc
Sancti Spiritus alyta omni cultu, reuerentiaq; dignissima, facem (quātum pa-
tris luminum benignitas dabit) præferamus. Dicturi ergo de tēplo, & de ijs,
quæ in eo erāt, primū de templi fabrica, & tabernaculi dicemus: ac inde de
omnibus quæ erant in tēplo, & in tabernaculo, ad hærentes vbiq; verbis sacræ
hystorie, & ex alijs autoribus addentes quæ maximè addenda videbuntur.
Quare nūc caput sextum libri tertij Regum interpretabimur, vbi de templi
fabrica agitur, quod etiam subscribendum putauimus.

CAP. VI. Libri. III. Regum.

FActum est ergo quadringentesi-
mo & octogesimo anno egressio-
nis filiorum Israel de terra Aegypti,
in anno quarto (mese zio ipse est men-
sis secundus) regni Salomonis super
Israel aedificare coepit domū Domi-
no. Domus autem quam aedificabat
rex Salomon Domino: habebat sexa-
ginta cubitos in longitudine: & vigin-
ti cubitos in latitudine, & triginta cu-

bitos in altitudine. Et porticus erat
ante templum viginti cubitorum
longitudinis iuxta mensuram latitudi-
nis templi: & habebat decem cubitos
latitudinis ante faciem templi. Fecitq;
in templo fenestras obliquas. Et aedi-
cavit super parietem templi tabulata
per gyrum in parietibus domus per cir-
cuitum templi, & Oraculi: & fecit late-
ra in circuitu. Tabulatu quod subter
erat, quinque cubitos habebat latitu-
dinis:

A dinis:

dinis: & medium tabulatum sex cubi-
 torum latitudinis: & tertium tabula-
 tum septem habens cubitos latitudi-
 nis. Trabes autem posuit in domo per
 circuitum forinsecus, vt non hererent
 7 muris templi. Domus autem cum ædi-
 ficaretur de lapidibus dolatis, atq; perfe-
 ctis edificata est: & malleus, & securis,
 & omne ferramentum non sunt audi-
 8 ta in domo cum ædificaretur. Ostium
 lateris medij in pariete erat domus dex-
 træ, & per cochleam ascendebant in
 9 medium cœnaculum, & à medio in
 tertium. Et ædificauit domum, & con-
 10 summauit eam. Textitq; domum la-
 quearibus cedrinis. Et ædificauit tabu-
 latum super omnem domum quin-
 que cubitis altitudinis: & operuit do-
 11 mum lignis cedrinis. Et factus est ser-
 mo Domini ad Salomonem dicens:
 12 Domus hæc quam ædificas: si ambula-
 ueris in præceptis meis: & iudicia mea
 feceris, & custodieris omnia mandata
 mea gradiens per ea, firmabo sermo.
 13 nem meum tibi, quem locutus sum
 ad Dauid patrem tuum. Et habitabo
 in medio filiorum Israel: & non dere-
 14 linquam populum meum Israel. Igi-
 tur ædificauit Salomō domum: & con-
 15 summauit eā. Et ædificauit parietes do-
 mus intrinsecus tabulatis cedrinis: à pa-
 16 uimento domus vsque ad summita-
 tem parietum, & vsque ad laquearia
 operuit lignis cedrinis intrinsecus: &
 17 textit pauimentū domus tabulis abie-
 gnis. A Edificauitq; viginti cubitorum
 18 ad posteriorem partem templi tabu-
 lata cedrina à pauimento vsq; ad supe-
 riora: & fecit interiorem domum Ora-
 19 culi in Sāctum sanctorum. Porro qua-
 draginta cubitorum erat ipsum tem-
 plū pro foribus oraculi: & cedro omnis
 domus intrinsecus vestiebatur habens
 tornaturas & iūcturas suas fabrefactas,
 20 & cœlaturas eminentes. Omnia cedri-
 ni tabulis vestiebātur nec omnino la-
 21 pis apparere poterat in pariete. Ora-
 culum autem in medio domus in in-
 22 teriori parte fecerat: vt poneret ibi ar-
 cam fœderis Domini. Porro Oracu-
 lum habebat viginti cubitos longi-
 tudinis: & viginti cubitos latitudinis:
 & viginti cubitos altitudinis: & ope-
 23 ruit illud atq; vestiuit auro purissimo.
 Sed & altare vestiuit cedro. Domum
 quoq; ante oraculū operuit auro purif-
 24 simo: & affixit laminas clauis aureis.
 Nihilque erat in templo quod non au-
 25 ro tegetetur. Sed & totum altare Ora-
 culi textit auro. Et fecit in Oraculo duos
 cherubim de lignis oliuarum decem
 26 cubitorum altitudinis. Quinque cubi-
 torum ala Cherub vnā: & quinque cu-
 bitorum ala cherub altera: id est decē
 cubitos habētes à summitate alæ vnus
 27 vsque ad alæ alterius summitatem. De-
 cem quoque cubitorum erat cherub
 secundus in mensura pari: & opus vnū
 28 erat in duobus cherubim, id est altitu-
 dinem habebat vnus cherub decem
 cubitorum. & similiter cherub secun-
 29 dus. Posuitque cherubim in medio tē-
 pli interioris. Extendebant autem alas
 suas cherubim, & tangebant ala vnā pa-
 rietem, & ala cherub secūdi tangebant
 parietem alterum: alæ autem alteræ in
 30 mediaparte templi se inuicem contin-
 gebant. Textit quoque cherubim au-
 31 ro. Et omnes parietes templi per cir-
 cuitum sculpsit varijs cœlaturis & tor-
 no. Et fecit in eis cherubim, & palmas,
 & picturas varias, quasi prominentes
 de pariete & egredientes. Sed & pau-
 32 imētū domus textit auro intrinsecus, &
 extrinsecus. Et in ingressu Oraculi fecit
 duo ostiola de lignis oliuarū: posteq;
 33 angulorum quinque: & duo ostia de li-
 gnis oliuarum. Et sculpsit in eis pictu-
 ram cherubim, & palmarum species,
 & anaglypha valde prominentia: &
 34 textit ea auro, & operuit tam cheru-
 bim quam palmas & cetera auro. Fe-
 citque in introitu templi postes de li-
 gnis oliuarum quadrāgulos: & duo
 ostia de lignis abiegnis altrinsecus: &
 vtrumque ostium duplex erat: & se in
 uicem

35 uicem tenens aperiebatur. Et sculpsit
cherubim, & palmas, & cælaturas val-
de eminentes, operuitque omnia lami-
36 nis aureis opere quadro ad regulam. Et
ædificauit atrium interius tribus ordi-
nibus lapidum politorum, & vno ordi-
37 ne lignorum cedri. Anno quarto fun-
data est domus Dñi in mense zio: &
in anno vndecimo mense Bul (ipse est
38 mensis octauus) perfecta est domus in
omni opere suo: & in vniuersis uten-
silibus suis. AEdificauitque eam annis
septem.

DE TEMPORE, QVO
templum ædificatum est.

CAPVT. I.

Versus. 1.

ACTVM est ergo qua-
dringentesimo, & octogesimo
anno. Templum Ieroso-
lymitanum bis, aut po-
tius ter, ædificatum est,

vt dicemus postea, primùm à Salo-
mone rege, quod templum pri-
mum dicitur, deinde ab ijs qui è capti-
uitate Babylonica reuersi sunt, quod
templum secundum vocatur: tertio ab
Herode magno rege Iudææ. Primum
templum, de quo nunc loquimur, sa-
cra historia ceptum esse dicit anno
quadringentesimo, & octogesimo ab
egressione filiorum Israel ex Aegypto,
anno quarto regni Salomonis, mense
zio: qui anni ita computantur. Moses
octoginta annorum erat quando locu-
tus est ad Pharaonem, vt dimitteret
populum. Exo. 7. & mortuus est, cum
esset annorum centum, & viginti,
Deut. vltimo. † Itaque ab anno egres-
sionis filiorum Israel vsque ad mortem
Mosis anni quadraginta numerantur,
vt constat ex Exo. 16. & Deut. 8. Post
Mosem Hothoniel, additis annis, qui
bus præfuit Iosue, & qui fuerunt inter
Hothoniellem, & Iosue, rexit popu-
lum. 40. annos. Iud. 3. Ahod. 80. annos,
Iud. 3. Barac, & Debora. 40. Iud. 5. Ge-
deon. 40. Iud. 8. Abimelech filius Ge-
deonis. 3. Iud. 9. Thola. 23. Iud. 10. Iair.
22. Iud. 10. Deinde fuit interregnum. 18.
annorum. Iudi. 10. Iephthe. 6. Iudi. 12.
Abesam. 7. Iud. 12. Ahialon, siue, vt est

Anni vsq;
ad funda-
tionem tēpli
quo modo
cōputētur.

in Hebræo, AElon. 10. Iud. 12. Habdon
8. ibidem Samson. 20. Iud. 16. Heli facer-
dos. 40. 1. Reg. 4. Samuel, & Saul. 40.
Act. 13. Dauid. 40. 2. Reg. 5. & 3. Reg. 3.
3 † His adijciendi sunt tres anni regni Sa-
lomonis, siquidem mense secundo
quarti anni ædificare templum cœpit.
Ita annos numerat Alfonso Episco-
pus Abulensis Q. 12. in caput. 3. Iudi-
cum, & Q. 4. huius capituli, admo-
netque ad rectam libri Iudicum in-
telligentiam non esse numerandos
omnes annos, quorum liber ille memi-
nit, tamquam inter se distinctos. (ita enim
erunt plusquam sexcenti) sed omitten-
dos esse multos numeros, tanquam in
se inuicem redeunt, vt nunc factum
est, atque ita fient anni quadringenti
octoginta. Eamdem rationem secutus
est Dionysius in vtrumque locum. At
videtur hæc enumeratio planè aduer-
sari scripturæ, nec solum hæc enume-
ratio, sed summa etiam quadringento-
rum octoginta annorum in hoc capite
signata, quoniam ex historia libri Io-
sue, & Iudicium multò plures anni aper-
tissimè colliguntur. Iosue vltimo † le-
gimus: Seruiuitque Israel Domino cun-
ctis diebus Iosue, & seniorum, qui lon-
go vixerant tempore post Iosue, &
qui nouerant omnia opera Domini,
quæ fecerat in Israel. Ex cap. autem. 2.
Iud. intelligimus post eorum mortem
qui cum Iosue vixerant, filios Israel de-
clinasse ad idola, & eam ob causam tra-
ditos sæpe fuisse in potestatem hostium,
donec in afflictione clamabant ad Do-
minum, & iudices à Domino suscita-
bantur, per quos liberarentur. Primus
ergo iudex Hothoniel non continuo
post mortem Iosue suscitatus est, sed
post mortem seniorum, qui longo post
eum tempore vixerat, & post Hebræo-
rum idololatriam, ob quam in potesta-
tem Chusanrasathaim regis Mesopo-
tamiæ irato Deo traditi sunt. Iudic. 3.
5 † Deinde ait: Egressusque est ad pugnam,
& tradidit Dominus in manus eius
Chusanrasathaim regem Syriæ, & op-
pressit eum, qui euitque terra quadragin-
ta annis, & mortuus est Hothoniel. Si-
militer Ahod secundus iudex non est
creatus continuo post mortem Hotho-
nielis, sed postquam populus iterum
idololatria sua Deum irritauit, & ser-
uiuit Heglon regi Moab decem, &
octo annis. Iud. 3. Deinde ait: Humilia-
tusque

tusque est Moab in die illo sub manu Israel, & quieuit terra octoginta annis. Eadem est de ceteris iudicibus ratio vsque ad Abimelech, à quo iam manifestius iudicum tempora notantur, nam vsque ad eum non creantur iudices continuò post mortem præcedentium, sed postquam populus in potestatem hostium traditus est, & à tempore, quo liberatur, dicitur terra quiescere tot annos, quot communis sententia illis iudicibus assignat, vt videmus Iud. 4.

6 & .5. & .8. † Quare necesse est multò maiorem summam annorum colligi. Confirmat hoc Iosephus, qui ita, vt diximus, hæc omnia intellexit, & ab exitu Israel ex Aegypto vsque ad initium fabricæ templi annos numerat quingentos nonaginta duos. 8. Antiq. ca. 2: non sexcentos, & duodecim, vt putauit Abulensis. Q. 4. huius ca. dum vitiosis codicibus credit, in quibus, & in quibusdam recentioribus scriptum est: Annis DCX duobus postquam Israëlitæ ex Aegypto excesserant, sed errore librariorum, C, litera post, D, posita est, quæ ponenda erat post, X, vt legeretur. Annis DXC duobus, vt manifestum est ex Græco.

*Locus Iosephi restitu-
tus.*

7 † Alij versi à Ruffino habent: Anno quingentesimo. 2. quos secutus est Dionysius. Ac ne forte mendum sub esse apud Iosephum, aut temerè eum ita scripsisse suspicemur, bis hoc idem confirmat: libro enim. 10. cap. 11. ait: In cæsum est autem templum annis ex quo structum fuerat, elapsis quadringentis septuaginta, mensibus sex, & diebus decem additis, exactis à transmigratione ex Aegypto annis mille sexaginta duobus, mensibus sex, diebus decem. †

7 Si igitur ex hoc numero deducantur anni 470. durationis primi templi ab exordio fabricæ, supersunt. 592. ab exitu ex Aegypto vsque ad ædificationem templi. Idem lib. 11. ca. 4. docet gubernationem iudicum post Mosis, & Iesu imperium plusquam quingentis annis durasse. Mosis autem tribuit. 40. annos, Iesu. 25. 5. Antiq. capit. 1. Et quia supersunt. 27. ad. 592. dixit plusquam quingentis annis durasse. Huic argumento Abulensis locis citatis respõdet numeros libri Iudicum non esse accipiendos tanquam inter se distinctos: ita enim in

plures sexcentis summa excreveret, sed omittendos esse multos tanquam sibi coincidentes. Ob hoc (inquit in. 3. cap. Iud.) considerandum quod quandocunque ponuntur aliquot anni, quibus Israëlitæ oppressi sunt ab aliquibus hostibus, illi non sunt per se computandi, sed computantur sub annis, quibus terra dicitur quieuisse, vel quibus dicitur præfuisse aliquis iudex, & hoc modo reducentur omnia ad concordiam. †

8 Vt quum tempore Hothonielis terra dicitur quieuisse. 40. annos, in istis. 40. numerantur anni Iosue, & seniorum, & octo anni, quibus seruerunt Regi Chusan, & anni ipsi Hothonielis. & c. Ita intelligendos esse annos libri Iudicum docent Hebræi in maiori Chronologia, cap. 12. & recentiores Hebræi, quorum verba refert Andreas Mafius in caput vltimum Iosue, in versum 31. Petrus Comestor in Historia libri Iudicum cap. 5. Lyranus, & Dionysius Iud. 3. & 3. reg. 6. Hugo Cardinalis Iud. 3. Ioan. Lucidus lib. 2. de Emédatione temporum cap. 8. Matthæus Beroaldus in Chronico lib. 3. cap. 4. Montanus in Daniele, siue de temporibus. Genebrardus lib. 1. suæ Chronographiæ pa. 38. † Qui omnes, licet non nihil differant inter se initio computationis, in hoc conueniunt, ita accipienda esse verba libri Iudicum, vt dictum est, neque ab illis multum discrepat Mafius loco citato. Immo & Eusebius in Chronicis, in annis, quibus terra quieuisse dicitur, semper includit annos præcedentes, quibus scribitur Hebræos vexatos fuisse ab hostibus, idque se facere dixit iuxta Hebræorum traditiones. Verum hi autores dum partem scripturæ tueri volunt, alteri manifestam vim afferunt. Quum enim legamus: Egressusque est ad pugnam, & tradidit Dominus in manus eius Chusan, & oppressit eum, quieuitque terra quadraginta annis, atque ita de ceteris iudicibus, quis non intelligat terram quieuisse postquam Chusan oppressus est, & victus? nec enim poterat terra quiescere, quæ ab hostibus affligebatur dura seruitute. † Propterea vt veritatè historiæ ita tueamur, vt molliter etiam verba ipsa explicentur, sciendum est hanc esse Hebræorum consuetudinem, vt numerab-

libus

libus Cardinalibus vtantur pro Ordinalibus (ita enim vocant.) Et quidem à decem, & supranecessse est hoc facere, quia ordinalibus carent. Sed tamen etiam ab vno vsque ad decem facere solent. Vt Hag. 1. & Zachar. 1. In anno. 2. Darij regis, Hebr. In anno duobus. 3. Regum. 15. In anno tertio Afa. Hebr. In anno tribus Afa. Ita dictum est Genes. 1. Factumque est vespere, & mane dies vnus, pro primus, & vna sabbathiorum, pro Prima sabbathiorum. Zachar. 1. Iste iam septuagesimus annus est, Hebr. Iste iam septuaginta annus. Leuit. 25. † Sanctificabique annum quinquagesimum, Hebræ. Annum quinquaginta. Et in hoc ipso capite: Factum est ergo quadringentesimo, & octogesimo anno. Hoc etiam in verbis citatis Iudicium factum puto, vt quum ait capit. 3: Quieuitque terra quadraginta annis, & mortuus est Hothoniel, sensus sit: Quieuit terra quadagesimo anno, id est, post mortem Iosue, & seniorum expulso dominatu regis Syria tandem quadagesimo anno terra quieuit. Nos etiam eodem modo loquimur, quia Numeralibus Ordinalibus caremus in multis, nisi ex Latino sermone capiamus. Ita de ceteris iudicibus dicendum est, & seruata proprietate literæ conficitur numerus quadringentorum octoginta annorum. † Quod si aliquis obijciat deesse literam D ad hunc sensum conficiendum: sape in similibus locutionibus solet desiderari apud Hebræos, vt etiam adnotauit Pagninus libr. 1. Hebr. Institut. capit. 25. Verum quoniam hæc responsio, & si cum verbis Hebraicis satis congruat, cum nostra translatione non congruit, in qua capit. 5. scriptum est: Quieuitque terra per quadraginta annos: dicamus cum in fine vitæ Iudicum dicitur: Quieuit terra quadraginta annos, intelligi de annis, qui præcesserunt, & per quos ille iudicauit, non de consequentibus, vt verba sonare videntur. Hoc intelligimus ex Iudic. 3. Quieuitque terra quadraginta annis, & mortuus est Hothoniel. Quiescere autem dicitur à prælijs, vt manifestum est in capit. eodem: Et quieuit terra octoginta an-

nis à prælijs. Sensus ergo est: Quadraginta annis Israclitæ bellum non gesserunt, qui videlicet cum vita huius iudicis terminati sunt. † Et bellum non gerere dicuntur, quia repente traditi à Deo hostibus, nec aduersus eos rebellabant, nec alios bello adoriebantur. Donec tandem per iudicem liberabantur. Itaque quadraginta annos quieuit terra, quia maxima huius temporis pars, atque adeò, tota ferè nulla prælia habuit. Postremò notandum est. 40. annos, quibus Palæstini oppresserunt Hebræos, Iudic. 13. incidere partim in 20. annos Samsonis, Iudic. 15. Iudicauitque Israel in diebus Philisthijm viginti annis: partim in 40. annos Heli Sacerdotis. Ex his exploditur Cagni opinio, qui contra omnium Hebræorum, & Græcorum sententiam libr. 11. de locis capi. 5. in responsione. 12. argum. dicit vitiatos esse codices. 3. Reg. 6. & multò maiorem annorum fuisse summam.

Mense zio.

† Secundus mensis anni intelligendus est, non anni quarti regni Salomonis. Quodq; ait: *Ipsè est mensis secundus*, parenthesis est, vt sit sensus: In anno quarto regni Salomonis, mense zio, ipse est mensis secundus. Quod præterquam quod à nonnullis adnotatur, vt à Beda in libr. de Templo Salomonis, capite. 5. & ab Anselmo, à Ricardo in libr. eiusdem tituli, & à Lyrano: apertum est ex 2. Paralipo. 3. vbi legimus: Cæpit autem ædificare mense secundo anno. 4. regni sui. Mensis autem secundus anni Hebræis dictus est, † Ultima vocali, siue u, sit, siue o, vtroque enim modo legi potest, non consonante, vt Lyra, & Vatablus, & quidam alij putauerunt, quoniam, & Hieronymus scripsit zio, & lxx. postea in hoc capite non scripserunt, sed lxx. Cui in nostris mensibus respondet pars Aprilis, & pars Maij, quod tempus ædificijs in-

zio.

cipiendis aptissimum est.

VBINAM SACRIFICIA
obtulerint Hebræi antequam tem-
plum conderetur.

C A P. II.

SED quæritur, his quadringen-
tis octoginta annis vbinam
sacrificia obtulerint filij
Israel. Per quadraginta cer-
tè annos, quib⁹ versati sunt in deserto,
& postea donec terram promissionis
occuparent, tabernaculū illud, quod
in deserto constructum est Deo iuben-
te, & formam præscribente fuit illis
pro templo, ac semper illud secum por-
tarūt per diuersa loca, donec pacata ter-
ra reportare desierunt, & fixerunt illud
in Silo. Ios. 18: Congregatiq̄ue sunt
omnes filij Israel in Silo, ibique fixe-
runt Tabernaculum testimonij, & fuit
eis terra subiecta. Erat autem Silo vrbs
in forte tribus Ephraim, prope Bethel
tribus (si Gallico vocabulo vti licet)
leucis distans ab Ierusalem, vt ait Bro-
cardus in Descriptione terræ sanctæ.
Iud. 21: Ecce sollennitas Dō ninæ est an-
niuersaria in Silo, quæ sita est ad Septē-
trionem vrbs Bethel, ad Orientalem
plagam viæ, quæ de Bethel tendit ad
Sichimam, & ad Meridiem oppidi Leb-
na. † Positum est autem in Silo, quod
is locus propter pulchritudinem visus
sit idoneus, in quo tantisper maneret,
dum maior commoditas ædificandi
templi se præberet, vt scribit Iose. lib. 5.
Antiq. cap. 1. Simul etiam (vt ait Abu-
lensis in cap. 18. Iosue) quoniam Iosue,
qui Princeps erat populi, erat ex tribu
Ephraim, Num. 13. ibique oportebat fi-
gi tabernaculum, vt Iosue accuratius
obseruari faceret omnia, quæ ad ta-
bernaculi sanctitatem pertinebant.
Mansit autē tabernaculum in Silo vsq;
ad tēpora Helcanæ patris Samuelis. 1.
Regū. 1: Et ascendebat vir ille de ciui-
tate sua statutis diebus vt adoraret, &
sacrificaret Domino exercituū in Silo.
Immò & vsq; ad annum vltimū Heli Sa-
cerdotis, quo grauissimo bello Palæsti-
norū ingruente misit populus in Silo,
& tulerunt inde arcam fœderis, & capta
in eo bello arca mortuus est Heli. 1.
3 Reg. 4. † Arca autem ducta est à Palæ-

stinis in Azotum. 1. Reg. 5. & mansit in
eorum regione septem mensibus. 1. lum, & ar-
Reg. 6. Deinde remissa est ab illis in vr caquò trās-
bem Bethsames. 1. Reg. 6. postea in Ca lata fue-
riatharim. 1. Reg. 7. ibique mansit do- rint.
nec Dauid confirmato iam regno su-
per Iudam, & Israel reduxit eam ex Ca-
riath-iarim. 1. Paral. 13. Mansitque in
domo Hobededon Gethæi tribus men-
sibus, in villa quadam prope Ierusalem,
vt ait Iose. 7. Antiq. cap. 4. Inde à Da-
uide ducta est in domum suam, in supe-
riorem partem Ierusalem, quæ Ciuitas
Dauid dicta est, vbi locum arcæ ædifi-
cauit, tetenditque ei tabernaculum. 1.
Paral. 15. quod aliud erat ab illo, quod
fecit Moses, vt rectè ait Lyranus. 1. Pa-
ral. 15. † Et constat apertè ex. 2. Paral. 1.
4 vbi cum dictum esset tabernaculum
Mosis fuisse in Gabaon, dicitur con-
tinuò: Arcam autem Dei adduxerat
Dauid de Cariathiarim in locum,
quem præparauerat ei, & vbi fixe-
rat illi tabernaculum, hoc est, in Ie-
rusalem. De hoc tabernaculo, quod
arcæ præparauit Dauid, dictum est.
3. Regū. 1. Adonias autem timens Sa-
lomonem surrexit, & abiit in taberna-
culum Domini, tenuitque cornu alta-
ris. Et capit. 2. Fugit ergo Ioab in taber-
naculum Domini, & apprehendit cor-
nu altaris. Ita Abulen. Q. 41. in capit. 1.
lib. 3. Regū. Et ratio docet: hæc enim
omnia celerrimè facta sunt eodem die,
vt ait Abulen. Nec poterāt ire in Gabaon
in tanta temporis angustia, præsertim
5 Cum non esset ibi arca Domini. † Ta-
bernaculum autem, quod Moses con-
struxerat, translatum est de Silo, sicut
scriptum est Psal. 77. Et repulit taber-
naculum Silo, tabernaculum suum,
vbi habitauit in hominibus. Quo tem-
pore translatum fuerit, non satis con-
stat ex scriptura, sed valde probabile
est translātū fuisse, cū arca inde educa-
ta est, & Palæstini vicerunt Hebræos, vt
aiunt in eundem Psal. Aug. & Euthy.
Ianse. Genebrardus. Quod verba eius-
dem Psalmi videntur indicare: Et tradi-
dit in captiuitatem virtutem eorum,
& pulchritudinem eorum in manus
inimici, &c. De hoc etiam Ierem. 7.
Ite ad locum meum in Silo, vbi ha-
bitauit nomen meum à principio,
& videte quæ fecerim ei propter mali-

Tabernacu-
lum Mosi
fuit in Silo.

Silo.

malitiam populi mei Israel: vbi Hieronymus ait locum in ruinas, cinerisque collapsum fuisse, iuxta illud: Et repulit tabernaculum Silo. † Inde translatum est in Nobe ciuitatem sacerdotum, vbi erat, quum Dauid fugiebat Saulem. 1. Regum. 21. Inde venit in Gabaon urbem tribus Benjamin, quæ, autore Iosepho, libro. 2. de Bello, capit. 23. quinquaginta stadijs distat ab Ierusalem, id est, sex mille ducentis quinquaginta passibus, siue, iuxta Brocardum, tribus Leucis. 1. Paralip. 21: Tabernaculum autem Domini, quod fecerat Moyses in deserto, & altare holocaustorum ea tempestate erat in excelso Gabaon, id est, quando angelum stricto gladio vidit Dauid, & sacrificium Domino obtulit in area Ornan Iebusæi. Ibi autem mansit donec cum arca illatum est à Salomone in templum. 3. Regum. 8: Et portauerunt arcam Domini, & tabernaculum fœderis, & omnia vasa Sanctuarij, quæ erant in tabernaculo. † Hoc autem esse illud, quod Moyses fecerat, docet Iosephus. 8. Antiq. capit. 2. Manserunt autem tabernaculum, & arca in templo donec destructum est à Chaldæis, tunc enim ab Ieremia seruata sunt in spelunca. 2. Machabæo. 2. Ex his intelligimus cur dictum sit Psalm. 77: Et repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit, sed elegit tribum Iuda, montem Sion, quem dilexit. Et cur etiam dictum sit. 3. Regum. 3: Abijt itaque Salomon in Gabaon, vt immolaret ibi. Illud quippe excelsum erat maximum: videlicet præferebatur omnibus excelsis, quòd in eo esset tabernaculum à Mose factum. 2. Paralip. 1: Et abijt cum vniuersa multitudine in excelsum Gabaon, vbi erat tabernaculum fœderis Domini, quod fecit Moyses famulus Dei in solitudine. † Sacrificia vero semper populus offerebat in Silo, dum ibi fuit tabernaculum, & arca, sed postquam translatum est, offerebantur in loco in quo erat tabernaculum, vt à Salomone. 3. Reg. 3: aut in montibus, aut locis excelsis, non enim ædificatum erat templum nomini Domini vsque in diem illum. Hoc tamen, quod de excelsis, & montibus

Locus.
Psalm. 77.

Excelsa

dicimus, Abulensis contra Lyranum, & Hebræos. Q. 2. in capit. 2. lib. 3. Reg. & Q. 5. in hoc caput, nemini licuisse putat citra peculiarem Dei dispensationem ad quosdam factam. Ita Samuel immolauit in Ramatha, & in Galgalis. 1. Reg. 7. & 10. & 11, Elias in monte Carmelo. 3. Reg. 18, Dauid in area Ornan Iebusæi. 1. Paralip. 21. Quod multis probat Abulensis, sed eo potissimum, quod scriptum est. 3. Regum. 3. Dilexit autem Salomon Dominum ambulans in præceptis patris sui, excepto quod in excelsis immolabat, & accendebat thymiam. † In his excelsis constituebantur altaria, in quibus Deo immolabant. Quare semper Deo fuerunt inuisa, & antequam templum fieret, vt dictum est, & multò magis postquam est factum, quoniam extra templum sacrificare nemo poterat. Leuit. 17. hostiæ iubebantur immolari ante ostium tabernaculi, & Deuter. 12. Scriptum est: Caue ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in eo, quem elegerit Dominus, &c. Quod autem sæpe de regibus etiam bonis, vt de Iosaphat 3. Reg. vltimo dicitur: Verumtamen excelsa non abstulit, adhuc enim populus sacrificabat, & adolebat incensum in excelsis, etiam si de hostijs idolis immolatis non intelligeretur, sed de ijs, quas populus veterem consuetudinem retinens Deo verò immolabat, vitiosum iam erat, & Deo ingratum. † Ex his intelligitur difficilis locus Ecclesia. 49. Præter Dauid, & Ezechiam, & Iosiam omnes peccatum commiserunt: nam reliquerunt legem Altissimi reges Iuda, & contempserunt timorem Dei: quoniam Dauid non immolauit in excelsis. 3. Reg. 3: Ambulans in præceptis Dauid patris sui, excepto quod in excelsis immolabat. Ex quo cognoscimus Dauidis tempore populum non immolasse in excelsis. Ezechias autem, & Iosias excelsa abstulerunt. De Ezechia. 4. Reg. 18: Fecitque quod erat bonum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerat Dauid pater eius. Ipse dissipauit excelsa, &c. Quare & Dauid excelsa dissipasse intelligimus. De Iosia idem legimus. 4. Reg. 23.

Locus ex
Eccli. 49.

CUR DAVID NON AEDIFICauerit templum, sed Salomon.

CAPVT. III.

Varitur etiam cur Dauid nō aedificauerit templū, sed Salomon. Ex omnibus, qui praesuerunt Israel, primus Dauid de templo aedificando cogitauit. 1. Paral. 17: Cūm autem habitaret Dauid in domo sua, dixit ad Nathan Prophetam: Ecce ego habito in domo cedrina, arca autem foederis Domini sub pellibus est. Pellibus enim extrinsecus tabernaculum tegebatur. Cui per Nathan respondit Dominus: Non aedificabis tu mihi domum ad habitandum, neque enim mansi in domo ex eo tempore, quo eduxi Israel vsque in diem hanc, sed fui semper mutans loca tabernaculi, & in tentorio manens cū omni Israel. † Causam ipse Dauid ostendit cap. 28. Deus autem dixit mihi: Non aedificabis domum nomini meo, eo quod sis vir bellator, & sanguinem fuderis. Propterea relicta est hęc cura Salomoni, qui, iuxta nomen suum, pacificus fuit, ipse aedificauit templum quia typus erat Christi regis pacifici, qui aedificaturus erat Ecclesiam. Ex hoc intelligitur ratio illa. 1. Paralip. 17. Neque enim mansi in domo ex eo tempore, quo eduxi Israel, &c. Est enim ac si diceret: Non ego templum mihi fieri volo propter indigentiam meam, si enim egerem, initio aedificari illud iussissem, sed propter mysterium, vt significetur aedificiū futurum Ecclesiae: ideō nec ab ijs, qui praecesserunt, neque a te aedificari volui, sed a rege pacifico Salomone, qui expressior typus est Christimei. † Alioqui eadem ratione concluderetur, neque a Salomone fuisse aedificandum. Reliquit tamen Dauid Salomoni magnam vim auri, argenti, & aris, materiae cedrinae, quae paraue-
rat, cum templū aedificare moliebatur. Reliquit etiam magna munera omnis generis, quae populus obtulerat, & figillatim omnia enumerantur. 1. Paral. 28. & 29. Illud autem magis mirandum, reliquisse etiam eum illi formam totius templi, & valorum, non huma-

no ingenio excogitaram, sed a Deo sibi traditam. 1. Paral. 28. † Dedit autem Dauid Salomoni filio suo descriptionem porticus, & templi, & cellariorū, & cenaculi, & cubiculorum in adytis, nec non & omnium, quae cogitauerat atriorum, & exhedrarum per circuitum in thesauros domus Domini, & in thesauros sanctorum, diuisionūque sacerdotium, & Leuitarum in omnia opera domus Domini, & in vniuersa vasa ministerij templi Domini, &c. vsque ad finem vers. 18. Et postea: Omnia venerunt scripta manu Domini ad me, vt intelligerem vniuersa opera exemplaris.

DE LOCO, IN QVO EXTRUCTUM EST templum:

CAPVT. IIII.

Formam futuri templi praescripsit Dauidi Deus, ita etiam locum. 2. Para. 3. Et cepit Salomon aedificare domum Domini in Ierusalem, in monte Moria, qui demonstratus fuerat Dauidi patri eius, in loco quem paraue-
rat Dauid in area Ornan Iebusaei, qui vocatur in Hebraeo Arauna. 2. Reg. 24. & in nostra translatione Areuna, in Paralipomenis verò Orna, a lxx. semper Orna, siue Ornari. Erat autem Iebusaeus. 1. ex priscis vrbis habitatoribus, atque ex primis amicis Dauid, vt ait Iose. 7. Antiq. c. 10. Mons Moria est in quo olim Abraham Dei iussu sacrificare voluerat Isaac: si quidem Genes. 22. ait illi Dominus: † Tolle filium tuum vnigenitum, quem diligis, Isaac, & vade in terram visionis, atque ibi offeres eum in holocaustum super vnum montium, quem monstrauero tibi. Pro, In terram visionis, in Hebraeo est: In terram Moria, pro quo lxx. vorterunt: In terram excelsam. Aquila: In terram, τῆς καταρῆν, id est, quae illustris, vel conspicua est. Symmachus: In terram visionis, vt in Traditionibus Hebraicis in Genesin docet Hieronymus, estque omnium idem sensus. Mons enim erat excelsus, & propterea valde conspicuus, longaeque videri poterat, & ex eo multa longae poterant videri.

Mons Moria.

Dein-

3 Deinde subiicit Hieronymus: † Aiunt ergo Hebræi hunc montem esse, in quo postea templum conditum est in area Oræ Iebusæi, sicut & in Paralipomenis scriptum est. Idem ait in illud Ierem. 7. Dabo domum istam sicut Silo. Eadem est Iosephi sententia. 7. Antiq. ca. 10. & Bedæ in libro De templo Salomonis, cap. 5. & multorum. Est autem Mōria pars montis Sion (propter quod dictum est Psalm. 77: Sed elegit tribum Iuda, montem Sion, quem dilexit. Et ædificauit, sicut unicornium, sanctificium suum in terra, quam fundauit in sæcula) & à torrente Cedron ascendit versus urbem exigua planitie, & vndique præceps, atque decliuis, vt ait Iose. lib. 6. De bello capit. 6.

4 Idem lib. 15. † Antiq. c. 14. Tumulus erat petricosus, arduus, à vertice sensim versus Oriētale vrbis latus resupinus, & c. & propter altitudinem toti vrbi imminabat. Aristæus in libello De. lxx. interpretibus ad Philocratem, Urbem (inquit) in monte suspicimus totius Iudaicæ regionis mediam, sublimem prospectum præbentem, in cuius vertice templum apparebat visu pulcherrimū, & c. Inde sicuti qui ex alijs vrbibus veniebant in Ierusalem, dicebantur ascendere, quia vrbs erat in sublimi ædificata, vt Matth. 20. Ecce ascendimus Ierosolymam: ita qui ex vrbe veniebant in templum, ascendebant, vt Lucæ. 18. Duo homines ascendebant in templum vt orarent. † Erat autem templum ad Occidentalem plagam Ierusalem, ita vt eius longitudo esset ab Oriente in Occidentem, & latitudo à Meridie ad Septentrionem: & ostium, quo ad quotidiana ministeria templi ingrediebantur, erat versus Orientem, ita vt exoriens Sol æquinoctialis sine villo obstaculo radios suos per ostia templi, & Oraculi in ipsam arcam, quæ erat in tra Sancta Sanctorum, mitteret, vt ait Beda in libr. Quæst. in libros Regum. Q. 12. & Angelomus. Iosephus quoque ait libr. 8. Antiq. ca. 2. templum conuersum fuisse ad Orientem. Idem lib. 3. c. 5. ait: Tabernaculum autem statuit in eius medio versus ad Orientem, vt Sol surgens radios in illud mitteret.

6 † Hoc autem ideo factum videtur, quod ethnici ita ædes sacras constituebant,

vt signum in ara collocatum spectaret ad vespertinam cæli regionem, & sacrificantes spectarent ad Orientem, vt ipsa simulacra viderentur exorientia contueri supplicantes. Ita Vitruuius libr. 4. de Architectura. cap. 5.

DE INTERIORI TEMPLI fabrica, & primùm de longitudine, & latitudine, & altitudine eius.

CAP. V.

Domus autem, quàm edificabat rex Salomon Domino. Ab interiori edificio orditur, quod propriè vocatur

Domus, nam quæ circa illud erant, potiùs atria vocabantur, tametsi tota interior, & exterior fabrica sæpe domus dicantur, & templum. Longitudo eius est sexaginta vulgarium cubitorum, latitudo viginti. Exigua fortasse videbitur domus, sed si consideremus intra hos sexaginta cubitos nemini ingredi licuisse, nisi sacerdotibus, ipsumque altare holocaustorum, & atrium sacerdotum extra illos esse, superuacaneum esse videbitur longiorem, aut latiore facere domum. Altitudo fuit triginta cubitorum, quæ pro longitudine, & latitudine satis ampla visa est. Sequitur continuo (simul enim sunt omnia explicanda) † Et porticus erat ante templum. Videlicet per quã ingrediebantur in domum illam sexaginta cubitorum, Hebraicè: Et porticus erat ad faciem templi, cuius longitudo erat viginti cubitorum, latitudo viginti. Sed longitudo eius respondebat latitudini domus, quoniam longior huius porticus pars erat. 20. cubitorum, sicut latitudo templi: latitudo verò respondebat longitudini domus: & ita domus adiuncta porticui longitudinè. 70. cubitorum habebat, latitudinè verò semper eandem, id est, viginti cubitorum. † Sed cum per se consideratur porticus, & separata à domo, habet suam latitudinem respondentem longitudini domus. Sciendum est tamen 2. Paral. 3. multo altiore domum describi, ita enim scriptum est: Porrò altitudo ceterum viginti cubitorum erat.

Vers. 2.

Vers. 3.

Altitudo totius domus.

Sed habent hæc verba dubitationem, quoniam non de tota domo, sed de porticu dicta videntur, vt ex verbis præcedentibus conijci potest. Porticum verò ante frontem, quæ tendebatur in longum iuxta mensuram latitudinis domus, cubitorum viginti: porrò altitudo centum viginti cubitorum erat. Atque ita quidam sentiunt, altitudinem domus esse. 30. cubitorum, porticus verò altitudinem, centum & 20.

4 † At falsa est omnino hæc sententia, verbaq; nõ ad solã porticũ, sed ad domum etiam referenda sunt: itaq; non pertinent ad præcedentem proximè sententiam, sed ab illis noua incipit, vt probat grauissimorum autorum consensus. Ita interpretantur Beda in libro de Templo Salomonis. cap. 6. & 10. & in libro Quæstionum in libros Regũ. Q. 11. & Angelomus in hoc cap. & Rupertus lib. 3. comment. in lib. Reg. cap. 7. & idem Beda lib. 2. in Hesdras cap. 7. Ricardus in lib. de Templo, Petrus Comestor in historia tertij libri Regum. cap. 9. Lyran. Abulensis, Caietanus in hoc cap. Vatablus in c. 3. 2. Paralip. † Deniq; Iosephus sacerdos, & eruditus, & proprius gentis historicus palam hoc docet. 8. Antiq. ca. 2. Huius, inquit, ædificij altitudo fuit cubitorũ 60. & totidem longitudo, latitudo verò viginti. Super hoc autem erat aliud ædificium pari mensura, ita vt tota altitudo templi centum viginti cubitis constaret. Et lib. 15. cap. 14. inducit Herodem ita Iudeis loquentem: Templo huic, quòd postliminio reuersi à captiuitate Babylonica patres nostri instaurauerunt, desunt ad priscam altitudinem sexaginta cubita, tanto enim celsus erat vetus illud Salomonis ædificium, & c. † Templũ autem secundum, de quo ibi loquitur, constat habuisse sexaginta cubitos altitudinis ex Hesdras. 6. prohibente, videlicet, Cyro altius templum ædificari, vt ibidem ait Iosephus, & ex cap. 6. Hesdras intelligitur. Cum autem secundum multò minori magnificentia extructum fuisse constet, quàm primum, non est dubium primum habuisse multò maiorem altitudinem. Confirmat hoc quod legimus Hesdras. 3: Plurimi etiã de Sacer-

dotibus, & Leuitis, & principes patrũ, & Seniores, qui viderant templum prius: cum fundatum esset & hoc templum in oculis eorum, flebant voce magna, scilicet, quoniam ex fundamento cognoscebatur, non posse illud furgere in altitudinẽ prioris. † Postremo cum in capite illo describeretur mensura longitudinis, & latitudinis domus, & nihil de altitudine dictum sit; non est dubiũ, quin id, quod mox subiicit: Porrò altitudo ceterum viginti cubitorum erat, non solum ad porticum, sed etiam ad domum referri debeat. Multum tamen iuuari videtur sententia, quam nunc refutamur, sequentibus verbis: Et deaurauit eam intrinsecus auro mundissimo; non enim subaudiri posse videtur, Domum; sed porticũ: quoniam continuò ait: Domum quoque maiorẽ textit tabulis ligneis, & c. † Atque ita necessario videtur dicendum de porticu tantum sermonem fieri, cum dicitur: Porrò altitudo centum viginti cubitorum erat. Sed negamus subaudiendum esse Porticum, cum dicitur: Et deaurauit eam, imò subaudiendum est Domum, vt multi ex autoribus citatis intellexerunt, & vt manifestè docet translatio. 70. apud quos Porticus neutrius generis est, καὶ τὸ αἶλᾶμ aut potius τὸ εἰλᾶμ, quod sæpe videre licet apud eosdem, Ezech. 40. & 41. & postea ait: καὶ καταχρῦσωσεν αὐτον, scilicet, ὀίμον, id est, dõmũ. Itaq; vt rectè ait ibidẽ Caietanus, prius docet scriptura totã domũ vniuersim fuisse deauratam, deinde cum dicit: Domum quoq; maiorem, de partibus sigillatim loquitur, in quibus, quæ longior erat, vocabatur domus maior, vt statim dicemus. † Dicendum ergo est, si & citatos autores, & veritatem ipsam sequi volumus, in hoc nostro capite describi altitudinem domus vsque ad primam contignationem, in Paralipomenis verò vsque ad supremam: & ita omnia conciliantur. Iosephus autem non de prima contignatione locutus est, sed de media, quoniam ab ea incipiebat alterum ædificium, siue alterum templum altitudinis sexaginta cubitorum, & inferiorem cõtignationem omisit, quia pars erat templi primi, siue inferioris.

Abu.

Abulensis : Sciendum autem, inquit, quòd duæ domus istarum, scilicet, superiores, non habent expressa aliqua ministeria, ad quæ essent, ideo scriptura de eis rarò mentionē facit. † Sed credendum est, quod ibi reponerentur thesauri templi, & vestes ministrorū, & alia multa, quia erant ibi securissima, & c. Idem aiunt Lyranus, & alij; atque admodum probabile est, præsertim cum in templo seruatum sit tabernaculum Moysi, & illud fortasse quod fecit Dauid, & altare holocaustorum vetus, & plurima sacrificiorum instrumenta, & templi, ac Sacerdotum ornamenta. De his cōtignationibus intelligunt autores citati, & Iosephus quod postea dicitur: Et per cochleam ascendebant in medium cœnaculum, & à medio in tertium. Quò si verè exponitur, valide hinc omnia confirmantur quæ dicta sunt. Sed de his postea.

DE TRIBVS PARTIBUS templi, & de altitudine Sancti Sanctorum.

C A P. VI.

Edificauit quæ viginti cubitorū. Vt ordine procedam⁹, & semel de interiori fabrica dicam⁹, trāsimus, à versu. 3. huius capituli ad. 16.

Vers. 16.

Sancta Sanctorum.

Vlam.

Hechal.

Còdes hæc. c. da sim.

Tota hæc domus. lxx. cubitorū in tres partes diuidebatur: extrema omnium versus Orientem, porticus dicitur, & vestibulum, Hebraicè אהל. Post porticū exterior domus pars Hebraicè dicitur: הֵיכָל Latinè templum, sicut superius ait: Et porticus erat ante templum. Dicitur etiam exterior domus. Intima omnium Hebraicè אֹרַמְּיָהוּ id est Oraculum, à אָרַם quod significat loqui, quia inde responsa diuina reddebantur, vt dicemus cū loquemur de arca, Exo. 30. coram Propitiatorio, quo tegitur testimonium, vbi loquar tibi: Et אֹרַמְּיָהוּ id est Sanctitas Sanctitatu, siue Sāctū Sāctorū, siue Sācta Sanctorū, aut etiā Sācta per Antonomasiā. † Psal. 133. In noctibus extollite manus vestras in Sancta, & benedicite Dominum, עֲלֵי הַשָּׁמַיִם, id est, in sancta, Hebrai

cè, In Sanctum, שֵׁיטָא Ita & Paulus Apostolus Heb. 9. Introiuit semel in Sancta æterna redemptione inuenta. Sanctum verò Sanctorum dicitur, quoniam hæc est pars totius templi Sanctissima, in qua, scilicet, erat arca, & Propitiatorium, & Cherubim: quomodo dicitur Canticum canticorum, id est, eximium, & præstantissimum canticū. Et, Vanitas vanitatu, id est, eximia, & maxima vanitas. Ita dictū est Leu. 6. de simila oblata, qua solis Sacerdotibus vesci licebat: Sanctum Sāctorum erit, id est maximè Sanctum. Et postea: Omnis masculus de genere Sacerdotum vescetur de carnibus eius, quia Sanctum Sanctorum est. Et cap. 7: In loco Sancto vescetur his carnibus, quia Sāctū Sāctorū est. In his locis, & in similibus, q̄ sæpe occurrunt, est similiter in Hebræo שֵׁיטָא אֹרַמְּיָהוּ apud. lxx. אֹרַמְּיָהוּ.

Sancta Sanctorum.

Hechal.

Altitudo Sancti Sanctorum.

3 septimi in festo die Expiationum. † Hebr. 9. In priori quidem tabernaculo (id est in exteriorem tabernaculi partem) semper introibant Sacerdotes sacrificiorum officia consummantes, in secūdo autē semel in anno Solus Pontifex. De altitudine Oraculi nō eadem omnium opinio est; sunt enim qui velint fuisse triginta cubitorum, vt Beda cap. 10. libri citati de Templo Salomonis, Comestor in Historia. 3. Regum. cap. 10. Lyranus, Ricardus: aiuntq; cū viginti cubitorum dicitur, id non ad totius Oraculi altitudinem pertinere, sed ad parietem diuidentem Oraculum à templo, qui viginti cubitos habebat, vt per aperturam illam intraret in Oraculum fumus altaris thymiamatis, quod erat ante Oraculum, & operiret arcam existentem in ipso Oraculo. † Vatablus in hoc cap. affirmat Oraculum habuisse. 30. cubitos altitudinis, sed ideo dici. 20. quia illi viginti erant tecti auro, decem autem postremi tangebantur lapillis pretiosis, idque tradere doctissimos Hebræorum. At hoc commentum Hebræorum est, quod nullo

nullo argumento probant, vt solent multa. Probabilius videbatur quod ait Beda, sed nos id dicamus, quod bis in hoc cap. dicit sacra historia, altitudinē fuisse. 20. cubitorum, & ita prorsus fuisse quadratum Oraculum, quod etiam confirmat Iose. 8. Antiq. c. 2. & Abulēsis, qui prius quidem dixit: Altitudinē habet. 20. cubitorum secūdu Hebreos, vel secundum nos. 30. id est, secundum Christianos Doctores. † Sed tunc tantum sentētiā aliorum retulit, suā verò confirmauit Q. 15. iuius capit. nempe Oraculum fuisse quadratum, quoniam etiam in tabernaculo Mosis erat quadratum, id est longitudine, & latitudine, & altitudine decem cubitorum, vt ex Exo. 26. colligitur. Ita exponere videntur autores à me paulò antè nominati quod in hoc eodem capite legimus: *Edificauitque viginti cubitorum, ad posteriorem partem templi tabulata cedrina à pavimento vsque ad superiora, & fecit interiorem domum Oraculi in Sanctum Sanctorum.* Tabulata hæc esse volunt parietem separantem Oraculum à templo, atque hunc tantum habuisse. 20. cubitos. † Sed refellant hanc interpretationē verba, quæ paulo post sequuntur: *Porrò Oraculum habebat. 20. cubitos longitudinis, & 20. cubitos latitudinis, & 20. cubitos altitudinis.* Refellunt eam, & verba Hebraica, nam vbi nos habem⁹ Tabulata, in Heb. est Latera, ita erim habent: Et edificauit. 20. cubitos ad posteriorem partem domus in lateribus cedrinis, & c. Ita etiam vertit lxx. Latera autem cedrina vocat tabulas cedrinas, quibus nō solum parietes Oraculi tegebantur, sed ipsum etiam pavementum, quo præstabat exteriori domui, cuius pavementum tegebatur tabulis abiegnis, vt exponunt rectè Vatablus, & Caietanus. Leo Iudas vertit: *Edificauit etiam. 20. cubitis à lateribus ædis asseribus cedrinis à pavimento ad parietes.* † Atq; hinc intelligitur quomodo Oraculum habet altitudinē 20. cubitorum, cum reliqua domus haberet. 30. nimirū quod latera illa, siue tabulata, non surgebant nisi vsq; ad. 20. cubitos, & inde trabibus quibusdā continuabantur cum totius domus contignatione, quæ erat. 30. cubitorum. Vnde. lxx. transtulerunt: *A pavimento vsq;*

ad trabes, quæ scilicet erāt in tecto Oraculi. Quare quod in nostra trāslatione habemus, *A pavimento vsque ad superiora*, intelligitur, vsq; ad superiores partes parietū, quemadmodū paulò ante vertit eadē vocabula: *A pavimento domus vsque ad summitatem parietum*, Hebraicè: *A pavimento vsq; ad parietes*, id est tam pavementū, quā parietes toti ad summū vsq; erant obrecti tabulis cedris. † Quod autē ait: *Et fecit interiorem domum Oraculi in Sanctum Sanctorum*, idem est, ac si diceret: Et interiorem partē domus fecit, siue edificauit (ita enim est in Heb.) vt esset Sanctum Sanctorum. Vt Genes. 2: Et edificauit Dñs Deus costam, quam tulerat de Adam in mulierem, id est fecit vt esset mulier. Deinde quod ait: *Oraculum autem in medio domus in interiore parte fecerat*, pugnare secum videtur, quomodo enim in interiori parte domus esse potest, si est in medio domus? Sed cōsuetudo Hebræorū est, vt dicāt, *In medio domus*, pro intra domū, & similia. Vt Hab. 3: Domine, opus tuū in medio annorū viuifica illud, id est, intra annos, quos constitueras, & per prophetas promiseras. Psalm. 100: Nō habitabit in medio domus meæ qui facit superbiā. † At Ricardus argumētatur acutè cōtra id, quod dictū est, vt probet tabulata cedrina. 20. cubitorū esse parietē distinguētē oraculū à tēplo, atq; illud tātum fuisse. 20. cubitorū, vt per aperturā illā. 10. cubitorū fumus ingrederetur ad arcā. Argumētū est ex. 2. Paral. 3. vbi velū factū dicitur ante Oraculū, nec dubiū est quin velū hoc sit, quod in passione scissū est à summo vsq; ad deorsum. Cōsentiūt autē oēs Doctores scissū esse hoc velū, vt paterent ea, quæ erāt intrā Sācta Sāctorū. Si hoc velū pēdebat ante parietē, nihil eius scissi profuisset, quādo quidē integer paries manebat: necesse est ergo dicere pēdēdisse ante illos decē cubitos, q sine pariete remāserāt à tabulato. 20. cubitorū vsq; ad primā contignationē triginta. Præter. † Vectes, q semper arcæ circulis inferti erāt, apparebāt extra Oraculū. 2. Paral. 5: Vectiū autē, quibus portabatur arca, quia paululū lōgiores erāt, capita parebāt ante Oraculū, si verò q paululū fuisset extrinsecus, eos videre nō poterat. Ergo vectes ex vna parte summitatem

Vers. 19.

In medio. }

mitatē parietis. 20. cubitorum iacebant, ita vt eorum capita extrinsecus apparerent: & quia velo illo tegente spatum decem cubitorum sine pariete, operiebantur, videbantur ab ijs, qui prope erāt, si quis vero paululum fuisset extrinsecus, eos videre non poterat. † Horum argumentorum solutio melius ex ijs, quæ paulò post dicentur, cognoscetur; nunc hoc satis erit, fores Oraculi fuisse magnas, semperque patuisse; ita capita vectium arcæ prominentia, & velo tecta apparebant: ita etiam velo scisso à summo vsque deorsum patuerunt Sancta sanctorum. Quamuis, & aliter ea verba de apparitione vectium possint intelligi iuxta Caietanum, de quo suo loco dicemus.

CVR DOMVS MAIOR fuerit, quam tabernaculum Mosis.

CAP. VII.

M Eritò hic quæret quis cur domus maior constructa fuerit, quam tabernaculum, quod, vt colligitur ex mensuris capit. 26. Exodi, longum erat. 30. cubitos, latum. 10. & altum totidem. Quamuis Iosephus. 3. Antiq. cap. 5. latitudinem dixit fuisse. 12. cubitorum, & totidem altitudinem; sed id extrinsecus intelligendum est, vt ipse exponit. Hanc quæstionem optimè dissoluit Abulensis. Q. 11. huius capit. Negat causam fuisse multitudinem hominum maiorem tempore Salomonis, quam Mosis, quoniam in Sancta Sanctorum solus pontifex introibat, in templum verò, quod erat ante Sancta Sanctorum, non introibant omnes sacerdotes, sicut modò introeunt in templum nostra, ita enim oporteret esse maius, vt plures caperet sacerdotes, sed vnus tantum introibat manè, † & vespere ad incendendas lucernas, & ad adolendum incensum, vt intelligitur ex Exo. 30. Atque ita Luc. 1: Zacharias introiuit ad ponendum incensum solus, & populus eum foris expectabat; certè non introibant multi simul. Quare quod Paulus scribit Hebr. 9: In priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes: in secundo autem semel

in anno solus pontifex: non de templo dicitur, sed de tabernaculo, & primum tabernaculū, id est, exterius, videtur latè sumi, vt comprehendat etiā locum extra illud, in quo erat altare holocaustorum. † Causæ igitur sunt duæ, prior est pulchritudo, & magnificentia templi, quam decet amplior magnitudo, dixerat enim Dauid. 1. Paral. 22: Dominus autem, quam ædificare volo Domino, talis esse debet, vt in cunctis regionibus nominetur. Huius rei causa Salomon quædam maiora fecit quam Moses, & Herodes templum reædificans etiam maius illud fecit, quam fecerat Salomon, vt suo loco dicemus ex Iosepho. Posterior causa est munitio templi, quod munitissimum esse oportuit, vt in eo sacra sine metu fierent, & diuitiæ templi diutius seruariantur. † Et quidem tabernaculum, quia portabatur, & mouebatur cum exercitu, neque ita magnum esse potuit, aut debuit, neque ita munitum: templum autem semper in eodem loco mansurum erat. Seruata est tamen in templo proportio tabernaculi, quoad eius fieri potuit: nam vt in tabernaculo longitudo. 30. cubitorum tripla est ad latitudinem decem: ita in domo longitudo. 60. ad latitudinem. 20: & sicut longitudo domus dupla est ad longitudinem tabernaculi, ita & latitudo ad latitudinem. In altitudine autem non potuit seruari proportio, quoniam altitudo tabernaculi erat altitudo vnus tabulæ, quæ non poterat esse decem cubitis longior, aut si esset, non poterat tabernaculum portari, ideoque fuit altitudo. 10. cubitorum, templum autem instar turris ædificari oportebat.

DE FORIBVS SANCTI sanctorum, siue Oraculi.

CAP. VIII.

D OMUS. 60 cubitorū, in qua adhuc versamur, diuersa erat à pariete, qui relinquebat versus Occidentē. 20. cubitos, & versus Orientem. 40: sic fiebant duæ domus, vt dictum est, altera. 20. cubitorum, id est, Sanctum Sanctorum: altera. 40. id est, templum, aut domus exterior.

In hoc

Vers. 31.

In hoc pariete erat ianua, qua introibatur in Oraculum, de qua dicitur: *Et in ingressu Oraculi fecit duo ostiola de lignis oliuarum, postesq; angulorum quinque.* Id est in ipsa ianua, per quam ingrediebatur ad Oraculum, fecit duas fores oleaginas, quas vocat interpretes Ostiola, atq; ita vocari putant Lyranus & Abulensis, quoniam parua erant cum eis collata, quæ erant in ianua extrema totius templi. † At noster interpretis non diminutionis causa ostiola posuit, sed per inde ac si diceret, Ostia: nam Hebraicè dicuntur *חַיִּתִּים* & .lxx. *θύρας*, & ipse continuo ait: Et duo ostia de lignis oliuarum. Fortasse Ostiola dixit, vt, more Græcorum, ipsorum elegantia, decoremq; ostenderet, solent enim parua gratiora oculis esse, & pulchriora. Porro in Heb. nō est, Duo, in primo loco, sed absolute. In ingressu Oraculi fecit ostia, ita etiā est in Græco, & in Heb. & in emēdatioribus codicibus Latinis, & ita inueni in manu scripto codice antiquo. Ita legit Beda. c. 15. Quod vel ex eo intelligitur, quod statim repetit: Et duo ostia de lignis oliuarum: ac si diceret: Ostia quæ sine numero posui, duo erant. † Sed non parum habere dubitationis videtur, è qua materia facta sint hæc ostia; quamvis enim interpretis vertat: De lignis oliuarum, tamen quod in Heb. est, *לְעֵץ זַיִת*, id est de ligneis olei, recentiores secuti R. Dauidem vertunt, De ligneis pineis. Iosephus autē. 8. Antiq. cap. 2. De lignis cedrinis: .lxx. *ἐξ ἑύλων ἀγκυθίων*, id est, ex lignis iuniperi, quæ nullam cariem sentiunt, & perpetuitati ædificiorum aptissima sunt. Immo ijdem continuo vbi habemus: Et duo ostia de lignis oliuarum, verterunt: *ἐξ ἑύλων πευκίνων* Id est, ex ligneis pineis, aut picæ arboris, ex qua pix educitur. Nec mirum est variare alios interpretes, cum ipse noster interpretis variet, & Nehem. 8. verterit: † Et frondes ligni pulcherrimi, Heb. *לְעֵץ זַיִת* Id est ligni olei. † Egredimini (inquit) in montē, & afferte frondes oliuæ, & frondes ligni pulcherrimi: Lignum autem pulcherrimum Hiero. in illud Zach. 14. Et omnes, qui reliqui fuerint, affirmat à Iudæis intelligi cedrum. Quod quidem rectè conuenit cum Iosepho, qui fores cedrinas esse voluit, nisi quod

Lignum pulcherrimum.

in montibus Iudææ non inueniuntur Cedri. Quare. lxx. ibi verterunt: Et frondes lignorum Cupressinorum. Dicamus ergo, *לְעֵץ זַיִת* Non vnus arboris nomen esse, sed multarum, vt varietas interpretationum indicat, significat enim lignū olei, siue pinguedinis. Atque ideo illis arboribus conuenit, ex quibus oleum, aut pinguedo educitur, cuiusmodi sunt Oliua, pinus, larix, picæa, cupressus, cedrus, iuniperus. † Sed quoniam oleum oliuæ propriè, & simpliciter dicitur oleum, atque hoc maxime significatur nomine Hebraico, *לְעֵץ זַיִת* vbiunque per se ponitur lignum olei, finihilsequatur, aut præcedat, quod aliter interpretari cogat, meritò oliuam interpretabimur, vt fecit hic Hiero. & Isa. 41. Dabo in solitudine cedrum, & spinā, & myrtum, & lignum oliuæ. Propterea Chaldaus similiter affirmat fores Sancti Sanctorum fuisse ex oliua, & semper ita vertit. At Neh. 8. quoniam iam dictum erat: Afferte frondes oliuæ, rectè Hieronymus de alia arbore interpretatus est. Cur autem è lignis oliuæ factæ sint, intelligere possumus ex verbis Vitruuij libr. 1. cap. 5. qui de huiusmodi lignis ait: Namque ei materia nec tempestas, nec caries, nec vetustas potest nocere. † Sed ea & in terra obruta, & in aqua collocata permanet sine vitijs vtilis sempiterno. Sequitur continuo: *Postesq; angulorum quinque.* Id est (vt exponunt Lyranus, & Abulensis,) superficies postium, qui erant ad latera ianua, secundum longitudinem suam habebat quinque angulos, de quo nihil scripsit Iosephus. Quinque anguli fortasse præter decorem nullā habent causam, sicuti neque quatuor in postibus ostij tēpli exterioris, sed mysterij causa, quod significant positi sunt, de quo suo loco dicemus. Multa enim solet exprimere sacra historia, quæ non tam Historia, quam Allegoria deseruiunt. † Quale est cultros secundæ circuncisionis filiorum Israel fuisse lapideos. Ios. 5. buccinas, quibus euertēda erat Iericho, fuisse sacerdotales, tēplum fuisse. 60. cubitos longum, latum. 20. fores Oraculi fuisse de lignis oliuæ, de quibus omnibus postea agemus. Ceterum vbi nos habemus: *Postesq; angulorum quinque* re-

Lignum olei.

Regula.

recentiores omnes vertunt, Superliminare, & postes angulorū quinque, quoniam præter id quod sonat, Postes angulorum quinque, in Heb. est, **הַתְּיָרִים**, qua voce postem, siue superliminare significari dicunt. Immo & Chaldaeus ita vertit, Et portæ domus Oraculi fecit valuas e lignis Oleæ, superliminaribus eius, & postibus inter se ordinatis. † Verum nihil nostræ translationi addendum est, ita enim & lxx. transtulerunt, καὶ φλίπς πνεταπλίας, id est, Et postes quincuplices, id est quinque angulorum. Quod vt intelligatur, sciendum est, **תְּיָרִים**, planitiem interdum significare, vt Genes. 14. Vsq̄ ad campestria Pharam, id est, Vsq̄ ad planitiem. Interdū verò significat frontem, siue partem rei anteriorem, vt sæpe Ezech. 40. & 41. vbi Hieronymus, id est initio fere cap. 41. exponēs illud: Mensus est in fronte portæ duos cubitos, dicit Symmachū vertisse, *περὶ τὴν θύραν*, id est, Circa portam, Theodotio nem ipsum vocabulum, **תְּיָרִים**, reliquisse, Aquilam vertisse ostium, se autem frontem. † Ita igitur interpretari possumus Hebraica: Et planities, postium quinque angulorum. **תְּיָרִים מוֹרֹת חֲטָטִים** vel: Et frons, id est, extima superficies postium angulorum quinque, quod idem est cum nostra translatione, nisi quod scribendum est, **תְּיָרִים**, vt semper apud Ezech. scribitur, & vt ratio ipsa docet. Addit etiam scriptura: *Et sculpsit in eis picturam Cherubim, & palmarum species, & anaglypha valde prominentia, & texit ea auro, &c.* De Cherubim dicemus cum agemus de ijs, quæ erant in templo. Postea etiam explicabimus, quid palmæ significarent, & sculpturæ. † Anaglypha vocat nunc sculpturam eminentem, & signis asperam, quam sculptores vulgò releuatam vocāt. Ita paulo post vertit: Et cælaturas valde eminentes, varias videlicet imagines rerum non planas, sed eminentes. In Hebræ. est vtrobique, **תְּיָרִים צִיִּים**, & vtroque loco. lxx. similiter transtulerunt: καὶ διαπεπρασμένα πρόταλ. Id est, & extensas laminas. Recentiores vertunt: Et apertiones florū, vt significant cælatos simul fuisse flores cum aperiuntur, & explicantur: quod etiam potest rectè verti, quoniam **צִיִּים**,

& florem significat, & laminam, & **תְּיָרִים** apertiones, siue emissiones, ac si diceret: Emissiones laminarum, id est sculpturas exurgentes ex ipsis laminis.

DE VELO SANCTI SANCTORUM.

CAPVT. IX.

Nte hūc parietem, & ante hoc ostium velum pende-
bat, de quo. 2. Paral. 3. Fecit quoque velum ex hyacintho, purpura, cocco, & bysso, & intexuit ei Cherubim, Et Iosephus. 8. Antiq. c. 2. Et in pariete adyrum à reliquo corpore separantefores apposuit cedrinas, has quoque cælatas, & inauratas, eas prætexit velis picturatissimis, hyacintho, purpura, cocco, byssoque splendidissima, ac mollissima distinctis, &c. Horum quatuor sæpe meminit scriptura cum de ornatu templi, & summi sacerdotis agit. Hyacinthum vocat lanam coloris hyacinthini, qui violaceo, atque cœlesti similis est, quam lanam pretiosam fuisse apud veteres docet illud Odys. 4. vbi Helenæ colum famula affert violacæ lanam habentem-- *Αὐτὰρ ἐπ' αὐτῶν*--
Ἠλεκάνη τετάνυστο ἰοδρεφὸς εἶρος ἔχουσα.

Velum Sæ
Et Sæctorū.

Hyacintho

Hoc est: At super ipsum-- Colus extrusa est violacæ lanæ habens. † Purpuram vocat lanam rubei coloris subobscuri, quam olim veteres summo in pretio habebant, & regibus tribuebant, tingebantq̄; illā succo piscis ex conchyliorū genere, qui purpura dicitur, de quo Plin. lib. 9. ca. 36. Ibidem de colore purpuræ ait: Nigrantis rosæ colore sublucēs. Coccus bis tinctus dicitur nūc lana, quæ tingebatur sanguine vermiculi ad modū rubri, qui nascitur in coccis, id est, in granis arbusculæ, quā Cusculiū dicūt, vt docet Plin. lib. 16. c. 8. Vnde nobis Cofcoja dicta est, & granū ipsum vocatur grana. De quo vermiculo legimus Isai. 1. Et si fuerint rubra, quasi vermiculus, velut lana alba erūt. Heb. **עֲוִלִים**, id est, vermis. Vt autē lana plenius hoc colore pretiosissimo imbueretur, bis tingi solebat, semel antequā in fila deducere tur, & iterum postquam deducta erat, & dicebatur tunc **עֲוִלִים**, id est, vermis

Purpura.

Coccus bis
tinctus.

Anaglypha

vermis

Byssus.

vermis secundus. Byssus vocabulum apud Græcos, & Latinos ab Hebræis mutuatum, בִּיסָו , tenuissimi, & candidissimi lini genus est, quod veteribus erat in delicijs Luc. 16: Homo qui dam erat diues, qui induebatur purpura, & bysso. Et de coccinis vestibus. 2. Reg. 1. Filia Israel super Saul flete, qui vestiebat vos coccino in delicijs. Huius veli magnitudinem scriptura non docuit, sed intelligendum est eiusdem fuisse magnitudinis cum pariete ipso, quem tegebat, quoniam eadem magnitudine fuit velum, quod erat in tabernaculo, vt planè intelligitur ex Exo. 26. & apertè confirmat Iose. 3. Antiq. c. 5.

DE FORIBVS DOMVS exterioris, id est, secundæ partis, quæ erat ante vestibulum: & de ipso vestibulo, seu porticu.

C A P. X.

Vers. 33.

Vers. 34

DE domo exteriori deinde loquitur scriptura: *Fecitq; in introitu templi postes de lignis oliuarum quadrangulatos.* De quo iam diximus: *Et duo ostia de lignis abiegnis altrinfecus.* Ostia, vt & superius, pro foribus ponit. De his foribus hoc tantum scripsit Iosephus. 8. Antiq. c. 2. Ianuæ demum fores altitudini parietis proportionem conuenientes addidit, latus cubitos viginti, & auro illitas. Sed mendosus omnino videtur numerus, quoniam tota latitudo parietis non erat nisi viginti cubitorum. Figuram foriū ita describit Beda cap. 15: Necesse erat parietem istum templi, quum esset exitus domus, & altus esset cubitos. 20. conuenientem crassitudinem habere. Decem videlicet cubitorum, vt ait Comestor. † In huius crassitudinis extrema parte ostia affixa erant altera contra altera, ita vt vtrumq; ostium vnus lateris teget totam crassitudinem aperturæ, duoq; ostia vnus lateris inter se cōnectebantur ansulis quibusdā, ita vt cum aperiebantur, alterū alterū deferret. Quo fiebat, vt si fores essent clausæ, videretur omnino vnus paries continuus, tam intrinfecus, quàm extrinfecus, cum eisdem cælaturas habe-

rent cum pariete, apertæ verò totam crassitiem parietis lateris sui bina ostia tegerent, & eadē pulchritudo cernere tur in crassitudine parietis, quæ in ipso pariete extrinfecus atq; intrinfecus videbatur. Sed si parietis crassitudo decē cubitorū fuit, vt ratio exigit, oportebat duo ostia vnus lateris esse decē cubitorū, id est singula quinq; † Itaintellexit Comestor in Historia 3. lib. Reg. c. 10. & Abulensis. Et hoc est, quod dicitur: *Et vtrumq; ostium duplex erat, & se inuicem tenens aperiebatur.* Poterant enim complicari hæc ostia, & tunc alterum non deferebat alterum, sed cum aperiebantur, alterum alterum ferebat propter ansulas, quibus fuerunt copulata, quæ ansulæ in medio ostiorum manebant cum aperiebantur. Necesse autem fuit ansulas apponi, quoniam si simplex esset ostium decem cubitorum, magni ponderis esset, & multo labore clauderetur, atq; aperiretur. Hoc & mihi magis probatur. Sed obstare videntur Hebræa, quæ ita habent ad verbum: Et duo ostia de lignis abiegnis; duo latera ostij vnus rotunda, & duo latera ostij alterius rotunda, sicut verterunt Pagninus, & Leo Hebræus. † Quare si latera duo in vtroque ostio erant rotunda, binæ fores fuisse videntur in vtroque ostio rotundæ versus postes, positæque more libri complicati erecti. Sed respondendum est, dici rotunda, id est, volubilia, quæ voluebantur. Et ideo Hieronymus dixit, pro גְּרִיטִי . Et se inuicem tenens aperiebatur. lxx: Duæ plicaturæ ostium vnum, & cardines, siue vertebræ ipsorum, & duæ plicaturæ ostium secundum, quæ conuoluuntur. Itaque in medio duarum forium erant vertebræ ferreæ, siue aureæ, quibus conuoluebantur fores ipsæ, & se inuicem tenebant. Hæc omnia videntur confirmari verbis Ezech. 41: Et duo ostia erant in templo, & in Sanctuario, & in duobus ostijs ex vtraque parte bina erant ostiola, quæ in se inuicem plicabantur. † Nonnulli, vt Ricardus, eodem modo existimant disposita fuisse ostia Oraculi, id est, fuisse quadruplicia. Verum id neque ex verbis scripturæ colligitur, neque idoneo vlllo argumento cōprobatur; immò id apertè negat Beda capit. 15. Ante hanc ianuam, & an-

Porticus.

te hunc parietem velum alterum appensum erat simile illi, quod erat in Oraculo. Iose. 3. Antiquit. capit. 2: Oppansum est præterea aulæum & huic ianua, simile illi, quod interior ianua habuit, &c. Porticus verò nec fores habebat, nec velum, sicut Iosephus indicat in eodem loco. Cùm enim dixisset ianua domus exterioris fores esse additas, & aulæum oppansum, subiicit: Ceterùm porticus nihil tale habebat. Tota ergo patebat antèrius, & sine vlla contignatione surgebat in altitudinem. 120. cubitorum, latera tantum parietes claudebant, erat enim vestibulum, & additum videtur ad domus maiestatem, & venerationem augendam, & ad alia, quæ in eo collocantur, vt lib. 2. dicemus.

DE INTERIORI ORNATU domus, id est, qualis esset hæc domus intrinsecus.

CAP. XI.

DE ornatu domus interiori hæc dicta sunt: *Et ædificauit parietes domus intrinsecus tabulis cedrinis*, (id est, lateribus, vel costis cedrinis.) *A pavimento domus vsque ad summitatem parietum, & vsque ad laquearia.* Id est ipsa etiam laquearia, siue tecta laqueata, cedrina erant, & hoc est quod ait: *Et operuit lignis, cedrinis intrinsecus*, (scilicet laquearia.) *Et texit pavementum domus tabulis abiegnis*, quod de domo exteriori intelligendum est, nam pavementum Oraculi tabulis cedrinis tegebatur, vt supra dictum est. Et postea: *Omnia cedrinis tabulis vestiebantur, nec omnino lapis apparere poterat in pariete.* † Tabulæ autem omnes, exceptis ijs, quæ erant in pavimento, habebant *tornaturas*, id est, torno erant expolitæ, & *iuncturas fabrefactas*, id est, ita altera cum altera copulabatur, vt firma esset iunctura, & latens, vt non duæ tabulæ viderentur, sed vna. *Et cælaturas eminentes*, id est, palmas, & Cherubim, & flores sculpta in ipsis tabulis, ita vt eminent. His tabulis omnibus tam parietum, quam pavementorum vtriusque domus lamina aurea

infixæ erant clauis aureis, ita vt singuli clauis siclos quinquagenos appenderent, vt legimus. 2. Paralipo. 3. † Sed tanta artis subtilitate, vt *quadra essent ad regulam*, id est, æqualiter vndique quadra, vt sine vlllo hiatu copularentur, & sculptæ etiam essent, ita vt sculpturæ auri eadem essent cum cælaturis tabularum, id est, eadem figuræ apparerent in auro, quæ sculptæ prius fuerant in tabulis. At pavementi tabulæ, & lamina nullam sculpturam habebant, quoniam planum esse debuit pavementum. De ornatu porticus nihil hic dicitur, nec in Paralipomenis, quare non constat, an parietes eius similiter essent cedro, & laminis aureis contexti, immò negare hoc videtur Iosephus. Verùm non est dubium talem fuisse porticum, vt magnificentia reliquæ domus responderet.

DE ORNATU DOMVS exteriori, id est, qualis esset hæc domus extrinsecus.

CAP. XII.

DE exteriori ornatu, & pulchritudine domus legimus 3. Reg. 5: *Præcepitq; rex, vt tollerent lapides grandes preciosos in fundamentum templi, & quadrarent eos.* Et Iosephus. 8. Antiq. capit. 2: *Iecit igitur rex in altissimam terræ profunditatem fundamenta templi è saxis validissimis, quæ contra omnem temporum iniuriam resistere possent, ita vt cum cõtigua terra coalita solùm, ac firmamentum imponendis substructionibus præberet: & propter inconcusam soliditatem facile molem ædificij cum paratu ornamentorum sumptuosissimo perferrent, non minorem admirationem habitura, quã quæ supernè ad amplitudinem, pulchritudinem, & magnificentiam operis per artifices elaborata sunt.* Extruxeruntq; illud vsq; ad lacunam ex albo lapide, &c. † De summitate domus hæc ait Scriptura: *Texit quoq; domum laquearibus cedrinis: tectum videlicet supremum, vt rectè ait Ricardus.* *Et ædificauit tabulatum super omnem domum quinque cubitis altitudinis, & operuit domum lignis cedrinis.* Beda cap. 9: *Turriculas significat, (id est, latera, siue parietes*

Vers. 15

Vers. 18

B

tes

res in modum propugnaculorum, aut minarum factos) quæ in supremo domus tecto per circuitum erant factæ, ne quis ad altiora perueniens repente laberetur ad ima. Quod in omni domo, quam quisque ædificaret, Moyses fieri præcepit: Cum ædificaueris, inquit, domum nouam, facies murum tecti per circuitum, ne effundatur sanguis in domo tua, & sis reus labente alio, & in præceptis ruente, Deuter. 22.

Idem ait in libr. quæst. in libros Regū, q. 13. † Hoc est pinnaculum templi, de quo Matth. 41. Erat enim tectum templi, qualia erant tecta domorum in Palestina, & in Iudæa, & in Aegypto, id est planum, atq; aptum ad sedendum, & deambulandum, iuxta quod dictum est Matth. 10: Et quod in aure auditis,

Locus Prou. 21. prædicare super tecta, & Prou. 21: Melius est sedere in angulo domatis (id est, tecti expositi iniurijs cæli) quam cum muliere litigiosa, & in domo cõmuni. Quod autem secundò dicit: *Et operuit domum lignis cedrinis*, propter supernam faciem supremi tecti dictum videtur, quæ etiam cedrina fuit. Ita exponit Beda in citata quæstione. † De lapidibus totius domus, & de toto ædificio ait: *Domus autem cum ædificaretur, de lapidibus dolatis, atq; perfectis ædificata est, & malleus, & securis, & omne ferramentum non sunt audita in domo, cum ædificaretur.* Quod recentiores Hebræi, genus hominum fabularum appetentissimum, ideo factum tradunt, quòd Salomon haberet sanguinem cuiusdã vermiculi, qui vocatur Thamis, quo aspersa marmora facile secabantur. Verum inane est eorum commentum, & ridiculum: legimus enim. 3. Regum. 5. lapides templi dolatos fuisse prius à cæmentarijs, non ergo id sanguine vermiculi, sed ferramenti factum est. Quomodo hoc factum sit Scriptura ipsa docet, vt bene adnotat Abulensis, q. 12. huius capituli, & communis sententia. † Videlicet lapides dolabantur, & præparabantur in monte ipso, vnde excidebantur, & ita perfecti, ac parati ducebantur in templum, vt nullo ferramento opus esset, vt apte inter se cohererent, quia præpositi latomorum omnes parietum, & lapidum, & angulorum mensuras tenebant. Atque

Vers. 6. idem de lignis dicendum est, ita enim legimus: Præcepitque rex, vt tollerent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamentum templi, & quadrarent eos. Quos dolauerunt cæmentarij Salomonis, & cæmentarij Hiram. Porro Giblij, præparauerunt ligna, & lapides ad ædificandam domum. † Est autem Giblos, aut Gibil, vrbs Phœnicis huiusmodi peritis artificibus abundans. Idem scribit Iosephus. 8. Antiq. cap. 2. Et postea: Tota vero structura ex lapidibus politissimis constabat ita ad vnguem inter se quadrantibus, & commissuris oculos fallentibus, vt in tuentibus nullum vsquam mallei, aut cuiuslibet fabrilis instrumenti vestigium appareret, sed connata potius omnia, quam arte congesta viderentur, &c. Hoc, vt Caietanus adnotauit, verba Hebraica docent, legitur enim in Hebr. Et domus cum ædificaretur, ex lapide, *וּפְסָד* id est, profectiois, ædificata est. † Vbi nos habemus: De lapidibus dolatis, in Hebr. est: De lapide, *שֵׁלֶמֶת*. Dicitur autem lapis, *שֵׁלֶמֶת* id est, integer, & nulla ex parte diminutus, vt apte, scilicet copularentur inter se. lxx. *ἀκλινος*, id est, integer. Sed conuenit etiam vtrumque nomen in ea, quæ absoluta, & completa sunt, ideo vertit: Dolatis. *וּפְסָד* verò profectioem significat, à *וּפְסָד* id est, profectus est, & dicuntur lapides profectiois, qui profecti è monte fuerant, & adducti, lxx. *ἀκρῶτοις*. id est dolatis, atque excisis vndique: Chaldæus: *סְפִסָּד*, id est, ordinationis, id est, iam præparatis, vel aptis vt inter se ordinarentur. Propterea Hieronymus vertit: Perfectis.

Vers. 7. † Ex quibus discimus nomen vtrumque significare & lapides prius dolatos fuisse, & deinde in templum portatos. Iam ex his possunt intelligi hæc verba: *Et malleus, & securis, & omne ferramentum non sunt audita in domo cum ædificaretur*: tantum enim loquitur de ferramenti, quæ ad dolandum lapides, & ligna adhibebantur, quoniam dolata hæc afferebantur: non de ferramenti, quibus alia efficebantur, vt notauerunt Abulensis, & alij. Hoc ipsa Scriptura docuit, cum enim prius diceret: *Domus autem* de

idem de lignis dicendum est, ita enim legimus: Præcepitque rex, vt tollerent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamentum templi, & quadrarent eos. Quos dolauerunt cæmentarij Salomonis, & cæmentarij Hiram. Porro Giblij, præparauerunt ligna, & lapides ad ædificandam domum. † Est autem Giblos, aut Gibil, vrbs Phœnicis huiusmodi peritis artificibus abundans. Idem scribit Iosephus. 8. Antiq. cap. 2. Et postea: Tota vero structura ex lapidibus politissimis constabat ita ad vnguem inter se quadrantibus, & commissuris oculos fallentibus, vt in tuentibus nullum vsquam mallei, aut cuiuslibet fabrilis instrumenti vestigium appareret, sed connata potius omnia, quam arte congesta viderentur, &c. Hoc, vt Caietanus adnotauit, verba Hebraica docent, legitur enim in Hebr. Et domus cum ædificaretur, ex lapide, *וּפְסָד* id est, profectiois, ædificata est. † Vbi nos habemus: De lapidibus dolatis, in Hebr. est: De lapide, *שֵׁלֶמֶת*. Dicitur autem lapis, *שֵׁלֶמֶת* id est, integer, & nulla ex parte diminutus, vt apte, scilicet copularentur inter se. lxx. *ἀκλινος*, id est, integer. Sed conuenit etiam vtrumque nomen in ea, quæ absoluta, & completa sunt, ideo vertit: Dolatis. *וּפְסָד* verò profectioem significat, à *וּפְסָד* id est, profectus est, & dicuntur lapides profectiois, qui profecti è monte fuerant, & adducti, lxx. *ἀκρῶτοις*. id est dolatis, atque excisis vndique: Chaldæus: *סְפִסָּד*, id est, ordinationis, id est, iam præparatis, vel aptis vt inter se ordinarentur. Propterea Hieronymus vertit: Perfectis.

Vers. 8. † Ex quibus discimus nomen vtrumque significare & lapides prius dolatos fuisse, & deinde in templum portatos. Iam ex his possunt intelligi hæc verba: *Et malleus, & securis, & omne ferramentum non sunt audita in domo cum ædificaretur*: tantum enim loquitur de ferramenti, quæ ad dolandum lapides, & ligna adhibebantur, quoniam dolata hæc afferebantur: non de ferramenti, quibus alia efficebantur, vt notauerunt Abulensis, & alij. Hoc ipsa Scriptura docuit, cum enim prius diceret: *Domus autem* de

Giblij.

de lapidibus dolatis, atque perfectis ædificata est, id pro commentario esse voluit verborum sequentium: † Et malleus, & securis, &c. Etenim cum in hoc ipso capite legamus: Et affixit laminas clavis aureis, quæ id fieri potuit sine ferramentis, & sonitu? At dices, Scriptura negat auditum esse malleum, sine malleo ergo fixi clavi sunt. Respondeo Scripturam hic loqui de malleo, quo petra scinduntur, vt dolentur, de quo etiam ait Ierem. 23: Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, & quasi malleus conterens petram?

DE FENESTRIS domus.

CAP. XIII.

Erùm antequam ab interiori fabrica ad exteriorem transeamus, superest vt dicamus de fenestris, quæ partim ad hanc, partim ad

Vers. 4.

illam pertinent. De his legimus versu. 4: *Fecitque in templo fenestras obliquas.* Vbi hoc primùm adnotandum est, templum hic non accipi pro exteriori domo, sicut aliàs in hoc capite accipimus, sed pro tota domo tam interiori, quam exteriori, neque enim est in Hebræ. *היכל*, sed *רביית*, id est, domui. Has fenestras nonnulli Hebræi, & quidam, qui eos sequuntur, vt Isidorus Clarius in hoc capite, & alij putant fuisse introrsum angustiores, extrorsum verò latiores. † At nostrorum doctorum communis sententia est extrorsum fuisse angustiores, introrsum latiores. Ita Beda de templo capit. 7. Angelomus, Ricardus, Comestor capit. 9. Lyranus, Abulensis, Caietanus, Varablius; immò, & nonnulli Hebræi, vt postea dicemus. Verùm Angelomus, & Abulensis affirmant non dici obliquas eo quòd re vera essent obliquæ, sicut exiguæ fenestræ, quæ sunt in quibusdam arcibus, sed quòd cum essent introrsum latiores, lineæ laterum illarum non erant parallelæ, sed à se inuicem semper elongabantur, sicut latera trianguli, ita enim expenit Abulensis, & addit. Istud autem fit ad

hoc vt lux multa intret per illas, quod non fieret si essent fenestræ æquales intus, & extra. † Causa huius est, quod radij solis venientes ab extra intersecant se in superficie fenestræ, vbi est locus strictior, & deinde dilatantur, & intrat lux in domum per modum pyramidis euersæ. De quo patet libri. 1. Perspectiuæ cõmunis, propositio ne. 6. & sic fiit fenestræ communiter in Ecclesijs, & alijs domibus. Hæc Abulensis. Pro Obliquas in Hebr. est, *מִשְׁמֹנִים שְׁקִיפִים*, pro quibus Chaldæus vertit: Apertas intrinsecus, & clausas forinsecus, quemadmodum doctores nostri affirmant. Eodem modo interpretatur Pagninus in V. *שְׁקִיפִים* & in V. *מִשְׁמֹנִים*, & citat in eadem sententiam R. David, quamuis contrario modo fuerat prius in translatione sua interpretatus, *שְׁקִיפִים* propriè apertas significat, id est, quæ luci, & visui patent, à *שְׁקִיפִים* id est aspexit, aut prospexit. † *מִשְׁמֹנִים* verò significat clausas, ab *מִשְׁמֹנִים*, id est, clausit, aut obturauit, quia scilicet intrinsecus erant apertæ, extrinsecus verò clausæ, non ita vt nihil videri posset, non enim essent fenestræ, sed quòd erant, & angustiores, & cancellis quibusdam clausæ. Hoc magis explicat trãslatio. lxx: *καὶ ἐποίησεν τὰ ὀρθὰ θυρίδας δεξιῶν μέρους κρυπτάς.* id est, fenestras cancellatas occultas. Posterior dictio, *מִשְׁמֹנִים*, pro qua verterunt. lxx: *κρυπτάς* inuenitur Ezech. 40. vbi habemus: Et fenestras obliquas in thalamis, *καὶ θυρίδες κρυπταί.* Chaldæus: Et fenestræ obturatæ. Et cap. 41: *Limina, & fenestras obliquas, vbi vertunt, lxx. θυρίδες ἀκτινωταί,* id est, fenestræ reticulatæ, siue cancellatæ. † Chaldæus similiter obturatæ. Quæ omnia apertius exposuit Hieronymus: nam in cap. 40. Ezech. ita scribit: Fenestras absconditas, quæ Hebraicè appellantur *מִשְׁמֹנִים*, Symmachus *τοξικάς* trãstulit. Et postea: In quibus fenestræ erant obliquæ, quas lxx. absconditas, Symmachus *τοξικάς* vocat. Quæ fenestræ obliquæ, siue *τοξικάί*, idcirco à sagittis vocabulum perceperunt, quòd instar sagittarum angustum in ædes lumen immittant, & intrinsecus dilatentur, omniaq; per circuitum plena erant huiusmodi fenestris, &c.

Ego etiam à sagittis nomen accepisse puto, quod ita facta sint angustæ extrinsecus, & intrinsecus latiores, vt per eas clam sagittæ mittantur, nec possit, qui mittit ab hostibus lædi. Cuius rei causa Hispanicè Saeteras dicuntur, & in arcibus fiunt. † Idem Ezechiel. 41: Fenestræ quoque erant factæ in modum retis, instar cancello-
 6 rum, vt non speculari lapide, nec vitro, sed lignis interrasilibus, & vermiculatis clauderentur (pro quibus in Hebraico obliquas fenestras habet) quæ in tribus tantum erant partibus templi, ad dexteram videlicet, & ad sinistram, & post tergum, id est, ad Meridiem, & ad Aquilonem, & ad Occidentem. Orientalis autem pars non habebat fenestras, quia ipse introitus clarum immittebat lumen intrinsecus, & cuncta interiora templi ianuarum lumine complebantur, ita vt per singulas fenestras, & cancello-
 7 rum foramina intro quis posset aspicere. Hæc Hieronymus. † Ex quibus, quamuis de templo Ezechielis dicta sint, satis probabiliter intelligimus ita fuisse fenestras dispositas in templo Salomonis. Videmus etiam fenestras מַשְׁכָּן ab Hebræis iuxta Hieronymum vocari, quæ obliquæ sunt, eumque pro duobus Hebraicis vocabulis, quæ significant apertas, & clausas, vnum posuisse, id est, obliquas, vt obliquitatem in eo intelligamus, quod cum sint extra angustæ, intrus verò latæ, lumen non rectum ingreditur, ac si æquales essent vndique fenestræ, sed obliquum, propter decliuitatem ipsarum, vt explicuerunt Beda, & Angelomus, & Abulensis locis citatis. Quot autem fuerint, aut vbi, scriptura non docet: sed multas fuisse conuenit, quoniam magnæ non erant. Deinde probabile est fuisse non solum in parietibus primæ contignationis, id est, vsque ad primos triginta cubitos, sed etiam in ceteris omnibus, alioqui cœnacula illa superiora obscura essent, & nullius vsus.

DE EXTERIORI FABRICA templi, & primùm de tabulatis, quæ erant circa domum.

Tædificauit super parietem templi tabulata per gyrum in parietibus domus per circuitum templi, & Oraculi, & fecit latera in circuitu. Quamuis in circuitu latera facta esse dicat, non de pariete Orientali intelligendum est, in quo erat porta magna, sed de ceteris, hunc enim sine impedimento cellarum esse oportebat. Et quidem de hoc inter omnes conuenit, sed de tabulatis magna inter omnes autores contentio est: ex Latinis enim plurimi existimant hæc tabulata fuisse deambulacra quædam circa templum, & latera appellari turrículas, seu cancellos erectos, ne deambulantes decideret. † Ita sentit Beda c. 7. & in libro Quæst. in lib. Reg. q. 13. Angelomus, Ricardus, Comestor capit. 9. Lyranus, & omnium latissimè Abulensis, q. 11. Volunt autem tabulata imposita fuisse capitibus trabum primæ contignationis domus exeuntium per parietes, videlicet. 30. cubitis à pavimento, secunda verò trabibus secundæ contignationis similiter exeuntibus sexagesimo cubito à pavimento, tertia trabibus terciæ contignationis centesimo vigesimo cubito, atque hoc supremum tabulatum ferè dicunt esse pinnaculum templi, quò ductus est Dominus Matth. 4. † At Hebræi, & Vatablus nequam deambulacra esse existimant, sed cellas circum templum triplici ordine fabricatas. Quam ego sententiam veram omnino esse arbitror, prioremque vix, aut ne vix quidem, posse sustineri, tota enim euerti videtur his verbis: *Trabes autem posuit in domo per circuitum forinsecus, vt non hærerent muris templi.* s. tabulata. Quomodo igitur facta esse possunt supercapita trabum prodeuntium? † Dicunt quidam inter tabulata, & parietes relictum esse breue spatium, ita tamè vt per illud nec deambulantes decidere, nec pedem immittere possent. Sed quonià Lyranus, & Abulensis, & alij viderunt id sine vlla ratione dici, aliter soluunt: affirmantque murum templi in prima contignatione reductum fuisse cubitum vnum, in quo trabes tabulatorum fulciebantur, deinde in secunda contignatione reductum fuisse
 se

se cubitos duos eadem ratione, in
 tertia tres, utque ita factum esse vt
 cum tabulatum supremum latum es-
 set septem cubitos, medium sex, infi-
 mum quatuor, omnia tamen essent
 æqualia ad perpendicularum. † Atque
 hoc de muri reductione non solum
 antiquioribus placuit, quos nominavi-
 mus, & Comestori, sed etiam recen-
 tioribus, vt Isidoro Clario, & Caieta-
 no, & alijs placet. Confirmatur au-
 tem optime ex eo, quod vbi nos habe-
 mus: Trabes autē posuit in domo, &c.
 in Hebræo est, *תבנות*, id est, deficiē-
 tias à *תבנות* defecit, & deficientiæ di-
 cuntur illæ reductiones muri, in qui-
 bus aliquid semper muro deficit. Ad-
 de quod in Hebræo ratio redditur in-
 æqualitatis tabulatorum, &c. *ב*,
תבנות id est. Quoniam deficien-
 tias dedit, siue posuit. Similiter ver-
 tunt. lxx. *ענין דיאגנא ע'ד'אנער*, id est.
 Quoniam distantiam posuit domui in
 circuitu, & distantia appellari vide-
 tur spatium illud, quod relictum est
 in pariete. † At contra hæc pugnant
 non solum nostræ translationis ver-
 ba, verum etiam Hebraica ipsa. Si
 enim trabes posuit in domo forinse-
 cus, vt non hærent muris templi ta-
 bulata, manifestum est, non potuisse
 poni in reductione parietis. Si au-
 tem esset legendum: Deficientias au-
 tem posuit: deficientiæ sunt paries ip-
 se, & murus templi, quomodo ergo
 non hærent muris templi? His verbis
 commoti quidam dicunt has trabes
 esse, quæ erant in exteriori parte tabu-
 latorum, & ea sustinebant. Sed hæc
 quomodo positæ sunt vt tabulata non
 hærent muris templi? † Abulensis
 reiectis aliorum sententijs tandem
 ait hoc detrahibus quibusdam crassis
 intelligi, quas fixit Salomon in terra
 circum templum, ne aliquis posset
 accedere ad parietes templi, tam vt
 illi seruariētur illæsi quam propter
 ipsius templi sanctitatem. Sed de-
 buit considerare Abulensis se nouum
 quoddam vallum ponere circum tem-
 plum, quod nemo posuit: deinde ma-
 le exponi verba scripturæ: *Vt non*
hærent muris templi, quod de tabu-
 latis intelligitur ab omnibus, non

de hominibus, nec enim homines di-
 cuntur hære parietibus, sed acce-
 dere ad illos. † Dicendum ergo est non
 deambulacra fuisse, sed cellas circum
 ædificatas. Hoc primum confirma-
 tur autoritate Iosephi. 8. Antiquit. ca-
 pit. 2. cui hac in re fides potius habenda
 est. Eius verba, non vt ab inter-
 pretibus versa sunt, sed vt sunt in
 Græco, ita habent: *Circum ædifica-*
uit autem templum in circuitu tri-
ginta breuibus domibus, quæ coa-
gmentatio, & complexus totius futu-
ræ erant (id est, templum roboraturæ)
propter densitatem, & multitudinem
exterius circumpositæ. Erantque in-
terse peruiæ, & patebant singulæ in-
longum viginti cubitos (ita omnino
nunc legitur in Græco, sed in veteri
Ruffini translatione scriptum est lon-
gitudinem fuisse quinque cubitorum,
ex quo constat vetustiores, ac emen-
datiores codices Iosephi ita olim ha-
buisse) ac totidem in latum, & vigin-
ti cubitis attollebatur. † Super has alia
series cellarum erat extructa, super
quam rursus alia, omnes inter se nu-
mero, & amplitudine pares, ita vt
coniuncta inferius ædificium æqua-
rent, nam superius non erat circum
ædificatum, tectum verò ipsis imposi-
tum est cedri. Et cellæ quidem suum
quæque tectum habebant non proximo
contiguum, &c. Sed quoniam
Abulensis ait Iosephum hoc templum
non vidisse, eodem modo cellæ cir-
cum ædificatæ sunt templo ab Hero-
de reædificato, in quod Iosephus quo-
tidie ingrediebatur, quod non est du-
bium eadem forma, quæ primum il-
lud Salomonis, fuisse ædificatum. De
quo hæc scribit libr. 6. de Bello, cap.
6. † Circa latera vero inferioris tem-
pli multa erant membra peruiæ tri-
plici tecto suspensæ, & ad vtrumque
latus ad ea introitus à porta patebat.
In Græco apertius: Circum latera au-
tem inferioris templi peruiæ erant do-
mus trium tectorum multæ, & ad
vtrumque ingressus erant à porta ad
ipsas. Superior autem pars (templi)
has domos iam non habebat. Ex his
Iosephi locis habemus non solum
domunculas fuisse, sed etiam infe-
rioris templi altitudinem æquasse,

hoc est, in .60. cubitos surrexisset. Id etiam intelligitur ex templo Ezechiele, quod, licet, maius erat, & præstantius, tamen ad huius similitudinem conformatum est, in quo ponuntur circa domum tria, quæ dicuntur latera, nec deambulacra erant, sed domunculæ. Ezechie. 41. † Latera autem latus ad latus (scilicet continuatum) bis triginta tria. Et postea: Et vidi in domo altitudinem per circuitum fundata latera ad mensuram calami sex cubitorum spatio, & latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum. Et erat interior domus in lateribus domus, id est, cingebatur inferius templum totum illis lateribus. Verum manifestius etiã perspicitur ex. 1. Paralip. 28: Dedit autem David Salomoni filio suo descriptionem porticus, & templi, & cellariorum, & cœnaculi, & cubiculorum in adytis, & domus propitiationis. In Hebræo est: Et dedit David Salomoni filio suo descriptionem porticus, & domorum eius, quemadmodum verterunt, & lxx: domos autem eius vocat domum exteriorem, & interiorem adiunctas porticui, & ideo Hieronymus, vt apertius diceret, vertit: Et templi. Subijcit: Et cellariorum eius, & cœnaculi eius, & cubiculorum eius interiorum. Non est dubium hæc omnia fuisse in domo ipsa, aut illi adiuncta, nam de atrijs, & cubiculis, quæ erant circum atria, continuo ait: Nec non & omnium, quæ cogitauerat, atriorum, & exhedrarum per circuitum in thesauros domus Dei, & in thesauros Sanctorum. Atque hæc ita esse nec Beda negare potuit capit. 8. Quare cellaria, quæ lxx. ἀποθήκας vertunt, sunt huiusmodi cellæ ædificatæ in lateribus templi, quæ quasi promptuaria quedam erant, in quibus reponerentur diuitiæ templi, & ideo altæ erant cubitos. 20. vt ait Iosephus late autem quinque, & totidem longæ: † Ædificatæ enim sunt etiã ad munitionem, & firmitatem templi, vt diximus ex Iosepho, & ad pulchritudinem, atque custodiam, ideo cellaria, siue apothecæ dicuntur. Quare necesse est fenestras magnas habuisse e regione fenestrarum domus. Cœnacu-

lum intelligit, quod erat super contignationem. 60. cubitorum, lxx: ὑπὲρ τῶν ὑπεράνω, id est, superiorum tectorum. Hebr. יִתְּיָו. Cubicula in adytis siue interiora, sunt quæ erant in secundo, & in tertio tecto templi, & interiora dicuntur, vt distinguantur à cellarijs, quæ sunt exteriora. Nunc verba interpretemur. † Et ædificauit super parietem templi tabulata per gyrum, id est, iuxta parietem templi, siue ad parietem templi, vt Caietanus, & Pagninus, & alij adnotarunt, quod vsitatum est in Scriptura, vt Luc. 4: Et stans super illam imperauit febrì. Et Psalm. 136. Super flumina Babylonis, &c. Quomodo autem essent iuxta parietes, & in parietibus domus, statim docemus: *Tabulatum, quod subter erat, &c.* Inæqualitatis tabularum causa fuit angustia areæ, fuit enim admodum angusta, vt videbimus, cum de atrijs agemus. Ideo non potuit esse inferiorum cellarum latitudo nisi quinque cubitorum. † Cellæ autem secundi ordinis non potuerunt habere ampliolem proiecturam quam vnius cubiti, tum propter firmitatem, tum propter decorem: & super has commodè ædificari potuerunt aliæ cubito latiores. Quod verò ait: *Trabes autem posuit in domo per circuitum forinsecus, &c.* Ita intelligendum est: In muro, cum fiebat, relictae sunt prominentiæ, quæ canes dicuntur ab architectis, super quas transversæ trabes ponerentur, atque ita cellæ illæ fierent, vt non haberent muris templi, id est, vt non esset necesse capere partem muri, aut perforare, vt tabulata sustinerentur. † Atque hæc est vera horum verborum intelligentia, in quibus tot fuerant, tamque variæ expositorum sententiæ. Ideo eleganter Chaldaeus: Quoniam proiecturam fecit in medio. Docemur hoc Ezechie. 41, vbi de similibus lateribus ita ait: Latera autem latus ad latus bis triginta tria. Et erant eminentia, quæ ingrederentur per parietem domus in lateribus per circuitum, vt continerent, & non attingerent parietem templi. Quæ vocat eminentia, hic vocantur trabes, quia eminebant ex pariete

Vers. 5.
Super pr
Iuxta.

Vers. 6.

ad sustinendum trabes transuersas imponendas, ideoque Hebr. dicta sunt, *תורגומ*, id est, deficientiæ, quoniam non erant integræ trabes, sed capita: & à. lxx. in Ezech. dicta sunt *ד'ד' שניא*, sicut, & in hoc loco Regum, unde omnia explicantur, atque confirmantur: quia recedunt à pariete foras promi-

17 miffentes. † Hebraicè autem *תורגומ* id est, venientiæ, quia per parietem veniebant, siue per parietem ingrediebantur, quod de reductionibus muri non dicitur, non enim veniunt, neque ingrediuntur per parietem domus. Quod sequitur, ita est in Hebræo. Ut tenerentur, & non tenerentur in parietibus templi, id est, ut illæ trabes, siue illa prominentia, tenerent tabulata, & non tenerentur tabulata in parietibus templi perforatis, aut quouis alio modo læsis. Chaldæis: Tabulata autem, tabulatum super tabulatum, triginta tria, vnde nã per ordinem, defixa parieti intra tabulata per circuitum, ut capita trabum requiescerent super illud, quod eminebat, neque trabes penetrarent per parietes domus. † Cellas, siue domunculas, triginta fuisse dicit Iosephus, quæ cū longitudinem, & latitudinem haberent cubitorum quinque, rectè ædificari potuerunt circa domum, nam cubitis sexaginta ex vtroque latere domus, & viginti ex latere Occidentali addendi sunt cubiti crassitudinis murorum domus. Domunculæ exigunt spatium centum quinquaginta cubitorum, domus autem intrinsecus habet. 140. cubitos excepto latere Orientali, addita autem crassitudine parietum, quæ nouem aut decem cubitorum fuit, necesse est plures esse, ac satis spatij superesse domūculis. † Ex his soluntur omnia, quæ obiecta sunt, præter illud, quod dicebatur, in illis verbis: *Trabes autem posuit, &c.* Causam reddi, quoniam in Hebræo est: Quoniam trabes posuit, &c. Sed ad hoc respondendum est non reddi causam inæqualitatis tabulatum, sed explicari quo fundamento tenerentur. Sapissimè enim apud Hebræos, Quia, & Quoniam, & similes particule ponuntur initio sententiæ, ita ut causam non significant, sed ornati tantum deseruiant pro consuetudine illius linguæ, vt Luc. 1. Et dixerunt

ad illam: Quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine, &c. & cap. 2. Sic ut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiēs vuluam sanctum Domino vocabitur, & Psal. 17. † Quoniã in te eripiar à tentatione, Ecclesi. 11. Si multis annis vixerit homo, &c. Heb. Quoniam si multis annis, &c. Illam autem expositionem de capitibus trabum tabulatorum prodeuntibus non recipimus, quoniam omnia tabulata non ascendebant, nisi in. 60. cubitos, vt diximus ex Iosepho.

DE OSTIIS TABULATORUM, & de cochlea, qua ad illa ascendebatur.

CAP. XV.

1 *Stium lateris medij in pariete erat domus dextræ.* *Verf. 8.* Dubiũ est de vtro latere medio loquatur, de eo ne quod medium erat in tribus illis

ordinibus cellarum, an de secundo testo domus, quod. 60. cubitis surgebat à pavimento. Nonnulli, vt Lyranus, intelligunt hæc de secundo testo domus, quod medium cœnaculum dici arbitratur. Et videtur id valde confirmari verbis Iosephi. 8. Antiq. cap. 2. dicentis: Porro ascensum in superiorem templi partem sic commentus est rex, vt cochleam in hunc vsũ crassitudini parietis includeret. Hæc enim pars non habebat ab Oriente magnam ianuam, vt inferior, sed à lateribus inerat parua ostiola. † At sine dubio non de testis domus, sed de tabulatis loquitur nunc, vt docent Chaldæus, Abulensis, Caietanus & Vatablus; immo vt verba ipsa planè docent, nam testæ templi nihil habent cur latera dicantur, sed latera vocauit tabulata ædificata circa domum, vt etiam interpretatus est Ricardus. Sensus ergo est, in crassitudine parietis, quæ decem cubitorum erat, factam esse cochleam, per quam in omnes cellas singulorum tabulatorum ascenderetur. Itaq; à pavimento vsque ad mediũ latus, siue tabulatũ, quod à vigesimo cubito surgebat cochlea ascendebat, & ibi erat

Quia, & Quoniam saepe soli ornati deseruiunt.

ostium, per quod introibatur ad ipsum tabulatum. Noluisset enim Salomon extradomum scalas apponi, ne extra accederetur ad tabulata, & ut vacua area relinqueretur decoris causa. † Inde ascendebat adhuc Cochlea usque ad latius supremum, & erat in pariete alterum ostium ad ingredendum in ipsum tabulatum. Quonia autem cellevniuscumisque lateris peruia erant omnes, ut diximus ex Iosepho, vnum ostium satis erat ad singula latera per circuitum. Et ascendentes (ut ait Beda. cap. 8.) creberrimas habebat à Meridie fenestras, quarum luce certum per omnia, & sine offensione iter facerent. Ostium itaque lateris medij, id est medij tabulati, per quod scilicet à domo transibatur ad cellas medij tabulati, erat in pariete domus dextræ, id est, non erat in pariete ipsius tabulati, sed in pariete ipsius domus, in pariete, inquam, dextræ, id est, qui ad dextram erat, siue in pariete dextro, Ixx. *ἐν τῷ ὀπίσθῳ τῆς οἰκίας τῷ δεξιῷ*, id est ad humerum, siue latus dextrum. † Latus dextrum vocatur Meridionalis murus, ut Beda capit. 8. & alij adnotarunt, quoniam qui Orientem spectat, Meridiem habet ad dexteram, Aquilonem ad sinistram. Reg. 7: Mare autem posuit ad dexteram partem templi contra Orientem ad Meridiem. Merito autem ostium in latere domus factum est, non in fronte, quoniam tabulata non in fronte domus erant, sed ad latera circum circa. Quod autem ait: *In medium cœnaculum*, satis Hieronymus indicat tabulata illa non fuisse deambulacra, sed cellas, ut Iosephus docuit: etenim in Hebræo non est cœnaculum, sed ita habetur: Ostium lateris medij in pariete erat domus dextræ, & per cochleam ascendebant in medium, & à medio in tertium. In medium scilicet latus, sed quia domunculis constabat, rectè dictum est cœnaculum. † Quare falsum est quod putavit Ricardus, per cœnaculum tectum domus medium intelligi, quasi Scriptura prius loquatur de lateribus, & postea idem etiam de cœnaculis, id est, de tectis templi, velit intelligi. At illud non est explicatum ab autoribus, cur de ostio lateris medij locutus sit, non autem de ostio inferioris lateris,

quod prius erat, aut etiam de ostio supremi. Et ut dubitatio augeatur, ubi in Hebræo, & in nostra translatione habetur: Ostium lateris medij, lxx. verterunt: Ostium lateris inferioris, *τὴν πλεύραν τῆς ὑποκάτω*, & Chaldæus: Porta appendicis inferioris. † Respondeo scripturam non loqui de ostijs, per quæ à cochlea introibatur in tabulata, hæc enim tria erant, ut ipsa tabulata, nec dubium erat ostia futura fuisse in pariete templi, ut ad illa transfiretur: sed de ostio, quo in cochleam introibatur, quod vnicum erat in domo, reliqua enim non ducebant à domo in tabulata, sed à cochlea in tabulata, & à templo non videbantur. Hoc autem ostium, quod à templo ibat in cochleam, oportebat dicere quo in latere parietis, aut ubi denique esset: cum enim dictum esset, hoc fuisse apertum in latere dextro domus, & inde per Cochleam ascendi ad medium tabulatum, satis intelligebatur ostia, per quæ ad tabulata introibatur, in eodem pariete esse debere. † Itaque ostium lateris medij dicitur id, per quod à templo ascendebatur ad latus medium, ad primum enim non ascendebatur, cum in ipso pavimento esset. Atque idem ostium dicitur etiam lateris inferioris, quoniam à templo per hoc ostium ingrediebantur qui transituri erant ad infimum tabulatum, & hoc est quod ait Abulensis, vnum ostium fuisse pro omnibus tabulatis: Ita idem est sensus omnium translationum. Ad verba Iosephi respondeo eum nequaquam nostræ sententiæ refragari, sed ostendere aliud, quod scriptura tacuit, id est, quæ ascenderetur ad superiorem domum, siue ad superiorem partem templi, † dicitque ascensum à rege fuisse excogitatum in crassitudine parietis, quoniam domus superior non habebat ab Oriente ianuam, sicut inferior, ut extra parietem ascensus esset faciendus. Atque hoc satis aptè intelligi poterat, cochleam quæ ascendebat usque ad tertium tabulatum ulterius fuisse progressam, id est, usque ad sexagesimum cubitum, in quo erat superior domus. Sed quoniam continuo ait: sed à lateribus in erant parua ostiola aut (ut est in Græco) A lateribus erant introitus: per par

4
Dextrum
dicitur quod
ad Meridiem
est.

7

8

ua valde ostia significare videtur alteram cochleam fuisse in pariete Septentrionali, siue sinistro, quo ad domum superiorem intraretur. † Arbitror enim fuisse illam domum superiorem in duas partes ad longum diuisam, & multa cubicula habuisse, siue multas cellas, sicut. 1. Paral. 28. significari iam diximus in illis verbis: Et cœnaculi, & cubiculorum in adytis, ideo que ostiola esse oportebat ex utroque latere. Quod etiam conuenit cum eo, quod de templo Ezech. dicitur cap. 41. Et platea erat in rotundum; (id est, latitudo quædam rotunda) ascendens sursum per cochleam, & in cœnaculum templi deferebat per gyrum.

DE ATRIIS.

CAP. XVI.

Vrs. 36

Edificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum, & uno ordine lignorum cedri. De atrijs confusè admodum loquuntur autores, quoniam confundunt tempora, & templa, & templo Salomonis tribuunt quæ de templo Herodis scripta sunt, vt Beda capit. 16. & Casiodorus in Pandectis à Beda citatus. Comestor. cap. 14. & 15. Abulen. q. 21. Nos autem, quoniam de primo templo nunc loquimur, vt à Salomone ædificatum est, ea tantum modo commemorabimus, quæ fuerunt in templo Salomonis, mox de templo secundo, deque Herodis templo dicturi. † De atrijs templi Salomonis nunc ait: Et edificauit atrium interius. Atrium Heb. אַרְיָן Græc. ἀύριον, apud veteres prima domus pars fuit, quæ statim ab interiori ianua introeuntibus occurrit, continetque aream, in quam collecta ex omni tecto pluuia descendit. Habet dextra, ac sinistra alas, quæ Græcè pteromata dicuntur, vt ex Vitruuio ostendit Daniel Barbarus in scholijs eiusdem, lib. 6. cap. 4. Ex quo apparet non ex omni parte fuisse tectum atrium, sed ex lateribus, & vt idem ait cap. præcedenti, idem cauedium dicitur: sed alia ratione: nam cauedium dicitur causa illius partis, quæ est sub diuo, & in medium impluit,

atrium verò causa illius, quæ tecta est. † Spacia illa laterum cum tectis porticus dicta sunt: Vnde illud:

Porticibus longis fugit, & vacua atria 2. *Eneidos*
lustrat.

Talia erant atria templi Salomonis, & porticus habebant, quò se populus reciperet cum pluuia, aut æstus urgebant, sicut & in theatris eadem causa fiebant à veteribus. Vitruuius lib. 5. capit. 9. Post scenam porticus sunt constituendæ, vt cum imbres repentini ludos interpellauerint, habeat populus quò se recipiat ex teatro, & c.

Porticus.

Nullum porticibus deerat ornamentum, nulla commoditas, imbres, soles, cœlumque gratie vitabant, ambulationibus, negotijs, spectaculis aptæ erant. A magnitudine milliariæ, aut stadiariæ vocabantur, ex eodem Daniele libr. 5. capit. 1. Cum autem Scriptura dicit:

† *Edificauit atrium interius*, satis indicat fuisse & atrium alterum exterius ædificatum ab eodem: quod manifestius est ex. 2. Paral. 4: Fecit etiam atrium sacerdotum, & basilicam grandem, & ostia in basilica, quæ texit ære. Atrium sacerdotum est, quod nunc vocat atrium interius, quia porticui, & domui adiunctum erat, Basilicam grandem vocauit atrium exterius, quò populi multitudo consuebat, nam in atrium sacerdotum soli sacerdotes introibant. Et quoniam atrium exterius magnam multitudinem capere debebat, basilica grandis dictum est, erat enim multò maius atrio sacerdotum. † Quo in loco lxx. tam atrium, quam basilicam *αύριον* vocant in Hebræo atrium sacerdotum אַרְיָן basilica verò אַרְיָן dicitur, quoniam illuc ad orandum conueniebant, & à Deo iuuabantur, אַרְיָן enim significat adiuuare. Nec ego plura atria fuisse tempore Salomonis existimo, quoniam plura loci angustia non patiebantur, vt mox videbimus. Hinc de rege Manasse dictum est. 4. Reg. 21: Et extruxit altaria vniuersæ militiæ cœli in duobus atrijs templi Domini, ac si diceret: Nihil reliquit, quod non pollueret: nam de domo etiam dixerat: Extruxitque aras in domo Domini. † Quare Beda, & reliqui, qui quatuor atria ponunt, confundunt, vt dixi, tempora. Hinc etiam Iosephus de

Duo atria tantum in templo Salomonis.

eodem templo loquens. 8. Antiq. capit. 2. tantum meminit atrij interioris, & exterioris. De atrio sacerdotum ait: Circumdedit deinde templo septum quoddam trium cubitorum altitudine, quod nostra lingua Gison vocamus, exclusurum profanam multitudinem, & solos sacerdotes admissurum. Ex quibus intelligimus verba nostri capituli: *Edificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum.* Nec enim significat fuisse tres ordines lapidum, ita vt primus esset exterior, secundus interior in eadem altitudine, tertius adhuc interior, vt intellexit Ricardus: sed, vt rectè exposuit Abulensis. q. 21. † murus diuidens sacerdotes à laicis tres tantum cubitos altus erat, vt laici videre possent sacerdotes, & sacrificia, & tres ordines habebat lapidum, quorum alter alteri impositus erat. Quod autem addit: *Et vno ordine lignorum cedri.* Ricardus, & Abulensis, & quidam alij censent hunc murum intrinsecus vestitum fuisse tabulis cedrinis, idque nunc significari. Sed planè verbis scripturæ videntur aduersari: ponit enim tres ordines lapidum politorum, & vnum ordinem lignorum cedri, qui decoris causa super lapides additus est, ex ijsque ordinibus quatuor altitudo fiebat trium cubitorum, vt Iosephus scripsit: quare non erant singuli ordines lapidum cubitales, vt putauit Abulensis. † Hos lapidum ordines quidam fuisse putant diuersorum colorum, vt Lyranus, & Abulensis, sed nihil de hoc constat. Hunc murum, siue hoc septum Iosephus vocari dixit Gison Hebraica lingua, quo vocabulo vsi sunt. lxx. Ezech. 40. vbi nos habemus: Et labia eorum palmi vnus. Et cap. 47. vbi habemus: Et definitio vsque ad labium eius in circuitu palmi vnus. lxx. verterunt: Et Gison per labium eius in circuitu palmi vnus. In priorem locum ita Hieronymus: Rursus vbi nos diximus: Et labia eorum, & c. lxx. transtulerunt: Et gison palmi habentes dolarum intrinsecus per circuitum. † Quod verbum vtrum Hebraicum, an Græcum sit, scire non possumus, nisi hoc tantum, quod pro Giso Symmachus, & Theodotio *κείλον*, id est, labia, Aquila prima editio *ἐν γείσις*

numero plurali; Secūda: labia transtulerunt: pro quo in Hebræo habetur: *ספתים*. In posteriorem verò ait: Aquila, Symmachus, & Theodotio posuerunt terminum. lxx. rursus *γείσις* interpretati sunt. Cuius verbi, vt antè iam dixi, nō possum scire rationem, nec cuius linguæ sit dicere confidenter, & c. Hoc ergo, quod se ignorare Hieronymus fatetur, discimus ex Iosepho, Hebraicum nomen esse, & septum significare, siue terminum, aut labium, quòd instar labij cingat, & claudat. † Eodem vocabulo vtitur aliquoties Iosephus. 6. de Bello, capit. 6. Sed iuxta Græcum, lib. 5. cap. 4. & 15. nisi quòd ibi *γείσις* scribitur, & ita appellat septum, quod diuidebat in templo Herodis sacerdotes à populo. De hoc atrio Beda capit. 16. ait: Habebat autem hoc atrium tres cubitos altitudinis, vt Iosephus narrat, quatenus ab ingressu templi exteros prohiberet, & solum hoc sacerdotibus licere significaret. Eratque ianua ad Orientalem plagam, ad quam vsque populus hostias suas, & sacrificia inferebat inde suscipienda à sacerdotibus, atque ad altare perferenda, & c. † De atrio exteriori hæc ibidem subiicit idem Iosephus: Extra hoc septum erat fanum porticibus magnis, ac latis cinctum, & portis altis patens, quarum singulæ singulos ventos spectabant, & foribus auratis clauderentur. In hoc fanum cuilibet è populo, puro modo, ac casto, & præscriptorum legis obseruanti accessus patebat. Dicitur autem non potest, ac vix etiam oculis credi, quam mirandum fuerit illud exterius fanum. Vallibus enim expletis tam profundis, vt ad prospectum oculi caligarent, & aggesta ad quadringètos cubitos terra, eam vertici montis, in quo templum extructum est, æquauit, atque hoc modo factum est, vt area fani cum solo templi æquaretur. † Hanc cinxit duplicibus porticibus, quas columnæ è natiuo saxo sustentabant, & laquearia cedro expolita tegebant. Fores verò habebat omnes ex argento fabricatas. Hæc Iosephus. Sed intelligendum est hanc fanum, siue atrij exterioris cœquatione, ita factam esse, vt per gradus quosdam ab atrijs ascenderetur ad domum, sicut

Atrium sacerdotum.

Atrium exterius.

Gison.

¹³
An atria tota domum cingerent.

idem Iosephus docet quum de templo Herodis agit lib. 6. de Bello cap. 6. Porticus duplex dicitur, quam terni columnarum ordines efficiunt. Saxum nativum est, quod sponte sua in loco illo gignebarur. † Sed magna dubitatio est, utrum hæc atria totam domum vndique cingerent, an verò anteriorem tantum domus partem. Plerique totam domum cinxisse existimant, ut Cassiodorus in Pandectis citatus à Beda cap. 16. & ipse Beda ibidem: Comestor cap. 19. & Lyratus & alij. Abulensis verò Q. 21. putat atrium sacerdotum non circumdedisse templum, sed fuisse plateam quamdam magnam, & quadratam ad Orientalem partem templi: atrium autem secundum, & alia duo, quæ ipse ponit, omnino templum circumdedisse. Ego neutrum horum atriorum templum totum circumdedisse existimo, sed anteriorem tantum templi partem, id est, Orientalem; quod manifestissimè docet Iosephus 6. de Bello cap. 6. his verbis: † Fanu in autem conditum erat, ut dixi, supra durissimum collem. Et initio quidem vix templo atque area sufficiebat iacens in summo planities; quod vndique præceps erat, atque declivis. Cum autem rex Salomon, qui etiam templum edificaverat, muro eius partem ab Oriente cinxisset, vna porticus aggeri est imposta, & manebat ex alijs partibus nudum, quoad sæculis posterioribus semper aliquid aggeris accumulante populo coæquatus collis latior effectus est. Ex his Iosephi verbis intelligimus cur cella in latere domus edificata sint parva, & inæquales, nempe quia initio area illa vix templo ipsi sufficiebat vndique præceps, atque declivis. † Deinde discimus partem tantum Orientalem fuisse cinctam muro alto, ut ita valles aggeribus complanarentur, & templum ex alijs partibus fuisse nudum, id est, non cinctum atrijs. His aggeribus porticum impositam esse dicit, porticus nomine totam illam aream complectens, in qua erant atrium interius: & exterius; nam *εὐδοκία* siue porticum vocamus locum amplum, & spatiosum ad ambulandum tecto inclusum. Atque hæc porticus omnino est quæ porticus Salomonis dicta est Io.

10. Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Et Act. 3. Cucurrit omnis populus ad eos ad porticum, quæ appellatur Salomonis. Et cap. 5. Et erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis. † Dicta est autem porticus Salomonis, quod à Salomone sit facta, ut ab alijs fecerneretur, quæ sæculis posterioribus complanato aggeribus monte (ut ibidem ait Iosephus) ad alias templi partes edificata erant; solent enim porticus nomen ab autoribus habere, ut Romæ porticus Pompeiana. Atque inde semper nomen Salomonis areæ mansit, licet ea, quæ super aream edificata sunt, eversa fuerint à Chaldeis. Quare omnino lapsi sunt graues autores in huius porticus explanatione, sed præcipue Abulensis in hoc cap. bis, & Titelmannus in Ioh. cap. 10. qui existimant porticum Salomonis esse porticum latam 10. cubitos, & longam viginti, quæ erat ante domum exteriorem: quod etiam suspicari videtur Iansenius in Concordia ca. 93. † Cum constet illam porticum fuisse interiorem ipso atrio sacerdotum, neminemque ex laicis potuisse ingredi in atrium sacerdotum, ne dum in porticum illam. Et quamvis aliæ porticus factæ sunt postea, ut videbimus in templo Herodis, ad alias templi partes complanatis vallibus circa templum: nunquam tamen atrium sacerdotum cinxit totum templum, nec ultra Orientalem partem extensum est, quoniam in ea parte erat altare holocaustorum, & porta templi. Sed neque aliæ porticus ita factæ sunt, ut eadem porticus totum templum cinxerit, ut suo loco videbimus, in quo plurimi errauerunt. † Quare quod Iosephus. 8. Antiq. cap. 2. dixit: Circūdedit deinde templo septum quoddam, &c. quo scilicet, atrium Sacerdotum clauderetur, intelligendum est ab Oriente cinxisse tantum.

Porticus Salomonis.

At videtur necessariò esse quatuor atria ponenda, ut à Beda, Cassiodoro, Comestore, Abulensi ponuntur, quoniam immundi non ingrediebantur in atrium exterius. Propterea scriptores, quos nominavi, ponunt atrium mulierum mundarum, quas separari ab hominibus decebat, & aliud atrium immundorum, tam virorum, quam mulierum, & Genti-

Gentilium venientium ad adorandum. Confirmari hoc apparet ex Iosepho. 8. Antiq. capit. 2. affirmante atrium exterius tantum mundis paruisse. † Præter. Paral. 28. legimus Davidem reliquisse Salomoni descriptionem omnium, quæ cogitauerat atriorum. Duo autem, non solent dici omnia, sed minimum tria, ut Aristoteles docet. 1. de celo. cap. 1. Respondeo tamen in templo Herodis fuisse (iuxta quosdam) hanc distinctionem atriorum, ut postea dicemus, unde hi autores desumunt, quasi eadem fuerint in templo Salomonis, quod neque probant, neque probare possunt. In porticu tamen Orientali à Salomone facta propter areæ paruitatem tot atria esse non potuerunt, quare neque in libris Regum, neque in Paralipomenis, neque in Iosepho vnquam mentio facta est, nisi de interiori, & exteriori atrio. † Sed sicut ante atrium tabernaculi magna area relinquebatur populo, ita in templo Salomonis. Immo neque in templo Herodis ita omnino fuerunt hæc atria, ut ab his autoribus ponuntur. Ad verba Iosephi respondendum est Salomonem non fecisse alterum atrium laicis immundis, sicuti neque sacerdotibus immundis fecit alterum atrium sacerdotum. Immo, & hoc addendum, immundos donec mundarentur, non potuisse ingredi in templum, ut docet Moses Aegyptius lib. 3. Directoris, seu Ducis dubitanrium, cap. 57. quod numerat inter negatiua præcepta, & est præceptum. 77. & Lyranus in illud Leuit. 11. Et si necesse fuerit, &c. † Quod si hi autores animaduertissent, vidissent non esse necesse ponere atrium immundorum. Mulieribus certum locum designatum esse probabile est, quemadmodum in templo Herodis factum dicit Iosephus libr. 6. de Bello, cap. 6: at in eadem atrium cancellis quibusdam separatum, ut nunc fit in nostris templis. Gentiles autem, qui ad templum veniebant, consistebant, extra hoc atrium exterius, & inde videbant templum, & adorabant. Ezechiel. 44. Sufficiant vobis omnia scelera vestra domus Israel, eo quod inducitis filios alienos incircumcisos corde & incircumcisos carne, ut sint in san-

Atrium immundorum nullum erat.

ctuario meo, & polluant domum meam. † Ad locum. 28. cap. 1. lib. Paral. respondeo non esse sensum: Dedit ei descriptionem omnium atriorum, sed nomen, omnium, complecti omnia, quæ sequuntur, ac si diceret: Dedit ei descriptionem omnium, quæ cogitauerat, atque ibi fiat distinctio, & postea sequatur: Atriorum, &c. quasi dicat: nempe atriorum, & exhedrarum, &c. Hoc ex Hebræo manifestum est, ubi ita habetur ad verbum: Et descriptionem omnis, quod fuit in spiritu eius cum eo ad atria domus Domini, & ad omnes exhedras in circuitu, ad thesauros domus Dei, &c. lxx. etiam ita verterunt: Et exempla omnium, quæ erant in spiritu cum eo, & atriorum domus Domini, & omnium exhedrarum in circuitu, &c.

DE EXHEDRIS.

CAP. XVII.

Intra hæc atria fuisse exhedras, dubitare non possumus cum legamus in hoc ipso loco, quæ nunc interpretabamur: Nec non & omnium, quæ cogitauerat, atriorum, & exhedrarum per circuitum in thesauros domus Dei, & in thesauros sanctorum. Erant autem exhedrae in porticibus atrij exterioris in interuallis portarum, nam ad omnes mundi plagas portas habebant, ut iam ex Iosepho diximus. Ita enim solebant exhedrae in nonnullis publicis ædificijs constitui, ut docet Vitruuius, libr. 5. cap. 11: Constituantur, inquit, in tribus porticibus exhedrae spatiosæ. Exhedra autem proprie dicebatur cubiculum columnis fultum, & epistylijs pluribus, excisis spatijs, quibus prospectus in viam erat, nonnunquam sub diuo, nonnunquam sub tecto, ut autor est Alexander lib. 5. Genialium dierum, cap. 11. † Inde Iosephus libr. 6. de Bello cap. 6. de Exhedris templi Herodis scribit, post introitum, ubi latiores portæ ipsæ fiebant, exhedras vtriusque fuisse magnas, quarum singulas impositas binæ columnæ sustinebant. In exhedris multæ sedes erant, unde & nomen habent. De publicis exhedris Vitruuius lib. 5. c. 11. ait: Habentes

Exhedra.

Habentes fedes, in quibus Philosophi, Rhetores, reliquique qui studijs delectantur, sedētes disputare possint. &c. In domibus verò priuatis loca sunt ad colloquendum per æstatem cum amicis, aut ad meriandum. Verùm hæc, de quibus nunc loquimur in templo, partim erant ad custodiam rerum templi, partim vt in eis manerent sacerdotes, cū in templo ministrabant. † Legimus enim. 1. Paral. 28. Et exhedrarum per circuitum in thesauros domus Dei, & in thesauros Sanctorum, id est, vt ibi reponerentur cum aliæ opes templi, præsertim quæ erant eius ministris diuidendæ, vt videmus Neh. 13: tum omnia, quæ populus offerebat ad templum totum reficiendum, & cōseruandum in suo decore, maximè autem ad reficiendum Sancta, siue Sanctitates, id est, Sanctum Sanctorum, aut etiam domum exterioriorem. Quid sit thesaurus sanctorum intelligimus ex. 4. Reg. 12: Omnem pecuniam Sanctorum, quæ illata fuerat in templum Domini à prætereuntibus, quæ offertur pro pretio animæ, & quam sponte, & arbitrio cordis sui inferunt in templum Domini, accipiant illam sacerdotes iuxta ordinem suum, & instaurent facta testa domus, si quid necessarium viderint instauratione. † Pecunia illata à prætereuntibus pro pretio animæ dicitur illa, quæ offerebatur quando numerabatur populus, pro quolibet enim prætereunte, siue transeunte, scilicet, ad numerum eorum, qui idonei erant ad bellum, id est, à vigesimo anno, & supra, offerebatur dimidius siclus, ne ille periret, si non offerret. Exo. 30: Quando tuleris summam filiorum Israel iuxta numerum, dabunt singuli pretium pro animabus suis Domino, & non erit plaga in eis, cum fuerint recensiti. Hoc autem dabit omnis, qui transit ad nomen, dimidium sicli iuxta mēsuram templi. Qui habetur in numero à viginti annis & supra, dabit pretium. † Hæc igitur pecunia, & quæ sponte offerebatur ab alijs, seruabatur ad templum reficiendum, & vocabatur thesaurus Sanctitatum, siue Sanctorum. Exhedræ autem in quibus huiusmodi pecuniæ seruabantur, propriè dictæ sunt Gazophylacia, ideoque in exteriori atrio erant prope ia-

nuas, vt populus ingrediēs facile offerre posset, quod vellet, & mittere in donaria. Quare credibile est iuxta tantum gradus paucos habuisse, quibus facile populus inferre pecuniam posset in gazophylacium, nisi forte erat ibi sacerdos accepturus, quod est probabile ex. 2. Paral. 24. vt postea referemus. † De his Ierem. 35. Et introduces eos in domum Domini in vnam exhedrā thesaurorum, & dabis eis bibere vinum. Et introduxi eos in domum Domini ad gazophylacium filiorum Hanan, quod erat iuxta gazophylacium principum, super thesaurum Maasæ filij Sellum, qui erat custos vestibuli. Quod prius exhedrām, postea Gazophylacium vocat. Inde etiam. 4. Reg. 23: In introitu templi Domini iuxta exhedram Nathan-Melech. 1. Paralip. 9. His quatuor Leuitis creditus erat omnis numerus ianitorum, & erant super exhedras, & thesauros domus Domini. † Habebāt autem exhedræ, siue gazophylacia nomina, vel ab ijs, quibus custodiendā committebantur, vt Gazophylacium Hanan. Vel ab ijs, quorum dona ibi seruabantur, vt gazophylacium principum. Et cap. 36. Legitque Baruch ex volumine sermones Ieremiæ in domo Domini in Gazophylacio Gamariæ filij Saphan scribæ in vestibulo superiori, in introitu portæ nouæ domus Domini audiente omni populo. Et ibidem. Porro volumen commendauerunt in gazophylacio. Elisamæ scribæ. Ex his satis intelligimus vbi Dominus loqueretur, cum ait Iohannes cap. 8: Hæc verba locutus est Iesus in Gazophylacio docens in templo; nempe in porta quadam atrij exterioris, vbi erat maximum gazophylacium, in quod plures dona mittebant, & quæ plures ingrediebantur. † Sed sciendum est exhedras etiam pastophoria vocari in scriptura, nam vbi legimus. 1. Paral. 28. Atriorum, & exhedrarum. lxx. vertunt: Atriorum domus Domini, & omnium pastophoriorum. De his etiam scriptum est. 1. Mach. 4. Et viderūt sanctificationem desertam, & altare profanatum, & portas exustas, & in atrijs virgulta nata, sicut in saltu, & pastophoria diruta. Et postea: Et ornauerunt faciem tēpli coronis aureis, scutu-

*Thesaurus
Sanctorum.*

*Pastopho-
ria.*

*Gazophila-
cium.*

& scutulibus, & dedicauerunt portas, & pastophoria, & imposuerunt eis ianuas. Et dicuntur pastophoria, quia habitabant in eis sacerdotes cum templo defertiebant, nam *παρὰ τὸ* thalamum significat, atque inde pastophori vocabantur sacerdotes, qui thalamis illis praeerant, siue qui in eis habitabant, & ipsi thalami inde pastophoria. † Vocabantur etiam pastophori apud Aegyptios sacerdotes quidam honoratiores, qui *paston*, id est pallium ferebant sacerdotale. Inde *Isai. 22.* vbi nos habemus: Vade, ingredi ad eum, qui habitat in tabernaculo, *lxx.* verterunt: Vade ad pastophorium ad Somnam quaestorem, hoc est dispensatorem thesaurorum domus Dei, vt ibi ait Hieronymus, *lib. 7. in Isai.* & ibidem interpretatur pastophorium ibi dici thalamum, in quo habitabat praepositus templi. In *de etiam. 3. Hefd. 9:* Et exurgens Hefdras ante atrium templi abiit in pastophorium Ionathae filij Nasabi, & hospitatus ibi non gustauit panem, neque aquam bibit super iniquitatem multitudinis. † Quare eodem modo loquitur Scriptura de exhedris, & de pastophorijs, *vt. 1. Paral. 9:* Hi sunt principes cantorum per familias Leuitarum, qui in exhedris morabantur, vt die, ac nocte iugiter suo ministerio deseruirent, videlicet iuxta ordinem vicis suae vnusquisque. *lxx.* ibi verterunt: *ἐν πασφορίῳ διατεταγμένοι ἐς ἐφημερίας,* id est, in pastophorio ordinati in vices, id est, vt quisque iuxta ordinem vicis suae ministraret. De his vicibus dicitur *Luc. 1:* Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suae ante Deum secundum consuetudinem sacerdotij, & c. *ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ.* Ac propterea cum dictum esset. *1. Paral. 28:* † Dedit David Salomoni descriptionem atriorum, & exhedrarum, additur: Diuisionumque sacerdotalium, ac Leuitarum in omnia opera domus Domini, vt significaret exhedras illas esse domicilia sacerdotum, quia iuxta ordinem vicis suae erant in templo ministraturi. Ideo apertius verterunt. *lxx:* Dedit illi exemplar atriorum, & omnium exhedrarum, & c. & in diuisiones, quae per vices sunt sacerdotum, & Leuitarum: *καὶ ἐπὶ τὰς δυνείας*

ῥέσας τῶν ἐφημεριῶν τῶν ἱερέων. Et primo Paralipomeno. 23: Et erunt (Leuitae) sub manu filiorum Aharon in cultum domus Domini in vestibulis, & in exhedris *lxx.* Super atria, & super pastophoria. † Haec omnia vel inde confirmantur, quod vbique in nostra translatione est Exhedra, & apud, *lxx.* Pastophorium, in Hebr. semper est idem nomē *תִּשְׁבֵּת* id est, cubiculum, pro quo, & Gazophylacium vertere solet Hieronymus, quoniam haec tria vnum erant. Vt *Neh. 13.* Fecit ergo sibi gazophylacium grande, & ibi erant ante eum reponentes munera, & thus, & vasa, & decimam frumenti, vini, & olei, partes Leuitarum, & cantorum, & ianitorum, & primitias sacerdotales. Quo ex loco melius intelligimus quid in exhedris seruaretur. *Ezec. 40:* Et per singula Gazophylacia ostium. *lxx:* Et pastophoria ipsius. Et prius: Et eduxit me ad atrium exterius, & ecce gazophylacia. *lxx:* Et ecce pastophoria. † Ex quibus abunde cognoscitur lapsos fuisse Comestorem, *cap. 15.* & Abulensem, *q. 21.* qui distinguunt gazophylacia à pastophorijs, & pastophoria volunt esse loca separata ad comedendum, vt in eis sacerdotes comederent partes sacrificiorum sibi obuenientes. Et addunt: Quidam tamen volunt, quod ibi tantum foris venientes à finibus Israel comedebant, & inde dici pastophoria, à *pastu*, & foris: quam etymologiam veram putauit Abulensis, cum ridicula sit: at hoc non hominis, sed saeculi illius vitium fuit. Quod autem scriptum est. *4. Reg. 12:* Et tulit Ioiada pontifex gazophylacium vnum, aperuitque foramen desuper, & posuit illud iuxta altare ad dextram ingrediendum domum Domini, & c. † nihil dictis obstat, non enim est ibi gazophylacium exhedra, sed arca, vt manifestè videmus. *3. Paral. 24:* Praecipit ergo rex, & fecerunt arcam, posueruntque eam iuxta portam domus Domini forinsecus. Immo, & in loco ipso vbi nos habemus Gazophylacium, in Hebraeo, & in Graeco est, Arcam *אָרְכָה* & *κιβωτόν.* Posita est autem iuxta altare in atrio sacerdotum, vt melius seruaretur, sed sacerdotes accipiebant à populo munera, & deferebant in arcam, sicut statim ait: Mittebantque in

eo sacerdotes, qui custodiebant ostia, omnem pecuniam, quæ deferebatur in templum Domini. † Comestor, & Abulensis & alij ponunt in hoc atrio quædam alia, quæ ego prætereò, quoniam neque ex scriptura colliguntur, neque ex Iosepho, neque ex probatoribus autoribus. Certè cathedram, seu cathedras fortasse, docetium legem certum videtur in hoc atrio fuisse, aut saltem in muro, quo atrium sacerdotum separabatur ab atrio exteriori.

DE TEMPORE, QVO templi ædificatio absoluta est.

CAP. XVIII.

Vers. 33.

ostremo additur in fine capituli: Anno. 4. fundata est domus Domini in mense 2°. (Id est, quarto anno regni Salomonis fundamenta templi iacta sunt.) Et in anno vñdecimo, mense Bul, ipse est mensis octauus, perfecta est domus in omni opere suo, & in vniuersis vñsilibus suis, & ædificauit eam annis septem, id est, vñdecimo anno regni Salomonis perfecta sunt omnia, tam opus ipsum, & ædificium, quam vasa omnia, & vniuersa templi supellex. In his hoc adnotandum est corruptè legi in biblijs Complutensibus & Regijs: Mense Elul, cum legendum sit: Mense Bul, vt constat ex Hebræo, & ex lxx: Elul enim non octauus mensis est, sed sextus, quod etiam adnotatum est à Lyrano, & ab Abulensi. † Mens autem Bul responder apud nos pars Octobris, & pars Nouembris. Ex dictis intelligitur ædificatum esse templum non septem annis, sed septem, & dimidio, quia à mense 2°, qui est secundus, vsque ad Bul, qui est octauus, sex menses sunt, sed more scripturæ, & humanarum historiarum annis ceptus sepe non numeratur. Quæritur tamen quomodo templum dicatur perfectum mense octauo cum omnibus vñsilibus suis, cum cap. 8. legamus dedicatum fuisse illud mense. 7. conuocato vniuerso Israel: Conuenitque ad regem Salomonem vniuersus Israel in mense Etianim in soleni die, ipse est mensis septimus. Si autem non erant perfecta omnia

3 vñsilia, quomodo dedicabatur? † Ad hoc respondet optimè Comestor. c. 21. sed latius Abulensis Q. 2. in cap. 8. Salomonem dedicatione celebrasse perfecto iam templo, non tamen omnibus templi vñsilibus perfectis, quia nonnulla deerant, quæ tandem octauo mense perfecta sunt, ac proterea dixit scriptura mense octauo perfectam fuisse domum in omni opere suo, & in vniuersis vñsilibus suis. Fieri etiam potuit, vt aliquid operis in remotioribus partibus remaneret, sed omnia mense octauo

4 plenè absoluta sunt. † Noliit autem Salomon differri dedicatione in mensem octauum, quo plenè essent omnia absoluta, quoniam mensis septimus maximas sollemnitates habet Tubarum, & Expiationum, & Tabernaculorum. Leu. 23: atque ideo eo mense Israeliticus populus conuenire debebat in domum Dei, Exo. 23. & 34. Ne igitur populus grauaretur, & bis veniret, sed semel vtrumque fieret, maluit mense septimo dedicare. Hanc huius quæstionis solutionem post alias posuit Beda c. 17. & ex eode sumpsit Angelomus in fine capit. 6.

TOTIVS TEMPLI FABRICA mystica expositio ac primi temporis, & loci, quo templum ædificatum est.

CAP. XIX.

1 Templum Salomonis quatuor sensuum, qui scripturæ tribuuntur, capax videtur. Iuxta Historiam enim significatur in eo ædificium illud Dei cultui dicatum: iuxta Allegoriam corpus Christi Domini, de quo dixit ipse Ioh. 2. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud: quod Euangelista exposuit: Ille autem dicebat de templo corporis sui, quem sensum persequitur Rupertus in Coment. 3. Reg. Significat etiam Ecclesiam catholicam: quæ est domus Dei. 1. Tim. 3: Vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viui. † Iuxta Tropologiam significat templum, quod per penitentiam, & alios

& alias virtutes Deo in anima nostra erigimus, vt semper nobiscum habitet, cuius rei causa dicitur. 1. Corin. 3: Nescitis quia tēplum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Anagogico sensu significat regnum cœlestis beatitudinis, seu potius Ecclesiam triumphantem; in qua Deus habitat, vt in domo gratissima. Si enim Ecclesia militans, in qua sunt multi peccatores: & qui iusti sunt, sine peccatis venialibus non viuunt: domus, & habitaculum Dei dicitur, quanto magis Ecclesia triūphans, in qua nullum peccatum est, sed iustitia, & sanctitas, & perpetua Dei laus, iuxta illud Psalm. 83. Beati qui habitant in domo tua Domine in sæcula sæculorum laudabūt te? † Hunc sensum ostēdit nobis Dauid in eodem Psalmo: Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum: concupiscit, & discit anima mea in atria Domini. Et Psalm. 23. Quis ascendet in montem Domini (quoniam templum ædificatum est in monte excelso) aut quis stabit in loco sancto eius? Et Psalm. 14. Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? Ex his sensibus celebrior est apud patres ille de Ecclesia militante, quem nos etiam accuratius explicabimus, ita tamen vt reliquos nō penitus omittamus. † Templum igitur à Salomone ædificatum per septem annos Ecclesiam significat, quæ à rege pacifico, & verò Salomone, de quo dictum est Psalm. 71: Orietur in diebus eius iustitia, & abūdantia pacis, donec auferatur luna, ædificatur per totum huius sæculi tempus, quod septenario numero intelligitur, quia per septem dies, totum sæculi tempus deuoluitur, & nascentibus electis, quasi noui lapides proferuntur ad ædificium. Septem annis templum absolutum est cum omnibus utensilibus suis. Anno 4. regni Salomonis fundatur, mense zio, qui est mensis secundus, & anno vndecimo absoluitur, mense Bul, ipse 5. est mensis octauus. † Primus annus regni huius Salomonis fuit tempus legis nature, secundus fuit tempus legis scriptæ, tertius fuit tempus, quo ipse inter homines homo versatus est, quo fecit conuiuium magnam prædicationis suæ, & præsertim corporis, & sangu-

nis sui optimatibus suis, id est, Apostolis, sicut de rege Assuero in eius figurâ scriptum est Esther. 1: Tertio igitur anno imperij sui fecit grande conuiuium cunctis principibus, & pueris suis, fortissimis Persarum, & Medorum inclytis, & præfectis prouinciarum coram se. Quartus annus est tempus prædicationis Apostolorum, quo intrante multitudine gentium ædificari vbiq̃ cœpit Ecclesia, sicut ait Apostolus Rom. 10. Sed dico: Nunquid non audierunt? Et quidem in omnē terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ. verba eorū. † Præterea quarto anno etiā Christi ædificata est Ecclesia, quia quarto anno prædicationis eius inchoato, id est, ex quo baptizatus est, & discipulos habere cœpit, fundata est Ecclesia ipso moriente, & legē veterem antiquate, ac noua Sacramenta Ecclesiæ suæ relincente. Eleganter autem dictum est, Mense secundo, vt Beda cap. 5. & cum eo Angelomus adnotarūt, vt intelligamus templum fundatum fuisse peracto iam Pascha, quod videlicet primo mense celebrabatur. Scriptum tamen est Num. 9: Homo, qui fuerit immundus super anima, siue in via procul, in gente vestra, faciat Phasē Domino in mense secundo. † Immundus super anima dicitur, qui ex contactu hominis mortui immundus est, homo enim anima vocari solet per Synecdochen. Quia igitur plurimi ex Iudæis, & Gentiles non celebrauerunt Pascha mense primo, cum immolatus est agnus, id est, non crediderunt cum Dominus crucifixus est, sed immundi erant super anima, quia mortuum contigerant, id est, pleni erant peccatis, quæ sunt opera mortua, & immunda, & erant in via, id est, remoti ab Ecclesia, sicut ait Paulus Ephes. 2: Vos qui aliquando eratis longè, facti estis prope in sanguine Christi, celebrauerunt Pascha mense secundo, id est, crediderunt in Iesum Christum crucifixum, & ita 8. ædificari cœpit Ecclesia. † Verum anno octauo, & octauo mense consummatum est templum in omni opere suo, & in omnibus utensilibus suis, quia cum vniuersus numerus electorum expletus fuerit, & ille omnibus suis virtutibus, & meritis absoluti fuerint: in die iudicij vniuersa Ecclesia electorum

Iob. 24.

9
Dies iudicij octonario numero significatur.

Psal. 6.

caelum transferetur, & nihil illi deerit, quia plene Deum possidebit, & habebit illud: Ostendē nobis patrem, & sufficit nobis. vt ait Beda capit. 17. † Vbi mox subiicit: Cōstat enim quod dies iudicij sepe in scripturis octonario numero typicē exprimitur, eo quod hoc seculi, quod septem diebus currit, sequatur. Vnde & Propheta Psalmotulum pro octaua imposuit, quem ob metum eiusdem districti iudicis cantauit ita incipies: Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me, &c. Sed cur anno quadringentesimo octogesimo egressione filiorū Israel ex Aegypto fundatum est templum? Tabernaculum figura fuit Synagoga, templum autē figura fuit Ecclesia ex gentibus congregandā, vt ait Beda cap. 5. Tabernaculum enim factum est dum tempus veniebat templi faciēdi, & vt venit, desijt in honore esse tabernaculum, & templum ab omnibus visebatur: ita lex vetus data est, donec veniret noua, & Synagoga stabat donec tempus veniret aedificandae Ecclesiae. † Præterea, Tabernaculum ab Hebræis factum est principe Mose, templum autem ab Hebræis & à gentilibus aedificatum est rege Salomone, accersitis videlicet Tyrijs, & Sidonijs, & Giblijs artificibus. Synagoga enim Hebræos magistros habuit, Ecclesia autē ab Apostolis aedificata est, & ab eorum discipulis, id est, à doctoribus ex gentilitate vocatis à Christo, sicut Salomon accersuit artifices ex Tyro, & Sidone, & ex Giblijs. Quoniam igitur quadringentis octoginta annis tabernaculum stetit, totum tempus veteris legis, & status Synagoga totidem annis significatum est, & statim abrogata veteri lege desijt in honore esse Synagoga, & omnes gentes confluere cœperunt ad Ecclesiam, iuxta illud Isai. 2: Et fluent ad eum omnes gentes. & ibunt populi multi, & dicent: Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domū Dei Iacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. † Dedit David filio suo descriptionem tēpli, & omnium, quæ in eo futura erant, quia Deus pater Christo filio suo demonstrauit quomodo esset Ecclesia aedificanda, & gubernanda, &c. Dedit illi aurū,

& argentum, & æs, & materiam cedrinam, quia demonstrauit ei electos, ex quibus (quauis & multos ex ijs, qui dānandi sunt, habeat) aedificanda erat maxime Ecclesia, & dedit illi doctrinam Euangelicam, & virtutes, ac dona, quibus electi instruerentur, & ornaretur. Aedificatur templum in mōte Moria, id est, in monte visionis, siue excelfo, quia Ecclesia excelsa est, & super omnē doctrinam humanam, & super omnes respublicas eleuatur. Isai. 2. & Mich. 4: † Et erit in nouissimis diebus preparatus mōs domus Dñi in vertice montiū, & eleuabitur super colles. In monte etiam aedificatur, quia illustris est, & vndiq; videtur. Matth. 5: Nō potest abscondi ciuitas supra montem posita: & ipsa proxima cœlo est, & apta vt ex ea videatur arcana cœlestia, quæ ex nullo alio loco videri possunt. Aedificatur in area Ornan nō Hebræi, sed quæ Scriptura nō tacuit esse Iebusæū, quia nō in Iudæa solū, sed in locis gentiliū, id est, in vniuerso orbe, Ecclesia erat aedificanda. Ornā est exultās, Iebusæus cōculcatus, quia gentiles, qui prius à vitijs cōculcābātur, & ab immūdis spiritibus, admissi in Ecclesiā exultauerūt accepta gratia Dei, & spe futurorū bonorū. 1. Petr. 1: † In quē nūc nō vidētes creditis, credētes autē exultatis lætitia inenarrabili. Rectē quoq; aedificatur in loco eodem, quo Abraham immolare voluit filiū suū, & arietē immolauit, quia Ecclesia in fidē, & in cultū veterū patrū succedit, sicut ait Apost. 2. Cor. 4: Habētes eundē spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur. Nos enim in eundem Deum credimus, & eundem cum illis Deum inuocamus, & colimus, nō quidem eisdem sacrificijs, sed illo tamen, quod significabatur in Isaac, & in arietē, & in omnibus sacrificijs. † Tēplū versum erat ad Orientē, & portam magnam habebat, qua totū Orientis solis lumine persundebatur, quia Ecclesia Christi, qui Sol iustitiæ est, radios plenissimē excipit, atque ita ab eo illuminatur, vt columna dicatur, & firmamentum veritatis, & omnibus hominibus in maximis tenebris versantibus ipsa sola luce plena est, nec villo modo errare potest

1. Tim. 3.

test in credendis, aut in agendis. Isai. 4: Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion, & ubi inuocatus est, nubem per diem, & fumum, & splendorem ignis flammantis in nocte. † Al
 15 ludit ad expressam huius rei figuram, cum populus in terram promissionis tendens per diem columna nubis ducebatur, per noctem columna ignis, ut dux esset itineris eis utroque tempore; Exod. 13: Sed apertissime Isai. 60: Surge illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebrae operient terram, & caligo populos; super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur, &c.

MENSVRARVM TEM-
 pli, & tria eius partium mystica explanatio, & quid vnaquaque pars significet.

CAP. XX.

Longitudo domus (ut Beda inquit cap. 6.) longanimitate designat sanctae Ecclesiae, quae in exilio peregrinationis huius patienter aduersa quaeque tolerat, donec ad patriam, quam expectat pertinet. Latitudo insinuat caritatem, qua dilatato sinu mentis non solum amicos in Deo, sed inimicos gaudet diligere propter Deum, donec veniat tempus, quo ad pacem suam conuersis, seu funditus extinctis inimicis, cum solis gaudeat amicis in Deo. Altitudo spem denuntiat futurae retributionis, cuius intuitu libenter infima quaeque, siue quae demulcent, siue quae aduersantur, contemnit, usque dum utrisque transiens sola mereatur videre bona Domini in terra uiuentium. Hac Beda, & Angelomus, qui omnia, quae de templo scribit, ex Beda desumit, † Sexagenarius numerus fit ex denario multiplicato per senarium. Denarius plenitudinem magnam, & vniuersitatem significat, quia omnes numeros continet, quando quidem usque ad decem numeramus, & post decem non dominantur noui numeri, sed illi, qui non minati erant, repetuntur. Senarius autem (ut ait Beda) significat perfectionem bonorum operum, quia sex diebus mundus factus est

Sexagenarius.

Denarius.

Senarius.

Longitudo ergo est sexaginta cubitorum, quia dum in hoc exilio sumus, perfectioni bonorum operum in magna plenitudine incumbendum est, ita ut nihil relinquamus faciendum, nihil fugiamus pro Deo perferendum. Latitudo est viginti cubitorum, quia & vniuersos amicos diligere, & vniuersos inimicos sustinere, & diligere debemus propter Deum, nec ullis eorum odijs, aut malefactis vinci debemus. Rom. 12: Noli vinci a malo, sed vince in bono malo. † Altitudo est centum viginti cubitorum, quia futura retributio continet vniuersitatem omnium bonorum multo maiorem quam intelligi possit, & nihil potest deesse beatis: nam denarius plenitudinem, & vniuersitatem significat, ut dictum est, eademque vniuersitatem, & plenitudinem, adhuc plenius significat duodenarius, quia constat ex duobus senarijs. Ita cum dicitur Matth. 19: Sedebitis super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel: in duodecim sedibus vniuersitas iudicantium intelligitur, (alioqui Paulus non iudicaret, nec haberet sedem) & in duodecim tribubus vniuersitas iudicandorum, ut docet Augustin. in Psalm. 49. in illud: Et in circuitu eius tepestas valida, & in Psal. 86. in illud: Diligit Dominus portas Sion. Quia ergo centum & viginti duodecim denarios habent, merito isti hoc numero vniuersitas bonorum maxima, & cumulatissima significatur. † Verum in hac altitudine sunt tres contignationes, quibus tres status Ecclesiae designantur, id est, incipientium, proficientium & perfectiorum. In prima quae triginta cubitorum erat, iudicantur incipientes, quoniam id habent, sine quo salui esse non possunt, id est, custodiam preceptorum decem cum fide sanctae Trinitatis: triginta enim sunt ex decem multiplicatis per tria. Ita altitudo arcae Noe, quae typice continentur omnes, qui salui futuri sunt, triginta cubitorum erat, Gen. 6. Denique hunc numerum pertinere ad incipientes docemur, Matth. 13: Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est, qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert, & facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero tricesimum

Longitudo.

Latitudo.

Altitudo.

Duodenarius.

Tres contignationes templi.

num

num. Ex quibus verbis intelligitur numerum sexagesimum, qui secundæ contignationis est, pertinere ad proficientes; quia vniuersitatem bonorum operum amplectuntur, non præceptorum tantum, sed etiam consiliorum.

5 † Tertia contignatio, quæ centum viginti cubitorum erat, pertinet ad perfectos, quia pleniorē, & firmiorem habent vniuersitatem bonorum operum. Et quidem in Euangelio centena rius eis tribuitur, quia fecundissimi agri cum fructum ferunt, hic verò ijdem significantur in centum, & viginti, quoniam vt ille agris, sic hic numerus templo aptior fuit: sed vterque magnam perfectionē significat. Iidem tres status significantur in tribus partibus domus, id est, in porticu, & in domo exteriori, & in inferiori. Sed duæ priores quid præterea significarent eleganter Paulus docuit Heb. 9. his verbis: In priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes: in secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua, & populi ignorantia: hoc significante Spiritu sancto nondum propalatam esse Sanctorum viam ad huc priori tabernaculo habente statum, &c. † Sensus est, prius tabernaculum, id est, priorem tabernaculi partem, quam in templo vocamus domum exteriorem (cui nos addere possumus porticum, immò & atrium quoque sacerdotum) significare statum veteris legis, quoniam in illa consummabantur sacrificia, & erant ea, quæ ad cultum Dei pro illo tempore pertinebant, vt mensa, & candelabrum, & panes, & altare thymiamatis, & holocaustorum altare. Sanctum autem sanctorum cælum ipsum significabat, quia in illo erant arca, & Cherubim, & Diuina maiestas: & erat post primū tabernaculū, sicut prior est cultus huius vitæ quam beatitudo, quæ merces illius est. Quod igitur operum erat Sanctum sanctorum, & nemo illuc ingrediebatur, nisi solus pontifex semel in anno, id est, in festo die Expiationum, significabat nondum esse propalatam viam Sanctorum, id est, non patuisse hominibus aditum in cælum dum stabat prius tabernaculum, id est,

Matth. 13.

Tres partes domus.

Domus exterior.

Sanctum sanctorum.

dum durabat status veteris legis, in qua munera, & hostiæ, quæ offerebantur, non poterant animam sanctificare, & cælum aperire. † Sed Christus assilens, (Id est, accedens, quod Grecè dicitur παραγενόμενος.) pōtifex futurorū bonorum, id est, vt impetraret nobis futura bona cœlestia, sicut verus pontifex noster, expleta passione sua, qua peccata nostra expiauit, non per sanguinem hircorum, aut vitulorum, id est, non virtute sacrificiorum veteris legis, sed per sanguinem suum, quem fuderat, introiuit semel in Sancta, id est, ascendit ad patrem. Inde cum ipse expirauit, velum templi scissum est à summo vsque deorsum, vt sciremus iam propalatam esse ianuam regni cœlestis. Sed totum hoc, quod sacrificiorum & thymiamatis oblationis locum includit, significat nunc præsentem Ecclesiam (vt aiunt Beda in libro de Templo, capit. 10. & S. Thomas in hunc locum Pauli) in qua nos Deo sacrificare debemus. † Siue, vt magis propriè dicamus, significat præsentis vitæ nostræ statum; quoniam sicut in prius tabernaculum semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes, ita nos semper offerre debemus Deo sacrificia pœnitentiæ, & reliquarum virtutum. Et nunc quidem totos nos offerre, & quasi holocausta viuo Deo immolare debemus, non solum animam, & quid quid in ea est, sed etiam corpus: iuxta illud Rm. 12: Obsecro vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem. Nunc ad altare thymiamatis accedentes offerre Deo debemus pia suspiria, & preces, & laudes. Et sicut per atrium sacerdotum, & domum exteriorem transibatur ad Sanctum sanctorum; sic per laborem bonorum operum transitur ad æternam beatitudinem. Primū omnium occurrebat locus laudibus Diuinis dicatus, deinde altare holocausti, postea altare thymiamatis, & Sanctum sanctorum: quoniam non est satis Christianos nos esse confiteri, & laudare Deum verbis, nisi per opera pœnitentiæ, & oppugnationem affectuum nos Deo immolemus. Sed neque hic sistendum est, adolenda sunt thymiamata, quia cum affectus

7
8

Matth. 27.

maſtauerimus, caritati incumbendum eſt, & orationum ſpiritualium, ac cœleſtium deſideriorum odoramenta per ignem interim amoris in conſpectu creatoris noſtri offerre debemus, donec intremus in æternam beatitudinem. † Inter atrium, & domum exteriorẽ porticus erat media, qua ſignificabatur mora, & perfeuerantia in ſacrificio bonorum operum, & in maſtatione affectuum, vt intelligamus non ſatis eſſe breui tempore operã carnis maſtare, vt in magnam Dei familiaritatem recipiamur, & accedamus ad altare thymiamatis, id eſt, vt habeamus ignem caritatis, & gemitus, & ardentia deſideria cœleſtium bonorum. Ideo poſitæ ſunt in porticu duæ colũnæ firmiſſimæ, vt videbimus, altera ad dexteram, altera ad ſiniſtrã, quibus ſignificatur fortitudo, & perfeuerantia tam in proſperis, quam in aduerſis. Huius longitudo erat viginti cubitorum, in qua ſignificatur longanimitas, & patientia electorum, vt dictum eſt. † Et erat iuxta latitudinem domus, in qua deſignatur latitudo, caritatis, quia quantã eſt latitudo caritatis, quæ in amicos, & inimicos extenditur, tanta debet eſſe patientia, & longanimitas in operibus pœnitentiæ, ceterarumque virtutum: vt tam ſuauiã, quam inſuauiã amplectatur, & nullo tempore deſiſt, nulla difficultate vincatur, iuxta illud: Patientia autem opus perfectum habeat. Latitudo erat decem cubitorum, quæ addebat longitudo domus, quia ad omnia ſuauiã, & inſuauiã patientia, & conſtantia extenditur, vt perficiatur longitudo domus, in qua, vt diximus, ſignificatur, dum in hoc exilio ſumus, in magna plenitudine incumbendum eſſe perfectioni bonorum operum, quia nimirum virtus boni operis perfeuerantia eſt, vt ait Gregor. Hom. 25. in Euangelia, & idem 1. Moral. cap. vltimo: In caſſum, inquit, bonum agitur, ſi ante terminum vitæ deſeratur, quia & fruſtra velociter currit qui antequam ad metas veniat, deficit. † Vnde præclare domus exterior longitudo habet quadraginta cubitorum, quoniam quaternario omnia tempora ſignificantur, ſiquidem dies quatuor habet tempora, matutinum,

meridianum, veſperinum, nocturnum: & annis quatuor temporibus conſtat, verè æſtate, autumno, hieme. In denario autem intelligitur ſcientia creatoris, & creaturarum, habet enim ternarium, qui creatorem indicat, id eſt, Sanctam Trinitatem, & ſeptenarium, qui indicat creaturã, quia ſex dieb⁹ omnia facta ſunt, & ſeptimo Deus requieuit ab opere, quod patrauerat: & quia creatura perfectiſſima, id eſt, homo, conſtat in corpore quatuor humoribus, in anima tribus potentijs. Ita Auguſtinus. 2. de Doctr. Chriſt. capit. 16. Quadragenarius fit ex denario quater multiplicato; ergo domus exterior quadraginta cubitos longa eſt, quia dum denariis temporaliter trahitur, id eſt quater multiplicatur, hoc eſt dum in hoc tempore toto creatorẽ, & creaturas cognoſcimus, propter gloriam creatoris omnia incommoda creaturarum perferenda ſunt, & viriliter agendum eſt donec accedamus ad Sanctum ſanctorum, id eſt, cœleſtia præmia capiamus. † Sancti ſanctorum viginti cubitorum habet longitudo, & quadratum, atque æquale vndique eſt, quia cœleſtis beatitudo ſemper ſui ſimilis eſt, neque aliquid ſuſcipit varietatis, vt figura quadrata: & propter ſtabilitatem, quam eadem figura habet. Hinc de cœleſti Ieruſalem dictum eſt Apocal. 21: Et ciuitas in quadro poſita eſt, & longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia ſunt.

O S T I A, E T V E L V M
tam Oraculi, quam domus exterioris, & porticus oſtio, ac velocarens, & vniuerſum harum rerum opus quid ſignificent.

C A P. XXI.

O N eius ingreſſu duo oſtia facta ſunt de lignis oliuarũ, & poſtes angulorũ quinq;. Introitus vnus eſt, quia vnus in regnũ cœleſte per opera fidei ſperandus introitus eſt, vt ait Beda. c. 15. ſed oſtia duo ſunt quia ſine caritate Dei, & fratrum non patet ingreſſus in cœlũ. De lignis oliuarũ fiunt, quia caritas otioſa eſſe non debet, ſed plena operibus

¹⁰
Porticus.

3. Reg. 7.
Duæ colũnæ.

¹¹

Iacobi. 1.

¹²
Quaternarius.

Denarius.

Ternarius.

Septenari⁹

Quadragenarius.

Oſtia,

operibus misericordiae, & lucis: iuxta illud Matth. 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in caelis est. Itaque per opera misericordiae intratur in caelum, iuxta illud Luc. 16. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defecentis, recipiant vos in aeterna tabernacula. Et Matth. 25. Venite benedicti, &c. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare, &c. Recte etiam dicuntur ligna olei, quia homines avari, & aridi illuc introire non possunt. Postes angulorum quinque fiunt, quia operibus caritatis, & misericordiae in fratres adiungenda est abnegatio, & mactatio quinque sensuum, ut intremus in caelum. De his foribus dicitur:

2 † *Et sculpsit in eis picturam Cherubim, & palmarum species, & anaglypha valde prominentia.* Cherubim significant electos eo tendere debere, ut angelorum vitam puritate, & amore imitentur, inter quos sibi viuendum est in caelo. Palmae, quae non deprimuntur pondere, sed surgunt, & tollunt onus, atque ideo victorum insigne sunt, indicant non esse cedendum temptationibus, aut laboribus vllis, sed viriliter esse pugnandum, ut palma donemur. Hinc de sanctis scriptum est. Apoc. 7: Et palmae in manibus eorum. Anaglypha valde prominentia significant variarum virtutum opera non latentia, sed extra prominentia, & exemplo alios prouocantia. Sed haec omnia teguntur laminis aureis, quia omnibus virtutum operibus fulgor supereminere amoris debet, ut magna cum caritate fiant, & non humana merces, sed Dei gloria quærat, iuxta illud. 1. Corinth. 10: Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. † *Paries diuidens*

3 *Sanctum sanctorum à domo exteriori dens Sanctum* significat in hac vita separari nos à sanctis, qui caelum incolunt, eamque non gaudij esse, sed laboris. *Velum* significat abscondita esse nobis illa bona, quae speramus, ac per fidem ambulandum esse, non per speciem, sicut legimus. Hui. 64: Oculus non vidit Deus absque te, quae praeparasti expectantibus te. Quod verò in textum erat

hyacintho, purpura, cocco, bysso, significat nostram fidem eius veritate niti, qui prima veritas est, & vniuersa fecit: his enim quatuor vniuersa creatura significatur, ut ait Iosephus lib. 6. de Bello, capit. 6. Coccus enim colore ignem imitatur, hyacinthus verò aerem, & caelum. Purpura mare significat, byssus terram, non colore, sed origine, quia purpura è mari est, byssus è terra, ut ibidem ait Iosephus. Significat etiam eandem fidem non ignauam esse debere, sed ornandam esse, atque picturandam his maxime virtutum operibus, quae his quatuor indicantur. † *Hyacinthus* quia calore caelum refert, significat vitam fidelium caelestem esse debere, non terrestrem, qualis est vita infidelium, & plenam supernorum bonorum desiderijs, quae fides ostendit. Coccus, quia ignem imitatur, ardorem significat caritatis, & bis tinctus esse debet, ut non solum Deus diligatur, sed etiam fratres. Purpura, quae sanguine inficitur, imitationem passionis Christi, & patientiam laborum, crucisque portationem designat, ut ait Beda cap. 15. Bysus, eodem autore, atque in eodem loco, quia de terra virenti germine nascitur, & multo artificum labore exercetur, ut natium exuat virorem, atque ad albèrem deducatur speciem, congruè calligationem nostrae carnis insinuat, quae exercenda est operibus penitentiae, & edontanda, ut candida fiat, & munda. Intexuntur velo Cherubim, ut angelorum vitam imitari studeamus, sicut dictum est, & ut in bonis, quae agimus (ut ait Beda) multitudine scientiae indefinenter utamur (nā Cherubim multitudinem scientiae significat) respicientes semper ad eloquia Diuina, & ne fortè à virtutum calle aberremus, horum intuitu vestigia nostra regentes. † In introitu templi postes erant de lignis oliuarum quadrangulati. Potest introitus hic considerari vel quatenus initium est domus, & primus eius ingressus, vel quatenus est post altare holocaustorum, & post atrium sacerdotum. Beda capit. 15. primò modo considerat, atque ita significare dicit primordia nostrae conuersionis ad Deum, quando in Ec-

Postes.

Foris.

Hyacinthus

Coccus.

Purpura.

Bysus.

Paries diuidens Sanctum ab exteriori domo.

Velum.

Postes quae quadrangulati

clesiam ingredimur. Postes quadrangulati facti sunt, propter quatuor sancti Evangelij libros, quorum doctrina in fide veritatis erudimur; siue propter quatuor virtutes principales. Duo autem ostia, propter dilectionem Dei, & fratrum. At mihi videtur posteriori potius modo considerandus introitus templi, ut à Pauli expositione nunquam recedamus: alioqui, & ipse introitus in Sanctum sanctorum postet similiter designare introitum nostrum ad Ecclesiam. † Postquam ergo nos per pœnitentiam Deo immolamus: & holocaustum corporis, atque animæ nostræ offerimus, quod significatur in altari holocaustorum, & in atrio sacerdotum, ut dictum est, & in hoc permanemus constanter, quod significatur in porticu: novus nobis introitus offertur ad maiora bona, & penitus intramus in domum Dei magis Deo familiares, & domestici effecti, & viciniore efficimur altari thymi amatis, in quo purissima, & incensamentis eleuatio, & desiderium ardens fruitionis Dei magna cum perfectione offeratur. Postes sunt quadrangulati, propter quatuor præcipuos affectus, quos breuiter summus Poeta indicauit:

Virg. 6. *Hinc metuunt, cupiuntq; dolent gaudereq;*
Ænei. Quos iam quasi expoliunt, & rationi subijciunt, nec vnquam hanc curam abijciunt, siue in prosperitate spirituali sint, siue in aduersitate. † Sed sunt de lignis oliuatum, siue de lignis olei, quia ita nostris affectibus edomandis incumbere debemus, ut nunquam misericordiae operum, tam spiritualium, quàm corporalium obliuiscamur. Atque in hoc introitu postes sunt de lignis oliuatum: in introitu autem Sancti sanctorum non postes, sed fores ipsæ ex oliuis sunt, quoniam quo magis proficimus, & magis mente pura in Deum ascendimus, maiori curæ, & potior a nobis sunt opera misericordiae. Quo enim magis cognoscitur Deus, magis amatur, & magis cognoscitur humana miseria, & grauitas, atq; deformitas peccati, & magis subuenire illi studemus. Idcirco ibi fores ipsæ, quæ caritatem significat, sunt ex lignis oliuatum, & quia iam perfecta caritas tota in misericordiae opera

rem nobis gratiam, & maiorem Diuinorum rerum cognitionem, ac deniq; introitum in beatitudinē impetrat. † Inde duo discipuli Luc. 24. qui Dominum in via colloquendo non cognouerant, in opere illo misericordie, & in fractione panis cognouerunt, ut adnotauit Gregorius Hom. 23. in Euangelia. Ecce, inquit, Dominus nō est cognitus dum loqueretur, & dignatus est cognosci dum pascitur. Itaque in illo statu misericordia est quasi ad latus, in hoc verò est in conspectu, & recta facie eam intuemur. Duo ostia dilectionem Dei, & fratrum significant, sed in introitu templi significant caritatem in statu proficientium, in introitu autem Oraculi, in statu perfecto. Et abiecta sunt, quia abies robusta arbor est, & latè ramos expandit, semperque viret. Debet ergo caritas esse fortis, & in omnes expandi, neque iniurijs vllis, aut tempore vllō debet arescere, & hoc ipsa caritas per pœnitentiam, & abnegationem affectuum, & perseuerantiam assequitur. Atque hæc ostia altrinsecus posita sunt, quoniam, ut rectè ait Beda cap. 15. vna dilectio sine altera haberi non potest, nec enim Deum diligit qui nō diligit fratres, nec fratres caritate diligit, qui non diligit Deum. † Ostium exterius significat dilectionem fratrum, ut ait Beda: interius significat dilectionem Dei, quia ab operibus caritatis in fratres venimus magis ad opera caritatis in Deum, 1. Ioha. 4: Qui non diligit fratrem suum, quem videt Deum, quem non videt, quomodo potest diligere? Eccle. 6: Non desis plorantibus in consolatione, & cum lugentibus ambula. Non te pigeat visitare infirmum, ex his enim magis in dilectione firmaberis? Verum vtrumque horum ostiorum duplex erat, & se inuicem tenens aperiebatur: quia in vtraque dilectione duo sunt, quæ maximè obseruare debemus. In dilectione Dei debet esse fides veritatis, & puritas bonæ operationis, quia sine fide impossibile est placere Deo. Hebræ. 11. & fides sine operibus mortua est; Jac. 2. Quare vtrumque ostium se inuicem tenens aperitur, quia neque fides sine operibus, neque sine fide bona opera placere possunt. † In dilectione fratrum debet esse patiētia, & beni-

Ostium exterius, & interius.

Ostia duplicia.

benignitas, iuxta illud. 1. Cor. 13: Caritas patiens est, benigna est. Patientia, ad tolerandas iniurias, molestiasq; fratrum, benignitas, ad dimittendum ex corde, & benefaciendum ijs, quorum iniurias sustinet, sicut ait Dñs Luc. 6: Dimitte, & dimittetur vobis; date, & dabitur vobis. At neque iniurias bene tolerabit qui non est paratus ad remittendum ex animo, & ad benefaciendum; neque benefacere poterit qui iniurias, & molestias tolerare nescit. ex Beda cap. 15. Possumus etiam in vtraq; dilectione duplex ostium interpretari exteriorem feruorem operum, & interiorum animi deuotionem, quorum neutrum permanere sine altero potest. Ante hæc ostia erat velum, sicut & ante ostium Oraculi. † Quemadmodum autem illud significabat clausum esse cælum, & abscondita esse hominibus quæ intra cælum erant: ita hoc velum templi significat abscondita esse hominibus nondum expertis bona maxima, quæ Deus preparauit ijs, qui per pœnitentiæ, & abnegationis sui per seuerantiam transeunt ad perfectionem caritatis, & semper de futuris bonis cogitant eaque tantum experunt oblitiscerentium. Porticus neque ostium habet, nec velum, quia omnibus notum esse oportet quanta sit perseuerantiæ in pœnitentiâ vis, & vtilitas, & omnes ad id vocandi sunt, atque hæc perseuerantia ceteris, quæ intus sunt, maiestatem, & venerationem conciliat.

ORNATVS IN INTERIOR domus quid significet.

CAP. XXII.

¹
Tabulæ cedrinæ.

Tabulæ cedrinæ, quibus tota domus tegebatur, insuperabilem virtutum venustatem significat, vt ait Beda ca. 11. Est enim cedrus arbor odorata, & incorruptibilis: & quia filij Ecclesiæ toti esse debent virtutibus pulchri, & odore boni exempli, perseuerantiaque in bonis operibus venerabiles, recte domus tota cedro tegitur. Tabulis cedri omnia vestiebantur, nec omnino lapidis apparere poterat in pariete, quo-

niam talis debet esse vita nostra, vt naturæ vitia omnino, si fieri posset, abscondantur, & solæ virtutes in nobis appareant: quod sancti per gratiam Christi imperfectè in hac vita obtinent, sed in futura plenè atque perfectè obtinebunt. † Pauimentum tegebatur tabulis abiegnis, quia nostræ paruitatis cognitio, id est humilitas, firma debet esse in nobis, & sempervirens dum hic viuimus. Pauimentum autem Oraculi tegitur tabulis cedrinis, quia in beatis firma, & incorruptibilis est hæc sui ipsorum cognitio, & odorem suauem emittit, id est, Deo gratissima est, & ceteris beatis. Tabulæ omnes toro expolitæ sunt, quia virtutes nihil habere debent informe, aut impositum, sed omnia ad regulam rationis, Diuinæque legis faciendæ sunt. Iuncturas habent fabricatas, quia virtutes inter se iunctæ, & connexæ sunt, & altera pender ex altera. † Cælaturas eminentes habent, quia prodire foras debent ad laudem Dei, & ad exemplum fratrum. In cælaturis sunt palmæ, id est, crebræ nostri ipsorum victoriæ; & Cherubim, id est vite, & puritatis angelicæ imitatio, & flores, id est, varia bonorum operum pulchritudo. Laminis aureis omnia tegebantur, quia aurum caritatem significat, iuxta illud Apoca. 3: Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, & probatum, vt locuples fias. Caritas autem est ornamentum, & pulchritudo bonorum operum. Laminæ sunt quadræ ad regulam, vt nullus hiatus appareat, quia iuxta regulam Diuinæ voluntatis nihil esse debet in operibus nostris, quod non sit cum caritate coniunctum. † Habet laminas suas cælaturas prominentes, quia caritas latere non debet, sed foras prodire, ita tamen vt illæ cælaturis tabularum respondeant, quia vna debet esse, & eadem virtutum, caritatisque manifestatio, id est, nec virtutes sine caritate manifestandæ sunt, nec caritas sine virtutibus. Clauis aurei sunt verba Scripturæ cælestes promissiones continentia, & timorem Dei docentia, quibus in virtutum studio continemur ne deficiamus. Ecclæ. 12: Verba sapientum quasi stimuli, & quasi clauis in altum defixi. Appendebant autem quinquagenos

Tabulæ abiegnæ.

Expolitio tabularum.

Iunctura tabularum.

Cælatura.

Laminæ aureæ.

Cælaturæ laminarum.

Clauis aurei

fictos, quoniam quinquagenario numero significatur in Scriptura (vt ait Beda capit. 12.) remissio peccatorū, & gratia Spiritus sancti, & æterna requies. Psalmus enim quinquagesimus est remissionis, & annus Iobilæi quinquagesimus est: & Spiritus sanctus quinquagesimo die descendit in Apostolos: verba autem diuina, quibus in bonis operibus continemur, remissionē nobis peccatorum pollicentur, & gratiā Spiritus sancti, & æternam requiē. In pauimento nullæ erant cælaturæ, quia humilitas videri refugit, & latere, atque conculcari cupit. Habet quidem & ipsa opera sua externa, sed hæc maximè ostendit dum se planam, & æqualem, & calcabilem præbet.

EXTERIOR ORNATUS domus, quid significet.

CAP. XXIII.

Fundamentum domus quod nam sit, apertè Paulus ostendit, 1. Corint. 3: Fundamentum autem aliud nemo potest ponere præter id, quod positū est, quod est Christus Iesus. Qui (vt ait Beda cap. 4.) rectè ideo fundamentum vocatur, quoniam, vt Petrus dixit Act. 4: Non est aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Verūm hic est primus lapis ædificij, lapis angularis ceteros continens, atque connectens de quo Isai. 28: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum. Sed lapides, de quibus nunc loquitur, sunt Apostoli, & Prophetæ, sicut exponit idem Paulus Ephes. 2. Super ædificati supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu. Ideo eleganter dictum est: † Præcepitque rex vt tollerent lapides grandes pretiosos in fundamentum templi, & quadrarent eos. Fuerunt enim Apostoli, & Prophetæ quadrati, id est, ex omni parte excisi, & expoliti, & æquales. Beda cap. 4: Qui bene lapides primò quadrati, ac sic in fundamēto poni iubentur. Quadratum namq; omne quocunq;

vertitur, fixum stare consueuit. Cui nimirum figuræ corda assimilantur electorum, quæ ita in fidei firmitate consistere didicerunt; vt nulla occurrentium rerum diuersitate, nec ipsa etiam morte à sui rectitudine status possint inclinari, & c. Significat quadratum, vt in talis videmus, quomodocunq; proiciatur semper rectum stare, & ideo de viro bono, & forti scripsit Aristoteles, 1. Ethicorum ad Nicom. cap. 10: Fortunamq; feret pulcherrimè, & omni ex parte concinnè, ac æquabiliter, quippe qui verè bonus, atq; quadratus est. † Domus testæ erat laquearibus cedrinis, quia perfecti, quos in hac suprēma conignatione significari diximus, omni virtutum varietate decorātur. Cedrus (inquit Beda cap. 9.) arbor est impetrabilis omnino naturæ, odoris iucundi, aspectus nitidi, serpētes accensa nidore fugans, ac perimens. Quæ perfectis quibusque conueniunt, quorum insuperabilis est patientia, forma virtutum eximia, præsentia cunctis gratissima bonis, autoritas ad reuincendos, confundendosq; eos, qui veritati resistunt, constantissima: qui & in hac vita, & in futura singulari præ ceteris sanctis eminentia fulgent, & c. † Suprema autem, atq; extima domus pars cælum spectās super quam tabulatum quinq; cubitorum altitudinis ædificatū est ne ascēdētes caderent, beatitudinē cœlestē significat, quæ tota in Dei aspectū cōuertitur, & cedrina est, id est immortalis, & tutissima, vnde nemo decidere vllō euentu potest, vt ibidem ait Beda. Quinq; cubitos altitudinis habet, quoniā (vt idē scribit) ita nos in illa patria Diuinæ præsentia claritatis adimplet, vt nihil aliud visus noster, nihil auditus, nihil olfactus, nihil gustus, nihil tactus dulcē habeat, nisi diligere Dñm Deum nostrū ex toto corde, tota anima, tota virtute: diligere, & fratres tamquā nos ipsos. † Lapidēs totius domus dolati, atq; perfecti fuerūt, & malleus, & securis, & omne ferramentū nō sunt audita in domo dum ædificaretur. Lapidēs, ex quibus totū domus ædificiū cōstat, quatenus vt primū quoddā subiectū considerātur tabularū cedrinarū, & cælaturarū, & auri, naturā nostrā significant, cui decor gratiæ accedit, & virtutum, quate-

Testa domus.

Fundamentum domus

Tabulatum circa domū

Apostoli.

Ferramentum non auditum in templo.

quatenus verò domū ipsam cōstituūt,
& domus ipsa sunt, indicāt beatos, qui
lapides sunt cœlestis templi, & do-
mum illam beatā, atq; illā supernā Ie-
rusalē cōficiunt. Vt ergo lapides in mō-
te ipso, vnde excidebātur, dolabantur,
& quadrabantur vt in templo colloca-
rētur, nec ibi ad dolationē vllā ferramē-
tū audiebatur, † ita electi in hac vita la-
boribus, & ærumnis exercētur, & dolā-
tur, vt suis quiq; locis in cœlesti beati-
tudine disponātur, & (vt ait Beda c. 7.)
castigatione cessante solo amoris glu-
tino, quo inuicē copulētur, vno imple-
ti spiritu perfundātur. Quod elegāter
in Ecclesiastico hymno indicatū est.

Tun sionibus pressuris expoliti lapides

Suis coaptantur locis per manus artificis,

Disponuntur permansuri sacris ædificijs.

¶ Potest iuxta hunc sensum in tabulis
cedrinis, quibus teguntur lapides, per-
petuitas beatitudinis significari, in la-
minis aureis, fulgor, atq; præstantia ma-
xima eiusdem beatitudinis, in cælatur-
is varietas, ac multitudo gaudiorum,
quæ & perperua sunt, & ideò cælatur-
æ factæ sunt in tabulis cedrinis, & exi-
mium fulgorem, atq; admirabilem præ-
stantiam habent. † Et ideo cælaturæ etiā
sunt in auro: quidquid enim gaudij est
in hac vita, non magis cum gaudijs il-
lis comparari potest, quam terra cum
auro. Clauī, quibus hæc connectuntur,
sunt dulcissimi affectus amoris. Verūm
hæc ad Anagogicū sensum spectant.
Iuxta priorem, lapides dolantur vt nō
audiatur ferramentū cum domus ædi-
ficatur, quoniam vt templum Dei effi-
ciamur, id est, vt non solum gratiā ha-
beamus, sed tales etiam simus, vt in no-
bis diu, quasi in propria domo perman-
eat Deus, & conquiescat, exercitatio-
ne virtutum naturam nostram dolare,
atq; expolire debemus, id est, affectus
nostros comprimere, vt ita domus Dei
ædificetur.

Fenestræ. 8 † Fenestræ templi (vt ait Beda ca. 7.)
doctores Ecclesiæ sunt, qui dum fidei
mysteria, & facienda docent, per eos
lux ad reliquos ingreditur. Ideo dictū
est Matth. 5: Vos estis lux mundi. Fene-
stræ obliquæ sunt, eodem autore, quia
nimirum necesse est vt quisquis iubar
supernæ contemplationis vel ad mo-
mentum perceperit, mox sinum cor-

dis amplius castigando dilatet, atq; ad
maiora capeffenda follerti exercitatio-
ne præparet, &c. Sunt etiam introrsum
latiores, quia & si magna latitudo cari-
tatis cerni in eis debet exterius, maior
intus debet in corde feruere. In cor-
pore Christi fenestras interpretari pos-
sumus vulnera, quæ cum magnam ostē-
dant caritatem, multò tamen maior
erat in eius corde intus. † Erant autem
fenestræ in tribus lateribus templi, id
est in omnibus, præterquam in Orien-
tali, & in omnibus contignationibus,
quia omnium conditionum homines
lumine solis iustitiæ indigent, quod
per doctores Ecclesiæ, & per spiritua-
les viros diffunditur. Latus Orientale,
quia magnam habet ianuam, & orien-
tis solis radijs plenissimè perfunditur,
fenestris non indiget, quia pars illa Ec-
clesiæ, quæ plenè à Deo illuminatur in
beatitudine, non necesse habet ab ho-
minibus doceri: Apoc. 21. Et ciuitas nō
eget Sole, neq; Luna, vt luceant in ea,
nam claritas Dei illuminauit eam, &
lucerna eius est Agnus.

TRES ORDINES CEL-
larum, & ostia, & cochlea quid si-
gnificent.

CAP. XXIII.

Res ordines cellarum cir-
cū domum ædificati tres
vitæ rationes significāt, vt
ait Beda cap. 7. quæ omnes
bonæ sunt, & ad Ecclesiam
pertinent. Prima est coniugatorum, se-
cunda continentium, tertia virginum.
Et quia quælibet harū multos recipit,
ac proinde multæ in eis diuitiæ domus
Dei seruantur, rectè cellæ dicuntur, siue
domunculæ. Primus ordo strictior est,
quia minorē habuerūt latitudinē ani-
mi, atq; spei coniugati putātes se aut nul-
lo modo, aut difficillimè, in castitate
posse permanere, & illud Pauli auscul-
tātēs. 1. Cor. 7. Quod si nō se continēt,
nubant. Hæc latitudo maior est incōti-
nentibus, & maior adhuc in virginib⁹,
idcirco secūndus ordo latior est, tertius
adhuc latior. † Primus ordo quinq; cubi-
torū est, quia à quinq; sensuū voluptati-
bus non admodum abstinet, secun-
dus, sex, quia perfectior est, senarius
enim

enim perfectionem significat, vt supra diximus: tertius septem, quo numero integra perfectio significatur. In his omnibus à Beda recedimus, quoniam in ea fuit sententia, vt putaret infimum tabulatum esse septem cubitorum, supremum verò quinque. Rectè etiam interpretatur Rupertus in Comment. lib. 3. Reg. capi. 10. qui in his tabulatis significari affirmat tres viuendi distinctiones, quæ significatæ sunt. Ezech. 14. in Iob, Noe, Daniele. Prima est coniugatorum, qui per fidem, & patientiam in coniugio Deo placent, vt Iob. Secunda est prælatorum, qui in Noe, qui gubernauit arcam in fluctibus, significantur. Tertia, & suprema est contemplationi vacantium, qualis fuit Daniel. Prima est quinque cubitorum, in qua mensura intelligitur labor exterior

3 quinque sensus corporis occupans. † Secunda est sex cubitorum, quia versatur & laborat in opere Dei, Deus autem sex diebus absoluit opera sua. Tertia septem habet, quia septimo die, id est, sabbato, requies significatur, & sabbatismus. In hac enim viuendi ratione sancta anima sabbatizat sæculo altior, & cum adhuc teneatur in corpore, per contemplationis requiem quodammodo iam fruitur cælo. Hæ viuendi rationes siue hoc, siue illo modo interpretemur, adiunctæ sunt templo, quoniam Ecclesiasticam normam sequuntur, & ad Ecclesiam pertinent: sed non hærent muris templi, id est non sunt perforati muri ad eas sustinendas, aut super muros fulciuntur, nihil enim per earum diuersitatem onerata, aut grauata est Ecclesia, nihil de sua integritate, aut vnitatem amisit. Trabes tamen positæ sunt in muro, quibus hæc tabulata sustineantur, quoniam hæc viuendi rationes præceptis, & consilijs Christi, quæ nobis Ecclesia tradidit, innituntur.

4 † Ostiū quo ad has intrabatur, in pariete domus erat, non extra, quia qui intrant, membra Ecclesiæ sunt, & extra Ecclesiam nec coniugium Deo placet, vt coniugium Sanctorum, nec continentia, aut virginitas, etiam si verè hæc duæ virtutes extra eam inuenirentur. Sed erat in pariete domus dextero, id est, in Meridiano, quæ pars cæli in bonam partem sumi solet in Scriptura, quia plus lu-

cis, & caloris habet, sicut pars Septentrionalis in malam, quia frigida est, & obscurior, vt sciamus has distinctiones graduū in Ecclesia bonas esse, & Deo placere. Ad primum ordinem cellarū facile quisque ascendit, quia nemo est qui sibi continentiam non promittat in coniugio. Ille magis ascendit, qui transit ad secundum, id est, ad vitam continentium; qui iterum, atque iterum secum voluit quam fluxæ sint voluptates carnis, & simul per orationem mente ad Deum ascendit, ac illas contemnit, & vitam ab eis abhorrentem eligit. † Similiter à secundo ascenditur ad tertium, quoniam qui continentiam ad tempus elegerat, similiter voluendo, & ascendendo transit ad electionem perpetuæ virginitatis, si eam nondum amisit, aut si amisit, transit ad altioris continentia genus per votum solenne, & ad tantam puritatem, & tantum castitatis amorem, vt meritum virginitatis possit æquare. Si autem, iuxta Rupertum, medius ordo sit doctorum, tertius contemplationi vacantium, ab eo adhuc tertium ascenditur, quia qui bene, & magna cum caritate docent, & in opere Dei laborant, ad altiore contemplationis gradum prouehuntur. Beda, qui cetera hætenus de Ecclesia explicauerat, nunc cap. 8. ostiū lateris medij dicit esse vulnus lateris Christi, quia dexterum ei latus à milite apertum sancta credit Ecclesia, vt idem ait,

6 & addit: † Vbi & apto etiā verbo vsus est Euangelista, vt non, Percussit, diceret, aut Vulnerauit, sed, Vnus militum lancea, latus eius aperuit, quasi ostiū lateris medij, per quod nobis iter ad cælestia panderetur. Per hoc namque ostiū nobis ascensus est in medium cenaculum, & à medio in tertium, quia per fidem, & mysteria nostri Redemptoris de præsentis Ecclesiæ conuersatione ad requiem animarum post mortem ascendimus, rursumque de requie animarum adueniente die iudicij ad immortalitatem quoque corporum, quasi in tertium cenaculum, sublimiore profectu pertrahimus. Rupertus etiam capite. 10. ostiū dicit esse latus Christi lancea apertum, quia ex eo exiit sanguis, & aqua, id est baptismus, per quem in Ecclesiam ingredimur, & tunc aut mane

mus

mus in imo, aut ascendimus ad medium, siue ad tertium coenaculum pro voluntate nostra cū gratia Dei. † Quod diximus ex Iosepho de altera cochlea ad coenacula domus, similiter potest exponi de ascensu incipientium ad perfectos & ad perfectos; quamuis nihil necesse est in ijs, quæ ab Scriptura dicta non sunt, mysteria quærere, quoniam ideo (vt arbitror) non sunt ab eā dicta, quia mysteria non habebant. Quod mihi videtur sensisse Beda. c. 17. cum ait: Hæc quidem de structura templi studiose lectori credidimus intimanda: verum in eis, quæcunque Scriptura sacra referre commodum duxit, figuras mysteriorum quæramus, ceteris per Historiæ cognitionem simpliciter vtamur, &c.

ATRIA, ET EXHEDRÆ
quid significant.

CAP. XXV.

DE atrio sacerdotum iam diximus, cum de domus significatione agebamus capite. 20. ex Paulo Hebr. 9. nempe in illo significari confessionem Dei, & laudem & immolationem nostram per opera pœnitentiæ, siue statum accuratè Deo seruire volentium, & offerre semetipsos per confessionem peccatorum, & per assidua opera satisfactionis. Ex quibus haud difficilè intelligimus in atrio exteriori significari eorum vitam, qui fideles quidem sunt, sed nondum à comuni hominū vita recesserūt, nondū se per artius vitæ genus Deo immolarūt; quod etiā sensit Beda ca. 16. Septū quibus hi separantur ab ijs, qui sunt in atrio sacerdotū, tres ordines habet lapidum politorum, & quartum lignorum cedri, quoniam hi (vt ibidem ait Beda) sufficere sibi credunt si fidem, spem, & caritatem, & operum munditiam habeant. At alteri addunt ad hæc consilia Euāgelica, vigiliæ etiā, ieiunia, elemosynas, hymnos spirituales. † Tribus ordinibus lapidum politorum fides, spes, caritas, significantur, quæ firmi lapides sunt ad spirituale ædificium: & lapides politi dicuntur, quoniam (vt ait Beda) necessaria est discendi sollertia,

quo quisque modo, quid credere, quid sperare, seu quid diligere debeat dignoscatur. Ordo lignorum cedri est bona operatio sine corruptione simulationis exhibita, sine qua virtutes vel non manent, vel informes manent, & gratia, atque decore suo carent. Porticus significant subsidia, & quasi vmbacula, quibus Deus fouet, & tegit laborantes in opere virtutum. Exhedræ, siue gazophylacia, in quibus thesauri domus Dei seruantur, & sacerdotes hebdomadarij manent, significant per hæc Dei præsidia, & per hanc protectionem, esse in nobis, conseruarique thesauros gratiæ, atque virtutum, & donorum, magis quam per nostram industriam: & per eadem effici vt nos Deo ministremus, & ei per pœnitentiam, & bona opera sacrificium cordis contriti, & humiliati offeramus.

TEMPLVM SALOMONIS
quor annis steterit, & templum secundum, quod à Iudæis è captiuitate Babylonica reuersis constructum est, quo tempore ædificatum sit, & quor annos durauerit.

CAP. XXVI.

DE fine templi Salomonis hæc scribit Iosephus lib. 10. Antiq. cap. 11. Incensum est autem templum annis, ex quo extructum fuerat, elapsis, CCCC lxx, mensibus sex, & diebus decem additis; exactis à transmigratione ex AEGYPTO annis M. LXXII. mensibus sex, diebus decem. A diluuiio vsque ad templi deuastationem intercesserunt anni. M. D CCCC, L. menses sex, dies decem. Ab Adamo item condito vsque ad hunc templi casum tria milla annorum elapsa sunt, & insuper. D XIII. menses sex, dies decem, &c. Sed reuera deprauatus est hic numerus annorum: à quarto enim anno Regni Salomonis, quo templum fundatum est, vsque ad vndecimum annum Sedeciæ, quo euersum est à Nabuchodonosor Rege Chaldæorum, quadringenti viginti septem anni numerantur iuxta fidem sacre historie. † Cūque aduersus eundem

dem Iosephum eadem historia doceat. 3. Reg. 6. quartum annum regni Salomonis fuisse quadringentesimum octogesimum egressionis filiorum Israel ex Aegypto: constat templum stetitisse quadringentis viginti septem annis; euersumque fuisse anno nongentesimo septimo egressionis ex Aegypto. Falsum est enim quod quidam ex recentioribus Hebraeis aiunt, non stetitisse nisi quadringentis decem. A diluuiio vsque ad exitum ex Aegypto anni colliguntur ex sacra historia, iuxta Hebraeos, & nostram translationem, septingenti nonaginta duo, quibus necessario addendi sunt centum triginta anni, quos natus erat Cainam filius Arphaxat, cum genuit Sale, vt est apud lxx. Gen. 11: recipit enim hanc generationem Lucas capite. 3. His si addamus nongentos, & septem, qui fluxerunt vsque ad templi desolationem, relinquuntur à diluuiio vsque ad eam anni mille octingenti viginti nouem. A creatione mundi vsque ad diluuium apertè anni colliguntur ex Gen. 5. mille sexcenti quinquaginta sex, quibus priori summam adiectis colliguntur anni à creatione mundi vsque ad templi Salomonis fundationem ter mille quinquaginta octo, vsque ad desolationem verò, ter mille quadringenti octoginta quinque.

3
Templi secundum
cundi tempus

† Templum secundum anno secundo à solutione Babylonicæ captiuitatis ædificari cœpit, id est, annis ex quo dirutum est à Chaldæis, quinquaginta quatuor, tot enim fuerunt iuxta verissimam chronologiam ab vndecimo anno Sedecie regis, qui fuit decimus nonus regni Nabuchodonosor, vsque ad secundum annum Cyri, quo ædificari templum cœpit, Hef. 3. vt demonstrauimus in caput. 1. Zach. num. 21. & sequentibus. Itaque ædificari cœpit anno, ex quo primum fundatum est à Salomone, quadringentesimo octogesimo primo: ante natalem autem Domini nostri Iesu Christi quingentesimo quinquagesimo nono: nam Eusebio in Chronicis, aliisque doctissimis viris quingentis sexaginta anni numerantur à libertate ex captiuitate Babylonica, siue à primo anno Cyri, vsque ad salutarem Seruatoris aduentum. Quare à fundatione templi Salomonis vsque ad Christi na-

talem anni fuit mille & triginta, à mundi verò creatione iuxta emendatissimam chronologiam, quater mille nonaginta quinque, licet ij, qui lxx. interpretes sequuntur, multò plures addant, sed deprauata est numerorum ratio apud lxx. vt ingenuè fatetur Augustinus. 15. de Ciui. cap. 13.

4 † Itaque ædificari quidem cœpit secundo anno Cyri, regis Persarum, sed eo bellis distracto finitimarum gentium inuidia, & Cambysis filij Cyri prohibitione interruptum opus est vsque ad annum secundum Darij filij Hytaspis, & anno regni eius sexto absolutum, vt legimus Hef. 6. Sed iuxta Iosephum. 11. Antiq. capi. 4. intrasepteniū consummatum est, id est, anno eiusdem regis nono, quo tandem porticus, & exterior templi fabrica absoluta sunt. Absolutum ergo est templum secundum annum ex quo fundari cœpit vigesimo tertio, nec plures vllò modo numerari possunt, vt ostendimus Zach. 1. nu. 32. & sequentibus. Etenim à templi desolatione, quæ contigit anno vndecimo Sedecie, vsque ad annum secundum Darij, septuaginta anni sunt, vt planè docet Zacharias cap. 1: Domine exercitum vsquequo tu non misereberis Ierusalem, & urbium Iuda, quibus iratus es iste iam septuagesimus annus est?

5 † Ierusalem autem euersa est anno. 19. Nabuchodonosor. 4. Reg. vltimo, cui qui plures annos tribuunt, quadraginta quinque tribuunt. Superfunt ergo ex eius regno vsque ad initium regni Euilmerodach filij eius. 26. anni, quod apertum est ex. 4. Reg. vltimo: Factum est verò in anno tricesimo transmigrations Ioachin regis Iudæ, mense duodecimo, subleuauit Euilmerodach rex Babylonis anno, quo regnare cœperat, caput Ioachin, & c. Ioachin autem transmigravit Babylonem vndecim annis, ante templi desolationem, vt constat ex. 4. Reg. 24. Quos vndecim si deducamus ex. 37. relinquuntur. 26. regni Nabuchodonosor. Euilmerodach iuxta receptissimam omnium sententiam, regnauit viginti tres annos. † Huic successit Balsassar filius, cui tres annos tribuunt optimi annorum computatores. Hoc interfecto regnauit Cyrus Dan. 5. Quare à templi desolatione,

vsque ad secundum Cyri annum, quo templum fundatum est, sine dubio plures anni non sunt quam quatuor, & quinquaginta, restant enim vsque ad secundum annum Darij filij Hytaspis sedecim, vsque ad nonum verò viginti tres. Quod ergo Iudæi dicunt Ioh. 2: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, falsum est, & ab hominibus dictum, qui temporum rationem minimè tenebant, quod Origenes 12. tomo in Ioh. & apertius Lyranus, & Iohannes Eckius in cap. 1. Haggæi animaduertent. † Stetit hoc templum vsque ad decimum octauum annum Herodis regis Iudææ, vt cum de templo Herodis ageretur, ostendemus, tamen si Antiochi Epiphaniis tempore bona ex parte destructum, sed Iudæ Machabæi victorijs, & industria citò instauratum, & in primam dignitatem restitutum, vt videmus. 1. Macha. 4. Cum autem Dominus. 32. anno Herodis natus sit, vt Eusebius in Chronicis, & alij tradunt, atque à secundò anno Cyri, quo fundatum est, vsque ad Christi natalem numerari dixerimus annos quingentos quinquaginta nouem, constat templum stetit à prima fundatione quingentis quadraginta quinque, ab absoluteione verò integra, quæ incidit in nonum annum Darij, quingentis viginti duobus.

DE FORMA TEMPLI secundi, & quid à primo differret.

CAP. XXVII.

Forma ædificij eadem fuit quæ in primo, sed magnificentia, & ornatus multò minor. Primùm enim à rege opibus florentissimo conditum est, secundùm, à multitudine, quæ ex lxx. annorum captiuitate cum ijs tantum opibus redierat, quas rex Persarum exportari voluerat. Summa eius altitudo sexaginta cubitorum fuit, cum primùm centum & viginti habuerit. De hoc legimus Cyri decretum à Dario filio Hytaspis confirmatum in hunc modum, Hesi. 6. Anno primo Cyri regis Cyrus rex decreuit vt domus Dei ædificaretur, quæ est in Ierusalem, in loco

vbi immolent hostias, & vt ponant fundamenta supportantia altitudinem cubitorum sexaginta, & latitudinem cubitorum sexaginta, ordines de lapidibus impolitjs tres, & sic ordines de lignis nouis, &c. Atq; ideo qui prius templum viderat, flebant quum huius fundamenta iacta cernebant, Hesi. 3. † Sed magna in his verbis Hesi. quæstio est, cur nihil de longitudine dicatur, sed latitudini dentur sexaginta cubiti, cum prius non habuerit nisi viginti. Lyranus putat latitudinem hic accipi pro longitudine, siue pro latere magis protenso, quoniam, nisi ita sit, templum hoc triplo latius fuisset templo primo. Beda lib. 2. in Hesi. cap. 7. nihil in hac re laborat, nec laborandū esse putat, quoniam Cyrus suo sensu, & arbitrio templum fabricari iussit. At cum Deus suscitauerit spiritum Cyri, vt Hesi. 1. legimus, ad templum ædificandum, non est probabile, vt rectè ait Lyranus, eum suo sensu fabricam fieri voluisse, sed ad exemplar prioris, nisi quod altitudinem tantam esse noluit ne munitissimum templum habentes res nouas fortasse molirentur. † Quare probabilius videtur latitudinē hic non strictè accipi, sed pro extensione poni, siue in latum, siue in longum, ita vt prohibeatur templum quaquaversum extendi vltra sexaginta cubitos: est enim Chaldæo, חֲמֵשׁ אַלְפֵי אַרְבָּעִים quod est à verbo. נָחַץ, id est dilatauit, siue extendit, quare latitudinem pro extensione posuit, quomodo, & Iohannes dixit Apoc. 20: Et ascenderunt super latitudinē terræ. Porro in eo quod dicit, Ordines de lapidibus impolitjs tres, &c. Beda loco citato in Hesi. nihil certi statuit; intelligendum tamen est Hebræos ita olim ædificasse, vt in parietibus pulchrioribus tres ordines lapidum politorum disponerent, deinde quartum cedri, siue alterius ligni pretiosi adderent, inde iterum tres ordines lapidum, & quartum ligni, &c. vsque ad summum. Ita fabricatum fuisse septem atrij sacerdotum iam diximus, sed illud non habebat plures ordines, quoniam trium cubitorum erat, vt ex Iosepho demonstrauimus. Denique de atrio domus, quam Salomoni ædificauit vxori suæ filix Pharaonis, legimus

gimus. 3. Reg. 7. Et atrium maius rotundum trium ordinum de lapidibus sectis, & vnus ordinis de dolata cedro: nec non & in atrio domus Domini interiori, & in porticu domus, id est, ita ædificatus erat murus atrij interioris templi, & porticus. † Quamuis & hæc verba ex Hebræo ita verti possunt, sicut & à lxx. & à Chaldæo, & à nouis interpretibus versa sunt: Et atrio magno in circuitu tres ordines lapidum sectorum, & ordo dolatarum cedrorum, & atrio domus Domini interiori, & vestibulo domus, vt sit sensus. Habet hoc atrium septem constans tribus ordinibus lapidum sectorum, & c. quale habuit atrium sacerdotum, & porticus, vno enim septo hæc duo cingebantur: & iuxta hoc censeo verba nostræ translationis esse interpretanda. Sed etiam si ita legatur, idem confirmatur, quod volumus. Præterea sciendum est, vbi nos habemus apud Hæsdram: Ordines de lapidibus impolitus tres, omnino legendum esse: De lapidibus politis, nec enim tantum templum è lapidibus impolitus fieri iuberent Cyrus, aut Darius, cum magno studio cultus Dei fieri imperarēt. Sed nec lignorum ordo aptè collocaretur super lapides impolitos, & huiusmodi ædificatio semper, vt iam vidimus, fiebat de lapidibus politis. Aristæus etiam magna cum magnificentia extructum fuisse dicit hoc templum. Quin & Iosephus. 11. Antiq. cap. 4. referens idem decretum Cyri scripsit: Elapidibus politis, *εὐστρωμένους*. † In Chaldæo est, *בנין מלא*, quod ex Hebræis quidam lapidem marmoreum interpretantur, alij lapidem, quem ob ingentem grauitatem deuoluere necesse est, quoniam, *לרצו* significat voluit, aut reuoluit. Sed re vera lapidem rotundatum significat, id est sectum, & politum, sicut vertit noster interpres, nam rotunditas etiam hoc vocabulo significatur, quod apta sit vt voluatur. Hoc templum habuit iam vnde quaque atria, licet fortasse non ita ampla, vt templum Herodis, ita enim ibidem scripsit Iosephus: Aedificauerant enim Iudæi porticus quoque, quibus templum circum quaque includebatur. † Hoc templum tempore Ptolemæi Philadelphi, & lxx.

interpretum, id est, ducentis octoginta annis ante Christi natalem (Christus enim natus est anno tertio Olympiadis. 194. lxx. autem verterunt Scripturam Olympiade. 124. iuxta Eusebiū in Chronicis) habuit triplicem murum, quo collis ille cingebatur, ita enim Aristæus illorum temporum scriptor, tradidit in libello de lxx. interpretibus, his verbis: In cuius vertice templum apparebat visu pulcherrimum. Hoc muri tres circum ambiunt, altitudine supra lxx. cubitos sublimes, latitudine eaque ad altitudinem deceret, longitudine omnem templi apparatus magnificentico opere, & decore circumeunt, & c. Sed de his plura dicemus in templo Herodis. Alterum addit idem Aristæus, quod nouum, neque admodum probabile videtur: Erat (inquit) & extrinsecus velum, quo templum in circuitu clauditur, appensum, simili portarum magnificentia. Quod quidem visu iucundissimum spectaculum præbebat, tum maximè cum mota per paumentum aura velum subintrans illud ad summum vsque crispantibus finibus in vndarum morem motat.

DE EODEM TEMPLO ab Herode reædificato, & quot annos steterit.

CAP. XXVIII.

Herodes Iudææ rex, qui Innocentes infantes interfecit, decimo octauo regni sui anno post magna, & miranda ædificia absoluta ad templum Dei ædificandum animum conuertit, quod videret ei tam in altitudine, quam in reliquo ornatu multum deesse prioris magnificentiae. Nec ante vetus templum demoliri voluit, quam vniuersam materiam futuræ fabricæ magnis sumptibus compararet. Templum deinde à fundamentis euertit, ac noua reposuit, ac totum octo annis magnificentissimè extruxit, vt tradunt Iosephus. 15. Antiq. cap. 14. & alter Iosephus filius Gorionis. libr. 5. Historiarum Iudaicarum, capit. 24. & duobus sequentibus. Hos cum nominabimus, quoniam sæpe citandi sunt, Iosephum sacerdotem scripto

scriptorem Antiquitatis Iudaicae Iosephum absolute vocabimus, alter dicitur Iosephus Gorionis, siue alter Iosephus, aut posterior Iosephus. Atque hic quidem multum ab Scriptore Antiquitatis differt, & antiquitate, & autoritate: quare ubi illi aduersabitur, nihili eius testimonia faciemus. † Addit ergo Iosephus: Herodes autem interiora, à quibus profani lege arcebantur, non ausus ingredi, per sacerdotes curabat fabricam intimarum porticum, absolute quoque octo annis reliquis ædificio tandem etiam templum ipsum eorumdem sacerdotum opera sesquianno perfecit. Ex his videmus totum opus nouem annis, & dimidio fuisse perfectum, id est, vigesimo septimo anno regni eiusdem Herodis, quinto autem ante natalem Christi, qui, ut diximus, trigesimo secundo anno Herodis natus est. Euersum est à Tito Casare Vespasiani filio anno ab ascensione Domini quadragesimo, ut auctor est Eusebius. Constat hoc templum Herodis stetit postquam absolute est, septuaginta octo annis, à fundatione verò sua ferè octoginta octo. Huius templi meminerunt duo Iosephi locis citatis, & Egesippus libr. 1. de excidio Ierosolymitano, cap. 35, Hieronymus in cap. 11. Zacha. ferè initio, & Rupertus in cap. 2. Haggai, & alij quam plurimi. † De quo etiam hoc Iosephus scripsit loco citato: Fertur toto tempore, quo templum struebatur, nunquam interdum pluisse, noctu tantum imbribus descendentibus ne interrumpere-
 3 tur templi ædificatio: ea quæ fama, quasi per manus tradita, ad nos peruenit à maioribus. Idem narrat alter Iosephus lib. 5. cap. 26. In huius templi descriptione Iosephum ubique sequemur, & grauem historicum, & testem oculatum, qui sæpe in eo sacerdos sacra fecit. Sed quoniam sæpe ita lubricus est, ut cum maxime tenere eum te credas, elabatur, vixque animo possis concipere fabricæ formam, præsertim in Latinis translationibus, utar quidem eius verbis semper quantum licebit, sed adhibebo tamen lucem, quam poterò, ex Græco codice, & ex translationum collatione, tum ex diuturnitate rei, atque verborum eius consideratione. Si quæ

do igitur à Iosepho recedere videbor, nõ à Iosepho recedo, sed ab eius Latina translatione, quam sæpe obscuriorè, interdum etiam non nimis fidam reperi.

DE IIS, Q VIBVS IN
interiori ædificio hoc templum à
primo differebat.

C A P. XXIX.

1 C de interiori quidem ædificio ea solum videntur adnotanda, quæ huic templo cum primo illo non subre communia, ne eadem iterare cogamur, cum constet tam secundum templum, quam hoc, de quo loquimur, ad prioris formam fuisse constructa, eisdemque locis altaria, & cetera omnia collocata, quibus ante fuerant. De his ita Iosephus. 15. Antiq. cap. 14: Sublatis deinde veteribus fundamentis, & novis repositis desuper templum extruebat longitudine centum cubitorum (quæ fuit in primo sexaginta) altitudine totidem, & viginti amplius, qui viginti cubiti aliquanto post solidentibus fundamentis decesserunt, eosque denuo addere curauerunt nostri Neronis temporibus. † Et alter
 2 Iosephus. Habuit autem templum ibi lud, quod Herodes rex erexit, centum cubitos in longitudine, & centum in latitudine, in altitudine autem centum, & viginti, in medio scilicet altitudinis ædificij, & fundamenta desubtus decem tenebant cubitos. Quod verò latitudinem templi centum cubitorum fuisse dicit, non de interiori latitudine intelligendum est, quoniam Iosephus lib. 6. de Bello capit. 6. viginti tantum cubitorum fuisse docet, sed de exteriori faciei templi latitudine addita parietum templi, & domicularum, siue cellarum hinc inde constructarum crassitudine, ut ex Iosepho paulò post dicitur.
 3 † Iosephus: Costabat autem structura ex lapidibus candidis, firmissimis, magnitudine vigintiquinque cubitorum in longum, octo in altum, latitudine verò cubitorum duodecim. Cõsentit omnino & alter Iosephus, atque addit, Vnam & eandem mesuram habebant omnes lapides à fundamento ædifi-

Basilica.

ædificij vsque ad summitatem eius. Iosephus: Habebatque basilicæ similitudinem, hinc & inde humilior, media sui parte excelsum, à multis stadijs conspicuum, maximè ex aduerso habitantibus, aut aduentantibus. Eadem & alter Iosephus. Basilica autem ædificij genus est, cuius pars media sublimior latera habet vtrinq̃ue humiliora, quæ templa sunt, quæ trium nauium vulgus vocat: quam formam templum habebat, quoniam pars media duplo celsior domunculas ab vtroque latere adiunctas habebat. Nec habuit hoc templum tres cõignationes, vt templum Salomonis, sed duas, vt manifestè intelligitur ex Græco Iosepho: pro eo enim quod recentior translatio habet: Cum autem interior pars contignatione intercepta esset, est in Græco: τὸ δὲ τὸ εἶναι τὸ εἶναι τὸ εἶναι, id est: cū tēplum intus duas contignationes haberet. † De exteriori autem templi facie ita scripsit idem lib. 6. de Bello capit. 6. Exterior autem facies nihil quod animus, aut oculi mirarentur, non habebat, Crustis enim aureis grauissimis vndiq; tecta ad primos ortus (ita enim ex Græco legendum est) igneo splendore lucebat, vt cum intuerentur oculi, quasi solis radijs, auerterentur. Hospitibus quidem aduentibus procul monti nixeo similis videbatur: nam vbi deauratum non erat templum, candidissimum erat. In summo autem aureis verubus horrebat acutissimis, ne ab insipientibus aibus pollueretur. Nonnullorum autem saxorum eius longitudo quadraginta quinque cubitorum erat, altitudo quinque, & latitudo sex: ex quibus intelligimus meritò apud Marcum capite. 13. cū Dominus de templo egrederetur, dixisse vnum ex discipulis: Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ. Et respondens Iesus ait illi: Vides has omnes magnas ædificationes? non relinquetur lapis super lapidem, qui nõ destruat.

DE PORTA PRIMA

domus exterioris, quæ erat ante Sanctum Sanctorum, & velo eius, ac de porticu.

E hac Iosephus libro. 6. de Bello. c. 6: (quod, ita vt in Græco habetur, referã.) Quæ autem in domo erat porta, inaurata quidem erat, vt dixi, tota, & totus, qui circa ipsam erat, paries. Habebat autè & aureas super se vites, ex quibus botri stature hominis longitudine pendebar. Et fores habebat aureas quinquaginta, & quinque cubitis altas, sexdecim verò latas, ante has verò fores æqualis longitudinis aulæum. Velum hoc erat Babylonium variegatum ex hyacintho, & bysso, coccoque, & purpura mirabiliter elaboratum, non indignam cõtemplatione materiæ commisionem habens, sed velut omnium imaginem præferens. † Cocco enim videbatur ignem imitari, & bysso terram, & hyacintho aerem, ac mare purpura: partim quidem coloribus: bysso autem, ac purpura, origine: quoniam byssum quidè terra, mare autem purpuram gignit. Eratque in eo per scripta omnis cœli ratio præter signa. Eadem ferè scripsit lib. 15. Antiq. cap. 14. Nisi quod velum habuisse dicit purpureos flores, & intertextas columnas, nec vites aureas fuisse dicit, sed vitem: propter quod interpretès non transtulit vites aureas, sed pampinos aureos, in Græco tamen est, ἀμπέλκι. Alter verò Iosephus ita scripsit: Fecit enim rex colūnas argenteas, & bases earum argenteas, capita autem earum fecit aurea. Fecit insuper vitem de auro mundo, & posuit in summitate columnarum, cuius pondus erat mille talentorum aureorum. † Erat autem vitis ipsa facta opere ingenioso habens ramos perplexos, cuius folia, & germina facta erant ex rutilanti auro, botri autem ex auro fuluo, & granæ eius, acini, atque folliculi facti erant ex lapidibus pretiosis, totumque opus erat fabricatum opere vario, vt esset mirandum spectaculum, & gaudium cordis omnibus intuitibus ipsam. Multi quoque scriptores Romani testantur se eam vidisse, quum desolaretur templum, &c. De porta verò & foribus, ac velo Sancti sanctorum an eadem materia, formaque constarent, nihil in his auto

4 autoribus reperio, nisi quod ubi lib. 15. habet Iosephi translatio: Ianua verò penè ipsi templo par, & superliminare aulæis variegatis ornabatur, &c. in Græcota legimus: † Fores vero in introitibus simul cū superliminibus æquales templo variegatis aulæis ornavit purpureos flores habentibus, & intertextas columnas. Super ipsas autem (scilicet fores) sub capitibus vitis expandebatur aurea, &c. Quod videri potest de utriusque partis templi foribus dictum. Sed si vitem auream non habebant fores Sancti sanctorum, & ianua, certè in reliquis non est credibile minorem habuisse magnificentiam. De vestibulo verò, quod Hebraicè vocari diximus **מִזְבֵּחַ**, Iosephus Gorionis ait: Construxit præterea porticum interioriorem, & posuit eam in facie latitudinis templi, addiditque & duos parietes opere artificiosissimo, & connexuit eam foris ferro, nec est homo, qui amplius sciat artificium illius operis. Iosephus lib. 6. de Bello cap. 6. ait hoc vestibulum, quod primam ædem vocat, perpetuam altitudinem habuisse nonaginta cubitorum nulla contignatione interceptam, longitudinem verò quadraginta cubitorum, latitudinem viginti.

5 † Nonaginta cubitos habebat altitudinis, quoniam licet centum, & viginti habuerit, ceteri gradibus, quibus ad hoc summum templum ascendebatur, tegebantur. Quadraginta autem cubitorum erat longitudo, quoniam, ut iam diximus, centum cubitis longum erat, hoc templum Herodis: viginti habebat Sanctum sanctorum, quadraginta sequens pars, ac totidem vestibulum. Porta vestibuli septuaginta cubitis alta erat, & viginti quinque lata, neque fores habebat: erantque totæ frontes inauratæ, ac prima ædes omnis per lucebat extrinsecus, auroque circum interiori fami partem splendida cuncta cernentibus occurrebant ex. 6. de Bello cap. 6.

DE PRIMO ATRIO,
quod erat omnibus commune.

CAP. XXXI.

1 Iam de atrijs dicamus initium ab extremo omnium capientes, ac deinde ad interiora transeuntes, ut Iosephi or

dinem teneamus. Collem, in quo templum extructum est, etiam secundi templi tempore, triplici muro fuisse cinctum dixi paulò ante ex Aristæo, in libello de lxx. interpretibus: ut enim ait Iosephus lib. 6. de Bello, cap. 6. post Salomonis tempora semper aliquid aggeris accumulante populo latior collis effectus est, ita ut area eius plusquam sex stadiorum ambitum haberet, ut postea ex eodem Iosepho demonstrabo. In hac area murus lapideus quadratus factus est, qui totum collis verticem cingebat, habebantque singula eius latera singula stadia. † Sed quoniam in Septentrionalis, atque Occidentalis lateris angulo arx erat quadrangularis munitissima, olim à Machabæis facta ad pontificalium vestium custodiam, quam Herodes postea munitiorem reddidit ad tutelam templi, & in memoriam Marci Antonij amici sui vocavit Antoniam: murus quidem totus quatuor stadiorum ambitum habebat, ut Iosephus scribit lib. 15. Antiq. sed addita arce sex stadia complectebatur, ut idem ait lib. 6. de Bello. Hic erat murus primi ambitus, siue templi (nam ita semper Iosephus appellat) cuius omnia latera duplices porticus habebant, quas columnæ sustinebant quinque, & vicensis cubitis altæ, de singulis saxis marmore candido, & laquearibus cedrinis tegebantur opere imprimis memorabili. Totum autem subdicio spatium, id est, quod extra porticus erat, omnium generum lapidibus stratum variabatur, ex. 6. de Bello. † In porticibus lateris Orientalis spolia barbarica circum circa suspensa erant, quæ reges Iudææ Deo sacraverant: eademque Herodes denuo suspendi iussit adiectis etiam quæ ipse ex Arabibus retulerat. Latus muri Occidentale quatuor portas habebat, una ducebat in regiam, duæ in suburbia, quarta in reliquam urbem, Meridianum latus portas etiam habebat in medio, & triplicem porticum basilicam longitudine ab Orientali valle ad Occidentalem peruenientem. Triplicem porticum dicit, quoniam quatuor erant ordines columnarum paribus intervallicis dispositi, quorum quartus copulatus erat muro ipsi lapideo, atque ita tres

D porticus

porticus fiebant. † Sed harum media cellior erat ceteris, & ideo porticum basilicam Iosephus vocat. Columnarum omnes centum sexaginta duarum fuerunt capitellis sculptis opere Corinthio pulchris usque ad miraculum. Vniuscuiusque longitudo vigintiseptem pedum præter basin, crassitudo quantam possent tres homines confertis inter se complecti brachijs. Porticus externarum pares erant, vnaqueque triginta pedes latitudinis habebat, plusquam quinquaginta altitudinis, stadium longitudinis, media verò latitudo erat sesqui altera, altitudo dupla. Eius enim conuexitas altius surgebat excitato super epistylia pariete lapideo politissimo columnis insertis distincto, ita ut essent hæc incredibilia audientibus, cum stupore autem spectabilia ijs, qui aderant. In hoc latere Meridiano spectaculum erat, si vllum aliud sub sole, memorabile. Nam cum vallem haberet in immensum dehiscens, ita ut caligerent despicientium oculi: desuper extracta erat præalta porticus, cuius tecto conscenso si quis vtramque altitudinem coniunctam contempleretur, absque vertigine id non poterat visu deficiente ob nimiam profunditatem prius quam ad imum pertingeret. Ex Iosepho lib. 15.

DE SECUNDO FANO,
scilicet templo, quod erat atrium laicorum.

CAP. XXXII.

Hoc modo, inquit Iosephus, se habebat primus ambitus. Interius verò non longo interstitio secundus, ad quem paucis gradibus scandebatur, quem circumibat vallum lapidei cancelli cum inscriptione, quæ vetaret transgredi alienigenam sub interminatione pænarum capitis. Hæc lib. 15. Antiq. Sed lib. 6. de Bello magis explicat. Quam verò, inquit, ad secundum templum ibatur, cancellis septem saxeis ad tres cubitos altis, nimiumque grato opere factis, ubi æquis depositarum interuallis columnarum stabant legem castimoniarum præmonentes, aliæ Græcis, aliæ Latinis literis, in

locum sanctum transire alienigenas non debere. Ideo autem factum fuerat hoc septum, & inscriptio posita, quoniam primum templum, siue quadriporticus illa extrema, de qua locuti sumus, gentilibus etiam patebat, qui aut spectandi, aut adorandi causa veniebant; secundum autem templum non nisi Iudæis, atque ijs quidem castis, id est, mundis, seu nullam habentibus iuxta legem immunditiam. Hinc intelligimus quod Act. 21. de Paulo legimus: Dum autem septem dies consummarentur, ij, qui de Asia erant Iudæi, cum vidissent eum in templo, concitauerunt omnem multitudinem, & iniecerunt ei manus clamantes: Viri Israelitæ adiuuate. Hic est homo, qui aduersus populum, & legem, & locum hunc omnes vbique docens insuper & gentiles induxit in templum, & violauit sanctum locum istum. Viderant enim Trophimum Ephesium in ciuitate cum ipso, quem æstimauerunt quoniam in templum introduxisset Paulus. Atque ideo hoc templum sanctum vocabatur, ut ait Iosephus, & ita vocari videmus Acto. 21. in verbis citatis, non enim tantum alienigenarum ab eius ingressu arcebantur, sed etiam quicumque immundi essent ex Iudæis, ut diximus, & bis à Iosepho dictum est locis indicatis.

† Hoc templum quadrangulare erat, ac proprium murum habebat exteriori altitudine in quadraginta cubitos surgens, interiori in viginti quinque, quoniam gradibus ad illud ascendebatur, ideoque interius humilior erat murus, quam exterius. Gradus, quibus ascendebatur, quatuordecim erant circum templum vniuersum: post quos spatium erat, usque ad murum decem cubitis planum, ut est in Græco, non trecentis, ut habetur in translatione; nam neque tantum spatium opus erat ibi, neque tanta erat latitudo areæ templi ut spatium ingens, ac non necessarium caperet. Ab hoc spatio, in quo quatuordecim gradibus ascensus quiescebatur, alij quinque gradus ducebant ad portas. † Erant autem portarum decem, quatuor à Septentrione, totidem à Meridie, duarum ab Oriente. Prima, per quam casti vna cum vxoribus introibant, ut verbis utar Iosephi, altera interius è regione huius. Et enim

Porta atrij
laicorum.

enim in hoc secundum templum mulieres quoque ingrediebantur, siue indigenæ, siue hospites, modò ex genere Israel essent, ac mundæ: idcirco necessè fuit vt proprius eis locus, atque is muro diuisus, & secretus à viris, in templo signaretur. Signatus est autem in latere Orientali, protendebaturque à muro illo, in quo erat porta, quam extimam diximus, vsque ad secundam portam Orientalem, quæ erat è regione primæ, vt ipsa quoque aspectu intus mi templi, sacerdotumque, & sacrificiorum frui possent. † Sed ad hanc secundam portam quindecim gradibus ascendebatur; ij sunt quos beatissima virgo conscendit quum trima templo est oblata, & sacerdotibus; nec ulterius transire mulieribus licebat, sed ad illam vsque sacerdotes prodibant, aut victimas ab eis accepturi, aut quippiam aliud facturi, quod vsus postulare. Hunc autem locum capacissimum fuisse conuenit, cum versus alia templi latera non protenderetur, & tanta esset feminarum multitudo. Habebat præterea locus feminarum in latere Septentrionali ianuam vnã, alteram in Meridiano, vt facilius & citius feminae ingrederetur. Omnia ex 6. de Bello, quæ in Latino sunt perobscura, in Græco multò apertiora. † Sed in. 15. Antiq. cum huius secundi templi meminit, septem portas illud habuisse dicit, tres à Septentrione, tres à Meridie, vnã ab Oriente magnam, per quam casti vnã cum vxoribus introibant. Etenim ibi de loco mulierum loqui noluit, tantum dixit, Interiora autem fanii mulieribus nefas erat ingredi: & ideò portas, quæ loci feminarum propriæ fuerunt, omisit; de quibus in. 6. de Bello sigillatim locutus est, vnde dicenda etiam desumpsimus. Huius templi latus Occidentale nullas portas habebat, sed, vt ait Iosephus, perpetuus ibi murus erat extructus. † De portis mira scribit Græcus Iosephus, quem ego sequor, non Latinum, vbi à Græco discrepat. Portarum autem, inquit, nouem quidem auro, & argento vndique tectæ erant, similiterque postes, ac superliminare: vna verò, quæ extra templum erat, are Corinthio, quæ multo argento in-

clusas, & inauratas honore superabat. Et binæ fores quidem in singulis ianuis erant tricenis cubitis altæ, quin denis etiam latæ. Et paulò post: Et aliarum quidem æqualis erat magnitudo, quæ verò super Corinthiam à loco mulierum ab Oriente aperta erat è regione portæ templi, multò maior. Quinquaginta enim cubitis surgens quadraginta cubitorum fores habebat, ornatumque magnificentiore, quoniam crassiori argento, atque auro vestiebatur, quod quidem nouem portis infuderat Tiberij pater Alexander. † Hæc porta, quam Iosephus Corinthiam vocauit, & ceterarum omnium pulcherrimam esse dixit, Speciosa vocabatur: de qua Actor. 3. legimus: Et quidam vir, qui erat claudus ex vtero matris suæ, baiulabatur, quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, vt peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum, videlicet, quoniam per illam non viri solum, sed etiam mulieres introibant. De hac scribit Iosephus lib. 7. de Bello cap. 12: Orientalis autem porta interioris templi (id est, secundi) cum esset ænea, atque grauissima, & sub vesperam vix à viginti viris clauderetur, & c. visa est noctis hora sexta sponte patescere. Inter has portas, quæ æquis inter se spatijs distabant, porticus erant à muro intrò constructæ ante gazophylacia, & pulchris admodum, & magnis columnis sustinebantur. Erant autem hæ porticus simplices, non duplices, vt primi fani, & immensæ magnitudinis, & nulla re ab ijs, quæ erant in primo templo, vincebantur. † Post introitum verò vbi latiores portæ ipsæ fiebant, exhedras vtriusque habebant tricenorum cubitorum, turribus latitudine, & longitudine similes, altas verò plusquã viginti cubitis: quarum, singulas impositas binæ columnæ sustinebant altitudinis duodecim cubitorum. In hoc templo facta sunt omnia ferè, quæ legimus in Euangelijs Dominum fecisse in templo, atque hinc docebat, neque enim transire ulterius poterat cum non esset veteris legis sacerdos. Hinc eiecit eementes, & vendentes Ioha. 2. & Matth. 21. quoniam domus, ac locus orationis erat: de quo etiam

Porta Speciosa.

Marcus capite. 11. addidit: Et non sinebat ut quisquam transferret vas per templum. Et Iohannes ait cap. 8: Hæc verba locutus est Iesus in Gazophylacio docens in templo.

DE TERTIO TEMPLO,
sive atrio, quod solis patebat sacerdotibus, & Leuitis.

CAP. XXXIII.

IN tertio templo, de quo Iosephus Gorionis ait: Templum autem non intrauimus, quia locus erat Sacerdotum: locus intelligitur, in quo consistebant sacerdotes extra porticum domus Domini, ipsa etiam domus cum porticu sua, & Sancto sanctorum, ac parte illa, quæ erat inter porticum, siue vestibulum, & Sanctum sanctorum. Totum igitur hoc templum tertium vocabatur, ut Iosephus ait, τὸ ἅγιον ἱερόν, id est, sanctum sacrum, ut à secundo templo differret, quod iam ex eodem diximus vocatum esse Sanctum. Ad illud à secundo fano duodecim gradibus ascendebatur, cuius altitudo cætenos cubitos habebat (reliqui enim gradibus tegebantur) totidemque latitudo in fronte Orientali: Occidentalis enim latitudo sexaginta tantum habebat, quoniam Orientalis frons ex utraque parte, quibusdam quasi humeris, aut lateribus vicenorum cubitorum protendebatur, qui Occidentali deerant. **2** Templum autem intimum, atque altare holocaustorum, quod antepsum erat, cingebat undique septum quoddam ex pulchris lapidibus confectum, ac decorum usque ad cubitum surgens, quod separabat sacerdotes à reliquo populo. Sacerdotes ministraturi amicti erant veste byssina, atque mundi: cum quibus & summus sacerdos introibat, non semper, sed sabbatis, & Calendis, vel si quando patria festiuitas atque annua ab omni populo agebatur. Qui verò ex origine sacerdotum genus ducentes cæcitatibus, & mutilationis alicuius membri causa munere non fungebantur, intra septum quidem illud manebant, sed communibus vestibus, non sacerdotalibus.

Deinde domus exterior erat, & Sanctum sanctorum, de quibus iam diximus. **3** Hæc ex lib. 6. de Bello. Hoc in fine admonendum, Iosephum filium Gorionis loco citato quædam scribere Iosephi dictis aduersa, & quidem cum se oculatum testem profiteatur. Sed ubicunque ab illo dissidet, recipiendus non est, (ut ante dixi) quoniam Iosephus quotidie in hoc templum ingrediebatur, & sacra faciebat, ut ipse scribit. 15. Antiq. capite ultimo iuxta Græcum, & veterem translationem: In eo, inquit, templum erat, & ante hoc altare, in quo hostias Deo immolamus. Iste verò filius Gorionis nec sacerdos erat, nec templum vnquam vidit, quamuis ipse se vidisse mentiatur; fuit enim multis annis post templum à Romanis euersum, ut ostendimus in Habdian, num. 110. & 111. Nec desunt qui eius nomine inscriptum librum totum cõmentitium, & fictum putent: de quo, quoniam nihil exploratum habeo, iudicium nunc quidem sustineo.

DE FORMA TABERNACULI veteris.

CAP. XXXIIII.

IN tabernaculo, quod erat quasi templum mobile, seu portatile, siue, ut ait Iosephus. 3. Antiq. cap. 4. nihil ab ambulatorio templo, & portatili differebat, post ea, quæ dicta sunt de templo, pauca restant dicenda ex Exo. 26. & 27. vbi eius forma traditur, & ex Iosepho de eadem re agente. 3. Antiq. ca. 5. idque non quòd de euerba facere instituerimus, sed ut quæ de templo dicuntur, melius intelligantur. Atrium primò fiebat longitudinis ceterum cubitorum, latitudinis quinquaginta. Fiebat autem vicenis vallibus æreis, siue columnis in singulis lateribus longioribus, decem verò in postico latere; in quarum columnarum singulis inerant anuli, & capitella argentea, bases verò æneæ mucronatæ imæ hastæ similes, ex ære factæ, & in terram defixæ, ipsæ verò columnæ argenteis laminis vestite, Exo. 27.

Atrium tabernaculi.

Anu-

Anulis innectebantur funes, qui clavis cubitalibus humi cōfixi columnas firmabant, & contra ventorum vim tabernaculum munitiebant. Linteum deinde byssinum mollissimum circumtendebatur à capitellis ad bases intrinsecus dependens, totumque eum locum sepiens, ut nihil à pariete differre videretur. † Quartum latus anterioris quinquaginta cubitorum, ianuam habebat viginti cubitos patentem, habentemque vtrimque tres columnas similes prioribus instar postium, linteum byssino similiter coopertas. Ad ianuam verò pendebat velum longum cubitis viginti quinque, & quinque altum. In huius atrij medio erat tabernaculum facie ad Orientem versus, tergo ad Occidentem. Longitudo eius erat triginta cubitorum, latitudo decem, dividebaturque in Sanctum sanctorum decem cubitorum, & in Sanctum, quod erat cubitorum viginti. Singula eius latera fiebant vicenis tabulis ligneis quadrangulis crassitudine quatuor digitorum, latitudine vnius cubiti, & dimidij, longitudine denorum cubitorum, quas intus, & extra laminæ aureæ contegebant. † Tabulæ Occidentalis parietis sex erant, quibus coniunctæ sunt aliæ duæ tabulæ dimidij cubiti ad angulos duos. Iungebantur autem tabulæ incastraturis binæ, & binæ, & singulæ habebant cardines binos, qui in foraminibus basiū argentearum suscipiebantur, ut firmitus tabulæ starent. Habebant & anulos aureos per exteriores frontes eminentes, per quos aurati vectes quatuor cubitorum immissi tabulas coniungebant, intrabatque caput vectis vnius cuiusque in alterius vectis caput in modum pyxididis. Pyxides dicuntur ossa caua, in quibus aliorum ossium capita excipiuntur, & pyxidata vocantur. Sancti sanctorum parietem quatuor columnæ efficiebant ex eadem materia, & opere eodem, in quo ianua erat, & velum appensum decem cubitorum quaquaversum. † Parietem secundæ partis tabernaculi quinque columnæ efficiebant quinque; æreis basibus in nixæ, & in eo ianua erat, & velum magnitudine, atque opere simile priori, quod à summo ad

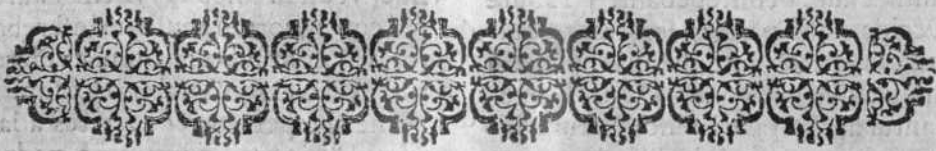
dimidium columnarum pendens ibi anulis sustinebatur, & introitum sacerdotibus præbebat. Huic penè contiguum erat extrinsecus aliud velum magnitudine par, sed è lino contextum, anulis à funiculo per transfuersum pendens, quod interdum adducebatur, interdum, festis præcipue diebus, reductum populi prospectum admitterbat. Reliquis diebus, & maxime parum serenis, obiectu suo picturatum illud velum à tempestatibus protegebat. Vnde mos mansit etiam post templum exædificatum, ut velum huic simile in aditu prætenderetur. † Ante hanc ianuam erat altare holocaustorum, & locus sacerdotum. Erant præterea decem aulæ, (siue cortinæ, ut est in nostra translatione) de bysso retorta, & hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto: quorum singula latitudinem habebant quatuor cubitorum, longitudinem viginti & octo, sed quinque iungebantur ansulis hyacinthinis quasi confuta, & faciebant vnam cortinam magnam: mox altera quinque, & hæc duæ magnæ cortinæ iungebantur aureis, siue (ut est in Iosepho) vncinis aureis, qui contiguorum anulis ita inferebantur, ut vnum aulam omnia viderentur. Hæc extensa tabernaculum superne obtegebant, & parietes à lateribus, & à tergo, minus vno pede ad terram pertingentia. Hæc lanea erant; alia vndecim erant è pilis contexta, (quæ in nostra translatione vocantur saga Cilicina, erantque è pilis caprarum) eiusdem latitudinis, sed longiora, triginta cubitorum singula, quæ similiter tabernaculum tegebant vsque; ad terram demissa; vnum autem eorum à fronte prominebat, quod in hunc usum supra denarium numerum erat adnexum. † Hæc rursus ab alijs è pellibus arietum rubricatis confutis contraxistis, ac pluuiarum iniuriam protegebantur. Vltimum operimentum erat è pellibus hyacinthinis, id est, violacei coloris. Sed hæc duo operimenta tectum solum tegebant, iuxta quod Exod. 26. docent Strabus, & Caietanus, & Lipomanus, quod Scriptura ipsa videtur indicare cum ait: Facies & operimentum aliud tecto de pellibus

Tabernaculum.

Pyxides.

arietum, &c. Probabilius tamen, & certius est eā totum tabernaculum texisse, vt probat Abulensis quæst. 10. in cap. 26. Exodi, quoniam si tectum tantum tegerent, latera tabernaculi læderentur imbribus, & tabulæ auratæ maderent, & cortinæ pretiosæ dissiparentur. Quam autem dicit Scriptura: *Facies & operimentum aliud tecto*, intelligitur simile prioribus, quod tecto impositum totum tabernaculum tegeret. † Pelles hyacinthinas sectatores Hebræorum pelles taxorum esse volunt, sed Hebræi ipsi variant, & alij huius animalis esse volūt, alij illius. Hieronymus, & lxx. semper hyacinthinas interpretātur, & Iosephus. 3. Antiq. c. 4. ouium pelles vtrāq; esse dicit, partim hyacinthino, partim rüburo, partim etiā alijs coloribus infectas. Ex quo proditur nouorum Hebræorum inscitia. Erant autem pelles vtrāque horrido pilo, & æstui, aquisque arcendis opportuno, vt pelles luporum. Queritur an in atrium illud ingredi possent laici? Respondeo non potuisse, sed solis sacerdotibus, & Leuitis locus ille

patebat, vt docet Augustinus quæst. vltima in librum Exodi, & alij. Sed autoribus opus non est, cum Scriptura ipsa aperte id tradiderit Exodi vltimo: Tentorium in introitu tabernaculi testimonij pones, & ante illud altare holocausti: labrum inter altare, & tabernaculum, quod implebis aqua. Circumdabisque atrium tentorijs, & ingressum eius. Et postea enumerans Moses ordine omnia, & à Sancto sanctorum incipiens, postquam de arca, & altari aureo, & candelabro, & mensa dixit: Posuit, inquit, & tentorium in introitu tabernaculi testimonij, & altare holocausti in vestibulo testimonij. Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonij, & altare, & c. Ideo porta Orientalis atrij erat viginti cubitorum, tabernaculi verò latus Orientale non nisi decem, vt posset extra atrium totum videri. De mystica tabernaculi expositione nihil dicam, quæ & longior est, & mei instituti non erat. Si quis eam fortè desiderat, Bedæ legat toto ferè libro. 2. de Tabernaculo, & vasis eius eam eruditè explicantē.

DE TEMPLO, ET DE ijs quæ ad templum pertinent.

LIBER SECVNDVS,

QVI EST DE IIS, QVÆ erant in Templo.

DE ARCA TESTAMENTI, siue fœderis.

CAP. I.

DE ijs, quæ in templo erant dicturi à Sancto sanctorū, quasi à loco sacratione, primordia capiamus, vt ad reliqua paulatim deinde venientes cū omnia trāserimus, quasi à tēplo exeam⁹. Atq; in eo primum de arca dicamus, quæ facta est de lignis settim. Est autē setta (ita enim singulari numero dicitur, plurali settim) arbor, quæ nascitur tātū in deserto Arabiæ, similitudinē habēs spinæ albæ colore, & folijs, nō magnitudine, multo enim maior est quā spina. Lignū ei⁹ fortissimum est, & impūtribile, & incredibilis læuitatis, ac pulchritudinis: ex Hiero. Isai. 41. in illud: Dabo in solitudine cedrū, & spinā, & in illud Ioe. 3: Et irrigabit torrētē spinarū. Lōgitudo arce, vt videmus Exo. 25. habet duos cubitos, & dimidiū, latitudo cubitū, & dimidiū, altitudo similiter cubitū, & dimidium. Magnitudo tāta fuit, quātā & decoris ratio, & magnitudo Cherubim, & ea, quæ in arca collocāda erāt, postulabāt, de quib⁹ mox dicemus. † De mēsurā autē cubiti dubitāt Comestor in libro Historiæ Exodi. c. 46. & Abulēsis, q. 12. in c. 25. Exodi, negantq; hīc accipiēdū esse cubitū Geometricum vt in arca Noe, sed humanū, siue cubitū ipsi⁹ Moysi: quod apparet (inquit Comestor) in altari Lateranēsi, infra quod dicitur esse arca. At Iosephus. 3. Antiq. c. 6. quē sequitur Beda lib. 1. de tabernaculo, ca. 4.) rem apertē definit his verbis. Lōgitudo eius erat quinque palmorū, altitudo verō, & latitudo trinūm palmorū. Et ne vlla sit in palmo ambiguitas, semp̄ pro Palmorū in Græco est, σπιθαμῶν, id est, Spithamarū: habet autē spithama digitos duodecim, est enim interuallū inter mediū digitū, & pollicē: cubit⁹ autē est interuallū à fe-

Settim.

Spithama.

Cubitus.

xu brachij ad extremū mediij digiti, & digitos habet. 24. † Hic est cubitus vulgaris, de quo hic loquitur Moses vt indicat Iosephus, nec est vllus maior cubitus, præter regiū, qui vigintiseptē digitos cōtinet, vt autor est Herodot⁹ lib. 1. & Geometricū, qui sex cubitos nostros habet, vt autor est Origenes Hom. 2. in Genes. quē refert, & sequitur August. q. 4. in Genes. & 15. de Ciuit. ca. 27. Ceterūm arca tota erat laminis aureis cooperta intus, & foris, & quidē ex auro mundissimo. In summo coronā habebat aureā per circuitū, id est, limbū quēdā aureū, quē coronā vocat, quōd arcā totā cingeret, qui fortē (vt Abulēsis ait q. 13. in c. 25. Exod. & Ricard⁹ in explanatione Tabernaculi, c. 2.) surgebat in duos, aut tres digitos super operculū. † In duob⁹ lateribus lōgitudinis binos circulos aureos habebat in summitate laterū ad angulos, vt verba Hebræa indicāt: Et dabis super quatuor angulos eius quatuor circulos, &c. & in eis erāt veētes de lignis settim inclusi, qui operti erāt auro. De his ita scribit Iosephus. 3. Antiq. c. 6. Exv troq, autē lōgiore latere inerāt anuli aurei duo totū lignū penetrātes, & per eos veētes aurati vtrimque traiecti, vt quoties opus esset, quocūque trāsportari posset, neq; enim à iumentis vehebatur, sed sacerdotū humeris trāsferebatur. Facta est hæc arca, vt in ea seruariētur duæ tabulæ legis, quas Dñs dedit Moysi, & indē dicta est arca fœderis, q̄ in ea esset lex, per quā Dñs fœdus percussērat cū Hebræis se fore eorū Deū, & benēfacturū eis, si legē seruariēt. Exod. 24: Scribe tibi verba hæc, quib⁹ & tecū, & cū Israel pepigi fœdus, &c. & scripsit in tabulis verba fœderis decē. † Eadē ratiōe dicitur arca testamēti, qđ nomē fœd⁹, p̄ctūq; significat, vt Psal. 82: Simul aduersum te testamētū disposuerūt tabernacula Idumæorū, & Ismaelite, &c. atq; inde lex Dei eadē ratione vocatur testamētū,

Cubitus vulgaris.
Cubitus regius.
Cubitus Geometricus.

Arca fœderis.

Arca testamēti.
Testamētū.

vt Psal. 77: Non custodierunt testamen-
tū Dei, & in lege eius noluerūt ambula-
re. Eadē causa dicta est arca testimonij,
lex enim Dei dicitur testimoniū, quia in
ea testatū reliquit Deus quid fieri vellet
à suis: quod saepe occurrit in Psal. 118. vt,
Beati, qui seruatū testimonia eius, &
postea: In via testimoniorū tuorū dele-
ctatus sum, sicut in omnibus diuitijs, in
mādatīs tuis exercebor. Ex quo intelli-
mus illud Exo. 25: Ponesq; in arca testi-
ficationē (id est, lege) quā dabo tibi. Inde
etiam tabernaculū ipsum vocatur Taber-
naculū fœderis, & Tabernaculum testi-
monij, quod in se legem cōtineret, siue
arcam legem habentem.

Arca testi-
monij.

Tabernacu-
lū fœderis,
siue testimo-
nij.

QVID FVERIT IN ARCA fœderis.

CAP. II.

SED magna dubitatio est, &
quæ vehemēter eruditorū tor-
sit ingenia, an in ea solæ tabu-
læ legis fuerint: Etenim scri-
ptū est. 3. Reg. 8. In arca autem non erat
aliud, nisi duæ tabulæ lapideæ, quas posuit
in ea Moyses in Horeb. & idē legimus. 2.
Paral. 35. & eisdē verbis traditū est à Iose-
pho. 8. Antiq. c. 2. Paulus verò Heb. 9. ait:
Et arcā testamēti circūrectā ex omni par-
te auro, in qua vna aurea habēs Manna,
& virga Aharō, quæ frōduerat, & tabulæ
testamēti. In hac re plurimū laborant
oēs epistolæ ad Heb. enarratores, & mul-
ta dicūt, quæ neq; ipsis, qui dixere, fortas-
se satisfecerūt. Hęc sunt quæ maximē p-
bātur. Primū est, licet tēpore Salomonis
nō fuerint, cū hęc tamē Paulus scribebat
iam fuisse omnia in arcā, siue id factū sit
Ieremia captiuitatis Babylonicæ tēpore,
arcā abscondēte, vt legim⁹. 2. Mach. 2. qđ
ait Theophylactus, sicut sacerdotib⁹ volē-
tib⁹ vrnā, & virgā in secretiori, tutiori-
q; loco cōseruari, vt Canus exposuit li. 2. de
Locis, c. 11. ad. 7. † Alij affirmāt dici duas
tabulas lapideas ibi tātū fuisse, quoniā et si
cetera esset, quæ cōmēmorat Paulus, tū
ad legē seruādā arca potissimū facta est,
quæ fuit Sacti Thomæ sentētia. Sūt quib⁹
hoc magis placeat, in arcā solas tabulas
lapideas fuisse, sed extra in quodā sinu,
quī erat in latere, fuisse virgā & vrnā. In
his sunt Lyran⁹. 3. Reg. 8. & ibidē Abulē-
sis. q. 6. & Caietan⁹ in Paulū, & alij. Idē;
ex eo cōfirmāt, quod Deut. 31. ait Moyses:
Tollite librū istū, & ponite eū in latere
arcæ fœderis, &c. Verū hęc, præterquā

quod nullo solido fundamento nitūtur,
facillimē refelli possūt, quoniā Paulus e
eo tēpore omnino loquitur, quo taberna-
culū per desertū portabatur, vt ex eius
3 verbis fit manifestissimū. † Deinde etiā-
si arca potissimū ad tabulas legis seruan-
das facta sit, si tamē in ea erāt vna, & Mā-
na, quomodo verē dici potest, in arca nō
fuisse nisi duas tabulas lapideas? Quod au-
tē de latere arcæ dicūt, si illud extra arcā
ponitur, cōmentitiū est, nihil enim vn-
quā Scriptura docuit factū esse extra ar-
cā. Si autē est intra, iam in arca est, quod
in ipso est, vt verbigratia Ionę. 1. vbi nos
habemus: Et Ionas descēdit ad interiora
nauis, Hebræi interpretātur: Ad latera
nauis: latera autē nauis in naui ipsa sunt.
Libētius dicere, & multò probabili⁹ est,
quod Ambrosi⁹ Catharinus affirmat in
libello de Clauib⁹ Scripturæ, in clauē se-
cūda, & lib. 1. Annotationū in Caietanū,
hęc omnia fuisse in arca tēpore Mo-
sis, sed cū Salomō tēplū dedicauit, tātū fuis-
se in ea tabulas lapideas. † Verū & hęc
4 diuinitio est, & Iosephus. 3. Antiq. ca. 6.
& lib. 8. ca. 2. facillē ostēdit nūquā aliquid
in ea fuisse, præter tabulas, fauente ad id
maximē Scriptura. Mihi videtur hic dif-
ficillimus nodus cōmodissimē ita posse
dissolui: Paulū nequaquā libris Regū ad-
uersari, nec dicere hęc fuisse in arca, sed
in tabernaculo. Atq; hoc quidē in Græ-
co nō est obscurū, nā Tabernaculū femi-
nei generis apud eos est. *σκηνή*. Itaque
cū dicit: In quā vna aurea habēs Manna,
& virga Aharō, &c. In qua, nō refert ar-
cā, sed tabernaculū feminei similiter ge-
neris, quod paulò ante præcesserat. Hoc
apertē intelligitur, & abūdē cōfirmatur
ex Scriptura, quæ nūquā tradidit vnam
manna, aut virgā Aharon fuisse in arca,
sed in tabernaculo, Exo. 16: Dixitq; Moy-
5 ses ad Aharō: † Sume vas vnu, & mitte ibi
man, quātū capere potest Gomer, & re-
pone corā Dño ad seruādū in generatio-
nes vestras. Posuitq; illud Aharō in taber-
naculo seruādū. Nu. 17: Dixitq; Dñs ad
Mosem: Reserua virgā Aharō in tabernacu-
lū testimonij, vt seruetur ibi, &c. Fecitq;
Moses sicut præceperat Dñs. Nec ex
eo quod esset in tabernaculo, cōsequitur
fuisse in arca, nā & hic Paulus docet au-
reū thuribulū fuisse in tabernaculo, quo
tamē in arca nō erat. Sed quid cōiecturis
opus est, cū Moses ipse, si rectē eius ver-
ba intelligātur, planē doceat vrnā, & vir-
gā extra arcā fuisse? Reserua, inquit, virgā
Aharō in tabernaculū testimonij. Cū
nihil

Solutio
questionis.

nihil addat, in eodē loco reponi vult, in quo erat prius. At prius nō erat in arca; legimus enim in eodē capite: Loquere filiis Israel, & accipe ab eis virgas singulas, ponesq; eas in tabernaculo fœderis corā testimonio. i. corā arca, in qua erat testimonium, siue lex. Et postea: Quascūq; posuisset Moses corā Dño in tabernaculo. Nūquā tabulas legis inueniē⁹ dici positas corā Dño, nā corā Dño esse dicitur, quod est corā arca, & Propitiatorio (vbi Deus esse existimabatur, & vnde respōsaredebatur) siue esset in Sanctis sanctorū, siue prope illa. Vt Exo. 27. de candelabro: Et collocabūt eā Aharō, & filij eius vt vsq; manē luceat corā Dño. Et. c. 28: Quę erūt in pectore Aharō cū ingredietur coram Dño. Et c. 30: Vret thymiana sempiternū corā Dño. Ex quo etiā fit vrnā Manna quę Exo. 16. reponi iubetur corā Dño, nō fuisse in arca, sed corā arca. † Quare rectē Paulus Burgēsis in Additione c. 9. epist. ad Heb. tātū dicit fuisse in arca duas tabulas lapideas, sed virgā, & vrnā fuisse corā arca, vt habetur Exo. 16. & Num. 17. Vidit hoc Anselmus (seu quis alius fuit) qui in hūc locū Pauli ait vrnā, & Manna dici esse in arca, quia erāt ppē arcā. Quod si quis existimat verba Pauli hunc sensum nō admittere, quoniā Relatiuum id referre debet, quod proximum est, & ibi propior erat Arca, quā Tabernaculū; respōdemus Paulum nequaquā ab Scriptura recedere potuisse, tum falsum id esse, Relatiuum semper referre proximum, vt passim in omnib⁹ Scripturis videre licet. Immo in his ipsis verbis hoc videm⁹: Post velamētum autē secundum, tabernaculum, quod dicitur Sācta sanctorum, aureum habēs thuribulum, & arcā testamēti circumtectā ex omni parte auro, in qua vrnā aurea habens Manna; hic enim propius est Testamēti, quod Græcis femineum nomē est, *διαθήκη*, & tamen cum dicit, In qua vrnā aurea, nō refert Testamētum. † Et Rom. 1: De filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnē, qui prædestinatus est filius Dei, &c. Qui, nō refert David, sed Christum. Si dicas hoc, quod nos dicimus, id est, Relatiuū nō referre semper quod proximum est, fieri in casib⁹ obliquis, & min⁹ præcipuis, quoniā id, quod præcipuum est, referri solet, etsi sit remotius: hoc ipsum nos dicimus, Arcam hīc esse casum obliquum, & principali⁹ esse Tabernaculū quā Arcā, atq; ideo re

ferrī, etiā si remotius sit. Duo præterea vidētur ob stare in Paulo; primum, quod in omnibus codicibus legitur: In qua, si autē referret Tabernaculū, legēdum esset, In quo; alterum, quod cum dixisset: In qua vrnā aurea habens Manna, & virgā Aharō, quæ frōduerat, & tabulæ testamenti: continuo sequitur: Superq; eant erant Cherubim gloriæ obumbrantia Propitiatoriū: manifestē ergō loquebatur de arca. † Respondeo testamentum esse nomen femineum, vt dictum est, id est, *διαθήκη*, quare cū dicit: *ὀπίπερὸν τῆς αὐτῆς*, id est, super ipsam autem, refert, *διαθήκη*, hoc est, testamentum, id est, legem, quoniam hæc tria erant in tabernaculo, sed testamentum, id est, lex, erat in arca, & propterea dicit, Cherubim obumbrantia Propitiatorium fuisse super legem, quoniam propitiatio non datur nisi seruantibus legem, nec societas Cherubim, alioqui cum Cherubim cōstaret fuisse in Propitiatorio, id est, in operculo arcæ, quis poterat dubitare eos fuisse super arcā. Poni autē legē, siue testamētum, aut testimonium pro arca ipsa continente legē valde vstratum est in libris eiusdem legis. Vt Num. 17: Ponesq; eas in tabernaculo fœderis coram testimonio. Et, quod maxime respōsionē nostram confirmat, Exod. 30. ait: Ponesq; altare contra velum, quod ante arcam pender testimonij, corā Propitiatorio, quo tegitur testimonium. En Moses dicit Propitiatorium esse super legem, sicut in hoc loco dixit Paulus. Et cap. 27: Vt ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonij extravelum, quod oppansum est testimonio. † Demum, vt hæc, & superiora cōfirmentur, sciēdum est nostrum interpretem saepe casus, & genera, quæ sunt in Græco, seruare, etiā si Latinitati nō cōueniant, quia maiorem sensus rationem habet quā verborum. Casus, vt Sapien. 10: Et sciret quoniam omnium potentior est sapientia. Matt. 20: Scitis quia principes gentium dominantur eorum. Genera, vt Sapien. 1: Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis. Genes. 3: Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius. Ipse conteret caput tuum, respexit ad *ἄνδρα* masculinum nomen. Ita etiā lxx. A' *ἰσὶς*. Et Apoca. 11: Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in cōspectu Dñi terræ stantes, pro, stantia,

Coram Domino.

Regula.

vt Erasmus vertit: sed dixit, Stâtes, cōueniēter nomini Græco, *ἡ οὐρανὸς ἐστὶν οὐρανός*. Apo. 10: Accipe librū, & deuora illū, & faciet amaricari vetrē tuū, sed in ore tuo erit dulce, tāquā mel: est enim in Græco *βιβλαγιδίων*. Psal. 74: Quia calix in manu Dñi vini meri plen⁹ misto. Et inclinauit ex hoc in hoc. s. calicē, sed ita posuit vt erat in Græcovbi est, *ποτήριον*. Hoc ipsum fit sæpe, Habacuc. 1. ex illis verbis: Tūc mutabitur spiritus, & c. vsq; ad finē cap. vbi multo meli⁹ intelligitur loq; de gēte Chaldæorū, de qua loqui cœperat, quam de Nabuchodonosor, de quo nihil omni no dixerat. Et tamen Gens femineum nomē est, sed *ἄρ* est masculinū. Nihil etiā phibet dicere, cū Apostol⁹ scripsisset: Aureū habēs thuribulū, & arcā testamēti circūtectā ex omni parte auro, per parēthesin interposuissē quæ sequūtur: In qua vrna aurea habens Māna & virga Aharō, quæ frōduerat, & tabulæ testamēti, & iterū ad arcam redire cum ait: Superq; eā erant Cherubim gloria. † Quæ hæcenus dixi faciliē Græco lectori probabūt, nā & vera sunt, & ad Græcorū locutionē accōmodata. Sed si cui graue videtur nostrū interpretē toties nominū genera permutare, & dicere In qua, pro In quo, aut Super eā, p Super id, poterit & aliter interpretari. In sæpe in Scriptura poni pro Cū iuxta Hebræorū cōsuetudinē nō est dubiū: vt Hose. 4: Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea, in bestia agri, & in volucre cœli, sed & pisces maris congregabūtur, id est, simul cū bestia agri, & cū volucre cœli, vt verterūt. lxx. Et Gen. 32: In baculo meo transiui Iordanē istū, & nūc cū duabus turmis regredior. Hoc est, cū baculo meo, nullū prēterea comitē habui. Chaldæus: Solus trāsui Iordanē istum. 2. Pet. 1: Vos autē curā omnē sub inferētes ministrare in fide vestra virtutē, in virtute autē sciētiā, in sciētiā autē abstinentiā. & c. Id est, cū fide vestra ministrare virtutē, cū virtute sciētiā, cū sciētiā abstinentiā. † Ita igitur nūc dicemus: In qua vrna aurea, & c. Hoc est, cum qua arcā erāt etiā in tabernaculo vrna Māna, & virga Aharon, & tabulæ testamenti. Quasi dicat: Nō erat sola arcā in oraculo prēter illā erāt hæc tria. Sed vbi essent singula nō dixit breuitatis causa, ipse enim ait: De quibus nō est modo dicendū per singula. Deinde rectē sequitur: Superq; eā, id est super arcā. Ira dixit paulō ante:

Tabernaculū aureum habēs thuribulū & arcā testamēti, & c, licet hæc duo nō eodē modo haberet, sed arcā in se, thuribulū prope se. Anselmi etiā respōsio nō est omnino improbabilis, hæc tria dici esse in arcā, quia erāt iuxta arcā. Et quāuis eodē modo de illis loquatur, constatq; tabulas testamēti nō fuisse iuxta arcā, sed in arcā; nos pro eo respōdebim⁹, in loco aliquo dici esse & quæ sunt in ipso, & quæ iuxta ipsum. † Hoc posterius cōfirmat verbis Ioh. ca. 10: Et ambulabat Iesus in tēplo, in porticu Salomonis. Porticus Salomonis extra id erat quod propriē tēplū dicebatur, sed tēpli tamen nomē habet, quia tēplo adiūcta erat. Ita dictū est Ioh. 1. Hæc in Bethania (seu potius in Bethbara) facta sunt trās Iordanē, vbi erat Iohānes baptizās. Nec tamē in ipsa vrbe baptizabat, sed prope vrbem, vbi aquæ erāt multæ. Et Luc. 13. de morte sua Dñs loquitur: Nō capit prophetā perire extra Ierusalē: cū tamē nō in vrbe; sed iuxta vrbe mortuus fuerit, extra portā enim passus est, vt scripsit Apostolus. Maneat igitur Paulum à verbis legis, & ab historialib. 3. Regū nequaquā discrepare: maneat vrna Māna, & virgā Aharō nō in arcā, sed iuxta arcā fuisse in Oraculo, & ad locorū in speciē disidētiū cōciliationē eruditus lector extribus eā expositionē eligat, quā pbabiliore iudicabit, quandoquidē & veras esse omnes ostendi, & ab Scripturæ cōsuetudine nō abhorere. Mihi quidē prima verior, & probabilior videtur.

14 † Sed quaritur an Deuteronomiū fuerit in arcā, quē admodū omnes fere affirmāt illis verbis adducti Deut. 31: Postquā ergo scripsit Moyses verba legis huius in volumine, atq; cōpleuit, præcepit Leuitis, qui portabāt arcā fœderis Dñi dicens: Tollite librū istū, & ponite eū in latere arcæ fœderis, & c. Si verū esset quod auctores illi de capsula extra arcā facta commentabātur, ad hunc librū referendum esset; sed quoniā id cōmentitiū esse diximus, omnino videtur respōdendū præcepisse quidē id Mosē, sed nō fuisse factū, aut quoniā arcā eo mortuo aperire nō sunt ausi, aut alia causa, quandoquidē in lib. 3. Reg. c. 8. & 2. Paral. 5. legimus nihil in arcā fuisse, nisi duas tabulas lapideas. † Verū melius dicemus, positū fuisse librū Deuteronomij in latere arcæ id est, ad lat⁹, videlicet, extra, & prope arcam Hebraicē *לְצַד*, id est, à latere. Atq;

hunc

In pro Cum

Hebr. 13.

An Deuteronomium fuerit in arca.

hunc librum nō seruatū fuisse in arca, sed in tabernaculo, ac deinde ad locum thesaurorū translatum tēplo ædificato, intelligi videtur ex. 2. Paral. 34. vbi scriptum est: Quumq; efferrent pecuniam quæ illata fuerat, in templum Domini, reperit Helcias sacerdos librū legis Domini per manū Moyfi: & ait ad Saphā scribam: Librum legis inueni in domo Dñi. Hæc arcæ, qualis descripta est, posita est in tēplo Salomonis. 3. Reg. 8. ita vt vestes nonnihil extra Oraculū apparerent, ac videri possent velo cooperiti ab ijs, qui propè essent, non autē à remotioribus. † Mansit autē in tēplo Salomonis quamdiu illud sterit, nā cum Iudæi captiui abducebātur Babylonē, Ieremias arcam eduxit, & tabernaculū Mosis, & portari secum iussit in mōtē Nebo, è quo Moses vidit terram promissionis, & abscondit in spelūca hæc simul cum altari thymiamatis, vt legimus. 2. Mach. 2. & ostium obstruxit. An verò tempore secundi templi inuenta fuerit arca, & in locum suum restituta, non satis cōstat: nobis haud improbabile visum est in caput primum Haggæi, nume. 15. & sequentibus inuentam fuisse. Illud certè constat, tempore Iosephi, & cum templū euersum est à Romanis, nihil fuisse in Sācto sanctorum; ita enim scribit lib. 6. de Bello cap. 6. † Intima verò templi pars viginti cubitorum erat, discernebatur autē similiter velo ab exteriori, nihilq; prorsus in ea erat positū, inaccessa verò, & inuiolata, & inuisibilis omnibus habebatur, Sanctiq; sanctū vocabatur. Quare quod Comestor scribit in Historia libri Iudith. ca. 3. fuisse arcam inter spolia à Romanis abductam cum mensa, & candelabro, & quod scripserat ante in Historia libri Exodi, cap. 46. seruari eam Romæ in templo Lateranensi, vtrūq; falsum est, vt probat Abulensis q. 14. in 25. cap. Exodi. Falsum est etiam quod multi putāt, ductā fuisse arcam in triūpho Titi, quoniā in arcu eiusdē Titi triūphali, qui nūc Romæ cū integra inscriptione extat, arca videtur portari in pōpa triūphi cū Iosephus illius triūphi spectator hæc memoriæ tradiderit li. 7. de Bello. c. 24. † Spolia verò alia quidē passim ferebātur: eminebāt autē ea, quæ apud Ierosolymā in tēplo reperta sunt,

mēsa aurea pōderis talēti magni, & candelabrū similiter quidē auro factū, & c. Post hæc autē portabatur lex Iudæorū nouissima spoliōrū. Quæ igitur in arcu Titi sculpta est, nō arca est, sed mensa illa aurea, cuius mētionē fecit Iosephus, vbi etiā candelabrū cernitur. Quæri etiā poterat an intra Sanctū sanctorū fuerit thuribulū aureū, vt planè significare videtur Paul⁹ Hebr. 9. Sed de hoc cōmodius postea agemus in altari thymiamatis.

DE ARCAE MYSTICA
significatione.

C A P. III.

VAE ad significationem arcæ, & Propitiatorij, & Cherubim spectant, quoniam difficiles admodū habent explicatus, nec multa, vt in alijs, sed pauca, traduntur à multis; quæ si diligenter examines, singula singulis haud improbabiliter conueniant, omnia autem quasi in vnum corpus collecta non satis aptè vbiq; cohæreant: nos, vt ex hoc laberintho exeāmus, Pauli verba ex cap. 9. Epistolæ ad Hebræos, quasi Ariadnæ fila, teneamus. Is cum de Sancto sanctorum locutus esset, in quo arcam, & Cherubim gloriæ obumbrantia Propitiatorij fuisse, testatur: Sanctum sanctorum cœli typum esse docet, vt libro primo, ca. 26. fusiùs explicauimus. † Quare cum in hac interpretatione arcæ, & Propitiatorij, ac Cherubim meminerit, perspicue docet horum trium significationem ad cœlum pertinere, omniaque ad ea, quæ sunt in beatorum domicilio, esse referenda. Arque hinc pendere arbitror harum omnium germanam explanationem, ac secus explicari nec debere, nec posse. Ab arca igitur incipiendum est, quam beatorum hominum figuram esse existimo. Scio alios multò aliter interpretari, possemque sine labore quæ ab illis dicta sunt, huc transcribere, sed aliud est de solius arcæ significatione loqui, aut Propitiatorij, aut Cherubim seorsum; quomodo multadici possūt, quæ populo placeāt, & plausum excitet: aliud, ita exponere, vt quæ de arca, & de reliquis seorsum dixeris, coniungas omnia,

Ratio expositionis in his Allegorijs sequenda

& com-

Vbi posita fuerit arca

17

2

18

& componas, ita vt apta inter sese, & connexa, minimeque discrepantia videantur. † Hoc enim difficillimum, & paucorum est, vt ij demum sentiant qui experiri volunt: sapè enim quæ pulchrè texta videbantur, retexere cogentur; & multa inuenient, quæ sibi, plurimisque probabantur, & acuta iudicabantur, quæ quia cum ceteris coherere non possunt, velint nolint, improbabunt. Nec ego nunc de minutis concionatoribus loquor, qui, vt ille inquit, id sibi negotij credunt solū dari, populo vt placeant quas fecerint conciones, ac flosculos vndique captant, & nihil præterea curant: scd de illis, qui verum, germanumq; scripturarum sensum sub Historia latentem totis vestigijs indagare student, quorū acutum iudicium, quorum teretes, & religiosæ aures. Vidit hoc Gregorius, & admonuit, cuius verba ex prologo in primum lib. Regum libenter referam, quasi apologiæ eorū, quæ in mystica expositione hactenus dixi, quæque postea dicam, & eorum, quæ scripti in commentarijs duodecim prophetarū. † Sed quia in diuersis, inquit, sanctorum patrum operibus diuersa huius historiae testimonia inueniuntur exposita: notare lector debet quia aliquando eorum sensus tractando subsequor, aliquando autem enodare historiam aliter insudo: vt opus quod spe Diuinæ inspirationis aggredior, & antiquorum patrum autoritate sit validum, & lectori nequaquam fastidiosum, dum inter ea, quæ nouit vetera, ea etiam ei, quæ non nouit, noua representat. Ad quam profectò sententiarum pronuntiationem aliquando ex necessitate ducor, quia & patres venerabiles, si seriatim cuncta exponerent, quæ ex parte tetigerunt: eam seriem locutionis, quam tenere visi sunt, obseruare nequaquam potuissent. Dum igitur sanctorum patrum intellectus prætereo, necessitate aliquando, aliquando commoditate vtor: quia & fastidiū lectori amoueo, & dum totum seriatim discutio, multa ex medijs contra me veniunt, quæ illorum sequi sententias non permittunt. † Hæc verissime Gregorius. Sed ad rem. Arca in Sancto sanctorum beatorum significat in patria cælesti; quæ facta est ex lignis set-

tim, quæ impitribilia, & pulchra sunt, quia beati post resurrectionem pulchra, & immortalia corpora habebunt. Atiro circumtecta erat, quia & animæ eorum ineffabili Diuinæ visionis claritate, & corpora admirabili splendore fulgebunt, sicut ait Dominus: Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorū. Corona aurea, quam habebat in summo, coronas significat sanctorum omnes siquidem gloria, & honore coronantur vt victores, & vt reges, ipsorum est enim regnum cælorum. De quo Paulus scribit ad Timotheum: In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. Non solum autem mihi, sed & ijs, qui diligunt aduentum eius. Adde quod qui inter beatos summi ferè sunt, præter illam Diuinæ visionis beatitudinem, coronas quasdam habent, quas Theologi Aureolas vocant, id est, fidei doctores, martyres, virgines. Acceperunt autè illi hoc nomen ex sacris libris, in Exodi enim. 25. capite scriptum est: Et super illam alteram coronam aureolam: pro quo in Hebræo est, אֹרֶן אֶרֶן id est, coronam auream; atque ita etiam loquitur cum in eodem capite de arca inquit: Faciesque supra coronam auream per circuitum. † In ea sunt tabulæ legis, quoniam electi legem & habuerunt, & habebunt semper in medio cordis sui, quasi rem pretiosam, & quam summo amore complectuntur. Isa. 51. Populus meus, lex mea in corde eorum: & caput ipsum electorum ait Psalm. 38: In capite libri scriptum est de me, vt facerè voluntatem tuam Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei. Longitudo duorum cubitorum, & dimidij est, quia longitudo ad longanimitatem, & patientiam pertinet, cubitus autem mensura communis est. Quidquid patiedum est laboris, vel ab hominibus, Deo permittente, vel ab ipso Deo patimur, idque certa mensura adhibita vt rectè, & cum vtilitate patiamur, sicut scriptum. Psalm. 79: Cibabis nos pane lacrymarum, & potum dabis nobis in lacrymis in mensura. † Electi ergo quia in hac vita æquo animo pertulerunt mēsurā laborū tā à Deo, quā ab hominibus profectorū, rectè longitudinē ha-

Matth. 13.

2 Tim. 4.

Longitudo.

habent duorum cubitorum, id est, duorum mensurarum. Sed quia parati erant ad plures etiam ferendos, eosque non semel petierunt, longitudine habent duorum cubitorum mensuram excedentem. *Latitudo.* Latitudo ad amplitudinem caritatis refertur, ut docuit Gregorius Hom. 21. in Ezechielem. Et quia caritatis mensuram fratribus reddiderunt, quam debebant: Deo autem nunquam reddere potuerunt, quia cum maxime eum amarent, multo maiori amore dignum esse sentiebant: latitudo cubitum habet cum dimidio: cubitum amoris hominum, dimidium amoris Dei. *Altitudo.* Altitudo etiam est cubiti, & dimidij, quia in desiderium aeternorum bonorum supra communem aliorum hominum mensuram se leuauerunt. † Quatuor anuli aurei, & vestes per eos immixsi 8 *Anuli aurei.* impositi sunt in arca, ut facile quocumque usus postulare, sacerdotum humeris portaretur. Quare quid aliud in sanctis significare debent, quam ea, per quae illi proprio, & mobiles ad nutum Sancti spiritus, agilesque redduntur, siue standum sit, siue per desertum eundum, per terram desertam, inuia, atque inaquosam? Hae sunt dona Spiritus sancti, quae ad hanc, quam dixi, mobilitatem, atque agilitatem supra tres virtutes Theologicas adduntur. In summitate arcae sunt anuli, & vestes, quia haec dona supremam animi portionem, nobilissimamque exornant, & preparant diuinae motioni. In lateribus longitudinis collocantur, quoniam labores, quibus electorum vita conflictatur, tardos, ac remissos, & graues eos redderent, nisi eorum longanimitas (sic enim vocemus, quam Graeci, μακροθυμια) Spiritus sancti impulsu, atque afflatu adiuuaretur. † Duo 9 sunt autem in hac explicatione perobscura. Primum est, quatuor esse anulos & duos vestes, qui sex efficiunt, septem autem Spiritus sancti dona numerari. Alterum est, aureos esse anulos, vestes vero ex lignis settim, & auro tectos; multumque inter anulos, & vestes inter esse, cum similia sint inter se dona. Primum ita videtur explicandum. Sex quidem sunt anuli cum vestibus, sed vestes 12 non simplices sunt, lignum enim habent, & aurum, atque ita septem fiunt. Quatuor anuli magis haerent arcae, &

aurei sunt, in quibus quatuor dona intelligimus, quae ad intellectum pertinent, sapientiam, intellectum, scientiam, consilium, & quodammodo magis meti haerent, quia in suprema, & nobilissima portione animi sunt, ac propter excellentiam praestantiam quasi aurea censentur. In vestibus reliqua tria significantur, quae in voluntate sunt, pietas, timor, fortitudo. † Atque ut vestes in anulos mittuntur, ita dona intellectus accipiunt in se dona voluntatis, quia per exactam Dei, rerumque Diuinarum intelligentiam ipsum, ut patrem pie, sanctumque colimus, quod pietatis est, & ut boni filij, eum reueremur, & ab eius voluntate declinare refugimus, quod est timoris, & metum laborum, periculorumque; abijcimus, quibus dererrebamur abijs, quae ad Dei gloriam, & ad felicitatem nostram inchoaueramus, & fiduciam quam animo concipimus euadendi ex omnibus periculis, & perueniendi ad eandem felicitatem, quae finis est omnium bonorum: quae nobis praebet fortitudo. Et ut anuli non sunt satis ut arca moueatur, nisi vestes addantur: ita quamuis intellectus ornatus, & instructus donis suis sit, nisi illa accedat, quae voluntatis esse diximus, non erit omnino animus aptus ut ab Spiritu sancto moueatur. † Ac pietas quidem, & timor merito auro vestium comparantur, Deum enim sibi obiectum intuentur: fortitudo autem, quia circa pericula, metusque versatur, non auro inest, sed lignum settim auro contactum. Lignum settim pulcherrimum, & fortissimum, neque putrescit unquam: & fortitudo pulcherrima est, & mirabilis, nec cedit malis, nec temporis longitudine vincitur. Et gemina est quodammodo, ut vestes, quia partim ad pericula superanda descendit, partim fiducia aeternae felicitatis erigitur. Teguntur hi duo vestes auro, quo pietatem, & timorem significari diximus, quia nisi fortitudo coniuncta esset cum pietate, qua Deum, ut patrem colimus, & cum timore, quo eum, ut boni filij, veremur, nequaquam se tantis periculis, laboribusque; obijcere auderet. † Vestes semper erant in anulis, siue cum arca humeris sacerdotij portabatur, siue cum in tabernaculo, aut postea in templo, quiescebat: quae sancti,

sancti, & cum erant in hac vita mortali facile quocumque mouebantur à sacerdotibus, qui sibi pro Christo præerāt, tutiq; eorum humeris ferebantur, & cum in cœlesti patria quiescunt, animos habent ad parendum Deo paratos, & accepta etiam mercede felicitatis æternæ pristinam semper retinent obedientiam. Hactenus de arca, quam scio veteres quosdam de Christo interpretari, quos cur non fuerim secutus, dicam cap. 5. cum de Propitiatorio agemus: tamen si haud scio an omnia ad eū rectè accommodare poterint, sed id eruditi lectoris iudicium esto. Illud certè non tacebo, si de Christo exponendū sit, non de eo cum in hac vita versabatur, sed post quàm victor ascēdit ad patrem, exponi debere, vt initio huius capituli dixi. † Vidit hoc melius quam alij Gregorius, qui Hom. vltima in Ezecielem: Arca, inquit, intra velum est redemptor noster in celo. Coram arca vna erat manna, vt illius beneficij memoria semper apud posteros maneret, vt intelligimus ex Exo. 16. quia beati semper ante oculos habent admirabilem illam Dei beneficentiam, qua cœlesti pane, id est, sacra Eucharistia, dum per desertum huius vitæ iter faciebant, alti sunt. Seruabatur etiam ante arcā virga Aharon, quæ fronduerat, quia semper iisdem memoriæ retinent sacerdotiū Christi inter omnes homines à patre electi, vt sacrificio corporis sui tollerent peccata mundi, de eoq; illi immortales gratias agunt, & sine fine lætātur.

DE PROPITIATORIO

CAP. IIII.

Vers. 17. **R**ost hæc omnia legimus in eodem. 25. capit. Exod: *Facies & Propitiatorium de auro mundissimo: duos cubitos, & dimidium renebit longitudo eius, & cubitum, ac semissem latitudo, &c.* Ex quo constat æquale prorsus fuisse arcæ, apertumque vt eius operculum esset, nec fuisse laminis aureis tectum, vt arcā, sed totum aureū. Sed mirum est ita de eo loqui Mosem, ac si pars arcæ non esset, cum arca sine operculo non posse constare videatur. Existimo equidem veteres ita arcas fa-

bricasse, vt sine operculis constarent, & licet opercula adderentur, rectè tamen sine illis arcæ dicerentur. Hoc indicat corona aurea addita arcæ, quæ nunc in arcis non ponitur. † Sed apertius videmus apud Homerū: vbi cum Arete regina Phæacum arcam proferri iussa optimam, in qua Vlysses vestes sibi dono datas seruaret, eam protulisset. Vlyssi ait:

Αὐτὸν γὰρ νῦν ἰδὲ πῶμα, θεῶς δ' ἐπιδεδυμένον ἴλον. Μὴ τις τοῖ καθ' ὄσον δηλώσειαι. &c. Hoc est

Nunc ipse vide de operculo, statim verò vinculum circum liga:

Nequis tibi in itinere damnum afferat. Hoc operculū aureis cardinib' coopratū fuisse arcæ, testatur Iosephus loco citato, dictumque est Hebraicè *תַּרְבֵּיב*,

quod operculum significat, & propitiatorium, à *תַּבֵּיב*, quod est tegere, & propitiari. Propterea. lxx. eleganter vtrumque significatum nobis tradiderunt vertentes, *ἱλαστήριον ἐπιθέμα*, id est, placatorium, siue propitiatorium operculum. † Dicitur autem Propitiatorium quasi locus placationis, quia

ibi Deus Moyse apparet, & cum eo loquens placabatur, & propitiabatur populo, sicut ipse ait. Exo. 25: Inde præcipiam, & loquar ad te supra Propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt super arcam testimonij, cuncta, quæ mandabo per te filiis Israel. Num. 7: Quumque ingrederetur Moyse tabernaculum fœderis vt consulere Oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de Propitiatorio, quod erat super arcam testimonij inter duos Cherubim, vnde & loquebatur ei. Atque inde dicta est hæc pars templi Oraculum, quod in ea Deus responsa redderet. Inde etiam in nostra translatione Propitiatorium ipsum vocatur nonnunquam Oraculum, vt ibidem: Duos quoque Cherubim aureos, & productiles facies ex vtraque parte Oraculi. Vtrumque latus Propitiatorij tegant expandentes alas, & operientes Oraculum: pro quo semper est in Hebræo, *תַּרְבֵּיב* id est, Propitiatorium, apud lxx. verò *ἱλαστήριον*. Et quia Deus hic apparebat, & loquebatur, dicebatur sedere super Cherubim, id est, super alas Cherubim tegentes Propitiatorium.

Lib. 8.
Odyf.

Oraculum.

DE SIGNIFICATIONE
Propitiatorij.

CAP. V.

P

Propitiatorium sine dubio significat Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nobis pater propitius factus est: ita enim

Apostolus interpretatur. Rom. 3. Quē proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius. Atque ubi nos habemus Propitiationem, siue, ut alij legunt, Propitiatorem, in Græco est, *ἰλασθριον*, quo vocabulo. lxx. interpretes semper Propitiatorium appellant, immo & Paulus ipse Hebr. 9. ubi in Latino legimus: Superque eam erāt Cherubim gloriæ obumbrantia Propitiatorium. Quare rectè coronula aurea arcæ paululum erigebatur super Propitiatorium, quia sanctorum coronis (quas illa significat) Christus coronatur: ab ipso enim sunt sanctorum victoriæ, & coronæ, sine cuius gratia nō solum vincere non poterant, sed ne cogitare quidem aliquid, quod prodesset ad victoriam. Quod intelligens Apostolus ait; Sed abundantius illis omnibus laboravi, non autem ego, sed gratia Dei mecum. † Non est autem Propitiatorium partim ligneum, & partim aureum ut arca (pretiosius enim, & Deo coniunctus est quam arca) totum est ex auro, quia eius humanitas, cum vera humanitas sit, non per se sed per Diuinitatem subsistit, & tota ineffabilibus donis plena est, ut in qua plenitudo Diuinitatis inhabitat corporaliter.

1. Cor. 15.

De quo Iohannes ait: Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti à patre, plenum gratiæ, & veritatis. Sed aurum mundissimum est, quia omni labe peccati caruit, & nihil habuit sordium admistum, quibus ceteri homines inquinantur. Longitudo eius est duorum cubitorum, & dimidij, quia (sicut in explanatione arcæ diximus) fortiter, & libenter passus est Christus quidquid eum pater pati voluit, & quid quid homines iniuriæ intulerunt: & cum malediceretur (sicut ait Petrus) non maledicebat, cum pareretur, non

Iohan. 1.

1. Pet. 2.

comminabatur, tradebat autem iudicāti se iniuste. † Impleuit igitur utraq; mensuram, id est, duos cubitos, longanimitate sua: Sed multò etiam plura pateretur, si ita salus humani generis postularer, atq; ita aliquid supra duos cubitos haberet longitudo. Latitudo vnius cubiti, & dimidij est, quia sancta Christi anima mensuram integram amoris hominibus reddidit, quæ cubito indicatur, id est, tantum eos amauit, quantum amandi fuerunt: sed Deo mensuram, qua ille dignus erat, hoc est, infinitum amorem, reddere non potuit, id enim creaturæ naturæ non est, atque idcirco cubitum alterum integrum non habuit latitudo. Altitudinem Propitiatorij non sine causa tacuit Scriptura, quia quamuis ea, quæ in tabula illa aurea fuit, facile potuit indicari, quod in ea tamen significabatur, id est, quantum beatissima illa anima supra omnium electorum mensuram se se in cælum exsulit desiderio gloriæ Dei, nemo, etsi hominum linguis loquatur, & angelorum, explicare potest. † Super arcam ponitur, quia omnium Sanctorum virtutes, & gratiam infra se habet, & super omnes est, & cum omnibus indiuidua caritate copulatur, & omnes ei hærent, & quasi membra capiti, & arca operculo, ei coniuncti sunt. Hic mihi explicent velim qui Christum arcam esse volunt, cum dubitare non liceat eum in Propitiatorio significari, quomodo Propitiatorium sit supra arcam, id est, Christus supra se ipsum; cur arca & lignea sit, & aurea, Propitiatorij verò tantum aureum: Cur altitudo arcæ expressa sit, Propitiatorij autem prætermissa. Si in arca humanam naturam intelligi velint, in Propitiatorio Diuinam; quomodo à propitiatione humanitatem secernere poterunt, sine qua Christus pati non potuit? Quomodo Cherubim super Propitiatorium collocantur? quomodo Deus sedet super alas Cherubim? Hæc qui soluere poterunt, & omnia, quæ de arca dicuntur, ad Christum in cælo haud inuita accommodare valebunt, ita ut volunt exponant: ego quæ violenta videbantur, & quæ cohærere inter se non videbam, dicere non debui.

DE

DE CHERUBIM, QUI
erant supra Propitiatorium.

CAP. VI.

Versus. 1. **D**E his legimus in eodem cap. 6. lib. 3. Reg: *Et fecit in Oraculo duos Cherubim de lignis oliuarum decem cubitorum altitudinis, &c.* In Oraculo erant Cherubim, & arca, quæ tegebatur alis eorundem Cherubim. Sed aliter positi erant Cherubim in tabernaculo, aliter in templo. Nam arca in tabernaculo erat in medio Sancti sanctorum in pavimento: & è Cherubim, qui toti erant aurei, alter erat in latere vno operculi arcæ, quod Propitiatorium dicitur, alter in altero mutuo se aspicientes, & alis vndique tegentes Propitiatorium. Nam à Meridie, & Septemtrione tegebant illud crassitudine corporum, ab Oriente autem, & Occidente, alis extensis, ita vt dextera ala vnus tangeret sinistram alterius, & vice versa, vt si duo homines se se aspiciant, seque manibus teneant. † At ij, quos Salomō fecit, & in medio Oraculi similiter posuit, multo maiores erant, videlicet decem cubitorum altitudine, ideoque non erant toti aurei, vt priores, sed de lignis oliuarum, quod ei materia nec tempestas, nec caries, nec vetustas possit nocere, vt ait Vitruuius lib. 1. cap. 5. operiti tamē laminis aureis. Nec se mutuo aspiciebant, sed facies habebant versas ad domum exteriorem, siue ad Orientem, terga ad Occidentem, & alas habebant quinque cubitorum singulas extensas versus Meridiem, & Septemtrionem, ita vt ala exterior vnus tangeret parietem Meridianum, altera alterius parietem Septemtrionalem, interiores verò alæ amborum sese attingerent regentes arcam cum Propitiatorio, & cum duobus Cherubim aureis, quos fecerat Moses, & ibi similiter positi erāt, vt ait Abulensis, q. 18. in 25. cap. Exo. & ante eum Beda cap. 13. † De forma Cherubim variæ sunt sententiæ, quarum nonnullas refert Sixtus Senensis lib. 5. Bibliothecæ, Adnotatione. 58. Iosephus lib. 3. Antiq. ca. 6. hæc scribit: Operculo autem impositæ

Figura Cherubim.

erant effigies duæ, quas Hebræi Cherubim appellant: ea sunt animantia volucra, noua specie, nec vnquam cuiquam hominum visa, quæ Moses in Dei folio viderat figurata. Et. 8. Antiq. cap. 2: Hæ Cherubicæ effigies quæ nam specie fuerint, nemo vel conijcere potest, vel eloqui, &c. Verum hæc est receptissima, & verissima sententia, humana forma factos fuisse Cherubim, non quidem vtroque sexu insignes, (quod ridiculum est) sed humana tamen forma, vt satis indicat Scriptura, cuius verba de situ Cherubim ad nullius animalis formam ita commodè referri possunt, atque ad formam hominis: præsertim cum scriptum sit, 2. Paral. 3: Ipsi autem stabant erectis pedibus, & facies eorum erant versæ ad exteriorem domum. † Alæ autē quatuor, quia viginti cubitos habebant, quæ est altitudo, & longitudo Oraculi, aut intelliguntur habere viginti cubitos, id est, singulæ quinque, non per se, sed cū dimidia parte corporis ad eam pertinente, vt intellexit Abulensis, aut certe alæ in tergo iungebantur, & totum corpus tegebant, quod magis cum Scripturæ verbis cōgruit singulis alis quinque cubitos tribuentis. Nec dubitandum est hoc loco Cherubim nomen esse cælestium spirituum, vt hic Beda interpretatur, capite. 13. & Hieronymus in Ezech. capit. 9. & 10. Sed forma corporea facti sunt, vt cerni possent, quemadmodū apud nos angeli. † Causa faciendi, & apponendi ad arcam fuit, vt ille, qui colebatur, intelligeretur esse is, qui toties in prophetis dictus est Dominus exercituum, id est, qui regnat in cælo, & omnibus cælestibus spiritibus præest, etiam summis. Atque hac ratione toties dicitur Deus sedere super Cherubim, vt Psalm. 79: Qui sedes super Cherubim, manifestare coram Ephraim. Psalm. 98: Dominus regnauit, irascantur populi, qui sedes super Cherubim, moueatur terra, id est: Qui potentissimus es, & cuius viribus nemo potest resistere. Isai. 37: Domine exercituum Deus Israel, qui sedes super Cherubim, tu es Deus solus omnium regnorum. Eadē causa currus, in quo gloria Dei apparet Ezechieli capite. 10. portatur ab animalibus, id est, à Cheru-

Cherubim sub forma animalium. Eccl. 49: Ezeziel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim. † Hinc etiam de Deo Psal. 17: Et ascendit super Cherubim, & volavit, id est, venit ad opem mihi ferendam ille, qui Cherubim habet sub pedibus, & eis utitur ministris ad omnia, quæ ve-

Cur non dicatur de deo super Seraphim.

lit, id est, qui potentissimus est. Sed cur non super Seraphim sedere dicitur, sed super Cherubim, neque enim unquam legimus sedere eum super Seraphim, ideoque Hieronymus in Epistol. 143. ad Damastum, cuius initium est: Septuaginta, &c. ait: Illorum quoque, pius licet, attamen coarguendus error, qui in orationibus, & oblationibus suis audent dicere: Qui sedet super Cherubim & Seraphim. Hanc quæstionem proponit Abulensis. q. 19. in. 25. cap. Exo. sed meo iudicio non soluit: respōdet enim non significari spiritus de octavo ordine, qui certam figuram nō habent, sed duos celestes spiritus, qualescunque illi sint. Respondendum ergo Cherub significare multitudinem scientiæ, ut ait Hieronymus Ezecl. 10. prope finem, & in fine fere libr. 1. Cōment. in Epist. ad Ephesos, & in Epist. 103. ad Paulinū, & alibi sæpe, & Beda cap. 13. & plurimi alij. † Ut igitur significetur hominibus Deum esse sapientissimum, & omnem scientiam, etiam altissimorum spirituum, longè superare, & summa sapientia, atque providentia disponere res hominum, merito dicitur sedere super Cherubini. Atque id maxime in Oraculo dicebat, unde responsa dabat, & populum suum regebat. Unde autem Cherub significet multitudinem scientiæ, difficile dictu est. Pagninus in interpretatione nominum Hebraicorum putat dici à כָּרַב, id est, cognovit, & כָּרַב, id est, multum. Probabilius videtur, dici Cherub, id est, figuratum, aut pictum, metaphoramque à corpore ad spiritum ducti, ut spiritus sapiens, & multarum rerum formis insignitus, & ornatus dicatur Cherub. † Hoc intelligitur ex verbis Hieronymi in Epist. 13. ad Marcellā, cuius initium est: Epistolare officium: Nam & in Exodo, inquit, ceterisque locis, ubi describuntur vestes pluriaria arte contextæ, opus Cherubim, id est, variū, atque depictū esse factum describitur,

Cherubim.

ita tamē ut Vau literā Cherubim non habeat, quia ubicumque cum hac litera scribitur, animalia magis quam opera significat, &c. Id est, litera Vau additur, aut tollitur ad tollendam ambiguitatē significationis, cum reuera eadē ratione hæc omnia Cherubim appellata sint.

QVID SIGNIFICENT duo Cherubim, qui sunt suprà Propitiatorium.

CAP. VII.

Quoniam ab instituta explanatione recedendum non est, ut hæc quæ intra velū, id est, in Sācto sanctorum sunt, in cælo esse intelligamus, ut rectè intellexit Beda in libr. de Templo, cap. 13. & Angelomus monachus antiquus autor, in commentarijs, cap. 6. libr. 3. Regum: non possumus Cherubim duo testamenta interpretari, sed angelicos spiritus, qui eiusdem cum Christo, & eius membris beatitudinis participes sunt. Super Propitiatorium collocantur, quia natura angelorum præstantior humana est, & Christus, non ut Deus, sed ut homo humanitate in se ipsa considerata, minor angelis est, iuxta quod scriptū est: Minuisti eum paulo minus ab angelis. De quo Paulus Heb. 2: Eum autem, qui modicò quam angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis gloria, & honore coronatum. † Quæ ratione etiam in Apocalypsis initio primum Deus, deinde Angeli, postremo Christus nominatur: Gratia vobis, & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est, & à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt, & à Iesu Christo, qui est testis fidelis. Nec enim dignitatis personæ in his ratio habetur, sed naturæ. Sed quia Christus homo, qui ratione humanæ naturæ minor erat angelis, longè illis erat præstantior, & sublimior, quia humana illa natura, qua per se minor angelica erat, eximia sanctitate, & maiori gratia, maioribusque Dei donis ornabatur: Cherubim, qui in tabernaculo erant suprà Propitiatorium, in templo Salomonis infra illud positi sunt: pedes enim in

Psal. 8.

pauimento habebant, in quo erat & arca. In quo & illud ostenditur, homines in cælo æquales angelis futuros, & inter eos sessuros esse. Duo sunt Cherubim, vt mutuam caritatem beatorum indicent, quæ minus quam inter duos esse non potest, & in eius rei symbolū Apostoli bini missi sunt à Domino, vt scribit Gregorius *Hōm.* 17. in Euangelia. † Mutuo se aspiciunt, quia beatorum idem est sensus, & eadem voluntas; est enim summa eorum amicitia. In tēplo autem facies versas habent ad domum exteriorem, & ad Orientem, atque ad ciuitatem, vt ostendant semper se Ecclesiam dilexisse, diligenterque pro sua quemque parte, pro hominum salute vigilasse, omnes enim sunt administratores spiritus, in ministeriū missi propter eos, qui hereditatem capient salutis. Quamobrem Cherubim qui erant in tabernaculo, ac se mutuo, non etiam ciuitatem, id est, Ecclesiam aspiciebant, aurei sunt, & ductiles, in quo præstantia eorum & naturæ, & gratiæ indicatur, simulacra, enim ductilia, & malleo, manuque cōfecta absolutiora sunt fusilibus, & elaboratiora. Sed Cherubim qui erant in templo, qui docent magna etiam se erga homines caritate affectos fuisse, ita sunt aurei, vt sint inrus oleagini, quia viscera misericordiæ in humanum genus semper haberant. † Alas iungunt, earumque cōplexu quasi sedem Deo præstant, quia super omnes spiritus, & in omnibus Deus est, & ita illi inter se caritate copulatur, vt vnanimi consensu à Deo possideri, & ei subijci velint, omnemque suam sapientiam, & illam naturæ præstantiam & Deo minorem, & ab illo acceptam esse fateantur, tum semper illi seruire gestiant. Ala enim velocitatem naturæ illorum cuncta intelligentia sua penetrantem, & promptitudinem ad obsequium Dei paratam significant. Verum hoc animaduertendum, Cherubim, qui erant in tabernaculo, magnitudinem non indicari, nec alarum, sicut in Cherubim, qui erant in templo: quoniam tabernaculum synagogæ typus erat, templum vetō Ecclesiæ, vt lib. 1. diximus, cap. 19. (quod memoria diligenter tenendum est) & in Ecclesia, id est, nouæ legis tempore, vt cetera mysteria, ita etiā

quæ ad angelicæ naturæ dignitatem, & ad ministeria spectant, quibus hominum salutem procurant, multo magis cognita, perspectaque sunt. † Altitudo Cherubim decem cubitorum est, quia, etsi alij alijs præstatiores sint, omnium tamen perfectissima natura est, & qua perfectiorem nullam in creaturis inuenimus. Cubito enim res magnas metimur, & denarius numerus perfectissimus est, vt Pythagoræi testabantur, siquidem eo omnis numerus cōcluditur, neque vllum habemus altiore, quia vsque ad decem numeramus, nec numerare amplius possumus, nisi numeros qui eo continentur repetamus. Decem etiam cubitorum sunt, quia semper illorum conatus, & labor quærenda hominum salute eō tēdebat, vt lex Dei, quæ decem præceptis continetur, integrè custodiretur. Ala binæ singulorum decem etiam cubitorum sunt, quia totam naturæ suæ præstantiam, & se denique totos, quanti sunt, Dei præbent obsequijs. Et quoniam alas esse diximus velocitatem naturæ illorum omnia intelligentia sua penetrantem, & promptitudinem ad Dei obsequium paratam, atque hæc intellectu, & voluntate consequuntur: rectè, vt opinor, dicemus, alā vnā esse aciem illam admirabilem intelligentiæ, alteram voluntatem, siue amorem. † Singulæ itaque alæ quinque cubitorum magnitudinem habet, quia totā intelligentiæ suæ aciem, totā suæ voluntatis, atque amoris vim in Deum conferunt: Et ex his duabus partibus tota eorum natura cōstat, sicut Denarius ex duobus quinarijs. His mutuo sese tangentibus sedem Deo præstant, quia quod alter intelligit, alter amat, itaque idem omnes sentiunt, & amant, & quidquid habent ei subijciunt, quæ intelligunt, & amant. Extremis alis parietes Sancti sanctorum tangunt, quia cælum plenum est Angelicis spiritibus; deinde quia per omnia cæli loca discurrunt, tertio quia omnia quæ in eis sunt, norunt, & altissima mysteriorum cælestium cognitione præditati sunt. Ex sede illa, quam faciebant alæ Cherubim, Deus responsa reddebat, quia Deus in cælo super omnes creaturas eleuatus beatis se videndum præbet, eosque visione sua mirabiliter erudit, & cum eis consilia sua communicat.

Denarius.

Heb. 1.

Ala.

DE ALTARI THYMAMAMATIS.

CAP. VIII.

AMode his agamtis; quæ erant in secūda parte tentpli, siue in domo exteriori, in quibus primum omnium occurrit altare thymiamatis. In eo thus, & alia aromata suauissimi odoris incendebantur; ita enim ait Iosephus lib. 6. de Bello, capite. 6: Thuribulum autem per tredecim odores, quibus replebatur ex mari, & inhospito, & inhabitabili, designabat omnia Dei esse, Deoque seruire, &c. Atque inde dicebatur thymiamatis, à θυμίατον, quod est suffire, siue odores incendere. Inde ab interprete nostro vocari solet Altare incensi, vt Lucæ. 1. & thuribulum Græcè dicitur θυμίατον. De hoc altari legimus Exod. 30: *Facies quoque altare ad adolendum thymiamata de lignis settim habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, id est, quadrangulum, & duos cubitos in altitudine: cornua ex ipso procedent, &c.* Hoc altare maius esse non oportuit, quoniam non factum est ad victimas immolandas, sed ad odores incēdēdos. † Quod autem ait: *Cornua ex ipso procedent*, significat cornua hæc non fore addititia, sed ex ipsis lignis altaris. In Hebræo est: Ex ipso erunt cornua eius. Cornuum figura neque ab Scriptura traditur, neq; à Iosepho: probabile tamen est quod Caietanus, & Lipomanus scribunt Exo. 27. & 30. fuisse radios quosdam elegantes erectos sursum in modum obelisci super quatuor angulos altaris, ita vt è lignis quatuor, quæ altare sustinebant, erigerentur, vt ait Caietanus. Nā quatuor cornuta fuisse satis intelligitur ex altari holocaustorum, quod quatuor cornua habere dicitur Exod. 27. eaque ad decorem, & ornatum altaris fiebāt. † Deinde ait: *Vestiesque illud auro purissimo, tam craticulam eius, quam parietes per circuitum, & cornua.* Craticulā vocat testum eius, erat enim cauum altare, & super hoc testum imponebantur odores. Et quidem Hebraica vox,

testum eius significat tantum modo, lxx. τὸ ἐσθλαρ, id est, focum vertunt, hoc est, superficiem extimam, in qua ignis ponendus erat. Interpres Iosephi vertit Foculum pro eodem vocabulo, quod est in Græco. Sed Hieronymus, vt ostenderet hoc testum fuisse reticulatum, vt in humum decideret, si quid fortē cineris superesset, vertit Craticulam. Sequitur: *Faciesque ei coronam aureolam per gyrum* (id est, limbum aureum totum altare cingentem, qualis in arca factus est) & *duos annulos aureos sub corona per singula latera, vt mittantur in eos vestes, & altare portetur.* Tale erat altare thymiamatis, quod fecit Moses tabernaculo; sed præter hoc Salomon putatur à multis fecisse alterum templo, quia 3. Reg. 7. scriptum est: *Fecitque Salomon omnia vasa in domo Domini, altare aureum, & mensam, &c.* † Hoc altare Abulensis, quæstione. 16. in cap. 6. lib. 3. Reg. & paulò antè, putat alterum fuisse ab eo, quod fecit Moses, quoniam altare Salomonis erat ex cedro, altare Moysi de lignis settim. At existimo idem fuisse, sed à Salomone fuisse magnificentius ornatum; non enim dicit Scriptura. 3. Regum. 6. Salomonem altare fecisse ex cedro, sed hoc ait: *Sed & altare vestiuit cedro, quod autem vestitur, non fit, quia iam erat, sed tegitur.* Et de eodem ait paulò post: *Sed & totum altare Oraculi textit auro.* Ideo Scriptura nunquam meminit in lib. Regum aut Paralipomenon noui altaris facti à Salomone. Quare falsum est quod ait Beada in lib. de templo, cap. 12. & Lyranus in caput. 6. libri tertij Regum, hoc altare factum fuisse à Salomone ex lapide. Atque ita non laborabimus cum Comestore, & Abulensi, & alijs vbinam positum fuerit altare thymiamatis factum à Mose. Cum ergo Salomon dicitur fecisse altare aureum, fecisse dicitur quia refecit, id est, cedro vestiuit, ac maius fecit, & auro magnificentius, ac pulchrius ornauit. Quod verò profè citat Abulensis ex. 1. Paralipom. 28: *Ipsè ædificabit domum meam, & altaria mea: non ita legendum est, sed, Atria mea, vt ex Græco, & ex Hebræo constat. Hoc autē quod dicimus, facillè indicat Iosephus. 8. Antiq. c. 2: nā altare*

Vers. 1.

Vers. 3. Craticula.

holocaustorum, quod æneum erat, planè docet à Salomone fuisse extructum, ut suo loco videbimus, de altari autem aureo, siue thymiamatis, nihil unquam tale dixit, sed paulò post ait: Medium autem inter vtrumque locum obtinebat altare illud aureum: de quo cum nihil dixisset, haud obscurum est dixisse, Altare illud aureum, ac si diceret: Altare illud vetus, quod erat in tabernaculo. In hoc altari odores incendebantur quotidie mane, & vespere à summo sacerdote, cum in tèplum veniebat, siue à minoribus sacerdotibus, ut à Zacharia, Luc. 1. & simul lucernæ candelabri componebantur, ut legimus Exod. 30: ¶ Verùm de loco, in quo erat hoc altare, magna controuersia est, magni enim autores censent intra Sanctum sanctorum fuisse, ut Origenes Hom. 9. in Leuit. Augustinus. q. 173. in lib. Exodi, & quidam, quos sine nomine refert Theophylactus in c. 9. epist. ad Hebr. & alij. Nec defuit ad hoc dicendum occasio ex verbis Scripturæ, nam. 3. Reg. 6. legimus: Sed & altare Oraculi textit auro. Præterea Exo. 30. Et deprecabitur Aaron super cornua eius semel per annũ in sanguine. Scimus autem summum sacerdotem semel per annum ingredi solitum in Sanctum sanctorum. Accedit quod Apostolus Paulus affirmat Hebræ. 9. in Sancto sanctorum fuisse thuribulum aureum, quod Abulensis, q. 16. in c. 6. li. 3. Reg. & in c. 25. Exo. q. 6. probat omnino esse intelligendum altare thymiamatis, quod erat aureum. Verùm in hac re non est multum immorandum, cum Iosephus planè asserat fuisse extra Oraculum lib. 3. Antiq. cap. 7. loquens de exteriori parte tabernaculi, in qua erat mensa, & candelabrum: Inter hoc (inquit) & mensam, ut dixi, sita erat arula suffumigatoria, & ipsa è ligno impatibili, &c. ¶ Et de templo loquens 8. Antiq. c. 2. cum dixisset de mensa, & de candelabro, subiicit: Medium autem inter vtrumque locum obtinebat altare illud aureum. Hæc omnia continebat anterior illa templi pars quadraginta cubitos longa, & velo disparata ab adyto, &c. Et aliquantò post: Candelabrum autem, & mensam, & altare aureum statuerunt in templo ante adytum eisdem locis, in quibus in taber-

naculo prius sita fuerunt, &c. Eadem est sententia Theophylacti in illud Hebræ. 9: Non sine sanguine, Bedæ in lib. de templo. c. 12. S. Tho. 1. 2. q. 102. ar. 4. ad. 6. & Comestoris in Historia libri Exodi, cap. 67. Lyrani Exo. 30. & 3. Regum. 6. & Heb. 9. Caietani. 3. Reg. 6. & Exo. 30. Lipomani Exo. 30. & aliorum. Sed latissimè omnium, & eruditissimè hoc docet, & confirmat Abulensis, q. 6. in cap. 30. Exo. & quæst. 16. in c. 6. lib. 3. Regum. ¶ Intelligitur hoc manifestè ex Exo. 40. vbi altare aureum collocatur inter mensam, & candelabrum, quæ nemo unquã dubitauit fuisse semper in ea parte, quæ erat extra Sanctum sanctorum: Posuit & mensam in tabernaculo testimonij ad plagam Septentrionalem extra velum. Posuit & candelabrum in tabernaculo testimonij, è regione mensæ, posuit & altare aureum sub tecto testimonij contra velum. Et paulò ante: Candelabrum stabit cum lucernis suis, & altare aureum, in quo adoletur incensum coram arca testimonij. Ex quibus videmus, cum dicitur. c. 30. Ponesque altare contra velum, quod ante arcam pender testimonij coram Propitiatorio: intelligendum esse, Contra velum, ita ut velum esset inter arcam, & altare, non autem intra velum, ut Augustinus loco citato interpretatus est. Quod ex Hebræo fit manifestissimum, nam vbi habemus, Contra velum, pro Contra, est *בפניו*, id est, coram, sicut Psalm. 50: Et peccatum meum cõtra me est semper, id est, coram me. ¶ Et vbi statim ait, Coram Propitiatorio, ibi et iam est, *בפניו* Perspicitur etiam id apertissimè ex Leuit. 16: Assumpto quæ thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manũ compositum thymiamata in incensum, intra velum intrabit in Sancta sanctorum, vbi in Hebræo, & apud. lxx. est, Altaris, quod est coram Domino: ex quo cernitur male interpretatos fuisse Lyranum, & Abulensem de altari holocaustorum: Et postea: Quum autem exierit ad altare, quod coram Domino est, oret pro se, &c. Coram Domino esse dicit, quoniam erat coram Propitiatorio. Ergo exibat è Sancto sanctorum ut rediret ad altare thymiamatis. Præterea ad altare thymiamatis venie-

6
Altare
thymiamatis
vtrum
in Sancto
sanctorum
fuerit, an
extra.

7

9

bant minores sacerdotes : non ergo erat in Oraculo, quod nemo preter summum sacerdotem ingredi poterat. Probat hoc Abulensis ex Leuit. 10. vbi Nadab, & Abiu filij Aharon obtulerunt incensum inthuribulis, cum essent minores sacerdotes. At hoc non satis certum est factum fuisse in altari thymiamatis, immo Iosephus lib. 3. Antiq. cap. 9. ait fuisse in altero altari. Illud est certum, Zachariam patrem Iohannis obtulisse incensum in eodem altari, Luca. 1. qui est minoribus sacerdotibus erat, quonia erat de vice Abia, vt ibidem ait Lucas, quæ erat octaua fors sacerdotum. 1. Paralip. 24. de qua non erat summus sacerdos. † Lucas quoque ait: Sorte exijt vt incensum poneret, &c. summus autem sacerdos non ministrabat sorte, sed minores. Iam ex his facile dilui possunt quæ obiecta sunt. Etenim illud: Sed & altare Oraculi textit auro, nihil habet difficultatis in Hebræo: Altare אֲבִירָה, אֲבִירָה, id est, quod ad Oraculum erat, id est, iuxta Oraculum. Et lxx. manifestius: Καὶ ἐποίησεν θυριαγιῶν κατὰ πρόσωπον τοῦ ὁράκτου, id est: Et fecit altare ante faciæ Oraculi. Possunt & ita exponi Hebræa: Sed & altare, quod erat Oraculo, textit auro: quem sensum secutus est Hieronymus vertēs: Sed & altare Oraculi. Immo & proprie etiā vertitur Altare Oraculi. Intelligendum ergo est hoc altare dici Oraculi, non quod esset in Oraculo, sed quod admotum esset Oraculo, vt ita distingueretur ab altari holocaustorum, quod erat remotum ab Oraculo. Ideo etiā dictum est Leuit. 16:

11 Altare, quod erat corā Domino. † Dicitur etiam altare Oraculi, seu altare, quod erat Oraculo, quoniam factum erat vt deseruiret Oraculo, id est, vt, quonia in Oraculum, vbi maximè erat presentia Dei, ingredi non licebat, nisi si summo sacerdoti, idque semel singulis annis, in illo altari, quod erat propè Oraculum, odores quotidie incenderetur, & intrarent in Oraculum per aperturam illam decem cubitorum, quam relictam fuisse diximus in pariete diuidente Oraculum ab exteriori domo. Eadem ratione dicitur, אֲבִירָה, id est, ad Oraculum, hoc est, ad vsum, & ministerium Oraculi, vt odorum suauitatem mitteret in Oraculi, semper enim

thuris, & aliorum odorum incensio Deo data est apud omnes nationes. Illud Exo. 30: Et deprecabitur Aharon super cornua eius semel per annum in sanguine, ex Leuit. 16. facile dissoluitur: nã fiebat id quidem eo die, quo summus sacerdos in Oraculum ingrediebatur, sed fiebat postquam exierat, ex quo probauimus euidenter altare thymiamatis esse extra velum Oraculi: † Multo difficilius est quod de aureo thuribulo obijcitur: verum hoc ita solunt graues auctores. Negant hoc thuribulum esse altare thymiamatis, sed illud thuribulum esse volunt, quo pontifex ingreditus in Oraculum incendebat thymiamam, vt eius fumo operiret Sanctum sanctorum, ne videri possit ab ijs, qui foris erant. Ita censuit Anselmus, & Sanctus Thomas, & Lyranus in cap. 9. epistolæ ad Hebræos, & idem Lyranus. 3. Reg. 6. & Exo. 30: & videtur hæc esse communis sententia. Sed valde mirum est non vidisse hos auctores eam apertissime refelli ex illis ipsis verbis. Leuit. 16. quæ pro se videtur afferre. Etenim hoc thuribulum aureum ipsi intra Oraculum seruatum fuisse volunt, idque Paulum docere: at thuribulum, quo pontifex thymiamam adolebat in Oraculo, extra Oraculum sumebat, & in Oraculum inferebat, sicut ibi ait Moses; † Assumpto quoque thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compositum thymiamam in incensum, vltra velum intrabit in Sancta. Hoc idem alijs argumentis bene confirmat Abulensis locis citatis. Quum igitur hæc sententia probabilis non sit, neque Scriptura alicuius vnquam thuribuli aurei meminerit, præsertim quod in Oraculo seruaretur, omnino ceseo sentiendum cum Origene Hom. 9. in Exodum, & cum Abulensi thuribulum aureum esse altare thymiamatum. Primum quoniam cum vellet Paulus enumerare omnia, quæ erant in duobus partibus tabernaculi, & omnia commemorasset, non videbatur omissurus altare thymiamatis, quod pretiosissimum erat materia, & dignitate, & loco. Omisit autem sine dubio, nisi in aureo thuribulo intellexit. Deinde quoniam altare thymiamatis re vera nihil aliud erat, quam magnum quoddam thuribulum: si quidem in eo nihil offerebatur, sed

Thuribulum aureum quid sit.

Thuribulum aureum est altare thymiamatis.

ignis imponebatur, & odores incende-
 1 4 banitur. † Quare non ineptè Syriaca
 translatio pro Thuribulum aureum po-
 fuit Domus aromatum. Atque hoc
 confirmat Iosephus, qui in thuribulo
 altare thymiamatis sine vlla dubitatio-
 ne significauit. 6. de Bello capite. 6. his
 verbis: Et prima quidem pars ad qua-
 draginta cubitos auulsa hæc tria mira-
 bilia, & prædicanda opera cunctis homi-
 nibus habebat, candelabrū, & mensam
 & thuribulum: vbi Iosephus, vt de Pau-
 lo diximus, enumerat ea, quæ erant in
 singulis templi partibus, nec poterat
 altare thymiamatis, quod aureū erat,
 præterire, sed in thuribulo significauit,
 sæpe enim diximus hæc tria fuisse in ex-
 teriori domo. Atque vt minus superfit
 dubitationis, idem Iosephus. 3. Antiq.
 cap. 7. eodem vocabulo vsus est cum
 Paulo, & cum ait, inter candelabrum
 & mensam positam fuisse aram suffu-
 migatoriā in Græco est, θυμιατῆριον, quæ
 15 admodum & apud Paulum. † At vide-
 bitur obstare nobis Paulus, qui thuri-
 bulum aureum fuisse dicit in Sancto
 sanctorum. Verū hoc Paulus non
 dicit, sed tabernaculum illud, quod di-
 citur Sanctum sanctorum, habuisse
 thuribulum aureum, & arcam, &c.
 Habere autem dicitur non quod in eo
 sit, sed quia ad eius ministerium illud
 altare deputatum est, sicut exposui-
 mus illud. 3. Regum. 6. ex Hebræo;
 Sed & totum altare, quod erat Ora-
 culo, textit auro, supra, nume. 11. Itaque
 aliter Oraculum habet altare thymia-
 matis, aliter arcam habet: arcam, tan-
 quam in se existentem, altare, tan-
 quam sibi adiunctum, & ad se perti-
 nens; multis enim modis dicitur Ha-
 bere, vt docet Aristoteles in calce Ca-
 tegoriarum. Ita herus famulum habet,
 & templum habet ministros, & rex
 satellites, &c. & rectè vtrumque con-
 iungimus, vt si dicamus; Templum
 multam pecuniam habet, multas pos-
 sessiones, multos ministros. Si quis
 autem putat tempore Iosephi non
 fuisse altare thymiamatis, quoniam
 absconditum est à Ieremia. 2. Mach. 2.
 longè errat, quandoquidem Lucæ. 1.
 legimus Zachariam accessisse ad alta-
 re incensi: & in secundo templo fuit,
 1. Mach. 1. Etenim, etsi in eo arca nulla

fuerit iuxta quorundam sententiam,
 quia iam non extabant tabulæ, qua-
 rum causa illa facta fuerat, altare thy-
 miamatis extare oportebat, ne thuris
 huius Deo debitus illi loco deesset,
 in quo Deus adorari, & loqui solebat.
 Quale autem esset thymiamata, quod
 in altari incendebatur, docet Scriptu-
 ra Exod. 30. ex illis verbis: Sume tibi
 aromata, stacten, & onycham, &c.
 vsque ad finem capitis.

DE SIGNIFICATIONE altaristhymiamatis.

CAP. IX.

VAE extra Sanctum san-
 ctorum sunt ad præsen-
 tis vitæ statum pertinēt,
 eaque significāt, per quæ
 in illud, id est, in cœlū, per-
 ueniendū est, vt superioris libri cap. 20.
 explicauimus. Eredientibus ex San-
 cto sanctorum velum primum occur-
 rit, sed de velis, & parietibus diximus
 iam in eodem lib. cap. 21. Ea ergo tan-
 tum nunc explicabimus, quæ libro il-
 lo explicata non sunt. Altare thymia-
 matis, in quo thura, & aromata incen-
 debantur, vitam significat orationi, &
 laudibus Dei deditam, & ardentibus
 desiderijs in cœlestem patriā tendentē.
 Sed libet hoc potius verbis Bedæ dice-
 re in lib. de templo Salomonis cap. 12:
 Significat autem, inquit, typicè perfe-
 ctorum vitam iustorum, qui quasi in vi-
 cinia Oraculi sunt positi: quia desertis
 infimis delectationibus de solo regni
 cœlestis ingressu curam omnem im-
 pendunt. † Vnde bene in hoc altari
 non carnes victimarum, sed sola incen-
 debantur thymiamata, quia tales
 non adhuc peccata carnis, & illece-
 bras cogitationum in se mactare opus
 habent, sed tantum orationum spiri-
 tualium, & cœlestium desideriorum
 odoramenta per ignem interni amo-
 ris in conspectu sui conditoris offer-
 runt, &c. Quibus verbis Beda non
 negat perfectos viros habere in se
 etiam de peccatis carnis, & de cogita-
 tionum illecebris quod vincere de-
 beant, cum integra illis in hac vita pax,
 & sani-

& sanitas animæ non detur, sed vicif-
se iam hæc eos dicit, ita vt quamuis
omnino securi esse non debeant, non
sit tamen eorum præcipuus labor pu-
gnare cum his. Hoc altare fit de lignis
settim, quia pulchros virtutibus, &

3 † Sed aureum est, quia super omnia ca-
ritatem habere debent magnam, lon-
geque fulgentem, quod est vinculum
perfectionis. Cubitum longitudinis
habet, quia siue à Deo, siue ab homine
patiantur, æquo animo omnia ferunt,
nec homines sibi nocentes intuentur,
sed siue homo sit, siue Diabolus, siue
quiduis aliud, in vnum omnia referunt,
vnum cogitant, id est, Deum, à quo ad
eius gloriam, & ad vtilitatem suam exer-
ceri gaudent, & quo inuito nihil se pa-
tiposse certò sciunt. Beato Iob multum
Diabolus, & per se, & per alios nocue-
rat: verum ille non multos cogitat, sed
vnum Deum intuetur. Dominus, in-
quit, dedit, Dominus abstulit: sicut Do-
mino placuit ita factum est, sit nomen
Domini benedictum. Et Sæctus Dauid
oblitus maledicentis sibi Semei, in vnum
Deum oculos mentis suæ conijciebat

Longitudo.

Iob. 1.

2. Reg. 16

4 Latitudo.

2. Cor. 5.

Altitudo.

Psal. 83

dicens: Dimittite eum vt maledicat,
Dominus enim præcepit ei vt maledice-
ret Dauid, & quis est qui audeat dicere
quare sic fecerit? † Cubitum etiam ha-
bet latitudinis, quia & longanimitas in
illis caritati æqualis est: multos enim
amant, eosque inter se valde diuersos:
sed omnes in illis vnum sunt, quia oēs
quasi Dei filios, aut à Deo conditos in-
tuentur, nihil in eis occurrit, quod Dei
esse non videant, & in quo Deum non
agnoscant, itaque omnia in Deo, &
propter Deum amant. Hoc faciebat
Paulus, qui dicebat: Caritas enim Chri-
sti vrget nos æstimantes hoc, quoniam
si vnus pro omnibus mortuus est, ergo
omnes mortui sunt, & pro omnibus
mortuus est Christus. Altitudo duo-
rum cubitorum est, quia non solum
mente, sed corpore etiam in cælestia
feruntur, sicut ait Dauid: Cor meum,
& caro mea exultauerunt in Deum
vium. Sed iuxta suam quodque men-
suram: mens quantum per vitæ, & tem-

poris huius curas, & labores licet; cor-
pus, quantum grauitas, quam nunc ha-
bet, & indigentia, & peccatum habi-
tans in carne nostra sinunt, menti sub-
seruiens, & suo se modo in altum tol-
lens. † Quatuor cornua habet, quia qua-
tuor illæ virtutes, Prudentia, Iustitia,
Temperantia, Fortitudo, rectæ in illis
sunt, & valde eminent. Ex ipso altari
sunt hæc cornua, quia huiusmodi virtu-
tum actiones non sunt in illis secun-
dum speciem, sed ex intimo corde
exeunt. Craticula verò, in qua odores
ponuntur, quid nisi eorum corda signi-
ficat, in quibus aromata illa, quæ dixi-
mus, Domino incenduntur? Quæ re-
ticulata est, quia cum in conspectu Dei
sunt, & incensa aromata flagrant: si
quid cineris ex illis erat in corde reli-
ctum, si quid terræ adhebat, quantum
possunt excernunt vt decidat, vt pura
sit oratio, & laus Dei, pura desideria.
Habent enim corda iustorum quæ-
dam quasi foramina, per quæ cinerem
demittant, cū eorum oblationes igne
Diuini amoris expurgatæ aliquid terre-
num, & graue habere deprehendun-
tur, quod in cælum non ascendat, sed
ad imum suo pondere feratur. † Coro-
na aurea, quam habet altare per gy-
rum, coronam significat, quam, si in
sanctitate sua permanferint, accipient,
& cui perfectione illa vitæ proximi
sunt. Quatuor anuli cum vestibus do-
na Spiritus sancti sunt, quibus ab eo iu-
sti facillè mouentur, & ad præclara fa-
cinora excitantur. De quo iam dixi-
mus cap. 3, cum de arca agebamus.

Cornua.

Craticula.

Corona au-
rea.

Quatuor
anuli.

DE MENSA PROPO-
sitionis, & panibus.

CAP. X.

MENSA propositiois, vt
videmus Exod. 25, fiebat
lignis settim, sicut & ce-
tera omnia, quæ ad taber-
naculum pertinebant. Longitudo eius
duorum cubitorum erat, latitudo cu-
biti, & dimidij, & laminis aut
purissimi tegebatur. Magnitudo tanta
fuit, quanta panum numerus, in ea
ponendorum exigebat. Eam (vt Iob

sephus ait. 3. Antiquit. capite. 7.) sustinebant pedes dimidia sui parte inferiore per omnia pedibus similes, quales lectis Dorienfes addere solent; sed superne quadrangulares erant. Huic mensæ iubetur fieri labium per circuitum, id est, limbus aureus mensam cingens, & in ipso labio corona interrasilis quatuor digitorum, hoc est, clausura quadam (id enim significat *מסגרת* à *סגר*, quod est, clausit) lxx. *קטן* vocant, id est, coronam. Ita etiam idem vocabulum coronulam vertit. 3. Reg. 7: Et inter coronulas, & plectas; leones, & boues, &c. Sed Hieronymus hanc coronam vocat interrasilem, quod sculpturas haberet aliquas, media verò spatia plana, & quasi rasa, huiusmodi enim opus dicitur interrasile. † Itaque clausura vocatur Hebraicè, non solum quia mensam clauderet, sed etiam quòd in ea intermedia spatia clauderentur sculpturis prominentibus. Huic coronæ, siue clausuræ, corona minor aurea imponebatur ad ornatum, & ut altior esset corona, meliusque panes, ac tutius in mensa essent, nec decidere possent. Iosephus tantum dixit de his omnibus: Habebatque labrum circumquaque quatuor digitis tam inferne, quam superne prominens. Ex quo intelligimus labrum illud primum additum esse extrinsecus crassitudini tabulæ, & non nihil infra tabulam descendisse. Habebat autem circulos aureos ad singulos pedes in summo, per quos vestes delignis settim aureis laminis operi immittebantur, ut portaretur à sacerdotibus. Verùm hoc aliter fieri quam in arca, docet ibidem Iosephus his verbis: Et per singulos pedes inierant anuli ferè circa summum pedem, adhibebanturque utrimque duo, ceu manubria, è ligno firmissimo deaurata, quæ non per circulum utrumque, ut vestes, traieciuntur, sed fibulato morfu mensæ labrum superne, inferne pedis anulum comprehendendo, facultatem transferendi quocumque opus esset præbebant. † Hos circulos aureos, & vestes Abulensis. q. 27. in idem cap. 25. probabiliter censet positos fuisse in lateribus latitudinis, ut mensa à quatuor viris portaretur: si enim ponerentur in lateribus longitudinis, non posset, propter angustiam

illorum laterum commode portari nisi à duobus, oportebat autem ut à quatuor portaretur propter pondus mensæ, & panum, qui semper erant coram Domino. Huius mensæ usum exponit nobis ibidem Scriptura, cum ait: *Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper.* Et Leu. 24: *Accipies quoque similan, & coques ex ea duodecim panes, qui singuli habebunt duas decimas, quorum senos altrinsecus super mensam purissimam coram Domino statues, & pones super eos thus lucidissimum, ut sit panis in monumentum oblationis Domini. Per singula sabbata mutabuntur coram Domino suscepti à filiis Israel federe sempiterno, eruntque Aharon, & filiorum eius, ut comedat eos in loco sancto, &c.*

† Hinc legimus Matt. 12: Non legistis quid fecerit David quando esurijt, & qui cum eo erant, quòmodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque ijs qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Iosephus. 3. Antiq. c. 102. Permanent usque in proximè sequens sabbatum, tunc demum alij pro illis recentes supponuntur, & hi priores sacerdotibus in cibum dantur: thus item sacro igne aboletur, quo ad holocausta uti solent, & pro eo aliud quoque cum panibus proponitur. Erant autem panes, ut ait idem. 3. Antiq. c. 3. azymi, è farina duorum assaronum, quæ mensura Hebræorum Septem cotylas Atticas continet. Super panes autem ponebantur duæ phialæ aureæ thure pleenæ, &c. Cotyla Attica mensura est taliquidorum, quam atidorum, nouem uncias habens. Quum autem dicit Scriptura: Qui singuli habebunt duas decimas, intelliguntur decimæ eius mensuræ, quæ dicitur Oephi, quæ erat omnium vulgarissima, & familiarissima, ut ait Abulensis, & Comestor cap. 49. libri Historiæ Exodi, & est decima pars cori, ut videmus Ezech. 45. Corus autem triginta modios habet. Ita Oephi tres modios capit. Modius est fere quarta eius mensuræ pars, quam Hispani fanecam vocant, decimæque pars Oephi habebit ex nostris mensuris tres quartellas, & aliquid prætere a. † Singuli igitur panes habebant plusquam celeminum Hispanicum, & dimidium. Habebant igitur

Vfus mēse

Vers. 30

Vers. 15

Panēs propositionis, & eorū mōgnitudo.

Interrasile

Assarō

Cotyla

Oephi

Corus

Modius

igitur singuli panes quasi libras octo: quare quod Iosephus ait hos panes factos esse e farina duorum assaronū, qui habent quatuordecim cotylas, siue libras octo; de singulis panibus intelligendum est, vt & ex eodem constat, qui libro eodem cap. 10. testatur hos panes confici ex farina assaronibus viginti quatuor. Ponebantur autem panes seni, & seni in mensa, ita vt alij alijs imposerentur, aliter enim non eos caperet parua mēsa, quod rectē animaduertit Abulensis quæst. 18. in. 25. cap. Exodi, & Iosephus id indicauit cum dixit: Super panes autem ponebantur duæ phialæ aureæ, videlicet vna super senos, altera super alteros senos. Offerebant eos filij Israel vt semper esset coram Domino memoria duodecim tribuum, ideoque panes duodecim erāt. Propterea dictum est Leu. 24: Vt sit panis in monumentum oblationis Domini. Et postea: Suscepti à filijs Israel fœdere sempiterno. Iosephus. 3. Antiq. c. 10. Ex publico præbetur panis non fermentatus ex farina assaronibus viginti quatuor. † Non autem offerebant eos confectos, & coctos, sed simillam offerebant sacerdotibus, idest, dulciorem, & ad nutrimentum aptiorem farinae partem, & sacerdotes ipsi conficiebāt, sicut ait; *Accipies quoque simillam, & coques ex ea, &c.* Hieronymus verò in ca. 1. Malachia hoc etiam addit: Panes verò propositionis, iuxta traditiones Hebraicas, ipsi sacerdotes ferere, ipsi demetere, ipsi molere, ipsi coquere debebāt. Athæc traditio parum mihi conuenire videtur cum verbis Scripturæ, & Iosephi. Quoniam verò panis optimum omnium alimentum est, & maxime ad vitam necessarium, quia initium vitæ hominis panis, & aqua. Eccle. 29: panes offerebant testantes se à Deo ali, & conseruari. Panes propositionis dicti sunt, idest, propositi, quia semper propositi erant corā Domino, & nūquam deesse poterant. Hebraicè dicuntur panes פניו idest, facierum, non quòd duas facies haberent, idest, eiusdem figuræ essent superius, & inferius, & vtraque pars facies videretur, vt hic aiunt Lyranus, & Abulensis, nam si ita esset, malè ab Hieronymo dicti essent panes propositionis, immo & à lxx. qui

2. Paral. 5. vocant eos, ἀπὸς προθέσεως, idest, panes propositionis. Et Paulus dixit Hebr. 9: Et propositio panū, quæ dicitur sancta, προθέσεως. † Dicuntur ergo panes facierum, quia semper propositi erāt in mensa coram Domino in memoriā sempiternā duodecim tribuū Israel, vt bene vidit Comestor in Historia Exo. cap. 49. & Vatablus, & Lipomanus in hæc eadem verba Exo. & Augustinus Eugubinus in Adnotationibus, in Exo. ca. 25. Hoc rectē intelligim⁹ ex lxx. qui verterūt: Et impones super mēsam ἀπὸς ἰσωνίης ἐνώπιόν μου, id est panes (vt ita dicam) faciales coram me. Panis ἐνώπιον, idest, facialis, dicitur, qui in facie alicui⁹ ponitur, ab ἐνώπιον, idest, in facie, siue coram: atque ideo eadē ratione eleganter dicti sunt panes propositionis, in quo valde errant noui quidam Hebræi, & eorū sectatores. Aperi⁹ hoc erit si consideremus פניו idest facies, non habere singularē apud Hebræos, quare per inde est ac si dicerentur panes faciei, idest, qui sunt ad faciem, videlicet Domini. Eadem ratione mensa ipsa dicitur propositionis, quia panes illos coram Deo propositos sustinebat. Erat autem ad Septemtrionalem domus exterioris partem prope altare thymiamatis. † Adduntur præterea hæc verba Exo: 25. *Parabis & acetabula, ac phialas, thuribula, & Cyathos, in quibus offerenda sunt libamina, & pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper.* Quæ verba & quosdā alios, & Abulensem maximè mouerunt, vt putarent hæc pertinere ad hanc mensam panū, adeò vt Abulensis ante quæstionem. 28. eiusdem cap. 3. multis verbis contendat hæc quæ nunc recēsentur, & cetera instrumenta vtriusque altaris, collocari solita super mēsam propositionis. Sed si consideramus magnitudinem panum, & mensæ paruitatem, videbimus nihil loci relinqui tot vasis. Hæc tamen, quæ hic commemorantur, cum mensa ponebantur ad libamina, idest, vt cum vinum esset fundendū, aut sicera, aut quiduis simile, ea vasa præsto essent. Num. 4: Mensam quoque propositionis inuoluent hyacinthino pallio, & ponent cum ea thuribula, & mortariola, cyathos, & crateras ad libamina fundēda. Inde libamen, פניו dicitur

Carditti
sint panes
propositio
nis.

Libamen.

à **ἄρτος**, id est, fudit. Deut. 32: Et bibebāt vinum libaminum. Mēsa qualis descripta est, tabernaculo parata est, quæ in templo etiam posita fuisse videtur, aut qualis ante fuit, aut magnificentius ornata. Sed in templo aliæ quoque mensæ fuerunt, legimus enim. 2. Paral. 5: Fecitque Salomō omniavasa domus Dei, & altare aureum, & mensas, & super eas panes propositionis. Iosephus verò ita scribit. 8. Antiq. c. 2: Mensas quoque multas dedicavit rex, & in his vnam magnam auream, in qua proponebantur sacri panes: reliquæ non multò deteriores diuerso modo factæ sustinebant phialas, & pateras aureas vigessies mille, argentearum quadraginta millia, &c. Mensarum numerum docemur. 2. Paral. 4: Nec non & mensas decem, & posuit eas in templo, quinque à dextris, & quinque à sinistris. Phialas quoque aureas centum. Ex quo videntur deprauati esse numeri apud Iosephum.

DE SIGNIFICATIO:
ne mensæ propositionis, & panum.

CAP. XI.

IN domo exteriori, id est, in ea templi parte, quæ extra Sanctum sanctorum, & extra velum est, atque ideò præsentis temporis Ecclesiam indicabat, tria erant magna, & præclara, plènaque mysterijs, altare thymiamatis in medio, ad Septentrionalē verò domus partem, id est, ad sinistram, mensa propositionis, ad Meridianam, atque dexteram, candelabrum. In quibus tres vitæ, seu tres viuendi rationes designantur, quæ sunt in Ecclesia præstantissimæ, proximæque Sancto sanctorum, id est, cœlesti beatitudini. Quidam enim sunt, quibus vnum opus est Diuina contemplari, orare, laudes Deo canere, qui in altari thymiamatis intelliguntur, vt cap. 9. diximus. Alij actioni se totos dedunt, & misericordiæ operibus exercendis fratres iuuant, quos rectè in mensa propositionis exprimi dicemus. Alij misericordia etiã, & caritate pleni melioribus, ac maioribus offi-

cij Ecclesiam prosequuntur lucentes in domo Dñi verbis, ac factis, tenebrasque errorum, & vitiorum luce sua fugantes, quorum typum gerit candelabrum. † Meritòque ad Meridiem, quæ pars est templi dextera, collocatur candelabrum, quia hi, & præstantiores, & Deo cariores sunt ijs, qui in corpora vtuntur misericordia. Sed in medio vtrorumque altare thymiamatis ponitur, quia nisi vtrique ad preces, & ad laudes Dei crebrò veniãt, & mente se in cœlum ferant, tueri virtutem, dignitatem, vitæque rationem illam præstantem non valebunt. Sed ad eos, quos in mensa propositionis significari diximus, redeat oratio: sunt enim, quasi mensa quædam, omnibus parati, & expositi, nihil seruant, nihil condunt, omnibus patent, quia omnibus propter Deum benefacere cupiunt. Mensa fit de lignis settim, quia nisi eorum anima fit pulchra virtutibus, & firma, itaut non putrescat, id est, vt nullis iniurijs, nullis peccatorum illecebris dissoluatur, non poterunt eum misericordiæ, & beneficentiæ cursum tenere, quem instituerant, occurrent enim plurima, quæ eos ab incepto reuocet, & retrahant. † Tota tamen auro tegitur, quia nisi caritate Dei fuerint muniti, facile cedent laboribus, & difficultatibus. Longitudo eius duorum cubitorum est, quia amicorum & inimicorum, suorum, & alienorum, fidelium, & infidelium molestias tolerare debent. Latitudo cubiti est, quia in his omnibus caritas vnum Deum respicit, & eius gratia perfert omnia. Altitudo cubiti, & dimidij, quia nisi supra communem mensuram aliorum se se sanctis desiderijs in cœlestia bona leuent, oculatiussque quam multi beatam illam Sanctorum mercedem intueantur, quam Dominus quasi procul indicat, dicens: Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, tãtis se laboribus exerceri non sinent. † Mensa fit limbus aureus, quo tota cingitur extrinsecus, & quem non sine causa noster interpretis labium vocauit, quia non satis est misericordem te esse corde, & opere, nisi etiam ore misericors sis, id est, nisi labium aureum habeas, hoc est, verba caritate plena, ac dulcedine, quibus

Longitudo.

Latitudo.

Altitudo.

Matth. 5

Labium aureum.

& c.

& edifices, & consoleris eos erga quos misericors es, & cum deerit vnde misericordiam facias, verba tamen misericordiae non desint, quae misericordem animum, & ad benefaciendum paratum offendant. Labio huic aureo corona additur aurea altitudinis quatuor digitorum, quia qui verè misericordes sunt propter Deum, & fratres ore, ac manu iuuant, etiam in hac vita gloria, & honore coronantur, id est, maximis virtutibus, ac Dei donis augentur, sicut ait David: *Beatus qui intelligit super egenum, & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Dominus conseruet eum, & viuificet eum, & beatum faciat eum in terra.* † Per has virtutes, & per hæc dona accipit vt perfectionem, & consilia, quæ quatuor Euangeliorum libris continentur, exequatur, & ideo corona quatuor digitorum altitudinem habet. Nec immerito hæc mensura digitorum est, quia corona hæc operis est, non quietis, & cum manu, ac digitis omnia faciamus, tunc solent digiti nominari, cum in opere illo potentia, aut præstantia, ac deniq; perfectio commendatur. Sic magi Pharaonis potentiam Dei admirati exclamauerunt: *Digitus Dei est hic.* Sic Dominus dixit: *Porrò si in digito Dei eicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei.* Sic Sanctus David lætus canit: *Quoniam videbo cælos tuos opera digitorum tuorum.* Rectè itaque mensura digitorum ad consilia, & perfectionem Euangelij, id est, ad opera perfectiora, & pulchriora, & in quibus diuina potentia magis elucet, accommodatur. † Nec sine causa hinc corona clausura dicitur Hebraicè, quia huiusmodi virtutibus, & donis misericordia tam operis, quam oris clauditur, atque in sua semper integritate seruatur. Est autem interrasilis, id est, sculpturas aliquas habens, spatia verò intermedia plana, & quasi rasa, quia quæ Deus in illis efficit, quos ira coronat in misericordia, & in miserationibus, alia quidem apparent, ac videntur, alia intus in eorum animis potenter, ac mirabiliter operatur, quæ, si oculis cernerentur, homines non crederent, quia non caperent. Huic coronæ corona similiter au-

rea imponebatur, quæ suprema est, quia misericordes misericordiam magnam in vita cõsecuti, mox in cælo corona iustitiæ coronantur, & cum patre misericordiarum, quasi carissimi filij, iucundissimè in misericordia vberis cõquiescunt. † Hæc, cum in Hebræo corona aurea, sicut & prima illa, quæ labium dicta est, appelletur, noster interpres coronam aureolam vocauit, quoniam dum in hac vita sumus, satis intelligere non possumus quanta veræ misericordiae merces reposita sit in cælis. Ignaris quidem, & procul spectantibus coronula videtur, sed est re vera maxima, atque amplissima corona. De anulis aureis, & vectibus diximus supra cap. 3. eadem enim causa in arca, & in altari, & in mensa ponuntur, atq; adeò idem in his omnibus significant.

Panes propositionis ipsa misericordiae opera sunt, quibus benefacimus fratribus, qui semper in cõspectu Domini esse debent, quia omni tempore parati esse debemus ad misericordiam, & illa opera semper esse debent in cõspectu Dei, ita enim facienda sunt vt Deo placeant, neque plausus hominũ quærant, sed Deum maximè intueantur. † E similia fiunt, quia nõ vilia, & abijcienda, sed meliora largiri debemus, non hominibus, sed Deo nos largiri ea iudicantes. Duodecim sunt, quia duodecim mensibus cõstat annus, nec certis mensibus, sed omnibus paratos nos esse oportet ad iuuandum fratres. Vel quia duodenario vniuersitas significatur, vt sensit Augustinus, lib. 20. de Ciuita. cap. 5. & in Psalm. 86. qui in duodecim sedibus iudicantium omnes iudicantes intellexit, & in duodecim tribubus Israel, quas iudicaturi sunt Apostoli, omnem iudicandorum numerum contineri dixit. Super eos thus lucidissimum ponebatur, quia cum huiusmodi opera fiunt, mens in Deum leuanda est, & quasi sacrificium Deo offerendum quod fit, thus enim ad sacrificia adhibetur. Sed thus lucidissimum fit, quod nihil terræ habeat admistum, vt oblatio illa cum oratione coniuncta leuis, & pura in conspectum Dei ascēdat, & fiat illud: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo: eleuatio*

*Panes pro-
positionis.*

*Duodeno-
rius.*

Psalm. 140.

*Corona au-
rea.*

Psalm. 40.

Digitus.

Exod. 8.

Luc. 11.

Psalm. 8.

6

8

7

uatio manuum meatuum, sacrificium
 9 vespertinum. † Per singula sabbata mu-
 tantur & alij calidi in eorū locum sub-
 stituuntur, quia sabbata ad Diuinorum
 beneficiorum memoriam colendam,
 & retinendam instituta sunt, & nos de-
 bemus cum nouum sabbatum venit, id
 est, cum noua beneficia accipimus, aut
 2 acceptorum recordamur, nouis in fra-
 tres beneficijs gratos, & memores nos
 Deo præstare: & hoc fœdus sempiter-
 num esse debet, vt prius nos vita, quam
 beneficiorum memoria deficiat. Panes
 magni sunt, habent enim singuli duas
 decimas OEphi, quia magnis operibus
 nos parare, nec paruis contenti esse de-
 bemus. Verum in tabernaculo vnica
 mēsa fuit, in templo decem, quia in Ec-
 clesia, quæ, vt sæpe diximus, templo de-
 signatur, multo plus misericordiæ &
 est, & esse debet, quam olim in Syna-
 goga, postquam experti sumus viscera
 misericordiæ Dei nostri, in quibus visi-
 tauit nos Oriēs ex alto, & postquam ab
 eodem maximè nobis opera misericor-
 diæ cōmendata sunt. † Quinque erant
 10 à dextris, & quinque à sinistris, quia
 postquam Deus dixit: Diligite inimi-
 cos vestros, benefacite ijs qui oderunt
 vos, & in amicos, & in inimicos mi-
 sericordes esse debemus. Nam etsi ami-
 ci digniores beneficijs sint, tamen mag-
 is nos vincimus, cum inimicis benefa-
 cimus, & danda est opera vt illorum
 obstinatum duritiem beneficentia no-
 stra emolliamus, & carbones ignis su-
 per capita eorum congeramus, nec vin-
 ci nos sinamus à malo, sed (iuxta ma-
 gnum Apostolum,) vincamus in bono
 malum.

Matth. 5.

Prov. 25.

Rom. 12.

DE CANDELABRO.

CAP. XII.

D Meridianum tabernacu-
 li latus, candelabrum au-
 reum positum est è regio-
 ne mensæ, ita vt medium
 haberent altare thymiamata.
 Eius forma describitur Exo. 25. *Fa-
 cies & candelabrum ductile de auro mundif-
 simo, hastile eius, & calamos, & scyphos, &
 spherulas, ac lilia ex ipso procedentia.* Hoc

Vers. 31.

est, calami, vel rami ex hastili exeuntes,
 & scyphi, & spherulae, & lilia, quibus
 rami per interualla distinguebantur,
 ex ipso erunt, (ita enim est in Hebræo)
 id est, non erunt addititia, sed ex ipso
 hastili. Deinde ait: *Sex calami egredien-
 tur de lateribus, tres ex vno latere, & tres
 ex altero.* † Deinde docet quomodo ca-
 lami distinguantur scyphis, & spherulis,
 & lilijs. *Tres scyphi, quasi in nucis modum,
 per calamos singulos, spherulaeque simul, &
 lilia.* Hoc erit opus sex calamorum, qui pro-
 ducendi sunt de hastili. In ipso autem candelabro
 (id est, in hastili candelabri) erunt
 quatuor scyphi in nucis modum, spherulae
 que per singulos, & lilia, &c. Erant igitur
 in ramis primum scyphi, deinde sphæ-
 rulae, siue globuli quidam simul cum scy-
 phis, deinde liliū. Mox paululum ca-
 lami, & statim scyphus, & sphærule, &
 liliū. Inde quod reliquū erat calami,
 cum scypho, sphærule, & lilio, & super
 hæc lucerna, atque ita septem lucernæ
 erant in sex calamis, & in hastili. Hasti-
 le autem è pede suo rectum semper, &
 æquale surgebat, donec inciperent ex
 ipso rami, siue calami, in hanc & in il-
 lam partem extendi qua primum parte
 habebat scyphum, & sphærule, & li-
 lium, & inter sphærulem & liliū na-
 scebantur primi duo calami. † Deinde
 crescebat hastile paululum, & habebat
 scyphum, & sphærulem & liliū, & in-
 ter sphærulem, & liliū nascebantur
 secundi duo calami, atque ita de tertijs,
 & super liliū vltimum imponebatur
 lucerna. Scyphi quales fuerint ostendi-
 tur in eo quod ait: *In nucis modum:*
 sphærule perfectam habebat rotundi-
 tatem. Vbi nos habemus scyphi, lxxi. &
 Iosephus *αγαθῆς*, quod idem est, &
 pro *In nucis modum*, quod recentiores
 malunt vertere, *In modum amygdalæ*,
 in Hebræo est, *אגוזים* lxx. *εὐτερου-
 πωμέποιναγυίους*, id est, figurati in modū
 nucis. Habebat præterea candelabrum
 emunctoria, id est, *אנקחאנקח*, id
 est, ab apprehedendo, & *מחנה* quo
 nomine intelligi solet vas, in quo ignis
 recipitur, vt thuribuli, Leu. 16: *Assum-
 proque thuribulo, &c.* † Nunc autem
 id significat, in quo quod emunctum
 est recipitur, ne graui odore molestū
 sit: propterea Hieronymus optimè trā-
 stulit:

Ver. 32.

Vers. 33.

Vers. 34.

Igitur

I. I.

I. I.

stulit. Et ubi ea, quæ emuncta sunt, extinguntur. lxx. *ἡ δὲ τὰ ὑποθηκωτὰ ἀόλητα*, id est, ea, quæ ipsi supponuntur. Hoc candelabrum non ad modum magnum fuisse ex eo constat, quod statim legimus: *Omne opus candelabri cum uniuersis uasis suis habebit talentum auri purissimi.* Pro Talentum est, *ἄνθος*, ac ne dubitemus cuius ponderis sit apud Hebræos, Iosephus ostendit. 3. Antiq. cap. 7. Pondo, inquit, minarum cētum. Hoc pondus Hebræi *cichares*, Græci *talentum* sua lingua nōminant, legendum est *cicharem*. Credendum est autem Iosephum minas accepisse iuxta Hebræorum consuetudinem, quæ habent sexaginta siclos, ut constat ex Ezech. 45. id est, drachmas ducentas quadraginta. Quare hoc talentum plus etiam duplo maius erit Attico talento, quod habet sexaginta minas centum drachmarum, & talento magno, quod habet minas octoginta. † Sed intelligendum est non fuisse solidum candelabrum, ut idem Iosephus ait. Addit, se ptem eius lucernas significare planetas septem, & obliquè positum fuisse in tabernaculo, ita ut lucerne ad Orientem, & Meridiem respicerent. Cur autem in Oraculo non sit positum candelabrum manifestum est, quoniam lucernæ quotidie manè, & vespere componebantur, ut semper arderent, ut videmus Leu. 24. atque ita quotidie necesse esset ingredi in Oraculum. Extra domum exteriorē propter ventum, & pluias esse non poterat. Aduersus formam hanc candelabri, quam descripsimus, pugnat candelabrum sculptum in arcu Titi Romæ, quod nō habet hos Scyphos, & spherulas, & lilia. Sed Iosephus. 7. de Bello, cap. 24. rem explicat inquitens: Et candelabrum similiter quidem auro factum, sed opere commutato ab vsu nostri consuetudine, &c. † In templo autem plura fuere candelabra, legimus enim. 3. Reg. 7: Et candelabra aurea quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram ex auro puro. Ex his videmus mendum magnum esse apud Iosephum. 8. Antiq. c. 2. ubi ait: Candelabrorum item fecit decem millia iuxta præceptum Moſis (id est, ea forma, qua Moſes iusserat) ex quibus vnum in templo dedicauit, &c. Legendum enim est

Verf. 39.

Talentum
Hebræorum

Decem. In his credendum est etiam fuisse candelabrum Moſis.

DE SIGNIFICATIONE
candelabri

CAP. XIII.

Diximus supra, cap. xi. in Candelabro eos intelligi, qui verbis, ac factis lucent in domo Domini, & vitiorū, atque hæresum tenebras luce Evangelicæ veritatis fugant. In hastili, ex quo calami prodeunt, Christum significari putarem, & doctrinam eius in lucerna, quæ est in summo hastili, si aliquid magnum de lucerna illa diceret Scriptura, quod ceteris non conueniret. Quod si lucerna illa doctrina Christi non est, melius, ut opinor, in hastili intelligemus Ecclesiam, è qua calami prodeunt, id est, Evangelici Doctores, qui sunt ex ipsa, id est, eius partes, & membra sunt. Lucerna, quæ est in summo hastili, doctrina verà, & sana est, quam Ecclesia recepit & traditionibus, ac sacrorum Conciliorum definitionibus explicauit. † Reliquæ lucernæ, quæ hanc mediam tenent, doctrina magistrorum Ecclesiæ est, quæ Ecclesiasticam doctrinam semper intuetur, & illi adhæret, neque ab ea recedit. Sex calami magistri sunt, qui omni tempore fuerunt, & erunt in Ecclesia; nam sex diebus omnia facta sunt, & ideo tempus durationis rerum huius sæculi, & sæculi ipsius senario designatur, post quem relinquitur sabbatimus populo Dei, quia post laborem huius sæculi se primo die perpetuum, & felicissimum sabbatum celebrabimus, quod nunc speramus. Et quia quidam ex illis in vna, eademque Ecclesia ab exordio mundi vsque ad aduentum Christi fuerunt, alij ab aduentu Christi ad finem mundi erunt, tres calami cum tribus lucernis hinc, totidem cum alijs tribus lucernis illinc sunt. † In hastili, & in calamis certis interuallis sunt scyphi, & spherula, & lilia. Scyphi, siue crateres, ut verterunt. lxx. vino impleri solent, sed in candelabro vacui sunt, ut meminere rit magister se quidem cum in Ecclesia laborat,

Hastile.

Calami.

Heb. 4.

Scyphi.

laborat, vas esse vtile Domino, sed nihil ex se habere quod alijs propinet, nisi à Deo, & ab eius Ecclesiæ doctrina acceperit. Semper igitur vacuum se cõsideret, sicut anima eius ad Deum vivit, quemadmodum desiderat certius ad fontes aquarum. Sphærule, quia rotunda est, ostendit qualis debeat esse animus eius, qui à Deo docendus, & populum Dei docturus est, id est, perfectus, qui non totus terrena contingat, sed exigua parte sui, ut sphæræ, siue globi. Rotundus etiam esse debet, ne in angulis sordes infideant. Quare rectè Virgilius de viro bono scripsit:

*Mundi instar habens, teres, atq; rotundus,
Externa nequid labis per lævia fidat.*

† Lilia pulchritudinem virtutum, quibus ornari debet, & suauem earum odorem per omnes partes diffusum significant, sicut de episcopo, qui doctor Ecclesiæ est, scripsit Paulus: Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab ijs, qui foris sunt. Lilijs imponuntur lucernæ, quia qui hæc habuerit, quæ diximus, ille germanus Ecclesiæ magister erit. Nec satis est inopiam suam intelligere, aut à terrenorum contactu separari, id est, iungi scyphos cū sphærule, nisi præterea lilia addantur, id est, suavis odor virtutum, & testimonium bonum ab ijs, inter quos versatus est. Et quia non semel, aut iterum in vita hæc tria iungenda sunt, sed sepe sunt recolenda, & repetenda: post modicum spatium in calamis redeunt scyphi, & sphærule, & lilia, ter videlicet in singulis calamis, quia quotidie tribus temporibus hæc cogitare debemus, quæ signavit David dicens: Vespere & mane, & meridie narrabo, & annuntiabo, & exaudiet vocem meam. † Sed ut calami sunt ex hastili, ita scyphi, & sphærule, & lilia ex ipso calamo sint oportet, nec extrinsecus addita: ex intimo enim corde hæc prodire debent, nõ ad plausus hominum confingi. Hastile quater habet scyphos, & sphærule, & lilia, habet enim in summo, vbi lucerna est, & vbi calami tres in singulis lateribus ex eo egrediuntur: quia ipsi principes Ecclesiæ, hoc est, summus p̄t̄fex, & episcopi Ecclesiarum cum ad definitiones fidei, & morum conueniunt, ut id

statuant, quod doctores populo Christiano tradituri sunt, non erubunt illi quidem in statuendo, etsi mali sint, sed ut vtiliter stant, hoc est, ut Ecclesijs persuadeant quod iubent, ut eas in officio contineant, & ad pristinam illam meliorum temporum sanctitatem reuocent, exemplo præcant, & ad Deum firmitant ipsi, teretesque, & rotundi sint, quibus nihil sordium adhareat, & omni virtute, ac bona existimatione floreat necesse est. † Nec enim vnquam consensuri poterunt sancti ut sint ijs, quibus præfunt, nisi eos alliciant, & quasi cogant, exemplo. Calami ergo inter sphærule, & lilia prodeunt ex hastili, quia quamuis se vasa inania esse sentiant, quod scyphis designatur, nisi internam virtutem, quam significant sphærule, cum sancto exemplo, quod intelligitur in lilijs, coniunxerint principes Ecclesiæ; nec dignitati suæ satisfacient, nec Ecclesijs, quas regunt. Hastile, & calami ex auro purissimo fiunt, quia & principes Ecclesiæ, & magistri pleni esse caritate, & quantum hæc mortalitas patitur, nihil terrenæ facis admistum habere debent. Nec fusile candelabrum est, sed ductile, quia vtrique crebris t̄tationum, & persecutionum ictibus apti euadunt, ut plene luceant in domo Dei, & sint lux mundi; raro enim, nisi per hæc, ad summam perfectamque virtutem peruenitur. † Sed quia interdum lucernæ non satis lucent, id est, quædam habent doctrinæ magistrorum Ecclesiæ, quo lux earum obscuratur, dum nonnulla iuberi aut tradi videntur, quæ aut recte rationi, aut fidei Ecclesiæ consentanea non sunt, ut cum Deo hominum aut membra, aut affectus tribuuntur, cum oculum eruere, dexteram abscindere, castrare nos metipso propter regnum cœlorum iubemur: emunctoria adhibenda sunt, ut lucernæ plene luceant. Emunctoria sunt disputationes, & explicationes, quibus sua lux redditur veritati. Sed id ut fiat, sint etiam ex auro purissimo emunctoria, ex eadem videlicet materia cum candelabro, id est, sint veræ, germanæque expositiones, cum fide Scripturarum, & cum Ecclesiæ, patrumque traditione consentientes. † Vasa quoque in quibus ea, quæ emuncta sunt, extinguantur, aurea sunt, quia

*Psal. 41.
Sphærule.*

*In epigram
mare de vi
robond.*

Lilia.

1. Timor. 3.

Psa. m. 54.

Emunctoria

*Vasa ad
emunctoria.*

quia fidelium mentes, quæ audiunt, nõ propterea contemnere verba illa, quæ veritatem obscurare videbantur, sed fide pura amplecti, & pia animi deuotione, & magna caritatè venerari par est, existimantes, id quod est, non sine causa verbis illis vti Spiritum sanctum per ministros suos loquentem, magnam inesse in illa obscuritate vtilitatem, vt fides, & humilitas exerceatur, humiles erudiantur, superbi repellantur, & qui probati sunt, manifesti fiant in nobis. Talentum auri mundissimi habet candelabrum cum vasis suis, quia talentum pondus plenum, atque perfectum est; & doctrina magistrorum Ecclesie plena esse, atque perfecta, & ipsi vita graues, & mundi, & pleni, atque perfecti esse debent. † Et quoniam multò maior lux doctrinæ, clariorque Diuinorũ mysteriorum cognitio est in Ecclesia, quam olim fuit in Synagoga, in tabernaculo Moysi vnicum candelabrum fuit, in templo Salomonis decem, quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram. Decem candelabra maximum, perfectumque numerũ magistrorum designat, per quos omnia plena sunt luce: Denarius enim perfectissimus numerus est, & omnes numeros continet. Et quoniam siue læta sint tempora Ecclesie, siue tristia, siue regnet, & triumphet, siue persecutionibus prematur, semper est luce plena, nec successibus erigitur, nec persecutionibus deicitur, quinque candelabra sunt ad dexteram, & quinque ad sinistram.

DE IIS QVAE ERANT
in porticu, id est, de duabus columnis.

CAP. XIII.

Vers. 21.

DE his legimus. 3. Reg. 7: Et statuit duas columnas in porticu templi, cumque statuisset columnam dexteram, vocauit eam nomine Iachin, similiter erexit columnam secundam, & vocauit nomen eius Bohoz. Vtraque nomen habet à fortitudine, nam יָכִין dicitur quod firmiter fundata esset à verbo בָּיָא quod est firmiter stabilire, & Bohoz si-

gnificat, In ipso fortitudo. In Hebreo legitur יָכִין Bohaz, & similiter in quibusdam codicibus lxx. sed in antiquissimis eorum exemplaribus legitur Bohoz. Vtraque alta erat decem & octo cubitos: verum quoniam. 2. Paral. 3. scriptum est: Ante fores etiã templi duas columnas, quæ triginta & quinque cubitos habebant altitudinis: Ricardus in libro de templo, Lyranus, & Abulensis, & Caietanus in c. 7. libr. 3. Regum, atque idem. 2. Paralip. 3. ita hæc conciliant, columnas quidem solas habuisse octodecim cubitos, sed cum capitibus, & basibus, & capitellis habuisse triginta quinque, quoniam capita habebant quatuor, capitella quinque cubitos, basis quot habuerit non dicitur, sed octo habuisse intelligitur, vt omnia consentiant. † Mihi non placet hæc conciliatio, quoniam cum dixisset liber Paralipomenon habuisse trigintaquinque cubitos, statim addit: Porro capita earum quinque cubitorum, non ergo erant numerati cubiti capitum in illis triginta quinque. Multò magis placet quod Vatablus dixit in eundem locum Paralip. ibi positam fuisse altitudinem ambarum columnarum, non quidem quam reuera habebant, hæc enim erat triginta sex cubitorum, sed quæ apparebat, quoniam vtraque habebat femicubitum absconditum in capite, siue in capitello. Columnæ, & capitella fusilia erant ex ære. De vtraque earum Ieremias cap. vltimo scripsit: Porro grositudo eius quatuor digitorum, & intrinsecus caua erat. Circumferentiam Iosephus. 8. Antiq. c. 2. fuisse dicit duodecim cubitorum, ita enim intellexit illud. 3. Reg. 7: Et linea duodecim cubitorum ambiebat columnam vtramque. Ita etiam intellexit Caietanus, & Vatablus, & Abulensis, atque ita intelligendum est. † Hoc autem non de ambabus columnis simul, sed de singulis accipiendum est, vt videmus Ierem. vltimo. Decem, & octo cubiti altitudinis erant in columna vna, & funiculus duodecim cubitorum circumibat eam. Diameter vnus columnæ quatuor cubitorum erat, quia omnis diameter triplicatus cum septima parte sui constituit circulum: ita Abulensis, De capitellis ita ibidem Iosephus:

His

His imposita erant capitella fusilia liliata (id est, in modum lilij facta) proceritate quinque cubitorum, quibus circumdata erant retiacula ærea, quæ operiebant lilia, dependebantque inde duæ series malorum Punicorum ducentorum numero, &c. Sed ad intelligentiam verborum cap. 7. lib. 3. Reg. quæ valde implicata sunt, animaduertendum est super has columnas fuisse epistylia, & capitella, quæ etiam capita dicuntur, vt bene notauit Ricardus in libro de templo: ita enim legimus. 2. Paral. 4: Fecit columnas duas, & epistylia, & capita. Nunc autem Scriptura tertij Regum a summo incipit, & loquitur de capitellis. † Igitur capitella quinque cubitorum cingebantur fascijs quibusdam factis in modum retis, siue catenarum, quoniam habebant per interualla aperturas, per quas capitelli elegantia appareret. Hæ fasciæ similes erant catenis, siue fascijs factis in Oraculo, & ideo dicitur, 2. Paral. 3: *Nec nõ & quasi catenulas in Oraculo*, id est, quasi eas, quæ erant in Oraculo. Eadem septies circuibant capitella singula, & hoc est quod ait: *Septena versuum* (id est, gyrorum) *retiacula in capitello vno, &c.* Singuli versus retiaculorum, siue fasciarum, habebant duos ordines malorum granatorum, ita vt centum malogranata essent interposita fascijs, de quibus dicitur. 2. Paral. 3: Malogranata etiam centum, quæ catenulis interposuit. Reliqua centum erant appensa ex eadem fascia, seu funiculo. De his ait statim: *Et perfecit columnas, & duos ordines per circuitum retiaculorum singulorum*, id est, duos ordines malorum granatorum, qui ordines per circuitum erant singulis retiaculis, siue fascijs: 2. Paral. 4. ita vt bini ordines malogranatorum singulis retiaculis iungerentur. † Fecit, inquam, hæc retiacula, vt tenerent, & circumdarent capitella; quæ retiacula erant super summitatem malorum granatorum: nam superior retiaculi portio erat super summitatem malorum granatorum interpositorum, inferior autem erat super summitatem appensorum. *Eodem modo fecit capitello secundo*, id est, hoc, quod dixi, fecit in capitello primæ columnæ, & eodem modo fecit in capitello secundo, id est, secun-

dæ columnæ. Deinde ait: *Capitella autem, quæ erant super capita columnarum, quasi opere lilij fabricata, erant in porticu quatuor cubitorum*, hoc est: Illa capitella, quæ magis proprie vocantur in Paralipomenis epistylia, quoniam sine medio imposita erant summitati scapi, in modum lilij fuerant facta, erantque quatuor cubitorum in porticu, id est, versus porticum, hoc est, in latum, non in altum, vt rectè animaduertit Caietanus. † Habebant autem epistylia tres cubitos altitudinis, legimus enim 4. Reg. vltimo: Decem & octo cubitos altitudinis habebat columna vna, & capitellum æreum super se trium cubitorum, & retiaculum, & malogranata super capitellum, videlicet in capitello secundo. Deinde. 3. Reg. 7. additur: *Et rursum alia capitella in summitate columnarum de super iuxta mensuram columnæ contra retiacula*. Hoc est, super secundum capitellum erat tertium quasi coronis addita contra retiacula, id est, super retiacula, & è regione illorum, quod capitellum erat iuxta mensuram columnæ, id est, eiusdem latitudinis cum columna, nempe duodecim cubitorum in circuitu. Quod merito additum est, non enim esset satis decorum capitellum, si minorem ambitum haberet quam columna. † Mox ait in circuitu capitelli secundi, & medij fuisse ducentos ordines malogranatorum, quod iuxta Hebraicum rectè intelligere possumus fuisse ordines ducentorum malogranatorum, vt vertunt recetiores: Sed quoniam & noster interpret, & lxx. (vt est in quibusdam codicibus Græcis) vertunt: Ducenti ordines, intelligendum est vnum ordinem fieri ex malogranato interposito, & altero dependente. Erant igitur ducenti ordines in ambo-
bus capitellis, ita vt capitella ambo duarum columnarum haberent quadringenta mala granata. Verum aduertendum est iuxta consuetudinem Scripturæ, & communis locutionis maiore numerum poni, etiam si aliquid desit ei summe, nam mala granata dependentia non erant centum, sed nonaginta sex. Iere. vltimo: Et fuerunt malogranata nonaginta sex dependentia, & omnia malogranata centum retiaculis circumdabantur, id est, illa quæ interposita erant retiaculis, erant centum.

Q V I D C O L U M N A E
duas significant.

C A P. X V.

Duas columnas Beda in lib. de Tēplo Salomonis, c. 18. & Angelomus in c. 7. li. 3. Reg. prædicatores esse volunt, qui populū gentium, & populū Iudæorum in Ecclesiā introducunt, atque ideo eas antē fores positas fuisse dicunt. Quam ego expositionem quomodo sequar non video, cum, si id verum sit, effici videatur atriū sacerdotū, & atriū exterius, quod fidelis populus cōueniebat, esse extra Ecclesiā, nec pertinere ad eam altare holocaustorū. Quod si columnæ positæ fuissent ante portā atriij exterioris, à quo templū incipiebat, quod Ecclesiā significat, valde probabilis esset eorū sententia: nūc verò cum in loco sacro sint, & omnia, quæ sunt intra hoc atriū, ad Ecclesiam pertineāt, & intra eam sint: quomodo columnæ prædicatores erūt, qui duos populos introducūt in Ecclesiā? Hinc ergò exclusi ad illud redibimus, quod lib. 1. cap. 29. dicere cœpimus, porticū (quæ media erat inter atriū sacerdotū, & domū exteriorē) significare moram & perseverantiā in sacrificio bonorum operū, & in mastratione affectuū, vt ibi explicauimus. Quo etiā loco diximus duas columnas firmissimas in porticu collocatas, alterā ad dexterā, alterā ad sinistrā, significare fortitudinē, & perseverantiā, quā modò dixi, tam in prosperis, quæ dextera significatur, quā in aduersis, quæ intelliguntur in sinistra. Ideo æquales, & eiudē operis, & omnino similes sunt, quia æqualis debet esse in vtrisque perseverantiā, & fortitudo, vt siue aduersa vrgeant, siue prospera arrideant, semper Deo nos tradamus, & immolemus, neq; à virtute recedamus, semper affectus reprimamus, & in officio simus, sicut ait Paulus: Per arma iustitiæ à dextris, & à sinistris, per gloriā, & ignobilitatē, per infamiā, & bonā famā. Nomina rectē cōueniūt, quæ à firmitate, & à fortitudine sumpta sunt. In altū erectæ sunt, quia cœlū su-

spicere, & eius desiderio fortes permanere debemus. Sed quasi de vna nūc loquamur, idē enim & de altera similiter intelligendū est. Altitudo eius decē & octo cubitorū est, quia dum in hac vita sumus, nō in fide tantū, aut tantum in operibus bonis perseverādum est, sed in fide, & in operibus, quia fides sine operibus mortua est in semetipsa. Vt enim Bedæ, & Angelomi verbis utar, tria ad fidē pertinere propter sanctam Trinitatē, sex ad operationem, quod in eo dierū numero mūdus fit factus, luce clarius est. Et tria per sex multiplicatur, cū iustus, qui ex fide viuit, cognitionē piæ credulitatis executione bonæ actionis accumulatur. Ter autem seni decē & octo faciunt. Crassitudo eius quatuor digitorū est, quia qui vsq; ad finē permāsurus est in custodia præceptorum, multa etiā ex Euāgelicis cōsilijs adhibere debet, quæ si cōtemnat, præcepta ipsa sæpe violabit. Mensura autē quatuor digitorū opera cōsiliorū indicari diximus in hoc lib. ca. 11. nu. 5. Post hanc crassitudinem intus caua est columna, quia quātumuis iusti virtutibus fulgeāt, quātumuis erecti sint animis in cœlestia, nō potest eorum perseverantia, & fortitudo integra, & solida omninō esse in hac vita, in qua & corpori multū dādū est, & à labore interdum feriādum, in qua deniq; sine peccatis nō viuitur. Linea duodecim cubitorū cingit colūnā, quia perseverantia, & fortitudo iuxta Apostolicæ institutionis normā tenēda est. Si enim ad ea fortes esse velimus, aut cōstātes, quæ doctrinæ nobis à duodecim apostolis traditæ nō sunt cōsentanea, mollities animi, & pertinacia potius quā fortitudo, & perseverantiā appellabuntur. Linea enim cubitorum duodecim, vt ait Beda, norma est Apostolicæ institutionis. Columnæ capitellum imponitur, quia qui perseverauerit vsque in finem, & legitime certauerit, coronabitur, sicut ait Apostolus: Nam qui certat in agone, nō coronatur, nisi legitime certauerit. Altitudo capitelli quinq; cubitorū est, quia corona pro quinq; sensuū voluptatibus animosē cōreptis, atq; superatis redditur. Fascia cingens capitellū beatitudo est, quam Theologi Accidē talem vocant. Septies illud cingit, quia plurimis

Altitudo columnarū

Iaco. 2.

Crassitudo

Linea duodecim cubitorum.

In libro de Tēplo c. 18

2. Tim. 2.

Capitella.

2. Cor. 6

3

plurimis ex reb⁹ hæc beatitudo oritur, & multæ sunt causæ gaudendi, septem enim pro multis ponuntur, sicut videmus. 1. Reg. 2. Vbi enim nos habemus:

Donec sterilis peperit plurimos: in Hebræo est: Donec sterilis peperit septem.

6 † In modum retis facta est fascia, ut per aperturas elegantia capitelli appareat, id est, ut intelligamus coronam illam maximam, quæ est clara Dei visio, cognitione rerum, quæ gaudium illud efficiunt, quod Accidentale vocari diximus, neq; tolli, neq; obscurari, neque impediri. Habet autem tota fascia duos ordines malorum Punicorum, alterum in eam insertum, alterum ex ea pendente.

Malū Punicum.

Malum Punicum, quod vno cortice multa grana coniuncta inter se, & coherencia continet, collectionem significat iustorum, quos caritas copulat, & ex multis quasi vnum corpus facit. Gaudium igitur hoc accidentale inde in beatis est, quod in Deo se se mutuo, & omnes iustos amant: ac idcirco lætantur cum vident Deum à iustis, qui in hac vita sunt, sancti coli, eosque proficere in dies, & multa in gloriam Dei fieri per eosdem: eos vero, qui iam eius visione perfruuntur, mercedem debitam accepisse laborum, quam amittere non possint, extra aleam esse, perpetuo cum illis esse viuendum, Dei bonitate, & misericordiam eorum beatitudine æternis laudibus, & gaudijs esse celebradam. † Mala Punicum inserta eos significat, qui in patria cœlesti habitant: ea vero, quæ pendent, illos designant, qui partim cum beatis coniuncti, partim disuncti sunt, id est, iustos in terra viuentes, qui caritate cum beatis copulantur, non etiam visione Dei, quâ nondum sunt affecuti. Et quia vtrorūmq; magnus numerus est, centum mala Punicum sunt in fascia, centum ex ea pendet: cetenarius enim magnus quidam numerus indicatur, cum ex denario constet decies repetito. Capitellum, quod erat super caput columnæ, etiam sub hoc secundo fuerit, de quo hactenus diximus, iam ad coronam pertinet perseverantia, sicut & secundum, & tertium capitellum, de quo mox dicemus. Quatuor hoc cubitorum erat, & in modum lilij factum. Quare, ut recte aiunt Beda, & Angelomus in locis initio capituli indica-

Cetenarius

tis, Quid per lilia, nisi supernæ claritas patriæ, atq; immortalitatis floribus redolens paradisi designatur amœnitas?

8 † Quæ quatuor cubitorum est, quia per Christi doctrinam quatuor Evangelij libris comprehensam nobis promittitur, & datur. Tertium capitellum sublimitatem, & magnitudinem æternæ beatitudinis designat, quod iuxta mensuram columnæ est, quia quanta fuerit in bonis operibus fortitudo, & perseverantia, tanta erit æternæ illius, ac beatissimæ mercedis magnitudo. Quæ contra retacula est, hoc est, super fasciam malorum Punicorum, & è regione illius, quia hæc alteri illi, quam Accidentale diximus, præstat, & propter eam Accidentalis illa possidetur, nisi enim visione Dei fruamur, nihil ex omnibus alijs gaudij nobis contingere poterit. Fusilia sunt capitella, quia qualis fuerit caritas, & labor in opere virtutum, talis erit corona, & beatitudo. Fusilia enim eius vasis formam capiunt, in quo funduntur, eaque non retibus, sed simplici fusione capiunt. Vas apertum coronæ cœlestis beatitudinis formadæ est caritas, & labor in opere virtutum, quibus æqualis merces futura est. Et corona illa cito fit, & quasi simplici fusione datur animis ab omni labe purgatis.

DE IIS, QUAE ERANT in atrio sacerdotum. De labro, & de Mari æneo, quod erat in templo.

CAP. XVI.

MARI æneum, de quo mox dicemus, & altare holocausti, & vasa area templi, columnæ etiã, de quibus iam diximus,

ex quali ære facta sint docet Scriptura, 2. Reg. 8: Et de Bete, & de Beroth civitatibus Adazer rex David æs multum nimis, de quo fecit Salomon omnia vasa area in templo, & Mari æneum, & columnas, & altare, &c. Testatur autem Iosephus lib. 7. Antiq. c. 6. hoc æris genus auro pretiosius habitum esse. Sed prius de labro æneo dicamus. In tabernaculo positus est labrum, de quo Exo. 38. Fecitq; labrum æneum cum basi sua de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi. In quo variè erratur à multis, tam ex Iudæis, quam ex nostris. Sed verus sensus est, factum esse labrum, id est,

Verf. 18.

id est, vas quoddam magnum, in quo abluerentur sacerdotes antequam ad sacra accederent: quod æneum erat, factumque; è speculis mulierum. Non è tegumentis speculorum, vt multi putat, sed ex ipsis speculis, quæ olim non erant vitrea, sed ærea, aut stannea, aut argentea, metallo diligentissimè terfo, ac polito, vt optimè imagines redderet. Plinius lib. 33. cap. 9. & lib. 34. ca. 17. autor est optima apud maiores fuisse Brundisina specula ex stanno, & ære facta, postea prælata esse argentea. † Specula autem erant sanctarum mulierum, quæ excubabant, & vigilabant ieiunantes ad ostiū tabernaculi, & abiecta iam cura ornandi se, tabernaculo specula obtulerant, vt ex ijs vasa fierent, quoniam æs habebant optimum, & valde expolitū. Vsum labri docemur Exo. 30: *Et missa aqua lauabunt in eo Aharon, & filij eius manus suas, ac pedes, quādo ingressuri sunt tabernaculum testimonij, & quando accessuri sunt ad altare, vt offerant in eo thymiama Domino, ne forte moriantur.* Pedes lauabant, quia nudis pedibus per tabernaculum ministrabant. Nec lauabant in eo, sed ex eo, vt est in Hebræo, per fistulam aliquam, vt adnotauit Caietanus. Abluebantur ibi etiam partes animalium, quæ offerebantur, vt aiunt Abulensis, & Lipomanus in Exod. 30. Locus in quo erat labrū, indicatur ibidem: *Ponesque illud inter tabernaculum testimonij, & altare, scilicet, holocaustorum.* In templo verò factum est vas quoddam maximum, quod capiebat duo mille bathos, vt est in lib. 3. Regū, cap. 7. † In quibusdam codicibus additur: *Et tres mille metretas,* quod non habetur in Hebræo, neq; in Græco, neq; in Chaldæo, neq; in Complutensi codice Latino, neq; in Regio, neq; in multis manu scriptis. Bathus capit sextarios septuaginta duos, vt autor est Ioseph^{us} 8. Antiq. ca. 2. hoc est, ex mensuris Hispanicis duos cantharos cū quarta parte alterius. Videtur autē nullo modo legi posse, *Tria mille metretas,* nam metreta capit idē quod Bathus, id est, cōgios duodecim, Sextarios verò septuaginta duos. Sed quid faciemus cū. 2. Paral. 4. legatur: *Et capiebat tria mille metretas.* Lyranus, & Abulēsis, & quidā alij putant Bathū cōtinere metretā, & dimidiam;

sed hoc falsum est, vt docēt omnes, qui de mēsuris agūt. Immo & in Hebræo habetur, Tres mille Bathos. Caietanus in libros Paral. respōdet in. 3. libro Regum describi mēsurā secūdū quātitatē aquæ in cōmuni vsu; in Paralipomenis autē quātitatē aquæ, quæ poterat apponi implēdo illud vsq; ad summū. Confirmat hoc, quoniā in Hebræo haberi dicit: *Facienti impleri mēsuras tria mille tenebat.* † Mihi vera videtur hæc expositio, quoniā in libris Regū tantum habetur; Duo millia bathos capiebat: in Paralipomenis verò ita est adverbū: *Fortificare faciens, id est, פִּיִּיִּי, siuè fortificare faciēti, tres mille bathos capiebat. Fortificare faciēs, id est, si quis illud fortificaret, & tantum infunderet, quantū illud capere valebat.* Propterea etiam Iosephus dixit cepisse, non tria millia congiorū, vt habet Gelenij trāslatio, sed tria millia bathorū, vt est in Græco, & in translatione Ruffini. De hoc Mari ait Iosephus lib. 8. Antiq. c. 2: *Fecit etiā vas aheneū fusile semiorbis specie, quod propter capacitatē appellatū est Mare.* (Nā cōgregationes aquarum magnas vocare solēt Hebræi Maria ex Gen. 1.) Erat enim labrū patēs per dimetientē lineā in cubitos decē, crassitudine palmari (id est, quatuor digitorum. † De hoc Mari perspicuè loquitur Scriptura, sed quædā subobscura sunt explicāda. Quod ait: *Et resticula triginta cubitorum cingebat illud per circuitum:* Iosephus. 8. Antiq. c. 2. ita exponit: *Eius meditulliu sustinebatur spira decies replicata, cuius dimetiēs lineā fuit cubitalis, & c.* Intelligendū ergo est hæc resticulā cinxisse illud in infima parte, vt esset quasi basis. Rursus in illo: *Duo ordines sculpturarum histriatarum,* Lyranus, & Abulēsis, Hugo, & Dionysius, & ante eos Glossa, Rabanus, Eucherius, Angelomus, Beda in libro de Tēplo c. 19. Comestor in Historia. 3. Reg. cap. 18. putat Histriatarum dictū esse pro Historiatarum, & hic sculptas fuisse veteres historias. At proculdubio legēdū est Striatarum, nā histriatarū nihil significat. Striata autem columna, aut sculptura, dicitur, quæ strijs est exornata. Strias autem vocant architecti canaliculos, aut sulcōs per lignum, aut per æs ductos. Ita posuit Pagninus in secun-

Vers. 19.

Vers. 18.

Vers. 26.

Bathus.

Metreta.

Vers. 5.

3. Reg. 7. Vers. 23

Vers. 24. Sculptura striata.

da sua translatione edita cum adnotationibus anno. 1557. ita etiam habetur in Biblijs Colonia excusis anno. 1529. & in Biblijs Benedicti doctoris Parisiensis anno. 1573. † Etenim in Hebræo pro Sculpturarum striatarum vnica dictio est **וַיִּבְרָא**, nō duæ, vt quidam putant, nam dictionem quæ statim sequitur, **וַיִּבְרָא** interpres vertit Fusiles. Sed prior dictio significat, iuxta recentiores, cucurbitas agrestes, iuxta Chaldæum oua: denique significat hoc in loco rotunditates in sculptris, quæ nō cernuntur nisi in sculptris striatis, in quibus quædam pars prominet, & quædam subsidet, atque ita fiūt striæ. Ante hæc verba legimus: *Et sculptura subter labium circuibat illud decem cubitis ambiens Mare*, id est, in summitate continuo post labium Maris, erat sculptura quædam cingens Mare, non totum, sed quasi tertiam eius partem decem cubitorum. † Hæc autem sculptura erant duo ordines sculpturarum striatarum. Atque ita hæc esse intelligenda cognoscimus perspicue ex. 2. Paral. 4. vbi ita legimus: *Et decem cubitis quædam extrinsecus celaturæ, quasi duobus versibus, labium Maris circuibant. Et quod sequitur:*

Vers. 24. *Et stabat super duodecim bones.* Ita legèdum est, vt constat ex Hebræo, & ex Græco, id est, Mare stabat. lxx: Et Mare super ipsos desuper. In eo verò quod

Vers. 26. *Grossitudo autem luteris trium vnciarum erat,* Luterem vocat quod hæteritis Mare appellauit, Hebraicè, & Græcè tantum habetur, Grossitudo eius.

Vncia. Tres vnciæ quatuor digitos faciunt, nam vncia est duodecima pedis pars, pes autem habet sedecim digitos, & tres vnciæ sunt quarta pedis pars, id est, quatuor digiti, quæ mensura Græcè dicitur **παραγῆς**, Latinè Palmus: hoc vocabulo nunc vtuntur. lxx. & Iosephus. 8. Antiq. ca. 2. vbi interpres vertit: *Crasitudine palmari.* Hebraicè **נַחֲשׁוֹן**. Inde 2. Paralipo. 4. dictum est de eadem re: *Porro vastitas eius habebat mensuram palmi.* lxx. **παραγῆς**, Hebraicè **נַחֲשׁוֹן**. Quodq; sequitur: *Labiumque eius quasi labium calicis:* intellige repandum, id est, modicè flexum in exteriorem partem.

DE SIGNIFICATIONE labri, & Maris ænei.

CAP. XVII.

MARE æneum, quod erat in templo (atq; idè de labro, quod erat in tabernaculo iudiciū est) Beda in libro de Templo Salomonis, c. 19. & Angelomus in cap. 7. lib. 3. Regum, sacramentum baptismi esse interpretantur, quo omnia peccata eluuntur. Quod ego nullo modo adduci possum vt credam, cum, vt iam dictum est, & porticus, & atrium vtrūq; interius, & exterius, Ecclesiam huius temporis significet, & qui ad baptismum veniunt, extra eam sint, ante quam illum suscipiant. Quare (vt de columnis diximus c. 15.) si baptismū designaret, ante portā exterioris atrij fuerat collocandum. Qui autem ad Mare æneum veniebāt abluēdi, non solū intra Ecclesiā erant, sed etiā sacerdotum ministerio fungebantur. † Nō ergo baptismi, sed pœnitentiæ sacramentu in labro, & in Mari intelligitur, quo omnes eorū qui iā in Ecclesiam recepti sunt, sordes eluuntur. Et quia iā per baptismū filij Dei sunt, haud ineptè sacerdotes appellātur: nō q̄ possint omnes sacrificiū corporis, & sanguinis Domini nostri Iesu Christi, aut cōsecrare, aut per se offerre, (quod tantummodo initiatorum est) sed quòd omnes Deo dicati suo modo sint, & sacrificium illud offerre debeant, de quo sacer vates scripsit: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor cōtritū, & humiliatum Deus nō despiciēs.* Hoc enim est quod Petrus ait: *Vos autē genus electū, regale sacerdotiū: & quod est in Apocalypsi: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, & fecit nos regnū, & sacerdotes Deo, & patri suo.* † Labrū de speculis mulierū factū est, quæ excubabant in ostio tabernaculi. Quod egregiè beatus pater Gregorius exposuit Hom. 17. in Euang. docens simul quòd modo diximus, in labro pœnitentiam indicari. Moyses ergo, inquit, labrum sacerdotibus de speculis mulierum fecit, quia lex Dei laucritim compunctionis peccatorum nostrorum maculis exhibet, dum ea, per quæ sanctæ animæ superno sponso placuerunt,

runt, intuenda nobis cœlestia præcepta præbet. Quibus, si diligenter intendimus, internæ nostræ imaginis maculas videmus: videntes autem maculas in pœnitentiæ dolore compungimur: compuncti verò quasi in labro de speculis mulierum lauamur. Quæ sint autem specula mulierum excubantium in ostio tabernaculi, prius his verbis explicauerat. † Specula quippe mulierum sunt præcepta Dei, in quibus sanctæ animæ semper aspiciunt, & si quæ in eis sunt sceditatis maculæ, deprehendunt: cogitationem vitæ corrigunt, & quasi renitentes vultus velut ex reddita imagine componunt: quia dum præceptis Dominicis sollerter intendunt, in eis proculdubio vel quid in se cœlesti viro placeat, vel quid displiceat agnoscunt. Quæ, quamdiu in hac vita sunt, æternum tabernaculum ingredi nequaquam possunt, sed tantum ad ostium tabernaculi mulieres excubant, quia sanctæ animæ, etiam cum infirmitate adhuc carnis grauantur, amore tamen continuo ingressum æterni introitus obseruant. Hæc Gregorius.

5 † In eo lauant Aharon, & filij eius manus, ac pedes quando ingressuri sunt in tabernaculum, vel quando accessuri sunt ad altare, quia pontifices, & sacerdotes, quorum maximè typum gerunt Aharon, & filij eius, puris manibus, & pedibus, id est, opere, & affectu mundi esse debet, cum in templum Dei ingrediuntur ad sua ministeria, præsertimque cum ad altare accedunt oblaturi patri corpus, & sanguinem Iesu Christi, in odorem suauitatis, & pœnitentiæ, ac compunctione cordis eluere omnes sordes. Christiani etiam reliqui, qui quadam ex parte sacerdotes dicuntur, & in templo puri esse debet, & tunc maximè cum ad idem altare accedunt sacram sumpturi Eucharistiã, ne fortè moriantur. † At rectè inter altare holocaustorum, & inter tabernaculum, siue in templo inter domum exteriori, collocatur, quia vt ad altare interius introeatur, non satis est carnem ieiunij, & verberibus affligere, nisi etiam quidquid aut in actione, aut in affectu impurum est, lauare studeamus. Mare, quod erat in templo, æneum est, æs enim clarum sonu red-

dit, & pœnitentiæ talis esse non debet, vt in corde tantum lateat, sed per gemitus, & lacrymas, & macerationem carnis foras prodeat, & se sono suo prodatur, in verba etiam puræ, & humilis confessionis erumpat, qua Christi vicario sacerdoti dicta, facta, cogitataque integre detegat. Fufide est, quia vasa fufilia prius liquefunt, & in vas fusa sine mora eius formam, & magnitudinem capiunt. † Ita cor duru amore Dei, & dolore peccatorum liquefieri debet, atque ita paratum continuo Diuinæ nature per gratiam particeps, & confors fiet, quæ tanta erit, quanta fuerit cordis compunctio. Rotundum erat, vt omnes vndique ad illud accederent, sciremusque, nulli sexui, aut conditioni, aut regioni præcludi lauacru pœnitentiæ, sed omnibus Christianis omni tempore parere. Decem cubitorum erat à labio vsque ad labium, quia qui verè emundari hoc lauacro volunt, non ad vnum, aut alterum mandatum, sed ad decem legis diuinæ mandata implenda parati esse debent: quoniam qui totam legem seruauerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus. Quinque cubitorum erat altitudo eius, quia quidquid visu, auditu, olfactu, gustatu, tactu delinquimus, totum sacramento pœnitentiæ deletur. † Et quia frustra abluimur nisi gratiam, quam in hoc sacramento accipimus, studio bonorum operum, quasi quodam fune restringamus ne defluat, resticula triginta cubitoru cingebatur illud per circuitum. Per resticulam enim (vt Beda inquit) disciplina præceptorum cœlestium, qua à nostris voluptatibus religamur, potest aptè signari. Et paulò post: Quæ nimirum resticula, aptè triginta dicitur esse cubitorum. Quinquies etenim seni triginta faciunt. Senario autem numero, in quo Deus hominem fecit cum non esset, & cū periisset, refecit, rectè bona operatio etiam nostra figuratur. Et sex per quinque multiplicantur vt ad triginta peruenias, cum omnes nostri corporis sensus Diuinis humiliter subiugamus imperijs, &c. Senario numero hominè factum, & refectū esse dicit Beda, quia & sexto die conditus est homo, & Christus eū sexto die mories refecit. † Duo ordines sculpturarū striatarum

Iaco. 2.

In libro de
Tēplo. c. 19

tarum decem cubitorum erant sub labio, quia cum peccata per confessionem effundimus, quod in patente labio intelligitur; cor memoria firma, & dolore præteritorum peccatorum, deinde etiam cogitatione, & voluntate non peccandi non leuiter pictum, sed firmiter sculptum esse debet. Et quia in his contemplatio Diuinæ bonitatis, & nostræ infirmitatis recordatio inueniuntur, sculpturæ striatæ sunt, in strijs enim pars quædam prominet, & pars subsidet. Et quia dolor est de peccatis, quæ contra decem præcepta commisimus, & voluntas eadem decem præcepta custodiendi, rectè duo ordines decem cubitorum sunt. Super duodecim boues Mare positum est, quorum tres ad Orientem, tres ad Occidentem, tres ad Meridiem, tres ad Aquilonem respiciunt, quia fides, qua Ecclesia complectitur, & veneratur hoc sacramentum, eoque omnia peccata deleri docet, non hominum ingenio, doctrinæ nititur, sed Christi ipsius traditione, quam duodecim Apostoli per vniuersum orbem terræ detulerunt.

10 † In bobus enim prædicatores Evangelij signari Paulus apertè testatus est dicens: Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo, & doctrina. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os boui trituranti: & Dignus est operarius mercede sua. Posteriora bouum vniuersa intrinsicè latitabant, quia qua mercede sancti prædicatores in perpetuum donentur, in interni arbitri examine iam dispositum est, sed nobis, qui adhuc foris sumus, manet occultum, vt rectè exposuit Beda. Crassitudo eius trium vnciarum est, quia hoc sacramentum tribus partibus constat, contritione, confessione, satisfactione. Est etiam crassitudo quatuor digitorum; quia vt Mare non rumpatur, id est, vt gratia, quæ in hoc sacramento datur, non pereat, opera consiliorum ad præcepta adhibere debemus, qui enim penitus consilia abiecerit, præcepta non semper seruabit. † Hac autem mensura opera consiliorum designari ostendimus capite. 11. huius lib. nume. 5. Labium eius sicut labium calicis, & folium repandi lilij est, id est, in

exteriorem partem modicè flexum, quod in calice fit, vt melius, quod in eo est effundatur, quia confessio peccatoris non introrsum reflexa esse debet, vt aliquid contineat, & tegat, sed in exteriorem partem effundi, vt omnia, quæ in corde sunt, pateant sacerdoti. Idem indicat lilij similitudo, quod eiusdem formæ est, & rectè in id, de quo agitur, conuenit, quoniam confessionis pudor, & molestia pulchritudine, & suavitate virtutum, & sanctitatis, quæ per eam comparantur, & in lilio significantur, abunde compensantur. Mare hoc duo mille bathos capere dicitur, vt intelligamus illud fuisse capacissimum, & habuisse vnde innumeræ sordes elui possint. In Mille notissimum est Scripturam inusitatum quemdam, & quasi infinitum numerum comprehendere solere vt Psal. 89: Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies hesternæ, quæ præterijt. Psalm. 90: Cadent à latere tuo mille. Cant. 4: Mille clypei pendent ex ea. † Bathus certa mensura, sed magna est, quo haud ineptè peccatum intelligitur, in quo certa, & magna mensura, & culpæ, & pœnæ est. Capit ergo Mare duo mille bathos, quoniam pœnitentiâ innumera peccata capit, & delet, innumeras, inquam, culpas, & innumerarum culparum pœnas æternas. Hæc aqua mensura solebat infundi in Mare, sed, vt Hebraicè dicam, fortificare facièti capiebat tres mille bathos, aut tres mille metretas, id est, si quis tantum infunderet quantum Mare capiebat, tres mille bathos infundere posset. Hoc est: si quis dolorem habeat communem, & vñitatum, qualem ferè plerumque homines habent, delebit pœnitentiâ omnes culpas, delebit & pœnarum æternitatem.

13 † At si quis velit virtutem sacramenti experiri, & dolorem quemdam afferat maximum, multumque communem superantem, capiet Mare tres mille bathos, id est, tollentur sacramenti vi non culpæ solum, & pœnæ æternæ, sed temporales etiam, quamuis multæ sint, penitus remittentur: hac enim de causa sacramentum pœnitentiæ eleganter à sanctis patribus laboriosus quidam baptismus appellatum est.

Mille.

Conc. Trid.
Sess. 14. c. 2.

D E

DE DECEM LUTERIB VS.
CAP. XVIII.

MOX fecit Salomon decem luteri, id est, decem labra area fusilia, quorum singula capiebāt bathos quadraginta, eosque operosissimis basibus imposuit, quas late describit Scriptura. Facti sunt ad ministerium sacerdotum, & ablutionem victimarum (atque inde nomen habent, id est, ab abluendo, *λυω* enim est lauo, vnde *λυω* dictus est) positique inter altare holocaustorum, & porticum; quinque ad dexteram partē, & quinque ad sinistram. *Mare autem posuit ad dexteram partem templi contra Oriem tem ad Meridiem*, id est, ita erat ad Meridiem, vt verteretur tamen ad Orientem, quia obliquē quodammodo positū erat. Vsum eius docemur. 2. Paral. 4: *Fecit quoque conchas decem, & posuit quinque à dextris, & quinque à sinistris, vt auarent in eis omnia, que in holocaustum oblaturi erāt; porro in Mari sacerdotes lauabātur.* Si quæras quomodo hostiæ abluerentur in luteribus, cum videantur fuisse ablutæ in Probatica piscina, quæ erat propè templum: respondet Abulensis q. 14. in cap. 3. lib. 7. Regum, moris fuisse vt sacerdotes prius iugularēt in atrio animalia, & sanguinem funderent per circuitum altaris, interdum etiam per cornua, vt Leu. 1. 3. 4. & 6. videre licet. † Mox ea excoriabāt, quod solis sacerdotibus licebat, nisi fortē multæ essent victimæ, & pauci sacerdotes, tunc enim iuuabātur à Leuitis, vt factum est. 2. Paralip. 29. Deinde animal integrum, & excoriatum ferebant sacerdotes ad Probaticam, & aperientes viscera abluiebāt intestina, & caput, & pedes, & reducētes in atrium carnes ablutas cōcidebāt in frustra, vt sic ponerent super altare; non enim ponebatur animal integrū. Leu. 1. Sed illæ partes antequam ponerentur, abluiebātur iterū in luteribus. Quæritur cur facti sint luteri, cum non fuerint in tabernaculo? Respōdet in eūdem locum Abulensis, Mosē pauca vasa fecisse, & parua, vt possent cōmodè portari, sed in templo plura, & maiora facta sunt, quia iam illa ratio non obstabat. Ita decem candelabra facta sunt, & decem mensæ. † Forma luterum ex nomine intelligitur, vocantur enim con-

cha. 2. Paral. 4. quod malè de basibus intellexit Abulensis, cum ibi legamus: *Fecit quoque conchas decem, &c.* vt lauaret in eis omnia. Et postea: *Bases etiam fecit, & conchas, quas super posuit basibus, &c.* Et Iosephus id docet. 8. Antiq. capit. 2. Deinde, inquit, ex eodem ære fecit decem labra rotunda conchæ speciei, quorum quodque capiebat congios quadraginta: erat enim altitudo quatuor cubitorum, & tantumdem spatij patebat inter margines, &c. vbi interpres iterum errauit congios vertendo pro bathis. Forma basium satis ab Scriptura describitur, sed quædam, quæ sunt in ea subobscura, exponenda sunt.

† *Et sculptura inter iuncturas, Et inter coronulas, & plectas leones, &c.* Beda in libro de templo Salomonis, capit. 20. putat in tabulis basium sculptas fuisse coronulas, & plectas, & inter coronulas, & plectas leones, & boues, & Cherubim positos: super leones autem, & boues, quasi lora ex ære dependentia sculpta esse. Plectas autem intelligere videtur nexus rerum inter se iunctarum. Idem sensit Angelomus: ita enim intelligūt verba nostræ translationis quæ sic habet: *Et ipsum opus basium interrasile erat. Et sculptura inter iuncturas, & inter coronulas, & plectas leones, & boues, & Cherubim: & in iuncturis similiter desuper: & subter leones, & boues, quasi lora ex ære dependentia.* Sed hinc vitioso codice deceptus Beda legit: *Et super leones: cum apertissimum sit ex Hebræo, & Græco, & ex emendatis codicibus Latinis legendum esse, & subter leones: itaque lora ex ære dependentia non super leones, sed sub leonibus erant. In Hebræo sunt omnia apertiora quam in nostra translatione. In eo ita est ad verbum: Et hoc opus basis, Clausuræ eis, & clausura inter iuncturas, & super clausuras, que inter iuncturas, & leones, bos, & Cherubim. Et super iuncturas sic desuper. Et subter leones, & bouem copulationes, opus descensionis.* Opus interrasile clausura vocatur Hebraicè, quod in eo sculpturis intermedia spatia plana claudantur, vt diximus in hoc libr. c. 10. num. 1. Ipsum igitur, quod interrasile dicitur, vocatur continuò sculpturæ, idem enim vocabulum est in Hebræo, & apud *lxx. συγκλειςον* id est, conclusum.

Verf. 28.
Verf. 29.

Verf. 28.
Verf. 29.

Clausura.

3. Reg. 7.
Verf. 38.

3. Reg. 7.
Verf. 39.
Luter.

Verf. 6.

3

Idè est quod vertit Coronulas, & quas ante vocauerat Iuncturas, mox vocat Plectas, quæ sunt omnia etiam apertissima in translatione. lxx. Bases habebant opus interrasile, id est, clausum sculpturis, & inter ipsas iuncturas erat interrasile, id est, erant sculpturæ. Vbi autè ego cum. lxx. verto, Super sculpturas, potest etiam verti: Ad sculpturas, siue, Iuxta sculpturas, siue etiam, Inter sculpturas, & iuncturas, vt vertunt recentiores. Iuncturæ sunt, quibus quatuor tabulæ aneæ, ex quibus basis constabat, iungebantur inter se. † Explicat ergo cur dixerit opus basium esse interrasile, quoniam inter iuncturas, siue (vt vertunt lxx.) per medium iuncturarum, erant sculpturæ, quibus iuncturæ tegeterentur, vt non multæ tabulæ, sed vna integra, & solida viderentur. Et inter sculpturas, quas Hieronymus vocat Coronulas, quia etiam quatuor illas tabulas cingebant vndique, & inter plectas, id est, inter iuncturas inferiores tabularum, in ipso videlicet spatio tabularum, erant leones, & boues, & Cherubim. Egedem figuræ erant super iuncturas superiores. Sub leonibus autem, & bobus, & Cherubim erant quasi lora inter se copulata, & connexa (quæ idcirco dicta sunt copulationes) dependentia, id est, deorsum tendentia, quæ propterea in Hebræo, & in lxx. dicta sunt Opus descensionis.

Vers. 30

Et per quatuor partes quasi humeruli.
6 † In quatuor angulis supremis basium surgebant prominentiæ quædam, quasi humeri parui, quasi tenentes luterem ne caderet. Iosephus lib. 8. Antiq. ca. 2: Angulos autem supernè continebant fusiles humeruli manuum extensarum, his imposita erat spira, cui labrum inferebatur, ita vt manibus sustineri videretur.

Vers. 31

Os quoque luteris intrinsecus erat. Os luteris vocat, quod in suprema tabula basis factum erat, vt exciperet ipsum luterem imponendum, id est, spiram illam, quam Iosephus humerulis, quasi manibus, contineri dixit, cui luter inferebatur, & hanc esse dicit in capitis summitate, id est, in altiori parte basis, quod postea magis Scriptura explicat dicens: In summitate autem basis erat quædam rotunditas vnus, & dimi-

Vers. 35

dij cubiti, ita fabricata vt luter desuper posset imponi, habens cælaturas suas, variasq; sculpturas ex semetipsa, id est, non addititias, sed simul cum ipsa fufas. Iosephus de eisdem: Qua parte effigies leonum, & aquilarum sic erant adaptatæ, vt connatas putares, interuenientibus inter eas palmarum arbusculis. Atque hæc rotunditas habebat altitudinis cubitum, & dimidium, sed dimidius cubitus tegebatur cælaturis, & tantum cubitus apparebat.

In angulis autem columnarum variæ cælaturæ erant. Has columnas, & earum usum describit in eodè loco Iosephus his verbis: Huius operis (id est, singularum basium) partes seorsim fabricatæ sic compingebantur. Quatuor erant columellæ per totidem angulos dispositæ quadrangulæ, quibus latera basium vtriusque inferebantur.

7 Et media intercolumnia. † Intercolumnium vocat scapum columnarum, quem non rotundum fuisse dicit, sed quadrangulum.

Tales autem rotæ erant, & c. Rotæ suppositæ erant basibus, vt moueri posse viderentur, cum non mouerentur, & ideo omnia habebant, quæ habebant rotæ veræ, modiolos, ex quibus oriuntur radij, quasi à centro euntes ad circumferentiam rotæ, cuius circumferentiæ exterior pars vocatur canthus.

Sculpsit quoq; in tabulatis illis, quæ erant ex ære, & in angulis Cherubim, & leones, & palmas. In tabulatis, hoc est, super summas tabulas basium, sculpsit Cherubim, & c. vnde scilicet incipiebant illi humeruli, quos. lxx. vocat Manus, quia erant in modum manuum facti. lxx: Et aperiebantur (id est, sculpebantur, ita etiã est in Hebræo) super principia manuum eius, & conclusa, siue clausuras eius, Cherubim, & leones, & c. vbi enim nos habemus, In angulis, in Hebræo est: Et super sculpturas eius, siue super clausuras eius, id est, super sculpturas, quæ erant in angulis illius supremæ tabulæ, vnde incipiebant surgere humeruli, qui erant in quatuor angulis, sculpti erant Cherubim, & c. † His omnibus addendum est quod scribit Aristæus in libello de. lxx. interpretibus, non longe à principio: fuisse in templo occulta receptacula aquarum, quæ ad

ad diluendum sanguinem iugularum
hostiarum funduntur, quarum fluxus
tam assiduus (inquit) est, ut perennis
fons videatur. Et ad hoc sunt iuxta arā
basin frequentes aperturæ solis mini-
stris cognitæ. Sed mirabilius est, & fe-
re inenarrabile, subterraneorum con-
ceptaculorū magnitudo, quæ ad quin-
que vsque stadia per circuitum templi
euncta penetrat. Plumbeæ ad ea fistu-
læ quacunque per muros, & templi so-
lum, quibus omnia abluantur, mundē-
turque, descendunt.

DE SIGNIFICATIONE decem luterum.

CAP. XIX.

L Vteres, quoniam ad abluen-
dum positi sunt, ut nomen
ipsum indicat, hoc idem si-
gnificare putandum est,
quod labrum, siue Mare æneum, id est,
sacramentum pœnitentiæ. Ut enim de-
cem candelabra in templo posita non
aliud designabant, quam vnum, quod
erat in tabernaculo; sed idcirco posita
sunt, ut maior luminis copia in Eccle-
sia esse demonstraretur, quam olim
fuerat in Synagoga; ita decem luteri
in templo collocati sunt, ut intellige-
remus multò verius esse in Ecclesia,
quam in Synagoga illud: Quoniam
apud Dominum misericordia, & co-
piosa apud eum redemptio. In taber-
naculo erat labrum æneum, in tem-
plo non tam labrum dicitur, quam Ma-
re à collectione, & cōgregatione mul-
tarum aquarum. Hoc est: In Synago-
ga erat pœnitentia, per quam peccata
remitterentur, sed illa sacramentum
non erat; in Ecclesia mare plenum aqua,
id est, sacramentum pœnitentiæ, ple-
num virtute ad omnia peccata abluen-
da, magna misericordia, copiosa redē-
ptio. † Atque ut harum aquarum mise-
ricordiæ, & redemptionis magna in
Ecclesia copia, & omnibus obuia esse
monstretur, decem luteri fiunt in tē-
plo, in quo sæpe iam diximus designari
Ecclesiam. Quinque sunt ad dexteram
templi, quinque ad sinistram, quia siue
prosperæ sint res Christianorum, siue

aduersæ, semper in Ecclesia præsto erūt
lauacra, quibus maculæ animi per quin-
que sensus collectæ diluantur. Etenim
siue in regionibus fidelium, siue inter
hæreticos degas, nusquam desunt fide-
les sacerdotes, qui tibi luterem præ-
beant, & te abluant. In pace, qua nunc
Ecclesia fruitur, quanta sit vbique lute-
rum copia videmus, sed & olim cum
à Romanis imperatoribus vrgebatur,
& per solitudines Christiani vagaban-
tur, non deerant, nec deerunt cum ma-
ior extremi temporis sæuiet persecu-
tio. † Quam malè catholicos sacerdo-
tes accipiūt hodie hæretici in Anglia?
quibus eos cruciatibus torquent, atque
enecant? tamen & alij non pauci, &
ex nostra societate Iesu nonnulli sacer-
dotes per eam ignoti discurrunt, omni-
bus fidelibus ad sunt, vbicumque illis in-
digeant præsto sunt nullis laboribus
parcentes, nulla capitis discrimina me-
tuentes. In Mariæneo sacerdotes, in
luteribus victimæ per sacerdotes ablu-
bantur, quæ erant in holocaustum of-
ferendæ. Sed (ut est apud Bedam in lib.
de Templo cap. 20.) holocaustum Do-
mini generaliter omnis electorū mul-
tudo potest intelligi, quæ per sacer-
dotes abluatur, cum per eos remissio-
nem accipit peccatorū: propriè enim
eorum, qui sacris initiati sunt, typum
portant veteres sacerdotes. Dicuntur
& reliqui fideles quadam ex parte sa-
cerdotes, ita ut diximus cap. 18. sed alia
est sacerdotum ratio, alia victimarum,
siue holocaustorum. Sacerdotes vocā-
tur cum offerunt, victimæ cum offerū-
tur. Sacerdotes sunt cum Deo immo-
lant cor contritum, & humiliatum, &
cum per verum, proprièque dictum sa-
cerdotem sacrificium corporis, & san-
guinis Agni immaculati patri offerūt:
victimæ sunt cum se ipsos Deo immo-
lant, & corpus inedia, ac verberibus
macerant, iuxta quod ait Apostolus:
Obsecro itaque vos fratres per miseri-
cordiam Dei, ut exhibeatis corpora
vestra hostiam viuètem, sanctam, Deo
placentem, rationabile obsequium ve-
strum. Quare bene iidem & sacerdo-
tes quodammodo, & victimæ appellā-
tur, & ad idem sacramentum Mare, &
luteri pertinet. Quadraginta Bathos
capiebant luteri singuli, ut sciamus

Psal. 129

Rom. 12

toto vitæ tempore abluere nos posse. luteribus, id est, dum viuimus semper esse locum sacramento pœnitentiæ, per quod & culpæ, & pœnæ nobis remittantur. Quod in bathi mensura intelligitur, vt diximus paulò ante cap. 17. nu. 12. †

5 **Quadragesimarius numerus.** † Quadragesimarius numerus, atque perfectum annorum vitæ nostræ significari curriculum ieiunium Domini docuit, qui dum quadraginta diebus ieiunat, monet toto vitæ tempore abstinendum esse à voluptatibus sæculi. Denarius enim completus numerus est, quia vsque ad decem tantum numeramus: itaq; omnes

Denarius.

Quaternarius.

tempora vitæ signantur, eo siquidem numero dierum, & annorum curricula peraguntur, vt ait Augustinus lib. 2. de Doctrina Christiana cap. 16. Dies quatuor tempora habet, matutinum, meridianum, vespertinum, nocturnum. Annus etiam quatuor temporibus continetur, vere, æstate, autumnus, hieme.

6 † Si quatuor per decem multiplicemus, (id est, si dies, & anni nostri ad completum numerum suum veniant) quadraginta fiunt. Quatuor cubitorum sunt, quia huius sacramenti virtus, & præstantia quatuor Euangelij libris traditur, & commendatur, in quorum initio legimus: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum.

Matth. 3. 4.

Bases.

Cur autem luteræ æneæ sint, & fusiles, satis cap. 17. explicauimus nu. 6. & 7. Bases, quæ luteræ sustinent, sacerdotes sunt, sine quibus nullum est pœnitentiæ sacramentum. Qui quoniam eius virtutem personare, & populum docere debent, bases quæ sunt. Fusiles sunt, & fusura vna omnes, quia omnes per verbum sacræ initiationis, & pontificis potestatem legitimam tradentis, si milititer fiunt huius sacramenti ministri. †

7 † Longitudo basium quatuor cubitorum est, quia quatuor hominum ætates patienter sustinere debent sacerdotes huiusmodi: pueros, qui confiteri peccata nesciunt, iuuenes, qui feruore ætatis in eadem carnis peccata crebro relabuntur, viros, qui & opes summo studio colligunt per fas, & per nefas, ægreque ferunt si aut ab illo vitæ, siue rerum contrahendarum genere recedere, aut malè paria restituere

cogantur: senes, qui morosi sunt, & difficles, assiduisq; fidei, blasphemarum cogitationum, odiorum, rixarum tentationibus anguntur. Longitudo enim, vt sæpe diximus, ad longanimitatem pertinet, quæ quantum ministri huius sacramenti futuri egeant, norunt vni, qui experti sunt. Latitudo, etiam quatuor cubitorum est, quia ad easdè quatuor ætates caritatem suam protendere, omnesque paterno affectu complecti debent. †

8 † Altitudo trium cubitorum est, quia sanctissimam Trinitatem semper intueri, atque desiderare oportet eos, qui has ætates & ferre, & amare volunt: nunquam enim rectè id facient, nisi amore Dei, & spe cœlestis beatitudinis, quæ in visione eiusdem Trinitatis, & amore sita est, excitetur. Opus basium interrasile erat, id est, sculpturas habebat, & media inter eas spatia plana, in quibus nihil esset sculptum; quia sacerdotes ad hæc omnia partim exemplis caritatis, & patientiæ sanctorum permouentur, quæ sculpta in animo suo habere debent, partim sui ipsorum consideratione, qui nulla vnquam bona haberent, nisi Dei munere accepissent. In homine quasi quatuor tabulæ sunt sibi mutuo hærentes, id est, intellectus, voluntas, sensus, corpus: quæ sculpturis, id est, exemplis sanctorum patrum, ita per Dei gratiam iungendæ sunt, vt intuentibus quasi vnum quiddam appareant. †

9 † Hoc est, ita se gere re debent sacerdotes, qui populum Dei loturi sunt, vt quamuis homines sint, nec in hac mortalitate plenè, aut voluntas rationi, aut rationi, & voluntati sensus pareat, sic viuant, & sic gratia Dei, ac ratione quidquid faciunt, moderentur, vt nihil in eis homines videant, in quod offendant, nihil, in quo corpori ultra quod infirmitas eius possit, indulgeatur, nihil, in quo appetitus imperet, sed omnia ad præscriptum rationis, vt totus homo quasi ratio quædam esse videatur. Hoc vt rectè fiat, leones in tabulis sculpuntur, & boues, & Cherubim. Leones, vt generosa quadam ferocitate vitia inuadant, & aduersus ea pugnent, nullique cupiditati cedant, nemini, dum officio suo funguntur, parcant, sed quamuis nobilis sit, & diues, & potens, quamuis famulorum

mulorum & clientum turba septus, quamvis sceptro, & corona insignis, cogant eum salutaribus monitis obtemperare, sacramento se se aptos præbere, nuntium omnino peccatis remittere, aliena reddere, suspecta contubernia vitare, ac nisi paruerint, ligatos, vt erant ante, dimittat. † Sed boues sint cum leonibus oportet, vt feruorem illum correptionis, & illam ferocitatem tarditate quadam consilij, & spiritu mansuetudinis reprimât, ac coerceât, vt, sicut ait Beda, nunquam vngulam discretæ actionis ad loquelam, nunquam verba Diuinæ lectionis, velut ruminando, in ore voluere cessent. Ad dantur & Cherubim, (quod plenitudinem scientiæ interpretantur) vt norint quo tempore leonis ferocitatem, quo tarditatem bouis adhibere debeant, vt sciant soluere, & ligare, vt eruditione præstent, quæ quanta in huius sacramenti ministris esse oporteat, nemo ignorat, nisi qui expertus non est. Sed quoniam his & in alios, & in se ipsos vt debent; leones, & boues, & Cherubim, & super iuncturas tabularum sunt, & infra in ipsis tabulis. † Sub leonibus, & bobus, & Cherubim sunt quasi lora dependentia, id est, virtutes inter se nexæ, & ligatæ, quæ motus à ratione abhorrentes reprimunt, & hominem ligant ne quod appetitus cupiebat faciat: nisi enim eas habuerint, non diu manebunt leones, & boues, & Cherubim. Firmæ illæ esse debent, ideòque lora ex ære sunt. Deorsum tendunt, siue, vt est in Hebræo, & in Græco, opus descensionis sunt, vt qui eis præditi fuerint, non altum sapiant, sed per humilitatem ad se ipsos, & ad infima quæque, quæ animarum salus postulet, descendant. Quatuor rotæ per bases singulas, vt norint sacerdotes sacramentum in omnes mundi partes deferre, & ad omnes ætates, id est, ad pueros iuuenes, viros, senes, & securos, ac nihil tale cogitantes quærant, vt eos in sacro lutere abluant. Propterea de illis dictum est: *Tales autem rotæ erant, quales solent in curru fieri, & axes earum, & radij, & canthi, & modioli, omnia fusilia: nihil videlicet deerat ad velocem volubilitatē.* † Axis, qui rotas iungit inter se vt simul moueantur, Cari-

tas Dei est, qua impulsus in hanc, & in illam partem mouentur, sicut ait Paulus: Caritas Christi vrget nos æstimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est: ergo omnes mortui sunt, & pro omnibus mortuus est Christus. In rotis modiulus est amor fratrum, radij, labores, quos pro fraterna salute suscipiunt; qui ab vno quasi centro, aut principio orti per varias partes in cantum tendunt, qui rotundus cum sit, perfectionem indicat vitæ Christianorum, in quam labores properant Sacerdotum. Hæc, & quæ sequuntur omnia fusilia, quia propriam formam habere non debent, sed ad formam caritatis, & regulæ Diuinæ accommodari. Quatuor humeruli in summo basium positi, vt rectè in eis luteris collocarètur, quatuor virtutes sunt, quibus maximè indigent qui idonei, atque inculpati huius sacramenti dispensatores futuri sunt: temperantia, fortitudo, iustitia, prudentia. † Si enim desit temperantia, cedent voluptatibus, & sacramenti sanctitatem polluent: si fortitudo, cedent periculis, & laboribus, soluentque metu cogente eos, quos ligare oportebat; si iustitia desideretur in dispensatore, soluet ligandos, soluendos ligabit, aliena non restituentur, præce, aut pretio Diuina, & humana violabit. De prudentia nihil dicere opus est, quæ vix in vlllo maior esse debet, vt discernat ætates, res, tempora, personas, mores, vires, ac singulis ea tribuat, quæ pro sint maximè. Contra se inuicem humeruli respectant, quia vna quæque quatuor virtutum ita quod sui muneris est præstat, vt alteri contraria non sit, sed in mutuo omnes se iuuent. Orbis ille, quem Scriptura vocat Os luteris, ad excipiendum luterem in summa basi erectus, puritatem animi indicat, & scientiam, & quidquid aptum, atque idoneum sacerdotem efficit, vt legitimus sit tanti sacramenti administer. Hic autem orbis sculpturis ornatus est, quia eius animus varijs virtutibus ad Sanctorum patrum imitationem parandus est. Quod ex eo videbatur, vnum cubitum habebat altitudinis, quia vna caritas Dei, quæ semper in cælum se tollit, est quæ maximè animum præparat. Sed quia, quamuis multum se operibus ca-

2. Cor. 5.

Quatuor humeruli.

Rotæ basiū

12

fitas

Quatuor
columnæ.

ritas exerat, plus etiam eius in corde absconditum latere debet, dimidius cubitus altitudinis sculpturis absconditur. Quatuor columnæ, quibus, ut ait Iosephus. 8. Antiq. cap. 2. latera basium ytrimque inferebantur, quatuor Evangelia sunt, quorum præceptis, atque cō filijs hominis partes ita compinguntur, ut quasi vnum quippiam videantur, iisdemque homo vehementer confirmatur. Quæ, quia non sunt oratorum eloquentia polita, columnæ rotundæ non sunt. Quatuor tamen angulos habent sculpturis fabrefactos, quia exemplis, & verbis Christi quatuor hominum ætates, quas sæpe diximus, erudiunt. † Quatuor autem rotæ quæ per angulos basium erant, cohærebant sibi subter basim, quia licet in diversa eant sacerdotes salutem quærentes animarum, vno tamen spiritu semper aguntur. Singulæ rotæ altitudinem habent cubiti, & dimidij, sicut & os illud quod luterem impositum excipiebat, quia volubilitas, & velocitas rotarum tanta esse debet, quantum est os luteris, id est, quanta est in animo caritas, & virtutum, & eruditionis præparatio: ne, si se altiora quæserit sacerdos, & suis viribus maiora, perdat eos, quos lucrifacere cupiebat. In tabula basis summa, vnde incipiebant humeruli (in quibus quatuor virtutes signari diximus) & in principio humerulorum super reliquas sculpturas erant sculpti Cherubim, & leones, & palmæ, ut sciât sacerdotes, etiam si virtutibus illis præstent, non posse se victoriam de Diabolo perditore animarum, & de peccatis obtinere, nisi cœlesti sapientia, & fortitudine adiuuentur. Quare super reliquas sculpturas primum Cherubim ponuntur, in quibus plenitudo scientiæ plusquam humanæ, id est, cœlestis, indicatur: deinde leones, quorum maior est vis, & fortitudo quam hominū, postremo palmæ, signū victoriæ. Atque hæc non iacentia, sed in modum hominis stantia sculptuntur: ut hæc dona cœlestia non otiosa, & quasi iacentia in nobis manere sinamus, sed assiduis precibus, & sanctis meditationibus, omnique actione virtutum, excitare, & erigere studeamus. Si enim Cherubim, & leones iaceant, palmas quoque

iacere necesse est: neque enim vincere poterimus, si desidia torpeamus.

DE ALTARI HOLOCAUSTI.

CAP. XX.

HOC altare describitur Exo. 27. & 38. Vocatur Holocausti à digniore oblatione, omnes enim victimæ, etiã si holocausta non essent, in eo offerebantur. Fiebat de lignis settim, & operiebatur ære, longum erat quinque cubitos, & totidem latum, altum tres. Quatuor cornua habebat, ut diximus de altari thymiamatis, & intus cauum erat, anulosque habebat, & vestes æreas quibus portaretur. Reliqua facilia sunt, quod de craticula dicit difficile est, & variè exponitur. Craticulam in vtroque altari legimus fuisse æneam in modum retis, & quoniam in ea cremanda erant animalia, non arbitror ligneam fuisse, sed totam æneam. Similiter aram, in qua imponebatur ignis, oportebat totam esse æneam, altare autem, etsi ligneum esset, intrinsecus laminis creis crassis operiebatur. † Hanc craticulam quidam, ut Lyranus, & Abulensis, quæst. 6. in c. 27. Exo. existimant extrinsecus circumdeditse altare, quod nullo modo congruit cum verbis Scripturæ, aut Iosephi. Intelligo ergo craticulam factam esse æqualem cavitati altaris, ita ut inferri in illud posset, & efferri. Eius superficies erat in summitate altaris, eius fundum erat quæ dicitur arula, in qua erat ignis, atque hæc erat in media altitudine altaris, nam cap. 27. dicitur: *Eritque craticula vsque ad altaris medium, videlicet à superficie deorsum, non enim poterat esse in fundo altaris.* Et cap. 38. *Craticulamque eius in modum retis fecit æneam, & subter eam in altaris medio arulam.* † Habebat enim craticula pedes æneos, vsque ad imum altare descendentes, quibus sustinebatur arula, atque ita erat in medio altaris arula, & craticula veniebat vsque ad medium altaris, quia eius corpus, ut ita dicamus, finiebatur in arula. Anuli erant in quatuor infimis arulæ extremitatibus, ideo-

In vtroque
ca. à vers. 1

Craticula.

Vers. 5.

Vers. 5.

ideoque dicuntur esse subter arulam. In hos immittebantur veetes cum efferebatur ex altari vt portaretur. Ac ne quis putet eosdem fuisse anulos altaris, & craticulae, vt putauit Ricardus in explanatione Tabernaculi. cap. 11. decipiaturq; verbis illis Exo. 38: *Fusus quatuor anulis per totidem retiaculi summitates, ad immittendos veetes ad portandum. Quos & ipsos fecit de lignis settim, induxitque in circulos, qui in lateribus altaris eminebant:* primum iam videt anulos in quatuor craticulae, siue retiaculi summitatibus, & alios in lateribus altaris; vtrisque paratos esse veetes docet c. 27.

4 † Deinde sciat cum dicitur: *Quos & ipsos fecit, & c. verba fieri de veetibus altaris: vt in cap. 27. ita enim est in Hebræo: Et fecit veetes de lignis settim, & c. Induxitque per circulos, qui in lateribus altaris eminebant. Eodem modo verterunt. lxx. Perinde ergo est iuxta nostram translationem, ac si diceret: Fecit alios veetes similes prioribus in usum altaris. In hoc altari Beda, li. 2. de Tabernaculo, ca. 12. & Ricardus loco citato, & Comestor in Historia Exodi. cap. 59. ponunt ex autoritate Cassiodori ostiolum in latere, per quod carbonēs, & cineres extraherentur. Beda etiam vt per illud ligna immitterentur.*

5 † At neque Scriptura, neque Iosephus posuerunt, neque necessarium videtur, cum posset craticula sursum extrahi, quantum satis esset, & tunc ligna imponi, quæ erant in arula, & infra craticulam, vt aiunt Beda, & Ricardus locis citatis. Ex quo fit carnes fuisse super craticulam, vt rectè docuit Beda lib. 2. de Tabernaculo, cap. 12. Negat hoc Abulensis quæst. 6. & vult ligna fuisse cum carnibus, idque probari putat ex Leu. 1. Sed nihil inde probatur, ita enim habet: Et subijcient in altari ignem strue lignorum ante composita, & membra quæ sunt cæsa, desuper ordinantes; De super enim interpretabimur Super craticulam. Hoc altare Ricardus, & Abulensis, & Comestor locis citatis, & alij volunt plenum terræ fuisse vsque ad medium, vt illud impleretur Exod. 20:

6 Altare de terra facietis mihi, & offeretis super illud holocausta. † Verum non terra, sed lapidibus plenum fuit, vt videmus. 1. Mach. 4. vbi Iudas, & fra-

tres diruerunt altare holocaustorum profanatum à gentibus, & reposuerunt lapides in monte domus in loco apto: & acceperunt lapides integros secundum legem, & ædificauerunt altare nouum secundum illud, quod fuit prius. Hoc dicit, quoniam in eodem loco Exodi scriptum erat: Quod si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de selectis lapidibus: atque hi lapides non selecti dicti sunt integri. 1. Machab. Non est autem positum altare intra tabernaculum, aut templum, sed sub diuo propter ignem, & odorem sanguinis, & victimarum. Ex hoc videmus non consistisse ex lapidibus temerè coniectis in altare, sed ex illis ordinatis constructum fuisse altare, quod postea altari æneò tegeretur. Vnum autem altare erat, licet multa, & varia essent sacrificia, ne viderentur habere Iudei multa altaria, sicut gentiles, qui multis dijs multa erigebant altaria, vt ait Abulensis. Ideo etiam erat vnicum templum. Verum hoc in templo multò maius erat. 2. Paralip. 4: *Fecit quoque altare æneum viginti cubitorum longitudinis, & viginti cubitorum latitudinis, & decem cubitorum altitudinis.* At hoc videtur pugnare cum eo, quod scriptum est Exo. 20: Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudine tua; nam ad hanc altaris altitudinem necessarij erant gradus. Ad hoc potest responderi verbis Abulensis in eundem locum, qui ita ait: Hebræi autem habebant altare aliquo qualiter emiens, vt ceteri, qui astabant, videre possent cum fierent sacrificia; sed ad illud altare non ascendebatur per gradus positos de lapidibus, aut lignis, sed erat ascensus continuus de terra, qui paulatim vniuniformiter tollebatur in altum, & sic non erant aliqui gradus, in quorum ascensione posset turpitudine hideri. De sacerdotum ministerio hæc scriptum est Aristæus in libro de. lxx. interpretibus: Silentium verò tantum inest, vt cum septingenti ferè ministrorum continuo adsint, & offerentium libamina multitudo ingens, nec vnum quidem hominem in loco versari putes: summa namque veneratione cuncta, & magna Dei pietate perficiuntur, & c.

Vers. i.

Altare holocausti an haberet gradus.

Q V I D

Q V I D S I G N I F I C E T
altare holocausti.

C A P. X X I.

Altare holocausti, in quo omnes victimæ immolabantur, vitam eorum significat, qui pœnitentiæ laboribus exercentur, & affectus, ac motus animi à lege Dei abhorrentes in eiusdem Dei honorem, & cultum iugulant, & mactant. Quod de lignis settim factum est, quia munda, & incorrupta decet esse corda, & corpora, in quibus sacrificium Deo fit. Habet quinque cubitos longitudinis, & totidem latitudinis (vt docet Beda lib. 2. de Tabernaculo, capite. 11.) cum fidelis quisque omnes sui corporis sensus in longitudine patientiæ, & in latitudine caritatis exercere satagit, vt in omni suo visu, auditu, gustu, olfactu, & tactu semper se Diuino meminerit mancipatum esse seruitio, iuxta illud Apostoli: Si uè manducatis, siue bibitis, siue aliquid quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. † Habet & tres cubitos altitudinis, cum eadem corda electorum per fidem, spem, & caritatem ad cœlestia tendunt, &c. Sæpe enim diximus longitudinem ad patientiam, siue longanimitatem pertinere, latitudinem ad amplitudinem caritatis. Quare & hoc dicere possumus, longitudinem quinque cubitorum esse, quia iusti quinque sensus frenant, & à voluptatibus abstinent patienter omni vitæ suæ tempore, vt Deo se puros, gratosque præbeant. Sed dum easdem sensuum voluptates, quoties opus est, repellunt ne inferioribus fratribus offensionem sint, & vt caritatem cum omnibus integram seruent, altare quinque etiam cubitos habet latitudinis. Quatuor habet cornua, quia quatuor principalibus virtutibus, temperantia, fortitudine, iustitia, prudentia terribiles spiritualibus aduersarijs esse debet. † Ex ipso sunt cornua, quia longo operum pœnitentiæ vsu virtutes huiusmodi non additæ, aut aduentitiæ, sed quasi connatæ videtur. Aere tegitur, ne li-

gna adurantur, in quo firmitas animi, & constantia indicatur, quæ si absit, cito animus, & corpus quasi vrentur, id est, laboribus cedent, & pœnitentiæ re fugient molestias. Habet altare in medio sui craticulam ad suscipienda holocausta paratam, quia præparant electi locum Domino in intimo sui cordis, vbi amore Dei opera, & affectus carnis incendunt, atque consumunt. Arulam habet subter craticulam, in qua ligna, & ignem holocaustorum suscipiat, quia eadem ipsa electorum corda, vt est apud Bedam libro. 2. de Tabernaculo cap. 12. receptaculum in se præparant auditui verborum cœlestium, quibus calefacti, immò & inflammati per donum Sancti Spiritus affectus, quos diximus, carnis incendunt. Ligna arulæ imponuntur, cum pias cogitationes mente concipimus: ignem addimus, cum per gratiam Sancti Spiritus illis excitamur, & inardescimus. † Craticula fit in modum retis, vt cinis decidat, id est, vt pura sit oblatio, & quidquid immundum adhæserat, excernatur, quod latius explicauimus c. 9. huius lib. num. 5. Anuli, & vestes craticulæ, & altaris dona Spiritus sancti significant, quibus iusti ab eodem Spiritu mouentur, quod etiam satis explicatum est in hoc eodem lib. cap. 3. num. 8. & sequentibus. Quamuis, vt in arca omnia erant aurea, ita in hoc altari omnia sunt ænea, ideoque anuli ænei sunt, & laminis æneis vestes teguntur, quia pauperior est, ac minus iucunda vita eorum, qui pugnant cum affectibus, eosque vim sibi quamdam inferentes Deo mactant, quam beatorum, qui in arca intelliguntur, aut etiam precationi, & contemplationi vacantium, qui sunt in altari thymiamatis significati. Adde etiam quod hi percussi sonant acutius, & queruntur, dolore etiam, & iracundia peritentantur: nondum enim mortui sunt, & mori adhuc timent. Altare intus vacuum est vt satis loci sit lignis, & igni, quo victimæ adolendæ sunt: vt sciamus corda nostra expurganda esse ab omni rerum terrenarum appetitione, vt locus sit in eis sanctis cogitationibus, & verbis Dei, ignique Spiritus sancti, quo victimæ arsuræ sunt.

DE VASIS TABERNACULI, & templi.

CAP. XXII.

OMNIA vasa, quæ fuerunt in tabernaculo, seruata sunt in templo, vt videmus. 3. Reg. 8. & 2. Para. 5: De vasis autem tabernaculi legimus Exo. 25: Parabis & acetabula, ac phialas, thuribula, & cyathos, in quibus offerenda sunt libamina. Et cap. 27: Faciesque in vsus eius (altaris holocausti) lebetes ad suscipiendos cineres, & forcipes, atque fuscinulas, & ignium receptacula, omnia vasa ex aere fabricabis. 3. Reg. 7: Fecit ergo Hiram lebetes, & scutras, & amulas, & c. Propter multitudinem autem nimiam, non erat pondus aëris. Et postea: Et lucernas desuper aureas, & forcipes aureos, & hydrias, & fuscinulas, & phialas, & mortariola, & thuribula de auro purissimo. 2. Paral. 4. adduntur Creagræ, & thymiateria, ait enim: Thymiateria quoque, & thuribula. & c.

Acetabulum vas paruulum est capiens octauam partem sextarij, sicut & Cyathus, qui duodecima pars est sextarij. Pro acetabulo est in Hebr. קַעֲרָה, quod scutellam significat, Græcè, τρεῦβλιον, acetabulum, vel patella. Pro Cyatho, מִנְקִיָה, quod. lxx. similiter verterunt Cyathos. Thuribula vocat קִשְׁוֹת pro quo Hieronymus vertit Num. 4. Crate ras. 1. Paral. 28. & Exo. 37. & alijs locis vertit thuribula, lxx. ἀνοῦδια, siue ἀνοῦδιαι, id est, calices, seu vasa ad libandum vinum, vt ait Athenæus lib. 9. c. 1. Phialas Exo. 25. vocat כַּפֹּתַי, id est, vasa parua in modum volæ manus facta, quæ dicitur כַּי, lxx. θύστρος, id est, mortaria; & Hieronymus mortariola solet vertere, vt Num. 7. Hæc vasa ponebantur ad mensam panum ad libamina, vt quoties vinum esset fundendum in sacrificijs, præsto essent, vt diximus ca-

Acetabulū

Thuribulā

Phialā

Lebetes

Forcipes

3 pite. 10. † Lebetes, id est, סִירֹת, (pro quo Hieronymus sæpe ollas vertit) vas erat in modum ollæ ad cineres suscipiendos. Forcipes יַעֲקֹב, יַעֲקֹב, id est, remouit, pro quo Num. 4. vertit Hie-

ronymus Tridentes, nunc vertit Forcipes, quibus ignis capitur. Fuscinula, quæ Creagræ dicuntur à carne capienda siue ex olla, siue ex quouis alio loco, Hebraicè מִוֶּרֶג, solet Hieronymus vertere Tridentes: Exo. 38. vertit vncinos, verum hoc in loco Exo. 27. inter forcipes, & fuscinulas ponitur, in Hebræo, מִוֶּרֶקוֹה, id est, phiala, vt ibi verterunt, lxx. & semper vertit Hieronymus. Est autem vas magnum & amplum ad bibendum. Eius vsus erat in templo ad victimarum sanguinem excipiendum. Zach. 9: Et replebuntur, vt phiala, & quasi cornua altaris, scilicet, sanguine hostium. Ponebantur etiam ante altare plenæ odoramentis, vt ait Hieronymus in cap. vltimum Zachariæ. Verum hoc idem vocabulum postea, ca. 38. de eadem re loquens vertit Fuscinulas, lxx. Phialas, quomodo ibi etiam fortasse vertere voluit, sed si ita vertit, omisit מִוֶּרֶג, pro quo ca. 38. vertit Vncinos. At. 3. Reg. 7. Lebetes ita accipit, vt diximus. Erant enim ollæ, quibus carnes coquebantur. Vbi habemus scutras, in Hebræo est, יַעֲקֹב, quod verterat Forcipes. lxx. θερμαστῆς. Est autem scutra rotundi vasis genus, quale ad mensas adhibetur, vnde & scutella dicta est. Amulas vocat מִוֶּרֶקוֹה. Amulam autem vocant Latini genus vasculi ad aquam gestandam. Thymiateria dicuntur. 2. Paral. 4. vasa, in quibus odores incendendi ponebantur cuiuscumq; figuræ essent, Heb. מִזְמָרוֹה, à canendo, quod tunc Psalmi canerentur. Mortaria, aut mortariola sunt vasa parua in modum volæ facta ad thura, & ad similia parata. Sed ex ijs quæ diximus, nonnulla sequenti capite plenius explicabimus.

Tridentes.
Creagra.

Phiala.

Scutra.

Amula.

Thymiate-
ria.

Mortario-
la.

QUOD SIGNIFICENT vasa tabernaculi, & templi.

CAP. XXIII.

IN his omnibus illud semper tenendum est, quod lib. 2. de Tabernaculo capit. 11. Beda scriptum reliquit. Vasa, inquit, altaris diuersa vel diuersas fidelium,

lium personas, vel certè multifarias ipforum actiones, siue cogitationes in famulatum sui cõditoris dispositas accipere debemus, &c. Acetabula, & Cyathi. *Acetabula & Cyathi.* phialæ, thuribula, & cyathi ad mèsam propositionis pertinent, in qua misericordium vitam, & homines iuuantium significari diximus capite. 11. nume. 1. In eis hoc designatur, etiamsi parũ sit quo fratribus subuenire possimus, nõ esse tamen à misericordia abstinendũ. Deinde non æquè omnibus largiendum esse quod habemus, sed vnicuiq; pro indigètia, alij plus, minus alij. † Lebetes, qui altari holocausti deseruiebant ad suscipiendos cineres, memoriam significant nostræ mortalitatis, & contagiorum terrenorum, quæ nobis inherent, quorum recordatio valde utilis est ad eas victimas immolandas, quas in hostijs altaris eiusdem designari diximus. *Lebetes* Forcipes, quibus ignis capitur, & incésa ligna in altari componuntur, virtutem discretionis indicant, qua sanctas cogitationes, & verba Dei audita in mente suo loco, suoque ordine componuntur, & ita ordinantur, vt quisque id capiat, quod sibi vtile est, eoque loco, & tempore, quo vtile est. *Forcipes.* Fuscina, quibus carnes in vsum comedentium ministrorum extrahuntur, prædicatorum sanctam, ac discretam industriam designant, qua ex Scripturis sacris ea decerpunt, & colligunt, quibus & sui, & aliorum animi reficiantur, & alantur. † De his, & de ignium receptaculis satis aptè mihi Beda loqui videtur libro. 2. de Tabernaculo, capite. 11. cuius verba subscribam. Et quia doctorum est spiritualium, quæ cuique personæ audienda committant, sollertissimè discernere, rectè fuscinulas facere iubetur sacerdotibus Moyses, quibus carnes hostiarum, prout oportuerit, componant, & alia quidem hominibus, sed mundis, edenda offerrent, alia verò altaris ignibus consumenda relinquunt. Quia sunt in verbis Dei nonnulla, quæ nostræ humilitati reuelare, ad nostræ epulas refectio nis concedere dignatus est; sunt item alia tantæ profunditatis, quæ Sancti spiritus solum modò scientiæ pateant, nostræ verò capacitatis per omnia mensuram transcendant. Porro ignium receptacula.

ceptacula ad hoc deputata sunt, vt per hæc ignis sanctus ab altari holocausti ad altare thymiamatis vespere, & mane ad incensum ponendum deferretur: quæ & ipsa patentem figuram tenent doctorum, qui tanquam ignem de altari holocaustorum ad altare deferunt incensi, cum suos docent auditores ad virtutem semper proficere, meritisque crescentibus paulatim ad altaria, & interiora diuinæ visionis arcana penetrare. † Sed & omnes, qui feruentia pietate corda proximorum videntes imitari festinant, quasi receptacula ignium sunt, quia flammam cœlestis sacrificij, quam in fraternis conspiciunt, in suis quoque accendere mentibus satagunt. Deinde cur hæc omnia vasa ænea sint, docet idem Beda his verbis: Quæ nimirum cuncta ex ære vasa fiunt, cum deuotio fidelium perseueranter Diuinis curat obsecundare præceptis: vel certè hoc, quod ipsa rectè agit, proximis quoque agendum clara voce sedulæ exhortationis insonat: æternamque nonnunquam (vt sapius dictum est) & propter diurnitatem suam incorruptibilitatis, perseuerantiam mentis fidelium, & propter claritatem soni, vocem solent designare doctorum. Hæc Beda. Phialæ, quæ victimarum sanguinem excipiunt, sacramenta sunt, in quibus sanguis Christi est ad abluenda peccata. † Illæ autem quæ plenæ odoramentis ponebantur ante altare, sanctorum animas caritate dilatatas indicant, quæ gratas Deo preces, & suspiria omni tempore in cœlum mittunt. Lebetes, siue ollæ, quibus carnes ministris templi diuidendæ coquebantur, corda sanctorum prædicatorum sunt caritate feruentia, in quibus vitalis Scripturarum cibus cogitatione, & meditatione quasi coquitur, & præparatur, vt eo vesci possint reliqui ad salutem. Scutræ, & amulæ ignium receptacula sunt, de quibus diximus paulò ante nume. 3. Quod si amulam vas, quo vinum fundebatur ad libamina, esse dicamus, vt alijs placet, animum significat dolore peccatorum paratum ad effundendam lætitiã super sacrificium suum, id est, ad immolandum Deo affectus suos cum lætitiã. Thymateria, in quibus odores incendendi ponebantur.

Cur sint vasa ænea.

Phialæ.

Lebetes, siue ollæ.

Scutræ, & amulæ.

Thymateria.

nebatur, id ipsum designant, quod modo in phialis plenis odoramentorum significari diximus. Atque idē in mortarijs, siue mortariolis intelligitur, nam thus sanctas piorum preces significat. Sed quia hæc caritatis dilatatio, & precandi, atque desiderandi cœlestia facultates non æquales in omnibus sunt, sed in hoc ampliores, in illo angustiores secundum mensuram Spiritus sancti, qui diuidit singulis prout vult: tam ad thura, quam ad odoramenta quædam vasa maiora, quædam minora parabantur.

† Sed iam his, quæ ad templum, & ad omnia, quæ in eo erant, peffinebant, non prodignitate, sed pro nostræ intelligentiæ infirmitate, vt cum que perfectis, quis non tuam immensam sapientiam miretur o pater luminum, quam effudisti super omnia opera templi tui, vt nobis nostri Salomonis templum, id est, Ecclesiam filij tui indicares? Verè Domine omnia in sapientia fecisti, & nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ. Nec dubito quin, si omnia rectè, & vt par erat, explicarentur, & latentia in singulis mysteria plenè detegerentur, hoc vnicuique nostrum eueniret, quod de regina Sabalegimus:

quæ videns omnem sapientiam Salomonis, & domum, quam ædificauerat, & cibos mensæ eius, & habitacula feruorum, & ordines ministrantium, vestesque eorum, & pincernas, & holocausta, quæ offerebat in domo Domini, non habebat vltra spiritum. Verum quis sum ego Domine Deus, vt res tantas explicem, quarum vix partem vllam serui tui, quos spiritu sapientiæ tuæ replesti, & quorum ora in medio Ecclesiæ aperuisti, satis explanare poterunt? Ignosce ergo Domine audaciæ meæ, & si quid fortè post illos dixi, quod verum sit, si quid latens erui in lucem, aut clausum aperui, tuum est, qui soles, cum vis, aperire ora mutorum, tibi gratiæ agantur, ad te redeant omnia. Vnum oro, vt qui hæc legent, tuam sapientiam, & bonitatem contemplantes, atque mirantes, igne Sancti Spiritus incalescant ad te amandum, & laudandum, ad tibi toto pectore seruiendum, & hic sit mei laboris in paruo opere non admodum parui fructus amplissimus, & gratissimus, qui cum filio, & eodem Spiritu sancto viuus, & regnas in sæcula sæculorum, Amen.

Mortario-
la.

3. Reg. 10.

G DE

DE TEMPLO,
ET DE IIS, QUAE AD
 Templum pertinent,
LIBER TERTIVS,
QVI EST DE SACERDOTIBVS,
& de vestibus sacerdotalibus.

QUID DIFFERAT IN-
ter sacerdotes, & Leuitas, & de vtro-
rumque initiatione.

CAP. I.

QVAE de Leuitis, & sacerdotibus, ac de sacris eorum vestibus in Scripturis tradita sunt, multum habent, & iucunditatis, & vtilitatis: ac tam sepe occurrunt legenti, vt ea qui ignorauerit, damni sine dubio facturus sit plurimum, siue Scripturae intelligentia, siue concionibus operam daturus sit. Quare multum e re omnium studiosorum facturi videntur, si haec, qua potuerimus diligentia, breuiter, perspicueque nostris hominibus explicauerimus: praesertim cum ea, quae de templo diximus, atque haec apta inter se maxime, atque connexa sint. Cum ergo iam de templo, deque ijs quae erant in templo, egerimus, ordo ipse postulat, vt de sacerdotibus, & de sacris eorum vestibus agamus. Sacerdotes oes necessario erant ex tribu Leui, quam solam pro reliquis tribubus Deus sibi

adiudicauit, & dicauit, vt prius in tabernaculo, deinde in templo ministraret. Num. 3: Locutusque est Dominus ad Moysen dicens: Ego tuli Leuitas a filijs Israel pro omni primogenito, qui aperit vuluam in filijs Israel, eruntque Leuitae mei. Meum est enim omne primogenitum: ex quo percussi primogenitos in terra Aegypti, sanctificauit mihi quidquid primum nascitur in Israel, ab homine vsque ad pecus, mei sunt, ego Dominus. Hinc factum est, vt cum numerarentur in omnibus tribubus viri a vicesimo anno, & supra, qui possent ad bella procedere, vetuerit Deus numerari Leuitas Numero. 1. quoniam non bello destinati erant, sed templo. Tribum, inquit, Leui noli numerare, neque pones summam eorum cum filijs Israel, sed constitues eos super tabernaculum testimonij, & cuncta vasa eius, & quidquid ad ceremonias pertinet. Ipsi portabunt tabernaculum, & omnia utensilia eius, & erunt in ministerio, &c. † Erant ergo omnes sacerdotes Leuitae, id est, ex tribu Leui; non tamen omnes Leuitae erant Sacerdotes. Idcirco sacerdotes a Leuitis separantur Iohan. 1. cum miserunt Iudaei ab Ierosolymis sacerdotes, & Leuitas ad Iohannem. Leuitarum aetatem, & ministeria docemur in libro Numerorum,

Leuitarum ministeria, & aetas.

rorum cap. 8. scriptum est: Hæc est lex
Leuitarum: Aviginti quinque annis, &
supra ingredientur vt ministrent in ta-
bernaculo fœderis. Cumque quinquage-
simum annum ætatis impleverint,
feruire cessabunt, eruntq; ministri fra-
trum suorum in tabernaculo fœderis,
vt custodiant quæ sibi fuerint commen-
data, opera autem ipsa non faciât. Hoc
est, A quinquagesimo anno non labo-
rabunt oneribus portandis, sed tantum
custodient quæ sibi commissa fuerint.
Sed Num. 4. Leuitæ numerantur à tri-
gesimo anno vsque ad quinquagesimū,
non quasi id pro lege esset habendum,
lex enim erat ab anno vigesimo quinto,
sed voluit Deus vt tunc onerat aberna-
culi portare inciperent, qui firmiorib⁹
viribus erant, & ætate grandiores. Ius-
sit etiam consecrari omnes Leuitas ab
anno vigesimo quinto, vt citò possent
piores adiuuare, vt eruditè docet Al-
fonsus Abulensis episcopus in cap. 8.
Num. quæst. 31. cum prius aliorum sen-
tentias refutasset. † Et c. 3. videmus quid
differat inter sacerdotes, & Leuitas: Lo-
cutusque est Dominus ad Moysen di-
cens: Applica tribū Leui, & fac stare in
conspectu Aharon sacerdotis, vt mini-
strent ei; & excubent, & obseruent
quidquid ad cultum pertinet multitu-
dinis coram tabernaculo testimonij, &
custodiant vasa tabernaculi seruientes
in ministerio eius. Dabisque dono Le-
uitas Aharon, & filijs eius, quibus tra-
diti sunt à filijs Israel. Aharon autem,
& filios eius constitues super cultum
sacerdotij. Externus, qui ad ministran-
dum accesserit, morietur. Illud autem:
Et obseruent quidquid ad cultum per-
tinet multitudinis, hūc habet sensum;
vt ministrent in omnibus, in quibus fi-
lij Israel ministrare debebant, quando
quidem eorum loco positi sunt. Cete-
rum familiæ Leuitarum, & vniuscuius-
que familiæ officia cap. 3. & 4. eiusdem
libri continentur, & vniuersi, qui erāt
ex tribu Leui, vt vigesimum quintum
annum attigerant, ad ministerium fa-
miliæ suæ vocabantur. † Sacerdotium
soli Aharon, & filijs eius datum est,
quorum munus erat victimas, & sacri-
ficia offerre, & orare pro populo. 1. Pa-
ralip. 6: Fratres quoque eorum Leuitæ,
qui ordinati sunt in cunctum ministe-

rium tabernaculi domus Domini. Aha-
ron verò, & filij eius adolebant incen-
sum super altare holocausti, & super
altare thymiamatis in omne opus San-
cti sanctorum, & vt precarentur pro
Israel iuxta omnia; quæ præceperat
Moses seruus Dei. Sed Aharon sum-
mus sacerdos erat, siue pontifex, eius
filij minores sacerdotes fuerunt. Qua-
tuor ij fuerunt, primogenitus Nadab,
deinde Abiu, & Eleazar, & Ithamar.
Sed Nadab, & Abiu occisi sunt à Do-
mino, quòd ignem alienum obtulif-
sent, & absque liberis mortui sunt, so-
lique cum patre relictī sunt Eleazar, &
Ithamar. Omnia ex cap. 3. Numero-
rum. Eleazar patri successit Num. 20.
& deinde ad eius posteros venit pon-
tificatus, qui enumerantur omnes vs-
que ad transmigrationem Babylonis,
1. Paralipo. 6. sed minores sacerdotes
omnes ex alijs filijs Eleazar, & ex fi-
lijs Ithamar originem ducunt, vt vide-
bimus. Moses quidem sacerdos fuit,
qui consecrauit Aharonem, & filios
eius; & sacrificia obtulit Leuit. 8. Vnde
Psalm. 48: Moses, & Aharon in sacer-
dotibus eius, &c. Verum postea Aha-
roni, & eius filijs tantum datum est sa-
cerdotium, & posterī Moysi numerati
sunt inter Leuitas, vt legimus. 1. Para-
lipo. 23. Nec tamen ministrare poterāt
aut Leuitæ, aut sacerdotes, quamuis cer-
tum esset eos esse Leuitici, aut sacer-
dotalis generis, nisi prius certis, & legi-
timis ritibus consecrarentur: quod sa-
tis, ac super conuincit hæreticorum
nostri temporis insaniam, qui omnes
Christianos protinus sacerdotes esse
volunt, & corpus Christi consecrare.
† Ritum consecrationis Leuitarum ha-
bemus Numero. 8: Tolle Leuitas ex
medio filiortim Israel; & purificabis
eos iuxta hūc ritum. Aspergantur
aqua lustrationis, & radant omnes pi-
los carnis suæ. Cumque lauerint ve-
stimenta sua, & mundati fuerint; tol-
lent bouem de armentis, & libamen-
tum eius similam oleo conspersam:
bouem autem alterū de armento acci-
pies pro peccato, & applicabis Leuitas
coram tabernaculo fœderis conuoca-
ta omni multitudine filiorum Israel.
Cumque Leuitæ fuerint coram Dō-
mino, ponent filij Israel manus suas

Sacerdotii
origo.

Moyses sa-
cerdos.

Initiatio
Leuitarum

3
Quid differat
inter sa-
cerdotes, &
Leuitas.

4

super eos, & offeret Aharon Leuitas munus in conspectu Domini à filiis Israel, (id est, sibi donatos à populo,) vt seruiant in ministerio eius. Leuita quoque ponent manus suas super capita bouum, è quibus vnum facies pro peccato, & alterum holocaustum Domini, vt deprecetur pro eis. Statuesque Leuitas in conspectu Aharon, & filiorum eius, & consecrabis oblatos Domino, ac separabis de medio filiorum Israel, vt sint mei, & postea ingrediantur in tabernaculum foederis, vt seruiant mihi. Sicque consecrabis, & purificabis eos in oblationem Domini, quoniam dono donati sunt mihi à filiis Israel. Pro primogenitis, qui aperiuunt omnem vuluam in Israel, accipi eos. † Aqua lustrationis dicitur, cui cineres vacca rufa pro peccatis combusta infundebantur, & ea aspergebantur qui immundi erant, vt mundarentur. Numeror. 19: Colliget autem vir mundus cineres vacca, & effundet eos extra castra in loco purissimo, vt sint multitudini filiorum Israel in custodiam, & in aquam asperisionis, quia pro peccato vacca combusta est. Ibidem iubentur immundi aspergi hac aqua. Rasio pilorum, & lotio vestium fiebat purgatis leprosis, vt nihil esset in quo remanere posset lepra. Leui. 14: Cumque lauerit homo vestimenta sua, rader omnes pilos corporis, & lauabitur aqua, purificatusque ingreditur castra. Significabant hæc eos, qui in sortem, & ministerium Dei vocantur, mundos esse debere ab omnibus sordibus, atque ita vt nihil in eis remaneat, in quo possint hære sordes, id est, sanctificari oportere ab omnibus peccatis, & procul amandari omnia, quæ iterum inducere possint in peccata. Pontifex ita consecratur. Immolabantur hostiæ, & ad ostium tabernaculi testimonij lauabatur aqua, & induebatur vestibus sacris, & fundebatur super caput eius oleum sacrum. Filij eius, hoc est minores sacerdotes, etiam ad ostium tabernaculi abluebantur, & vestibus sacris induebantur, manusque eorum ungebantur. Quæ cum alijs nonnullis, quæ fiebat, scripta sunt Exodi cap. 29.

Pontificis
initiatio

Sacerdotii
initiatio

DE REDDITIBVS LEUITARUM, & Sacerdotum.

CAP. II.

SCiendum etiam vniuersam tribum Leui nullam sortem accepisse in terra promissionis, sicut alia acceperunt, præter. 48. vrbes cum agris suis ad pastum iumentorum. Numeror. 35. Ex quibus tredecim datæ sunt sacerdotibus. Iosue. 21. atque ideo non solere numerari inter duodecim tribus, quia per eas dispersa erat, & earum decimis alebatur. Numero. 18: Filij autem Leui dedi omnes decimas Israelis in possessionem pro ministerio, quo seruiunt mihi in Tabernaculo foederis, &c. Nihil aliud possidebunt decimarum oblatione contenti, quas in vsus eorum, & necessaria separavi. Sed ex his decimis Leuita decimas pendebant, sicut statim legimus: Præcipe Leuitis, atque denuntia: Cum acceperitis à filiis Israel decimas, quas dedi vobis, primitias earum offerte Domino, id est, decimam partem decimæ, vt reputetur vobis in oblationem primitiuorum (id est, vt in hoc etiam pares sitis reliquis tribubus, quæ ex labore suo offerunt Deo decimas) tam de areis, quam de torcularibus, & vniuersis, quorum accipitis primitias, offerte Domino, & date ea Aharon sacerdoti. † Decimæ ergo decimarum pontifici dabantur, vt interpretantur Lyranus, & Abulensis. At Iosephus lib. 4. Antiq. c. 4. sacerdotibus offerri dicit: Nunc, inquit, dicendum quæ sint sacerdotum propria. Ex quadraginta octo oppidis iussit, vt Leuita concederent eis tredecim, & decimarum à populo quotannis acceptarum decimas penderent. In Græco est: Decimam ipsis diuiderent. In quo potius Iosepho fides habenda est, qui sacerdos erat, & ignorare id non poterat. Eadem est sententia Hieronymi, qui in illud Ezech. 45: Et hæc sunt primitiæ, ait: Δεκάδα, hoc est decimam partem omnium frugum Leuiticæ tribui populus ex lege debebat. Rursum ex ipsis decimis Leuita, hoc est inferior

mini-

ministrorum gradus, decimas dabat sacerdotibus. Et hæc est, quæ appellatur, Δευτεροδικάδι. Idem in epistola. 127. ad Fabiolam, de veste sacerdotali: Aeditui, & ianitores accipiunt decimas, & rursus decimas decimarum offerunt sacerdotibus, tantò illis minores, quantò ipsi minores populo. Atque id ratio ipsa persuadet, nam si decimas has non acciperent sacerdotes, pauperrimi essent, si quidem decimas à populo Leuitæ accipiebant, & tamen adhuc egebant, ita vt aliunde eis subueniri opus esset. Atque idcirco secundam decimam quinquæ seruabat, vt eam in templo comederet, de qua Deutero. 14: Et comedes coram Domino Deo tuo, & epulaberis tu, & domus tua, & Leuita, qui intra portas tuas est. Cauere derelinquas eum, quia non habet aliam partem in possessione tua. † Erat & tertia decima, de qua continuo scriptum est: Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus, quæ nascuntur tibi eo tempore, & repones intra ianuas tuas. Venietque Leuites, qui aliam non habet partem, nec possessionem tecum, &c. Et comedent, & saturabuntur. Quare si solus pontifex secundam decimam haberet, ipse sine dubio supra modum locuples esset, alij sacerdotes inultum egerent. Quod ergò ait: Et date eam Aharon sacerdoti, ita intelligendum est, vt ea ille diuidat filiis sacerdotibus suo tempore, & seruari iubeat. Quemadmodum in eodem capite dixit: Locutusque est Dominus ad Aharon: Ecce dedi tibi custodiam primitiarum mearum: hoc est, vt custodiri iubeas, & filiis tuis diuidas, sicut continuo sequitur: † Omnia, quæ sanctificantur à filiis Israël, tibi tradidi, & filiis tuis. Ita etiam intelligendum est illud Nehem. 10: Et Leuitæ offerent decimam partem decimæ suæ in domo Dei nostri ad gazophylacium in domo thesauri, id est, vt seruetur in gazophylacio, & inde sacerdotibus distribuatur. Sequitur enim: Ad gazophylacium enim deportabunt filij Israël, & filij Leui primitias frumenti, &c. Verùm decimas Abulensis, & multi existimant datas fuisse à populo Leuitis, non etiam sacerdotibus, atque

An sacerdotibus communes esset decimæ cū Leuitis?

id haud improbabilliter colligunt ex verbis legis. Sed Iosephus qui, vt diximus, ignorare id non poterat, hæc scripsit libro. 4. Antiquit. capite. 4: Et insuper à toto populo decimas annui fructus exegit Leuitis simul, ac sacerdotibus conferendas. Quod etiam Nehem. 10, docemur: Erit autem sacerdos filius Aharon cum Leuitis in decimis Leuitarum, id est, Sacerdotes filij Aharon simul cum Leuitis participes erunt decimarum populi. Pro quo alius interpretes vertit: Et vt sacerdos filius Aharonis cum Leuitis partem habeat in decimis Leuiticis. Quare quod Numero. 18. scriptum est: † Filijs autem Leui dedi omnes decimas in possessionem, non significat Leuitis datas esse, quatenus à sacerdotibus fecernuntur, vt existimauit Abulensis, sed vniuersis filiis Leui, siue vniuersæ tribui. Ratio enim, quæ redditur: Pro ministerio, quo seruiunt mihi in tabernaculo fœderis, non minus sacerdotibus conuenit, quam Leuitis, immò illis magis; Aharoni enim ait in eodem cap. Dominus: Tu autem, & filij tui ministrabitis in tabernaculo testimonij. Vnde, & quod in eadem ratione additur: Solis filiis Leui mihi in tabernaculo seruientibus, & portantibus peccata populi, Abulensis ipse confessus est posse non solum de Leuitis intelligi, sed etiam de sacerdotibus. Immo cum decimæ penduntur à populo, Scriptura interdum dicit dari filiis Leui. Cùm verò à Leuitis dantur sacerdotibus, iam non filios Leui dicit, sed Leuitas, vt videre licet in verbis, Numero. 18. citatis, numero. 1. Nec illud obstat, quod Nehem. 10. post ea, quæ offerenda sunt sacerdotibus, legimus: Et decimam partem tetrae nostræ Leuitis: prius enim dixit quæ sacerdotibus dabantur, quatenus sacerdotes erant, deinde in decimis Leuitarum eos in Leuitis numerauit. † Præter hæc sacerdotibus dabantur primitiæ, quæ nec erant plus quam quadragesima fructuum pars, nec minus quam sexagesima, sed inter hos duos terminos eas quisque pro voluntate sua metiebat, vt scribit Hieronymus in illud Ezech. 45: Et hæc sunt primitiæ. Habebant etiam omnia, quæ offerebantur

tur Domino, & alia huiusmodi, qua numerantur Numero. 18. & à Iosepho 4. Antiquit. cap. 4. Quota autem pars horum omnium, & secundæ decimæ Leuitarum obueniret pontifici, neque ex Scriptura, vt arbitrator, constat, neque ex Iosepho: sed non est dubium habendam fuisse rationem officij, & dignitatis, quomodo nunc fit cum decimæ diuiditur episcopis, & parochis, atque alijs ministris Ecclesiarum.

DE OFFICIO PONTIFICIS, & Sacerdotum.

C A P. III.

N VNC de sacerdotum officio agamus, vt hinc liqueat quid esset pontifici commune cum illis, quid proprium. De his Numero. 18. scriptum est: Tu autem, & filij tui custodite sacerdotium vestrum: & omnia, quæ ad cultum altaris pertinent, & intra velum sunt, per sacerdotes administrabuntur. Si quis externus accesserit, occidetur. Quinque autem erant ministeria sacerdotum, quæ colligit Abulensis in idem cap. quæstio. 3. Primum immolatio sacrificiorum, quæ fiebat extra tabernaculum in altari holocaustorum, in atrio tabernaculi, & post ædificatum templum in atrio sacerdotum. Secundum erat oblatio panum propositionis super mensam, quæ fiebat in exteriori parte tabernaculi ad latus eius septentrionale, Exod. 26. Tertium erat compositio lucernarum in candelabro, quæ fiebat in eadem parte tabernaculi ad latus Meridianum contra mensam propositionis, Exod. 26. fiebatque quotidie manè, & vespere, Exod. 27. † Quartum erat oblatio thymiamatis, quæ fiebat in altari aureo, quod erat ante Sancta sanctorum, & fiebat quotidie mane, & vespere. Exod. 30. Quod si quis putat hoc non licuisse minoribus sacerdotibus, quoniam in eodem cap. scriptum est: Et adolebit incensum super eo Aharon suaue fragans. Manè quando componet lucernas, incendet illud, &c.

sciat intelligi in eo etiam minores sacerdotes, nam paulò post ait: Et missa aqua lauabunt in ea Aharon, & filij eius manus suas, ac pedes quando ingressuri sunt tabernaculum testimonij, & quando accessuri sunt ad altare, vt offerant in eo thymiana Domino, ne forte moriantur. Simili argumento colligeret quispiam solum pontificem componere posse lucernas, cum certum sit ex cap. 27. Exodi esse hoc etiam filiorum Aharon, id est, minorum sacerdotum. Et. 1. Paralip. 6. Aharon verò, & filij eius adolebant incensum super altare holocausti, & super altare thymiamatis. Quintum erat introire in Sancta sanctorum ad aspergendum sanguinem hirci. Introibat autem pontifex solus, idque semel in anno in die Expiationis, quæ fiebat decima die mensis septimi. Quæ omnia simul cum ritu in introitu illo obseruando, scripta sunt Leuit. 16.

† Vltimum hoc ministerium proprium erat pontificis, reliqua tam eius, quam sacerdotum. Pontifex autem non quotidie introibat in tabernaculum, sed sabbatis tantum, & Calendis, & diebus festis, vt scribit Iosephus libro. 6. de Bello, cap. 6: Erat etiam pontificis, & sacerdotum immolare extra castra vitulam rufam, Numero. 19. & leprosos expiare, Leuit. 13. & 14. Ad hæc ministeria non licebat Leuitis accedere, quantumuis essent consecrati, immò neque altare, neque vasa Sanctuarij contingere poterant, neque introire in tabernaculum, neque in locum sacrificiorum. Numero. 18: Excubabuntque Leuitæ ad præcepta tua, & ad cuncta opera tabernaculi, ita dumtaxat, vt ad vasa Sanctuarij, & altare non accedant, ne & illi moriantur, & vos pereatis simul. † Atque hinc intelligemus id, quod multis negotium facessit, cur Dominus interfecit Ozam. 2. Regum. 6. quod manum ad arcam extendisset calcitrantibus bobus, & eam inclinantibus. Videlicet Oza filius erat Abinadab Leuitæ, vt testatur Iosephus. 6. Antiquit. cap. 2. & cum sacerdos non esset, nequaquam tangere arcam poterat. Hanc causam Iosephus & legis, & historiarum scientificus refert. 7. Antiquit. cap. 4. his verbis:

*Introitus
in Sancta.*

*Cur Oza sit
interfectus
2. Reg. 6*

bis:

bis: Bobus enim exorbitantibus plaustrum, & arca inclinata Oza, cum non esset sacerdos, ausus manum sustentandi causa admoliri, in vestigio expirauit. Hæc Iosephi sententia non probatur Abulensi in cap. 6. lib. 2. Regum, quæstio. 10. quia Leuitis licebat tangere arcam, cum illam portare iuberentur Numero. 4: ipseque pro causa affert coniecturas, quas probare non potest, quod inhonestè arcam tetigerit, & irreuerenter. Nec quidquam efficit quod affert ex Numero. 4: immò in eo capite sacerdotes iubentur arcam velo obuoluere, & vectes per anulos arcæ immittere, ne videlicet Leuitæ arcam tangant, & post hæc ait: Cumque inuoluerint Aharon, & filij eius Sanctuarium, & omnia vasa eius in commotione castrorum: tunc intrabunt filij Caath, vt portent inuoluta: & non tangent vasa Sanctuarij, ne moriantur. † Verùm hæc, quæ de Leuitis, & sacerdotibus diximus, ita constituta sunt dum per desertum iter faciebant filij Israel, & dum templum non habebant. Cum autem iam templum ædificandum erat, Dauid aliter distribuit officia Leuitarum 1. Paralipo. 23. Dixit enim Dauid: Requiem dedit Dominus Deus Israel populo suo, & habitationem Ierusalem vsque in æternum. Nec erit officij Leuitarum, vt vltra portent tabernaculum, & omnia vasa eius ad ministrandum, &c. Ideò factum est quod initio eiusdem cap. scriptum est: Numeratique sunt Leuitæ à viginti annis, & supra, & inuenta sunt triginta octo millia virorum. Ex his electi sunt, & distributi in ministerium domus Domini vigintiquatuor millia, præpositorum autem, & iudicum facere sex millia. Porro quatuor millia ianitores, & totidem psaltes canentes Domino in organis quæ fecerat ad canendum. Quod autem ait: In ministerium domus Domini, Iosephus. 7. Antiquit. cap. 11. ita interpretatur, vt curarent ædificium templi. Probabilius videtur eos separatos esse, vt ministrarent sacerdotibus in ministerio templi in omnibus, quæ illi iuberent, & in parandis ijs, quæ erant ad sacrificia necessaria, vt opti-

mè explicat Abulensis in idem cap. quæstio. 12. & intelligitur ex verbis Paralipo. quæ referemus. Sed vtrumque verum est, ante ædificatum templum curabant eius ædificium, postea ministrabant in ijs, quæ sacerdotibus erant necessaria. † Et quoniam tanta multitudo ministrare simul non poterat, distribuit eos Dauid per familias, vt omnes per hebdomadas suas ministrarent. Et hoc est, quod ibidem legimus: Et distribuit eos Dauid per vices filiorum Leui, Gerson videlicet, & Caath, & Merari, &c. Et fortes miserunt quæ familia vnaquaque hebdomada ministraret, vt legimus in fine cap. 24. libro. 1. Paralipo. quæ melius intelligentur ex ijs, quæ de sacerdotibus dicemus. De eorum officijs scriptum est, cap. 23: Et erunt sub manu filiorum Aharon in cultum domus Domini in vestibus, & in exhedris, & in loco purificationis, & in Sanctuario, & in vniuersis operibus ministerij templi Domini. In cultum domus Domini, id est, vt ministrarent in omnibus, quæ ad templum pertinerent pro voluntate sacerdotum. In vestibulis, & in exhedris, vbi, scilicet, erant gazophylacia, & oblationes populi. In loco purificationis, id est, in quo erant labra ænea ad ablutionem sacerdotum, & victimarum, vt aiunt Lyranus, & Abulensis, quæ Leuitæ implebant, & euacuabant. In Sanctuario, id est, in loco magis sacro, vt cantores, vt ait Abulensis. † Deinde diuisit Dauid sacerdotes, id est, vniuersam posteritatem duorum filiorum Aharon, Eleazar, & Ithamar in 24. familias, filios Eleazar in sedecim, filios Ithamar in octo, multò enim plures filij Eleazar inuèti sunt, quam Ithamar. Diuisæ sunt autem familiæ sortibus quæ prima futura esset in ministerio, quæ secunda, &c. omnia ex. 1. Paralip. cap. 24: Sed quoniam eadem scribit, & magis explicat Iosephus. 7. Antiquit. cap. 11. referam eius verba: Et separatis à reliqua tribu sacerdotibus, viginti quatuor eorum cognationes inuenit: ex Eleazari familia sexdecim, ex Ithamari octo. Instituitque, vt vna cognatio ministraret Deo per dies octo à sabbato vsque ad sabbatum.

Diuisio Leuitarum.

Diuisio sacerdotum in 24. familias.

Officia Leuitarum aliter à Dauid distributa.

Atque ita sortitio facta est omnium cognationū, & cuius prima fors exiit, descripta est cognatio prima, & post hanc secūda, deincepsq; vsq; vigesimam quartā: quæ quidē diuisio durat vsq; in hodiernū diē. † Deinde de Leuitis ait: Leuiticam quoque tribum in partes vigintiquatuor diuisit, & sortitione facta & illis, quemadmodum & sacerdotibus, octoni ministerij dies obueniunt, &c. Inde ministerium hebdomadæ vniuscuiusque familiæ vicem appellant, siue ἐφημερίαι. Lucæ. 1: Fuit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia. Quæ videlicet erat octauafamilia in illis vigintiquatuor, vt videmus. 1. Paralipo. 24. Et postea: Factum est autem cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum, &c. Eadem breuiter retulit Innocentius libro. 1. de Sacro altaris mysterio, cap. 6. Quare vitiosè omnino legitur apud Iosephum in Latinis codicibus apud Iudæos quatuor esse tribus sacerdotum, & singulas habere plusquam quinque millia hominum, cum legendum sit, vigintiquatuor tribus: in Græco codice, quem vidi, hæc, & alia nonnulla iniuria temporis desiderabantur.

DE NATHINÆIS, ET Nazaræis, & Scribis, & Pharisæis.

CAP. IIII.

AD templi ministros pertinebant etiam Nathinæi, de quibus, 1. Paralipo. 9. scriptum est: Qui autem habitauerunt primi (id est, post reditum ex captiuitate Babylonica) in possessionibus, & in urbibus suis: Israel, & sacerdotes, & Leuitæ, & Nathinæi. Et Hefdra. 8: Et de Nathinæis, quos dederat Dauid, & principes ad ministeria Leuitarum, Nathinæos ducentos viginti. Hos Lyranus. 1. Paralipo. 9. affirmat fuisse Gabaonitas, qui portabant aquam, & ligna, vt legimus Iosue. 9: Et non deficiet de stirpe vestra ligna cædens, aquasq; comportas in domo Dei mei. Idem sensit Abulensis in idem cap. 9. questione. 4. & ante hos Hieronymus in Traditionibus Hebr. in libr. 1. Pa-

ralipo. in medio ferè, ybi & causam nominis reddit his verbis: Nathinæi, id est, Donati, sunt enim Gabaonitæ, eo quod ad seruiendum dati sunt ad templum Domini à Iosue, & c. Deductum est nomen à verbo נָזַן, quod est, Dedit, dati enim sunt sacerdotibus, vt cæderent ligna, aquamque comportarent in vsum sacrificiorum, primum à Iosue, deinde à Dauide, vt videmus in locis citatis Iosue. 9. & Hefdra. 8. Inde cum sacerdotibus, & Leuitis numerantur apud Hefdræ eodem cap. 8. & cap. 2. † Inter ministros templi numerantur ab Innocentio, libro. 1. de Sacro altaris mysterio, cap. 6. Nazaræi: ita enim ait: Erant autem multi minores sacerdotes, quos Nazaræos communiter appellabant, vnus autem erat summus sacerdos, & c. Certum tamen est Nazaræos nequaquam pertinere ad sacerdotes, neque ad tribum Leui, sed ex quacumque tribu esse poterant, sicut Samsom erat ex tribu Dan, & fuit Nazaræus Iudic. 13. Dicebantur Nazaræi à נָזַן, quod est Segregauit, aut Sanctificauit, quasi segregati à populo, & Deo dicati, quod sponte sua se Deo traderent radentes cæsariem, & abstinentes à vino, & ab vuis, tam recetibus quam ficis, & alia præterea habebant, quæ cum ritu consecrationis tradita sunt Numero. 6. Vbi multa de illis disputat Abulensis. Ex his quidam perpetuum votum habebant, vt Samsom, Iudic. 13: quidam certo tantum tempore obseruabant, de quibus potissimum agitur cap. illo. 6. Numerorum. Ex his veteris legis ministris ortum habuerunt ministri nouæ legis, id est, ad eorum exemplum sunt in Ecclesia constituti: ex cantoribus templi, cantores Ecclesiæ, ex Aharon, & filijs eius, qui componebant lucernas Exod. 27. Acolyti, quos Ceroferarios vocant, ex Nathinæis Subdiaconi, ex Leuitis Diaconi, ex sacerdotibus filijs Aharon presbyteri, ex pontifice episcopi, vt docet Innocentius libro. 1. de Sacro altaris mysterio, à cap. 2. vsque ad septimum: ex Nazaræis verò religiosi orti sunt Deo dicati, & sanctificati. † Scribæ autem, & Pharisæi non numerantur inter sacerdotes, & ministros templi, quo-

Nazaræi.

niam ex omni tribu esse poterant, & in templo non ministrabant, nisi forte sacerdotes essent, vt Hesdras, Hesdræ. 7. Scribæ vocabantur Theologi illius temporis, & legis, qui sacras literas populo interpretabantur, & de dubijs respondebant. Dicti sunt autem סופרים, id est, scribæ, quod solis legem scribere liceret, vt doctis, ne ea scribendo deprauaretur, & quod in legem interpretationes scriberent, Græcè γραμματεῖς, id est, literati, quod sacras literas callerent; aut etiam ab scribendo. Hinc Isai. 33: Vbi est literatus? vbi verba legis ponderans? vbi pro Literatus in Hebræo est, סופר, id est, Scriba. Et Paulus dixit. 1. Corinthio. 1. eadem verba referens: Vbi sapiens? Et vbi habemus: Vbi verba legis ponderans? Paulus dixit, πρὸς γραμματεῖς, id est, vbi scriba? Hos autem credibile est, magna saltem ex parte, fuisse sacerdotes, ad quos pertinet de lege respondere, vt est apud Malach. cap. 2: Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius. † Pharisei ex quacumque tribu esse poterant, si quidem Paulus, qui erat ex tribu Benjamin, Phariseus etiam erat, vt videmus Actor. 23. Erant hi quasi Philosophi Iudæorum, vt docet Iosephus 2. de Bello, cap. 7. & legem interpretabantur, aut potius traditionibus suis corrumpebant. Inde Matth. 7: Admirabantur turbæ super doctrina eius. Erat enim docens eos, sicut potestatem habens, & non sicut scribæ eorum, & Pharisei. Dicti sunt à פרוץ, quod significat diuidere, quod se, quasi iustos à populo separarent, vt autor est Hieronymus in Trad. in Genes. & Matth. 22. siue, vt alij volunt, à פרוץ, quod etiam significat interpretari. Quod de Phariseis diximus, idem de Sadducæis, & Essenis intelligi volumus: erant enim tres sectæ Philosophorum apud Iudæos, vt scribit Iosephus loco citato, & libro. 13. Antiquit. ca. 9. & libro. 18. cap. 2. & alijs sæpe in locis. Esseni facultates in communi possidebant, & à coniugio abstinebant. De eorum placitis, & Phariseorum, & Sadducæorum multa Iosephus in eisdem locis, à quo desumpsit Sixtus Senen. libro. 2. verbo, Traditiones seniorum,

5 † De his legimus Acto. 23: Sadducæi autem dicunt non esse resurrectionem mortuorum, neque angelum, neque spiritum, Pharisei autem vtraque confitentur. Dicti sunt Sadducæi à פדוץ, quod est, Iustificauit, aut, Iustus fuit. Esseni, siue Essæi, vt appellat Philo, à sanctitate dicti sunt, vt quidem putat Philo, in lib. Quod omnis probus liber sit, quod vnde deducat, nescio. Certè, εσσηνία vocant Græci regem apum, aut principem, atque inde dici potuerunt, quasi dignitate præstantes, & alios docentes viuere. Quod autem quidam putant scribas fuisse de tribu Issachar, quoniam. 1. Paralipo. 12. legitur: De filijs quoque Issachar viri eruditi, qui noverant singula tempora ad præcipiendum quid facere deberet Israel, non de eruditione legis intelligitur, vt putauit Abulensis in ca. 49. Genes. in illud: Issachar asinus fortis, & Lyranus in eundem locum Paral: sed de disciplina militari, de qua tunc agebatur, nam initio illius catalogi scriptum est: Iste quoque est numerus principum exercitus, qui venerunt ad Dauid, cum esset in Hebron, &c. Et quamuis eruditi illi fuissent in lege, non tamen inde efficiebatur semper eos huic studio deditos fuisse, aut alios non extitisse ex alijs tribubus, qui scribæ dicerentur. † De Scribarum, qui in Euangelio reprehenduntur, & Phariseorum ortu Hieronymus in illud Isai. 8: Et in petram scandali duabus domibus Israel, hæc scribit. Duas domos Nazaræi, qui ita Christum recipiunt, vt obseruationes legis nõ amittant, duas familias interpretantur Sammai, & Hillel, ex quibus orti sunt Scribæ, & Pharisei, quorū suscepit scholā Akibas, quæ magistrū Aquilę Profelyti autumat, &c. Sammai igitur, & Hillel, non multò prius quā Dñs nasceretur, orti sunt in Iudæa. Et in illud Zacha. 12: Familiæ Semei seorsum ait: In Semei doctores accipiuntur, ex hac enim tribu magistrorū agmina pullularunt. Et in q. 10. ad Algiam, tradit Akibam, Simeonē, & Hillel magistrōs fuisse Phariseorum, Simeonem autem vocat eum, qui Sammai, & Semei dicitur. Ita enim appellatus est à lxx. apud Zacha. cap. 12. Sed ego multò antiquiores esse arbitror, quoniam Iosephus. 13.

An Scribæ fuerunt ex tribui.

Origo Scribarum, & Phariseorum.

Scriba.

Pharisei.

Sadducæi, & Esseni.

Antiquit. cap. 9. docet iam fuisse illas tres sectas tempore Ionathæ fratris Iudæ Machabæi, hoc est, centesimo quadragesimotertio anno ante Christi aduentum. Et libro. 18. cap. 2. de tempore Herodis magni scribens ait: Iudæi patriæ sapientiæ studiosi iam inde à multis retro sæculis in tres sectas erant diuisi. Manifestum etiam est ex verbis Zachariæ citatis, qui meminit Sammai; & à Zacharia vsque ad Christum quingenti plus minus anni sunt. Quamuis igitur nihil de eorum initijs dicit Iosephus, constat tamen multò ante cœpisse quam Dominus nasceretur.

DE VESTIBVS SACERDOTALIBVS generatim, & earum causis.

CAP. V.

EVITARVM nullæ vestes propriæ fuerunt, quoniam non ministrabant in sacrificijs: sed sacerdotes vestes sacras habebant, qui

bus utebantur eo dumtaxat tempore, quo ministrabant, & soli qui ministrabant, vt tradit Iosephus lib. 6. de Bello, cap. 6. Ex his, quædam erant omnibus sacerdotibus communes, quædam propriæ pontificis. Quemadmodum autem nunc episcopi vestes etiam habent presbyteri, & diaconi, & subdiaconi in pontificali ornatu; ita pontifex vestes omnes habebat minorum sacerdotum. Ita cum dixerimus de pontificis vestibus, vniuersum sacerdotalem ornatum descriperimus. De quo egerunt inter alios Iosephus libro. 7. Antiquit. cap. 8. Philo lib. 3. de vita Moïsis, Origenes Hom. 6. in Leuit. Hieronymus in epistola. 127. ad Fabiolam, de veste sacerdotali, cuius initium est: Vsq̄ hodie; Isidorus libro. 19. Etymologiarum, cap. 21. Beda lib. 3. de Tabernaculo, & vasis eius. Nomina igitur horum scriptorum tantum indicabimus. Si quando verò alios, aut hos ipsos in alijs libris, citabimus, locos quoque dicemus. † Similiter quia de his vestibus potissimum agitur Exodi. 28.

cum enarratores Scripturæ nominabimus sine loci indicatione, in commentarijs huius ipsius cap. eorum sententiam expositam esse intelligamus. Vestes numerantur Exod. 28. his verbis: Hæc autem erunt vestimenta, quæ facient. Rationale, & Superhumorale, tunicam, & lineam strictam, cidarin, & balteum. Et in calce eiusdem cap. addit feminalia linea. Finem indicat cum ait: Facient patri tuo Aharon, & filijs eius vestimenta sancta, vt sacerdotio fungantur mihi. Causam efficientem ostendit: Et loqueris cunctis sapientibus corde, quos repleui spiritu prudentiæ, vt faciant vestes Aharon fratri tuo in gloriam, & decorò, in quibus sanctificatus ministret mihi. Hi sunt Beseleel, & Ooliab cum alijs eis adiunctis, vt legimus Exod. 31. De materia ait: Accipientque aurum, & hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & byssum. Quæ omnia explicauimus cum de interiori templi fabrica agebamus libro. 1. capite. 9. Aurum intelligit in fila deductum. Hyacinthum vocat lanam coloris hyacinthini, qui violaceo, atque cœlesti similis est. † Purpuram verò lanam nigrantis rosæ colore subluentem, quam tingebant succo, siue sanguine piscis ex conchyliorum genere, qui Purpura dicitur. Coccus bis tinctus dicitur nunc lana tincta vermiculi puluere, qui in coccis, id est, in granis arbusculæ nascitur, quæ latinè Cusculium dicitur. De qua Plinius libro. 9. cap. 41. Vt autem lana melius hoc laudatissimo colore imbueretur, bis cocco tingebatur, semel cum rudis erat, atque iterum postquam in fila deducebatur. Byssus tenuissimi, & candidissimi lini genus est. De forma autem vestium sigillatim postea dicemus. His coloribus significabatur sacerdotem illum esse summi rerum omnium conditoris, eique sacrificia offerre, nam vt autor est Iosephus li. 6. de Bello, cap. 6. de velo templi agens, (quod ex eadem materia, & eisdem coloribus contextum erat) omnium rerum imaginem præferebant huiusmodi colores. † Coccus igne imitatur, byssus terram, hyacinthus aerè, purpura mare. Coccus quidem, & hyacinthus coloribus

Materia sacrariū vestium

Coccus bis tinctus.

coloribus

*Mystica
causa.*

coloribus, byssus autem, & purpura, origine, nam byssum terra, purpuram mare gignit. Beda cap. 3: Cuncta autem sunt de auro, pretiosisque coloribus, quia nihil vile, ac sordidum in sacerdotis ore, vel opere debet apparere, sed cuncta, quæ agit, vniuersa quæ loquitur, omnia quæ cogitat, & coram hominibus præclara, & in conspectu interni arbitri oportet esse gloriosa. &c. Hoc etiam rectè dicemus, auro significari Diuinarum rerum cognitionem, hyacintho cælestes cogitationes, purpura resistendum esse peccatis, etiam vsque ad sanguinis effusionem, cocco, qui ignem colore imitatur, ardentem caritatem exprimi, qui bis tingitur, vt nullo vnquam tempore decolor fiat, sed quocumque res ceciderint, semper sui similis sit. † Byssus perfectam castitatem indicat, quæ per carnis macerationem augetur, & conseruatur. His enim virtutibus instructos, atque ornatos esse decet sacerdotes Dei, sicut scriptum est: Sacerdotes tui induantur iustitia. Ceterum pretiosas, & elegantes vestes esse voluit Deus, vt intelligeremus optima quæque Deo omnium auctori esse offerenda, & vt dignitas illius ministerij indicaretur, tamque ipsi, qui ministrabant, quam reliquus populus, ad reuerentiam, & ad attentio-rem Dei cultum, ac denique ad religionem excitarentur. Sunt & alia causa, quas reddit Abulensis Exodi. 28. quælibet. r.

Psal. 131

DE FEMINALIBVS.

CAP. VI.

ISSVM est Iosephi, & Hieronymi, atque adeo rerum ipsarum ordinem imitari, & à feminalibus, siue femoralibus incipere. De quibus legimus Exod. 28: *Facies & feminalia lineæ, vt operiant carnem turpitudinis suæ à renibus vsque ad femora, & vteatur eis Aharon, & filij eius quando ingredientur tabernaculum testimonij, vel quando appropinquant ad altare, vt ministrent in Sanctuario, ne iniquitatis rei moriantur.*

Hieronymus: Lineis feminalibus, quæ vsque ad genua, & poplites veniunt, verenda celantur, & superior pars sub vmbilico vehementer astringitur, vt si quando expediti mactant victimas, tauros, & arietes trahunt, portantque onera, & in officio ministrandi sunt, etiam si lapsi fuerint, & femora reuelauerint, non pateat quod opertum est. Inde & gradus altaris prohibentur fieri; ne inferior populus ascendentium verenda conspiciat, vocaturque lingua Hebræa hoc genus vestimenti, *כַּנְתָּוִי*, Græcè *περικελευθία*, à nostris feminalia. Refert Iosephus hæc feminalia de bysso retorta ob fortitudinem solere cõtexi, & postquàm incisa fuerint, acu consui, non enim posse in tela huiusmodi fieri, &c. † In Hebræo est: *פָּנֵי כַּנְתָּוִי*, id est, femoralia lineæ, sed Iosephus, qui (vt ait Hieronymus) testis erat oculatus, non è quouis lino facta dicit, sed è bysso, eaque retorta, vt firmiora essent. Est autem byssus retorta, quæ sit ex lino, quod netur, & postea duplicatur, & torquetur, quæ Hebraicè dicitur *כַּנְתָּוִי שֵׁשׁ*, id est, byssus duplicata, quemadmodum interpretantur Hebræi. lxx. vertunt *βύσσο κελωμένη*, id est, quæ netur, siue torquetur. Ex hac cortinæ tabernaculi fiebant, Exod. 26. & superhumeralæ, Exod. 28: Femoralia autem dicuntur, *כַּנְתָּוִי* à verbo *כָּנַת* id est, collegit, quod Iosephus ita interpretatus est: Quasi dicas constrictorium: quare non habent nomen ex eo, quod duas alas, siue duas oras habeant, vt putat R. David. Feminalia verò, vt Beda capite. 9. & omnes consentiunt, castitatem sacerdotalem significant, quæ firmissima esse debet, & nullo tempore violari; ideo è bysso retorta fiebant feminalia. Nemo enim nescit quam sæpe lino tundatur, & maceretur, donec amisso colore natiuo, album fiat: idque apertè carnis macerationem significat, quæ necessaria est, vt naturali appetitu compresso discat colere castitatem. † Atque hoc est, quod dicitur: Vt operiant carnem turpitudinis suæ, id est, vt quamuis carne content, vt homines, nihil tamen in ea turpe appareat, quod pudorem afferat.

*Byssus re-
torta.*

*Mystica
significatio.*

afferat. Hinc etiam illud Exo. 20. quod attigit Hieronymus: Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudine tua, ac si diceret: Ne ita ad altare accedas, vt tua scelera, & tua impudicitia oculis, ac menti hominum obuersionentur. Est autem castitas adeo propria sacerdotum, vt etiam Virgilius dixerit:

6. *Aene.* Quique sacerdotes casti, dum vita manebat.

DE LINEA STRICTA, & zona.

CAP. VII.

Secunda vestis est, quæ Exo. 28. Linea stricta dicitur: De qua Iosephus. Super hoc, (id est, super feminalia) induit lineam interulam byssinam, è duplicata tela confectam, Chetomene nostris vocatur, significatque ea vox Lineam, Linum enim vocamus Cheton. Id indumentum est tunica talaris corpori adstricta, habens manicas circa brachia, & ipsas strictas, quæ accingitur circa pectus paulò axillis inferius zona lata digitos quatuor, intus inani, ita contexta, vt serpentis extumum videri possit, floribus etiam picturatur puniceis, purpureis, hyacinthinis, & byssinis; stamen verò ex solabyssino constat. Quæ semel atque iterum circa pectus reuoluta ad talos vsque defluit tantisper dum sacerdotes à sacris feriantur: cum verò sacris est ministrandum, ne ventilata sit impedimento, super humerum lætè reijcitur. † Hanc zonam Moses nominauit, Abaneth, nos vocabulo à Babylo-nijs mutuato Emian dicimus, sic enim illi nominant. Sed tunica nusquam sinuatur, habetque circa collum amplam aperturam, cuius oræ vncinis à pectore, & à tergo committuntur. Hæc Iosephus. Atque eadem Hieronymus, nisi quod quædam magis explicat. Secunda, inquit, ex lino tunica est *ποδῆρος*, id est, talaris, appellaturque *כתנת*, id est, *χίτων*, quod Hebraico sermone in lineam vertitur, &c. Græcum vocabulum manifestè ex Hebræo sumptum est. Hanc dicit esse sine ruga, & vt

milites lineas habent, quas camisas vocant, sic aptas membris, & adstrictas corporibus, vt expediti sint vel ad cursum, vel ad proelia, sicut habebat Ioab. 2. Regum. 20: Porro Ioab vestitus erat tunica stricta ad mensuram habitus sui: sic sacerdotes in ministerium Dei paratos vti hæc tunica, vt habentes pulchritudinem vestimentorum nudorum celeritate discurrant.

3 † De zona quam etiam cingulum, vel balteum appellari dicit, Hebraicè *אבנט*, Babylonice, siue Chaldaicè *המיינית*, hæc scribit Iosepho consentiens: Hoc cingulum in similitudinem pellicis colubri, qui exiit senectutem, sic in rotundum textum est, vt marsupium longius putes. Textum est autem subtegmine cocci, purpuræ, hyacinthi, & stamine byssino ob decorem, & fortitudinem, atque ita polymita arte distinctum, vt diuersos flores, ac gemmas artificis manu non textas, sed additas arbitreris. Lineam tunicam, de qua supra diximus, inter vmbilicum, & pectus hoc stringunt balteus, &c. Recentiores addunt hanc tunicam ita fuisse textam, vt oculorum figuras continuis, cõtigiufque ordinibus haberet, vt scutulatæ vestes apud Romanos. Hoc autem ex eo confirmant, quod vbi nos habemus Exod. 28: Stringesque tunicam bysso, id est, cinges tunicam zona byssina, in Hebræo, est: *ושבצתי ושבצתי*, verbum *ושבצתי* vertunt: Oculabis, id est, oculis distingues. † Hæc sententia recentiorum Hebræorum est, Salomonis, Abraham, Saha-dia, quæ placuit Vatablo, nec videtur displicuisse Lipomano in Catena Exodi, cap. 28. & alijs. Verum, vt de Hieronymo taceam, quo nemo est Hebraicarum rerum scientior, valdè mirum est Iosephum, qui quotidie hæc tunica induebatur, non vidisse quod viderunt isti, qui nec vnumquam illam viderunt, nec in aliquo veteri scriptore legerunt. Sed neque Philo hoc dixit, qui Iudæus erat, & doctissimus semper habitus est. Ridèdos ergo cæseo istos cõmentitios oculos in tunica, & illâ translatione: Oculabis tunicam bysso, neque enim id significat verbum *ושבצתי* sed cõstringere, aut ligare. Itaque quod Exod. 28. legimus: Et lineam strictam, pro quo est

est in Hebræo **קִבְּצָה תְּכִתֵּן**, qđ signi-
 ficat: Et tunicam constrictionis, siue li-
 gationis, id est, artē corpus costringen-
 tē. † lxx. verterūt, **Και χιτῶνα κοσμησάντων**,
 id est, Tunicam constringentem, nam
 5 **κόσμησον** nodum significat, siue suc-
 cingulū, & **κοσμήσει**, interprete Suida,
 est **ἀνάδεμα**, id est, vinculū, siue colli-
 gatio, aut, iuxta Hefychiū, **ἐγκάμματα**,
 ἢ **ἐπιλάμα**, id est, Alligatio, siue succin-
 gulum. Similiter vertit Chaldæus,
קִבְּצָה תְּכִתֵּן מְרִמָּץ, i. Et tunicas strictas,
קִבְּצָה enim Chaldæis significat Con-
 strinxit, siue inclusit. Atque hoc ex
 hoc ipso cap. 28. aperte confirmatur,
 est enim hoc verbum in Hebræo, vbi
 nos habemus: Inclusi auro erunt per
 ordines suos, lxx. verterunt: Contecti
 auro, & colligati in auro, Chaldæus: In-
 clusi auro, & ipse Pagninus, qui He-
 bræis subscribit, similiter etiam tran-
 stulit. Inde **קִבְּצָה** ligatura, siue vinci-
 nus, vt tā Hieronymus, quā. lxx. ver-
 terunt, vbi legimus: Facies & vncinos
 ex auro, lxx. **ἀσπίδισκας**. Et paulō antē:
 Sculpes eos nominibus filiorum Israel
 6 inclusos auro, atque circumdatos. In
 Hebræo est: Inclusos ligaturis auri.
 † Quare quamuis probare nobis pos-
 sent hoc verbum significare etiam ocu-
 lis variare, siue distinguere, nequaquā
 hoc ad hanc tunicam accommodare
 deberent, sed veterum sententiæ ac-
 quiescere, cum nullo autore possint
 ostendere talem eam fuisse, & ipsi ne-
 gare non possint verbum Hebraicum
 significare Constringere, aut ligare.

Mystica significatio lineæ strictæ.

Quid significet linea stricta docet
 Beda his verbis c. 8: Cum enim
 constet lino, vel bysso, conti-
 nentiam, & castitatem significari cor-
 poris nostri, strictam habent lineam,
 siue tunicam de bysso sacerdotes, cum
 propositum continentia nequaquam
 eneruiter, & fluxa mente custodiunt.
 Hæc autem linea non solum stricta, ve-
 rum etiam poderis est, videlicet ad pe-
 des vsque descendens, cum continen-
 tia non vnicuique membro violenter
 7 imposita, sed in toto est corpore dele-
 stabiliter consummata. † Hæc etenim
 linea manus, ac brachia debet stringe-
 re sacerdotis, nequid, nisi vtile, faciat,

pectus, ne quid inane cogitet: vētrem,
 ne delicias vltra modum appetendo
 Deum se gulosus facere præsumat: sub-
 iecta etiam ventri membra, ne lasciuie
 do totam sacerdotalis habitus pulchri-
 tudinem corrumpant: genua, ne ab ora-
 tionis instantia torpeant, tibias, & pe-
 des, ne ad malum currant. Induatur er-
 go sacerdos primò linea stricta, vt &
 corpus ab iniquis operibus, & à prauis
 mentem cogitationibus cōpescat, &c.
 Verùm hoc addamus, tunicam esse ta-
 larem, vt castitas ad finem vsque vitæ
 seruetur. Ideò enim Ioseph, qui inter
 fratres iustus perseuerasse describitur,
 solus talarem tunicam habuisse pethi-
 betur Genes. 37. vt scribit Gregorius
 lib. 1. Mor. cap. vltimo.

Mystica significatio zone.

DE zona verò ait in eodem loco Be-
 8 da: † Accingantur filij Aharon tu-
 nicis lineis, vt castitatem habeant. Sa-
 cerdotes accingantur balteis, ne ipsa ca-
 stitas sit remissa, & negligens: ne vento-
 elationis animum perilandī aditū præ-
 beat, ne crescente iniquitate refrige-
 scere faciat caritatem ipsorum, ne bo-
 norum gressus operum iactantia suę præ-
 sumptionis impediatur, ne præpedito
 virtutum cursu ipsa etiam terrestris cō-
 cupiscentiæ sordibus polluta vilescat,
 & ad vltimū autorem suū ad ruinam
 superbiendo impellat. Hæc Beda. Sed
 quoniam non sine causa talis zona ef-
 fecta est, tentemus singula exponere.
 Similis erat pelli colubri, qui senectū-
 tem exuit, vt renouationem veteris ho-
 minis in sacerdote necessariam indi-
 cet, qui per angustum foramen penitē-
 tiæ, & vitæ artioris ingrediens, vt colu-
 ber, nouus homo appareat renouatus
 secundum imaginem eius, qui creauit
 9 eum. † Varietas colorum, florum, simi-
 litudoq; gemmarum, quibus pictura-
 tur, varietatē omniū virtutū significat.
 Hac zona stringit tunicā lineā, quia pa-
 rū est habere castitatē, nisi eā reliquis
 virtutibus ornemus, & cingamus, vt
 parabola fatuarum virginum declarat.
 Immo & ipsa castitas impedit nos
 per elationem, nisi ceteris virtutibus
 constringatur. Semel atque iterum
 hac zona cinguntur sacerdotes circa
 pectus, ne vquam sit castitas sine exer-
 cita-

Matth. 23.

10 citatione virtutum: deinde vt virtutes ostendat debere esse duplices, id est, in pectore, & in opere. Quatuor digitorum latitudinem habet propter quatuor virtutes, quæ vulgò appellantur Cardinales. Ad talos vsque defluit, quia ad finem vsque vitæ virtutes pro-
 10 tendi debent. † Sed cum sacerdos facris operatur, super humerum læuum reijcitur, ne impediatur ministrantem, quia eo tempore etiam ab opere virtutum, quæ intentionem animi ministerio illi debitam impedire possent, abstinendum est. At non propterea studium virtutum abiicitur, sed super humerum læuum, quo onera portantur, reijcitur, vt ostendat sacerdos semper sibi curæ esse virtutes, ac libenter tunc etiam illis operam suam fuisse nauaturum, nisi opus maius, ac Deo acceptius impedirent.

D E T I A R A.

C A P. V I I I.

1 **T**IARAM, siue pileum sacerdotum, qui etiam Cidaribus, & Mitra dicitur, ita describit Iosephus: Super caput autem gestat pileum non fastigiatum, neque totum caput comprehendentem, sed paulò plus quam medium. Est autem tali paratu, vt videatur vitta lineæ sæpe in orbem replicata, & confuta, quam supernè alia tela integit vsque ad frontem descendens, & per superficiem verticis suturarum deformitatem occultans. Hic adaptatur accuratè, ne inter sacrificandum delabatur. Hæc eadem Hieronymus in hunc modum explicat: Quartum genus est vestimenti rotundum pileolum, quale pictum in Vlysse conspicimus, quasi sphaera media sit diuisa, & pars vna ponatur in capite. Hoc Græci, & nostri Tiaram, nonnulli Galerum vocant, Hebræi תיָרָא. Non habet acumen in summo, nec totum vsque ad comam caput tegit, sed tertiam partem à fronte inopertam relinquit, atq; ita in occipitio vitta constrictum est, vt non facile labatur ex capite. Est autem byssinum, & sic fabre opertum linteolo,

vt nulla acus vestigia extrinsecus appareant. † His addit Beda cap. 8: Pileum sacerdotum habuisse coronulas quasdam, quoniam Exo. 39. scriptum est: Fecerunt & tunicas byssinas opere textili Aharon, & filijs eius, & mitras cum coronulis suis ex bysso. Atque has coronulas aureas fuisse putat (licet etiam byssinæ intelligi possent) quoniam Iosephus testis oculatus aureas fuisse testatur. Verum hoc de coronis summi sacerdotis Iosephus scripsit, vt postea videbimus, non de coronulis minorum sacerdotum, de quibus nihil hoc quidem nomine Iosephus, aut Hieronymus, aut Isidorus dixerunt, sed dixit tamen aliquid Iosephus, vnde id intelligi possit, nempe esse in pileo vittam lineam sæpe in orbem replicatam. Illos orbis Scriptura appellat coronulas, atque ideo dixit: *Et mitras cum coronulis suis ex bysso*: tam enim pileus, quam orbis ex bysso erant. † Verum hæc apertius ex verbis Hebraicis intelligemus: nam pro eo quod est in translatione nostra: *Et mitras cum coronulis*, in Hebræo est: *Et mitram, seu cidarin ex bysso, & decorem pileorum ex bysso*. Similiter est in Chaldæo: *Et mitram ex bysso, & gloriam (id est, decorem) pileorum ex bysso*. lxx: *Et cidares ex bysso, & mitram ex bysso*. Quibus verbis manifestè docemur tam mitram pontificis, quam pileos sacerdotum fuisse ex bysso. Quod autem est in Hebræo, *Decorem pileorum*, nonnulli interpretantur, pileos elegantes, vt Vatablus, & alij, quibus assentitur Lipomanus in Catena. Et quidem verbis Hebraicis satis apta est hæc interpretatio, at non verbis nostræ translationis, quam optimè etiam ferunt verba Hebraica. † Hæc autem melius intelligentur si verba Iosephi repetamus non vt versa sunt à Rufino, nec vt habet noua translatio Sigismundi Gelenij, quæ verior est, & correctior, non tamen satis Iosephi sensum explicans, sed vt sunt in Græco. Ita enim ait: *Τὴ δὲ κατασκευὴ τοῦ τῷ ἱερεὶ ὡς ἑφάρυκον ἴσκειν ἐξ ὑφανμάτων λινῶν ταινία πεποιημένη παχέα, καὶ γὰρ ἐπιτυσομένον ῥάπτεται πωλλάκις. Ἐπειτα σινδῶν ἀνάθεν αὐτὴν ἐκπεριρρεχεται διηκῆσα μέχρι μετώπου, πῶτερον φῶ τῆς ταινίας, ἢ τοῦ ἀπ' αὐτῆς ἀπρεπὲς καλῶς ἴουσα.*

Quæ

Quæ ita ad verbum vertuntur: Paratu autem talis est, vt corona videatur ex textura linea vitta facta crassa. Et quod complicatum est, confuitur sæpe. Deinde tela supernè circa ipsum venit descendens vsque ad frontem futuram vittæ, & quod ab ipsa est indecorum, velans. Hæc Iosephus. Si ergo illa vitta crassa linea, idest, ex bysso facta, videtur corona, & sæpe replicetur, & consuatur, cur non illi orbes eiusdem vittæ coronulæ appellentur? Et quoniam iidem pileos ornabant, rectè dictum est: Et decorem pileorum ex bysso.

Pileorum significatio.

† Hoc indumento admonebantur sacerdotes omnes capitis sensus Deo cõsecratos habere, vt ait Beda cap. 8. ne vel oculi viderent vanitatem, vel aures audirent opprobrium aduersus proximum suum, vel os abundaret malitia, & lingua cõcinnaret dolum, &c. Et postea: Mitras cum coronulis habent sacerdotes ex bysso, qui sic visum, auditum, gustum, olfactum, & tactum suum in venustate castimonie custodiunt, vt pro eadem custodia se coronam vittæ, quam repromisit Deus diligentibus se, accipere speret. Et mox: Et rectè sacerdos cum stolis bysinis coronas superadditas gestat, vt & in continentia ipse sua iugiter æterna præmia meditetur, & in prædicatione continentie, vel bonæ operationis, simul eadem gaudia æternæ beatitudinis audientibus promittat: ne si absque spe retributionis pondus imponat laboris, iugum Christi suave, & onus leue asperum suis auditoribus reddat, & durum. Hactenus Beda. † Præterea caput, quia summum membrum est, portionem animæ superiorem designat, hoc est mentem, siue rationem, quæ libera esse non debet, vt derebus Diuinis pro arbitrio suo iudicet, sed vitta byssina constringenda est, vt captiuus fiat intellectus in obsequium Christi. Vitta enim, quia constringit, & byssina est, abnegationem proprii iudicij significat in capite posita. Orbes illi sunt ratiocinationes, quibus sacerdos intelligentiæ suæ persuadet vt Deo subdatur, & verius esse iudicet,

quod fides tradit, quam quod humana ratio excogitauit, ac simul quærit vnde contineat, quod supra rationem est, non esse contra veritatem. Hæ ratiocinationes, quoniam pulchræ sunt, & magnam ei coronam pariunt, satis aptè dicuntur coronulæ nitrarum, siue ornamentum, & decor. Linteolum supernè integens est assensus ipse fidei, qui omnia ambit, & humanæ rationis, ac ratiocinationis defectus occultat.

DE VESTIBVS PONTIFICIS, & primùm de tunica hyacinthina.

CAP. IX.

HIS tantum, quæ hactenus diximus, vtdebantur minores sacerdotes ad ministerium, absque amictu enim tunicati sacra, libationesque peragebant, vt ait Philo. lib. 2. de Monarchia, paulò post principium. Atq; hæc communia illis erant cum pontifice, quid enim habebant minores sacerdotes, habebat & pontifex. Exo. 28: Porro filijs Aharon tunicas lineas parabis, & baltheos, ac tiaras in gloriam, & decorem, vestiesque his omnibus Aharon fratrem tuum, & filios eius cum eo. Quæ supersunt dicenda propria pontificis sunt. In his prima est ea vestis, quæ Exod. 28. tunica dicitur: Hæc autem (inquit) erunt vestimenta, quæ facient, Rationale, & Superhumeralale, tunicam, & lineam strictam. De qua in eodem capite scriptum est: *Facies* & *tunicam superhumeralis totam hyacinthinam: in cuius medio supra erit capitium, & ora per gyrum eius textilis, sicut fieri solet in extremis vestium partibus, ne facile rumpantur.* Hanc Hebraicè vocat Moses מעור האפור. † Est autem מעור vocabulum valde vsitatum in Scriptura, ita differens a כתנו, sicut apud Græcos, χιτων, & ιματιον Matth. 5. apud Latinos tunica, & pallium, sicut in eodem loco legimus: Et ei qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & palliũ. Itaq; כתנו est tunica interior, quo nomine appellata est tunica illa linea sacerdotum: מעור verò est vestis exterior, quod est in Hebræo, i. Reg. 1.

Vers. 4.

Vers. 35.

1. Reg. 2. ubi habemus: Et tunicam par-
uam faciebat ei mater sua, quam affo-
rebat statutis diebus. Et. 1. Paralipo. 15:
Porro Dauid erat indutus stola byssi-
na, & vniuersi Levitæ, qui portabant
arcam. Iob. 1. Tunc surrexit Iob, & sci-
dit vestimenta sua, aut tunicam suam,
vt habent alia exemplaria. Rectè ergo
tunica exterior pōtificis dicitur *ἡ ὑψήθη*,
sed dicitur tunica Ephod, quoniam cō-
iuncta erat cum Ephod, vt mox videbi-
mus. Apud. lxx. dicitur, *ἡ ποδὸς ἡ ποδὸς*
id est, tunica talaris. De qua, & de linea
stricta dictum est Eccles. 45: Circumpe-
des, & femoralia, & humerale posuit,
& in Græco est, *ποδὸς ἡ ποδὸς περισκελῆς*, vide-
tur autē plurali numero dictū *ποδὸς ἡ ποδὸς*,
pro quo interpretēs vertit, Circūpedes.
De hac Iosephus ait: Sed superinducitur
hyacinthinam tunicam talarem, quam
3 nostrates Methir nominant. † Vbi cor-
ruptè legitur Methir, pro Mehil, sicut
& quædam alia vocabula deprauata
sunt in hoc autore, sed multo magis
apud Innocentium tertium, lib. 1. de Sa-
cro alt. myst. cap. 11. & sequentibus. Et
mox: Hæc tunica, inquit Iosephus, nō
erat ē duobus segmentis, vt futuras ha-
beat in humeris, ac lateribus, sed vnica
tela in longum contexta aperturam in
summo habet, non transuersam, sed
in longum descendentem à tergo, &
antè vsque ad medium pectus. Cui de-
coris causa assuta est fimbria, ne scissu-
ra appareat. Eodem modo quā manus
exeruntur, est scissa, & c. His Hierony-
mus nihil addit, nisi hanc tunicam ma-
necas habere eiusdem coloris, quod
neque hic legimus, nec ca. 39. nec cum
Iosephi verbis congruit dicentis: Eo-
dem modo quā manus exeruntur est
scissa. Sed neque Philo, neque aliquis
alius ex veteribus, quos viderim, mani-
cas habere hanc tunicam dixit. Quare
quod scripsit Abulensis quæstio. 16. in
cap. 28. Exodi, Iosephum affirmare
hanc tunicam habuisse manecas consu-
tiles, vitiosa translatione deceptus scri-
psit. Erat igitur tunica hyacinthina, id
est, ex lana violacea, quam pretiosam
fuisse apud veteres Homeri testimo-
nio ostendimus, cum de veli coloribus
4 agebamus. † Quod autē Hieronymus
scribit, fimbriam, quæ erat in apertura
ipsius, ex ipsa esse, id est, non esse assu-

tam, sed simul in eadem contextam,
quod his verbis explicat: Et in superio-
ri parte, quā collo inducitur, aperta,
quod vulgò capitium vocant, oris fir-
missimis ex se textis: Augustinus etiam
existimauit quæst. 118. in Exodum, &
nonnulli alij. Quibus nos assentiri non
possumus, quoniam Iosephus ait: Cui
decoris causa assuta est fimbria, ne scis-
sura appareat. Quare quod habemus
in nostra translatione: *Et ora per gy-
rum eius textilis*, ita intelligendum est,
illam fimbriam ex eadem lana hyacin-
thina esse contextam seorsum, & po-
stea eidem tunicæ assutam. De eius ex-
tremitate ait Dominus Mosi: *Deor-
sum vero ad pedes eiusdem tunica per
circuitum, quasi mala Punica facies ex
hyacintho, & purpura, & cocco bis tin-
cto, & bysso retorta mistis in medio
tintinnabulis, ita vt tintinnabulum sit
5 aureum, & malum Punicum.* † Iose-
phus: Ceterum ima vestis ornabatur
limbo effigie malorum Punicorum di-
stincto, à quo tintinnabula aurea sic de-
pendebant, vt medium esset quodque
malum Punicum inter duo tintinnabu-
la situm, & tintinnabulum inter duo
mala Punica. Hieronymus his nihil
addit, nisi septuaginta duo fuisse tintin-
nabula, & totidem mala Punica. De
quo numero nihil inuenio in Scriptu-
ra, nisi quod Ecclesiasticus ait cap. 45:
Et cinxit eum tintinnabulis aureis plu-
rimis in gyro. Idem cum Hieronymo
scripsit Isidorus lib. 1. Etymol. cap. 21.
de numero malorum Punicorum, &
tintinnabulorum. Cur hoc fiat statim
docet Dominus: *Et vestietur ea Aha-
ron in officio ministerij, vt audiatur sonus
quando ingreditur, & egreditur sanctua-
rium in conspectu Domini, & non mo-
riatur.*

Tunica hyacinthina Allegorica si- gnificatio.

Q Vorsum hæc facta fuerint osten-
dit eorum significatio, de qua le-
gimus Sapient. 18: In veste enim pode-
ris, quam habebat, totus erat orbis ter-
rarum. Quod verbis Iosephi, & Philo-
nis explicabimus. Iosephus: Quin &
pontificis tunica, cum sit lintea, terram
similiter significat, hyacinthus verò pō-
lum,

lum. Per mala Punica fulgetra referens, sicut tonitrua per tintinnabulorum strepitum. † Philo: Hic fuit amictus pontificis. Quid autem sibi velit, & integer, & partes eius, ne id quidem videtur prætereundum silentio. Totus enim totius mundi quædam imago fuit, partes verò, singularum partium. Incipiamus à talari tunica, hæc tota est hyacinthina ad significandam figuram aeris, natura enim aer nigricat, & quodammodo talaris est à Lunari orbe protensus vsque terræ terminos. Vnde etiam tunica à pectore vsque pedes per totum corpus diffunditur. Circa talos habet flores, mala Punica, & tintinnabula. Flores terram significant, in qua florent, & germinant omnia. Mala Punica aquam, *poai*, dictæ à fluendo iuxta Græcam etymologiam. Tintinnabula verò horum elementorum contentum, & congruentiam. Nam nec terra sine aqua, nec aqua sine terra generationi sufficit, sed amborum coitus, & temperatio, &c. † Eadem scripsit libro. 2. de Monarchia, tametsi quod de floribus ait, neque in Scriptura inuenio, neque in Iosepho, neque in Hieronymo. Hieronymus quidem in reliquis sentit cum Philone, in tintinnabulis, & malis Punicis cum Iosepho. Verum accedit ad hæc colorum quatuor varietas, quæ erat in malis Punicis, de quibus hæc scribit Hieronymus Hebræorum sententiam referens: Quatuor colores ad quatuor elementa referuntur, ex quibus vniuersa subsistunt. Byssus terræ deputatur quia ex terra gignitur, purpura, mari, quia ex eius cochleolis tingitur: hyacinthus aeri, propter coloris similitudinem: coccus igni, & ætheri, &c. Idem sentit Iosephus libro. 6. de Bello capite. 6. Quorsum autem pontifex mundum portet in vestibus, statim explicat Hieronymus: Et iustum esse commemorant, vt pontifex creatoris non solum pro Israel; sed & pro vniuerso mundo roget, siquidem ex terra, & aqua, & aere, & igne mundus iste consistit, & hæc elementa sunt omnium. † Et postea: Iustum ergo

erat, sicut supra ex parte diximus, vt pontifex Dei creaturarum omnium typum portans in vestibus suis indicaret cuncta indigere misericordia Dei: & cum sacrificaret ei, expiaretur vniuersalis conditio, vt non pro liberis, ac parentibus, & propinquis, sed pro cuncta creatura, & voce, & habitu precaretur, &c.

Eiusdem Moralis significatio.

QVID verò hæc tunica significet ad mores pertinens Beda eleganter explanat capite. 6. cuius verba redigam in compendium. In eo quod tota vnius coloris est, vita sacerdotis qualis esse debeat manifestè docetur, hoc est, supernis solum desiderijs incessanter intenta, & conuersationem, iuxta Apostolum, habens in cælo, ac sui Saluatoris inde desideranter expectans aduentum. Ad pedes vsque pertingebat, vt ostenderetur nihil in sacerdotali vita infimum, ac sordidum remanere, sed omne, quod ageret, quasi æthereo colore speciosissimum, vniuersa membra eius à capite vsque ad pedes gratia virtutum contexta esse debere. † Item tunica talari sacerdos tota hyacinthina vestitur, vt admonetur opus cæleste non inchoandum tantummodo, verum etiam vsque ad finem in eo esse perseverandum omnibus, qui salui esse voluerint. Tunica namque hyacinthina vsque ad pedes vestiri, est bonis operibus vsque ad finem vitæ huic insistere præcipiente, ac promittente Domino: Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Capitium, siue apertura tunicæ firmissimam oram habet, cum primordium bonæ nostræ actionis forti radice timoris Domini subnixum, & contra omnes insidias hostis antiqui probatur esse munitum. De tintinnabulis verò, & malis Punicis hæc scribit Gregorius in secunda parte Pastoralis curæ, capite. 4. & libro. 1. Epistola. 24: Hinc Moyse præcipitur vt tabernaculum sacerdos ingrediens

Philip. 3

Apoc. 2.

tintinnabulis ambiatur, vt videlicet voces prædicationis habeat, ne superbi spectatoris iudicium ex silentio offendat. Scriptum quippe est, Vt audiatur sonitus quando ingreditur Sanctuarium in conspectu Domini, & non moriatur. † Sacerdos namque ingrediens vel egrediens moritur, si de eo sonitus non audiat, quia iram contra se occulti iudicis exigit, si sine sonitu prædicationis incedit. Aptè autem tintinnabula vestimentis illis describuntur inserta. Vestimenta etenim sacerdotis quid aliud quam recta opera debemus accipere, Propheta attestante, qui ait: Sacerdotes tui induantur iustitiam? Vestimentis itaque illis tintinnabula inhaerent, vt vitæ viam cum linguæ sonitu ipsa quoque bona opera clament sacerdotis. Sed cum rector se ad loquendum præparat, sub quanto cautelæ studio eloquatur attendat, ne, si inordinate ad loquendum rapitur, erroris vulnere audientium corda feriantur, & cum fortasse sapiens videri desiderat, vnitatis compagem insipienter abscindat. Hinc in sacerdotis veste iuxta Diuinam vocem tintinnabulis mala Punica coniunguntur. Quid enim per mala Punica, nisi fidei vnitatis designatur? Nam sicut in malo Punico vnico exterius cortice multa interius grana inueniuntur, sic innumeros Sanctæ Ecclesiæ populos vnitatis fidei contegit, quos intus diuersitas meritorum tenet. &c. † Be-da verò ait loco indicato, malis Punicis multifariam virtutum operationem vno caritatis munimine rectam designari: & ad pedes tunicæ poni tintinnabula, & mala Punica per gyrum, cum ad tantam perfectionem vitæ sacerdos peruenit, vt nihil in illo aliud, quam splendor varius bonorum operum, nihil ab illo aliud, cum os aperuerit, quam suauissimus eorundem operum sonus audiatur. Mala enim Punica fiunt ex quatuor coloribus, qui varietatem virtutum indicant. His verò in medio tintinnabula permiscetur, cum

neque opus sacerdotis vnquam à sonitu verbi, quod loquitur, discrepat, nec à rectitudine operis linguæ sonitus dissentit. Fiantque bina mala circum singula tintinnabula, & circum singula mala bina tintinnabula, cum & omnia quæ loquitur, bonis confirmantur actibus, & vniuersa quæ agit, quam sint rationalia discreto sermonis sonitu produntur. &c. His addamus tintinnabula esse aurea, quia per aurum pretiosissimum metallorum rectè sermones de rebus Diuinis significantur. Deinde hoc aduertendum hæc, & quæ de vestibus pontificis dicuntur, posse ad presbyteros etiam nostros transferri, si dicamus prius maiorem requiri in presbytero Evangelico Sanctitatem, quam in pontifice legis, aut simili quapiam præmuntione vtamur.

DE EPHOD.

CAP. X.

EPHOD HEBRAICè ab **תָּבַשְׂתָּן**, quod est cinctus, Græcè ἐπιούσιος dictus à **λxx**, id est, Superhumeralis, diligenter ab

Scriptura describitur: *Faciunt autem Superhumeralis de auro, & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, & bysso retorta opere polymito (id est, variorum filorum, ac colorum. lxx. ἔργον ὑφαντῶν ποικιλῶν, id est, opus textile variegatoris.)* *Duas oras unctas habebit in vtroque latere summitatum, vt in vnum redeant. Ipsa quoque textura, & cuncta operis varietas erit ex auro, & hyacintho, &c.* Quæ Iosephus ita explicat: Super hanc tertiam (vestem, aut tunicam) etiam num induit vocatam Ephodem Græcicæ eponimi similem. Ea fit hoc modo: Ex varijs coloribus auro intermisso ita contegitur, vt circa medium pectus lacuna relinquatur, maniculis quoque

ita extantibus, vt planè tunica appareat. Verùm Græca Iosephi male versa sunt, quæ ita habent ad verbum: Super his tertium induitur, qui Ephodes dicitur, & Græcanica Epomidi similis est. Fir autem hoc modo: textus deorsum cubitali mensura ex omnigenis coloribus, & auro simul variegato lacunam circa medium pectus relinquit, cum manicisque fabricatus, & omni figura in modum tunicæ factus. Ruffinus vertit: Fir enim hoc modo, vt sit textus eius magnitudine cubiti. Ex quibus videmus Ephod habere non manicas, sed manicas integras. In quo Sixtus Senensis libro. 3. Biblioth. cap. 12. & multi alij errarunt, qui in modum scapularis monastici eum factum esse dicunt. Deinde videmus non protendi ultra cingulum, vt multi volunt, sed vsquè ad cingulum. Ad cingulum vsquè protendi non est dubium, cum Exod. 39. legamus Ephod, & Rationale ligari zona: sed non ulterius, docet Iosephus, qui cubitali mensura eum esse dicit, atque idè dicebatur, ἐπιουβίον, quod humeros tantum cum pectore ornaret. Epomis etiam Græcanica, cui Iosephus eum similem esse dicit, vestis mulsebris est, vt ait Pollux lib. 7. cap. 13. & ab humeris ornandis nomen habuit. Quod ex eo cernitur, quod Athenæus lib. 13. Dipnosophistarum, versus finem versus refert Chæremonis Tragicæ poetæ huiusmodi.

*Iacobat hæc ad albos Luncæ radios,
Ostendens vbera soluta pectoris fascia.*

In Græco ita habent:

*Ἐπειτα γὰρ ἤμην λευκὴ εἰς σελινάφας
φαρμακὰ μακρὰν ἀλιμμένην ἐπιουβίον.*

Vbi bonus interpres Iacobus Dalemehapius epomidem vocauit pectoris fasciam, quod satis cum Græco conuenit. Et in margine adnotat hanc vocem iuxta veteres significasse Strophium, quod Martialis vocat Marellare, quo tumor papillarum cohibetur, vinetum ad humeros. Inde. lxx. duas partes Ephod anteriorem, & posteriorem vocant duas

epomides Exod. 28. & 39. vbi nos habemus: *Das oras iunctas habebis, &c.* Arbitror etiam fuisse infra manicas confutum, aut fibulis connexum, quoniam Iosephus ait eum omni figura similem esse tunica, tunica autem confluuntur ad latera. Hoc etiam significatum patet verbis illis: *Das oras iunctas habebis in utroque latere summitatum, summitates enim vocat extremitates utriusque lateris, &c.* quod fines, & extremitates significat, vt Psalmo. 18: *Et in fines orbis terræ verba eorum.* Omnia confirmantur ex verbis Philonis libro. 2. de Monarchia, qui ita describit Ephod, Hule, (id est, tunica hyacinthinæ) superinduitur textum pectorale thoracis specie, &c. In Græco ἰσχυρὰ καὶ ἀσπίς. & Iosephus libro. 6. de Bello, cap. 6. de Epomide, siue Ephod, ait: Et habitu quidem indumento thoraci similis videbatur. De reliquo eius ornatu hæc scribit idem Iosephus. In utroque autem humero singuli Sardonyches auro inclusi fibularum vice Epomidem adnectunt. His insculpta sunt Iacobi filiorum nomina literis vernaculis linguæ nostratis in utroque lapide sena, ita vt seniores dextrum humerum obtineant, &c. Quibus verbis intelligitur quod ait Dominus: *Sex nomina in lapide vno, sex reliqua in altero, iuxta ordinem natiuitatis eorum.* intelligimus enim in lapide dexteri humeri fuisse nomina sex maiorum natu filiorum, Ruben, Simeonis, Iudæ, Dan, Nephthali, Gad. In sinistro erant Aser, Issachar, Zabulon, Ephraim, Manasses, & Benjamin: hæc enim est ordo natiuitatis eorum, vt constat ex Genesis. 29. & 30. nisi quod Levi demimus, qui erat ordine tertius, & pro Ioseph, qui erat post Zabulon, ponimus duos eius filios, vt explicabimus capite sequenti. Quorsum hoc fiat docet Scriptura: *Et pones in utroque latere Superhumeralis memoriale filiis Israel: portabitque Abaron nomina eorum eorum Dominus super utrumque humerum ob recordationem, id est, vt pontifex ingrediens in Sancta sanctorum nomina populi, pro quo rogaturus est*

Dominum, portet in humeris, vt ait Hieronymus. Beda, capite. 4: Tres enim ob causas Aharon nomina patriarcharum inter sacrificia semper in humeris, sicut & in pectore, portabat, videlicet vt ipse fidem, vitamque patriarchatum meminisset imitari, vt duodecim tribuum, quæ de his natali sunt, orationibus, & sacrificijs memor existeret: vt idem populus scripta in veste præfulis sui patrum nomina videns curaret sedulo ne ab illorum meritis desciscens, ad errorum contagia declinaret. † Ad hoc enim valet quod dictum est: Et pones in vtroque latere Superhumeralis memoriale filijs Israel. Quod verò ait Iosephus, circa medium pectus lacunam relinqui, ita intelligendum est, vt ab Hieronymo exponitur dicente: Contra pectus nihil contextum est, & locus futuro Rationali derelictus. Addit Scriptura: Facies, & yncinos ex auro, & duas catenulas, &c. De quo cap. sequenti dicimus. Intelligimus etiam ex verbis Iosephi duas partes Superhumeralis non fuisse in humeris inter se conlutas, sed illis duabus gemmis, quasi fibulis quibusdam, connexas. Præterea, vbi nos habemus: Duos lapides onychinos, Hebr. Duos lapides , lxx. soli verterunt Smaragdos, Aquila verò, & Symmachus, & Theodotion, Onychinos: Iosephus Sardonychas vocat cū Hebræo, Aquilaque consentiens, vt vel colorem lapidum, vel patriam demonstraret, vt scribit Hieronymus. † Sensit itaque Hieronymus Onychem esse, quam Iosephus vocat Sardonychem. Onyx gemma est translucida colore vnguem hominis referens carnibus impositum, vt autor est Plinius libro. 37. cap. 6. Iosephus autem vocat eam Sardonychem, (quoniam etiam vsus est libro. 6. de Bello cap. 6.) vel quod Sardibus in vrbe Asia minoris inuenta sit, vel quod cum candore paululum habeat ruboris, qui magis in Sarda, siue Sardo lapide emicat. De his gemmis 3. Antiquit. cap. 9. mirum quippiam, & notari dignum scribit idem Iosephus. Ex lapillis, inquit, quos pontifex in humeris gestabat (Sardonyches erant, quo-

rum natura nulli nõ notam narrare superuacuum puto) micabat alter quoties litatum esset, is, qui dextrum humerum occupabat, tantumque fulgorem emittebat, vt procul etiam intuentibus conspiceretur, idque præter naturam suam, & consuetudinem, &c. Duplex tamen fuit Ephod, vt adnotauit Hieronymus in epistola. 127. ad Fabiolam, & in epistola. 130. ad Marcellam. Alter fuit, qualis modo descriptus est, qui solius erat pontificis, alter lineus tantum, quo non solum sacerdotes, & Leuitæ, sed etiam laici utebantur. † Nam de Samuele, qui erat Leuita, legimus. 1. Regum. 2: Samuel autem ministrabat ante faciem Domini puer accinctus Ephod lineo. Et cap. 22: Irruit in sacerdotes, & trucidauit in die illa octogintaquinque viros vestitos Ephod lineo. Et de Dauide, qui neque erat sacerdos, nec Leuita, scriptum est. 2. Regum. 6: Porrò Dauid accinctus erat Ephod lineo, videlicet cum saltaret, & caneret ante arcam Domini. Ex dictis intelligitur Ephod lineum non fuisse vestem sacerdotalem, nec Leuiticam, sed ex similitudine Ephod pontificis factam, vt ab ijs gestaretur, qui quoquomodo Diuino cultui deseruirent. Quod latius exponitur ab Alfonso Abulensi, in libr. 1. Reg. cap. 22. questione. 27.

Duplex
Ephod.

Allegorica significatio Ephod.

Allegoricam significationem Iosephus ita explicat: Epomis etiam vniuersi huius naturam indicabat è quatuor coloribus contexta, quibus aurum accessit, sicut ego interpretor, propter adiunctam rebus omnibus lucem. Duo præterea Sardonyches in vestitu pontificis pro fibulis additi Solis, & Lunæ significationem habent. Philo: At Epomidem cæli figuram esse certis coniecturis colligitur. † Primum è duobus Smaragdis rotundis humeralibus, quos quidam existimant typos Solis Lunæque, sed proprius ad veritatem accedit per hos designari duo hemisphæria. Sunt enim, sicut hæ gemmæ, ambo

Onyx.

Lib. 1. c. 22. q. 27.

ambo inter se paria neutro crescente, decrecente ve secus quam in luna videtur. Attestatur & color, Smaragdo enim aspectus totius cœli est similis. Unde factum est, ut gemma utraque sculperetur sex nominibus, quia utrumque hemisphærum diuiso significo circulo sex signa complectitur. Idè breuius repetit lib. 2. de Monarchia.

Moralis significatio Ephod.

Quod autem ad moralem attinet, quoniam in humeris, ut ait Beda cap. 4. onera portantur, & iuxta Philo. libro. 3. de Vita Moïsis, per humerum significatur operatio, quod per Superhumeralis pontificis, nisi labores bonorum operum, quæ iugiter coram Domino ferri debent, ostenduntur? Superhumeralis ergo illud Euangelicum onus accipiamus, de quo Dominus ait: Iugum enim meum suauis est, & onus meum leue. De auro fit, ut ante omnia inhabitu sacerdotis intellectus sapientiæ principaliter emicet. Cui hyacinthus, qui aërio colore resplendet, adiungitur, ut per omne, quod intelligendo penetrat, non ad fauores infimos, sed ad amorem cœlestium surgat. † His purpure permiscetur, ut sacerdotale cor, cum summa, quæ prædicat, sperat in semetipso, etiam suggestiones vitiorum reprimat, eisque ex regia potestate contradicat, & nobilitatem semper intime regenerationis aspiciat, & cœlestis regni sibi habitum moribus defendat. Quamuis in purpura effusio etiam sanguinis pro Christo intelligitur, & passionum tolerantia, quæ merito super sacerdotis humeros resulget, ut ipsum ad patiendam aduersa semper doceat esse paratum. His coccus bis tinctus adiungitur, ut ante oculos Dei omnia virtutum bona caritate decorentur. Quæ scilicet caritas, qua Deum simul, ac proximum diligit, quasi ex duplici tinctura fulgescit. Adiungitur & byssus torta, quia tunc castimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cum per abstinentiam caro fatigatur. Duæ oræ Superhumeralis sibi inuicem copulantur, dum omnia, quæ foris bona monstramus, intus pura, & simplici intentione Deo placendi gerimus. Et hoc

in utroque latere Superhumeralis, ut inter aduersa, & prospera, concorditer semper actione, & cogitatione conditori nostro seruiamus. † Pontifex in Superhumerali nomina gessit Patriarcharum, cum doctor quisque, siue presul Ecclesiæ, in omnibus, quæ agit, patrum precedentium facta considerat, atque ad eorum imitationem vitam dirigere, & onus Euangelicæ perfectionis ferre satagit. Quæ videlicet nomina patrum aptè in lapidibus pretiosis sculpi iussa sunt, lapides quippe pretiosi opera sunt virtutum spiritualium. Habentque sacerdotes in humeris lapides pretiosos, & in eis nomina patrum scripta, cum & ipse claritate bonorum operum cunctis admirandus extiterit, & eandem claritatem non à se nouiter inuentam, sed antiqua sibi patrum auctoritate traditam esse docuerit. Duplici autem ratione hæc in humeris portat, ut & ipse præceptis Dominicis humiliter subditus incedat, & auditoribus suis semper cœlestia, siue sua, siue patrum exempla, quæ sequantur proponat. † Aptè etiam iidem lapides includi auro, atque circumdari iubentur. Auro namque vel intellectus, vel certè caritas inlinuatur, quia sicut aurum metallis, ita caritas virtutibus præstat ceteris. Includuntur auro lapides, cum operatio virtutum adeo puro vndique intellectu circumspicitur, ut nihil in eis vitiorum latere, nihil remanere sordidum permittatur: Cum ipsæ virtutes ita vinculo caritatis continentur, ut nulla rerum mutabilitate à suo statu decidere, nunquam de habitu sacerdotis torpente mentis custodia valeant prælabi. Omnia ex Beda breuiter collecta. Quibus hoc addimus, Superhumeralis manicas habere, quia onus, quod imponitur, utraque manu complectendum est. Pectus tegit, & ultra zonam non transit, quia tantum est in bono opere elaborandum, quantum Deum velle cogitabimus, & ultra virtutum limites progrediendum non est, quæ in zona significantur, ut diximus ca. 7. nu. 9.

(?)

DE RATIONALI

CAP. XI.

RATIONALE non noua vestis est, quamuis ab Hieronymo distinctionis, & perspicuitatis causa quæ in duâ ponatur: sed pars quædam, atque ornamentum insigne Superhumeralis, quam tamen nos ab eo separauimus, quoniam multa habet contemplatione digna. De qua Dominus hæc Mosi præcepit: *Rationale quoque iudicij facies opere polymito iuxta texturam Superhumeralis, ex auro, hyacintho, & purpura, coccoque; bis tincto, & bysso retorta. Quadrangulum erit, & duplex. Mensuram palmi habebit tam in longitudine, quam in latitudine, &c.* Hieronymus: Septimū vestimentum est mensura paruum, sed cum ceteris supradictis sacrarius. Intende quæso animum, vt quæ dicuntur intel- ligas. Hebraicè vocatur *רִתּוֹן*. Græcè autem *λόγιον*, nos Rationale possumus appellare, vt ex eo ipso statim nomine scias mysticum esse quod dicitur. Pannus est breuis ex auro, & quatuor in- textus coloribus, hoc est, iisdem, qui- bus & Superhumeralis, habens magni- tudinem palmi per quadrum, ne facile rumpatur, &c. † Causa nominis Græci, & Latini ex ijs, quæ dicemus, intel- ligetur; nam Hebræum noui Hebræi tradunt significare Pectorale, quod su- per pectus ponatur. Sed vt aliorū mul- torum, ita etiam huius vocabuli pro- prietatem ignorant, vt ex Iosepho in- telligi potest, dicente: Id vocatur Es- sen, ac si dicas, *λόγιον*, id est, Rationale. Vbi corruptè legitur semper Essen, pro Hosen. Ac ne dubitemus vtrum pal- mus mensura sit quatuor digitorum, vt sæpe apud Latinos, an maior: ambi- guitatem substulit Hebraicum nomē, *רִתּוֹן*, quæ mensura est duodecim di- gitorum, siue dimidium cubiti, & Spi- thama, quo. lxx. & Iosephus vsi sunt. Hic pannus, siue frustum, aut, vt Iose- phus ait, *σπειρίσματα*, implēt omninò la- cunam illam, quam relictam esse dixi- mus in Superhumerali, quare merito non tam nouum vestimentum dicen- dum est, quam pars Superhumeralis. Copulabatur autem cum Rationali hoc modo: *Facies in Rationali catenas sibi*

in vicem coherentes ex auro purissimo, & duos anulos aureos, quos pones in vtraque Rationalis summitate, &c. † Hoc Iose- phus ita exponit: Id committitur cum tunica (id est, cū Superhumerali, quod tertiam tunicam appellat) anulis au- reis per singulos angulos ex oris tuni- cæ, ac Essen is extantibus intercurrente tania hyacinthina, & ne quid inter circulos hiet, filo hyacinthino futu- ram explente, &c. Itaque Rationale non assuebatur humerali, sed alligaba- tur. Erat autem Rationale duplex, vt diximus, id est, tela duplici contextum, vt sustinere posset pondus gemmarū, quæ in eo ponebantur. Facies eius in- terior habebat in quatuor angulis qua- tuor anulos aureos, quibus in Superhu- merali respondebant alij quatuor. Vtrique, id est, tam Rationalis, quam Superhumeralis anuli, copulabantur inter se vitta quadam hyacinthina. Deinde si quid fortè vacui inter circu- lum, & circulum relinqui videbatur, filo hyacinthino explebatur. Facies ex- terior habebat in duobus angulis supe- rioribus duos anulos aureos eminen- tes, quibus catenæ aureæ inferebantur, quoniam anuli priores (vt Iosephus ait) non possent gemmarum pondus sustinere. † Ascendebant autem catenæ (vt testantur Iosephus, & Hierony- mus) per fistulas quasdam ad humeros, & adnectebantur circulis aureis, qui erant at ergo in summitate posterioris partis Superhumeralis. Fiebant autem fistulæ ob pulchritudinem, vt ait Hie- ronymus. Ex quo Erasmi error prodit- tur, qui pro Fistulas, putauit legendum Fibulas apud Hieronymum. Atque ita his catenis & Superhumeralis sustine- batur, ne desluere posset, & Rationale separari non poterat à Superhumerali, immò ita iungebatur inter se, vt vnate- xura contra vidētibus putaretur, vt scri- bit Hieronymus. Anuli autē superhu- meralis, quibus catenæ Rationalis infe- rebatur sunt illi ipsi, de quib⁹, cū de Su- perhumerali ageret Moses, dixit: *Facies & vncinos ex auro, & duas catenulas auri purissimi sibi in vicem coherentes, quas in- feres vncinis.* Ac propterea Iosephus, & Hieronymus, cum de Superhume- rali agerent nihil de his vncinis, & ca- tenulis dixerunt, quia dicturi erant, cum

Vers. 15.

Vers. 16

2

4

Vers. 13

Vers. 22

cum ad Rationale peruentum esset, quos nos imitati sumus. † Catenulas autem sibi inuicem coherentes dicit catenulas duplicatas, quarum extremae partes iunguntur inter se, ac simul terminantur. Pro, *Sibi inuicem coherentes*, in Hebr. est, *נִבְרָבָב*, id est, quarum termini inter se iunguntur, lxx. *κατ' αλληληγενην εν αρθεσιν*, id est, commistis in floribus, id est, quarum partes copularentur inter se extremitate quadam in modum floris facta. Atque ita esse haec intelligenda ex eo videmus, quod si simplex catenula esset, in vtraque extremitate vncinū habere oportebat, vt & cum Rationali, & cum Superhumerali iungeretur. Nunc autem vnum tantum habet, quo connectatur superhumerali. *Catenasque aureas* (inquit) *iungens anulis, quae sunt in marginibus eius, & ipsarum catenarum extrema duobus copulabis vncinis in vtroque latere Superhumeralis*. Erat igitur catena non simplex, sed inserta per anulos Rationalis duplicabatur vsque ad superhumerali, & ibi ambae eius extremitates vncino adnectebantur anulo superhumerali. Præterea si illud: *Sibi inuicem coherentes*, diceretur propter partes catenae sibi inuicem connexas, satis improprie dictum esset, nec enim pars catenae dicitur catena, sed multae eius partes sibi connexae. In Rationali erant duodecim gemmae quatuor ordinibus dispositae. In primo ordine, sive, vt habet nostra translatio, *In primo versu*, (quod ordo ille versus scriptus videatur) erat lapis Sardius, & Topazius, & Smaragdus. In secundo Carbunculus, Sapphirus, Iaspis. In tertio Ligurius, Achates, Amethystus. In quarto Chrysolitus, Onychinus, Beryllus. Includi, inquit Moyses, auro erunt per ordines suos, habebuntque nomina filiorum Israel. Duodecim nominibus exalabantur, singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus. † Nec verò arbitror in his nominibus fuisse positum nomen Leui, vt existimauit Abulenſis, sed loco Iosepho positos esse duos eius filios Ephraim, & Manasse, quos Iacob adoprauit, & dici voluit suos, & singuli suae tribus principes erant, ita tamen vt Ephraim, qui minor natu erat, ponatur ante Manasse, quoniam a Iacob prælatus est

Ephraim maiori fratri, vt videmus Genes. 48. Causa est quod si ponebatur Leui, necesse erat præteri Ephraim, aut Manasse, atque ita non essent in lapidibus nomina duodecim tribuum, semper enim duodecim tribus intelliguntur exclusa tribu Leui. Quare nec sacerdos pro hac tribu oraret, nec eius recordari videretur, quod illa ferre non posset. Nam tribus Leui non præteribatur, etiam si ponerentur duo filij Iacob, quoniam ipse pontifex, & omnes sacerdotes, ac ministri templi erant ex tribu Leui, & eam representabant, talesque futuri erant, vt ipsi potius pro alijs orarent, quam alij pro ipsis. Hoc Iosephus significauit, cum dixit: His erant sculpta filiorum Iacobi nomina, quos tribuum autores habemus, &c. Et postea cap. 11. ait: Pro Leui autem alij legit inter autores tribuum Manasse Iosephi filium, & Ephraemem pro Iosepho. Hos enim Iacobus in adoptionem a Iosepho impetrauerat, sicut supra diximus, &c. Atque idcirco Ephraim, & Manasse filij etiam vocantur Iacob, & vt filij Iacob, acceperunt hereditatem quoniam ipse Iacob dixit Genes. 48: Ephraim, & Manasse, sicut Ruben, & Simeon, reputabuntur mihi. Reliquos autem quos genueris, tui erunt, & nomine fratrum suorum vocabuntur in possessionibus suis. Atque idem est iudicium de nominibus scriptis in duobus lapidibus Superhumeralis. Hos autem lapides non casu esse positos in Rationali, sed mysterij causa, dubium non est: cum enim dixisset Dominus: Ponesque in eo quatuor ordines lapidum, nec Moſi optionē lapidum dedit, nec loci, sed certos lapides signauit, certūque cuique locum dedit. Mysteriū omnino illud esse existimo: quod est in Apocal. 21. c. in duodecim lapidibus pretiosis, qui vrbis illius celestis fundamenta esse dicuntur: Et fundamenta, inquit, muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum Iaspis, secundum Sapphyrus, &c. † Vt ergo ibi lapides positi sunt, quorum singuli virtute, & proprietate sua singulorum Apostolorum virtutes referrent: ita hic lapides sunt electi, qui patriarcharum, & posteriorum illorum virtutibus responderent.

Vers. 24.
Vers. 25
Gemma Rationalis
Vers. 17
Vers. 18
Vers. 19.
Vers. 20
Vers. 21.
An in Rationali esset nomen Leui.

Quod & Hieronymus sensisse videtur, cum ait: Et sub horum nominibus, & specie, virtutum vel ordo, vel diuersitas indicatur. Atque hoc multò melius cognosceretur, si & lapidum virtutem exactè teneremus, & patriarcharum mores, resque gestas sacra Historia plenius docuisset. Conabimur tamen omnia explicare, quantum licebit, ea maximè sequentes, quæ de duodecim patriarchis scripta sunt Genes. 49. & Deut. 33. Nec verò nos mouere debet quod hic scripsit Thomas Caietanus: De nominibus autem lapidum ne sis sollicitus, quia periisse aiunt apud Hebræos notitiam nominum propriorum lapidum, animalium, atque locorum. Perijt sanè, sed apud recentiores Hebræos. quare quæ de illis scribunt, aut ipsi, aut eorum sectatores, contemnenda sunt, nisi vbi cū veteribus consentiunt. At nos eos sequimur, apud quos harum rerum notitia non perierat, sed quid Hebraica nomina valerent egregiè nouerant: lxx. interpretes loquor, & Iosephum, & Hieronymum. Hi nobis ea in Græca verterunt: Græca autem quam vim habeant, nobiles scriptores Græci, ac Latini docent.

Sardius
Rubens.

¶ In primo ordine primus est Sardius, qui & Sarda Plinio dicitur lib. 37. cap. 7. hic translucet, & ignis habet speciem. Conuenit hoc Ruben, qui prius igne libidinis incensus ad patris concubinam accessit, & sicut Sardius translucet, ita eius ignis patri notus fuit. Genes. 35: Abijt Ruben & dormiuit cum Bala concubina patris sui, quod illum minimè latuit. Inter translucentes lapides nullus tardius suffuso humore hebetatur, quam Sardius, vt ait Plinius: ita Ruben tardius, ac minùs quam reliqui fratres suffuso inuidiæ humore hebetatus est, id est, fulgorem suum amittit, cum de occidendo Ioseph agebatur Genes. 37. Reperiuntur etiam, vt idem scribit, circa Aegyptum Sardij, qui bractea aurea sublinuntur, talemque hinc Sardium fuisse probabile est, cum circa Aegyptum fuerint filij Israel, quo tempore hæc fiebant. Igitur Ruben, tametsi in eo, quod foris apparebat, particeps parri cidij illius, videretur, tamè inferius bracteas aureas habebat, quia

caritatem in corde seruabat, & Ioseph incolumem seruare cupiebat, vt legimus Genes. 37.

10 ¶ Secundus lapis est Topazius, qui Topazius viridis est, & omnib⁹ eius coloris gemmis præfertur autore Plinio lib. 37. capite. 8. Significat Simeonis præsentem animum, & timori non cedentem, qui cum fratre Leui stuprum sororis Dinæ plurimis interfectis vindicauit Genes. 34.

Tertius Smaragdus, qui maximè viridis est, & oculorum aciem lassam recreat, & gratissimi coloris est, ex Plin. lib. 37. cap. 5. Si tertius patriarcharum esset Leui: sacerdotium, & doctrinam posterorum eius animos omnium recreantem significaret. Sed quia non eum in hoc lapide, sed Iudam positum putamus, significat eius fortitudinem, & regiam potestatem in hac tribu, quæ semper vsque ad Christum quadam tenus ratione mansit, in quam vniuersus Israel oculos cum lætitia conuertebat, vt per eam ab hostibus liberaretur. Et quia hic lapis Diuinæ naturæ similitudinem habet in multis, vt diximus in cap. 4. Apocal. num. 11. quæ semper viret, & pulcherrima est, cum summaque voluptate spectatur: rectè tribuitur Iudæ, ex cuius tribu natus est Christus verus Deus, & homo semper viuens, & genus humanum æterna donans libertate.

Smaragdus
Iudas.

11 ¶ In secundo ordine primus lapis est Carbunculus: de quo Plin. lib. 37. ca. 7. de ardentibus gemmis sermonem instituens ait: Principatum tenent Carbunculi à similitudine ignium appellati, cum ipsi non sentiant ignes, ob id à quibusdam apyroti vocati. Hic lapis tribuitur Dan propter tribum eius, cuius magna fuit fortitudo, quæ ad similitudinem ignis exussit urbem Lais Iudic. 18: Et maximè propter Samsonem, qui velut ignis quidam fuit in Palæstinis. De hac fortitudine scriptum est, Deut. 33: Dan catulus leonis.

Carbunculus,
Dan.

¶ Secundus lapis est Sapphirus, quæ cælestis coloris est, id est, cærulea, & aureis punctis collucens, vt ait Plin. libro. 37. cap. 9. Indicat cælestes mores nonnullorum Apostolorum, qui fuerunt ex tribu Nephthali, vt est in Psalmo. 67: Principes Iuda duces eorum, principes

Sapphirus,
Nephthali.

principes Zabulon, & principes Nephthali. Aurea puncta Sapphiri significant verba Apostolorum de Diuinis mysterijs. Genes. 49. scriptum est: Nephthali ceruus emissus, & dans eloquia

12 pulchritudinis. † Apostoli enim, quasi cerui emissi à Christo, velociter per orbem terræ discurrerunt emittentes pulcherrima, ac saluberrima eloquia.

Iaspis, Gad. Tertius est Iaspis, pulcherrima gemma, virens, & translucens, & magnæ firmitatis. Lege Plin. lib. 37. cap. 8. Indicat magnam, & manifestâ omnibus fortitudinem tribus Gad, & sanctitatē ipsius patriarchæ. Deut. 33: Benedictus in latitudine Gad, quasi leo requieuit, cepitque brachium, & verticem, & c.

Ligurius, Afer. In tertio ordine primus est Ligurius, pro quo Græcè legitur λιγύριον, Quare malè in quibusdam codicibus Latinis, & apud quosdâ scriptores legitur Lyncurium. In quo etiam lapsus est Sigis-

13 mundus Gelenius, qui in translatione Iosephi vertit Lyncurium, cum in Græco sit λιγύριον, & in veteri Ruffini translatione, Ligurius. Etenim Lyncurium non est gemma, sed quod Latine dicimus Succinum, aut electrum, quod, vt

nomē indicat, ex vrina lyncis fit. † De quo Plinius refellens eorum sententiâ, qui gemmam esse crediderunt, hæc scripsit lib. 37. cap. 3: De Lyncurio proximè dici cogit autorum pertinacia. Quippe, etiam si non electrum id esset, gemmam esse contendunt. Fieri autem ex vrina quidem lyncis, sed egestam terra protinus bestia operiente eam, quoniam inuideat hominū vsui. Esse autem, qualem in igneis succinis, colorem, scalpique. Ego falsum id totum arbitror, nec visam in æuo nostro gemmam ullam ea appellatione, & c. Ego sit ne gemma lyncurium, vt Theophrastus in libro de Lapidibus, & alij, quorum meminit Plinius, voluerunt,

14 an non sit, hoc quidem in loco non admodum contenderim, quamuis si ex lyncis vrina succinum fit, quomodo gemma fieri possit, non video. Hoc dico, gemmâ ex vrina lyncis adeo pretiosam fieri, vt inter pulcherrimas gemmas Rationalis poneretur, non esse ad

curium Græcè dicitur, lxx. autem, & Iosephus non λιγύριον scripserunt, sed hic λιγύριον, illi, λιγύριον, quod nihil ad lyncurium. Ex quo intelligimus cur Hieronymus dixerit: Satisque miror cur hyacinthus pretiosissimus lapis in horum numero non ponatur: nisi forte ipse est alio nomine lyncurius. Scrutans eos, qui de lapidum scripsere naturis, atque gemmarum, lyncurium inuenire non potui, & c. Vbi vtroque in loco non Lyncurium, sed in primo Ligurius, in altero Ligurium legendum est, in quo lapsi sunt Erasmus, & Marianus Victorius in scholijs Hieronymi. Etenim lyncurium multis in locis inuenire potuit Hieronymus apud huiusmodi scriptores, cum Plinius affirmet se eorum pertinacia cogi ad agendum de lyncurio. † Mihi suspicio est ligurium genus esse carbunculi, cuius meminit Plinius libro. 37. ca. 7. his verbis: Est & Anthracitis appellata, in Thesprotia fossilis, carbonibus similis. Falsum arbitror quod & in Liguria nasci tradiderunt, nisi forte tunc nascebatur. Esse in ijs & præcinctæ candida venatraduntur. Harum igneus color, vt superiorum est: peculiare quiddam, quod iactatæ in ignem, velut mortuæ, extinguuntur, contra aquis perfusæ exardescunt, & c. Fortè hæc gemma, quam prisca autores in Liguria nasci tradiderunt, inde etiam apud veteres dicta est, λιγύριον, aut Ligurium, nam Y pro, V, ponit, & in V pascim verti videbunt qui obseruauerint. Conuenit Afer propter eius caritatem, & copiam spiritualium bonorum in terræ bonis indicatam. Genes. 49: Afer pinguis panis eius, & præbebit delicias regibus. Deut. 33: Benedictus in filijs Afer, sit placens fratribus suis, & tingat in oleo pedem suum, & c.

16 † Ascensor cæli auxiliator tuus. † Secundus lapis est Achates. Plinius libro. 37. cap. 10: Achates in magna fuit autoritate, nunc in nulla est: reperta primùm in Sicilia iuxta fluum eiusdem nominis, postea plurimis locis, excedens amplitudine, numerosa variatibus diuersis mutantibus cognomina eius, & c. Isidorus libro. 16. Etym. capite. 10. addit: Est autem nigra habens in medio circulos nigros, & albos, iunctos, & variatos, & c. Tribuitur Issa-

*Achates
Issachar*

char propter varietatem virtutum, & propter sanctitatem tribus eius, quæ cum esset in tenebris, id est, inter peccatores, candorem non amisit, & peccatores ad iustitiam vocavit. Deut. 33: Et Zabulon ait: Latere Zabulon in exitu tuo, & Issachar in tabernaculis tuis. Populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas iustitiæ, id est, Tantæ pietatis erunt, ut ad templum vocet alios, & victimas Deo gratissimas immolent.

¹⁷ *Amethystus*
Zabulon. Tertius lapis est Amethystus, quæ advini rubri colorem accedens tandem in violaceum, definit, ex Plin. libro. 37. cap. 9. Significat caritatem, & mores cœlestes Zabulón, & tribus eius, de qua dictum est, quod modo retulimus: Populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas iustitiæ. Præsertim cum & ex hac tribu quidam apostoli fuerint, ut ex Psalm. 67. intelligimus: Principes Iuda duces eorum, principes Zabulón, & principes Nephthali.

Chrysolithus
Ephraim In quarto ordine primus lapis est Chrysolithus, quæ aureo colore translucet, ut ait Plin. lib. 37. cap. 9. siue ut Isidorus scribit lib. 16. Etym. cap. 14. auro similis est cum marini coloris similitudine. Datur Ephraim propter regiam potestatem, quam eius tribus habuit in Ieroboham, & eius posteris, & quod quasi mare multiplicatus sit. Ita de eo dixit Iacob Genes. 48: Et semen illius crescit ingentes.

¹⁸ *Onychinus*
Manasses. Secundus est Onychinus. Onyx, siue lapis Onychinus, ab humani unguis similitudine carni impositi dictus est, autore Plinio lib. 37. cap. 6. Candorem virtutum significat, qui fuit in Ioseph patre Manasse, & in ipso Manasse, cum caritate coniunctum, & cum humanitate.

Beryllus
Beniamin. Ultimus omnium lapis est Beryllus viridis gemma, quæ sexangula forma politur, quoniam hebescit quasi color eius surdus repercussu angulorum excitetur. Ex Plinio libro eodem, cap. 15. Convenit Beniamin, qui perfectione virtutum, quæ senario numero designatur, à Deo expolitus est, & mirum fulgorem emisit. Sed maxime illi tribuitur propter apostolum Paulum, qui fuit ex eius tribu. Deut. 33: Et Beniamin ait: Amantissimus Domini, habi-

tabit confidenter in eo: quasi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros illius requiescet. Hoc est: In eo Dominus confidenter habitabit, quasi in thalamo suo, & inter humeros eius, hoc est, Onus eius erit, ipsum solum portabit Beniamin, nec alij se subiciet.

DE DOCTRINA, ET VERITATE, QUÆ ERANT IN RATIONALI.

CAP. XII.

¹ **S**UPEREST etiam num Rationali aliquid, & quidem magnum, & valde difficile explicatu, de quo ait Dominus: Pones autem in Rationali iudicij Doctrinam, & Veritatem, quæ erunt in pectore Aharon, quando ingredietur coram Domino, & gestabit iudicium filiorum Israel in pectore suo, in conspectu Domini semper. Vbi habemus Doctrinam, in Hebræo est *דוּרְמִין*, id est, lumina, siue illuminationes, quod est, Doctrinam valde illuminantem, lxx. *τὸ δὲ δῶρον*, id est, manifestationem, idem Hieronymus vertit, Doctrinam. Pro Veritatem, est *דוּרְמִין*, id est, perfectiones. In quo est difficilis, & permolesta quæstio, ubi nam, & quomodo fuerint in Rationali, siue Vrim, & Thummim, siue Doctrina, & Veritas: utrum aliquid in illo positum fuerit, quod hæc duo significaret, an potius Hebraicis literis scriptum fuerit, Vrim, & Thummim. Si scriptum dicat, quomodo hoc Scriptura tacuit? Quomodo in tam exiguo spatio, quod vix duodecim lapidibus satis fuisse videbatur, tot literæ scribi potuerunt? Si aliquid positum est hæc duo significans, quodnam illud est, & ubi positum? Si neutrum dicas, quomodo fuerint in Rationali Doctrina, & veritas?

² † Caietanus de hoc ita scripsit: Quid intelligatur nominibus Vrim, & Thummim, nullus (quantum nouimus) hæcenus explicauit. Diuersi diuersa dicunt, nec certi aliquid habetur, &c. R. Dauid in libro Radicum ait: Non est manifestum apud nos quid hæc significet, &c. Atque ut res erat obscura, multa de ea, ac mira dicta sunt. Augustinus Quæst. 117. in Exod. ait: Quid sibi hoc velit,

Exod. 28.
Vers. 30.

Quid sint
Vrim, &
Thammim.

velit, vel in qualire, vel metallo poneretur super Rationale Demonstratio, & Veritas, (quoniam talia dicit fieri in veste sacerdotis, quæ corporaliter fiunt) inuenire difficile est. Fabulantur tamè quidam lapidem fuisse, cuius color, siue ad diuersa, siue ad prospera mutaretur, quando sacerdos intrabat in Sancta, &c. R. Salomon Scripturam dicit fuisse nominis Dei, quam ponebant intra duos pannos Rationalis, per quam Deus lucere faciebat, & perficiebat verba sua. Cuius sententiam latius retulit Vatablus, & secutus est Augustinus Eugubinus in Annotationibus in Pentateuchum. † Alij dicunt fuisse quædam multiplici figura distincta, & clara, ac lucida, speculique instar tersa, quæ latebant inter duos pannos Rationalis; alij laminas quasdam fuisse. Hugo S. Victoris in Annotationibus in Exodum affirmat hæc nomina Hebræa scripta fuisse in textura ipsius Rationalis, quod Augustino in eadem quæstione minimè displicuit. Immo & Philonis eadem sine dubio sententia est, qui libro. 3. de Vita Moïsis ait: τὸ δὲ λογίον τετράγωνον, διὰ τὸ εἶναι κατεσκευασμένον, ὡς ἀσπίδα, ἵνα διὰ τὸ ἀρετὰς ἀγαλαματοφορεῖν, δηλώσιν τε, καὶ ἀληθεύειαν. Hoc est. Rationale autem quadrangulum duplex factum est, tamquam basis, vt duas virtutes depictas ferat, Manifestationē, & Veritatem. Et lib. 2. de Monarchia: ἐπὶ δὲ τὸν λογίον διὰ τὰ ὑψόσματα καταπούθει, ὡς ὁ σαγορέων, τὸ μὲν δηλώσιν, τὸ δὲ ἀληθεύειαν. Hoc est, In Rationali autē duas texturas variavit, appellās hanc quidē Manifestationē, illam autem Veritatem. Græca retuli, quoniam Latina nō satis aptè versa sunt. F. Hieronymus ab Oleastro in Commentarijs huius capituli affirmat lapides pretiosos illos dici Vrim, quia fulgebant, & splendorem, ac lucem emittebant, Thummim verò, id est, cōpletiones, seu perfectiones, scilicet, lapidum, aut completos, & perfectos lapides, quoniam Exod. 25. vbi nos habemus: Et gemmas ad ornatum Ephod, ac Rationale, in Hebræo est: Lapidum plenitudinum, seu completionis, quod cōplerent Rationale. At, præterquam quod eius interpretatio à veterum sensu abhorret: si ita res se haberet, cur postquam lapides iussit Dominus po-

ni, iterū dicat: Et pones Vrim, & Thummim in Rationali? &c. † Mihi probabilissimum omnium videtur Vrim, & Thummim esse duodecim illos lapides Rationalis inscriptos nominibus duodecim patriarcharū, quatenus per eos Deus futura solebat prænunciare, & respondere de agendis. Hoc autem ex eo intelligitur, quod Exod. 39. vbi Scriptura narrat factum esse in vestibus quiddam Dominus præceperat Moïsi, nihil que prætermitti solet, nihil de Vrim, & Thummim scriptū est, quia id ipsum erant, quod duodecim lapides. Deinde Iosephus cum de Rationali ageret, nihil de illis dixit. Capite tamen sequenti quiddam se omisisse dicit in vestibus sacerdotalibus, quod omittendum nō fuit, nempe per hos duodecim lapides futura fuisse præcognita: ex quo sine dubio intelligitur Vrim, & Thummim fuisse lapides illos, quatenus ex eis futura cognoscebantur. Inde Lyrardus exponit: Pones autem in Rationali Doctrinam, & Veritatem, id est, lapides, per quorum fulgorem manifestabitur sacerdoti Diuinum beneplacitum: & hoc secūdum Iosephum, &c. Eadem causa Hieronymus, cum de ceteris ageret diligenter, nihil de his dixit, sed postea mysticè exposuit quid esset Doctrina, & Veritas, nihil tamen explicans eorum, quæ quærebamus. † Sed melius intelligitur ex collatione locorum Scripturæ, in quibus hæc nomina reperiuntur. Numero. 27. iubetur Iosue successor Moïsi sisti coram Eleazarō sacerdote, & omni multitudine. Deinde sequitur: Pro hoc, si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulat Dominum: vide licet, vt responso Domini cognoscatur agendum ne illud sit, an omittendum, sicut statim ait: Ad verbum eius ingredietur, & egredietur ipse, & oēs filij Israel cum eo, id est, ex eius præscripto facient omnia. Pro quo est in Hebræo ad verbum: Et interrogauit illi (id est, pro illo) in iudicio Vrim. Quod est, cum aliquid erit agendum, pontifex cōsulat Dominum per Vrim, id est, per lapides Rationalis. Chaldaus: Vt consulat pro eo in iudicio Illuminationis coram Domino. Ita enim pontifices Dominum consulebant pro regibus, & duobus suis. Inde Achimelech, cum ob-

Quid sit verè Vrim, & Thummim.

iurgaretur

iurgetur à Saule rege quòd pro Da-
 uide consulisset Dominum. 1. Reg. 22.
 ait: Num hodie cœpi pro eo consule-
 re Dominum? † Et cap. 23: Quod cum
 Dauid rescisset, quia prepararet ei Saul
 clam malum; dixit ad Abiathar sacer-
 dotem: Applica Ephod. Et ait Dauid:
 Si tradet me viri Ceila in manus eius?
 & si descendet Saul, sicut audiuit seruus
 tuus? Domine Deus Israel indica ser-
 uo tuo. Et ait Dominus: Descendet. Di-
 xitque Dauid: Si tradent me viri Cei-
 la, & viros, qui sunt mecum, in manus
 Saul? Et dixit Dominus: Tradent. Et ca-
 pire. 30. Et ait ad Abiathar sacerdotem:
 Applica ad me Ephod. Et applicauit
 Abiathar Ephod ad Dauid, & consu-
 luit Dauid Dominum dicens: Perse-
 quar latrunculos hos, & comprehen-
 dam eos, an non? Dixitque ei Domi-
 nus: Persequere, absque dubio enim
 comprehendes eos, & excuties eis præ-
 dam. Hoc autem de Ephod dictum est
 se propter Rationale, quòd erat in
 Ephod, cerium est ex alijs Scripturæ
 docis. 1. Reg. 28: Consuluitque Domi-
 num, & non respondit ei, neque per
 somnia, neque per sacerdotes, neque
 per prophetas. † Vbi nos habemus, Per
 Sacerdotes, in Hebræo est, **לְאֹהֲנֵי**,
 id est, neque per Vrim, lxx. *ἐν τοῖς ἄλλοις*,
 id est, in manifestis, siue in manifesta-
 tionibus, vt interpretari solet Hiero-
 nymus. Et Hesdra. 2: Hi quaesierunt
 Scripturam genealogiæ suæ, & non in-
 uenerunt, & ei electi sunt de sacerdotio.
 Et dixit Atherfata eis, vt non comede-
 rent de Sancto sanctorum, donec sur-
 geret sacerdos doctus, atq; perfectus.
 Eadem verba sunt Nehemiæ. 7: Donec
 8 staret sacerdos doctus, & eruditus. † In
 Hebræo est: Donec stet sacerdos, **לְאֹהֵן**
לְאֹהֲנֵי, id est, ad Vrim,
 & ad Thummim. lxx. *τὸν φωτισμόν, καὶ*
τοὺς τέλειον, id est, illuminantibus, &
 perfectis, quòd idem est. In posteriori
 autem loco: *τοὺς φωτισμοὺς, καὶ τοὺς τέλειον*
σοῦς, id est, illuminationibus, & perfe-
 ctionibus, siue ad illuminationes, &
 perfectiones. Hinc summa pontificis
 dignitas indicatur, cum illi dati dicun-
 tur Vrim, & Thummim, vt Deute. 33.
 Leui quoque ait: Perfectio tua, & do-
 ctrina tua viro Sancto tuo, quem pro-
 basti in tentatione. In Heb. est: Vrim,

& Thummim viro Sancto tuo, &c.
 lxx: Date Leui manifestationes eius, &
 veritatē eius, *ἀληθείας αὐτοῦ*. Hinc Leu. 8.
 non commemorantur gemmæ Ratio-
 nalis, sed Vrim, & Thummim. Et desu-
 per Humerale impositum, quòd astrin-
 gens cingulo aprauit Rationali, in quò
 erat Doctrina, & Veritas. Quomodo
 autem hoc Deus faceret, Iosephus in-
 dicat. 3. Antiq. cap. 9. Vbi, cum de dua-
 bus gemmis, quæ erant in Ephod, locu-
 tus esset, earumque eam, quæ erat in
 dextro humero, magnum fulgorem so-
 litam fuisse emittere, dixisset, quoties
 Deus placaretur sacrificijs, hæc subi-
 cit: Sed mirabilis est, quòd nunc di-
 cturus sum. Per duodecim gemmas,
 quas in pectore pontifex insitas Essen-
 gestat, in bello victoriam pronuntiatē
 9 Deus solebat. † Nam prius quam exer-
 citus se moueret, tantus fulgor ex Eis
 emicabat, vt toti populo facile innot-
 sceret adesse Deum, opemque, & auxi-
 lium suum inuocantibus esse allaturū.
 Quæ propter Græci, qui à nostrā reli-
 gione non abhorrent, cum hoc mira-
 culum pro compertissimò habeant, ita
 vt negari non possit, Essena vocant,
νάσηνα hoc est Oraculum. Desijt tam
 Essen, quam Sardonyx fulgorem emit-
 tere annis ducentis ante quam hæc cõ-
 mentaremur, irato Deo propter legū
 suarum præuaricationem. Hæc Iose-
 phus. quæ ego vera esse cenfeo, sed pu-
 to etiam, immò pro certo habeo, non
 hoc tantum modo Deum respondisse,
 sed illo quoque, qui in verbis libri pri-
 mi Regum indicatur, id est, loquente
 sacerdote, & singula explicante, qui ta-
 men sacerdos ad præsentiam Ratio-
 nalis, & sacrarum gemmarum spiritum
 10 prophetiæ accipiebat. † Hoc ex eo in-
 telligitur, quòd, vt iam diximus. 1. Re-
 gum. 28. legimus: Consuluitque Do-
 minum, & non respondit ei neque per
 somnia, neque per sacerdotes, & in
 Hebræo est: Neque per Vrim. Itaque
 Hieronymus idem esse sensit respon-
 dere per Vrim, & respondere per sum-
 mum sacerdotem. Deinde cap. 22. vbi
 pontifex ait: Num hodie cœpi pro eo
 consulere Dominum: satis indicat se,
 & tunc, & antea sæpe Dauidi respon-
 disse quid Deus vellet. Sed illud est
 manifestissimum Numer. 27: Pro hoc,
 si quid

si liquid agendum erit, Eleazar sacerdos consulat Dominum. Ad verbum eius, id est, Eleazar, egredietur, & ingredietur ipse, & omnes filij Israel cum eo. Deinde cum Dominus respondere dicatur in singulis, voce aliqua hoc fieri oportuit, nam fulgor gemmarum tot, tamque minuta declarare non poterat. Cuius ergo ea vox esset, nisi sacerdotis? Nec putandum est semper ita Dominum respondisse, nam ceteris postea regibus non legimus respondisse per Vrim, sed per prophetas, respondebat tamen aliquoties prioribus illis temporibus, cum opus erat, ut sacerdotalem dignitatem commendaret. At legimus. 4. Reg. 22. ipsum Helciam pontificem missum esse ad consulendum Holdam prophetissam. † Sed si verum est, quod diximus: quomodo illud interpretabimur: *Pones autem in Rationali iudicij Doctrinam, & Veritatem, quæ erunt in pectore Aharon, quando ingredietur coram Domino?* Hoc enim dictum est postquam duodecim gemmas poni iussit Dominus in Rationali: quare aliquid diuersum ab illis videtur, presertim cum dicatur: *Pones autem in Rationali, &c.* nam iuxta id, quod nos dicimus, nihil post gemmas ponitur. Respondeo prius Dominum iussisse ut duodecim gemmæ in Rationali collocarètur cum nominibus Patriarcharum: deinde multis interpositis id repetit, non sine causa, sed ut ostendat quam virtutem inesse, voluerit in gemmis illis, & nominib⁹. Ac si diceret: Iussi ut gemmas cum nominibus poneret, nunc iubeo, ut in eodem Rationali ponas Vrim, & Thummim, hoc est, ut prædictiones rerum futurarum ex eo petas, & lapides poni scias, ut per illos vos futura, & agenda doceam quoties oportebit. Prius ut lapides tantum poni iussi, nunc iubeo poni tamquam Vrim, & Thummim, hoc est tamquam oracula, & signa futurorum. Hæc portet Aharon quando ingredietur coram Domino, ut meminerit se ea docere populum debere, quæ à Domino acceperit, non quæ ipse per se cogitauerit.

† Ex dictis intelligere iam licet cur gemmæ nominibus inscriptæ dicantur Vrim, & Thummim. Vrim quidem

manifestè ad prædictionem futurorum pertinent, ideoque. lxx. verterunt, *דְּהַאָרִיס*, id est, manifestatio, & *תְּוִרְיָוֹת*, id est, illuminationes, quod etiã Aquilæ placuit; Hieronymus, Doctrina, quæ illuminatio est. Thummim verò propriè significat perfectiones. lxx. vertunt *ἀληθεια*, id est, veritas, quos Hieronymus secutus est, ut intelligeretur Deum neminem fallere velle, sed quid quid eius sacerdos prædicebat, valde perfectum esse, id est, valde verum, neque quidquam falsi habere admistum, sicut responsa, quæ dabant oracula gentilium. Ita videtur intellexisse Hieronymus, atque idcirco Hestraz. 2. & Nehemiaz. 7. vbi in Hebræo est: Donec staret sacerdos ad Vrim, & Thummim, ipse vertit in priori loco: Donec surgeret sacerdos doctus, atq; perfectus, in posteriori: Donec staret sacerdos doctus, & eruditus. Hoc est, sacerdos doctus, qui futura à Deo didicisset, & perfectus, qui perfectè, & sine admistione falsi enuntiaret quæ acceperat. Siue eruditus, qui non falleretur in ijs, quæ Deus docuerat, nec falsa diceret pro veris. † Inde Hieronymus dixit: Porro quod dicitur in ipso Rationali, *ἀλοσις* esse, & *ἀληθεια*, id est, manifestatio, atque doctrina, vel veritas, hoc ipsum significat, quod nunquam in Dei ratione mendacium sit, &c. Et moraliter exponit in hac ipsa epistola. 127. ad Fabiolam, & in illud Hof. 3: Quia dies multos sedebunt, &c. ut nō solum sacerdos fidem rectam sciat, sed &, quod nōuerit, possit alios docere. Eodem ferè modo interpretatur Doctrinam, & Veritatem Origenes Homil. 6. in Leuit. & vterque desumpsit ex Philone libro. 3. de Vita Mosis.

Ex dictis etiã intelligemus cur dictum sit Rationale iudicij. Rationale quidem cur dicatur, Iosephus exponere videtur in ijs, quæ retulimus ex. 3. Antiquit. cap. 9. Quæ propter, inquit, Græci, qui à nostra religione non abhorrent, cum hoc miraculum pro comertissimo habeant, ita ut negari non possit, Esena vocant *λεγειον*, hoc est, Oraculum. Verum paulò liberior est hæc translatio, in Græco enim non est illa interpretatio: Hoc est Oraculum, sed Sigismundus Gelenius addidit quod

Rationale
vnde dictū.

Græco

14 Græco nomine, λόγιον, significari existi-
mauit. † Contra Ruffinus adiecit: Hoc
est, Rationale. Græca ita habent: *Ἰδεν*
Ἐθνητες οἱ τὰ ἡμέτερα τιμῶντες ἔθνη, διὰ τὸ
μηδὲν ἀντικείμεν διασθαι τοῦτοισ, τὸν εὐαγγέλιον
λόγιον καλεῖσι. Quod ita ad verbum ver-
titur: Vnde Græci, qui quidem no-
stras venerantur consuetudines, pro-
pterea quod nihil his contradici possit,
Essenem logion vocavit, & c. λόγιον au-
tem Græcis dicitur quidem Oraculum,
at non vnde responsa peruntur, sed
ipsa Dei responsa, quod in hunc locum
non conuenit. Est tamen quod opti-
mè conueniat. Græci λογίς appellat
eos, qui futura prædicunt, vt Plutarchus
in Sylla: *Τυρρητῶν δὲ οἱ λόγοι μεταβολῶν*
ἀπερπατοῦντο ἀποσημαίνει τὸ τέρας, id est,
Tyrrenorum vates mutationem ostē-
debant. significare prodigium illud.
Quare Rationale vocabant λόγιον, ac si
dicerent fatidicum, aut futura prædi-
cens. Eadem causa dictum arbitror Ra-
tionale, quod cum per illud responsa
de futuris redderentur, non res sine ra-
tione, sed ratione, & intelligentia præ-
dita videretur.

15 † Inuenio etiam inter
dum scriptum, λογίον, apud. lxx. in eo-
dem cap. 28. Exodi, & apud Philonem
in locis indicatis, & apud Hieronymū
in cap. 3. Hosee, & apud alios autores,
& id quoque nomen aptum est, signi-
ficat enim locum, vbi conueniunt con-
sulerites: sed melius scribitur λόγιον. Ra-
tionale iudicij dicitur, quia per illud
Deus docebat quid faciendum esset.
Iudicium. Iudicium enim dici solet in Scriptura
id, quod quisque facere debet, vt Psal-
mo. 36: Os iusti meditabitur sapientiā,
& lingua eius loquetur iudicium. Pro-
uerb. 21: Gaudium iusto est facere iudi-
cium, & iustitiam.

Allegorica Rationalis significatio.

DE Allegorica Rationalis significa-
tione hæc scribit Iosephus: Essen
quoque in eius medio est insertus (hoc
est, in medio Superhumeralis) non ali-
ter quam terra medium mundi locum
obtinet. Gemmarum etiam duodena-
rium, siue ad menses retuleris, siue ad
parem partium numerum eius circuli,
quem Græci Zodiacum vocant, ne-
quaquam à vera coniectura aberrauit.

16 ris. † Philo verò ita: Præterea in pe-
ctore duodecim gemæ discolorēs, ter-
næ distributæ in quatuor ordines, quid
aliud significant, quam ipsum signifi-
candum circulum? Nam & hic in quatuor
partes è ternis signis constantes diui-
ditur, atque ita horas anni efficit, ver-
æstatem, autumnum, hiemem. & c. Et
mox ait varietatem colorum in gem-
mis idè positam esse, quod circuli si-
gna suum quodque colorem efficiat in
terris, aqua, & aere, & horum acciden-
tibus, atque etiam in animalium, stir-
piumque generibus omnibus. Idem ait
libro. 2. de Monarchia. Addit etiam in
priori loco, hoc est, libro. 3. de Vita Mo-
sis: Quod autem Rationale duplicatur,
causam habet hæc. Duplex est ratio,
altera in mundo, quæ est incorporea
idearum ratio: altera in homine.
In homine etiam duplex est, altera in-
terna, altera externa huius interpretēs,
quæ dicitur oratio. Quadrangulū est
Rationale, quia oportet rationem, siue
naturæ, siue hominis, inconcussam es-
se, ac solidam.

Rationalis Moralis significatio.

17 **T**Ropologiam eiusdè explanat Gre-
gori. in. 2. parte Pastoralis curæ, ca-
pite. 2. & libro. 1. epist. 24. his ver-
bis: Hinc Diuina voce præcipitur, vt
in Aharon pectore Rationale iudicij
vitis ligantibus imprimatur, quatenus
sacerdotale cor nequaquam cogitatio-
nes fluxæ possideant, sed ratio sola con-
stringat, ne indiscretum quid, vel inu-
tile cogitet, qui ad exemplum alijs con-
stitutus ex grauitate vitæ semper debet
ostendere quantam in pectore ratio-
nem portet. In quo etiam Rationali vi-
gilanter adiungitur, vt duodecim no-
mina Patriarcharum describantur. Al-
criptos etenim patres semper in pecto-
re ferre est antiquorum vitam sine in-
termissione cogitare. Nam tunc sacer-
dos irreprehensibiliter graditur, cum
exempla patrum præcedentium inde-
finenter intuetur, cum Sanctorum ve-
stigia sine cessatione considerat, & co-
gitationes illicitas deprimat, ne extra
ordinis limitem operis pedem tendat,
† Quod benè etiā Rationale iudicij vo-
catur, quia debet rector semper subtili

examine bona, malaque discernere, & quæ, vel quibus, quando, vel qualiter congruant, studiose cogitare: nihil quoque proprium quarere, sed sua comoda propinquorum bona deputare. Vnde illic scriptum est: Pones autem in Rationali iudicij Doctrinam, & Veritatem, & gestabit iudicium filiorum Israel in pectore suo in conspectu Domini semper. Sacerdoti quippe iudicium filiorum Israel in pectore coram Domini conspectu gestare est subiectorum causas pro sola interni iudicij intentione discutere, vt nihil se ei humanitatis admisceat in eo, quod Diuina positus vice dispensat, ne correptionis studia priuatus dolor exasperet, cumque contra aliena vitia æmulator ostenditur, quæ sua sunt non exequatur: ne tranquillitatem iudicij, aut latens inuidia maculet, aut præceps ira perturbet.

19 † Hactenus Gregorius. Origenes verò Hom. 6. in Leuit. ait: Logium sapientia indicium est, quia sapientia in ratione consistit. Sed quæ sit sapientia huius, & rationis virtus ostendit: imponit enim super Rationale Manifestationem, & Veritatem. Non enim sufficit pontifici habere sapientiam, & scire omnium rationem, nisi possit etiam populo manifestare, quæ nouit. Ideo ergo imponitur Rationali Manifestatio, vt possit respondere omni poscenti se rationem de fide, & veritate. Ponnitur autem super illud & Veritas, vt non illa adstruat, quæ proprio excogitare potest ingenio, sed quæ veritas habet, nec vnquam à veritate discedat, vt in omni sermone eius semper veritas maneat, &c. † Sed ait idem Origenes paulò post: Sed & ipse ordo rerum quam sanctus sit, & quam mirabilis, intueri. Non ante logium, & postea Humerale, quia non ante sapientia quam opera, sed prius opera haberi debent, & postea querenda sapientia est. Tum deinde non ante Manifestatio quam Rationale, quia non ante alios docere, quam nos instructi, & rationabiles esse debemus. Super hæc autem additur Veritas, quia veritas est summa sapientia. Denique Propheeta hunc eundem ordinem seruat, cum dicit. Seminate vobis ad iustitiam,

& metite fructum vitæ, illuminate vobis lumen scientiæ. Vides quomodo non dicit primo: Illuminate vobis lumen scientiæ, sed primo: Seminate vobis ad iustitiam. Et non sufficit seminare, sed, Metite, inquit, fructum vitæ, vt post hæc possitis implere quod sequitur: Illuminate vobis lumen scientiæ. Hæc Origenes, refert autem verba Hosee capite. 10. iuxta. lxx. translationem. † Verum quia desunt quædam tam in Gregorij, quam in Origenis explanatione, ea compendio quodam supplebimus ex Beda, capite. 5. Rationale fit duplex, vt rationem nostri examinis, & inuisibilis intus arbiter probet, & nunquam humana foris existimatio merito condemnet. Seu certè duplex ferimus Rationale, quando ea, quæ de fide Veritatis, ac de vita inuisibili loquimur, aut cogitamus, ratione fixa subsistunt: & quæ agimus, aut agenda disponimus, æque iudicio iustæ discretionis probantur esse librata. Quod autem mensuram palmi habebat per quadrum, conatum indefatigabilem, ac perpetuum piæ intentionis ostendit. Qui enim palmo aliquid metitur, summo utique conamine dispansis digitis manum extendit. Vnde merito, sicut per manum operatio, ita per palmum exprimitur ipsa inflexibilis contentio bonæ operationis; dum suam quisque dexteram in vniuersa quæ valet, insignia virtutum dilatare satagit. † Et bene idem Rationale tam in longitudine, quam in latitudine, mensuram palmi habere præcipitur: quia siue in longitudinem vitæ æternæ desiderium mentis erigat, seu in latitudinem caritatis erga curam proximi suum inclinet affectum, necesse est per omnia cor sacerdotale nequam segne, & desidiosum manere, sed ardenti semper studio extendi ad comprehendendum brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Gemmarum positio diuersarum in Rationali multiplicem variarum virtutum operationem designat, quæ concorditer disposita in sacerdotis debet corde semper apparere.

Sin-

Singuli autem lapides singulis patrum nominibus scribuntur, dum Sanctorum vitam rector inspiciens, qui quibus maxime virtutum operibus floruerunt sedula inquisitione scrutatur, & hæc cuncta in abditiis sui pectoris meditando colligere, atque operando proferre facit. † Atque hæc nomina in Superhumerali sunt in lapidibus eiusdem generis, ut significetur una fides in Deum, una spes, una caritas omnium patrum corda repleuisse. In Rationali sunt in multis lapidibus diuersi generis, quia multiplex est varietas, & gratia bonorum operum, quibus Sanctorum fides, spes, & caritas confirmata refulget. Quatuor ordines gemmarum sunt propter quatuor virtutes, quia omne, quod cogitat sacerdos, qui eas portat in pectore, prudentia circumspectum, fortitudine firmum, iustitia eximium, temperantia à malis omnibus secretum esse debet. Sed iidem ordines ternas habent gemmas, quia eadem virtutes Sanctæ Trinitatis fide consecratæ esse debent. Rationale cum Superhumerali connectitur, quia Superhumeralis bonorum operum consummationem indicat, Rationale autem munditiam cogitationum, quæ semper iungi debet.

† Catenulæ aureæ significant continuationem caritatis, quæ sicut catenula ex plurimis auri virgulis una contextitur: ita caritas ex multifaria virtutum operatione perficitur. Dux sunt, quia & erga Deum caritas est, & erga proximum. Anuli aurei, è quibus pendet catenulæ, significant iugem memoriam perpetuam, & nunquam finiendam caritatis in patria cælesti. Duo vicini Superhumeralis eminentes aureis anulis, quibus inferebantur catenæ, significant firmissimam intentionem Deo placendi, & iuuandi proximos tam in prosperis, quam in aduersis rerum euentibus. Vittæ hyacinthinæ, quibus Rationale constringitur cum Superhumerali, sunt ligaturæ cælestis desiderij firmissimæ, cum agnita luce patriæ cælestis in illam suspiramus, & ut in cælum intrare mereamur, concordia fide, & vita, opere, & professione seruire Domino studemus.

DE ZONA.

CAP. XIII.

E hac zona legimus: *Et balteum facies opere plumarij*, id est, variorum colorum, quale solet esse opus plumarij. Hebr. opere $\square \rho \tau$,

Verf. 39
Exod. 28

quod solet vertere, Opere polymito, aut opere polymitarij, lxx. *ἔργον ποικιλτοῦ* opus variegatoris. Ex quo intelligimus varijs coloribus fuisse contextam, illis scilicet, quibus Ephod, & aurum similiter habebat. Et cap. 39: Fecit igitur Superhumeralis de auro, hyacintho, &c. & balteum ex eisdem coloribus, sicut præceperat Dominus Moyfi. Hoc magis explanat Iosephus his verbis: Esseni autem alluta erat zona iam dictis coloribus, & auro distincta, quæ totum complexa, rursumque supra futuram nodata deorsum propendere sinebatur, oes autem fimbriæ quibusdam oris fistulis utrimque includebantur. Sed pro hoc ultimo est in Græco: *τῆς δὲ θυσάνης χρύσειαι σφύριγγες καὶ ἐκατέραι ἀκρὰν ἐκλαβῆσαι πάντας ἐμπεριέχουσιν αὐταί*, id est: Fimbriæ autem, siue oras, aureæ fistulæ in utraque summitate capientes omnes circumeunt ipsæ.

Mystica zonæ significatio.

DE significatione eius ait idem Iosephus: Zona item, qua cingitur, Oceani similitudinem habet, qui vniuersa circumplectitur, &c. De morali iam dictum est cap. 7: Aurum verò, quod huic zonæ additur, caritatem significat, siue diuinarum rerum intelligentiam. Fistulæ aureæ utrimque additæ significant caritate, & Diuinarum rerum intelligentia omnes virtutes solidari, atque muniri. Additur hæc zona internæ illi, ut sciamus varietatem virtutum non intus tantum in animo, sed exterius etiam debere apparere in opere. Origenes Hom. 6. in Leuit. iam & superius dixerat, quia cinxit eum zona super tunicam, & modo iterum cingitur secundum facturam Superhumeralis. Quod est istud duplex cingulum, quo constrictum vult esse ex omni parte pon-

te pontificem? Constrictus sit in verbo, constrictus in opere, expeditus ad omnia, nihil remissum, nihil habeat dissolutum. Accinctus sit animi virtutibus, constrictus sit à corporalibus vitijs, nullum animæ lapsum, nullum corporis timeat, utroque cingulo semper utatur, ut sit sanctus corpore, & spiritu. Benè autem, & secundum facturam Superhumeralis cingitur: secundum enim facta sua, & secundum opera sua cingulo virtutis utitur.

DE TIARA PONTIFICIS.

CAP. XIII.

Exod. 28

Vers. 36

Vers. 37

Vers. 38

E tiara pontificis hoc tantum legimus in Scriptura: *Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes opere cœlatoris: Sanctum Domino. Ligabisque eam vitta hyacinthina, & erit super tiaram imminens fronti pontificis.* Et postea: *Erit autem lamina semper in fronte eius, ut placatus sit ei Dominus.* His Hieronymus hoc tantum addidit. Hæc super pileolum lineum, & commune omnium sacerdotum in pontifice plus additur, ut in fronte vitta hyacinthina constringatur, totamque pontificis pulchritudinem Dei vocabulum coronet, & protegat, &c. Est autem hoc nomen Dei, quod Tetragrammaton, & ineffabile appellant, est enim hæc inscriptio, יהוה. Ineffabile autem dicitur autore Philone libro. 3. de Vita Mosis, quod solis aures, linguamque sapientia purgatis fas est audire, nominareque in sacris, præterea nemini. Iosephus autem præclare rem totam explicavit his verbis: Porro pileo, quali ceteri sacerdotes, utebatur: super quem extabat alius confutilis ex hyacintho variatus. † Hunc aurea corona triplici circumdabat, in qua spectabantur calyculi aurei, quales videmus in herba, quæ apud nos vocatur Daccharus, apud Græcorum herbarios Hyosciamus. Et paulò post: Eiusmodi corona ab occipitio circum tempo-

ra utraque procedebat: nam frontem isti calyculi non ambiabant, sed, ceulorum quoddam latum aureum, quod facris characteribus Dei nomen incisum habebat, &c. Herba huius, quæ Græcè dicitur Hyosciamus, meminit Dioscorides libro. 4. cap. 59. Latine dicitur Apollinaris, siue Altercum, in officinis (ut ibidem testatur Ruellius) corrupto Græco vocabulo vocatur, Iusquamum, Hispanicè beleño, & vulgaris, ac nota herba est. Hæc, ut Iosephus ait, emittit è ramis calyculum ipsis inhaerentem. Calyculum autem vocant folliculum, quo primum flos, deinde semen herbarum, aut fructus arborum cooperitur, cuiusmodi habent amygdalæ nuces, castanæ: indeque calyx Græcis dicitur è καδύπτερ, quod est tegere. † Calyculum graphicè describit Iosephus. Calyculus, inquit, est quantus articulus minimi digiti circumferentiam habens crateri similem. Ima sui parte circumfundum dimidiato globo est rotunditate similis, mox in processu paulatim coartatur, donec in extremitate rursus dilatatus in labrum exeat mali Punici umbilico incisuris simile, cui operculum orbiculare inhæret, quasi de industria tornatum, eminentes habens incisuras, quas dixi, ut in malo Punico, aculeatas, & in acutos mucrones desinentes.

Tiara Allegorica significatio.

DE eius significatione hæc idem Iosephus. Pileus item cœli significatio videtur esse, cum sit ex hyacintho confectus, alioqui non sustineret Dei nomen. Et corona illustratur aurea propter splendorem, quo maxime Deus delectatur. † Philo: Cidarid autè pro diademate imponitur capiti, quia quantisper sacerdos honore suo fungitur, & ministerio, non solum privatis hominibus est eminentior, verum etiam cunctis regibus. Huic præfigitur aurea lamina insignita quatuor literis, per quas Entis nomen aiunt indicari, quandoquidem nihil potest absq; invocatione Dei subsistere, nã huius bonitate fauente integritate sua fruuntur omnia. &c.

Tiara

Tiara Moralis significatio.

Tropologiam eius docet his verbis Beda cap. 7: Sicut Diuina potentia cunctis, quæ creauit, supereminet, ita oportebat vt nomen eius ceterum pontificis habitum, ornatumque transcendens altiùs præmineret, & velut cuncta sanctificans eximiam in eius fronte sedem teneret. Significat autem ipsam professionis nostræ fiduciam, quam in fronte portamus dicentes singuli cum Apostolo: Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. Et rectè hoc vnum in toto pontificis habitu de auro est solo factum, vt munditiam cordis, siue corporis, in qua mysteria redemptionis nostræ recondere, vel gestare debemus, ostenderet. † Vel, quia ita passionem Domini venerari debemus, vt claritatem in illo Diuinæ maiestatis confiteamur. Ligatur autem lamina cum tiara pontificis vitta hyacinthina, cum spe cælestium bonorum, quam hyacinthus significat, in fide confortamur, & eo artiùs vel sacramenta nostræ redemptionis, vel imaginem, ac similitudinem nostri conditoris, ac Redemptoris intemeratam seruare contendimus, quo nullum esse aliud salutis iter cognoscimus. Origenes Homilia. 6. in Leuit. Verùm iste capitis ornatus, vbi nomen Dei impositum dicitur, post illa omnia, quibus inferiora corporis membra fuerant ornata, superponitur. In quo mihi indicari videtur quod super omnia, quæ de mundo, vel de ceteris creaturis sentiri, aut intelligi possunt, eminentior, tãquam auctoris omnium, scientia sit Dei. Et quia ipse est caput omnium, ideo & ornatus iste super omnia capiti superponitur, nihil enim post hæc adicitur pontificis capiti, &c. Pileus hyacinthinus significat pontificem non tantum continentiam habere debere in omnibus sensibus, vt ceteros sacerdotes, sed etiam cogitationes eius debere esse cælestes, vt tota eius mens huiusmodi cogitationibus, & affectibus ambiatur, nec reliquis, quæ eiusmodi non sunt, locus relinquatur. † Triplex corona aurea

ostendit eum, circa cuius nomen ponitur, esse regem regum, & Dominum dominantium. Nam aurea corona regum est, sed triplex corona non regem solum eum esse indicat, sed regem omnium regum, ternario enim sæpe in Scriptura significatur vniuersitas, est siquidem primus numerus, ex quo omnes dici incipiunt, vt Aristoteles autor est libro. 1. de Cælo, cap. 1. Atque hinc dignitas pontificis intelligitur, qui tanti regis sacerdos summus sit: & ipse pontifex docetur quam regaliter imperare debeat affectibus suis. Atque hinc factum arbitror vt summus pontifex triplicem in capite coronam gerat.

† Quamuis huiusmodi corona à Petro apostolo accepta sit, cuius vetustissima effigies seruetur Romæ in eius templo, ea, quam Siluester pontifex Constantino imperatori ostendit, triplici corona in ipsis capillis insignita. At Petrus instinctu Spiritus sancti illa vsus est, vt figuræ responderet veritas, & ipse pontifex Christi generet quod pontifex vetus figura Christi gesserat. Et quoniam Hyosciamus soporem, & quasi insaniam quãdam efficit, meritò pontifex eius calyculos portat in corona aurea, vt cum eos viderit, meminerit fastigium illud summæ dignitatis multos à mente, atque à sensu abalienare, nec debere committere, vt ipse idem patiatur, sed in vera mentis sobrietate, & humilitate permaneat.

Superest nunc, vt queramus semper ne pontifex his omnibus vestibus ornari solitus sit, cum erat in tabernaculo, siue in templo ministraturus. Et respondendum est idem esse de pontifice, ac de sacerdotibus iudicium, vt enim illi, ita etiam ipse tantum sacris vestibus utebatur. cum sacris operabatur. Exod. 28: Vt faciant vestes Aharon, in quibus sanctificatus ministret mihi. † Et postea: Facient vestimenta sancta fratri tuo Aharon, & filiis eius, vt sacerdotio fungantur mihi. Et de tunica hyacinthina: Et vestietur ea Aharon in officio ministerij, vt audiatur sonitus quando ingreditur, & egredietur Sanctuarium.

An pontifex semper vteretur vestibus suis.

bat, cum ingrederetur in adytum.
 † Ingreditur autem semel, & c. Ita
 hac corrigenda esse constat non so-
 lum ex Leuitici verbis, sed ex eo etiam,
 quod sibi ipsi contradiceret Iosephus,
 qui haud obscure semper docet vesti-
 bus pontificijs vti pontificem cum sa-
 era facit.

Postremo animaduertendum est,
 vestes pontificis ad Christum etiam
 referri posse, qui noster pontifex est,
 & quae diximus de earum significa-
 tione, ad Christum transferenda sunt,
 in quo multo perfectius, & cumula-
 tius sunt virtutes, quae in membris
 eius inveniuntur. Habenda est ta-
 men ratio decori, vt ita transferan-
 tur, vt personam eius decet. Fecit
 hoc iam Rupertus in Exodum, siue
 libro. 4. de Trinitate, & operibus
 eius, capite. 23. quod in ipso auctore le-
 gat qui volet. Dixi, Domine de sa-
 cerdotibus tuis, & Leuitis, de sacris
 vestibus, in quibus & summa tua sa-

piencia, & sacerdotum Christi tui eru-
 ditio non mediocriter elucet: elu-
 cerent autem clarissime, si potuissent
 omnia mysteria, quae illis teguntur,
 referare, atque effari populo sancto
 tuo. Sed si quid potui, tu dedisti, tuum
 est quidquid bene, verèque dictum est.
 Si qui ergo per hac forte profecerint,
 agant tibi gratias, & mihi vbi erra-
 turo ignoscant, veritatem enim quam
 potui diligentissime indagavi. Te au-
 tem oro, atque obsecro per Iesum
 Christum filium tuum, pontificem
 nostrum, qui introiit semel in San-
 cta aeterna redemptione inuenta, vt
 sacerdotes tui induantur iustitiam, &
 sancti tui exultent, quod sanctè & pie
 ad sanctum altare tuum accedamus,
 teque populo tuo placatum, bene-
 uolumque reddamus, vt cum eodem
 filio, & Spiritu sancto lauderis,
 & amaris, colaris in saecu-
 la saeculorum.
 Amen.

DE

Faint, mostly illegible text visible through the paper from the reverse side of the page.

Faint, mostly illegible text visible through the paper from the reverse side of the page.

DE TEMPLO, ET DE IIS, QUAE AD Templum pertinent, LIBER QVARTVS,

QVI EST DE SACRIFICIIS,
Hebraeorum.

PROOEMIUM.

E Sacrificijs quoque Hebraeorum dicendum est, ne aliquid ad integritatem operis de templo desiderari iure videatur: neq; enim aut studioso lectori, aut rei ipsius dignitati satisfaciemus, nisi post templi fabricam, & ea, quae erant in templo, post Leuiticum, & Sacerdotum, vestiumq; Sacerdotalium tractationem, Sacrificiorum etiam rationem explanauerimus. Nec ita tamen de his agam, ac si librum Leuitici suscepissem enarrandum, sed, ut feci in reliquis, ea tantum attingam, quae ad plenam sacrae Scripturae intelligentiam pertinere videbuntur, id est, quibus Sacrificiorum vniuersa ratio contineatur, & quae de illis in vtroque testamento dicta sunt, quantum satis est, intelligantur. Omnia autem, ut in precedentibus libris, Historico sensu, & postea mystico elucidabimus: quod fauente nobis aeterna Sapientia, quae haec in gloriam suam instituit, & cuius opem supplices inuocamus, omnibus Scripturarum studiosis non parum vsui futurum existimamus.

DE TRIPLICI SACRIFICIORUM genere, & de animalibus, quae in eis immolabantur.

CAP. I.

MININO apud Hebraeos tria genera fuerunt Sacrificiorum, holocaustum, siue holocaustoma, hostia pacifica, Sacrificium pro

peccato, quod simpliciter dici solet Pro peccato, ut Psalm. 59: Holocaustum, & Pro peccato non postulasti. Quae nunc quidem verbis Sancti Thomae factis erit explicare. Triplex, inquit, erat Sacrificiorum genus. Quoddam, quod totum comburebatur, & ideo dicebatur Holocaustum: & offerebatur Deo specialiter ad reuerentiam maiestatis ipsius, & amorem bonitatis eius. Secu-

1. 2. q. 102 ar. 3. ad. 8.

Holocaustum.

Pro peccato.

Hostia pacifica.

dū dicebatur, Pro peccato, quod offerre batur ad remissionē peccati: cuius vna pars cōburebatur, altera cedebat in vsū sacerdotū, nisi cū offerre batur p peccato totius populi, vel pro peccato sacerdotis, nam tunc totū cōburebatur. Tertiu vocabatur Hostia pacifica, quæ offerre batur Deo vel pro gratiarū actione, vel pro salute, & prosperitate offerentiū ex debito beneficij vel accipiēdi, vel accepti. Hui⁹ vna pars incēdebatur, altera cedebat in vsū sacerdotū, tertia in vsū offerentiū, &c. † In his nō omne gen⁹ auīū, aut quadrupedū immolabatur, etiāsi mūda essent, sed pauca quedā, quæ, & facilius parabantur, & natura ad significationē videbantur aptiora. Hoc ego verbis Philonis disertissimi Iudæorū cōmodiūs explicabo, qui in libello de Victimis hæc scripsit. Animalia, quæ in sacris maſtari solent, aut terrestria sunt, aut volueria. Sed volucriū cū sint innumere species, duas tātū selegit Moses legifer: quoniā colūba inter natura māfuetas, & gregatim volitātes est mitissima, turtur verò inter solitarias cicuratu facillima. Terrestriū quoq; innumeris gregibus omnis tria præcipuē se creuit genera, boum, ouīū, caprarū, vt mitiora, māfuetioraq; Si quidē armēta magna boum, magni greges caprarum & ouīū, ab vno quouis agitur, nec solū virō, sed & puero, dū exeunt in pascua, rursumq; suo tēpore decenter ad septa redeunt. † Quod autē animalia hæc ingenio miti sint prædita vel illud euidēs est indicium, quod oīa vescantur herbis, nō carnib⁹, nec vnguibus adūcis armata, nec cōtinua serie dentiū, nā gingiue detibus aliquot destitute sunt. Præterea maximē vitā iuuant hæc animalia. Arietes vestitū præbēt tegēdis corporibus: boues arādo terrā semēti præparāt, & fruges ipsa stritura reddūt alimēto vtilēs. Ex caprarū pilis, ac tergorib⁹ cōtextis, cōfutisq; fiunt penulæ viatoricæ, velaminaq; militibus, & alijs, quos necessitas aliqua cogit extra vrbes sub diuo degere. Moses AEGYPTI⁹ li. 3. Ductoris dubiorū, ca. 47. alterā causam affert, quæ scilicet hæc tria animalū genera apud AEGYPTIOS, & apud alios ex ethnicis in magno honore haberētur. Deinde addit: Adiuūgitur etiā huic causæ illa ratio, quod istæ tres species inueniuntur vbiq;

inter homines: nō sicut illa, quæ ministri idolorū idolis applicabant, scilicet leones, & vrsos, & feras alias, sicut dicitur in libro Zenzit. Et quia nō poterat quilibet offerre bestia, præceptū est, vt applicatio fieret de volueribus, quæ inueniuntur in terra pmissiōis, & de illis, quæ facili⁹ inueniuntur, sicut sunt turtures, & colūbæ, &c. Pisces immolari noluit, quia ea, demū immolāda fuerunt, quæ in potestate hominū essent, & vsū cōmuni possiderētur: pisces autē non sunt huiusmodi. Viua etiā afferri quæ immolāda sunt, & à sacerdotibus dein de maſtari debēt: pisces autē raro, nec sine negotio viui afferri poterant, vt in tabernaculo maſtarentur. Quod rectē exposuit Abulēsis, q. 12. in. c. 1. Leuitici. † Qualia autē esse hæc animalia debeāt vt Deo immolētur, cōtinuō ita idē Philo docet. Requiritur autē integra hæc oīa, illæsa partib⁹ omnibus, & maculis etiā, naxiūq; carētia. Tāta enim cautela vtūtur in hoc negotio, & qui offerūt vitimas, & ipsi sacrifici, vt probatissimi sacerdotū, peritissimiq; ab extremis pedib⁹ exorsi per totū corp⁹ inquirāt quæ sunt conspicua, ne ventre, feminibusq; celetur vel minima labecula. Adhibetur autē hæc cura nō propter victimas, sed sine omni culpa sint qui eas maſtādas offerūt. Submonētur enim his symbolis, vt quoties accedūt altaria vel nūcupaturi vota, vel reddituri, nullū vitium, nullūq; morbū afferāt in anima, sed conētur omnino nitidā, & immaculatā in cōspectū Dei producere, ne visam auerſetur. Hæc Philo, quæ sunt memoriæ mādāda, vt ijs ad mysticā victimarū significationē vtamur, præsertim cū Philo ipse nō taceat hæc oīa, quæ in sacrificijs fiūt, symbola esse, id est, signa futurorū: de quibus similiter dicere possumus quod de festis diebus scripsit Paulus: Quæ sunt vmbra futurorū, corpus autem Christi.

Colloff. 2.

DE HOLOCAVSTO.

CAP. II.

Holocauſtū quid sit ex nomine ipso intelligitur, ἑλόκαυστος enim dicūt Græci, quasi ἑλον καυστος, id est, totū cōbustum, quod tota victima in Dei honorē cōbureretur: quod etiā eadē ratione Holo-cautoma

cautoma appellatur Hebræis similiter, **חַטְּוֹת** dicitur quod totum consumatur, & cobu-
ratur. Fiebat autem holocaustum de illis gene-
ribus animalium, quæ sola Domino cædi lege dixi-
m^o, hoc est, de bobus, de ouibus, de colubis, si-
ue turturibus. De singulis discretè loquitur le-
gislator Leu. 1. ac primum de bobus ait: Si ho-

Vers. 3.

locustum fuerit eius oblatio, ac de armato, mascu-
lū immaculatū offeret ad ostiū tabernaculi testi-
monij ad placandū sibi Dñm: ponetq; manus super
caput hostiæ, & acceptabilis erit, atq; in expiatio-
nē eius proficiēs. Immolabitq; vitulū corā Dño,
& offeret filij Aharō sacerdotes sanguinē ei^o fun-
dētēs per altaris circuitū, quod est ante ostiū ta-
bernaculi, detractaq; pelle hostiæ artus in frustra
cōcidet, & subiciet in altari ignē strue lignorū
ante cōposita, & mēbra, quæ sunt cæsa, de super or-
dinantes, caput videlicet, & vītra, quæ adhærēt
iecori, intestinis, & pedibus lotis aqua, adole-
bitque ea sacerdos super altare in holocaustū, &
suauem odorem Dño. † Immaculatum autē

Immacu-
latū.

(vt adnotauit Abulēsis) non vocat quod
pellē rotāvnicolorē habet, nullisq; alterius
coloris notis distinctā, quæ maculæ vocari
solēt, & maculosa animalia, vt:

Virg. I.
Ænei.

--- Et maculose tegmine lyncis.

Sed quod integrū est, id est, quod & omnibus
suis mēbris cōstat, & insignē deformitatē
nō habet. Macula enim vocatur defect^o ali-
cuius membri, vel deformitas, Hebraicè
מַעֲלָה quod lxx. **μωρον**, vertūt, id est, reprehē-
sionē, hoc est vitium reprehensionē dignū: &
immaculatū vertūt, **אֲמוֹר**, id est, irrephe-
sibile, quod irrideri nō possit. Leu. 21: Homo
de semine tuo per familias, qui habuerit maculā,
nō offeret panes Deo suo. Quid autē maculā di-
cat, statim explicat: Si cæcus fuerit, si claudus,
si vel paruo, vel gradū, vel torto naso, si fracto pe-
de, si manu, si gibbus, si lippus, si albuginē habēs in
oculo, si iugē scabiē, si impetiginē in corpore, vel
herniosus. Omnis qui habuerit maculā de semine
Aharō sacerdotis, nō accedet offerre hostias Dño.

Macula

Ex quibus verbis illud intelligimus, quod est
in Canticō Canticorum: Tota pulchra es amica
mea, & macula nō est in te. Et c. 2. 2: † Immacula-
tū offeret vt acceptabile sit. Omnis macula non
erit in eo. Si cæcus fuerit, si fractū, si cicatricē ha-
bēs, si papulas, aut scabiē, aut impetiginē, & c. Im-
maculatū semp in Hebræo vocatur **חַטְּוֹת**,
id est, integrū, atq; perfectū, lxx. **αμωρον**, id
est, irrepheabile. Cū igitur legimus Exo.
12: Erit autē agnus absq; macula, nō est in-
telligendū eū aut omnino albū, aut integrū
omnino posci, sed integrū, & sine deformi-
tate, eodē enim modo hoc dicitur in He-
bræo, & in Græco, quæadmodum & in ver-
bis, quæ nūc interpretamur ex. 1. capite Le-

uitici. Quod dicit: Offeret ad ostiū tabernacu-
li, locum signat, in quo erat altare holocau-
storū, vt cōtinuò fere explicat cū ait: Sangui-
nē fundentes per altaris circuitū, quod est
ante ostiū tabernaculi. Quodq; sequitur:

Ad placandū sibi Dñm, & c. videbitur ver bis
S. Tho. repugnare, quæ ca. 1. retulimus, ho-
locautā Deo offerri solita ad reuerentiā ma-
iestatis ipsius: nō tñ repugnat. Qui enim ho-
locautū offert, ad Dei honorē, & reuerē-
tiam offert, sicut scribit Philo de Victimis.

† Primo, inquit, illi generi, quod solū Dei ho-
norē sibi pponit, lex aptè holocaustoma tri-
bit, quādo victima integra igne absumi-
tur humana cupiditate nihil inde sibi vsur-
pāte. Et postea: Atq; ita holocaustoma soli^o
est Dei, cui semper debetur honor, etiā si
nihil expectarem ab eo gratiæ. Verūm ni-
hil impedit eū qui offert, hoc honorē, atq;
hoc reuerentiæ indicio Deū sibi placatū, ac
ppitiū velle. Nihil etiā impedit Deū eodē
honore placari, ac benevolū reddi offerenti,
etiā si nihil ille de placatione cogitaret. Sed
illud in primis obseruabatur, vt ipse qui of-
ferret, manus victimæ imponeret quasi irā
Dei deprecās, eāq; nō in suum, sed in victi-
mæ illius caput immitti petēs. Quod ex Le-
uit. 16. intelligemus, in quo scriptū est: Post
quā emūdauerit Sāctuariū, & tabernaculū, &
altare, tñ offerat hircū viuētē: & posita vtraq;
manū super caput eius cōfiteatur oēs iniquitates
filiorū Israel, & vniuersa delicta, atq; peccata eo-
rū, quæ imprecās capiti eius emittet illū per homi-
nē paratū in desertū. † Cetera, quod ad sen-
sum Historicum pertinet, manifesta sunt.
Hoc tātū addēdū, in holocausto pelles victi-
marū fuisse sacerdotū, Leuit. 7: Sacerdos qui
offert holocausti victimam, habebit pellē eius.

De secundi generis animalibus ita in eo-
dē. ca. 1. legislator: Quod si de pecoribus oblatio
est, de ouibus, sine de capris in holocaustū: masculū
absque macula offeret, immolabitq; ad latus alta-
ris, quod respicit ad Aquilonē, corā Dño. Sangui-
nē verò illius fundēt super altare filij Aharō per
circuitū, diuidētq; mēbra, caput, & oīa, quæ adha-
rēt iecori, & imponēt super ligna, quibus subiciē-
tus est ignis. Intestina verò, & pedes lauabunt
aqua: & oblata oīa adolebit sacerdos super altare
in holocaustū & odorē suauissimū Dño. In qui-
bus ea tātū adnotemus, quæ à priori holocau-
sto differūt. In primis agnū, & hœdū annu-
culos esse oportebat, vitulū gradiorē etiā
mactare licebat, vt testatur Iosephus sacer-
dos li. 3. Antiq. c. 10. † Legitur & in nonul-
lis codicibus: Agnū masculū anniculā, &
absq; macula offeret, cum in Hebræo, & in
trāslatione. lxx. & in Chaldaica paraphrasi

Holocau-
stū pecc-
orum.

hoc tātū sit, quod posuimus: *Masculum absq; macula offeret.* Annicul⁹ autem intelligitur, q̄ annū nō excefferit, licet totum minimē expleuerit. Illud etiam peculiare huius holocausti, immolari ad latus altaris Aquilonare, non super altare, sed iuxta, cauum enim erat altare, vt suo loco diximus, nec eiusmodi vt super illud animalia immolaretur. Cur autem ad latus Aquilonare, dicimus in mystica significatione: sunt enim permulta in his, quæ significationis tātum causa præcepta sunt. Sanguis phiala exceptus per parietes altaris fundebatur. Et cū dicit: *Quibus subjiciendus est ignis*, perinde est ac si diceret: Ligna, quibus carnes imponēda sunt, sint supra ignem altaris: neque enim aliūde ignis afferebatur, sed semper erat in altari, sicut legimus *Leu. 6.* Ignis autē in altari semper ardebit, quē nutriet sacerdos subjiciens ligna manē per singulos dies, & imposito holocausto desuper adolebit adipēs pacificorum. Ignis est iste perpetuus, qui nunquā deficiet in altari. & c.

7 † Hic ignis miraculo à Deo dat⁹ est. *Leu. 9.* & vsq; ad captiuitatē Babylonicā seruatus, vt est in. 2. *Mach. c. 1.* quo quæ uti noluerūt in sacrificio Nadab, & Abiu filij Aharō, sed aliēnū ignē attulerūt, subito à Deo extincti sunt. *Leu. 10.* Ita ergo ait: *Super ligna, quibus subjiciendus est ignis*, id est, super ligna, quæ supra ignē altaris imponentur vt vrantur. Ita etiā dixit paulō ante: Et subjicient in altari ignē struē lignorū ante cōposita, & mēbra, quæ sunt cæsa, desuper ordinātes: hoc est, cū struē lignorū ante cōposuerint, & mēbra victimę super illa collocauerint, admo uebunt illis ignem, qui infra est in altari.

Holocaustū
auium.

De holocausto auium hæc cōtinuō infert, *Si autē de auibus holocausti oblatio fuerit Dño, de turturibus, & pullis colūba, offeret eā sacerdos ad altare, & retorto ad collū capite, ac rupto vulneris loco decurrere faciet sanguinē super crepidinē altaris, vesiculā verò gutturis, & plumas projiciet prope altare ad Orientālē plagam in loco, in quo cineres effundi solēt. Cōfringetq; ascillas eius & nō secabit, neq; ferro diuidet eā: & adolebit super altare lignis igne supposito. Holocaustū est, & oblatio suauissimi odoris Dño. Auiū oblatio pauperū erat, vt videmus *Leui. 12.* Quod si nō inuenerit man⁹ eius, nec potuerit offerre agnū, sumet duos turtures, vel duos pullos columbarum. & c. Sicut qui nō poterat offerre vitulū, offerebat agnū, aut hœdum.*

8 † Cur autē ex auibus turtur, & colūba eligatur, dixim⁹ ex *Philone. c. 1. n. 2. & 3.* nūc breuiter dicim⁹ turtures posci ad holocaustū, & pullos colūbarū, nō autē pullos tur-

turū, aut colūbas, quoniā in turturib⁹ pluris fiūt, & aptiores ad cibos iudicatur gradiores quā pulli: cōtra in columbis suauiores, ac meliores sunt pulli. Quod ita præcipiendū fuit, vt rudis, ac carnalis populus vbique doceretur meliora esse Deo offerēda. Nec aues ferro interficiebātur, vt aliæ victimæ, sed capite ad collum retorto, vt fieri solet: & quoniā sanguis erat effundendus de crepidine altaris, id est, de summitate parietum, vt per eos decurreret, siue, vt in Hebræo est: super parietem altaris, vulnus nō ferro fiebat, sed vngue: ideo enim ait: *Ac rupto vulneris loco, & c.* Pro eo quod Hieronymus vertit: *Et retorto ad collū capite ac rupto vulneris loco*, in Hebræo est tantum, *וַיִּשְׂבֹּךְ אֶת רִגְלֵי*, quod est: Et vngue secabit caput eius, aut etiam retorquetur. Similiter *lxx. η ἀποκνίσει τὸ κεφάλιον*, Significat enim ἀποκνίσει euellere, amputare, contorquere. Caput ergo retorquetur, & in contrariū vertitur ad externam colli partē versus pennas, & collum secatur, siue rūpitur vngue. Idē verbum est in Græco, & in Hebræo *Leu. 5.* vbi Hieronymus vertit: Retorquetur caput eius ad pennulas. Caput retorquetur vt à corpore non separetur: ideo in verbis, quæ modo retulimus ex. ca. 5. additur: Ita vt collo adhæreat, & nō penitus abrum patur. Vesicā gutturis vt immūdā, & plumas, quæ sacrificio inutiles erant, projiciebāt in locū iuxta altare, in quo cineres, qui ex sacrificijs in imo altari subsederant, seruabātur, sacri enim cēlebātur, quia ex sacris carnibus supererāt: *Leuit. 6.* Quidquid tetigerit carnes eius, sanctificabitur. † In eodē loco hæc in cineres redigebantur, & cineres à sacerdote extra castra efferebantur. *Leuit. 6.* Hæc est lex holocausti. Cremabitur in altari tota nocte vsq; manē, ignis ex eodē altari erit. Vestietur tunica sacerdos, & feminalibus lincis, tolletq; cineres, quos vorax ignis exusserit, & ponēs iuxta altare spoliabitur prioribus vestimentis, indutusq; alijs offeret eos extra castra, & in loco mundissimo vsq; ad fauillam consumi faciet, id est, iterū eos cremabit ne aliqua carnis particula, aut adipis relicta sit, sed meri cineres sint.

DE SIGNIFICATIONE Holocausti.

CAP. III.

NT nemo nesciat quātum referat hæc, quæ de Sacrificijs dicuntur, mysticē exponere, subscribā elegantissimæ verba Origenis ex prima in *Leuiticum* Homilia. Sicut in nouissi-

mis, inqt, dieb⁹ Verbū Dei ex Mariæ carne
 vestitū pcessit in hūc mūdū, & aliud quidē
 erat quod videbatur in eo, aliud qđ intelli-
 gebatur, carnis nāq; aspectus in eo patebat
 oibus, paucis verò, & electis dabatur Diui-
 nitatis agnitio: ita & cū per pphetas, vel le-
 gillatore verbū Dei pferretur ad homines, nō
 absq; cōpetētibus profertur indumētis: nā
 sicut ibi carnis, ita hīc literæ v elamine tegi-
 tur: vt litera quidē aspiciatur tāquā caro, la-
 tēs verò intrinsecus spiritualis sensus tāquā
 Diuinitas sentiatur. Tale ergo est qđ & nūc
 inuenim⁹ librū Leuitici reuoluētes, in quo
 sacrificiorū rit⁹, & hostiarū diuersitas, ac sa-
 cerdotū ministeria scribūtur. Sed hęc secū-
 dū literā, quæ tanquā caro Verbi Dei est, &
 indumētū Diuinitatis ei⁹, digni fortasse vel
 aspiciāt, vel audiāt, & indigni. Sed & beati
 sunt illi oculi, q velamine literæ obtectū in-
 trinsecus Diuinū spiritū vidēt, & beati sunt
 qui ad hęc audiēda mūdas aureis interioris
 hominis deferunt. † Sed iā ad mysteria in
 ijs, quæ de holocausto dicta sunt, latētia ve-
 niamus, in quorū explanatione hoc magis
 Dei auxilio indigem⁹, q duces, quos sequi
 institueram⁹, nō idē filū expositionis vbiq;
 tenēt, sed illud relinquētes alterū subitō ar-
 ripiūt: vt Origenes, qui vitulū in holocau-
 stū offerēdū cū semel Christū esse dixisset,
 cū pellis ei detrahi iubetur, repente ad ver-
 bū Dei, qđ est in Scriptura, & ad sensus ei⁹
 diuertit: qđ nos sequi nō possum⁹, de eodē
 enim oīa intelligēda sine dubio existima-
 m⁹. Vitulus optima omnū victimarū erat,
 quæ in holocaustum offerri poterāt, & Deo
 gratissima: qui enim vitulū habere nō pote-
 rat, agnū aut hœdum offerebat, sicut & qui
 hęc nō habebat, offerebat turturē, aut pullū
 colūbæ. † Vitulus ergo Christi caro est in
 ara crucis pro humano genere oblata. Ho-
 mo qui vitulū offert, ipse Christus est, q (vt
 ait Apostol⁹) tradidit semetipsum p nobis
 oblationē, & hostiā Deo in odore suauita-
 tis: quę victima oīum pr estātissima, & Deo
 acceptissima fuit. Masc ul⁹ verò est vitulus
 (vt ait Origenes Hom. i. in Leuiticū) q a pec-
 catū, qđ est femine fragilitatis, ignorat. So-
 lus ergo ille masculus, solus sine macula est
 q peccatū nō fecit, nec dolus inuētus est in
 ore ei⁹. Ad ostiū tabernaculi offertur, id est,
 nō intra ostiū, sed extra ostiū. Extra ostium
 enim fuit Iesus, q a in sua ppria venit, & sui
 eū nō receperunt. Nō est ergo ingressus ta-
 bernaculū illud, ad qđ venerat, sed ad ostiū
 ei⁹ oblat⁹ est in holocaustū, q a extra vrbe
 passus est. Nā & illi mali coloni veniētē filiū
 patris familias eiecerūt foras extra vineā, &

4 occiderūt. † Ad placādū sibi Dñm offerre di-
 citur, q a peccata nostra suscepit luenda, &
 quasi sua reputat quæ nostra sunt, sicut tes-
 tatar⁹ est cū dixit: logē à salute mea verba de-
 lictorū meorū. Deniq; caput nostrū est, &
 sibi dari cēset qđ mēbris suis datur. Man⁹ su-
 per caput hostiē imposuit, quia volūrate pa-
 tris carni suæ imposuit peccata nostrā pœ-
 nas p eis exoluturus, sicut scripsit Isaias: Et
 posuit Dñs in eo iniquitatē omnium no-
 strū. Et Apostolus: Etenim Christus nō sibi
 placuit, sed sicut Scriptū est: Impperia im-
 properatiū tibi ceciderūt super me. Orige-
 nes: Posuit ergo & manum suā super caput
 vituli, hoc est, peccata generis humani im-
 posuit super caput suū. Idē sanguinē fudisse
 dicit sacerdotes filios Aharō in circuitu al-
 taris, q a Anas, & Caiphas, & ceteri sacerdo-
 tes, q cōsiliū inierūt cōtra Dñm, erāt filij
 Aharō, & ipsi obtulerunt & sanguinē fude-
 rūt in eodē loco, in quo erat altare, id est, in
 Ierusalē, sicut ipse dixerat: Quia non capit
 prophetam perire extra Ierusalem. † Sed
 melius, vt opinor, dicemus ipsum esse sa-
 cerdotem, qui & hostia fuit, non quidē fi-
 lium Aharō, sed significatum tñ per filios
 Aharō. Ipse se patri obrulit, & sanguinem
 fudit in circuitu altaris, id est, crucis, ipsa
 enim altare huius sacrificij fuit, & sanguis
 ex ipsa versus oēs partes fusus est, vt scire-
 mus oēs orbis terræ nationes participes fu-
 turas fuisse sanguinis, & crucis Christi. Pel-
 lis detracta est hostiæ cū vestibus omnibus
 spoliat⁹ est, & eas diuiserūt inter se milites.
 Art⁹ in frustra cōcisi sunt, cū sacrū corp⁹ tā
 vehemēter in cruce distertū est, vt quasi di-
 uisi artus, & ossa locis suis emota, & à se mu-
 tuò separata viderētur, iuxta quod ipse ait:
 Foderūt manus meas, & pedes meos, dinu-
 merauerūt oīa ossa mea. Ignis quo crema-
 tur hoc holocaustū, verē nō human⁹ ignis,
 sed Diuinus est, id est, ardentissimus amor,
 quo Christus totum se obtulit p nobis vsq;
 ad cōsumptionē, quæ esse poterat, id est, vsq;
 ad mortē. Ligna fuerūt miseræ nostrę, quę
 eius amorē excitabant. Intestina, & pedes
 abluebātur aqua, vt significaretur in hac vi-
 ctima nihil immundū futurū fuisse, sed quę
 in alijs immunda esse solent, in ea purissi-
 ma, & immaculatissima inueniri.

6 † Secūdū dignitate holocaustū erat ex pe-
 corib⁹, quod offerebāt qui vitulū nō habe-
 bant. Primū ergo holocaustū est Christi se
 ipsum in cruce patri offerētis. Secūdū est
 minus diuinitum, id est, martyriū, qui Christū
 imitātes semetipsos obtulerūt. Hoc holo-
 caustū agni est, aut hœdi, q masculus fit, &

Psal. 23.

*Isai. 53.
Rom. 15
Psal. 68.*

Luc. 13.

Psal. 22.

*Marty-
rum ho-
locanji*

*Christi
holocau-
stum.
Ephes. 5*

Joh. 1.

Matt. 21

immaculat⁹. Agnus martyr est ppter inno-
 cētā, & mansuetudinē, qua inimicis mini-
 mē resistit, sicut ait Ieremias: Et ego quasi
 agn⁹ mansuetus, qui portatur ad victimā. Et
 Isai. 53. *Isai. 53.* *Isai. 53.* Sicut ovis ad occisionē ducetur, &
 quasi agnus corā tōdēte se obmutescet, &
 nō aperiet os suū. Masculus ppter fortitudi-
 nē, immaculatus, ppter sanctitatē. Idē in hoc
 do intelligitur, q̄ a natura fili⁹ irē erat, & ad
 vitia peluis, vt virtutes quib⁹ aia ornatur,
 & vitia, quib⁹ caruerit, nō naturæ bonitati,
 sed gratiæ Dei tribuat: natura enim nō agn⁹
 7 erat, sed hædus. † Immolatur ad latus alta-
 ris, qđ respicit Aquilonē, quod de vitulo di-
 ctū nō est, quia pars Aquilonaris frigidior
 est, & obscurior: & martyres, quāuis sancti
 sint, habēt tñ ignoratiā, & pccata minima,
 quæ illa sanguinis effusione deleātur, Chri-
 stus tñ neutrū habuit, & oīno p alienis pec-
 catis mortuus est. Altare, in quo se offerūt
 Deo martyres, sancta Ecclesia est; vt enim
 Deo placere nō poterat hostia, quæ ad al-
 tare nō offerretur: ita nullū sacrificiū extra
 Ecclesiā illi gratū est. Et q̄a vestigia sangui-
 nis martyru manent in Ecclesia, & ad Dei,
 ac martyru ipsoru gloriā, atq; ad exhorta-
 tionē nostrā magna omniū fideiū exulta-
 tionē celebrātur, rectē sanguis per circuitū
 altaris à filijs Aharō fundi iubetur, sacerdo-
 tum enim opera tota hos triūphos Ecclesia
 8 cognoscit, & colit. † Membra diuiduntur, q̄a
 libeter se pro Deo martyres à parētib⁹, co-
 gnatis, amicis, & ab omni possessione, &
 voluptate separāt, & diuidunt, vt Deo offe-
 rant. Quare nō iniuria eā quæ iecori adhæ-
 rēt, cōmemorata sunt, quib⁹ intimi affect⁹,
 & quæ cordi maximē adhrēbāt, intelligū-
 tur. Ignis, quo hoc holocaustū crematur,
 idē est, quo & nobilius illud holocaustum
 Christi crematū est, id est, ardēs Dei amor:
 ligna exēpla passionū Christi, & aliorum
 martyru, memoriaq; insigniū Dei benefi-
 ciorū, quib⁹ amor ille in horas in illis auge-
 tur, & latius se se diffundit. Intestina reli-
 quijs cōcoctorū ciborū, pedes puluere for-
 didātur. Ita intestinorū sordes immodera-
 tū affectū rerū huius sæculi cordi adhrētē
 indicāt, puluis autē affect⁹ quasi cutē anime
 solū tegētes, & qui facile excuti possunt, si-
 gnificat. Et quia, si quid tūc est, amoris rerū
 hui⁹ mūdi, qđ vel in corde inhæreat, vel ani-
 mā quodā modo fœdet, pœnitētiæ dolore
 diluunt martyres sancti, bene intestina, &
 9 pedes antequam cremantur, aqua lauātur.
 † Tertiū holocaustū est eorū, q̄ cū sangui-
 nē p Christo fundere nō possint, q̄a deest
 tyrānus qui fundat, vltro se ipsi per assiduā

*Holocau-
 stū cōn-
 fessorū.*

carnis macerationē, & volūtatis suæ abne-
 gationē, quasi viuas hostias Deo mactāt, to-
 rosq; se illi dedūt. De his Paulus ait: Obse-
 cro itaq; vos fratres p misericordiā Dei, vt
 exhibeatis corpora vestra hostiā viuētē, san-
 ctā, Deo placētē, rationabile obsequiū ve-
 strū. Et nolite cōformari huic sæculo, sed re-
 formamini in nouitate sensus vestri. Hoc
 holocaustū de auiibus est, magnū enim est
 homines versantes inter ceteros, qui in ter-
 ra sunt, & terrena sapiūt, & corpori indul-
 gēt, & voluptates amāt, & suo more viuere
 volunt, terrā relinquere, & quasi volucres
 graua corpora pennis caritatis Dei, & san-
 ctarū orationū in altū tollere, & volucres
 10 cœli appellari. † Nec de omnibus auiibus ho-
 locaustū fit, sed decolūbis, & turturib⁹. Co-
 lūba velocis, ac diurni volatus est, ideoq;
 Dauid oēs huius sæculi curas effugere cu-
 piēs, & ab illis quā lōgissimē recedere: Quis
 inquit, dabit mihi pennas sicut colūbæ, &
 volabo, & requiescā? Fecūda etiā auis est,
 & māsuetā, ac felle carēs. Turtur castitatē
 amat, solitudinem appetit: atq; vtraq; auis
 assiduē gemit, sicut est apud Poetam.

*Nec tamen interea rauca, sua cura, palumbes,
 Nec gemere aëria cessabit turtur ab vlmo.*

Sic iusti volāt celeriter, nec labore defati-
 gātur, & fecūditatē bonorum operū habēt,
 māsueti sunt, felle carēt, vicē in iniurijs re-
 ferre nesciūt, castitatis studiosi sunt, solitu-
 dinē ad orationē, & ad vacādū Deo querūt,
 p cātū gemitū edūt, q̄a dū alij lætātur volu-
 ptatibus, ipsi pœnitentiæ gemitibus sua atq;
 aliorū peccata deflēt, de quib⁹ dictū esse do-
 cet Hieronymus illud: Beati qui lugēt, quo-
 niā ipsi cōsolabūtur. † Pulli colūbarū, & tur-
 tures grādiore, q̄ meliores ac suauiores pu-
 tātur, hoc indicāt, eos, q̄ in hoc hominū ge-
 nere præsātiores sunt eligi à Deo in holo-
 caustū, id est, illos esse, q̄ verē holocaustum
 offerūt Dño, cui totos se tradunt, omnia re-
 linquētēs, vt nudi nudum Christū sequan-
 tur. Caput ad collum retorquetur, quia qui
 holocaustū de se offerre vult, nō ciborū vo-
 luptates aspiciere debet, sed caput, id est, mē-
 te, ad collū reflectere, vt guturi suo mode-
 retur, & ieiunijs corpus affligat: ita tñ vt ca-
 put non abrūpatur à corpore, id est, vt pro-
 uidētia corporis nō penitus contemnat: est enim corpus quidē inedia macerandum
 quātū licet, nō occidendū. Propterea & vul-
 nus non ferro fit, qđ durū, & acutum est, &
 plus secare potest quā oporteat, sed vngue,
 q̄ tardiū, & mitiū ferit, vt modus scilicet
 12 debitus in ieiunijs seruetur, & fit, vt ait Pau-
 lus, rationabile obsequiū nostrū. † Et quo-
 niam

Rom. 12

Colūba.

Psal. 54.

Turtur.

Virgil.

Ecl. 1.

Matt. 5.

& Hie-

ro. in ea

dē ver-

ba.

Modus

in ieiun-

ijs seruā-

ndus.

Rom. 12

niā caro nō est affligēda, vt, quē admodū hypocrītæ cupiūt, appareamus hominī b^o ieiunātes, sed vt morbi animi curētūr, corpusq; in seruitutē spūs redigatur, bene additur: *Decurrere faciet sanguinē super crepidinē altaris.* Sanguis enim immūsus erat in lege, & vitium, peccatūq; significat, sicut ait Dauid: *Libera me de sanguinib^o Deus Deus salutis meæ: quod latius explicauimus in. c. Hose. 4. n. 3.* Vbi etiā Prophetā dixit: *Et sanguis sanguinē tetigit.* Altare cor nostrū est, in eo enim sacrificiū illud Deo immolam^o, de quo regius vates ait: *Sacrificiū Deo spūs cōtribulatus.* Et tūc super altaris parietē sanguis fusus decurrūt, cū appetitiones peccatorū ē corde exeūt, illudq; extrinsecus intingūt, quia quāsdā quasi cicatrices priorū vulnerū in eo relinquūt. *Ventriculus gutturis quid nisi ventris ingluuiē indicat, quā tūc quasi immūdā, & peccatorū stercora cōseruātē proijcimus?*

13 *† Plumæ, quæ & carnē tegūt, & molles sunt, vestes pretiosæ, ac delicijs aptæ sunt, quas etiā abijcit qui Dei holocaustū est, & ex animo vanitatis^o sæculi nūtiū remittit.* Ita de Iohanne scriptū est: *Ipse autē Iohānes habebat vestimētū de pilis Camelorū, & zonā pelliceā circa lūbos suos.* Et Dñs ait: *Sed quid existis videre? hominē mollibus vestitū? Ecce qui mollibus vestiūtur, in domibus regū sunt.* Etenim molles vestes mollē animū indicāt, verē enim dictū est à Sapiente: *Amict^o corporis, & risus detiū, & ingressus hominis, enūtiāt de illo.* Hæc p^o ijiūtur ppe altare, quia citō relinqui debēt, in locū cinerū ad Oriētalē plagā, id est, versus portā tēpli, vt statim ex domo Deo dicata exeāt, & nusquā præterea appareāt. *Ascellæ cōfringēdæ sunt, in quibus plumæ nascūtūr alarū, vt quāuis pennas habeat, & virtutibus floreat, ne quāquā superbia erigatur, sed semper in imo sit, id est, cogitationes superbas eripētes reprimat consideratione suæ vtilitatis, & paupertatis.* *† Ad hui^o modi ascellas cōfringēdashumilitas pœnitētiæ, & alsidua carnis maceratio valēt plurimū, sed ita tū his sunt ascellæ cōfringēdæ, vt nec corpus pereat, nec sal^o ad Deo gratiora necessaria immodico macerationis vsū, qualiferro, violenter fecetur, & ideo additū est: *Et nō secabit, neq; ferro diuidet eā.* Ignē, & ligna ita interpretamur vt supra, nu. 3. Sed legem*

omniū holocaustorū silentio præterire nō debem^o. *Hæc est, inquit, Lex Holocaustorū. Cremabitur in altari tota nocte, nō enim interdiu tātū, id est, cū lux prosperitatis fulget: sed noctu etiā cremādū est holocaustū, vt quāuis persecutiones nos vrangeāt, & res penitus aduersæ sint, nunquā solitū sacrificiū offerre Deo desinam^o, neq; illū imitemur, de quodictū est: *Solitebitur tibi cū benefeceris ei, aut eos de quibus scriptū est: Donec accipiāt osculātūr man^o dātis.* Vsq; ad mane ardet, id est, vsq; ad extremū vitæ terminū, quo mane eterni diei illucescet, & oīa aduersa finiētur. *Ignis ex eodē altari erit, quia nullū holocaustū cremādū est alio quā Diuini amoris igne, reliqui ignes alieni sunt, & procul à Dei sacrificio arceridebēt.* *† Deinde ait: *Vestietur sacerdos tunica, & feminalibus lineis, tolletq; cineres, quos voras ignis exussit, & ponēs iuxta altare spoliabitur prioribus vestimētis, indutusq; alijs offeret eos extra castra, & in loco mūdissimo vsq; ad fauillam cōsumi faciet.* Quidquid in nobis carnis est, & adipis, id est, quidquid crassū est, exuri debet, si perfectū sit holocaustū, quale martyriū est. Sed si quid super sit nō exustū, sacerdos, id est, ipse qui holocaustū obtulit, vestietur tunica, & feminalibus lineis, hoc est, mūditiē, & cādorē animi diligētē quærat per pœnitētiā vsq; ad finē vitæ, quod est vestiri tunica lineā, & carnē ab omni voluptate cōtineat, quā feminalia indicāt, & cineres, inter quos illud, quā crematū nō fuerat, relicū est, ponat iuxta altare Deo miserā corruptionis suæ detegēs, & suppliciter veniā petens. Sed quia sæpe vsū venit, vt prius pœnitētiā finiatur quā oēs animæ sordes prorsus eluamus, quæ postea purgatorio igni exurēdæ sunt: sacerdos exuit vestes illas, id est, finit cū vitæ pœnitētiā, & indutus suis, quas ante habebat cū sacris nō ministrabat, egreditur extra castra, id est, ex hac vitā exit, & in locū proficiscitur, in quo nullus iā meritorū locus sit, nec pœnitētiæ operibus se ipsum exerceat, sed talis iudicetur qualis in hoc egressu inuētus est. Et in loco mūdissimo, id est, in purgatorij ignis regione, in qua peccata nulla sūt, sed facta purgātūr, vsq; ad fauillā cōsumi cineres faciet: ibi enim exurētur plenē oīa, quæ cū igne digna essent, non sunt in hac vitā exusta.**

Len. 6.

Psal. 48.

Eccle. 29.

Vers. 9.

Sanguis.

Psal. 50.

Psal. 50.

Ventris in
gluuias.

Vestes pretiosæ.

Matth. 3.

Matth. 11

Eccle. 19.

Humilitat.

Maceratio
carnis
quatenus
adhibenda.

DE HOSTIA PACIFICA.

CAP. III.

RITVS hostiæ pacificæ tradidit Moses Leu. 3. his verbis: *Quod si hostia pacificorū fuerit eius oblatio, & de bobus voluerit offerre marem, siue feminam, immaculata offeret coram Domino. Ponetque manū super caput victimæ suæ, quæ immolabitur in introitu tabernaculi testimonij, fundentque filij Aharon sacerdotes sanguinem per altaris circuitum. Et offerent de hostia pacificorum in oblationem Domino adipem, qui operit vitalia, & quicquid pinguedinis est intrinsecus, duos renes cum adipe, quo teguntur illa, & reticulum iecoris cum renunculis, adolebuntque ea super altare in holocaustum lignis igne supposito in oblationem suavisissimi odoris Domino.*

Poterat hæc hostia ex ouibus offerri, atq; etiam ex capris, eodem profusuritu, quo quum erat ex bobus, nisi quod cū erat ex ouibus, & offerebatur agnus, cauda etiam tota incendebatur Domino. Deinde addit legislator: *Omnis adeps Domini erit iure perpetuo in generationibus, & cunctis habitaculis vestris: nec sanguinem, nec adipem omnino comedetis.*

† Quæ ad ritum huius sacrificij pertinent partim iam explicauimus ca. 2. partim cap. 6. explicauimus cum de sacrificio pro peccato agemus. Nūc duo exponenda sunt, cur hostia pacifica, siue pacificorum dicatur, & cur in hoc sacrificio masculus siue femina offerri possint, quod in alijs non semper licebat. Hostiam pacificam siue pacificorū in gratiarum actionē pro accepto beneficio offerrebant, aut ex voto, aut sponte, vt scilicet à Deo impetrarent quod volebant, aut eum magis placarent, & magis propitium haberent, vt ex verbis cap. 7. Leuitici, quæ paulò post referemus, intelligetur. Hinc à Mose dicta est *חֹלֶבֶת שְׂמֵנִים*, id est, hostia pacificorum, seu perfectorum, vtrumque enim significat *חֹלֶבֶת*. Nonnulli ex Hebræis putant ideo ita vocari hoc sacrificium, quod pacem faceret inter offerentes, & Deum, & sacerdotes, quia in eo

suum cuique tribuebatur, sanguis, & adeps altari, pectus, & armus dexter sacerdoti, reliqua caro offerēti. Deinde etiam quia pro pace, & incolumitate, & salute offerretur, atque ideo à lxx. *θυσία σωτηρίας*, id est, hostia salutaris, vocatur, siue etiam *θυσία τῶν ἐπιθυμιῶν*, id est, hostia pacificorum. † Et quia sæpe in gratiarum actionē offerebatur, à Iosepho *εὐχαριστίας* & *θυσία* dicitur, id est, hostia gratiarum actionis lib. 3. Antiquit. ca. 10. qua etiam causa à quibusdam ex recētoribus sacrificium retributionū, seu compensationum, appellatum est. Et rectè quidem hæc omnia, quoniam verbum *חֹלֶבֶת*, vnde hoc nomen deductum est, significat pacificare, pacificum esse, id est, tranquillum, & incolumē, complere, finire, retribuere. Huius sacrificij sæpe meminit Scriptura, & hoc est, de quo ait Hamos. 5: *Et vota pinguium vestrorum non respiciā, vbi enim nos Vota habemus, est חֹלֶבֶת, & apud, lxx. similiter σωτηρίας. Masculus aut femina offerebatur, quia cum nō esset necessarium, vt quod erat pro peccato, sed spontaneum sacrificiū, neque totum in honorem Dei fieret, vt holocaustum, sed priuatam etiam offerentis vtilitatem respiceret, arbitrio eius relinquebatur, vt aut pro re ipsa, aut pro affectu Diuini honoris plus, vel minus, hoc est masculum, aut femina, offerret. Aues non immolabantur, vt in holocausto, quia huius sacrificij victimæ in tres partes diuidendæ erant, turtures autem, aut pulli columbarum non poterant ita rectè diuidi. De qua re eruditè agit Alfonso Abulensis in cap. 3. Leu. quæst. 1.*

† Quæ huic sacrificio desunt addit postea legislator cap. 7. his verbis. *Hæc est lex hostia pacificorum, quæ offertur Domino. Si pro gratiarum actione oblatio fuerit, offerent panes absque fermento conspersos oleo, & lagana az yma vnta oleo, coctamque simitam, & collyridas olei admistione conspersas, panes quoque fermentatos cū hostia gratiarum quæ immolatur pro pacificis: ex quibus vnus pro primitijs offertur Domino, & erit sacerdotis qui fundet hostiæ sanguinem. Cuius carnes eadem comedetur die, nec remanebit ex eis quæquam vsque mane. Si voto, vel sponte, quispiam obulerit hostiam, eadem similiter edetur die: sed etsi quid*

Hostia pacificorum.

in trassinum remanserit, vesci licitum est: quidquid autem tertius inuenit dies, ignis absument. Si quis de carnibus victimæ pacificorum die tertio comederit, irrita fiet oblatio eius, nec proderit offerenti: quin potius quæ tuncque anima tali se edulio totaminauerit, præuariattonis rea erit. Caro quæ aliquid tetigerit in mundum, non comedetur, sed cõbu-
retur igni. Qui fuerit mundus vescetur ex ea. Anima polluta quæ ederet de carnibus hostiæ pacificorum, quæ oblata est Domino, peribit de populis suis. Et quæ tetigerit immunditiam hominis, vel iumenti, siue omnis rei quæ polluere potest, & comederit de huiusmodi carnibus, interibit de populis suis.

5 - † Panes absque fermento. Leu. 2. Omnis oblatio quæ offertur Dño, absque fermento fiet, nec quidquam fermenti, aut mellis adolebitur in sacrificio Domini. Primitias tantum eorum offeretis, ac munera, super altare verò non imponentur in odorem suauitatis. Panes autem, id est, לחם intellige qui primò fiunt, quales matres filioliis conficere solent, לחם enim significat incipere.

Consperfos oleo. Non oleo insperfos, aut resperfos, sed oleo admisto factos, ita vt farinæ aqua cum oleo infundere tur, aut oleũ p̄ solũ aqua בשרת בשמן id est, confusos in oleo. Idem intellige de collyridis, de quibus ait: Et Collyridas olei admistione consperfas. Quæ verò respergebantur oleo postquam iam facta erant, oleo vncta, siue lita appellat, sicut nũc ait: Et lagana azyma vncta oleo. Ita etiam cap. 2. Panes, scilicet, absque fermento consperfos oleo, & lagana azyma oleo lita.

Et lagana. Placentæ ita appellatur à Græcis, Hebræi לחם רך dicunt ab ex-
tensione, quòd tenues, & extensæ sint.

Coctamque similam. Quæ optima, & vtilissima farinæ pars est, vt latius expli-
cauimus in cap. 18. Apocal. n. 30. & 31.

6 - Et Collyridas. † Ita Græci vocant tortas panis. In Hebræo est idem no-
men quòd prius posuit cum dixit: Panes absque fermento consperfos oleo. Eademque verba nunc repetuntur, sed intelligendum est has collyridas facien-
das fuisse ex simila cocta, quòd de primi-
is illis panibus dictum non est.

Panes quoque fermentatos. Et hos vocat לחם, quos prius Panes, mox Collyridas Hiero-
nimus interpretatus est. Offerebatur au-

tem panes fermentati non vt in altari adolerentur, quòd Leu. 2. prohibitum est, sed vt illis sacerdotès vescerentur. Denique panis hic fermentatus pro pri-
miis offertur Domino: Ex quibus vnus inquit, pro primitiis offertur Domino: quòd cap. 2. non prohibebatur. Primitias, inquit, eorum tantum offeretis, ac munera. Quòd autè Lyranus, Augustinus, Eusebius, Isidorus Clarius, F. Hieronymus, Oleastrius ex Hebræica lectio-
ne adnotarunt, ex singulis illorum qua-
tuor panum generibus vnus pro pri-
miis offerri debere, translatio nostra non patitur: Cum enim dicit: Ex quibus vnus pro primitiis offertur Domino, satis indicat se de fermentatis panibus loqui, quos proximis verbis offerendos esse dixerat, quòd testè confirmauit Abu-
lensis. † Nam panis azymus offereba-
tur, id est, oblationes ex eo fiebant, quæ super altare adolerentur, ex fermenta-
to verò non fiebat oblatio huiusmodi, sed pro primitiis offerebatur in usum sacerdotum. Leu. 2. Omnis oblatio quæ offertur Domino, absque fermento fiet, nec quicquam fermenti, ac mellis adolebitur in sacrificio Domini. Primitias tantum eorum offeretis, ac munera, super altare verò non imponetur in odorem suauitatis. Cetera autem panum genera, offerebantur vt adolerentur, vt ex eodem capite manifestum fiet legenti. Verum quoniam tota hæc perico-
pe breuiter, ac concisè versa est ab Hieronymo, parumque cum Hebræo congruere videtur, vertam ad verbum Hebræa, ex illis verbis: Panes quoque fermentatos, & c. ac deinde omnia explica-
bo. Ea sunt huiusmodi: Cum placentis panis fermentati offeret munus suum cum hostia laudis, siue gratiarum actionis, pacificorum suorum. Et offeret ex eo vnus ex omnium munere primitias Domino. Vbi vertit: Cum placetis, & cum hostia laudis, pro Cum, in Hebræo est ע, quæ particula orationem obscuriorem reddit, quòd variè accipi soleat pro Super, Cum, Præter, Cõtra, De, Pro, & similibus. † Hic autè & Hieronymus, & plerique interpretes idem valere putant quòd Cum, vt sensus ipse exigit. Quòd vertimus Munus, Hebræicè מנחה, ita enim Marcus interpretatus est cap. 7: Corban, quòd est Do-
num, & Hieronymus sæpe vertit obla-
tio

rio, & sacrificium, quo nomine in Leuitico sepe intelliguntur oblationes panis, & vini, & similia, quæ cum victimâ quæ caditur, offeruntur, vt lagana, & placentæ, & panes oleo subacti. **Ut** Leuit. Anima, quæ obtulerit oblationem sacrificij Domino, similia erit eius oblatio. **Et** postea: Cû autem obtuleris sacrificium coctum in clibano de simila, panes scilicet absque fermento cohspectos oleo, & lagana azyma oleo lita. **Et** cap. 7. Qui offert victimam pacificorum Domino, offerat simul & sacrificium, id est, libamenta eius. **In** Hebræo ita legitur: Qui offert hostiam pacificorum suorum Domino, adducet corban suum Domino. &c. Cum igitur ait: *Cum placentis panis fermentati offeret munus suum*, munus vocauit panes azymos conuersos oleo, & lagana azyma vncta oleo, coctamque simila, & collyridas olei admisione conuersas. Quod Hieronymus breuiter dixit: *Panes quoque fermentatos, scilicet offerret, id enim ex precedentibus subauditur.* **Et** Quoque dixit pro, Cum illis quæ dicta sunt. **Et** quod sequitur: *Et offeret ex eo vnum*, potest intelligi, Ex eo pane, sicut Hieronymus intellexit cû vertit: *Ex quibus vnus pro primitijs offertur Domino.* Si cui parum probabitur subaudiri Pane, cum vicinus sit Munus, & si non semper viciniore subaudiri soleant, non contendemus, sed ita interpretabimur, vt idem sensus sit. **Et** offeret ex eo munere vnum. Quod quoniam ita intelligi videbatur, vt ex ijs quæ appellauerat Corban, siue Munus, vnum offerretur, id est, ex illis azymorum panum generibus, quibus fermentatos adiungi præceperat, addidit: **Ex** omni munere, ac si diceret: **Ex** omni, inquit, munere, iungantur fermentati panes cû alijs, & ex omnibus vnus separatur pro primitijs. Non dicit, **Ex** singulis vnus, sed **ex toto** munere vnus, **et** enim & omnem significat, & totum. **Genes.** 25. **Et** totus in morem pellis hispidus. **Et** cap. 31. **Et** ipsæ nostis quod totis viribus meis seruietis patri vestro. **Mala.** 3. **Et** me vos configitis gens tota. **Sicut** & apud nos **Omnis**. **Vt**, *Tu decus omne tuæ.* --- **Et**: **Virg.** 1. *Omnis in Ascanio carissæ cura parentis.* **Ene.** Cumque incertum esset ex quo ge-

nere fumendus esset vnus, qui ex toto munere sumi iubebatur, sequentibus verbis iudicatur ex fermentato pane sumi debere, quoniam ait, *Primitias Domino*: nec enim ex ceteris panum generibus primitiæ offerebantur, sed ex fermentato, vt ex cap. 2. **Leuitici** paulò ante ostendimus. **†** **At** nondum ex his scopulis euasimus, urgebunt enim nos noui interpretes, qd Hieronymus primitias vertit, in Hebræo esse **תבואה**, quod eleuationem significare voluit, hoc est, donum quoduis quod sumitur, vt Deo offeratur: nam nec **lxx** Primitias transtulerunt, sed *ἀνάγευα*, quod oblationem, siue segregationem significat. Quod si nihil hic de primitijs dictum est, nihil erit quod cogat interpretari de solis panibus fermentatis vnum esse offerendum, vt hactenus exposuimus. **Et** quidè **תבואה** interdum pro quavis oblatione accipi, vel quod sursum ac deorsum moueretur, & eleuaretur, vt quidam volunt, vel (quod verius est) quod seponeretur, & segregaretur Domino, vnde & Chaldaus vertere solet **תבואה**, id est, separatio. **Sed** negare non possumus & primitias ita vocari quod ex toto acervo, siue fructu primæ separantur vt Domino offerantur. **Nam** & Hieronymus in terpres noster per sepe ita vertit, & **lxx**. interpretes, qui linguam Hebraicam, hoc est, suam, in qua nati, & educati sunt, melius alijs callebant, similiter primitias vertunt, ter initio ca. 25. **Exo** di, & cap. 36. vbi nos habemus: **Nec** vir, nec mulier quicquam offerat ultra in opere Sanctuarij, ipsi transtulerunt. **In** primitias Sanctuarij. **†** **Et** **Leu.** 22. **Si** filia sacerdotis cui liber ex populo nupta fuerit, de ijs quæ sanctificata sunt, & de primitijs non vescetur. **lxx.** Ipsa primitijs Sanctorum non vescetur. **Sed** non necesse habeo. **lxx.** interpretes citare, ipsi velint nolint, ferri debet, **תבואה**, hoc loco pro primitijs poni, affirmant enim ex omnibus panis generibus vnum offerri debere, cumque fermentati nõ possint offerri nisi in primitias, eos hoc nomine intelligi voluit legislator. **Cuius** carnes eadem comedentur die. **Car** nes hostiæ oblatæ pro gratiarum actione eadem die comedi iubet, eius verò quæ voto, vel sponte offertur, eodem die,

Omnis, & totus. **תבואה**

Virg. Ecl. 5. **Virg.** 1. **Ene.**

die, aut sequenti, tertio nihil edi permittit. Quæ quoniam à Philone in libello de Victimis apertius traduntur, causæque indicantur, æquum erit vt eius verba referamus. De posteriori, quam Pro salute vocat, hæc scribit: In hoc genere duobus tantum diebus epulari fas est, ita vt nihil reliquiarum superfit in tertium, idque de causis pluribus. Vna, quia Sacræ mensæ vsus tempestiuus esse debet curando ne quid corrumpatur mora temporis, cum carniū, vel conditarum, natura sit obnoxia putredini. † Altera, quia victimarū partes non sunt in penum retrudendæ, sed in medium proponendæ omnibus indigentibus: iam enim sunt non offerentis, sed eius cui litatum est, qui cum sit beneficus, ac munificus, vult conuiuis vocatis communicari suum epulum. Postrema, quia sacrificium hoc pro salute duorum offertur, corporis, & animæ, proinde suus cuique dies epularis tribuitur, quod æquum videatur vt primæ diei conuiuium admo-
 12 neat nos salutis animæ, sicut postera dies sanitatis corporis. Quoniam autem tertium nihil est cui propriè quaratur salus, ferio vetitum est proferri epulum vsque diem tertium, ita vt ne per obliuionem quidem liceat superesse reliquias absq; piaculo, &c. Quodque Moses ait: *Si quis de carnibus victimæ pacificorum die tertio comederit, irrita fiet eius oblatio, nec proderit offerenti*, his verbis enuntiat: Quod si quis hos ritus negligat, seuerè Diuina voce obiurgabitur. Hoccine homo ridende putas sacrificium? Nihil moror tua sacra profana polluta, execrataque, carnes istas quas tibi ipse coxisti ventri seruiens, ne in somnis quidem doctus rationem veram sacrificij. † Deinde de
 13 hostia *הקדש*, quam ipse cum. lxx. interpretatur hostiam laudis, Hieronymus verò gratiarum actionis, quod idē est, qualis sit docens, & cur ita dicatur, ita loquitur: Cum aliquis in nullam aduersitatem incidit, vel rerum externarum, vel corporis, sed quieta, tranquillaq; vita fruitur prosperè degens, & feliciter absque offensis, &c. necesse est, vt Deo gubernatori debeat sanitatem continuam, & non interpellata commoda, atque in vniuersum sine-

ras felicitates nullis vitiatis calamitatibus, & horum largitorem demereatur hymnis, laudationibus, Sacrificijs, & alijs gratiarum actionibus, quæ omnia comprehenduntur Laudis nomine. Hanc victimam non biduo, sicut priorem illam pro salute, sed ipsa prima die lex iubet absumi, vt qui experti sunt propensum, paratumque fauorem cælestis numinis incunctanter de hoc sacrificio impertiantur alijs. Hactenus Philo.

Caro quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur. Si caro hostiæ oblata cōtactu rei immundæ fœdabitur, nemo eam comedet.

Qui fuerit mundus vescetur ex ea. Non nisi qui mundus fuerit comedet de carni-
 14 bus hostiæ pacificæ.

Anima polluta quæ ederit de carnibus. † Duplex erat immundus, alter qui ex se immunditiam habebat, vt leprosus, aut semine fluens, qui verbis his indicatur: alter qui eam ex contactu cuiusvis rei immundæ contrahebat, de quo dicit: *Et quæ tetigerit immunditiam hominis, &c.* Vt cadauer, aut quiduis aliud immundum. Vtrique carnis hostiæ pacificæ comedere capitale erat.

De vsu siue de diuisione hostiæ pacificæ hæc in eodem capite septimo scripsit Moyses. *Tenebit* (videlicet qui offert) *manibus adipem* hostiæ, & pectusculum, cumque ambo oblata Domino consecrauerit, tradet sacerdoti. Qui adolebit adipem super altare, pectusculum autem erit Aharon, & filiorum eius. Armus quoque dexter de pacificorum hostijs cedit in primitias sacerdotis. Qui obrulerit sanguinem, & adipem filiorum Aharon, ipse habebit & armum dextrum in portione sua.

Sacerdos victimam occidebat, & excoriabat, deinde laico qui offerebat, tradebat adipem, & pectusculum, quæ cum laicus eleuabat coram Domino ea offerens, & consecrans, rursus reddebat sacerdoti. Erat autem pectusculum, & armus dexter sacerdotis qui offerebat.

DE SIGNIFICATIONE
hostiæ pacificæ.

CAP. V.

SYCHIVS, & Radulphus libro. 2. in Leu. cap. 1. hostia pacifica minus perfectorum vitam significari docent. Sed quoniam breuius, & apertius id à Radulpho traditum est, eius verba subiungam. In holocaustis perfectorum vita, in hostijs verò pacificis mediocris conuersatio designatur. Sunt quippe nonnulli, qui quamuis summa virtutum fastigia non ambiant, offensum tamen Deum habere refugiunt, indeque licet bona summa non expleant, mala tamè summa deuitant. Isti ergò hostias pacificas, siue (vt lxx. transtulerunt) salutare, offerunt, quia saluari quidem volunt, sed sufficit eis si saluentur, quamuis inter extrema sanctæ Ecclesiæ mēbra computentur. Hostiarum igitur pacificarum eadem penè quæ superior, ditiusio est: alia namq; bouis, alia ouis, alia verò capræ oblationem continet. Bouem immolat quisquis in sæculari vita mundi actibus deditus de ipsis laboribus suis Deo ministrat. † Quem offert qui laborare non sufficiens & in firmitate, & ætate, seu etiam paupertate à misericordiæ actibus reuocatus per solam innocentiam Deo placet: pax enim in terra hominibus bonæ voluntatis. Sed & capræ hostiam litat quisquis veterem conuersationem melioris propositi castigatione immutat. Auium nulla hic fit mentio, quia contemplationis virtus perfectioribus tribui solet. Hæc Radulphus. Isychius in boue eos intelligit qui circa agenda quæ legis sunt vacant. Sed quoniam hoc commune est omnibus qui salui fieri cupiunt, præstat eos intelligi qui labores vilitatis aliorum causa perferunt, nec sibi se, sed publico bono natos putant, vt qui pauperes alunt, qui rempublicam gubernant, qui bonas artes docent, qui concionantur. Hæc enim hostia maior, & gratior Deo est quàm ouis, aut capra, id est, quàm so-

la innocentia vitæ, aut sola veterum peccatorum correctio. Hi marem, & feminam offerre possunt, quia & perfectiora interdum Deo offerunt, atq; fortiora, & si minus perfecta, atque fortia offerant in hoc vitæ genere minus perfecto, tolerabile est. In holocausto, vbi perfecta virtus est, femina non offertur. † Sed siue mas, siue femina sit, immaculatam hostiam esse oportet, id est, integram, & omni deformitate carentem; siue magnæ virtutis, siue parux sit, nulla tamen labe eius opera videntur, vt rectè Deo offerantur. Manum super caput hostiæ ponimus, cum nos plenè Deo deuouemus, atque ita omnia facimus, vt eum nobis placere studeamus, illique soli placere. Atque ideo etiam in introitu tabernaculi immolatur, quia Deum intueri debemus, & ad eum omnia conuertere, non ad hominum gratiam. Attendite (inquit *Matth. 6.*) ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus vt videamini ab eis: alioqui mercedem non habebitis apud patrem vestrum qui in coelis est. Caput hostiæ finis actionum est, finis enim in ijs quæ ad actionem spectant, principij vim, & rationem habet. *Sanguine.* Sanguis verò immundus in lege censetur, & crebro in malum accipitur; quare tunc sanguinem fundimus, cum ex vita, atque ex actionibus nostris omnes prauas cupiditates eijcimus. Sæpe enim Deo placere cupimus, & in ipsa honesta actione, si bene discutiamus, sanguinem scedantem omnia inuenimus, id est, latentem cupiditatem gloriæ, aut honoris, aut voluptatis, quæ et si minus sentiebatur, magis ad agendum mouebat quam caritas Dei. † Hunc sanguinem eijcere debemus vt munda sit hostia, ne nobis illud Dominus dicat: *Zacha. 7.* Cū ieiunaretis, & plangeretis in quinto, & septimo per hos septuaginta annos, nunquid ieiunium ieiunastis mihi? Et cum comedistis, & bibistis, nunquid non vobis metipsis comedistis, & vobis metipsis bibistis? Hunc sanguinem fundi iubebat Paulus cum dicebat: *1. Cor. 10.* Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloria Dei facite. Et non fundentibus dictum est: *Isai. 1.* Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Eum fundunt filij Aharon, id est, iusti, qui

qui sacrificium pontificis nostri Christi, vt possunt, imitantur offerentes Deo semetipsum in odorem suauitatis, & cor purum, atque humile. Et in circuitu altaris fundunt dum Christi virtutes mente reuoluentes vitiosos affectus à se eiciunt. Altare enim nostrum Christus est, cui quidquid patri gratum futurum est imponimus, & per eum offerimus, sicut ait Petrus:

i. Petr. 2. Offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum.

5 † Adeps hostiæ affectus animæ nostræ est, quo opera pinguescunt, si bonus sit, & nitorem accipiunt, & anima ipsa mollescit, & Deo tractabilis redditur, quod optabat Dauid dicens:

Psal. 62.

Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea, & labijs exultationis laudabit os meum. Contra si malus sit, opera peiora reddit, animumque emolliat ad malum. Quid igitur maxime offerre Deo debeant qui in hoc vitæ genere versantur, ipse indicat cum ait: *Et offerent de hostia pacificorum in oblationem Domino adipem, qui operit vitalia, & quidquid pinguedinis est intrinsecus, duos renes cum adipe quo teguntur ilia, & reticulum iecoris cum renunculis, adolebuntque ea super altare in holocaustum lignis igne imposito in oblationem suauissimi odoris Domino.* Quæ quoniam eleganter mihi à Radulpho videntur explicata, verba eius referam.

Libro 2. in Len. c. 1.

Adeps qui operit vitalia, eum qui ad hanc vitam habetur affectum significat. Delectat enim nos viuere, & si fieri posset, ad mortem nos accedere nunquam vellemus. In vitalibus verò sedes animæ est, & quasi quoddam vitæ huius retinaculum. † Pinguedo quoque quæ intrinsecus est, eorum innuit amorem, quæ in hac vita possidentur, vt est domus, agri, pecunia, pater, & mater, & alij propinqui, quæ omnia si abundant in hac vita, quasi beatos videntur facere possidentes. Iam in duobus renibus quid intelligitur nisi genuina illa voluptas, quæ ex coniunctione maris, & feminae procedit? Hoc & ipse numerus indicat, quod duo sunt renes, vt quasi duarum personarum, ad quas voluptas illa pertinet, mentionem factam

intuearis. His autem adeps quo teguntur ilia, siue (vt alibi dicitur) qui est iuxta ilia, adiungitur. Ilia sit in ipso membrorum genitalibus appropinquant. Adeps igitur iste, qui renibus in sacrificio copulatur, voluptatis illius denotat affectum: qui tamen cum ilia tegere, aut ilibus iuxta esse describitur, cautela nobis timoris tribuitur, vt scilicet cogitemus quia si mens prauæ concupiscentiæ subditur, non longè est vt etiam corpus prauo operi substernatur: mors enim secus introitum delectationis posita est. In iecoris verò, id est, hepatis reticulo quid nisi nocendi appetitum accipimus? † Hepar siquidem fons sanguinis est: & quid per sanguinem nisi crudelitas figuratur? Vnde & Beatus Gregorius illud Isaia sic exponit vt dicat: Manus vestrae sanguine plenae sunt, id est, opera crudelitatis. Hos igitur omnes adipem Dominus sibi sequestrari, & in altari coram se incendi præcipit, vt videlicet affectus isti Diuino igne absumentur: non vt prorsus absumentur, quod proculdubio perfecta beatitudinis esset, sed vt per creatoris amorem isti affectus, per quos creatura seu licite, seu illicitè concupiscitur, ad iustum modum, mensuramque legitimam reuocentur. Nam si amatur hæc vita ab imperfectis, si amantur ea quæ in hac vita possidentur, ab illis scilicet qui omnibus renuntiare nequaquam sufficiunt: necesse est tamen vt amor Diuino hæc omnia postponantur, vt videlicet si eo articulo fidelis quilibet constringatur, quo aut ista perdere, aut à Deo compellatur recedere, quamuis ægrè, quamuis cum dolore, malit diuelli ab omnibus, quam pietatis iura apud se violare. Qui enim amat patrem, aut matrem plus quam me, (ait Dominus) non est me dignus. † Quod etsi tempore pacis Ecclesiasticæ necessitatis huius desit examen, debet tamen se ipsam fidelis anima subtiliter discutere quid cui intus in corde præponderet, amor sæculi, an Dei, temperandusque est ea mensura præsentium appetitus, vt quamdiu paca

ni. c. ordi. 1

Isa. 1.

Matth. 10.

cato Deo possideri poterunt, habeantur: si vero ea negetur facultas, abijciantur. Ignis quo hæc cremanda sunt, est ille de quo Ecclesia ait: Vre igni Sancti Spiritus rones nostros, & cor nostrum Domine. Ligna sunt exempla Sanctorum, qui constantiter hanc hostiam Deo mactarunt. Quum offereretur agnus, cauda tota incendebatur Domino, quia cauda finis corporis est. Quid igitur (inquit idem Radulphus) nisi consummatio sancta deuotionis accipitur. Et vide quos potissimum de perseverantia monuerit: non enim de boue caudam offerri præcepit, sed de oue. Reuera namque simplicibus, & desidiolis de inconstantia timendum est. Qui enim sanctis laboribus se exercent, lucris quotidianis, & propositi sui successu lætificati voluptate maxima saginantur, & in maius proficiendi desiderium quotidie succeduntur, quia scriptum est: Anima operantium limpinguabitur. † Qui vero laborem fugientes pigritiam amplectuntur, fastidio suo grauati in aliud transire quasi melius aliquid reperturi, & consilium sæpe mutare coguntur. Idem de capram immolante sentiendum est, qui enim penitentiam veterum peccatorum agit, & facta deslet ne desflenda faciat, quo carnem magis affligit, eo magis eius animum Deus spirituali lætitia perfundit, eaque magis ad laborandum incitatur, vt minus illi de inconstantia timendum sit.

Ceterum omnis adeps merito Domini erit iure perpetuo, quia omnis noster affectus in eum conferendus est, & per eum in reliquas res. Non est comedendus adeps hostiæ, quia cum Deo aliquid offerimus, non nostro affectui satisfacere, sed illi placere querendum est. Sed neque sanguinem edere licet, quia ab omni prauarum cupiditatum gustatu longè abesse debemus, sicut scribit Apostolus: Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudine, aut stultiloquum, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet.

Libro. 2. in
Leu. c. 2.

Prover. 13.

9

Adeps Deo
offerendus.

Sanguis nõ
comedendus.

Ephes. 5.

Lex Hostiæ pacificæ.

Ex Leuit. 7. Vers. 11.

10 **H**IC iam duces quos sequebar, sequi non licet, cum enim de hostia pacifica sermo sit, quam mediocrem vitam interpretati sunt, quasi eius interpretationis obliti ad diuersa longè transeunt, & in re eadem non eandem seruant expositionem. Nos Deo duce dabimus operam vt ab ea mimè recedamus. *Hæc est lex hostiæ pacificorum, quæ offertur Domino. Si pro gratiarum actione fuerit oblatio, offerent panes absque fermento, & cetera quæ præcedenti capite retulimus.* Qui hoc mediocre vitæ genus sequuntur, aut pro gratiarum actione offerunt hostiam, aut voto, vel sponte, quod. lxx. & Philo dicunt Pro salute, quia quidam mala, & lapsus multorum videntes in id maxime deuotionem animi sui conferunt, vt Deo, cuius beneficio ipsi seruantur, & liberantur, gratias agant, alij pro salute offerunt, vt peccata vitent, & salute animæ perpetua perfruantur, quam in tot aduersarij nostri laqueis, & multorum ruinis, nisi Dei misericordia protegantur, tenere se non posse vident. Aut potius ijdem interdum pro gratiarum actione, interdum pro salute offerunt. † Qui offerunt pro gratiarum actione, offerre iubentur panes azymos, & conspersos oleo, quia gratiarum actio cum operibus misericordiæ coniungenda est, vt aliquid scilicet in eius gratiam faciamus, cui gratias agimus. Tunc enim nos verè gratos præstamus, cum non animo tantum, & verbis, sed re ipsa quam possumus gratiam referimus, & quia Domino ipsi non possumus, domesticis eius quantum licet benefacimus. Opera autem huiusmodi, quia & alijs profunt, & ex misericordia oriuntur, quam oleum significat, rectè panes oleo conspersi vocantur, quia non solum ad ea misericordia excitamur, sed etiam dum fiunt, dulcem illum misericordiæ affectum admiscere debemus. Multi enim misericordia ad largitionem eleemosynarum mouentur, sed

Beneficentia

in ipsa largitione vitijs eorum, quibus subueniunt, irascuntur, aut verbis, & misericordiã vertit in iracundiã. Quare panes oleo non liti, sed conspersi sunt, vt non exterham misericordiã faciem postquam facta sunt illa præferant, sed intus quasi in visceribus feruent. Et quia ab omni inanis gloriã affectu libera esse debent, panes azymi sunt. † Lagana azyma etiam offeruntur, quæ tenuiora quidem sunt, sed latiora, non conspersa oleo, sed lita, quia quæ dum fiunt, misericordiã affectum admittunt non habent, etsi ampliora hominibus fortasse videantur, quia latiora sunt, id est, vel pretiosiora, vel latius manantia, Deo tamen tenuiora videntur. Sed si oleo conspersa non sunt, saltem postea oleo linantur, & vel in fine misericordiã affectu ne careant. Coctam similam offert, qui magna beneficia, & ad vsum parata alijs præstat non misericordiã, sed liberalitatis, aut religionis, aut publicæ utilitatis, aut alterius denique virtutis causa. Sed quia beneficia, etsi parua videantur, multo magis Deo placent cum tota plena, & quasi imbuta sunt misericordiã, post similam coctam iterum collyridas, siue panes, seu crustula oleo conspersa, offerri iubet. Panes fermentati sunt opera incipientium, quæ non nihil inanis gloriã, aut similis alicuius labis plerumque habent admittunt, atque hæc etiam admittit, modo peccata non sint, quia neque imperfecta nostra prorsus aspernatur: sed ita vt vnum dumtaxat ex eis pro primitijs sibi offerri velit, hoc est, opus aliquod ceteris perfectius, quod sibi magis placeat.

† Quod huiusmodi est, sacerdotis est fundentis sanguinem hostiã, id est, ipsius qui facit, quoniam illud opus maximè facientis est, quod præ ceteris est ab omni labe seiunctum, nam etsi cetera prodesse possint, hoc maximè omnium illorum prodest. Carnes eadem die comeduntur, quia non est actio gratiarum differenda, sed in singulis quæ Deo immolamus, gratias ei agamus, cuius beneficio habuim⁹ quod immolaremus, sicut ait Apostolus: In omnibus gratias agite. Carnes hostiã

quæ pro perpetua salute offertur, eadẽ die comedenda sunt, quia vita melior, & purior continuo inchoanda est, nec futurum tempus expectari oportet. Rectè enim dixit ethnicus poeta:

Qui non est hodie, cras minus aptus erit. Ouidius
Sed si quid, inquit, in crastinum remanserit, lib. 1. de Re
vesci licitum est. Quod hodie non ab- medio amo-
 sumpsisti, quod hodie non correxisti, ris.
 cras, id est, postea, corrigi potest. Cras. Cras.
 futurum vitæ tempus intelligimus, sicut Hodie præsens tempus est, quem-
 admodum Dominus dixit: Ecce fanitates perficio hodie, & cras. *Quidquid autem, inquit, tertius inuenerit dies, ignis absument,* quia quæ hic non corrigimus, post mortem purgatorius ignis absumet, ait enim Apostolus: Vnius cuiusque opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem. † Post diem tertium irrita fiet eius oblatio, quia post mortem meriti locus non est. *Caro hostiã, quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur, sed comburetur igni,* quia illa vita, vel temporis pars quæ peccati fordibus inquinatur, placere, aut sapere nobis non debet, sed igne pœnitentiã, & lacrymarum consumenda est, ne vehementiori, & acriori igne in futuro sæculo cremetur, *Qui fuerit mundus vescetur carnibus hostiã,* quia qui Deo per munditiã animã placet, & rite hostiam suam offert, is illa iure alitur, & validior, atque robustior virtutibus, atque spe cœlestium bonorum fit. Anima polluta, siue quæ nemine sua dente voluntate sua immunda facta est, siue quæ aliorum ex conuictu, atque consilijs immunditiã contraxit, carnem hostiã comedere non debet. Prius sordes suas pœnitentiã lacrymis eluat, deinde fructus oblationis percipiet, illisque aletur, & roboratur: si enim immundus sit, quam mercedem ex oblatione sperabit sua? Quod si eluere noluerit, sed satis sibi putarit offerre hostiam operum, cum sit à Dei gratia alienus, peribit de populis suis, & in generationibus electorũ non numerabitur.

De hostiæ diuisione.

15 **Q**VI offert manibus tenere iubetur adipem hostiæ, & pectusculum. Adeps affectum significat, vt dictum est, quem qui hostiam offert, & Deo placere cupit, manibus tenere, id est, factis exterius ostendere debet, ne bona voluntas lateat, & quasi torpescat, sed Deo per bona opera consecratur. In pectusculo significatur bonâ conscientia, vt autor est Hieronymus in caput secundum Malachiæ. Hæc etiam manibus tenenda est, vt nemo se putet bonum esse si virtutem cupit, & spirituales vitam amat, nec sibi magnorum peccatorum conscius est, nisi bona opera bonæ conscientia testes adhibuerit. De bona voluntate sine opere ait Dominus: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. Qui bonam conscientiam factis testatam Deo consecrat, is cum Paulo dicere poterit: Viri fratres, ego omni conscientia bona conuersatus sum ante Deum vsque in hodiernum diem. † Vbi hæc Domino consecrauerit, tradet sacerdoti. Sacerdos idem esse potest qui & offerens. Quod si hæc fecernere malumus, sit sacerdos Christi rerum spiritualium, & certaminis cum Diabolo non inexpertus, qui dicere possit: Vt non circumueniamur à Satana, non enim ignoramus cogitationes eius, huic tradat affectum suum, vt eum dirigat, & super altare Deo incendat, hoc est, vt à sæculi cupiditatibus cum auocet, & Diuino amore semper incendat ea docens, atque præcipiens, quibus in eo caritas Dei magis in dies inardescat. Pectusculum etiam tradat, id est, sanctitatem, & sapientiam (quæ etiâ rectè significatur in pectusculo) sacerdoti Dei attribuat, non suo sensu ducere volens, sed eius qui Dei sacerdos est, & quem pro Deo sibi præesse voluit. Tunc se Deo placere, tunc bonam conscientiam habere putet, cum illam sacerdoti secundum Deum omnia iudicanti probabit. At sacerdos pectuscu-

Matth. 7.

Acto. 23.

2. Cor. 2.

Sacerdos
quomodo
alios reget.

lum sibi retineat, quia labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. † Semper sapiat, nec alijs tantum, sed multo magis sibi: rectè enim ait Græcorum prouerbium.

Odi sapientem, qui sibi ipsi non sapit.

Adipem autem ne sibi feruet, sed super altare adolebit. Non enim in se transferre affectum discipulorum debet, vt ipse plus æquo ametur, & illorum & re, & seruitio abuti velit, lucro suo studentis id quidem est, & sua quærentis, non quæ Iesu Christi. Affectum liberum, atque integrum Christo relinquat, eius gloriam, & discipulorum salutem spectet, sua commoda contemnat. Paulum imitetur qui ait: Propter quod vigilate memoria retinentes quoniam per triennium nocte & die non cessauimus cum lacrymis monens vnumquemque vestrum. Argentum, & aurum, aut vestem nullius concupiui. Armus quoque dexter de pacificorum hostijs cedet in primitias sacerdotis. Sacerdos filius Aharon, & verus Christi imitator, qualis erat Paulus, qui fundit sanguinem hostiæ, id est, qui Dei minister, & adiutor est ad prauas cupiditates ex animis discipulorum extrahendas, præter pectusculum etiam armum dextrum habere debet in portione sua. † Vt sui officij putet esse huiusmodi sanguinem fundere, adipem adolere, id est, omnem suorum affectum non in se, sed in Christum transferre, pro eorum salute labores perferre, ieiunijs, & lacrymis eorum spiritualia commoda quærere, infirmos patienter sustinere, nihil non pro eorum utilitate tolerare. Ita Paulus aiebat: Ideo omnia sustineo propter electos, vt ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria cælesti. Armus enim in reliquis animantibus dicitur qui in hominibus humerus appellatur, cui onera imponuntur, & propriè patientiam laborum significat. Et quoniam hæc non pro bonis huius vitæ, quæ in sinistra intelligitur, sed pro mercede futuræ, quæ dextera dicitur, ferre debet,

Malac. 2.

Acto. 20.

2. Tim. 2.

Armus.

1. Petr. 5.

debet, merito non finistrum, sed dextrum armum accipit. Hæc in hac vita habeat in portione sua, & cum apparuerit princeps pastorum, percipiet (sicut scribit pastor maximus) immarcescibilem gloriæ coronam. Hos labores primitias putet æternæ beatitudinis (initium enim felicitatis est in Christi gratiam, & obsequium laborare) quod reliquum est, & quod oculus non vidit, neque auris audiuit, postea accepturus. Nunquam sibi petusculum deesse patiatur qui quasi thesaurus quidam Sapientiæ cœlestis esse debet, ex quo noua, & vetera proferantur. Quiduis potius amittat quam armum dextrum, vt sit filius dexterae, & per eum multi collocentur ad dexteram.

DE SACRIFICIO PRO peccato.

CAP. VI.

Sacrificium pro peccato non semper eodem modo fit, sed variatur personis, & hostiarum genere, & causis offerendi. Personis, quia aut pro peccato pontificis offertur, aut pro peccato populi, aut principis, aut plebeij hominis. Hostiarum genere, quia aut vitulus offertur, aut hircus, aut capra, aut vacca, aut agna. Causis offerendi, quia aliter offerunt qui per ignorantiam peccant, aliter qui scientes, & volentes. De omnibus sigillatim dicendum est, si prius adnotauerimus in his aues non offerri, vt in holocausto, quoniam victimæ diuiduntur, & pars singulorum sacerdoti tribuitur, pars igni datur: turtures verò, aut pulli columbarum parua aues nequeunt in tot partes rectè diuidi.

De victima peccantis pontificis. Ex cap. 4. Leuitici. Vers. 2.

ANIMA quæ peccauerit per ignorantiam, & de vniuersis mandatis Domini, quæ præcepit vt non fierent, quippiam fecerit: si sacerdos qui vnctus est peccauerit delinquere faciens populum, offeret pro pec-

cato suo vitulum immaculatum Domino. ² † Et adducet illum ad ostium tabernaculi testimonij coram Domino, ponetque manum super caput eius, & immolabit eum Domino. Hauriet quoque de sanguine vituli inferens illum in tabernaculum testimonij. Cumque intinxerit digitum in sanguine, asperget eum septies coram Domino contra velum Sanctuarij, ponetque de eodem sanguine super cornua altaris thymiamatis gratissimi Domino, quod est in tabernaculo testimonij. Omnem autem reliquum sanguinem fundet in basin altaris holocausti in introitu tabernaculi. Et adipem vituli offeret pro peccato, tam eum qui vitalia operit, quam ea quæ intrinsecus sunt, duos renunculos, & reticulum quod est super eos iuxta ilia, & adipem iecoris cum renunculis, sicut offertur de vitulo hostiæ pacificorum, & adolebit ea super altare holocausti. Pellem verò, & omnes carnes cum capite, pedibus, & intestinis, & fimo, & reliquo corpore efferet extra castra in locum mundum vbi cineres effundi solent, incendetque ea super lignorum struem, quæ in loco effusorum cinerum cremabuntur.

Hæc legislator, nos quæ minus aperta videbuntur, ordine explicemus.

³ † Anima quæ peccauerit. Animam sæpe Scriptura pro homine ponit, vt Exod. 12: iuxta numerum animarum, quæ sufficere possunt ad esum agni. Genes. 17: Masculus cuius præputij caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quod passim in libris legis occurrit.

Et de vniuersis mandatis Domini. &c.

De negantibus præceptis loqui tantum videtur, sed loquitur etiam de affirmantibus, qui enim vel hæc, vel illa violat facit quod Deus præcepit vt non fieret. Si quis occidat, facit quod Deus præcepit, vt non fieret; si verò inhonoret patrem, aut matrem, cum Deus honorare præceperit, facit quod Deus præcepit vt non fieret. Idem facit si honorem debitum illis dare omittat; vulgari enim sermone non solum commissiones quælibet, sed omissiones etiam, si quouis modo voluntariæ sint, facta appellantur. Ac si quis tenaciùs verbis legis inhæres præcepta affirmatiua hinc excludere velit: minerit in eis etiam latere negationes: nam Honora patrè, & matrè, negatio-

nem hanc includit: Ne iniuria afficias parentes, ne debito honore defraudes. Denique paulò post ait: Quod si omnis turba filiorum Israel ignorauerit, & per imperitiam fecerit quod contra mandatum Domini est. &c. Ex quibus hæc, quæ nunc interpretamur, intelligimus.

4 † Difficilius est, & longiori disputatione dignius, vtrum peccatum, de quo in toto hoc capite verba fiunt, ad vniuersa legis præcepta pertineat, an tantum ad quædam. Etenim Alfonso Abulensis episcopus quæst. 11. in ca. 4. Leuitici sermò negat ad vniuersa pertinere, multisque, ad magnis, vt putat, rationibus adducitur vt dicat legislatorem de ijs tantummodò peccatis agere, quæ contra præcepta ceremonialia fiunt. Summa earum hæc est. Moses de peccatis per ignorantiam commissis loquitur, in præcepta autè Decalogi ignorantia cadere non potest; aut si in quemquam cadat, in pontificem certè, aut in populum vniuersum non cadet, quorum tamen in hoc capite peccata commemorantur. Non ergo de peccatis contra Decalogi præcepta commissis agitur. Deinde, aduersus violantes præcepta moralia multò grauioræ penæ constitutæ erant, nec huiusmodi expiationes quærebant, vt videre licet Num. 25. Deut. 19. Exod. 22. Leuit. 24. & alijs sæpe in locis, in quibus multi vltimo etiam supplicio affici iubentur. Eodemque argumento probat neque de peccatis quæ fiebant contra præcepta iudicialia intelligi posse.

5 † Ego quidem fateor ignorantiam sapientius cadere in præcepta ceremonialia, sed legislatorem de peccatis contra vniuersa præcepta moralia, iudicialia, ceremonialia loqui pro certo habeo. Nam nec Iosephus libro. 3. Antiquit. cap. 10. de sacrificijs agens, nec Philo in libello de Victimis hæc explicans quidquam de ceremonijs scripserunt, sed de lege vniuersè loquuntur, quod non omisissent Iudaicarum rerum, id est suarum, peritissimi scriptores. Immo verò Philo paulò post ait in his omnibus loqui Mosè de peccatis in homines factis. Nec video quo modo non manifestam vim afferat Abulensis verbis legis: *Et de vniuersis mādatis Domi-*

ni, quæ præcepit vt non fierent, quippiam fecerit. An erit quisquam qui cum vniuersa mandata Domini audierit, sola ceremonialia intelligat? Potuit ne dicere apertius se de vniuersa lege loqui? Negat Abulensis cadere in præcepta moralia ignorantiam, aut certè cadere in pontificem, aut in vniuersum populum. At si iuris ignorantia non ceciderit, ignorantia facti cur cadere non possit? Vt si per errorem homo occidatur, si rem alienam cõrectes, quam tuam putabas, si iure iurando confirmes quod falsum esse nesciebas. † Altera eius ratio facillè etiam soluitur. Fateor sanè grauiora supplicia decreta fuisse in moralium ac iudicialium præceptorum transgressores, at non cum per ignorantiam, sed cum prudentes, & scientes transgrediebantur. At non tantum, inquit, de his loquitur Moses, sed de illis quoque qui scientes, & volentes peccant. verum id quidem, at non de publicis, sed de occultis peccatis, quod manifestè indicat Iosephus libro. 3. Antiq. ca. 10. cum ait: *Qui autem sciens peccauit nemine conscio, arietem offert lege ita iubente, &c.* Quare & de peccatis per ignorantiam factis idem intelligendum censeo, hoc est, maximè de occultis agere legislatore.

Si sacerdos qui vnctus est, peccauerit. Nò de quouis sacerdote loquitur, sed de magno, hoc est, de pontifice. Nam & lxx. pro Sacerdos verterunt; ἀρχιεπίσκοπος, id est, pontifex, & Chaldaus dixit, Sacerdos magnus. Nec verò puto quod sequitur, *Qui vnctus est,* addi vt sacerdos magnus intelligatur, quod sensisse videntur Lyranus, & Vatablus, quoniam minores sacerdotes non propriè dicebantur vngi, sed aspergi, vt ex capite. 8. Leuitici intelligi videtur, quamuis mihi rectè dici videntur vncti, quod Exod. 29. magis explicatur, & præsertim. 30. in quo legimus: *Faciesque oleum vnctionis sanctum, vnguentum compositum opere vnguentarij. &c.* Aharon & filios eius vnges, sanctificabisque eos, vt sacerdotio fungantur mihi. Sed addi hæc existimo, vt hac lege pontificem non obligari intelligamus donec consecratus sit. † Vt si moriatur Aharon, filius eius priusmogenitus in pontificatu succedit, sed etiam

Quod nam peccatum sit, pro quo offertur hostia pro peccato.

etiam si per ignorantiam peccet, antequam vngatur oleo, non iubetur offerre vitulum, sed victimam principis, aut plebeij offeret. Hoc ex eo intelligitur quod lxx. postquam dixerant, Si peccaverit pontifex, nihilominus addiderunt, *ὁ κεχρισμένος*, id est, ille qui vinctus est. Si autem hoc additum esset ut sacerdotem non quemuis, sed summum intelligeremus, lxx. profecto postquam dixerant, Pontifex, frustra addidissent, Qui vinctus est.

Delinquere faciens populum. Quoniam lxx. verterunt, *τὸν τὸν λαὸν ἀμαρτάν*, quod potest verti: Eo quod populus peccavit, aut, ut peccaret populus: Philo in libro de Victimis quod prius vertimus accepit, atque ita exposuit: Si, inquit, pontifex ignoranter peccaverit, moxque addit, Eo quod populus peccavit, tantum non dicens verum pontificem expertem peccati esse: quod si quando labatur, id ei non priuatim, sed propter populum accidere. Quo in loco interpret Philonis ubi nos posuimus: Eo quod peccavit populus, male conuertit, Ut delinquat populus, quod nihil pertinet ad sensum Philonis. † Sed si Hebraica consulisset Philo, vidisset non ita posse verti, est enim, *עוֹנֵת הַעָמָל*, id est, ad peccatum populi, hoc est, ut peccare faciat populum, sicut lxx. intellexerunt vertentes, *τὸν τὸν λαὸν ἀμαρτάν*, id est, ut peccaret populus, ut suo peccato populum alliceret ad peccandum: ita enim passim loquuntur lxx. & ita vertere solent Hebraei. At quomodo per ignorantiam peccavit pontifex, si populum exemplo suo ad peccandum allicere voluit? Non id voluit pontifex, sed Scriptura more suo euentum quasi causam exposuit, id est, quod factum est ita dicit, ac si ille fieri voluisset. Ut Genes. 43: In meam hoc fecistis miseriam ut indicaretis ei & alium habere vos fratrem. Nunquam illi id dixerant ut patrem molestia, aut dolore afficerent, sed dolor tamen inde patri magnus exortus est. Quam Scriptura consuetudinem in cap. 2. Hamos nume. 18. latissime explicauimus. Ita quoniam peccatum pontificis, si notum sit, officio est populo peccandi; Moses nunciat: *Ad peccatum populi, siue, Ut peccare faciat populum*: quod optime intelliges

Hieronymus eleganter vertit: *Delinquere faciens populum*, re enim vera, quavis id inimum cogitet, si ipse peccat, efficiet ut ad suum exemplum populus peccet. † Monet ergo pontificem tacite ut diligentissime peccataviter, quoniam solum se peccare credit, peccabit autem, ubi id nouerit, populus simul. Possunt Hebraica & ita haud incommode verti: *Si peccauerit pontifex ad peccatum populi*, id est, iuxta peccatum populi, ita ut quiuis alius de populo peccare solet, ut doceat lex pontificis non esse peccare, sed populi, ipse enim Deum populo placaturus est.

Offeret pro peccato suo vitulum immaculatum. Hoc est, sine vitio, ut interpretatus est Iosephus. 3. Antiq. cap. 10. integrum, & nulla deformitate notabilem, ut copiose exposuimus, capite. 2. numero. 2. & 3.

Ad ostium tabernaculi testimonij. Vbi scilicet erat altare holocaustorum.

Ponetque manum super caput eius. Hoc iam explicauimus ca. 2. nu. 4.

Et immolabit eum Domino. Non alius sacerdos, ut putauit Abulensis, quaestione. 14. in cap. 4. Leuit. sed idem pontifex, ut Philo, & alij intelligunt, & ut verba ipsa apertissime declarant, quae semper de eodem loquuntur. Quod enim idem dixit ut huius rationis vim eluderet, inane est, etiam de offerente holocaustum dictum esse Leuiti. 1: Immolabitque vitulum coram Domino, cum tamen ipse immolaturus non esset quia non erat sacerdos, sed immolari faciebat, eodemque modo nunc dicit de pontifice: *Et immolabit eum Domino.* † Scio equidem offerre, & immolare dici non solum sacerdotem, sed etiam laicum qui offert ut imoletur: at postquam hoc dictum est, continuo quaedam adduntur ex quibus facile intelligas eum non per se, sed per sacerdotem immolasse, tametsi nemini obsecurum erat id non posse fieri nisi per sacerdotes. Immolabit, inquit, vitulum coram Domino, & offerent filij Aharon sacerdotes sanguinem eius fundentes per altaris circuitum. & c. Cum vero de pontifice loquitur, non tantum dicit: *Et immolabit eum Domino*, sed cetera etiam infert sine mentione alterius sacerdotis.

Hauriet quoque de sanguine vituli inferens illum in tabernaculum. Et tamen si id per alium sacerdotem faciendum fuerat, necessario fuit explicandum ne erraremus, cum posset per eundem pontificem fieri. Si enim id prætermisum non est, ubi constabat necessario fieri debere per alium, cur prætermitteretur ubi potuit fieri per eundem, de quo lex loquebatur?

† *Inferens illum in tabernaculum testimonij.* Immolatur vitulus extra tabernaculum in altari holocausti, quod erat ante ostium tabernaculi: deinde cratere excipitur pars aliqua sanguinis, ideo enim dixit: *Hauriet quoque de sanguine vituli, & inferetur in tabernaculum.* Quorsum inferatur, continuo docet.

Asperget enim septies. Asperget de illo sanguine septies, Aspergio sanguinis ad expiationem peccati fit, scribit enim Apostolus ad Heb. 9: Et omnia penè in sanguine secundum legem mundantur, & sine sanguinis effusione non fit remissio. Et quoniam in Septenario, ut sæpe dictum est, perfectio significatur, aspergio septies facta perfectam expiationem indicat.

Contra velum Sanctuarij. Versus velum, quod pendeat ante Sanctum sanctorum.

Thymiamatis gratissimi Domino. Thymiana quod in illo altari incendebatur, gratissimum, & suavisissimi odoris erat Deo, ut intelligitur ex Exodi. 30.

In basin altaris. Iuxta basin altaris, ut paulò post ait.

Tam eum qui vitalia operit. Vitalia vocat cor, & præcordia.

12 *Quæ omnia quæ in trivsecus sunt.* † Offeret omnem adipem, tam eum qui operit vitalia, quam eum, qui est intra ipsa vitalia, & viscera: qui sensus in verbis Hebraicis manifestissimus est: Ita enim habent: *Et adipem, tegentem interiora, & adipem qui est ad interiora.* Reticulum vocat telam adipis in modum retis factam Hebraicè, כַּתְּנֵי, tantum dicitur, id est, adeps.

Et adipem iecoris cum renunculis. Simul cum renunculis ponatur in sacrificio adeps iecoris.

Pellem verò, & omnes carnes. Hoc est quod scripsit Paulus Hebr. 13: Quorum enim animalium inferitur sanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra.

Quod ex Levit. 6. sumptum est, ubi legitur: *Hostia enim quæ caditur pro peccato, cuius sanguis inferitur in tabernaculum testimonij ad expiandum in Sanctuario, non comederetur, sed comburetur igni.* Itaque sanguis aspergebatur, & fundebatur postea ad basin altaris, adeps omnis, & renunculi, & reticulum quod est super eos, & adeps iecoris incendebantur super altare holocausti: reliqua omnia efferebantur extra castra, & in loco mundo cremabantur in peccati detestationem, quod in pontifice tetrius, atque execrabilius censebatur: & ut poena peccato illi debita iam populum, qui morabatur in castris non læderet, sed quasi eiecta longè, & fugata videretur. Locus autem mundus quaritur, quoniam vitulus ille Deo mactatus fuerat, & quamvis in detestationem peccati illa comburerentur, quædam eis reuerentia debebatur.

13 *De Sacrificio pro peccato totius populi per ignorantiam.* Ex Lev. 4. Ver. 13.

E Adem, atque eodem modo sunt in hoc sacrificio, ac in sacrificio pro peccato pontificis, nisi quod in illo potius manus ponebat super caput vituli, in hoc aurem seniores populi ponunt. Peccare dicitur totus populus quum vel omnes, vel maxima pars peccant.

Verf. 22.

De peccato principis per ignorantiam. Ex Levit. 4.

P Rinceps per ignorantiam peccans offeret, inquit, *hostiam Domino hircum de capris immaculatum, ponetque manum suam super caput eius. Cumque immolauerit eum in loco ubi mactari solet holocaustum coram Domino quia pro peccato est: tinget sacerdos digitum in sanguine hostiæ pro peccato tangens cornua altaris holocausti, & reliquum fundens ad basin eius. Adipem verò adolebit supra, sicut in victimis pacificorum fieri solet. Rogabitque pro eo sacerdos, & pro peccato eius, & dimittetur ei.*

Verf. 22.

Multa ex his sunt iam in præcedentibus exposita, cetera breuiter exponemus. Princeps, qui Hebraicè dicitur נָשִׂיא, & à λxx. ἀρχων, à nostro interprete Princeps, siue Dux, dicitur quicunque dignitate inter alios eminet, siue rex sit, siue princeps

Princeps.

princeps militie, siue dux, siue qui est in aliqua familia maximus, & dignissimus, dicitur enim à נָשִׂיא, quod significat lenare. Genes. 23. filij Heth dicunt Abraham: Princeps Dei es apud nos. † Num. 7. singuli duces per singulos dies offerant munera, &c. eos indicans qui erant in singulis tribubus quasi capita, vt Naafon in tribu Iuda, Nathanael in tribu Issachar: &c. Num. 1. Hi nobilissimi principes multitudinis per tribus & congregationes suas, & capita exercitus Israel.

Hircum de capris. Quia dignior est pontificis, aut etiam totius populi persona, quam principis, peccata principis minori hostia expiantur, id est, hirco. Non autem hirco simpliciter, sed hirco ex capris, siue (vt est in Hebræo) hirco caprarum, id est, nouo & tenero hirco, ita enim loquitur Hebræi, vt exposuimus in cap. 9. Zachariæ. nu. 37.

Quia pro peccato est, In Hebræo, & in Græco est, Peccatum enim est, id est, Hostia oblata pro peccato, quomodo sepe in hoc capite, & in sequentibus loquitur Scriptura, sicut & Paulus dixit 2. Corin. 5. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.

Rogabitque pro eo sacerdos. Hoc obseruandum in hoc sacrificio, & in sequenti, carnes victimarum non cremari extra castra, quemadmodum in sacrificio pontificis, & totius populi, quonia horum sanguis non inferebatur in Sancta, sicut sanguis vituli oblatus pro peccato pontificis, aut totius populi, sed extra tabernaculum sanguis aspergebatur, & tingebantur cornua altaris holocausti, non altaris thymiamatis. Quod Paulus legis peritissimus adnotauit Hebr. 13. Quorum enim, inquit, animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra.

De peccato plebeij per ignorantiam,
ex Leu. 4. Ver. 27.

Plebeius homo, qui more Scripture vocatur de populo terræ, offerre iubetur capram, aut etiam ouem. Fit autem sacrificium eodem ritu, quocum offeratur hirco pro peccato principis. Plebeium nunc voco quemlibet de populo,

qui princeps non sit. Et quia minus digna persona est quam principis, minorem etiam victimam offert, nec maræ, sed feminam; huic enim femina conuenit, sicut mas magistratui, vt ait Philo in libello de Victimis: minus quippe virilitatis, vt ita dicam, & sapietia habet priuatus homo quam princeps.

De peccato per ignorantiam contra ceremonias, id est, contra Deum, & sacramentum eius, vt interpretatur Philo in libello de Victimis. Ex Leu. 5. Ver. 15.

SI quis ceremonias sacrarum per ignorantiam violaret, vt si oleo sacrae vntionis, aut thymiamate Deo dicato vteretur, aut ederet sacros cibos, quos solis sacerdotibus edere licebat, arietem offerre iubebatur propter cultum Deo, rebusque sacris debitum.

De peccato sine ignorantia commissio. Ex Leu. 6.

Anima quæ peccauerit, & contempto Domino negauerit proximo suo depositum, &c. & quodlibet aliud ex pluribus fecerit, in quibus solent peccare homines, pro peccato suo offeret arietem immaculatum de grege, & dabit eum sacerdoti iuxta mensuram, & estimationemque delicti. Qui rogabit pro eo coram Domino, & dimittetur illi pro singulis, quæ faciendum peccauit.

Arietem immaculatum de grege, id est, tenerum, & optimum, quomodo de hirco exposuimus. nu. 14.

Iuxta mensuram, & estimationemque delicti. † Ita hoc intelligendum est, vt per maiori peccato melior & pretiosior aries offeratur: vilior, & deterior pro minori, vt iudicauerit sacerdos. Scio hoc non placere Abulensi, qui maualt arietem hic exigentem partem duobus siclis, quonia paulo antedixit de eo qui per errorem in ceremonias peccauerat: Offerret pro delicto suo arietem immaculatum de gregibus, qui emi potest duobus siclis. Quare cum nunc ait: *Iuxta mensuram, & estimationemque delicti,* ipse ita interpretatur: Tantus erit valor istius arietis qui offertur, quanta estimatione, vel mensura posita in ariete pro peccato, id est, duorum siclorum. At non animaduertit vbi pretium duorum siclorum constituitur, non addi: *Iuxta mensuram, & estimationemque delicti,* quia iam certum pretium definitur: vbi verò

dicat: *Iuxta mensuram, æstimationemque delicti*, non constitui pretium duorum siclorum, quoniam constitui non poterat, cum pretium arietis immolandi arbitrio sacerdotis relinqueretur. † Verba ergo ipsa me tacente Abulensis expositionem refutant, quomodo enim erit aries iuxta mensuram, æstimationemque delicti, si eiusdem pretij sit qui pro peccatis omnibus offertur? Itaque haud obscuram hinc umbram, & figuram confessionis nostræ videmus, quando quidem & de occultis peccatis hic agitur, ut aperte docuit Iosephus lib. 3. Antiq. c. 10. dicens: *Qui autem sciens peccavit, ne mine conscio arietem offert lege ita iubere, &c.* & is qui peccaret, iubetur adire sacerdotem, & peccatum illi detegere, ut pro eius arbitrio aries eligatur, & ipse pro peccatore oret. At de publicis potius peccatis agi quispiam putabit, quoniam lex ait: *Conuicta delicti reddet omnia, que per fraudem voluit obtinere.* Lyranus putat hæc verba *Conuicta delicti*, redundare. Hoc, inquit, non habetur in Hebræo, & videtur male adscriptum in translatione nostra ex ignorantia aliquorum expositorum, qui hoc posuerunt in glossa interlineari & postea scriptores negligentes distinguere inter glossam, & textum inseruerunt intra textum, quia si aliquis esset conuictus de tali fraude non solum redderet defraudato damnum, sed etiam duplum, ut habetur Exodi. 22.

† Ideo videtur quod lex hic loquitur de eo qui non est conuictus, sed penitens de peccato voluntarie reddit damnū, & ideo non restituit nisi simplicem, & quintam insuper partem dat domino. Hæc Lyranus, cui non translationes modo recentiorum fauent, in quibus hæc verba non sunt, sed translatio etiam. lxx. & Chaldaica Paraphrasis. Sed de Hebræo mox video, nunc hoc dico, non satis animaduertisse Lyranum quid sit in hoc loco. *Conuicta delicti*, neque enim testibus, aut publico iudicio conuictus est is de quo nunc loquimur: sed propria conscientia, qua stimulante, atque arguente sacerdoti illud detegit, ac confitetur. Nec verba hæc redudat, sed in Hebræo sunt, modo Hebræum recte intelligatur, quod Hieronymus optime intellexit, & eleganter vertit, ut opportunius postea explicabimus,

nu. 37. Et quidem lxx. in hoc loco verunt, *Και πλημμελήσῃ*, quod sonat, Et deliquerit, sed id tamen eos voluisse intelligi, quod Hieronymus ex Hebræo consentientibus Hebræis expressit, testis est Philo in libro de Victimis, qui cum lxx. interpretes semper sequatur, ita hæc explicauit. † Deinde transit ad ea, quæ admittuntur à volentibus ac scientibus. Si quis, inquit, mentitus fuerit de societate, aut deposito, aut rapina, aut inuentione rei perditæ, deinde ad vitandam suspicionem iurare non reusarit, & tandem arguente se intus conscientia periurium suum, abnegationemque ipse damnans confessus fuerit, ac veniam petierit: merebitur delicti obliuionem.

At hoc explicatu dignissimum est cur in peccatis per ignorantiam admittis pontificis, & totius populi, principumque meminerit, in ijs autem quæ consultò admittuntur, vnam omnibus legem statuerit, & sine vilo delectu de omnibus dixerit: *Anima qua peccauerit, & contempto Domino, &c.* nec maiorem hostiam à pontifice, aut à toto populo, aut à principe afferri iubeat, quam à plebeio homine, cum secus in peccatis ex ignorantia statuerit. Deinde cum constet grauiora esse peccata quæ scientes facimus, quam quæ per ignorantiam fiunt, cur in his vitulum offerri præcipit maiorem hostiam, & meliorem, in illis verò arietem? † Mihi quidem videtur Mosès in peccatis, quæ homines scientes admittunt, non meminisse pontificis, aut principis, aut populi totius, ut doceret hos inscientes quidem peccare posse, ut homines, à scientibus verò longissimè abesse debere omne peccatum. Itaque quod de Solone Salaminio memoriæ prodiderunt Cicero, & Diogenes Laertius, & alij, cum interrogaretur cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necasset, respondisse se id neminem facturum putasse, ac sapienter eum fecisse eundem nihil sanxerit quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur, id quodam modo existimasse videtur Mosès, nec pontificem, nec principem, nec totum populum scientes vnquam esse peccaturos. Ita, inquam, locutus est ac si existimasset:

Cur in peccatis scienter admittis vna omnibus peccata statuta sit.

Diogenes lib. 1. de vitis Philof. in Solone. Cicero, pro sexto Roscio Ameri no.

masset: nam neque tantum prophetā, ac multò minus Deum omnia sciētem, latebat sape eos esse peccaturos: sed silentio suo magis eos monuit vt magno pere à peccando cauērent; dum id prætermisit quod factum non fuerat, ne, vt Cicero dixit, nō tam prohibere; quam admonere videretur. Nam negare depositum fidei suæ creditum, vi extorquere aliena, calūniari; rem perditam inuenire, & peierare, & similia in plebeium hominem cadere posse putari voluit, in totum verò populum Dei, in principes reipublicæ, in pontificem cadere posse quasi putari noluit. † Quod si tantæ personæ quippiā huiusmodi facerent, quod abiectorum hominū est, quamuis nec pōtifex esse desineret, nec princeps, tamen quia vitio in popularium cōditionem, & turpitudinē degenerabant, voluit eas & infimorum hominum pœnis affici & eadem atque illos offerre sacrificia, vt pares esēt pœna ijs, quibus non erant virtutē superiores. Ita etiam humanis legibus in quibusdam gratissimis criminibus, vt hæresis, aut læsæ maiestatis, aut concubitus masculorum; nobilissimi quique, & amplissimi homines eodē supplicio cum media plebe puniuntur, quod minime æquum iudicēt nobilitatem, aut cōditionem in ijs intueri, qui eam ne farijs sceleribus cōmaculauerint. His utrique quæstioni satisfactum videtur, si id addiderimus, maiores, ac pretiosiores victimas offerre iuberi qui scientes peccant, quam qui insciētes: quoniam homo de populo terræ per ignorātiā peccās capram offert, aut ouem, si prudens & sciens peccet, offert arietem: pontifex quæ, aut princeps, aut totus populus, si sciens peccet; quasi quispiam de media plebe iudicatur.

Quid fieret de hostia pro peccato.

Ex Leuit. 6. Vers. 25.

23 **I**STA est lex hostiæ pro peccato. In loco vbi offertur holocaustum, immolabitur coram Domino. Sanctum sanctorum est. Sacerdos qui offert, comedet eam in loco sancto, in atrio tabernaculi. Quidquid tetigerit carnes eius, sanctificabitur. Si de sanguine illius vestis fuerit aspersa, lauabitur in loco

sancto. Vas autem fictile in quo cotta est, confringetur: quod si vas æneum fuerit, defricabitur, & lauabitur aqua. Omnis masculus de genere sacerdotali vescetur de carnibus eius; quia Sanctum sanctorum est. Hostia enim quæ caditur pro peccato, cuius sanguis inferitur in tabernaculum testimonij ad expiandum in sanctuario, non comedetur, sed comburetur igni.

Diximus iam hostiam pro peccato principis, aut etiam plebeij, oblatam, non cremari extra castra, vt eam quæ offertur pro peccato pontificis, aut totius populi. De hac igitur nunc loquitur, quæ non crematur tota: de ceteris enim iam locutus est, & de omni sacrificio pro sacerdotibus oblato in eodē cap. 6. Leuit. ait: Omne enim sacrificiū sacerdotum igne cōsumetur, nec quicquam comederit ex eo. † Hæc hostiam, quæ non crematur, Sanctum sanctorū vocat, id est, valde sanctam, & Deo dicatam (ita enim sape loquitur de rebus sacrosanctis,) ac propterea immolari eam vult vbi & holocaustum, id est, ad partem Septentrionalem altaris holocausti, & in loco sancto comedi, id est, in atrio tabernaculi, & sanctū esse quid quid eam tetigerit. Cumque ait: Sacerdos, qui offert comedet eam: sacerdotem intelligit, qui ea hebdomada sacris operatur. Et illud: Omnis masculus de genere sacerdotali vescetur de carnibus eius, non domesticos illius sacerdotis intelligit, sed sacerdotes omnes ex illa familia sacerdotali, quæ secundum ordinem vicis suæ ministrat ea hebdomada: est enim in Hebræo, & in Græco: Omnis masculus in sacerdotibus. Viginti-quatuor autem erant familiæ, siue cognationes sacerdotales ordine ministrantes, vt diximus in libro de Sacerdotibus, & vestib⁹ sacerdotalibus, c. 4. nu. 7. † Hoc seruatum arbitror postquam crescente multitudine sacerdotum Dauid separauit illas familias: at cum à Mose præceptum est, quia multò pauciores erant sacerdotes, & pauciora sacrificia, omnibus distribuebantur hostiæ oblatæ, quæuis pars melior, & maior esset sacerdotis offerentis, cuius rei causa dicitur comedere eam sacerdos qui offerebat, aut pertinere ad eum hostiam. Ita etiā cap. 7. de hostia pro delicto ait: Omnis masculus de sacerdo-

cerdotali genere in loco sancto vescetur his carnibus: cum post pauca inferat: Ad sacerdotem qui eam obtulerit, pertinebit. Hæc ita intellexisse videtur Iosephus, & Philo.

De hostia pro delicto.

Ex Leuit. 7. Vers. 1.

HÆC quoque est lex hostiæ pro delicto. Sancta sanctorum est. In loco ubi immolatur holocaustum, mactabitur & victima pro delicto. Sanguis eius per gyrum altaris fundetur. Offerent ex ea caudam, & adipem qui operit vitalia, duos renunculos, & pinguedinem quæ iuxta ilia est, reticulumque iecoris cum renunculis, & adolebit ea sacerdos super altare. &c.

26 † Quod interpres noster vertit Peccatum, cum cap. 6. dictum est: Ista est lex hostiæ pro peccato, Hebraicè dicitur, פשע, lxx. semper vertunt ἀμαρτία: quo d autem nunc delictum interpretatur, dicitur, ἁμαρτία, apud. lxx. semper, πλῆμμελεια. Quid autem inter hæc duo differat, cum sit fere semper eadem vtriusque significatio, difficillimè explicatur. Variablis quæ grauiora sunt, peccata dici purat, quæ minora, delicta: cui nullo modo assentior. Etenim Genes. 26. vbi legimus: Et induxeras super nos grande peccatum, in Hebræo est: Et induxeras super nos פשע, id est, delictum. Hoc pluribus placet, Peccati nomine commissionem intelligi, Delicti verò nomine omissionem, vt Lyrano, Abulensi, Ilidoro Clario, Petro Serrano episcopo Cauriensi. Sed placuit ante eos Augustino, qui quæstione. 20. in Leuiticum cum hoc idem quæsiisset, his verbis soluit quæstionem. Fortassis ergò Peccatum est perpetratio mali, Delictum autem desertio boni, vt quemadmodum in laudabili vita aliud est declinare à malo, aliud facere bonum, quod admonemur dicente Scriptura: Declina à malo, & fac bonum: ita in damnabili aliud sit declinare à bono, aliud facere mala, & illud Delictum, hoc Peccatum fit. Nam & ipsum vocabulum si discutatur, quid aliud sonat Delictum, nisi derelictum? & qui delinquit quid derelinquit nisi bonum? † Et paulò post similiter ex Græci nominis

etymologia argumentatur. Et πλῆμμελεια, simile nomen est negligentiæ, nam Græcè negligentia, ἀμέλεια dicitur, quia curæ non est quod negligitur. Sic enim Græcus dicit: Nō curo, οὐ μέλει μοι. Particula ergò quæ additur, πλῆμ, vt dicitur, πλῆμμελεια, Præter significat, vt πλῆμμελεια, quod vocatur negligentia, videatur sonare Sine cura. πλῆμ μελεια, præter curam, penè tantumdem est. Hinc & quidam nostri πλῆμμελεια, nō delictum, sed Negligentiam interpretari maluerunt. In Latina autem lingua quid aliud negligitur nisi quod non legitur, id est, nō eligitur? Gregorius Homilia. 21. in Ezech. exponens illud cap. 40: Vt imoletur super eas holocaustum, & Pro peccato, & Pro delicto. Hoc, inquit, inter Peccatum, & Delictum distat, quod Peccatum est mala facere, Delictum verò est bona derelinquere, quæ summopere sunt tenenda. Vel certe Peccatum in opere est, Delictum in cogitatione. Alij aliter. Augustinus Eubinus in Adnotationibus in Pentateuchum, peccatum per imprudentiam, siue per ignorantiam admissum Delictum interpretatur. † Diu me hæc res dubium tenuit, omnes enim interpretationes, etsi ab autoribus suis non comprobentur, probabiles merito videri possunt, sed cum scripturam relego, atque horum nominum in ea vsum diligenter obseruo, alienæ penè omnes, atque ab eo abhorrentes videntur, eumque nunc huic, nunc illi aduersari. Nam Delictum dici cum bona omittimus, Scriptura ipsa negat cum ait Leuitici. 4: Quod si omnis turba filiorum Israel ignorauerit, & per imperitiam fecerit quod contra mandatum Domini est: quo loco additur in Hebræo. Et deliquerit. Delictum ergo dicitur cum fit aliquid contra mandatum Domini. Idem verbum additur & postea in illis verbis: Si peccauerit princeps, & fecerit vnum è pluribus per ignorantiam, quod Domini lege prohibetur. Et ipse noster interpres mox exprimit Hebræum dicens: Quod si peccauerit anima per ignorantiam de populo terræ, vt faciat quicquam de ijs quæ Domini lege prohibentur, atque delinquat. An potest apertius ostendi delictum etiam dici cum mala facimus? Quod si apertius etiam di-

ci oportet, verba capitis. 5. audiamus.
 29 † Animaque tetigerit aliquid immundū,
 siue quod occisum à bestia est, aut per
 se mortuum, aut quodlibet aliud repti-
 le, & c. subiacebit delicto. Anima quæ
 iurauerit, & protulerit labijs suis vt vel
 male quid faceret, vel bene, & id ipsum
 iuramento, & sermone firmauerit, obli-
 taque postea intellexerit delictū suum
 & c. Ex eisdem etiam factis intelligitur
 non esse delictū in cogitatione, vt sen-
 serunt Gregorius, & Radulphus lib. 4.
 in Leuiti. cap. 5. sed in dictis, & in fa-
 ctis: nec id quod in Deum ipsum com-
 mittitur, vt in cap. 5. & 7. Leuitici para-
 uit Isychius. Quodq; alij dicebant, Pec-
 catum esse quod scieres, Delictū, quod
 inscientes admittimus, nō minus cum
 verbis Scripturæ pugnare videtur quā
 quæ iam diximus. Etenim cum de sacri-
 ficio pontificis, aut totius populi, aut
 principis agitur Leu. 4. Peccatū saepe
 dicitur, nō Delictum: interdum etiam
 Peccatum, & Delictum. Et cap. 6. Deli-
 ctum dicitur in ijs quæ scientes homi-
 nes faciunt. Anima, inquit, quæ pecca-
 uerit, & contempto Domino negaue-
 rit proximo suo depositum, quod fidei
 eius creditum fuerat, vel vi aliquid ex-
 torserit, aut calumniam fecerit, & c.
 Conuicta delicti reddet omnia quæ
 per fraudem voluit obtinere, & c. In
 Hebræo est: Et erit cum peccauerit, &
 deliquerit, & restituet furtum, & c.
 30 † Quid ergo in rei obscure, & difficil-
 is explicatione dicemus? Inuocemus
 Dominum, & eundem spiritum peta-
 mus, quo hæc per sanctum Prophetam
 suum scribi voluit. Mihi sanè diu cogi-
 tanti Eugubini Augustini sententia
 multò verior videtur, Delictum nunc
 quidem dici quod per imprudentiam
 committitur, Peccatum, quod prudentes
 & scientes facimus. Primū ita
 Hieronymus ipse, qui nostræ transla-
 tionis autor est, exposuit in cap. 40. Eze-
 cielis, ubi Propheta inquit: Vt immole-
 tur super eas holocaustum, & pro pec-
 cato, & pro delicto ita enim interpre-
 tatur: Vt primū imoletur holocau-
 stum, quod totum sacer ignis absumat,
 deinde pro peccato, & ad extremum
 pro ignorantia, quod vel scientes com-
 misimus, vel ignorantes, & c. Confir-
 mat hoc & lxx. interpretum autoritas,

qui cum in Hebræo eadem vocabula
 viderent, אָנָּוֹן, vt solent semper, ver-
 terunt ἀμαρτίαν, אָנָּוֹן verò, quod so-
 lent vertere πλημμελείαν, verterunt in
 hoc loco, Ezeielis אָנָּוֹן, id est, igno-
 rantia, תָּא וְעַל אֲמָרְתִּים, וְעַל אֲנָּוֹן,
 docentes videlicet pro eodem se habe-
 re אָנָּוֹן, id est delictū, & אָנָּוֹן,
 id est, ignorantiam. Ex quo satis Augu-
 stino responsum est. † Similiter inter-
 31 pretati sunt idem vocabulum Gen. 26.
 vbi nos habemus: Et induxeras super
 nos grande peccatum. Nec possumus
 de hac re dubitare, si quantum par est
 autoritatis vulgaræ Latinæ translatio-
 ni tribuamus, cum ita hoc vocabulo
 utatur. Vt Leu. 5. Anima, si præuaricans
 ceremonias per errorem in ijs, quæ Do-
 mino sunt sanctificata peccauerit, of-
 feret pro delicto suo arietem. Et po-
 stea vbi habemus: Quia per errorem
 deliquit Domino: In Hebræo est voca-
 bulū אָנָּוֹן, & verbum, quod eius ra-
 dix est, & ad verbum est: Delictū ipse
 delinquens deliquit Domino, vbi aper-
 tē docuit Delictum esse quod per erro-
 rem, siue per ignorationem fit. Cum
 ergo Propheta de peccatis egerit tam
 à scientibus, quam ab ignorantibus ad-
 missis, & de hostijs pro vtrisque offe-
 rendis: rectè nunc de loco in quo illæ
 & immolandæ, & comedendæ sunt, &
 de ritu comedendi loquitur cū ait: Ista
 est lex hostiæ pro peccato: & mox: Hæc
 32 quoque est lex hostiæ pro delicto. † At
 vrgent verba capitis. 6. quæ, cum Pro-
 pheta propriè agit de lege hostiæ pro
 peccato, eam cædi testantur pro pecca-
 tis per ignorantiam factis: ita enim ha-
 bêt: Hostia enim quæ cæditur pro pec-
 cato, cuius sanguis inferitur in taberna-
 culi testimonij ad expiandum in San-
 ctuario, non comedetur, sed combure-
 tur igni. Quod de peccatis ab inscienti-
 bus admisis dici, id est, de peccato pon-
 tificis, & totius populi, supra ex cap. 4.
 Leuitici satis exposuimus. Cuperem sa-
 nè hanc obiectionem vel ab Hierony-
 mo, vel ab alijs dissolui, quæ plurimum
 negotij habere videtur, mihi quidem
 certè exhibuit. Dicā igitur quod sen-
 tio, & quod diu cogitavi, det mihi æter-
 na Sapietia vt & quod verum est dicā.
 Hæc duo nomina, de quibus disputatio
 instituta est pro eodem plerumque ac-
 cipi

cipi tam apud Hebræos, quã apud Græcos, & Latinos, & in sacris Scripturis, & in profanis vītatisimum est, & nemo ignorat. Rursum in hoc loco Leuitici aliud esse Peccatum, aliud Delictū, nemo dubitare potest, cum cap. 7. legimus: Sicut pro peccato offertur hostia, ita & pro delicto: vtriusque hostiæ lex vna erit. † Cumque satis ostenderit cum hæc duo discernuntur, Delicta esse quæ per ignorantiam fiūt, & inter Peccata numerari videamus quædam etiã quæ per ignorantiam facta sunt, quod probat obiectio: necesse est alterã esse ignorantia, pro qua offertur hostia pro peccato, alteram quæ hostia pro delicto expiatur. Eam quæ inuenitur in quibusdam ex ijs, quæ proprie nunc peccata dicuntur, ignorantiam facti esse arbitror, eam quæ est in delictis, ignorantiam iuris, aut potius iuris & legis obliuionem, vocari censeo. Itaque illi offerunt pro peccato qui factum ignorant, hoc est, qui nesciūt alienum esse quod capiunt, aut sacrum esse quod edunt, aut pollutū esse quod tangunt. Pro delicto verò offerunt qui id quod faciunt aut lege prohiberi nesciunt, aut certè non recordantur. Quæris cur Delictis ignorantiam iuris, Peccatis ignorantia facti tribuam. Video id meritò quæri, ne voluntate, aut errore potius quam ratione dictum esse videatur. Ex verbis ipsius legis mihi haud obscure videor intelligere. † Quum de ignorantia quæ est in peccatis, agitur, peccata pontificis, & totius populi memorantur, quos ignoratione facti labi interdum, vt homines, probabile est, sed ius ignorare aut pontificem qui illud docet, aut vniuersum populum, in quo multi prudentes, ac legis non ignari sunt, nō est credibile. Obliuione etiã capi vniuersus populus non potest, nam in tanta hominum multitudine non pauci erunt qui meminerint. Pontifex potius obliuisci poterat: sed, sicut de illo mentionem facere noluit in peccatis quæ à scientibus fiunt, ne id quod erat turpissimum, aliquando fieri posse videretur, vt diximus. n. 21: ita neq; obliuionis pontificis meminisse voluit, ne eam illi quasi condonare videatur, sed vt eum tacitè commoneat præcepta legis ita in numerato haberi debere, vt

35 nulla vnquam eorum ineidat obliuio. At cum non de vniuerso populo, sed de parte eius loquitur, Delictum vocat. Si sacerdos, inquit, qui vnctus est, peccauerit delinquere facies populū, &c. Sacerdotis errorem Peccatum appellat, qui ius non ignorat, errorem autè populi vocat Delictum. † Quare? Quia populus, qui subtilem iuris cognitione non habet, æquum, & legi consentaneum putat quod à pontifice fieri animaduertit. Denique in Peccatis obliuio non ponitur, sed in Delictis, vt c. 5. Anima quæ tetigerit aliquid immundum, &c. & oblita fuerit immunditiæ suæ, rea est, & deliquit. Et si tetigerit quidquã de immunditia hominis iuxta omnem impuritatem qua pollui solet, oblitaque cognouerit postea, subiacebit delicto. Anima quæ iurauerit, & protulerit labijs suis vt vel malè quid faceret, vel benè, & id ipsum iuramento, & sermone firmauerit, oblitaque postea intellexerit delictum suum, agat pœnitentiã pro peccato. Hoc est: Qui iurauerit se aliquid facturum quod bonum, aut malum esset. Hic deliquit, aut quia bonum non fecit, aut quia malum se facturum iurauit, nesciebat tamè, vel oblitus est hæc lege prohiberi. Quod dicit, Pro peccato, in Hebræo Delictū est. Nec refert si postea etiam peccatū vocetur, cum plerumq; vtroque vocabulo Scriptura pro eodè vtatur, vt diximus. † Nec me fugit in his locis legi, וַיִּסְכֹּךְ אֶת־עֵינָיו, hoc est: Et absconditum fuerit ab eo: verum Hieronymus vertit, Oblitaque postea, vt explicaret quomodo delictum absconditum fuerit ab eo, videlicet quia oblitus est illud lege prohiberi. lxx. quidem interpretes vertunt, καὶ λάθη αὐτὸν, quod proprie significat, Et latuerit eum: Sed intelligunt, si latuerit eum per obliuionem, quod nihil est aliud quam si oblitus fuerit. Hoc ex eorum verbis abunde perspicitur, qui in eodem capite scribunt: ψυχὴ ἐὰν λάθῃ αὐτὸν λήθη, hoc est, Anima, si latuerit ipsam obliuione. Quare non immeritò vbi nos habemus: Oblitaq; postea intellexerit delictū suum, Vatablus Hebraicum verbum ita interpretatur, Id est, oblitus rei fuerit, atq; ita peierarit. Illud superest explicandū, quod ex ca. 6. obiecimur, Delictum ponit in

ni in ijs que scientes & prudentes facimus, cum ait lex: Anima quæ peccauerit, & contempto Domino negauerit proximo suo depositum, &c. Coniuncta delicti reddet omnia, quæ per fraudem voluit obtinere. † Vt ergo multa quæ in his tribus capitibus Leuitici. 4. & 5. & 6. obscuriora sunt, rectè intelligantur, sciamus verbū **ΔΕΛΙΝ**, quod ut dictum est, in nostra translatione vertitur Delinquere, in Græca **ἀδικεῖν**, saepe ita poni ut nihil aliud sit quàm reū se agnoscere, sine pœnæ obnoxium, ac peccatum suum confiteri. Quod & nonnulli ex Hebræis docēt, & Ilychius in cap. 5. & 7. Leuitici cōfirmavit cum dixit Delictum vocari peccatum cognitum. Quare cap. 1. vbi habemus: Quod si omnis turba filiorum Israel ignorauerit, & per imperitiam fecerit quod contra mandatum Domini est, in Hebræo additur **ΔΕΛΙΝ**, id est, Et deliquerint. R. David interpretatus est: Et cōfessi fuerint peccatum suum. Nēc tamen hoc legis testimonium protuli, quod ita intelligendum censeam, aliter enim paulo post interpretabor, sed ut id quod verum est confirmem, Hebræos ita hoc verbum interdum accipere. Ita dictum est cap. 6. Coniuncta delicti reddet omnia &c. hoc est, cum peccatum suum stimulante conscientia cōfessa fuerit. In Hebræo est: Et erit cum peccauerit, & deliquerit, reddet, &c. † Quod optimè explicauit Philo in libro de Victimis his verbis: Si quis mentitus fuerit de societate, aut deposito, aut rapina, aut inuentione rei perditæ, deinde ad vitandam suspicionem iurare non recusarit, & tandem arguente se intus conscientia periurium suum, abnegationemq; ipse damnans confessus fuerit, ac veniam petierit, merebitur delicti oblivionē. Hoc tamen saepius occurrit, ut **ΔΕΛΙΝ**, id est, deliquit, omnino idem valeat quod pœnæ obnoxium se fecit, debitorem se cōstituit expiationis per sacrificia faciendæ: atque idcirco Hieronymus, cum in Hebræo est, Peccauit, & deliquit, interdum omittit verbum Deliquit, quod obscurum non sit eum qui peccat debitorem se pœnæ, atque expiationis constituere: ut cap. 4. vbi legimus: Quod si omnis turba filiorum Israel ignorauerit, & per imperitiam

fecerit quod contra mandatum Domini est. Et vbi habemus: Si peccauerit princeps, & fecerit vnū è pluribus per ignorantiam quod Domini lege prohibetur. Interdum addit, ne semper tollere videatur, ut in eodem capite: Quod si peccauerit anima per ignorantiam de populo terræ, ut faciat quicquam de ijs quæ Domini lege prohibentur, atq; delinquat. † Et cap. 5. Et oblita fuerit immunditiæ suæ, rea est, & deliquit. In Hebræo est: Polluta est, & deliquit. Et postea: Oblitaq; cognouerit postea, subiacebit delicto. In Hebræo est: Et ipse cognouit, & deliquit, id est, debito rem pœnæ, & expiationis faciendæ se reddidit. Et vbi habemus: Oblitaq; postea intellexerit delictum suum, agat pœnitentiam pro peccato, & offerat de gregibus agnam, &c. in Hebræo ita est ad verbum. Et absconditum fuit ab eo, & ipse cognouit, & deliquit in vno ex his. Et erit cum deliquerit in vno ex his, confitebitur quod peccauit in his, &c. Similiter verterunt lxx. interpretes, & Deliquit, est, reum se fecit. Hæc quæ diximus si rectè teneantur, verba horum trium capitum Leuitici per obscura, & ita altera alteris implicata, ut secū perrispe pugnare, & quasi Creticus labyrinthus omnem exitus inueniendi spē præcidere videantur, utcumque fortasse intelligentur. Cetera quæ de hostia pro Delicto dicuntur, satis ex præcedentibus aperta sunt.

DE SIGNIFICATIO
ne Sacrificij pro peccato.

CAP. VII.

De peccato pontificis.

NIM Aque peccauerit per ignorantiam, Origenes Homilia. 2. in Leuit: Rectè animam dicit quam peccare describit: non enim spiritum vocasset quem diceret peccatorem. Sed ne hominem quidem hunc diceret, in quo nequaquam imago Dei peccato interueniente constaret.

Si sacerdos qui vnctus est, peccauerit. Origenes ibidē. Terror simul & misericordia

37
Delinque-
re.

39

38

dia in Diuinis legibus ostentatur. Ita ne tandem nihil tutum est, nec pontifex quidem? & qui pontifex? Ipse qui vnctus est, ipse qui sacris ignibus Diuina succendit altaria, qui Deo munera, & salutares hostias immolat, qui inter Deum, & homines medius quidam repropitiator interuenit, nec iste, in qua, ipse immunis manet à contagione peccati. Vides ergo dispensationem Diuinæ sapientie. Sacerdotes statuit non eos qui omni modo peccare non possent, alioqui non essent homines, sed eos qui imitari quidem debeant illum, qui peccatum non fecit. Sed quid præcipue in huiusmodi sacerdote mirandum est? non vt non peccet, quod fieri non potest, sed vt agnoscat, & intelligat peccatum suum. Nunquam enim se emendat qui peccasse se non putat. Simul quia & facilius potest indulgere peccantibus is qui alicuius infirmitatis suæ conscientia remordetur, &c.

*Pœnitentiæ
figura.*

² † Offeret pro peccato suo vitulum immaculatum Domino. Multum grauitatis affert peccato persona sacerdotis, & maxime pontificis, idcirco cum ille qui vnctus, & consecratus Deo est, peccat in Deum, maiori victima indiget, maiorem pœnitentiam postulat peccatum illud, vitulum offerat qui plura quam cetera hostiæ emitur. Sit autem immaculatus vitulus, id est, plena, atque integra pœnitentia, quæ dolorem habeat magnum, confessionem verecundam, & humilem addat, ad satisfaciendum sit parata. Adducat illum ad ostium tabernaculi coram Domino, id est, gemat, & lugeat coram Domino. Manu super caput vituli ponit cum ab ipso pœnitentiæ, & luctus initio Deum iustum, & bonum confitetur, se ipsum omnibus plagis, omni supplicio dignum agnoscit. Et quoniam in sanguine peccatum significari notum est dicente Propheta: Et sanguis sanguinem tetigit, de sanguine vituli haurit, & infert illum in tabernaculum testimonij cum Deo peccata sua vniuersè confitetur cum dolore, & se ipsum accusans sacrificium laudis offert Deo in odore suauitatis paulatim appropinquans altari thymiamatis, in quo incensa, id est, preces, & laudes offeruntur Deo. † Digtum inungit in sanguine, quem asper-

Hof. 4.

git coram Domino contra velum Sanctuarij, cum timore debito, & cum humilitate agnoscens non digitum solum, sed totam manum se fuisse in sanguine intincturum, nisi Dei seruantis misericordia fuisset adiutus: hoc est non peccatum illud modò quod commisit, sed omnia se fuisse commissurum nisi seruatus à Deo fuisset. Hunc sanguinem aspergebat qui dicebat: Nisi quia Dominus adiuit me, paulò minus habitasset in inferno anima mea. Et: Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Israel, nisi quia Dominus erat in nobis. Cum exurgerent homines in nos, forte viuos deglutissent nos. Et quoniam septem sunt peccata, quæ capita, & fontes reliquorum sunt, à quibus Dei gratia liberatus est, meritò septies aspergit sanguinem. De eodem sanguine ponit super cornua altaris thymiamatis, quæ recta sursum tendebant, vt cū preces, & laudes in cælum miserit, & Dei misericordia peccatorum obliuiscens directa fuerit oratio eius sicut incensum in conspectu Dei, minimè efferatur, sed sanguinis, id est, præteritæ suæ turpitudinis recorderetur, & humiliter tremat, & suppliciter clamat: Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ. † Et quia satis non est peccata Deo confiteri, sed ore confessio homini fit ad salutem, omnem reliquum sanguinem fundet in basin altaris holocausti, hoc est, illa non vniuersè, sed sigillatim sacerdoti aperiet, ita vt nihil reliquum sit sanguinis, nihil taceatur quod animam polluat, & cruentet. Et quoniam altare Christus est, vt cap. 5. diximus, basis altaris est sacerdos qui pro Christo peccata remittit audita. Nam basis humilis quidè est, sed super illam altare collocatur: ita in sacerdote, quamuis homo sit, atq; peccator, virtus Christi est, & qui ad eum venit, ad Christum ascendit. De adipe, & renunculis, & de ijs quæ ex hac hostia Deo offerenda sunt, diximus capite. 5. nume. 5. & sequentibus. Cum omnes suos affectus, & omnes cupiditates sacerdos super altare adoleuerit omnibus videntibus, pellis, & carnes, &c. id est, reliqua omnia quæ ex hoc sacrificio superfuerint, crementur extra castra, vbi populus non videat, & ni-

*Psal. 97.
Psal. 123.*

Psal. 50.

& nihil penitus remaneat, omnia in loco mundo vertantur in cineres. Etenim peccata sacerdotum non debent in publicum iactari, neque in locum immundum, id est, in detractorum contuenticula, & in profanas, ac maledicas linguas: sed danda est opera ut taceantur, & omnes eorum reliquiae igne caritatis consumantur, & perpetuo silentio cōtegantur, nihilque sit quod relinqui possit in exemplum. Hæc eadem aliter exponit Origenes Homilia. 2. in Leuiticū his verbis. † In morali autem loco potest pontifex iste sensus pietatis, & religionis videri, qui in nobis per orationes, & obsecrationes quas Deo fundimus, velut quodam sacerdotio fungitur. Hic si in aliquo deliquerit, omnem continuo qui intra nos est, bonorum actuum peccare populum facit. Neque enim recti operis aliquid gerimus cum in prauum declinauerit dux bonorum operum sensus, & ideo ad huius emundationem non qualificumque hostia, sed ipsius saginati vituli requiritur sacrificium.

De Sacrificio pro peccato totius populi.

MAGNUM est etiam totius populi peccatum, atque eo maius quo plurimum est, ut enim totius populi pœnitentia facillimè placari solet Deus, ita tot hominum animis in malum conuenientibus vehementius irritatur. Magna ergo hostia indiget, id est, maiori dolore, maiori satisfactione; ideo vitulus hic etiam offerri iubetur, qui pluri emitur quam reliquæ hostiæ. Omnia itaque erunt interpretanda, ut priora sumus interpretati.

De peccato principis.

EADEM erit & de peccato principis interpretatio, sed minor in illo hostia offertur, quia minus est peccatum principis quam sacerdotis, aut totius populi. Eadem ad peccatum plebei hominis, & ad reliqua quæ postea dicuntur, accommodanda sunt. Sed aries pro maiori peccato offertur,

qui pretiosior est capra, & oue. At qui ouem, & arietem offerunt, tacite admonentur, ut in posterum innocentiae studeant, dentque operam, ut quibus aut iniuria aliqua, aut exemplo nocebant, omniratione profint.

Quid fieret de hostia pro peccato.

IN loco ubi offertur holocaustum, immolabitur coram Domino. Quia qui verè de peccatis dolet, holocaustum quodam modo cordis sui Domino offert: & bene in eodem loco immolatur, ut quamuis externis ceremonijs ab holocausto differat hoc sacrificium, interna cordis oblatione, & mactatione minime differat. *Sanctum sanctorum*, quia gratissimum Deo est hoc sacrificium, & omni veneratione dignum. *Sacerdos qui offert comedit eam*, quoniam de sacerdotibus scriptum est: Peccata populi mei comedent. Hostiam etiam comedit, quia sacerdos qui debitam reuerentiam, & caritatem, & diligentiam, & misericordiam ad huius sacramenti administrationem adhibet, magnos ex ea re fructus percipit, quibus spiritum suum alat, virtutes augeat, & gratie pinguedine saginetur. *In loco sancto comedit*, quoniam hostia sancta est. † *In atrio tabernaculi*, ubi versantur sacerdotes, quia nihil foras efferendum est, omnia sacro, & venerabili silentio cōtegenda, & quasi consumenda sunt. *Quidquid tetigerit carnes eius sanctificabitur*, quia non solum huius sacramenti substantia sancta esse debet, & obseruanda, sed etiam quidquid illam contingit sanctum haberi oportet; hoc est, non solum peccata tacenda, & consumenda sunt in loco sacro, sed ea etiã quæ ad ipsa pertinent, & ad eorum expositionem obiter dicuntur, tacere cōsultissimum est. *Si de sanguine illius vestis fuerit aspersa, lauabitur in loco sancto*, quia qui fortè fortuna peccatum confidentis audituit, in eodem loco sancto relinquere debet, ut cum inde exierit, nūquam se quidquam audisse meminerit, & sacrum magis quam profanum arcenum existimet. *Vas autem fictile, in quo*

Hof. 4.

cocta est, confringetur: quod si vas aeneum fuerit, defricabitur, & lauabitur aqua. Vas fictile confringitur, quia succo carniū hostiæ imbuitur, nec potest eo omnino exui; quare cum foras educendum esset vas, simul aliquid hostiæ educeretur. At aeneum non imbuitur, extremitati dumtaxat inhæret succus: itaque fricari satis erit, & ablui. † Quid est vas in quo coquitur hostia, nisi memoria sacerdotis, qui si ita peccata confitentis imbibit, vt magnum odorem eorum exterius proferat, omni ratione laboret vt eorum recordationem abijciat, & quasi vas confringat. At si ita memoriæ inhærent, vt vix tenuis odor ab ijs qui prope aderunt, percipi possit, fricari satis erit recordatione eorū quæ ipse admisit, & aqua obliuionis abluere. *Omnis masculus de genere sacerdotali vescetur de carnibus eius*, quia ad hoc munus non omnes sacerdotes vocandi sunt, sed qui masculi erunt, & peccatis aliorum non polluentur: infirmi, quos vicini vitij contagium lædit, procul ascendi sunt. Cur autem hostia, cuius sanguis infertur in tabernaculum, comburenda sit extra castra, diximus nu. 4.

De hostia pro delicto.

VALE ad hanc hostiam pertinet omnia in præcedentibus exposita sunt tam in hoc capite, numero. 6. quam cap. 5. numero. 4. & sequentibus.

DE IVGI SACRIFICIO.

CAP. VIII.

VALE hoc sacrificium sit, & cur iuge dicatur lex ipsa docet Num. 28: *Hæc sunt sacrificia quæ offerere debetis: agnos anniculos, immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum. Vnum offeretis mane, & alterum ad vesperum, decimam partem OEphi similæ, quæ conspersa sit oleo purissimo, & habeat quartam partem hin. Holocaustum iuge est, quod obtulistis in monte Sinai in odorem suauissimum incensi Domi-*

ni, & libabitis vini quartam partem hin per agnos singulos in Sanctuario Domini. Alterumque agnum similiter offeretis. Ad vesperam iuxta omnem ritum sacrificij matutini, & libamentorum eius, oblationem suauissimi odoris Domino.

De eo eadem dixerat Exod. 29: Hoc est, quod facies in altari, agnos anniculos duos per singulos dies iugiter, & c.

Ideo ergo iuge sacrificium dicebatur, quia iugiter omnibus diebus offerebatur. Cuius sæpe meminit Daniel propheta cap. 8. 11. & 12. vocabaturque siue iuge sacrificium, siue holocaustum iuge, aut sempiternum, vt in locis indicatis videmus. Idem dicitur sacrificium matutinum, & sacrificium vesperinum.

† Cum agno anniculo, & immaculato, id est, integro, ac nihil deforme habente, vt sæpe iam diximus, offerebatur decima pars OEphi similæ conspersæ oleo, id est, ita factæ vt farinæ aqua cum oleo infunderetur, aut oleū solum pro aqua, vt diximus cap. 4. numero. 5. Oleum autem, quo simila conspergenda est, debet esse mensura quartæ partis hin. Cum enim ait: *Et habeat quartam partem hin*, subaudiendum est Oleum: quod apertius explicatum est, Exod. 29: Decimam partem similæ conspersæ oleo tuso, quod habeat mensuram quartam partem hin. Eadem mensura vinum erat adhibendum, id est, quartæ partis hin.

Est autem OEphi, siue OEpha, decima pars cori, vt videmus Ezech. 45. id est, tres modij, nam corus triginta modios habet, vt autor est Hieronymus in eundem locum Ezechielis, & in ca. 3. Hoseæ, & Epiphanius in libro de Mensuris, & ponderibus. Modius habet sedecim sextarios, heminas triginta duas, estque quarta pars fænecæ Hispanicæ. De hin ita Iosephus,

libro. 3. Antiq. cap. 10: Ea est mensura prisca Hebræorum duos choas Atticos continens, qua oleum, ac vinum metiuntur: nam vinum circa altare libant. Duo choæ Attici capiūt sextarios duodecim, id est, plusquam tertiam partem canthari Hispanici. † Oleum purissimum vocat bene contusum, & expressum ex oleis, Hebraicè תירוש, quod Exod. 29. Hieronymus vertit cum lxx. Oleo tuso. Et vbi ait: *Ad vesperum*, in Hebræo

OEphi.

Hin.

Vers. 3.

Hebræo est, **אֶגְנוֹ הַפֶּסַח**, id est, inter duas vespèras, eo scilicet tempore quo agnus in Pascha occidebatur, quod lib. 5. explicabimus, cap. 3. eum de Pascha agemus. Hoc sacrificium obtulerunt in monte Sinai, vt videmus Exod. cap. 29. Atque vbi ait: Et libabitis vini quartam partem hin, est, effundetis in oblationem Domino, **וַיִּזְבֹּחַ** enim, quo verbo vtitur Moyses, significat fundere. Quod ille fusionem, lxx. *συνέδδα* appellabant, Latini libationem. vt:

Virg. i. AEne.

Dixit, & in mensa laticū libauit honorem, Primaq; libato summo tenuis attigit ore.
Inde etiam dictum est Deut. 32: De quorum victimis comedebant adipès, & bibebant vinum libaminū. Hoc iuge sacrificium publicis expensis offerebatur, vt testatur Iosephus lib. 3. Antiq. cap. 10. nec erat dies quo non offerretur, nam et si festi dies incidèrent, quibus aliæ victimæ cadendæ erāt, vt Sabbatum, Neomenia, Azyrna, &c. vt latè videmus in eodem 28. capite Numerorum, ita cadebatur vt iuge sacrificium non intermitteretur.

DE IUGIS SACRIFICII SIGNIFICATIONE.

CAP. IX.

IUGE sacrificiū legis significat iuge sacrificiū Euāgelij, quod omnibus diebus offertur in Ecclesia, vt ex Dan. 12. facillè intelligitur,

qui ad tempora Antichristi respiciens, Et à tempore, inquit, cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. Itaque agnus, qui quotidie offerebatur, Christum sine dubio significabat in Cruce patri offerendum. Quod intelligens Iohannes Baptista, digitoque Christum demonstrans clamabat: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Ac si diceret: Hic est agnus, quem sibi pater offerri voluit, vt mundum sibi reconciliaret, hic est qui tollit peccata hominum, quæ agnus legistollere non potuit. Hinc toties in Apocalypsi vocatur agnus. Manè signi-

Agnus Christus.

Io. 1.

ficabat tempus legis, & prophetatum, & legis naturæ, vespèr finis temporum est, quo Christus venit in mundum, & omne quod vsque ad consummationē sæculi superest. † Vt ergo sciremus omnes qui salui facti sunt, ac fient ab initio mundi vsque ad aduentum Christi, & ab eo vsque ad finem sæculi, per sanguinem agni in cruce occisi seruari, agnus mane, ac vespere immolabatur. Sed cur agnus in iugi sacrificio sumptus est ad Christum significandū? Origenes Homil. 24. in Numeros: Dicitur agnus quia volūtas, & bonitas eius, qua Deum repropitiāuit hominibus, & peccatorum indulgentiam dedit, talis extitit humano generi, quasi agni hostia immaculata, & innocens, qua placari hominibus Diuina creduntur. Augustinus in libro viginti vnus Sententiarum, cap. 2: Agnus eligitur vt simplicitas, & innocentia designetur. Masculus queritur vt virtus comprobetur, immaculatus, vt sine crimine, &c. Agnus igitur electus est ad figuram Christi propter innocentiam, & mansuetudinem, nescit enim agnus vel nocere alicui, vel nocētī resistere. Atq; ita de Christo dictū est Isa. 53: Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum. Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondēte se obmutescet, & non aperiet os suum. † Anniculus agnus tener est, & sacrificio apūssimus, ita Christus nihil in se durum, aut ingratum habens optima, & acceptissima Deo hostia fuit. Immaculatus, quia Christus integer, & perfectus fuit, & nihil habuit deforme. Simila, quæ pars farinæ ad nutrimentum aptissima est, conspersa oleo, & vinum offeruntur cum agno, quia Christus non solum occidi voluit, sed etiam in ipso sacrificio reliquit nobis Sacramentum corporis, & sanguinis sui sub specie panis, & vini, quo mirificè animæ nostræ alerentur, confirmarentur, lætificarentur. Et quia dulcissimo misericordiæ affectu hoc nobis Sacramentum instituit, merito si oleo conspersa offertur, vt cap. 5. n. 11. & 12. exposuimus. Sed maior similæ quam vini mensura est, quia sub specie panis multò plures illud accepturi erant, quam sub specie vini.

Figura Eucharistia.

DE TEMPLO, ET DE IIS QUAE AD

Templum pertinent,

LIBER QUINTVS,

QVI EST DE DIEBUS FE-

stis Hebræorum.

PROOEMIUM.

*Q*UAE de templo, & de ijs quæ erant in templo, de sacerdotibus etiam, & Leuitis, de quæ sacerdotalibus vestibus, & earum causis, & de sacrificijs multa dixerimus, quæ ad multorum Scripturæ locorum intelligentiam vsui futura videbantur: suscepti operis ratio postulat, vt de diebus etiam festis Hebræorum disputemus, vt nihil omittamus eorum, quæ ad templum pertinent, sed omnia pro captu nostro ad Dei gloriam, & ad studiosorum Scripturæ utilitatem, & Historico sensu, & mystico, vt in reliquis fecimus, explicemus. In festis autem diebus ordinem & rebus ipsis, & doctrinæ aptum seruantes, primùm de illis dicemus, qui omnibus mensibus cõmunes sunt, vt de Sabbato, de Neomenia, deinde eos, qui vniuscuiusque mensis proprii sunt, mox qui non ad menses, sed ad annos pertinent, quantum Diuina, & æterna Sapientia (quam supplices inuocamus) nobis dare dignabitur, persequemur.

DESABBATO, ET QUID
sit Sabbatum secundoprimum,

CAP. I.

*Q*UAE ad Hebræorum dies festos pertinent, & alijs in locis, & maximè in capite. 23. Leuitici nobis tradita sunt, cuius in hoc opusculo, & verba interpretabimur, &

ordinem sequemur. *Hæ sunt (inquit) Vers. 2. feriæ Domini, quas vocabitis Sanctas. Sex diebus facietis opus: dies septimus, quia sabbati requies est, vocabitur Sanctus. Omne opus non facietis in eo: Sabbatum Domini est in cunctis habitationibus vestris. Sabbati nomen Plutarchus lib. 4. Symposiacorum, siue Questionum cõuiualium, quæstione. 5. à Baccho ductum putat, cuius cultores Iudæos fuisse mentitur: nã Sabbos, inquit, vulgus nũc Bacchos*

*Sabbatum
vnde dictũ.*

vocat, & illi Sabbatum se colere dicitur, quod se mutuo inuicem ad adorandum. Hæc Plutarchus imperitissime: cuius sententiam parum fideliter retulit Ludouicus Cælius libro. 7. Antiquarum lectionum, cap. 15. vt planè perspiciet qui Plutarchum siue Græcum, siue Latinum legerit. † Nihil doctius Apion Grammaticus Alexandrinus, quem Iosephus libro secundo contra eum edito, non longè à principio, merito ridet, quod dixerit Hebræos ex Aegypto redeuntes laborasse inguintum vltimis, qui morbus Aegyptijs Sabbo dicitur, & septimo die quieuisse, ideoque eum ab illis Sabbatum appellatum. Tolerabilius Lactantius errauit lib. 7. Diuinarum instit. ca. 14. sed errauit tamen. Non ignorauit Hebraicum esse vocabulum, vt Apion, & Plutarchus, putauit tamen à numero dierum Sabbatum nomen accepisse, quod septimus dies esset, cum septem apud Hebræos שבת, & septimus שבתון dicitur. At שבת, id est, Sabbatum requiæ significat, & à verbo שבת, quod est Quiescere, dictum esse constat, quia eo die quieuit Deus à creatione rerum. De quo Iosephus libro. 1. Antiq. cap. 21. Septima autem die quieuit Deus, & ab operibus cessauit: quam obrem etiam nos vacationem à laboribus per hanc diem celebramus appellantes eam Sabbatum, quæ vox requiæ Hebræorum lingua significat. &c. Quod in Hebræo vel apertissimum est Genes. 2. vbi legimus: Compleuitque Deus die septimo opus suum, quod fecerat, & quieuit die septimo ab vniuerso opere, quod pararat. Et benedixit diei septimo, & sanctificauit illum, quia in ipso cessauerat ab omni opere suo. Et Deut. 5: Septimus dies Sabbati est, id est, requies Domini Dei tui. Sanctificauit autem dicit, id est, cultui suo dicitur. † Hinc intelligitur cur Dominus eum diem coli, & in eo Hebræos ab omni opere seruili quiescere iusserit; quod Exod. 20. & Deut. 5. & alibi sæpe legimus. Alteram causam addidit Deut. 5: Memento quod & ipse seruieris in Aegypto, & eduxerit te inde Dominus Deus tuus in manu forti, & in brachio extento. Idcirco præcepit tibi, vt seruares diem Sabbati. Quod Moses

Aegyptius lib. 2. Ductoris dubiorum, cap. 22. dictum putat, quoniam cum essent Hebræi in Aegypto, & dura seruitute premerentur, non faciebant quod volebant, sed laborare cogebantur, nec dies vllus eis dabatur, quo in cultum, & honorem Dei ab opere illo feriarentur. Inuentur igitur diem Sabbati seruare, vt beneficiorum Dei reminiscantur, cuius misericordia effectum est vt à laboribus Aegypti quiescerent. Tertia his verbis Exod. 31. indicatur. Videte vt sabbatum meum custodiat, quia signum est inter me, & vos in generationibus vestris, vt sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos, id est, vt signum sit (sicut ait Lyranus) quod sitis mihi peculiaris populus meo cultui specialiter applicatus, & ego vester Deus. † Aut apertius: Hac quiete, & hoc cultu Sabbati testabimini vos populum esse à me sanctificatum, id est, mihi dicatum, cum in honorem meum diem septimum præter aliarum gentium consuetudinem custodiat. Vnde & ab ethnico poeta dictum est:

Cultaque Iudæo septima sacra viro.

Ex hac Sabbati celebritate factum est vt reliqui hebdomadæ dies à Sabbato nomen habeant apud Hebræos, aut siue Sabbato non nominentur, sed primus dies, id est, Dominicus, dicatur prima Sabbati, aut vna Sabbati. Matth. 28: Vespere autem Sabbati, quæ lucefcit in prima Sabbati. Lucæ vltimo: Vna autem Sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum. 1. Cor. vltimo: Per vnam Sabbati vnusquisque vestrum apud se seponat. &c. Ita etiam reliqui: secunda Sabbati, quod in titulo Psal. 47. posuere lxx, tertia Sabbati, & quarta Sabbati, quod Augustinus legit in titulo Psal. 80. Hieronymus in epist. 150. ad Hebræos. q. 4: Vna Sabbati dies Dominica intelligenda est; quia omnis hebdomada in sabbatum, & in primam, & secundam, & tertiam, & quartam, & quintam, & sextam Sabbati diuiditur, quæ ethnici idolorum, & elementorum nominibus appellant, &c. Idem docet Augustinus in titulum Psal. 80. Immo & tota hebdomada, quia Sabbato clauditur, Sabbatum interdum dicitur à die sanctiori, & celebriori desumpto nomine: Vt Luc. 13: Ieiuno bis in Sabbato.

Leuit. 23:

*Ouid. lib. ii.
de Arte a-
mandi.
Dies hebdo-
mada.*

Leu. 23. Numerabitur ab altero die Sab-
 bati, in quo obtulistis manipulum pri-
 mitiarum, septem hebdomadas, pro
 quo est in Hebræo, Septem Sabbata.
 † Et cap. 25. Numerabisque tibi septem
 hebdomadas annorum. Hebraicè, Se-
 ptem Sabbata annorum. Adnotant
 hoc Theophylactus, & Euthymius in
 Luca cap. 18. & sanctus Remigius in
 Psalmum. 23. Hinc & ad festos omnes
 dies translatum nomen est, vt docent
 Chrysostomus Hom. 40. in Mattheum,
 Theophylactus, & Euthymius in caput
 Luca sextum. Leu. 23. de die Expiatio-
 nis scriptum est: Sabbatum requierionis
 est, & alligatis animas vestras. Et mox:
 A vespera vsque ad vesperam celebra-
 bitis Sabbata vestra. In eo autem, quod
 Marcus cap. 16. scripsit: Et valde mane
 vna Sabbatorum veniunt ad monu-
 mentum. Et Io. 20. vbi nos habemus:
 Vna autem Sabbati, pro quo in Græco
 est: Vna autem Sabbatorum: nec Nice-
 phorum, nec Euthymium audio, quo-
 rum ille lib. 1. Historiæ Eccles. cap. 33.
 hic in Mattheum, cap. 68. quemlibet
 hebdomada diem Sabbatum dici do-
 cent. Siue enim Sabbatum, siue Sabba-
 ta dixeris, idè semper intelligitur dies.
 † Vt. 1. Machab. 2. Et constituerunt ad
 uersus eos proelium in die Sabbatorum.
 Et dixerunt: Non exhibimus, neque faci-
 emus verbum regis, vt polluamus diem
 Sabbatorum. Et intulerunt illis
 bellum Sabbatis, & mortui sunt ipsi,
 & vxores eorum, & filij eorum, & pe-
 cora eorum, vsque ad mille animas ho-
 minam. Pro quibus Iosephus libr. 12.
 Antiq. ca. 8. hæc scripsit: Aggressi sunt
 eos die Sabbati, & ita vt erant, in spe-
 luncis exusserunt non repugnantes, ac
 ne aditus quidem speluncarum obtu-
 rantes. Etenim propter religionem diei
 repugnare nolebant, ac ne in aduersita-
 tibus quidem violare honorem Sabba-
 ti, quando lex iubet feriari ab omni ope-
 re. Similiter illud intelligitur Act. 16:
 Die autem Sabbatorum egressi sumus
 foras, & c. Et cap. 13. Et ingressi Synago-
 gam die Sabbatorum federunt. Hoc
 autè nihile esse aliud, quàm si diceret: Die
 Sabbati, sequentia verba declarât: Post
 lectionem autem legis, & prophetarum
 miserunt principes Synagogæ ad eos,
 & c. Lex enim, & prophetæ quolibet

Sabbato leguntur in Synagogis, quod
 & hodie Iudæi obseruant. Act. 15. Moy-
 ses enim à temporibus antiquis habet
 in singulis ciuitatibus qui eum prædi-
 cent in Synagogis, vbi per omne Sab-
 batum legitur. † De prophetis autem
 cap. 13. Hunc ignorantes, & voces pro-
 phetarum, quæ per omne Sabbatum le-
 guntur, & c. Denique quam Mattheus,
 & Lucas primam Sabbati vocant, Mar-
 cus, & Iohannes, vt in Græco est, vnam
 appellant Sabbatorum. Immo cum in
 Græco sit apud Iohannem vna Sabba-
 torum, noster Interpretes vertit, vna Sab-
 bati videns sine dubio, nihil referre Sab-
 bati ne diceret an, Sabbatorum. Sed
 quid interpretem appello, cum idem
 Apostolus postea dicat: Cum ergo se-
 rò esset die illa vna Sabbatorum? & c.

De huius diei sanctitate in Scriptu-
 ris persæpe commendata quid attinet
 dicere, cum nec cibos parare fas esset,
 sed id præcedenti die, id est, feria sexta,
 faciendum esset, quæ ideo Parasceue,
 id est, paratio, dicta est? Exo. 35: Sex die-
 bus facietis opus, septimus dies erit vo-
 bis sanctus, Sabbatum, & requies Do-
 mini: qui fecerit opus in eo, occidetur.
 Non succendetis ignem in omnibus
 habitaculis vestris per diem Sabbati.
 Et cap. eiusdem libri. 16: Sexta die col-
 legerunt mensuras duplices Manna,
 ne Sabbato colligerent, nec compu-
 trescebat vt alijs diebus, cum plusquam
 quod illi diei satis erat, colligebatur.
 Quod cum nunciaretur Mosis, (id est,
 collectos esse duplices cibos) ait eis:
 Hoc est, quod locus est Dominus.
 Requies Sabbati sanctificata est Domi-
 no cras: quodcumque operandum est
 facite, & quæ coque nda sunt coquite,
 quidquid autem reliquum fuerit, repo-
 nite vsq; in manè. † Illud prætereundum
 non est, licuisse iter facere Sabbato, sed
 breuissimum. Id quantum sit, quamuis
 videtur ex Scriptura posse cognosci,
 quoniam Actorum. 1. scriptum est:
 Tunc reuersi sunt Ierosolymam à mon-
 te, qui vocatur Oliueti, qui est iuxta
 Ierusalem Sabbati habens iter: non
 constat inter scriptores. Origenes
 enim libro quinto Stromatum vnum
 miliare esse docet, quod duo mille cu-
 bitos habeat, cui subscribit Oecume-
 nius in caput. 1. Actorum. Alij iter

Sanctitas
Sabbati.

Iter Sabba-
ti.

Sabbatum
pro tota heb-
domada,

Pro quouis
die festo.

Sabbatum
& Sabbata
idem.

mille passuum esse voluit, ut Beda, Glossa interlinearis, Lyranus, omnes in eundem locum Actuum. Beda autem etiam in libello de locis Sanctis, cap. 7. Alijs magis placet duo millia passuum esse, ut Erasmo in Adnotationibus eiusdem loci, Varabro, & alijs recentioribus. Origenes sententiam suam eo confirmat, quod cum in terram promissam venissent Hebraei, tanto interstitio tabernaculum, & arca castrorum ordinem precedebant, & à tanto intervallo tentoria figebant, quo spatio licebat ijs, qui castrametati erant, ad tabernaculum Sabbato accedere. De hoc legimus Iosue. 3: Sitque inter vos, & arcam spatium cubitorum duum millium. † Recentiores quod de duobus mille passibus dicunt, traditionem Hebræorum esse confirmant in libro, quem appellant Mishaioth. Ceteri non probant, quod dicunt. Mihi ex his sententijs nulla videtur vera, sed illa Origenis verisimilior est. Traditioni quidem Iudæorum magis credendum videbatur, sed habemus eorundem traditionem, & antiquiorem multo, & veriorē apud Hieronymum in epist. 151. ad Algasiam questione. 10. Præterea, inquit, quia iustum est ut diebus Sabbatorum sedeat unusquisque in domo sua, & non egrediat, neque ambulet de loco, in quo habitat: si quando eos iuxta litteram cœperimus artare, ut non iaceant, non ambulent, non stent, sed tantum sedeant, si velint præcepta servare, solent respondere, & dicere: Rab Akiba, & Simeon, & Hillel magistrum nostri tradiderunt nobis, ut bis mille pedes ambulemus in Sabbato. &c.

10 † Si hæc vetustissimorum Hebræorum traditio vera est, multo brevius iter est, quam scriptores illi putabant, quos nominavi, nam mille passus quinque mille pedes sine dubio continent. Hanc ego veram esse arbitror, quoniam ad Scripturam multo propius accedit, immo satis cum ea congruit. Etenim iuxta Lucam mons Oliueti distat à Ierusalem itinere Sabbati: & mons Oliueti (ut tam Iosephus, quam reliqui, qui de terra Sancta scripserunt, auctores sunt) ad Orientem Ierusalem situs est, adeoque urbi propinquus est, ut inter eam, & montem

vallis tantum sit, quæ appellatur Cedron, unde & torrens, qui per eam fluit, torrens Cedron dictus est. Hoc melius ex Iosepho teste oculato intelligemus, qui libro. 6. Antiq. cap. 3. cum loca indicaret, in quibus Titus castrametatus est: His, inquit, præceptum erat sexto ab Ierusalem stadio castraponere, quia in parte mons, qui appellatur Elæon (id est, Oliuetum) contra civitatem ab Oriente situs est, altaque interiacente valle discernitur, cui nomen est Cedron.

11 &c. † Ut ergo multum distet ab Ierusalem mons Oliueti, non plus certe distat sex stadijs, id est, septingentis quinquaginta passibus, stadium enim centum viginti quinque passus habet. Falsum est ergo quod de duobus mille passibus dicitur, & verissimum putari solet: quandoquidem & Bethania, quæ remotior est ab Ierusalem, quam mons, & non ad radices, sed in latere montis Oliueti sita est, ut ait Hieronymus in Locis Hebraicis, quindecim tantum stadijs distat, ut Iohannes scribit cap. 11: Erat autem, inquit, Bethania iuxta Ierusalem quasi stadijs quindecim, quæ duo millia passuum non continent. Quare recte Hieronymus in Locis Hebraicis dixit eam esse in secundo milliario ab Aelia, id est, ab Ierusalem. Falsum etiam est distare mille passibus, nam eos sex stadia non efficiunt. Sed neque mons Oliueti sex stadijs distabat, sed locus ille eius, in quo milites à Tito positi sunt, quos non necesse erat in ipso montis initio poni. Accedit, quod (ut idem Iosephus scribit in eodem libro, capite. 13.) Titus muro totam urbem cinxit quadraginta stadiorum, ne quis ex ea exire posset, qui per Cedronem, & montem Oliueti veniebat, quem ipse semper vocat Elæonem. Ex quo videmus quam vicinus urbi fuerit mons, præsertim si addamus, quod scribit Beda in libello de Locis Sanctis, cap. 6. vallem, per quam fluit torrens Cedron, parvam esse. † Quare valde probabilis est Iudæorum illa traditio, quam retulit Hieronymus, iter Sabbati esse spatium duorum mille pedum, quod paulo plus est tribus stadijs: quoniam

niam nec quatuor stadijs hunc montem abfuisse ab Ierusalem intelligitur ex Brocardo monacho, qui in descriptione terre Sanctæ ait: Ultra torrentem Cedron in latere Aquilonari montis Oliueti est mons alius altus quattuor stadijs distans à Ierusalem: Ac breuissimum esse vel ex eo constat, quod (vt ex verbis Hieronymi intelligitur) Hebræi hoc acceperunt ex illis verbis Exod. 16: Maneat vnusquisque apud semetipsum, nullus egrediatur de loco suo die septimo. Ab his non magnopere distarep. Origenis sententia, miliarium enim non quinque mille pedum intellexit, sed duorum mille cubitorum, id est, trium mille pedum, cubitus enim pedem habet cum dimidio.

Sed vt dixi, quod de bis mille pedibus dictum est, mihi omnium verissimum videtur, & cum eo intervallo, quod, qui viderunt, dicunt montem distare ab vrbe, optimè congruit.

Si autem querat quispiam vnde Hebræi scire potuerint hic ne dies, an ille Sabbatum fuerit, quo Dominus quiescit ab opere suo, id est, quis esset primus dies hebdomadæ, vel septimus, cum vsque ad tempora Moysis non fuerit Sabbatum festus dies, vt ita cognosceretur, nec continuo vt mundus creatus est, tempus distinctum videatur in annos, & menses, & hebdomadas: respondet Alfonso Abulensis episcopus, q. 3. in caput. 23. Leuitici, eos hoc cognouisse ex verbis Moysis, qui Sabbatū indicauit Exo. 16: Requies Sabbati sanctificata est Dño cras, & c. † Confirmat hoc Philo Iudæus libro. 1. de Vita Moysis his verbis: Cum enim iam dudum quæssissent, quis esset mundi natalis, quo hoc vniuersum absolutum est: rem à suis maioribus ignoratam tandem didicerunt, non solum oraculo, verum etiam argumento manifestissimo. Videbant enim corrumpi, vt dixi, quidquid superaret diebus ceteris, quod autem depluebat pridie Sabbati, duplum prouenire, durareque in biduum. & c. At obstat Paulus, qui si diligenter legatur, docet Hebræ. 4. Sabbatum in honorem requiei Domini ab initio orbis condito cœpisse celebrari. Pro-

bat enim requiem illam, de qua dictum est Psalm. 94: Quibus iuravi in ira mea: Si introibunt in requiem meam, non esse requiem Sabbati, his verbis: Ingrederemur enim in requiem qui credidimus, quemadmodum dixit: Sicut iuravi in ira mea, Si introibunt in requiem meam: & quidem operibus ab institutione mundi perfectis, id est, in illam requiem, quæ propter requiem Domini instituta erat, iam ingressi fuerunt, ex quo mundus perfectus est, altera ergo superest. Frustra enim diceret: Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis, nisi ex eo tempore Sabbatū coli cœpisset. Possumus igitur omnia cōciliare si dicamus ab initio sæculi ita factum esse, sed Hebræos in Aegypto idololatræ deditos morè interrupisse maiorum, ac desuetudine illa die Sabbati ignorasse, donec à Mose edocti sunt.

Secundò queritur quid sit Sabbatum Secundo-primum, quod legimus tantum in Euangelio Lucæ, cap. 6. & quod ita difficile est, vt Hieronymus in epistola. 2. ad Nepotianum hæc scripserit: Attrita frons interpretatur sæpe quod nescit, & cū alijs persuasserit, sibi quoque vsurpat scientiam. Præceptor quondā meus Gregorius Nazianzenus rogatus à me vt exponeret quid sibi vellet in Luca Sabbatum *δευτερόπρωτον*, eleganter ludit, Docebo te, inquit, super hac re in Ecclesia: in qua mihi omni populo acclamante cogere inuitus scire quod nescis. Aut certè, si solus taceris, solus ab omnibus stultitiæ condemnaberis. Chryostomus Homil. 40. in Matthæum docet Sabbatum Secundo-primū vocari diē festū, qui continuo cōsequebatur Sabbatū. Verius tamen est quod visum est Theophylacto, & Euthymio in cap. 6. Lucæ, cū sexta Sabbati, siue Parasceue, dies festus erat, Sabbatū illi succedēs Secūdo-primū appellari. Hoc mihi videor apertè hoc argumento cōprobare. Dies ille, quæ hoc nomine Lucas indicauit, sine dubio Sabbatū fuit, præcessit ergo illā alter dies festus, cuius cōparatione Secūdo-primū dicitur. Quod assumimus perspicue traditur à Matthæo, qui de eadē re ca. 12. ait: In illo tempore abiit Iesus per sata Sabbato. Immo, & apud Lucam respondens Dominus calumniæ Pharisæorū, sem-

Sabbatum Secundo-primum.

Quomodo cognitus fuerit dies Sabbati.

13

14 per de Sabbato loquitur. † Quod si quis fortasse putat Sabbathum apud Matthæum pro quouis festo die accipi, errat: hoc enim erat Sabbati propriè dicti ut in eo escæ parari non possent, ut diximus numer. 7. quod alijs diebus festis licebat, sicut de diebus Azymorum legimus Exod. 12: Nihil operis facietis in eis, exceptis ijs, quæ ad vesendum pertinent. Putant autem Euthymius in Luca ca. 6. & nonnulli alij, diebus Azymorum hoc contigisse, quod Lucas, & Matthæus narant. Cum ergo Pharisei Apostolos accusent quod spicas vellent, & confricantes manibus manducarent, non est dubium Sabbathum propriè dictum fuisse, atque ideo dicunt: Quid facitis quod non licet in Sabbatis? Itaque eo tempore sexta Sabbati fuerat primus dies Azymorum, qui primus sabbatum dicitur, id est, primus dies festus illius sollemnitatis, & Sabbathum sequens dicitur secundoprimum: secundum, quia erat secundus dies Azymorum; primum, quia Sabbathum dignitate, & sanctitate præstabat alijs sollemnitatibus, simulque Sabbathum erat, & dies Azymorum.

15 † Quemadmodum cum Dominus noster passus est, sexta feria fuit primus dies Azymorum, & dies sequens Sabbathum erat, & dies secundus Azymorum, vocarique potuit Sabbathum secundoprimum; sed eadem ratione appellatus est magnus dies. Iohan. 19: Iudæi ergo, quoniam Parasceue erat, ut non remanerent in cruce corpora Sabbatho, erat enim magnus dies ille Sabbathi. &c.

Vnde incipiebāt festi dies.

Vespera.

Ecloga vltima.

Postremò, (quod tam ad Sabbathum, quam ad reliquos festos dies utile erit) quæritur quo tempore Sabbathum, & reliquæ sollemnitates inciperent, ac finirentur. Quæstio soluitur Leu. 23: A vespera vsque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra. Vesperam autem intelligere debemus (sicut & Iudæorum consuetudo testatur) cum oritur Veneris stella consequens occasum Solis, quæ Latine dicitur vesper, Græcè Hesperus, ut apud Virgilium:

Ite domū saturæ, venit Hesper⁹, ite capellæ:
Eademque Solis ortum antecedit, ac Lucifer Latinis, Phosphorus Græ-

cis vocatur. Cicero libro. 2. de Natura deorum: Infima est quinque errantiū, terræque proxima stella Veneris, quæ *Φωσφορος* Græcè, Lucifer Latine dicitur cum antegreditur Solem, cum subsequitur autem, Hesperus. † Plinius li. 2. cap. 8: Infra Solem ambit ingens sidus appellatum Veneris, alterno matu vagum, ipsiq; cognominibus æmulum Solis, ac Lunæ. Præueniens quippe, & ante matutinum exorians Luciferi nomen accipit, ut Sol alter diem maturans: contra ab occasu refulgens nuncupatur Vesper, ut prorogans lucem, vicemque Lunæ reddens. &c. Hoc idem tempus intelligitur apud Hebræos nomine *ערב*, quasi commissio quædam lucis, & tenebrarū, quam vocamus crepusculum. Etenim *ערב*, cum quinque punctis commissionem significat, cum sex vesperam: sed cum veteres puncta non habuerint, idem nomen est significans commissionem, & inde vesperam. Genes. 1: Et factum est vespere, & manè dies vnus. &c. Hinc Ecclesia festos dies à vespera præcedentis diei celebrat, sicut est in Decretalibus, in capite. r. de Ferijs. Omnes, inquit, dies Dominicos à vesperam in vesperam cum omni veneratione decernimus obseruari. &c.

Vesperarum autem tempus est ad Solis occasum, ut veteres hymni Ecclesiastici indicant.

Tetrum Chaos illabitur. &c. Et iterum: Iam Sol recedit igneus.

17 † Ex his intelligitur illud Luca. 23. qui cum de eo tempore loqueretur, quo corpus Domini inuolutum sindone, & in monumento positum est, ait: Et dies erat Parasceues, & Sabbathum illucescebat. Hoc est iam erat propè Solis occasum, iam propè erat initium Sabbathi. Sed quia adhuc erat dies Parasceues, quia Sol nondum occiderat, reuertentes parauerunt aromata, & vnguenta. Nec tamen vngere Dominum potuerunt, quia continuo Sabbathum cœpit: & ideo sequitur: Et Sabbatho quidem siluerunt secundum mandatum. Sed obijcietur nobis verba Leuitici nõ de omnibus diebus festis dici, sed de Expiatione, cū dicat lex: Die nono mensis à vespera vsque ad vespe-

vesperam celebrabitur Sabbata vestra. Respondet Abulensis quæst. 23. in idē caput, & in cap. 35. Exodi, quæstione 1. id de omnibus alijs festis diebus æque intelligi. At hoc erat explicandum,

18 Expiationis die tribuatur. † Id ex Hebræo, & ex Græco facile soluitur, sine dubio enim non de eo tantum die, sed de omnibus dicitur. In Hebræo ita est: Et affligetis animas vestras die nono mensis in vespera. A vespera usque ad vesperam celebrabitur Sabbata vestra. Similiter est in Chaldæo. Quæ verba illa: Die nono mensis, ad præcedentem sententiam pertinent, ut sit sensus: Affligetis animas vestras die nono mensis, id est, incipientes die nono mensis vespere. Quod, lxx. optimè explicauerunt: Et affligetis animas vestras à die nono mensis. Nam cum afflictio ingrata carni sit, & dies Expiationis esset dies decimus mensis, facile castigatio corporis in diem decimum reijci potuit: quod ne fieret, addendum fuit Die nono mensis, id est, A die nono. Deinde causam huius maturationis reddens legislator ait: A vespera usque ad vesperam, &c. ac si diceret: Ita enim celebrare debetis omnes festos dies, ut à vespera præcedentis diei sumant exordium.

16 † Sed quoniam Apostolus ait: Nemo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut Sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi, idque de reliquis etiam festis diebus similiter intelligitur, ut ait Origenes Homil. 23. in Numeros, de dierum festorum significatione etiam dicendum est. Sed de Sabbato breuius, eius enim significatio omnibus nota, & peruulgata est. Moraliter significat populum Deo dicatū à peccato abstinere debere, quod opus seruale est, & verè hominem seruum efficit, à quo enim quis superatus est, huius & seruus est. 1. Petr. 2. Deinde, quia septem diebus voluitur tempus vniuersum, per laborem sex dierum quibus Deus omnia creauit, labor huius vitæ intelligitur, & in Sabbato, quod sex diebus succedit, & requiem significat, Anagogico sensu indicatur requies æterna beatorum. De

qua Isai, ultimo: Et erit mensis ex mensis, & Sabbatū ex Sabbato. Et apertius Paulus Hebræ. 4: Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus. Festinemus ergo ingredi in illam requiem, &c. Qui plura vult, legat Origenem Homilia. 23. in Numeros, (vnde delumpfit Glossa in illud Numer. 28: Die autem Sabbati) & Isychium in caput. 23. & 26. Leuitici, initio, & Radulphum latius hæc explicantem libro. 16. in Leuit. cap. 1.

DE NEOMENIA, SIVE
Calendis.

CAP. II.

1 **R**IMVS cuiusuis mensis dies festus erat apud Hebræos, non quod tunc ab operibus necessario cessaret, sed quod Deum certis sacrificijs sollempniter colerent. Vocatur hic dies apud Hebræos caput, sive initium, mensis. lxx. semper Neomenia vertunt, noster interpret modò Neomenia, modò Calendæ. Neomenia autem dicitur quasi nouus mensis, *neōs*, enim nouum significat, & *menē*, mensis. Malè ergo Lyranus in caput. 28. Nume. in illud: In Calendis autem, & Abulensis in Leuit. cap. 23. quæstio. 5. & in cap. 28. Nume. quæstio. 9. censuerunt dici à Neos, id est, nouus, & mene, id est, defectus, quod tunc luna deficeret, & non videretur. Hieronymus autem Calendarum nomine vitur, quod Romani primum diem mensis ita appellarent. Non tamen erat idem mensium initium, aut finis apud Hebræos, & apud Romanos, siue apud nos, quod ad omnia, quæ de festis diebus dicemus, diligenter adnotandum est. *Menses, & anni Hebræorum.* Menses Hebræorum cum luna incipiebant, & cum eadem terminabantur, & dies primus lunæ idē erat & primus mensis dies. Habebat itaq; eorum annus duodecim menses lunares, siue (ut recentiores loquuntur) duodecim lunationes. † Vnus mensis habebat triginta dies, alter viginti nouē, quoniam luna viginti

Coloss. 2. Sabbatum quid significet mystice.

Menses, & anni Hebræorum.

viginti nouem diebus, & duodecim horis conficit cursum suum, quæ horæ ne pereant, secundo quoque mense cõputatur addito vno die, qui trigessimus est. Ita eorum annus non habebat nisi 354. dies, desuntque ad rationem anni solaris vndecim dies: quare vt eum æqualem anno solari redderent, nunc secundo, nunc tertio cuique anno mensem decimum tertium addebant, quo anno septies intercalato intra decem & nouem annorum spatium anni lunares æquabantur solaribus. In quolibet enim decem & nouem annorum curriculo tertio anno fiebat intercalatio, & sexto, & octauo, & vndecimo, & decimoquarto, & decimoseptimo, & decimonono: & dies, qui decem & nouem annis lunaribus deerant, nouem erant & ducenti, ij verò, qui ex mensibus intercalariis addebantur, totidẽ fuerunt, per quos anni lunares ita solaribus æqui reddebantur, vt nec dies deesset, nec superesset. Hæc ex Beda in libro de Temporum ratione, cap. 43. & ex Abulensi in secunda parte Defensorij, cap. 14. & quæst. 19. in caput. 23. Leuitici. † Ex quo intelligimus vni mensi Hebræorum non respondere apud nos mensem alterum integrum, sed partem vnius mensis cum parte alterius, vt perspicuum erit ortus lunæ nouæ obseruanti, Verbi gratia, primo eorum mensi, qui dicitur Nisan, respõdet pars Martij, & pars Aprilis, atque ita in reliquis. Huius mensis initium est prima luna, quæ propinquior est æquinoctio verno, quod iuxta Abulensem, fit decimoquarto die mensis Martij, cum sol ingreditur primum gradum Arietis, & idẽ (vt recte explicat, ac probat Abulensis in caput. 12. Exodi, quæstione. 3.) numquam potest mensis Nisan celerius incipere quam primo die Martij, nec tardius, quam vigesimo octauo, aut vigesimonono, si æquinoctium ponamus in die decimoquarto Martij, vt ipse ponit, quia noua luna non potest, ab æquinoctio distare plusquam quatuordecim diebus. Ex quo etiam sequitur, quando primus mensis Hebræorum incipit ante æquinoctium, maiore eius partem incidere in Martium: quando autem incipit post æquinoctium, maiorem eius partem continere Aprilem.

4 † Etenim cum æquinoctium fiat. 14. die Martij, si mensis incipit pridie eius diei, decem & octo eius dies incident in Martium: atque idem fiet si incipiat in æquinoctio, aut in tribus sequentibus diebus. Si autẽ decimusoctauus dies Martij lunæ initium sit, & deinceps, maior pars primi mensis incidet in Aprilem: quia non plures dies eius quam quatuordecim Martius habebit, ceteri erunt Aprilis. Omnia ex Abulensi loco modò indicato in cap. 12. Exodi, quæ magnopere conferent ad sollemnitate[m] Paschæ, & Azymorum, & ad reliquas. At nunc æquinoctium fit vigesimoprime die Martij, vt est in Calendario Gregoriano, aut vigesimo die, vt alij volunt: atque idẽ seruata proportione eodem modo ratio subducenda est. Idem intelligendum est quoties æquinoctium mutabitur, mutatur enim successione annorum, & ab anno 1590. vsque ad. 1721. fiet vigesimo die Martij iuxta Calendarium Gregorianum, sed iuxta aliorum calculum decimonono, atque ita deinceps, quia spatium centum & triginta vnius annorum æquinoctia retrocedunt vno die. Sed cum luna in die coniunctionis cum sole biduum saltem lateat, ac interdum tertio die videri incipiat, queritur vtrũ primam lunam Scriptura intelligat cũ apparere incipit, an diem primum, qui coniunctionem consequitur. † Vt recte hoc intelligatur sciendum est mensem, qui mensura est cursus lunæ, triplicem poni ab Astrologis: est enim mensis peragratiõis, & mensis illuminationis, & mensis coniunctionis. Mensis peragratiõis est tẽpus, quo ab vno puncto Zodiaci luna discedens proprio motu, ab occasu ad ortum pertransito Zodiaco redit ad illud punctum, quod viginti septem dierum est, & octo horarum. Mensis illuminationis est, tempus, quo luna post cõiunctionem cum sole incipiens apparere, rediens ad cõiunctionem cum sole desinit apparere, quod vigintiocto dierum est. Mensis coniunctionis est tempus, quo luna ab vna coniunctione cum sole redit iterum ad solis coniunctionem, & hic est mensis communis habens viginti nouem dies, & duodecim horas, vt supra dictum est. Ex quibus verba Plinij intelli-

Prima luna qua fit.

intelligimus libro. 2. Natur. Hist. ca. 9: Vicenis diebus, septenisque, & tertia diei parte peragit spatia eadem, quæ Saturni sidus altissimum triginta, vt dictum est, annis. Deinde morata in coitu solis biduo, cum tardissimè, à tricesima luce rursus ad easdem vias exit. &c.

6 † Quod autem dicimus, de medio motu intelligendum est: nam luna velocissimo motu peragit in singulos dies decem & septem gradus, & tunc nihil se relacet sub Sole: tardissimo peragit decem gradus, & tunc plusquam biduo latet; medio motu peragit tredecim gradus cum duodecim minutis, & biduo latet. Medios igitur motus numerando intelligenda sunt quæ diximus. Hoc modo Luna lucet viginti octo diebus, & inde intelligitur quod paulò ante diximus, non posse nouam Lunam distare ab æquinoctio plusquam quatuordecim diebus: quoniam si distaret quindecim, aut sedecim, relinquerentur ex ea tredecim dies, aut duodecim; & illa Luna esset initium primi mensis Hebræorum, quia propinquior esset æquinoctio quam altera, quæ distat quindecim diebus, & semper mensis prius Hebræorum incipere debet à Luna propinquiori æquinoctio veno. † Quare ita quæstioni respondendum est, primam Lunam, siue Neomeniam, aut Calendas, aut initium mensis tunc esse cum primum Luna à Sole relicta apparere incipit, semperque mensis durare intelligitur dum noua Luna non apparet, quæ initium sit sequentis; non enim numeramus menses illuminationis, sed menses conjunctionis, qui viginti nouem dies, & duodecim horas habent, & ideo alteri viginti nouem dies damus, alteri triginta, vt diximus numero. 2. Hoc hodie etiam testatur consuetudo Iudæorum, habent enim turriculas in Synagogis, & cognito ex tabulis Astronomicis tempore conjunctionis, occidete Sole turriculas ascendunt, & diligenter speculantur Lunæ ortum, ac continuo tuba canunt Neomeniam denuntiantes.

7 Vt igitur ad rem redeamus, Neomenia sollemnitas fiebat propter beneficium Diuinæ gubernationis; sicut sollemnitas Sabbati propter beneficium creationis, vt testatur Sanctus Thomas

1. 2. quæst. 102. art. 4. ad. 10. & Lyranus in illud Num. 28: In Calendis autè, &c. Qui etiam addit: Ideò fiebat in nouilunio, quia mutatio in istis inferioribus magis apparet secundum inuolutionem Lunæ, quam temporibus alijs, & ideo celebrabatur hoc festum in nouitate Lunæ, non autem in eius plenitudine, ad euitandum idololatrarum cultum, qui in tali tempore Lunæ sacrificabant. &c. Ego & alteram causam esse putò, quòd vt rerum è terra nascentium primitias sibi Deus offerri voluit, ita etiam voluit temporis primitias, quod motu cœli fit, atque ideo primos quosque dies mensium elegit. † Tertia est, vt Deo precibus, & sacrificijs placato felix, faustumque esset mensis initium, & omnia, quæ in eo fierent. Eo die multa sacrificia fiebant, de quibus Numero. 28: In Calendis autem, id est, in mensium exordijs, offeretis holocaustum Domino, vitulos de armento duos, arietem vnum, &c. Tubis etiam canebant, vt videmus Numero. 10: Si quando habebitis epulum, & dies festos, & Calendas, canetis tubis super holocaustis, & pacificis victimis, vt sint vobis in recordationem Dei vestri. Magna igitur erat sollemnitas Neomeniæ. Vnde illud Psal. 80: Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die sollemnitatis vestræ. Et Isa. 1: Neomeniam, & Sabbatum, & festiuitates alias non feram, iniqui sunt cœtus vestri: calendas vestras, & sollemnitates vestras odiuit anima mea. Sed quæri potest, cur tantæ sollemnitatis non meminerit lex Leuitici. 23. in catalogo sacrorum dierum. Et responder Abulensis in cap. 28. Numero. quæst. 13. propterea factum esse, quòd in Neomenia offerebantur quidem sacrificia; non tamen legis præcepto abstinere ab opere seruili, nisi quis sponte sua abstineret.

9 † Neomenia significationem eleganter exponit Glossa in c. 28. Numerorum his verbis. In Calendis, id est, in Neomenijs, cum Ecclesia, vel qualibet anima Soli iustitiæ sic propinquat, vt vnus spiritus cum eo fiat, & per ipsum inuouata veterem hominem abijciat. &c. Sed latius Origenes Homilia. 23. in Numeros, cuius verba in compendium redegit Glossa. Sol iustitiæ, inquit, Christus

*Neomenia
quid significet
mysticè*

Christus est, huic si Luna, id est, Ecclesia sua, quæ lumine ipsius repletur, iuncta fuerit, & penitus ei adhaerit, ita ut secundum verbum Apostoli, qui se iungit Domino, vnus cum eo spiritus fiat, tunc festiuitatem Neomeniæ agit; tunc enim noua efficitur cum abiecerit veterem hominem, & induta fuerit nouum, qui secundum Deum creatus est, atque ita merito in nouationis sollemnitate, quæ est Neomeniæ festiuitas, geret. Tunc denique est quando neque videri, neque comprehendere humanis aspectibus potest. Anima enim, cum tota se sociauerit Domino, & splendori lucis eius tota concesserit, nihilque omnino terrenum cogitat, nihil mundanum requirit, nec hominibus placere studet, sed totam se sapientiæ, totam lumini, totam calori Spiritus sancti mancipauerit, subtilis, & spiritualis effecta quomodo cerni ab hominibus, aut ab humanis potest aspectibus comprehendere? Animalis namque homo intelligere, & discernere non potest spirituale. Et ideo dignissime diem festum ager, & hostiam Neomeniæ Domino, ut pote per ipsum innouata, iugulabit.

1. Cor. 2.

DE PASCHA.

CAP. III.

NUNC de diebus festis singulorum mensium agamus, quorum primum est, Pascha, (quamuis hic dies festus ne dicendus sit, inferius disputabimus) de quo Leti. 23: *Mense primo quartæ decimæ die mensis ad vesperam Phase Domini est.* Hæc sollemnitas instituta est in memoriam insignis illius beneficii, eum Dominus occidit primogenitos Aegyptiorum, & domos Hebræorum angelis percutiens non tetigit, quoniam sanguine agni occisi iinterant utrumque postem, & superliminaria domorum, in quibus eundem agnum comedebant. Et quoniam id contigit decima quarta luna mensis primi, hinc Deo præcipiente omnibus annis eodem die agnum immolabant,

Vers. 5.

Alphab. 13
 13
 13

& comedebant, ut latè scriptum est in cap. 12. Exodi. Atque hinc nomen accepit, id est, à transitu illo Domini, siue angeli percutientis, qui sine cæde pertransiit domos Hebræorum: Phase enim transitum significat, nec est transitus filiorum Israel ad terram promissam, nec transitus maris Rubri, ut existimasse videtur Augustinus tracta. 55. in Iohann. sed transitus angeli; & propterea Leuit. 23. dictum est: *Phase Domini est:* & Exod. 12: *Est enim Phase, (id est, transitus) Domini.* Quibus in verbis Hieronymus interpretationem illam addidit, Id est, transitus, ut vis Hebraici nominis intelligeretur. Et apertius postea: *Et cum dixerint vobis filij vestri: Quæ est ista religio? dicetis eis: Victimam transitus Domini est, quando transitit super domos filiorum Israel in Aegypto percutiens Aegyptios, & domos nostras liberans. † Quod nos Phase proferimus, in Hebræo scribitur פסח, à verbo פסח, quod est transire, nomina enim finita in פ præcedente puncto Patah, lxx. & Apostoli finiunt in E, cum accentu in prima, si dissyllaba sunt, ut Noe, Thare, Chore, Iephthæ. Idem nomen est Pascha, vario tamen scriptum, atque prolatum, quo semper vtuntur, lxx. & Apostoli. Ex quo error inoleuit apud multos, teste Hieronymo in cap. 26. Matthæi, in quo etiã autor Glossæ fuit, Græcum nomen esse Pascha, & dictum ἀπό τῆς πάσχα, quod est pati. Est igitur nomen Hebraicum transitum significans, ut docent Iosephus, lib. 2. Antiquit. cap. 5. Hieronymus in Matt. ca. 26. in Isa. 31. in Michæa. 7. Ambro. in libro de Cain, & Habel, cap. 8. & sermo. 53. Augustinus epist. 119. lib. 2. de Trinit. cap. 17. libro. 16. de Ciuitate, ca. 43. & in Iohannem tractatu. 55. & multi alij, res enim est non dubia. Nec verò hoc aliud nomen existimandum est significans transitum, sed vnum, atque idem cum פסח, siue Phase. Sed פ vertitur in P tetra, ut sæpe fieri solet, ה. omnino valet idem quod nostrum S. aut Græcum sigma. פ sæpe à lxx. vertitur in Ch, ut cum dicitur Rachab, Chebron, Charam, & similia. † Quod autem Hebræi dicunt פסח, Chaldaei more suo dicunt, נפסח, ita enim*

enim scribendum censeo cum lxx. & Apostolis, & Iosepho, non, vt nunc scribunt. **ΝΠΩΩ**. Dixi autem More suo, quoniam Chaldæi vocabulis Hebraicis solent addere. A. in fine, vt in Abba, Malcha, Golgoltha. Et cum post reditū de captiuitate Babylonica Iudæi Chaldaicis nominibus persæpe vterentur, lxx. scripserunt Pascha, quos Apostoli, & Iosephus imitati sunt. Itaque Pascha (si propriè vocabulum sumamus) neq; agnum significat, neque immolatione agni, sed transitum; sed quoniam in memoriam huius transitus sollennitas fiebat, & agnus immolabatur; paulatim ipse agnus, qui immolabatur, Pascha dictus est, vt Lucæ. 22: Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha. Et iterum: Vbi est diuerforium, vbi Pascha cum discipulis meis manducem? Ipsa etiam sollennitas Pascha dicitur, vt Luc. 22: Appropinquare autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha. Nec tantum ipse dies immolationis agni, sed tota sollennitas Azymorum illi adiuncta, vt Act. 12: Apposuit vt apprehenderet & Petrum: erant autem dies Azymorum. Quem cum apprehendisset, misit in carcerem tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens post Pascha producere eum populo, id est, post dies Azymorum.

De mense Pasche.

Temptis sollennitatis ostendit Moses cum ait: *Mense primo. &c.* † In quo hoc est animaduertendum, duos menses fuisse apud Hebræos, qui primi vocarentur, sicut & duplex annus erat, sacer, & vulgaris. Annus sacer initium habuit eo tempore, quo ex Aegypto egressi sunt, & quo in fastis vtebantur. Huius primus mēsis est ipse, quo egressi sunt, qui Hebræis dicitur Nisan, Macedonibus Xanthicus, vt ait Iosephus, 2. libro. Antiq. cap. 5. De quo Dominus dixit Exod. 12: *Mensis iste vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni.* De hoc diximus multa cap. 2. ostendimusque partem eius incidere plerumque in Martium nostrum, partem in Aprilem. Annus vulgaris est quo vtebantur ad commercia antequam egre-

derentur ex Aegypto, & postquam egressi sunt. Iosephus libro. 1. Antiq. cap. 4: Moses autem Nisan, qui est Xanthicus, mensem primum in suis fastis ordinauit, quod per hunc Hebræos ex Aegypto eduxisset. Eundem etiam omnium, quæ ad rem Diuinam pertinerent, exordium fecit: alioqui quod ad nundinationes rerum venalium, reliquamque dispensationem anni attinet, nihil de pristino ritū innouauit. &c. Eius initium Septembrem multi esse credunt; in quibus est Moses Aegyptius libro. 3. Ductoris dubiorum, cap. 4. sed Hieronymus in cap. 1. Ezek. propè principium, affirmat apud omnes Orientales primum mensem esse Octobrem. Vtrumque verum est, pars enim eius incidit in Septembrem, & pars in Octobrem, cum sint menses omnes Lunares.

De die Pasche, & de hora immolationis agni.

DIES erat decimus quartus, siue decima quarta luna, quod ex ijs quæ capite. 2. dicta sunt, satis intelligitur. Hora cognoscitur ex eo quod in Exodi. 12. legimus: *Immolabitque eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam.* Pro quo in Hebræo est, **בין הערב**, id est, inter duas vespersas, quod similiter verterunt. lxx. Leuitici vigesimo tertio, *אֲדָמָה עַד רֵדוֹתָאֲרָבַיִם*, id est, inter vespersas, siue inter vespertina. Et Lyranus verba Exodi interpretans ait: Vespera secundum Doctores Hebræos, prout hic accipitur, incipit à septima decima quartæ diei (id est, ab hora prima à meridie) quia ex tunc Sol incipit tendere ad occasum, & ab illa hora vsque ad principium noctis potest immolari Phase secundum eos, &c. Quod & Abulensi quæstione. 6. in caput. 23. Leuitici, & quæstione. 1. in caput. 16. Deuteronomij, & alijs placuit. Sed huic sententiæ aduersum videtur illud Deuteronomij. 16. *Immolabisque Phase vespere ad Solis occasum, quando egressus es de Aegypto.* Egressus autem est nocte, sicut est in principio eiusdem capituli: *Quoniam*

Duplex annus Hebræis.

niam in isto mense eduxit te Deus tuus de Aegypto nocte. Quo in loco non est in Hebræo, Inter vesp̄eras, sed: Vesp̄ere, cum sol occidit. Exodi etiā. 12. scriptum est: Et edent carnes nocte illa assas igne, & azymos panes. Non ergo inter vesp̄eras, sed omnino vesp̄ere, aut ad solis occasum immolabatur agnus. † Respondendum est veram esse sententiam Hebræorum, agnumque potuisse immolari, & comedi inter duas vesp̄eras, vt dictum est, non enim omnes eadem hora poterant. Poterat etiam vespera ipsa immolari, vt docēt verba quæ retulim⁹ ex Deu. 16. Iosue. 5. similiter legimus: Et fecerūt Phasē decima quarta die mēsis ad vesperā, **בְּעֶרְבֵי**, id est, in vespera. Sed hoc intelligitur in occasu solis, hoc est antequam stella oriretur, quæ vesper, siue Hesperus dicitur (quod tempus iam nox censetur) quoniam ab ortu stellæ incipiebat dies decimus quintus, & lex præcipiebat vt die decimo quarto agnus immolaretur, vt sæpe dictum est. Postquam tamen die decimo quarto immolatus erat, comedi poterat nocte, quæ iam ad decimum quintum pertinebat: & ita omnia conciliantur.

7 † Sed de tempore non satis dictum est, nisi definierimus vtra decimæ quartæ lunæ vespera agnus esset immolandus, priori ne, quæ dies decimus quartus incipere putatur, an posteriori, quæ initio decimi quinti adiuncta erat. Quæ res nec paucis, nec facile potest explicari: quamuis enim posteriori immolari debuisse dixerimus, multa ad tuendā, atque confirmandā veritatem dicenda sunt, quæ prætermittere non possumus. Id ergo dicimus quod diximus, neque enim nobis ab ea recedendum est, quæ vetustissimorum quorumque patrum, ac doctissimorum concors sententia est: posteriori vespera, quæ diei decimi quarti finis erat, agnum lege immolari debuisse: quod magnis, atque euidentibus argumentis demonstrabimus.

8 Primum ex verbis ipsius legislatoris desumitur, qui Exodi. 12. ait: *Erit autem agnus absque macula, &c. Et seruabitur eū vsque ad quartam decimam diem mensis huius, immolabitque eum vniversa multitudo filiorum Israel ad vesperam.* † In toto hoc capite tam veteres quam recentiores

expositores vesperam finem decimi quarti diei interpretantur, nec tamquā dubium id confirmandum putant, sed vt rem, de qua nulla sit quæstio, pro certo haberi volunt. Sunt tamen eorū verba diligenter attendenda, non enim dicitur dicunt vt nos, Posteriori vespera, sed id alijs verbis significant docentes huic vesperæ adiunctum initium esse quintæ decimæ lunæ, siue quinti decimi diei. Ita Hugo. S. Victoris in Annotationibus in Exodum interpretatus est. Et Lyranus, & Abulēsis quæst. 10. & 19. in idem caput. 12. & in secūda parte De fenforij, cap. 7. & 8. & in. 2. Paralip. c. 2. quæst. 15. & 16. & in Deut. cap. 16. q. 1. & Caietanus. Atq; vt Bedā, Anselmū, Hieronymū, Ambrosium, aliosq; omit tam, quorū verba postea referam, ex quibus hoc idem facillimè colligitur: Iosephum gratiam, ac domesticum testem citabo. Sed quæ amprius, si priori vespera diei decimi quarti agnus immolatur, cū lex dicat: Nec remanebit quidquam ex eo vsq; mane, hoc mane vtrū diei decimi quarti erit, an decimi quinti? Planè decimi quarti, non enim finitur dies ille vsque ad vesperam sequentem. † Si igitur dicat Iosephus sequens mane esse decimi quinti, non erit dubiū eum sensisse agnum immolandum esse posteriori vespera, atque ita omnes Iudæos facere. Vide ergo quid scribat lib. 3. Antiq. cap. 10. Mense autem Xanthico, qui nostris Nisan vocatur, & annum exorditur, luna quartadecimā, Sole arietem obtinente, quandoquidem hoc mense ab Aegyptiaca seruitutē liberati sumus, sacrificium quod tūc exeuntes fecisse diximus, Pascha nominatū quotannis instaurare lege iubentur, celebramusque id per sodalitia nihil è victimis in sequentem diem relinquentes, quæ est quintadecimā, & Azymorum festiuitatis primā. Quid dici potuit apertius? Nec verò Græca aliter sunt interpretanda, quæ ita habent, *μηδενός τῶν τεθυμένων αἰς τὴν ἐπιγεῖσαν τριουμηνου. ὡς ἐστὶν ἡ καὶ δέκατη διαδέχεται τὴν τῆς πάχα, ἢ τῶν ἀζύμων ἑορτή.* &c. Hoc est: Nihil eorū quæ immolantur in posterū diē seruato. Quintus autē & decimus excipit diē Paschæ, qui Azymorū sollēnitas est. Est enim sensus: Decim⁹ quintus dies est qui cōsequitur diē Paschæ, id est,

Exo. 12.

id est, vesperā qua immolatum est Pascha. Alioqui cui dubium erat decimūquartū diē excipi decimoquinto? Sed cum dixisset, In posterum diem, nequis forte putaret esse decimumquartum, vt in alijs sollemnitatibus, decimūquintum esse dixit. Quod si vim Græci nominis inspicimus *εἰς τὴν ἐπέσσαν*, nihil manifestius, est enim si de diebus sermo sit, proximē insequens dies. Fac igitur eos agnum immolasse prima vespera diei decimi quarti, *επιόσα* erit mane diei decimi quarti, docet autem esse mane decimi quinti, nā dies decimus quintus *διαδέχεται*, id est, excipit continuo diem Paschæ. Ea ergo quam vocauit *επιόσσαν*, id est, posteram, est quæ excipit diem Paschæ, nam dies posterus, siue superueniens, est idem qui & excipiens: sed posterus dicitur cum nondum venit, excipiens autem cum iam venit, nec potest diem præteritū excipere nisi qui posterus erat. Verūm quid aut Iosephi, aut aliorum testimonio opus est, cum vsu Scripturæ, & omnium gentium Vesper, aut Vespera finis eius diei, cuius vespera dicitur, semper intelligatur, nunquā principium? Quid enim aliud intelligi potest cū legimus: Rediitque ad vesperā Iacob de agro egressa est in occursum eius Lia: aut cū sedit Moyses vt iudicaret populū, qui assidebat sibi à mane vsq; ad vesperā, nisi finis illorū diorū? Itaq; etsi scriptū sit: † A vesperā vsq; ad vesperā celebrabitis Sabba-
 10 ta vestra, diesque festi à vespera inciperent, tamen initium festi diei nūquam vespera dictum est, neque vt initium ponitur, sed vt finis illius diei vnde festus incipit: & cum à vespera incipere dicitur, à fine diei illius, cuius vespera ponitur, incipere intelligitur: quia (vt semel dicam) vespera non respectu sequentis diei, sed præcedentis potius accipitur. Quod adeo verum est vt partē Parasceues propiorem initio Sabbati Lucas nequaquam vesperam Sabbati appellare voluerit, vt impropriam, atq; insolentem locutionē vitaret, sed manē. Et posuit, inquit, eum in monumento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat. Et dies erat Parasceues, & Sabbatum illucescebat. Et Leu. 23. scriptum est: Et affligetis animas vestras die nono mensis. A vesperā vsq; ad ve-

speram celebrabitis Sabba vestra. Dies Expiationum, de quo loquitur, decimus erat, sicut paulo ante dixit: Decimo die mensis huius septimi dies Expiationum erit, sed quoniam ieiunium, & afflictio à vespera præcedenti incipiebant, non dixit: A vespera decimi diei affligetis animas vestras, ne finē ipsius diei decimi omnes merito significari putarent: sed, Affligetis animas vestras die nono mensis, quoniam vespera, qua dies decimus incipiebat, finis erat diei noni. † Ac ne totus dies nonus intelligeretur, addidit: A vespera vsq; ad vesperam celebrabitis Sabba vestra, ac si diceret: Vespere diei noni incipietis afflictionem decimi, qui Expiationum est. Cum ergo dicit, Decima quarta die ad vesperam, finis decimi quarti diei si ne dubio intelligitur. Præterea sollemnitas Azymorum quis potest dubitare vtrum priori vespera diei vicefimi primi finiatur, an posteriori, cum priori dies vicefimus primus non finiatur, sed incipiat? Quare cū præcipit legislator Exo. 12: Primo mēse quarta decima die mēsis ad vesperam comedetis azyma vsq; ad diē vicefimam primam eiusdē mēsis ad vesperam, vsq; ad posteriorem vesperā intelligit. Si ergo vespera diei vicefime primæ vespera posterior est, cur vespera diei decimæ quartæ non sit etiam posterior? Cur eadem verba in eodem contextu non eodem modo intelligantur? Adde quod cum dicit: Immolabitque eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam, in Hebræo est, *בין הערב*, id est, inter duas vespertas, quod alibi. lxx. vertisse diximus, *ἀνα μέσον τῶν ἰσπερίων* quod idem significat. † Si autem priori vespera decimæ quartæ diei agnus immolatur, non potest immolari inter duas vespertas, nā dies à vespera incipit, & rep^o illud inter duas vespertas interiectū nō est decimi quarti diei, qui nodū incepit, sed decimi tertij. Aut igitur tertio decimo die immolabitur cōtra legis præceptū, aut si die decimo quarto immolād^o est inter vespertas, necesse est vt propē posteriorem vesperam immoletur. At dices vesperam initium diei dici, quoniam ita dies numerari cœperunt, ait enim Moyses: Factumque est vesperæ, & manē dies vnus. Nego sanē dies

Vespera.

Gen. 30.

Exo. 18.

Leu. 23.

10

Luc. 23.

Genes. 1.

Varia die-
rū initia.

illos ita numerari, sed à mane vsque ad alterum mane, vt Beda in libro de Temporū ratione docet his verbis: Moyſes autem proprium (diem) ita descripsit: Et factum est, inquit, vespere, & factum est mane dies vnus. Quem Hebræi, & Chaldæi, & Persæ sequentes iuxta primæ conditionis ordinem diei cursum à manè ad manè deducunt, vmbra- rum videlicet tempus luci supponētes. At contra Aegyptij ab occasu ad occasum. Porrò Romani à medio noctis in medium. Vmbri, & Athenienses à meridie ad meridiem dies suos computari maluērunt. Diuina autem autoritas, quæ in Genesi dies à mane vsque ad mane computandos esse decreuit, &c.

23 † Quoniã igitur prius factam lucem esse dixit, quæ perfecta, & diei primi initium fuit, (dies enim ille fiebat non secundum motionem solis, sed primogenia illa luce suum splendorem diffundente, vt autor est Basiliius Hom. 2. in Hexahemeron,) rectè dicit: Factum est vespere & manè dies vnus. Videlicet tempus vmbra- rum, vt Beda dixit, luci supposuit: & vespere, id est, finis diei artificialis, cum prima illa luce, & manè sequentis factum est dies vnus. Et vidit, inquit, lucem quod esset bona, & diuisit lucem à tenebris. Appellauitque lucem Diem, & tenebras Noctem: factumque est vespere & manè dies vnus: hoc est, lux illa, quæ dies artificialis dicitur, & vespere terminatur, simul cum nocte, quæ vsque ad alterum manè protenditur, dies primus fuit. Deinde reliqui dies eodem modo numerati sunt: Et factum est vespere & manè dies secundus. &c. Vespere cum luce eiusdem diei, quæ primo manè cœpit, factum est dies secundus. Atque ita de reliquis. Hoc ex Basilio in eò loco què modò indicaui, intelligitur, & apertius ex eius imitatore, & quasi interprete, Ambrosio libro. 1. in Hexahemeron, capite. 10. Querūt, inquit, aliqui cur prius vespere, postea manè Scriptura memorauerit, ne forte noctem priusquam diem significare videatur. Nec aduertunt primò quod præmiserit diem dicendo: Et vocauit Deus, Diem lucem, & tenebras vocauit Noctem. Deinde, quod vespere finis diei sit, & manè finis

noctis. Ergo vt prærogatiuam, & primatus natiuitatis diei daret, & prius finem diei significauit, post quã secutura nox est, deinde postea finè noctis adiunxit. &c. Sit hoc ergo quasi primū argumentum, etsi multiplex videatur, quod totum ex verbis Scripturæ petitum est.

24 † Secundum argumentum ex ipsa Hebræorum consuetudine desumitur. Iudæi eodem die, atque eodem tempore agnum immolabant, quo patres eorum, cum ex Aegypto proficisci volebant, immolarunt, de eo enim die ita lex loquitur Exod. 12: Habebitis autem hunc diem in monumentum, & celebrabitis eum sollennem Dño in generationibus vestris cultu sempiterno. &c. At Hebræi ex Aegypto exituri posteriori decimiquarti diei vespere immolarunt, posteriori igitur vespere semper immolabatur. Posteriori vespere eos agnum immolasse ex eo perspicitur, quod decimoquinto die mensis egressi sunt, vt legimus Numero. 33. At qui eo manè exierunt, quod proximè immolationem agni consecutum est, vt est in eodem capite: Profecti de Ramesse in mense primo in quintadecima die mensis primi altera die à Phasè filij Israel in manu excelsa. &c. Atque vbi nos habemus, Altera die à Phasè, lxx. verterūt: τῆς ἐπαύριον τῆς πασχα, id est, ea die, quæ Paschæ immolationem sequebatur. Posteriori ergo vespere immolarunt, illa enim est quam manè diei decimiquinti cōsecutum est. † Superest, vt ostendam eos manè profectos esse, quod si ostendero, res planè cōfecta est. Ostendam autem facillimè. Nam angelus media nocte percussit primogenitos Aegyptiorum, vt est in Exodi. 12: Factum est autem in noctis medio percussit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti à primogenito Pharaonis, qui in folio eius sedebat, vsque ad primogenitum captiua, quæ erat in carcere, & omne primogenitum iumentorum. &c. Hoc vbi senserunt Aegyptij vehementer perterriti surrexerunt, & nocte eadem quanta maxima festinatione potuerunt, Hebræos è suis finibus eiecērunt. Quod ita perspicuè docet sacra Historia, vt nemo dubitare posse videatur. Surrexitque Pharaon nocte, & omnes

omnes serui eius, cunctaq; Aegyptus, &c. Vocatisque Pharaon Moyse & Aharon nocte, ait: Surgite, & egredimini à populo meo vos, & filij Israel: ite, immolate Domino sicut dicitis. Urgebātque Aegyptij populum de terra exire velociter dicentes, Omnes moriemur. Quod est in Hebræo vehemētius, hoc enim sonat: Et praeualeſcebat Aegyptus super populum ad festinandum dimittere illos de terra, dicebāt enim, Omnes nos morimur. Et. lxx. pro eo quod vertit Hieronymus Urgebant, pofuerunt *κατεβησαν*, id est, cogebant.

16 † Hæc tanta festinatio vrgentium, & mortem imminentem vehementer timentium nisi illi discederent, quam morā, quamvis breuem, ferret? Certè tam vehemens, tamque præceps fuit, vt post eorum profectiōem de Ramesse in Socoth, legamus: Coxerunt que farinam, quam dudum de Aegypto conspersam tulerant, & fecerunt subcinericios panes azymos: neque enim poterat fermentari cogentibus exire Aegyptijs, & nullam facere sine tibus moram, nec pulmenti quicquam occurrerat præparare. Quare omnino manè exierunt, vt rectè animaduertit Abulensis in cap. 23. Leuit. quæst. 6. Idè que quæst. 1. in caput. 16. Deuter. affirmat iussisse Mosè vt nihil in manè sequens relinqueretur, ne putarent se eo tempore mansuros, sed scirent cū magna festinatione se fore exituros. Si autem manè illo profecti non essent, sed rotum diè in Aegypto mansissent, profectò & panem fermentare, & pulmenta præparare potuissent. Ita vt dico veteres intellexerunt. Hieronymus in illud Hoseæ. 3. Dies multos expectabis, ait: Quintadecima die illucescente mēsis Nisan percussa sunt Aegyptiorum primogenita, & Israelis de

17 Aegypto eductus est populus. † Et Beda in libro de Temporum ratione, capite. 6: Vna quippè dies Paschæ, id est, transitus est, quartadecima videlicet primi mēsis, in qua vesperscete agnus immolari iussus est, & mox sequenti nocte transiit Dñs Aegyptiorum primogenita percutiēs, & signatas agni sanguine domos filiorum Israel liberans. Sequētes verò dies septem, id est, à decimoquinto vsq; ad vigesimum primū

mēsis eiusdem, Azymorum propriè vocantur. Iosephus quoque lib. 2. Antiq. c. 5. haud obscurè idè sensit, idè enim dicit quod ex Exodo retulimus. Nam pestis, inquit, illa nocte absumpsit primogenita Aegyptiorū, vt agminatim ad regiam concurreretur à proximis vociferantibus non amplius detinēdos Hebræos. Tunc rex accito Mosè mandat vt abeant, ratus ob eorum exitum regionem cessantibus calamitatibus esse subleuandam. Donis etiam Hebræos honorabant, alij quò celerius discederēt, alij propter vicinitatis consuetudinē. Atq; hoc pacto exitum est flentibus Aegyptijs, & penitētibus ob præteritā malā tractationē, &c. Quo tēpore exierint ex præcedētibus relinquit intelligēdum, nocte videlicet illa, de qua loquebatur, nec enim alterius tēporis meminerat. † Sed cū his quæ diximus, pugnare quædam videtur & in Scriptura, & in probatis historicis. Primū in Exodo legimus Mosè edixisse senioribus filiorum Israel: Nullus vestrum egrediatur ostium domus suæ vsque manè. Transibit enim Dominus percutiens Aegyptum. &c. Non ergo ante diem egredi potuerunt. Rursum constat eos noctu egressos esse ex Aegypto. Exod. 12: Nox ista est obseruabilis Domini, quando eduxit eos de terra Aegypti. Et Deuterono. 16: Quia in isto mense eduxit vos Deus de Aegypto nocte. Et postea: Immolabis Phasæ vespere ad Solis occasum, quando egressus es de Aegypto. Quod ad primum locum attinet, eandem quæstionem proponit, ac soluit Rupertus libro. 2. de Trinitate, & operibus eius, cap. 18. his verbis: Si nocte vocatis Moyse, & Aharon hæc dixit, quomodo illud quod supradictum est: Nullus vestrum egrediatur ostium domus suæ vsque manè, iuxta literam stabit? Sed fuerit hoc illis manè, quod vocati exire compulsi sunt transacta iam media nocte, & aspirante præsentis lætitiæ luce. &c. † Et Caietanus in illud: Urgebantq; Aegyptij, &c. ait: Hinc & ex subiunctis in hoc eodè capite apparet quod non obstante mandato Moyfi vt nullus egrediretur domū vsq; manè, vrgētibus Aegyptijs ceperūt eadē nocte versus diè egredi. &c.

Exod. 12.

Audierat Moyses nocte illa percutionem esse primogenitos Aegyptiorum, sed morâ percussiois nesciebat, ideò manè expectari tunc quidem voluit. Sed postquam vocatus est à Pharaone, & stragem primogenitorum iam factâ cognouit, egredi ex domibus omnes permisit, & vrgentibus Aegyptijs valde manè, cum adhuc tenebræ essent, profectus ex Aegypto est cum suis. Quapropter cum dicitur: Nox ista est obferuabilis Dñi, quando eduxit eos de terra Aegypti, cõfirmatur his verbis sententia nostra, atque ad eò omnium scriptorum, non impugnatur. De nocte enim loquitur, qua primogeniti occisi sunt, & ea populus eductus est de terra Aegypti, antè lucem videlicet sequentis diei. Nam totum tenebrarum tempus, לילה, id est, nox, Hebræis dicitur. Genes. 1. Et diuisit lucem à tenebris. Appellauitque lucem Diem, & tenebras Noctem. Ex quo & illud Deuteronomij explicatur: Quia in isto mense eduxit vos Deus de Aegypto nocte. † Quodq; ex eodem Deuteronomij capite attulimus: Immolabis Phasem veipere ad Solis occasum, quãdo egressus es de Aegypto, Hieronymus Oleastrius ita interpretatur, eos non ad Solis occasum profectos esse ex Aegypto, sed post mediam noctem ante lucem, ideoque his verbis non horam noctis indicari, sed tempus, id est, nocte nondum finita exiisse. Quod rectè dictum est, iubet enim Phasem immolari in Solis occasu, verum non eo tempore quo egressi sunt ex Aegypto, id est, ita vt non differatur vltra noctem illam, qua egressi sunt ex Aegypto, id est, ita vt non differatur vltra noctem illam, qua egressi sunt, quæ incipiebat occidente Sole decimi quarti diei. Pro Quando, in Hebræo est Tempore exitus tui, & apud. lxx: Tẽpore quo egressus es. & c. Solet autem tempus ita poni, vt non certam horam significet, sed moram quamdam temporis longiorẽ, vt 2. Regum. 11: Factum est autem vertete anno, eo tẽpore quo solent reges ad bella procedere. Gen. 17. † Pactũ verò meũ statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara tẽpore isto in anno altero. Num eodẽ ipso die, quo hæc dicta sunt, necesse fuit parere Saram? Ita dicitur tẽpus mensis,

tempus cõceptus otium, tẽptus fructuũ, & id genus multa.

In historicis Iosephus nobis aduersari videtur, qui lib. 2. Antiq. cap. 5. ait: Illucescete verò quarta decima omnes ad exitum animati sacrificabant, & sanguine domos lustrabant. & c. Initio ergo diei decimi quarti, id est, priori vespere, non posteriori, vt nos diximus, agnum immolarunt Hebræi. Primum de Iosephi sententia ambigendum non est, qui lib. 3. Antiq. cap. 10. sequentem lucem à vespera immolationis agni decimum quintum diem esse, nihilque ex agno in eam relinqui licere dixit, quod falsum esset, nisi posteriori vespera agnus mactaretur. Cumque de prima agni immolatione scripserit in hoc ipso loco, quẽ nobis obijcimus: Et perfecta cœna reliquias carnum exusserunt tamquam exituri; quod perinde est ac si diceret: Non seruauerunt eas in lucem sequentẽ, ante quam exituri erant, & quam postea decimum quintum diem esse scripsit, quis non videat eum palam dicere posteriori vespera mactatũ esse Pascha? † Cur ergo dixit illucescete quartadecima omnes sacrificasse? Nego hoc Iosephum dixisse, sed eius interpretis vitiosè vertit. Non enim dixit, *Ἐν τῇ ἡμέρῃ*, quod præsentis temporis est, sed *ἐν τῇ αἰσῃ*, quod præteriti significationẽ habet, & quidem nonnumquam pliusquam perfecti. lib. 17. Iliados.

----- ἃ θεοὶ ἡρακλῆες -----
 πατρὶ φίλῳ ἑπορον, ὃ δ' ἄρα ᾧ παιδὶ ὄπασσε.
 Hoc est. ----- Quia dii caelestes
 Patri caro dederant, hic autem filio suo
 dederat.

Vertendum igitur erat. Postquam adfuit dies decimus quartus, omnes sacrificabant, tempore scilicet quod illis præscriptum fuerat, id est, posteriori vespera. Vt si conuiuium fuisset in diẽ quartum decimum promissum, & paratum, rectè diceremus: Postquam dies decimus quartus illuxit, ad conuiuium omnes sederunt, & epulati sunt: non scilicet manè, sed paulò ante meridiem hora solita. Sed hoc in quarto argumento plenius explicabimus. Zonaras fortasse quempiam moueat, qui in primo sui Chronici tomo scripsisse dicitur: Egressi sunt mense

Regula.

21

22

23

24 mense Xanthico die decimo quinto, Oriente Luna. Quod si Oriente Luna profecti sunt ex Aegypto, in ipso Solis occasu exierunt, in plenilunio enim cū Sol occidit, oritur Luna. At id Zonaras se dixisse etiam negabit, non enim id scripsit, sed: *Ἐξήλθον δὲ μὴνός ἑαυθιῶ- νέστην καὶ δεικνύμενὰ σελήνης*, hoc est, Exierunt autem mensis Xanthici quin- tadecima secundum Lunam. Quod ille ex Iosepho, ut reliqua ferè de Iudæis, desumpsit, qui libro. 3. Antiquit. cap. 10. Pascha celebrari dicit mense Xanthico, quem Hebræi vocant Nisan, quartodecimo die *κατὰ σελήνης*, id est, secundum Lunam, ut scilicet quartum decimum intelligamus non secundum Solis cursum, ut nos numeramus, sed secundum numerationem cursus Lunæ, ideoque interpretis vertit Decima quarta Luna. Quod vel ex eo intelligi satis potest, quod Diogenes Laertius scripsit lib. 1. in Solone, *ἡμέρας τε Ἀπριλίους τὰς ἡμέρας κατὰ σελήνης ἄγειν*. Quod eleganter vertit interpretis in hunc modum: Athenienses verò ut dies secundum Lunæ cursum agerēt monuit. † Quod si quis interpretetur Secundum Lunam, lucente Luna, aut per Lunam: & nos dicemus eos per Lunam profectos esse, id est, ante lucem, in plenilunio enim Luna usque ad Solis ortum lucet. Sed quod ante diximus verum est. Et quidem Iosephus, cum id in alijs festis diebus nō adnotasset, cum ad eum venit, qui primus omnium est, & initio anni celebratur, meritò addidit Secundum Lunam, ut inde omnes dies quomodo accipiēdi essent, semel intelligeretur. Expositis Scripturæ, & historicorū verbis, atque autoritate tacente, ratio ipsa vrget semper, & reclamationem. Qui fieri potuit, ut tot hominum millia in terra Gessen dispersa nocte illa conuenirent in Ramesses urbem, vnde profecta fuisse constat ex Numeror. 33? Quomodo vasa aurea, & argentea tam citò acceperunt ab Aegyptiis? Ut celerrimè hæc fierent, vno saltem die opus fuit. Ad hæc Iosephus respondet libro. 2. Antiquit. cap. 5. de Mosè loquens: Ille verò instructos prius ad profectiōnem & per sodalitia distributos in vno loco continebat. Postquam verò adfuit quartus decimus dies, omnes ad exi-

25 tum animati sacrificabant. † Ante decimum quartum ergo diem omnes erant in eodem loco vnde profecti sunt, id est, in Ramesses, & quidem per sodalitia distributi. Quare rectè omnes exire potuerunt. Vasa autem aurea, & argentea aut ante diem decimum quartum petierant, ut Augustinus quæstione. 45. in Exodum, & Abulensis existimant, aut certè iam profecturi petierunt Aegyptiis mortis terrore turbatis facillè concedentibus. De quo in eodem loco Iosephus: Tunc rex accitò Mosè mandat, ut abeant, ratus ob eorum exitum regionem celsantibus calamitatibus esse subleuandam. Donis etiam Hebræos honorabant, alij quo celerius discederent, alij propter vicinitatis consuetudinem.

Tertium argumentum. Dominus eodem die agnum immolauit, quo omnes Iudæi secundum legem immolabant, quod ex tribus prioribus Euangelistis ira perspicuum est, ut confirmari non debeat. At qui Christus decimoquinto die mensis, qui continuò immolationem agni fuit consecutus, primoque die sollemnitatis Azymorum in crucem sublatus est: posteriori ergo vespera diei decimi quarti agnum occidit, & comedit. † Quod assumpsi decimo quinto die mensis primi sublatus esse in crucem, si confirmauero, tota ad exitum perducta, & profligata quæstio est. At hoc tam facillè confirmatum est, ut non solum penè veterum omnium parum, ac recentiorum Scripturæ enarratorum, sed Scholasticorum quoque Theologorum in hoc sententiæ, ac verba conueniant. Atque ita multi illorum de die, quo Christus agnum occidit, & de eo quo ipse occisus est, loquuntur, ut simul de communi legis immolatione loquantur, & omnia quæ hactenus diximus, confirmet. Ambrosius libro 10. Epistolarum, epistola. 83. Et celebravit Pascha hebdomadæ, in qua fuit quarta decima Luna quinta feria. Denique ipsa die Pascha cum discipulis manducauit. Sequenti autem die, hoc est, sexta feria, crucifixus est, Luna quintadecima. Chrysostomus

Hom. 28. in Matth. primum diem Azymorum dicit esse vesperam quintæ Sabbati, quæ erat ante primum diem Azymorum, consueverunt enim (inquit) semper dies à vespere numerare, & eius mentionem facere in vespere, quo Pascha erat immolandum. & c. Si ergo dies festus, quo Christus est occisus, fuit primus dies Azymorum, decimo quinto die occisus est. † Idem apertius docet bis Ilychius in cap. 23. Leuitici. Beda in libro de Temporum ratione, cap. 45: Nam quod Dominus decima quinta Luna feria sexta crucem ascenderit, & vna Sabbatorum, id est, die Dominica, surrexerit à mortuis, nulli licet dubitare Catholico; ne legi, quæ per agnum Paschalem decima quarta die primi mensis ad vesperam immolari præcipit, pariter & Euangelio, quod Dominum eadem vespera tentum à Iudæis, & mane sexta feria crucifixum, ac sepultum prima Sabbati resurrexisse perhibet, videatur incredulus. Idem apertissime docuit in cap. 26. Matthæi, in cap. 14. Marci, in cap. 22. Lucæ, Innocentius. III. libro. 4. de Sacro altaris mysterio cap. 4, Anselmus in cap. 26. Matthæi, Sanctus Thomas, in. 4. distinctione. 11. questione. 2. art. 2. quæst. 3. in 3. part. quæst. 46. artic. 9. libro. 4. Contra Gent. cap. 26. & in primo opusculo, quod est contra errores Græcorum propè finem, & in Euangelium Iohannis cap. 13, Abulensis in. 2. parte Defensorij, ca. 7. & 8. & in li. 2. Paral. cap. 2. quæst. 16. & alij quam plurimi. Nec mirum est hoc Christianos sensisse doctores, quandoquidè & Iudæorum traditio fuit, quam refert Augustinus Eugubinus in Annotationibus cap. 12. Exodi, decima quinta die mensis Nisan redimendum fore Israel

28 in diebus Messie. † At quis credat; iniquies, Christum in crucem actum fuisse primo die Azymorum, qui celeberrimus erat, & quo nec iudicia fieri poterant, nec supplicio quemquam afficere, nec sepelire licebat? Immo quis non credat, cum id plurimi, grauissimique scriptores tradiderint, quos iam nominavi, & Chrysostomus in altero præterea loco, hoc est, Hom. 86. in Matth? Idem Apostolos docuisse tradidit Epiphanius lib. 3. Cōtra hereses, Hæresi. 70. Dicunt enim, inquit, ijdem Apostoli:

Quando illi (Iudæi) conuiuuntur, vos ieiunantes pro ipsis iugete, quoniam in die festiuitatis Christum crucifixerunt, & c. Sententiam mortis non Iudæi tulerunt, sed Pilatus, & milites Romani eum flagellauerunt, atque in crucem egerunt, quos religio diei festi non mouebat. Sed neque Iudæos ipsos mouebat, qui hoc se maxime religiosos putabant, quod hominem, ut ipsi iactabant, blasphemum, & læsæ Diuinæ maiestatis reum accusarent, mortemque illi 29 omni ratione accelerarent. † Etenim Sabbato filij Israel inuenerunt hominem colligentem ligna, & eo die quo nec cibos parare fas erat, apprehensum adduxerunt ad Moysen, & Aharon, & vniuersam multitudinem, & recluserunt eum in carcerem lapidibusq; extra castra obruerunt, ut est in cap. 15. Numerorum. Sepelire autem eodem die necesse erat, quoniam Deut. 21. præcipit Dominus: Quando peccauerit homo quod morte plestendum est, & adiudicatus morti appensus fuerit in patibulo, non permanebit cadauer eius in ligno, sed eadem die sepelietur. Atque hoc magis tunc faciendum erat, quod Sabbatum instabat, quod magnus dies dicitur à Iohanne, quia Sabbatum erat, & dies secundus Azymorum. Nec verò huic sententiæ quisquam aduersum putare debet, quod de die passionis Christi scripsit Iohannes cap. 19: Erat autem Parasceue Paschæ hora quasi sexta, ut propterea id factum neget ipso die festo Paschæ, id est, primo Azymorum, quoniam Parasceue diem festum præcedit. Non enim est Parasceue aut Azymorum, aut alterius vllius sollennitatis, nisi Sabbati; quia ceteris diebus festis cibos parare licebat, atque adeo ipso primo die Azymorum, ut disertè 30 Moyses docuit Exo. 12. † Solo Sabbato id non licebat, sed sexta feria præcedenti parandi erant, quæ propterea Græcè dicta est Parasceue, id est, præparatio. Quamobrem non is sensus est, quem verba primo aspectu præferunt; Erat dies, qui antecedit primum Azymorum, sed perinde est ac si diceret, Erat sexta feria, quam continuo Sabbatum consequebatur, eademq; erat dies Paschæ, id est, primus dies Azymorum, de quo Iohannes dixit ca. 13: Ante diem festum Paschæ. & c.

Quod

Quod verò Iudei dicunt, primum diem Azymorum non posse incidere in sextam feriam, meræ nugæ sunt, aduersus quas in cap. 13. Iohannis latius disputabimus, si Dominus voluerit, & optime disputatum est ab eruditissimo viro P. Francisco Toletio Societatis nostræ, in commentarijs eiusdem, cap. 13.

Dies Pascha an esset festus.

Quartum argumentum, quod caput est, & omnia continet, in extremum distulimus, quoniam vt eius vis intelligeretur, nonnulla fuerunt ante explicanda, & tam illustre, tamque validum est, vt si in fronte collocaretur, frustra cetera afferri viderentur. Id est huiusmodi. Dies Paschæ non erat dies festus, vt dies Azymorum, vt à vespera vsque ad vesperam celebraretur, sed eius tantum finis, hoc est vespera, quâ in hac disputatione posteriorem sepe appellauimus, quia agno immolando dicatus erat, & Pascha vocabatur. † Extra controuersiam igitur esse debet agnum sub finem decimi quarti diei immolari debuisse, ac sequentem continuandam decimi quinti, id est, primi diei Azymorum fuisse. Nouum hoc multis videbitur, sed ego vetus esse ostendam. Principio hoc docet Innocentius. III. libr. 4. de Sacro altaris mysterio, cap. 4. his verbis: Dies autem festus Paschalis erat quintadecima Luna, secundum illud. Et in quinta decima die sollemnitate celebrabitis altissimo Domino. Nam quartadecima non erat sollemnis, nisi tantum à vespera. Ante diem festum hunc Dominus Pascha cum Apostolis celebravit. &c. Satis hic, & in toto capite indicat de vespera, quam dies passionis secutus est, loqui se. Hoc idem sensit Abulensis questio. 11. in caput. 9. Numerorum, sed latius, & apertius in secunda parte Defensorij, cap. 8. Cuius etiam libenter verba subscribam. Nunc autem sciendum est, quod dies quartusdecimus mensis, quamquam esset Pascha, tamen non erat dies festus, quia non vacabatur à laboribus, sed fiebat illa die opera feruilia, sicut ceteris diebus: & nihil aliud erat quod specialiter pertineret ad istum diem, nisi quod immolabatur agnus ante Solis occasum, & comedebatur. † Festum autem Azymorum, quod incipiebat die sequenti, & durabat septem diebus,

habebat duos dies sollemnes, in quibus cessabatur ab omni opere seruili. Exod. 12. Ideo dies quartusdecimus poterat vocari Pascha propter agnum, Paschalem, sed non poterat proprie vocari festum. Dies autem quintusdecimus poterat vocari dies Azymorum, & etiam dies festus propter celebritatem eius. Hæc Abulensis. Sed nos potius hoc autoritate Scripturæ confirmemus. Innocentius, & Abulensis proferunt illud Iohan. 13. Ante diem festum Paschæ. &c. quo in loco vespera decimi quarti diei, qua agnus cædebat, intelligitur cum dicitur, Ante diem festum Paschæ, ipsa enim Pascha vocabatur, non dies festus Paschæ: at primus dies Azymorum, quia festus erat, iure dictus est dies festus Paschæ. † Quod si Scripturæ verba obseruemus, inueniemus diem Azymorum sollemnem, & festum, & sollemnitate vocari, diem verò decimum quartum sollemnem non dici, nec festum, nec sollemnitate, quoniam simpliciter non erat sollemnis, sed secundum extremam partem. Leuit. 23. Hæc sunt ergo feriæ Domini sanctæ, quas celebrare debetis temporibus suis. Mense primo quarta decima die mensis ad vesperam Phasæ Domini est, & quinta decima die mensis huius sollemnitas Azymorum Domini est, quod paulò post explicabimus. Eodem modo loquitur cap. 9. & 28. Numerorum, & Deut. 16. & alibi sæpe. Quod enim Exodi. 12. scriptum est: Habebitis autem hunc diem in monumentum, & celebrabitis eum sollemnem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno: aut de die Azymorum dictum est, aut certè de Pascha cum illo cõiuncto, quasi vnus dies, aut vna sollemnitas sit. Hoc sequentia verba declarant: Septem diebus azyma comedetis. In die primo non erit fermentum. Cum enim azyma ab ipsa vespera Paschæ incipiant, & continuò dies sequantur Azymorum, quasi pro eadem sollemnitate numerantur. Apud Ixx. hoc manifestius est, qui vertunt. Et erit dies hæc vobis in memoriale, & celebrabitis eam festum Domino in generationibus vestris, legitimum sempiternum, celebratè eam septem dies.

34 † Hoc etiã videbimus in iisdem locis, nunquam Hebræis præcipi vt in eo ab opere seruili ferientur, vt in primo, atque vltimo die Azymorũ, & in alijs. Cui obseruationi si alteram adiungas, quam tradidit Iosephus lib. 3. Antiquit. cap. 10. his verbis: Nullum autem festũ ducitur absque holocaustate, & laborũ vacatione, sed in omnibus omnino hæc duo lex obseruari iubet, perspicuum fiet diem hunc non fuisse festũ. Quod facillè intelligitur ex Mar. 14: Et primo die Azymorum quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quo vis eamus, & paremus tibi vt manduces Pascha? Et mittit duos ex discipulis suis, & dicit eis: Ite in ciuitatem, & occurret vobis homo lagenam aquæ bati lant. &c. Si enim dies festus esset, nec Apostoli parare possent, nec homo ille lagenam aquæ ferret in ciuitatem.

Obseruandum etiam in alijs diebus festis mentionem vesperæ non fieri, nisi in Pascha, quoniam totus dies profectus erat, eius tantum extremum sacrum erat, quia tunc agnus immolabatur. Quare Pascha non duas vespere habebat, vt festi dies, sed eam quæ diem decimum quartum clauderat. † Si dicas, nõ fuisse necesse vesperæ meminisse in illis, quoniam de omnibus dictum erat Leuit. 23: A vespera vsque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra: quæro cur in eodem capite in Pascha mentio vesperæ fiat? Merito, inquit, fit, vt tempus immolationis agni indicetur. Rectè sanè. Sed addo ideo etiam factum esse, quia præter illud tempus immolationis, nihil habebat amplius quam ceteri dies. Vt in eo quod ante retulimus ex Leuit. 23: Hæ sunt ergo ferie Domini sanctæ, quas celebrare debetis temporibus suis. Mense primo quartadecima die mensis ad vesperum Phase Domini est, ac si diceret, Tempus celebritatis, & sanctitatis est sola vespera. Quoniam igitur decimusquartus dies, quod ad sollemnitatem attinet, non incipiebat, nisi posteriori illa vespera, etiam si Iosephus dixisset illucescente decimoquarto die Hebræos sacrificasse, ita esset interpretandum, illucescente quantum ad sollemnitatem Paschæ spectat, tunc enim incipiebat sollemnitas, de qua ipse loquebatur, sicut & Lucas di-

xit: Et Sabbatum illucescebat, cum finiebatur vespera Parasceues.

DE LOCO.

36 **L**ocus, in quo immolãdus erat agn⁹, erat Ierusalẽ Deu. 16: *Non poteris immolare Phase in qualibet vrbiũ tuarum, quas Dominus Deus tuus daturus est tibi, sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, vt habitet nomen eius ibi.* Ideo in hac sollemnitate iubebat lex omnes venire in Ierusalem, vt est in eodem capite: & postquam Ierusalem euerfa est, nullibi agnum vnquam immolant.

De ritu immolandi.

Nunc de ritu immolandi, & comedendi agni dicendum est. De hoc legimus Exodi. 12: *Decima die mensis huius tollat vnusquisque agnum per familias, & domos suas. Sin autem minor est numerus, vt sufficere possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum, qui coniunctus est domui suæ, iuxta numerum animarũ, quæ sufficere possunt ad esum agni. Erit autem agnus absque macula masculus, anniculus: iuxta quem ritum tolletis & hœdum. Et seruabitis eum vsque ad quartam decimam diem mensis huius, immolabitque enim vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperam. Quod iubet agnum decimo die tolli, vt decimoquarto immoletur, illius tantum temporis præceptum fuit, quo Iudæi exituri erant ex Aegypto, non vt postea fieret, vt docet Abulensis in cap. 12. Exod. quæstione. 4. quoniam cum sæpe de immolatione agni verba fiant in lege, nusquam hoc præcipitur, vt Deute. 16, & alijs in locis, nusquam hoc in alia immolatione factum legimus in Scriptura. † Tunc autem fieri oportuit, quia cum Hebræi petitori essent vasa aurea, & argentea ab Aegyptijs, & paraturi quæ erant ad tam longum iter necessaria, & tanta cum festinatione exituri, non possent agnos habere cum faciendã erat immolatio, præsertim cum tam multi essent quærendi, & quidem anniculi, & sine macula.* Et cum dicit: *Tollat vnusquisque, de dominis*

dominis mediocrium familiarum loquitur, pauperiores enim ditioribus adiungebantur, sicut ait: *Assumet vicinum suum, qui coniunctus est domui suae. &c.* Si autem domus erat magna, cui agnus vnus sufficere non posse videretur, non debebat tollere duos agnos, vt rectè ait Abulensis in cap. 12. Exo. quæstione. 5. quoniam lex ait: Tollat vnusquisque agnū per familias, & domos suas. Atq; idèd paruas familias maioribus adiungi voluit, idque lex præcepit: de maioribus autem nihil dixit, quia idem de illis, atque de mediocribus intelligi voluit. Nec refert (quod obijci poterat) non posse agnum tot hominibus sufficere, neque enim ad satietatem comedere oportebat, sed satis erat parum ex illo sumere, cum postea cœnare solerent, vt factum videmus Ioh. 13. Si autem quis agnum habere non poterat, licebat pro eo hœdum accipere, modo, & masculus esset, & sine macula, atque anniculus. Propterea dixit: *Iuxta quem ritum accipietis & hœdum.* Nec licebat vllū aliud animal immolari pro agno, vt in eadem quæstione docuit Abulensis. † Quare quod Deut. 16. Scriptum est: Immolabisq; phasē Domino Deo tuo de ouibus, & de bobus, non de phasē propriè dicto intelligendum est, sed de hostijs pacificis, quas in diebus Azymorum quotidie immolabant, vt est in cap. 28: Numerorum. Ita etiam Abulensis in iam citata quæstione, & Lyranus in cap. 16. Deut. Etenim vt agnus, ita etiam ceteræ victimæ illius sollemnitate appellabantur Phasē. Ex quo locus perdifficilis intelligitur Iohan. 18: Et ipsi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur, sed vt manducaerent Pascha, id est, victimas illas Azymorum, quas, nisi mundi, edere nō poterant; nam agnum superioris nocte manducauerant. Cur autem agnus, aut hœdus immolarentur potius quam alia animalia, dicemus in mystica huius immolationis significatione. Et quod dicitur de postibus, & superliminaribus sanguine tingendis, tunc faciendum fuit, non postea, vt rectè ait Abulensis quæstione. 10. in idem caput, atq; idèd nec postea precipitur, vt fiat, nec factū vnquam legimus.

De Ritu comedendi.

39 **R**itus comedendi hic erat. † Soli Hebræi edere ex eo poterant, alienigenæ autem non poterant, nisi prius circumciderentur. Exo. 12. *Hæc est religio Phasē. Omnis alienigena non comedet ex eo. Omnis autem seruus emptitius circumcideretur, & sic comedet. Advena, & mercenarius non edent ex eo.* Mercenarium autem intelligit alienigenam, qui mercedis, & lucri causa assidue inter Hebræos versabatur. Et paulò post: Quod si quis peregrinorū in vestram voluerit transire coloniam, & facere Phasē Domini, circumcideretur prius omne masculinum eius, & tunc rite celebrabit, eritque sicut indigena terræ. Reliqua similiter ex eodem 12. capite colligamus.

In vna domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras, nec os illius cōfringetis. Hoc est, Agnus, qui in vna domo comeditur, totus in ea comedetur, nec licebat aliquam eius particulam ex illa domo efferre.

40 *Et edent carnes nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus.* Carnes assæ comedebantur, quia citius ita parabantur ad cibum, quam si coquerentur, & plus nutriebant: vtrumque autem festinantibus, & iter facturis conueniebat. Sed horum omnium causas plenius postea in mystica significatione reddemus. † Panes azymi comedebantur tam decimoquarto die cū agnus comedebatur, quam septem diebus sequentibus, qui vocabantur Azymorū. causa fuit recordatio eius, quod Exo. 12. scriptum est: Coxeruntque farinam, quam dudum de Aegypto conspersam tulerant, & fecerunt subcinericios panes azymos: neque enim poterat fermentari cogentibus exire Aegyptijs, & nullam facere sinentibus moram. Et Deut. 16: Septem diebus comedes absque fermento afflictionis panem, quoniam in pauore egressus es de Aegypto, vt memineris diei egressionis tuæ de Aegypto omnibus diebus vitæ tuæ. Hinc intelligimus re vera octo fuisse dies Azymorum, vt apertè docet Iosephus li. 2. Antiq. cap. 5. septem videlicet,

cet, qui pertinent ad sollemnitatem Azymorum, quæ incipiebat decimo quinto die vsque ad diem vigesimum primum, & diem ipsum Paschæ, qui erat decimus quartus, non enim agnus comedi poterat nisi cum pane azymo. Quare rectè etiam dies Paschæ dicitur primus dies Azymorum Matth. 26. & Marc. 14. qui ait: Et primo die Azymorum quando Pascha immolabant. &c. † Et Lucas cap. 22: Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha. Lactuca agrestis amaro gustu est, vt ait Dioscorides libro. 2. cap. 136. quam Ruellius eam esse testatur, quæ vulgò in officinis dicitur Endiuia. Cur ea adhiberetur docet Abulensis quæstione. 11. in idem caput his verbis: Fiebat autem hoc ad signandam amaritudinem, de qua tunc exierunt: iste enim erat finis principalis, vt recognita miseria, quam ibi sustinuerant, & Diuina liberatione mirabili assurgerent in magnas laudes eius, &c.

41
Lactuca
agrestis.

An agnus
comedere -
tur cum la-
ctucis agre-
stibus.

Verum vbi nos habemus: Cū lactucis agrestibus, in Hebræo est **אֲמָרִי**, id est, cum amaritudinibus, vt recentiores interpretantur, putantque non lactucas agrestes, sed herbam quamlibet amarā intelligi. Lyranus: In Hebræo habetur, Cum amaritudinibus. Et per hoc intelliguntur herba amara indifferenter, nec plus fuit præceptum de lactucis, quam de alijs herbis, vt dicunt Hebræi. † Hoc fortasse ab aliquo indocto Hebræo accepit Lyranus, si enim lex tantum diceret, Cum amaritudinibus, similiter quiduis aliud amarū, etiā si herba non esset, accipi poterat. Nec verò æquum videbatur, vt cum cetera omnia minutissime præscribat, hac tantum in re suum Iudæis arbitrium relinquere, vt vel quiduis aliud, vel hanc, aut illam herbam adhiberent, sed eum dem ab omnibus ritum obseruari oportuit. Scio quidem hoc nomine, Amaritudines etiam significari, vt Thren. 3: Repletit me amaritudinibus: sed hoc contendo, commune vocabulum vsu Hebræorum ad herbam quādam amarā accomodatū esse, id est, ad lactucam syluestrem, & ita Mosem accepisse, ne quiuis pro arbitrio in re tanta hanc vel illam acciperet. Hoc nos docent. lxx. qui nequaquam verterunt, Cū

amaritudinibus, sensum scilicet Mosi plenius affecturi quam recentiores, sed *enī* **אֲמָרִי** : **אֲמָרִי** autem Theodorus Gaza, vir Græcæ linguæ, id est suæ, peritissimus, lactucam agrestem interpretatus est in Aristotele, libro. 9. de Historia animalium, cap. 6. Eodem modo verterunt Numer. 9. vbi nos etiā habemus: Cum azymis, & lactucis agrestibus comedent illud.

Deinde ait: *Non comedetis ex eo crudū* *Vers. 9.*
quid, nec coctū aqua, sed assum tantum igni.

† Quod videtur pugnare cū eo, quod dictum est Deut. 16: Immolabis Phase vespere ad Solis occasum, quādo egresus es de Aegypto, & coques, & comes in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus. Hæc Abulensis quæstio. 12. in cap. 12. Exodi conciliat in hunc modum, verbum Hebraicum significare Assare, & Coquere, nec posse ambiguitatem tolli nisi ex adiuncto: ac propterea tam in nostra translatione, quam in Hebræo, non dici vt nihil coctum comedatur, sed vt nihil coctum aqua, ambiguitas enim vocabuli causa fuit, vt adderetur Aqua, quasi aliter rectè intelligi non possset vtum assum diceret, an coctum. Eius sententia vera est, **אֲמָרִי**, enim significat id facere, quo cibus aptus sit vt edatur, siue assatio sit, siue decoctio, siue maturitas in fructibus. Confirmat hoc nostra translatio. 2. Paral. 35: Et assauerunt phase super igne, sicut in lege scriptum est. Similiter verterunt. lxx. cum sit in Hebræo, hoc ipsum verbum, quod coquere, & assare significat. Sequitur:

† *Caput cum pedibus eius, & intestinis vorabit.* In Hebræo non est, Vorabit, nec apud. lxx. sed ab Hieronymo perspicuitatis causa additum est. † Pendet igitur ex præcedentibus: Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctū aqua, sed assum tantum igni, caput cum pedibus eius, & intestinis, id est. Ne pedes abscindatis, aut caput, vt fieri solet, aut aliquam eorum partem proiectatis, aut aliter hæc ad escam paratis, sed similiter assa igne comedite. Intestina autē educabantur, & abluta ipsi agno imponebantur, vt simul torrerentur, & cum reliquo corpore comederentur. De reliquijs verò continuò ait: *Nec remanebit ex eo quidquam vsque mane. Si quid re-* *Vers. 10.*
fiduum

fiduum fuerit, igne comburetis. Hoc etiam in quibusdam sacrificijs fiebat, Leu. 7. Cuius carnes eadem comedentur die, nec remanebit ex eis quicquam vsque manè. Est autem sensus: Ossa, & nervos, & carnem illis inhaerentem contiuò igne consumite, nec reseruentur in diem sequentem. Si verò casu aliquo in diem sequentem reseruata fuerint, sine mora comburantur. Hoc ex Hebræo manifestum est, in quo habetur: Si quid verò residuum fuerit vsque manè, igne comburetis. Similiter verterunt, Ixx. & Chaldaeus.

45 **†** Sic autem comedetis illum. Renes vestros accingetis, & calceamenta habebitis in pedibus tenentes baculos in manibus, & comedetis festinantes, est enim Pascha, id est, transitus Domini. Hæc omnia festinationem indicant, quoniam profecturi tunc erant ex Aegypto, & in memoriam huius festinationis omnia eodem modo fiebant. Renes accingunt qui properare volunt, ne laxis, & dimissis vestibus gressus impediatur. 4. Reg. 4: Accinge lumbos tuos, & tolle baculum meum in manu tua, & vade. Si occurrerit tibi homo, non salutes eum, & si salutauerit te quispiam, non respondeas illi. Calceamenta in pedibus habere iubentur, quoniam in cænis sine calceamentis discum bebant, ne tororum stragula polluerentur. Ita Maria Magdalena lacrymis lauit pedes Domini, quos scilicet ad cænam nudauerat more Hebræorum, & aliarum gentium. Baculi etiam sunt iter facientium. Vnde autem nonnulli dixerint illos stantes comedere agnum solitos esse, nescio. Dixit id quidem (vt apparet) Philo in libello de Sacrificijs Habelis, & Caini, in medio ferè: sed si id verè sensit, nã ille errauit, namque ex Hebræo, neque ex Græco id colligi potest, & Iohannes cap. 13. cum ex multorum consensu de cæna agni locutus fuerit, inquit: Surgit à cæna, & ponit vestimenta sua. Et postea: Cum recubisset iterum, dixit eis, &c. In eo verò quod ait: Est enim Pascha Domini, causam primam huius festinationis indicat, quæ fuit imitatio velocitatis angeli percutientis Aegyptios, & transeuntis Hebræos. Altera causa fuit festina-

tio, quæ paulò post profecturi erant ex Aegypto.

DE MYSTICA PASCHÆ SIGNIFICATIONE.

CAP. IIII.

GNVM in Pascha immolatum expressam Iesu Christi Domini nostri figuram fuisse nemo est qui nesciat, cum dicat Iohannes: Ad Ie-

sum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, nò fregerunt eius crura, sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & contiuò exiuit sanguis & aqua. Facta enim sunt hæc vt Scriptura impleretur: Os non cominuetis ex eo, &c. Et Apostolus ait: Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus, &c. Immolatio ergò agni Christi in cruce immolandi apertus typus fuit, per quem de captiuitate Pharaonis, id est, Diaboli, liberati sumus, & per eius sanguinem, & crucem vindictam Diuinam effugimus, & liberamur ab angelo percutiente; sanguis enim agni, quo postes, & superliminaria tangebantur in modum crucis, crucem & sanguinem in ea fuscum indicat. Isychius in cap. 23. Leu: Primum mensem tempus Dominicæ passionis rectè dicimus, in quo conueniunt maxime & hæc ad Moysen verba à Deo dicta: Mesis hic vobis principium mensum, primus erit vobis in mensibus anni. Initium enim & ingressus nouæ vitæ, & nunc à nobis inchoatæ cõuersationis est. &c. Vespere immolatur agnus, quia diu expectatus tandem in consummatione sæculorum, quæ Deus saluti hominum præfiniterat oblatu est. † Hinc videmus multos à Domino sanatos esse vespere, id est, post Solis occasum, qua hora agnus immolabatur, & qua Dominus passus expirauerat. Matth. 8: Vespere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes, & eiciebat spiritus verbo, & omnes malè habentes curauit. Marc. 1: Vespere autem facto cum occidisset Sol, afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia

Verf. 11.

Lue. 7.

Agnū non comedebāt stantes.

Iob. 19.

1. Cor. 5.

Exod. 12.

Hebr. 9.

nia

nia habentes, &c. Quarta decima die immolabatur, quia tunc plenilunium est, & Luna recepta luminis sui plenitudine Sole iam Occidente in Oriente confurgit, quia moriente Christo Sole iustitiæ Ecclesia, quæ in Luna intelligitur, ad vitam confurgit, & luminis amissi damna reparat, & de damnationis suæ barathro sanguine illius à sordibus suis abluta conscendit, vt exponit Radulphus libro, 10. in Leuit. cap. 1. & libro, 15. cap. 2. Agnus decimo die tollitur, sed non nisi quartodecimo immolabatur, quia per legem præfigurata est passio Christi, tempore tamen noui testamenti, & Euangelij exhibita est. Denarius enim legem significat propter decem præcepta decalogi, quaternarius autem pertinet ad nouam legem propter quatuor Euangelia. Ita Beda in Expositione in Exodum, cap. 11.

† Tota multitudo filiorum Israel eum immolat, quia omnes Iudæi coram Pilato petierunt vt crucifigeretur. Agnus Christum significat, qui in passione sua non resistit, aut repugnavit aduersarijs suis, sed quasi agnus se gessit traditus in iustis iudicijs. Isai. 53: Et quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. Masculus est propter fortitudinem, nihil enim effeminarum habuit. Anniculus, quia tunc agnus valida cornua non habet, nec vires firmas, atque ideo citius capi, & facilius occidi potest: & Christus, quasi imbecillus esset, ac se tueri non posset, tradi voluit inimicis. Immaculatus est propter summam innocentiam. Hædus eodem ritu tollebatur, quia in illo etiam Christus significabatur, qui cum agnus esset innocens, tamen inter iniquos reputatus est, & quasi peccator cum peccatoribus crucifixus, hædus enim peccatorem significat. Deinde quia ipse hostia pro peccato fuit, vt in eodem loco ait Beda. Tertiò, quia peccata nostra suscipit. Inde Iacob Christum significans hædinus pellibus se contextit Gene. 27. Vt autem agnus immolatus figura erat passionis Christi, ita idem manducatus figura est etiam eiusdem Christi, quem in Eucharistia manducamus. † Soli Hebræi ex eo comedunt, quia hoc sacramentum non datur nisi fidelibus, nec

passio prodest, nisi credentibus. Si quis autem ex eo edere velit, prius circumcidatur oportet, id est, baptizetur. Et qui per peccatum à Deo alienus factus est, vt comedat, circumcidere debet cor suum, & auferre quidquid in eo erat immundum. In multis domibus comeditur, quia in multis Ecclesijs immolatur Christus, & sumitur. Non licet particulam eius extra domum, in qua immolatur, efferre, quia huius sacrificij, & sacramenti illi tantum participes sunt, qui sunt in Ecclesia. Os non confringitur, quia crura Christo in cruce pendenti frangenda non erant, sicut latronibus, vt Iohannes cap. 19. interpretatus est. Præterea quia, quamuis quod infirmum erat in Christo, (id est, carnem) passum atque iniurijs affectum fateamur, tamen quod forte erat, & carne tegebatur (id est, Diuinitatem) supra omnem iniuriam passionis mansisse credimus, atque hac fide, & passionem Christi venerari, & corpus manducare debemus. Carnes eius nocte comeduntur, quia Christum ibi non videmus, sed in fidei obscuritate credentes quiescimus. Non comeduntur crudæ, aut coctæ aqua, sed assæ igni. † Crudas carnes comedit, qui ita vt exterius apparet, Christum iudicat, & hominem tantum eum esse credit, quia vt homo passus est, aut in sacramento verum Deum, & hominem latere non credit. Coctas aqua comedit, qui humana ratione sublimia passionis, & Eucharistiæ mysteria consequi se posse putat: aqua enim humanam scientiam significat, vt ait Gregorius Homilia. 22. in Euang. vnde aquæ furtiue dulciores sunt. Igne assas comedit qui considerat Diuinam erga nos caritatem (sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam) creditque Christum verum Deum, & hominem pro nobis passum esse, & se se nobis in cibum præ nimia caritate reliquisse. Cum azymis panibus comeduntur, & cum lactucis agrestibus, quia Christi passio cum magna mentis puritate cogitanda est, & cum magno animi dolore. Similiter Eucharistia cum animi puritate, & dolore de peccatis sumenda est.

est. Beda in Expositione in Exodum, ca-
 6 pite. 11. † Quod autem azymos panes
 cum lactucis agrestibus manducare iu-
 bentur, significat quod vitam ab omni
 fermento malitiæ reparatam ducentes
 amaritudinem compunctionis cordis
 semper habere debemus, quod signifi-
 cat lactuca. Cum enim manducantur
 sic sunt salsa, & amara, vt producant
 comedentis lacrymas. Sic nimirum &
 cœlestem panem accipientes irrigare
 faciem debemus. & c. Caput cum pedi-
 bus, & intestinis vorari ita idem Beda
 explicat. In capite Diuinitatis signum,
 in pedibus humanitatis. Intestina secre-
 tiora, & occultiora mysteria significat:
 quæ omnia debemus vorare, id est, cre-
 dere. Ita etiam Gregorius in eadem
 Homilia. In eo autem quod dicitur:
*Non remanebit ex eo quidquam vsque ma-
 nē*, Gregorius, & Beda mane interpre-
 tantur diem resurrectionis omnium, si
 ue diem iudicij: sed cum sensus verbo-
 rum sit, vt iam ostēdimus, si quid reser-
 uatū fuerit vsq; manē, igni cōburatur,
 nescio quomodo in die iudicij, quod
 reseruatū fuerit, igne cōburendum sit.
 7 † Propterea ita potius explicarem. Si
 comedere in nocte agnum est comede-
 re, & accipere in obscuritate fidei, ille
 vsque ad mane aliquid reseruabit, qui
 passionis, & sacræ Eucharistiæ myste-
 ria aperta rationis naturalis luce cogno-
 scere, & comprehendere cogitat. At
 postquam id frustra tētauerit, videritq;
 humanam intelligentiam tanto splen-
 dore perstringi, id quod residuum fue-
 rat vsque ad manē, id est, quod ratione
 naturali cognoscere tentauerat non cō-
 tentus ijs, quæ per fidem didicerat, igne
 comburet. Grego. Homi. 22. in Euang:
 Quod ex agno remanet igne combu-
 rimus, quando hoc, quod de mysterio
 Incarnationis eius intelligere, & pene-
 trare non possumus, potestati Sancti
 Spiritus humiliter reseruamus. Eodem
 modo exposuit libro. 20. Moral. cap. 9.
 quo in loco explicat quid sit potestati
 sancti Spiritus humiliter reseruare, his
 verbis: Quæ plerumque humilitas ea
 etiam electorum sensibus aperit, quæ
 ad intelligendum impossibilia esse vi-
 debantur. † Similiter Beda intelle-
 8 xit in Expositione in Exodum, cap. 11.
 Sed quoniam ignem, quo carnes agni

assandæ erant, nume. 5. interpretati su-
 mus summum Dei amorem erga nos:
 & hic dicere poterimus quod reliquum
 fuerit igne esse comburendum, id est,
 consumendum vt nihil remaneat, con-
 siderando amorem eximium Dei plu-
 ra, ac maiora in his mysterijs fecisse,
 quam nos aut intelligentia consequi,
 aut etiam cogitatione fingere possi-
 mus. In eo quod ait: *Sic autem comedetis
 illum. Renes vestros accingetis*, Gregorius
 in eadem Homilia, & Beda, delectatio-
 nem carnis restringi debere intelligit.
 Quid in renibus, ait Gregorius, nisi de-
 lectatio carnis accipitur? Vnde & Psal-
 9 mista postulat dicens: *Vre renes meos.*
 Si enim voluptatem libidinis in reni-
 bus esse nesciret, eos vri minimè peti-
 set. Qui ergo Pascha comedit, habere
 renes accinctos debet, vt qui sollempni-
 tatem resurrectionis, atque incorru-
 ptionis agit, corruptioni iam per vitia
 nulla subiaceat, voluptates edomet,
 9 carnem à luxuria restringat. & c. † Sed
 quoniam cap. 3. nu. 15. accingere renes
 diximus esse parantis se se ad festinan-
 dum, ita etiam interpretari possumus:
 eum qui Pascha celebrat, id est, qui Do-
 minicæ passionis memoriam agit, &
 qui corpore eius vescitur, tantis bene-
 ficij deuinctum terrena contemnere,
 & in cœlestem patriam festinare debe-
 re, vt iam nihil illi placeat nisi regnum,
 quod sanguine illo paratū est, & quod
 in sacramento illo significatur. Calcea-
 menta habere debebant in pedibus, vt
 per lapides etiam, & spinas properare
 possent, quod nudis pedibus non fit, id
 est, vt significarent ad patriam cœlestē
 per omnes difficultates fortiter esse
 properandū. Simile est, quod ait Apo-
 10 stolus: *Calceati pedes in præparationē
 Euangelij pacis*, id est, vt parati simus
 ire quocumque nos beatitudo in Euan-
 gelio promissa vocabit. Placet etiam
 Gregorij expositio, pedes esse opera,
 calceamenta, quibus pedes muniun-
 tur, & quæ è pellibus mortuorum ani-
 malium fiunt, esse Sanctorum patrum
 exempla, quibus nostri operis pedes
 munimus. † Baculus laborem suble-
 uat iter facientis, & canes, ac nocentia
 animalia abigit. Significat ergo Bacu-
 lus in manibus labores cœlestis itineris
 esse fortiter ferendos, nec vnquam in
 repelli,

Psalm. 25.

Ephes. 6

eo deficiendum esse, sed festinandum, & obstantes tentationes baculo crucis repelli, ac fugari debere. Cum festinatione comeditur agnus, vt comedendo, non tam voluptas, quam vires ad iter faciendum quærantur: & nos in meditatione passionis Christi, & in sumptione sacræ Eucharistiæ non tam consolationum spiritualium delectatione appetamus, quam vires ad labores in via Dei perferendos, & ad festinandum in patriam cælestem. Gregorius: Mandata Dei, mysteria redemptoris, cælestis patriæ gaudia cum festinatione cognoscite, & præcepta vitæ cum festinatione implere curate. Festinantem ergo Pascha comedite, id est, ad sollemnitatem patriæ cælestis anhelate.

DE DIEBUS AZY- MORUM.

CAP. V.

QUEMADMODUM Pascha fiebat in recordationem liberationis Hebræorum, quod die decimoquarto primi mensis angelus percussit eorum domos pertransisset, ita fiebat sollemnitas Azymorum decimo quinto die, quia eo die populus egressus est ex Aegypto. Egressus est enim populus nocte, vt diximus cap. 3. non tamen simul vt agnum immolauit, sed eadem nocte ante quam illucesceret. Nam media nocte percussit sunt primogeniti Aegyptiorum, & postea territi Aegyptij compulerunt Hebræos exire ante lucem, vt videmus Exodi. 12. Et propterea additum est: *Nox ista est obseruabilis Domini, quando eduxit eos de terra Aegypti.* Num. 33: Profecti igitur de Ramesse mense primo quintadecima die mensis primi altera die Phase filij Israel in manu excelsa videtibus cunctis Aegyptijs, & sepelientibus primogenitos, quos percussit Dominus, (nam & in diis eorum exercuerat vltionem) castrametati sunt in Soccoth. Quo in loco mēdosè legitur in quibusdam codicibus: Quinta decima die mensis primi fecerunt altera die Phase filij Israel, quasi decimosexto die fecerint, cum constet ex Exo. 12. fecisse

2 die decimoquarto. † Delendum igitur est verbum Fecerunt, & interpretandum est. Altera die Phase, id est, die sequenti post celebratum Phase. Hoc in Hebræo aperuissimū est, **הַפַּסְחָה הַבֹּרְחָנָה** id est. In die crastino Phase. **לַחֲמֵשׁ יָמֵי פֶּסַח** id est. Die crastino Paschæ exierunt. Similiter est in Hebræo, & in Græco **Leu. 23.** vbi legimus: Qui eleuabit fasciculum coram Domino, vt acceptabile sit pro vobis, altero die Sabbati, id est, Altero die post Sabbathum. Cur autē his diebus panis azymus comederetur, nec inueniri posset in domibus Hebræorum panis fermentatus, diximus cap. 3. nu. 10.

Septem erant dies Azymorum, de quibus **Leu. 23:** *Septem diebus azyma comedetis. Dies primus erit vobis celeberrim⁹, sanctusque, omne opus seruale non facietis in eo, sed offeretis sacrificium in igne Domino septem diebus: dies autem septimus erit celebrior, & sanctior, nullumque seruale opus facietis in eo.* In his primus, & septimus dies erant reliquis sanctiores, quoniam in illis ab omni opere seruili vacandum

3 erat, exceptis ijs, quæ ad vltendū pertinent, vt expressit lex **Exo. 12.** † Est autem in diebus festis considerandum interdum præcipi vt abstinatur ab omni opere, interdum non simpliciter ab omni opere, sed ab omni opere seruili.

Cum simpliciter dicit, Ab omni opere, intelligitur eo die neque ignem incendi, neque cibos parari posse, vt in Sabbatho, & in die Expiationis **Leuitici. 23:** Omne opus non facietis in eo. Sabbathum Domini est. &c. De Expiationis die in eodem capite legimus: Omne opus non facietis in tempore diei huius. Quo in loco, & **Num. 29.** multi codices habent: Omne opus seruale, sed redudat Seruale, neque in Hebræo est, neque in Græco, sed ita vt nos retulim⁹. Quod ex sequentibus etiam perspicuum est: Et quæ operis quippiam fecerit, delebo eam de populo suo. Nihil ergo operis facietis in eo. Ita etiam intellexit **Abulensis** in cap. 23. **Leuitici**, quæstione. 7. Cum autem de ceteris sollemnitatibus loquitur lex, tantum ait: Omne opus seruale non facietis. † Nam in eo, quod **Deut. 16.** Scriptum est de extremo die Azymorum; Non facies opus, subaudiendum est seruale, quod iam ante explicauerat

Vers. 7.

Abstinere
ab omni opere,
& ab
omni opere
seruili.

4
Vter dies
esset san-
ctior, pri-
mus, an se-
ptimus.

plicauerat Leu. 23. Quare. lxx. verterunt: Non facies in ipsa omne opus, præter ea quæ fient animæ, id est, præter ciborum præparationem. † Laborant autem multi in definiendo an dies septimus sanctior esset primo, quoniã legimus: Dies autem septimus erit celebrior, & sanctior. Sed de re controuersia esse nõ debet, cum scriptum sit Exod. 12. Dies prima erit sancta, atque sollennis, & dies septima eadem festiuitate venerabilis. Pares ergo erant, atque ideo de die septimo dictum est Iohan. 7: In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat. Verum hæc addendum, quod legimus de die septimo Deut. 16: Sex diebus comedes azyma, & in die septima, quia collecta est Domini Dei tui, non facies opus. Eo enim die colligebantur, & congregabantur vt Diuinis vacarent, quod plenius exponemus cum agemus de die festo Cætus, siue Collectæ c. 15. Quod ad verba attinet, Abulensis quæstione. 10. in cap. 23. Leuit. respondet septimum diem non comparari cum primo, qui Sanctissimus dicitur, id est, valde sanctus, sed cum reliquis, atque ideo sanctiorem, & celebriorem dici. Verum sciendum est in Hebræo nullam fieri comparisonem, sed ita haberi ad verbum: In die septimo vocatio Sanctitatis. lxx. Et dies septima vocata sancta erit vobis. Denique vbi cumque legimus: Vocabitur celeberrimus, atque sanctissimus, siue celebrior, & sanctior, semper in Hebræo est ita vt diximus, si ne vlla comparatione, aut superlacione. † Vt paulò superius vbi habemus: Dies primus erit vobis celeberrimus, sanctusque, in Hebræo est. In die primo vocatio Sanctitatis erit vobis. Similiter. lxx: Et dies primus vocatus sanctus erit vobis. Et postea: Dies Expiationum erit celeberrimus, & vocabitur Sanctus. In Hebræo est: Dies Expiationum ipse vocatio Sanctitatis erit vobis. Et: Dies primus vocabitur celeberrimus, atque sanctissimus. In Hebræo: In die primo vocatio Sanctitatis. lxx. vbi que vertunt ita vt dixi. Cuius igitur ait: Septimus autem dies erit celebrior, & sanctior, nulla comparatio fit, sed ita dictum est vt illud.

Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitentes, 1. *Aneid.*
quod valde vlitatum est apud Latinos. Singulis diebus sacrificia offerebatur, quæ lege præcepta sunt Numeror. 28. dicunturque Leuit. 23. in igne offerri, vt holocausta esse intelligantur, ac propterea. lxx. verterunt: Offeretis holocausta tomata Domino. Sed hoc habebat secundus dies peculiare, quod (vt legimus Leuit. 23.) altero die Sabbati, id est, secundo die Azymorum (primus enim dies propter celebritatem Sabbatum vocatur) ferebant ad sacerdotem manipulos spicarum primitias messis, sacerdosque vnum ex illis eleuabat coram Domino, vt acceptabiles essent Domino, cui offerebantur. Atque eodem die cadebatur agnus anniculus immaculatus in holocaustum cum simila, & vino. † Quod autem dicit de tempore horum manipulorum: *Cum messueritis segetem*, non ita intelligendum est, quasi tota seges esset prius metenda, neque enim primo mense tempus erat metendi, sed spicas quasdam tantum metebant, quæ grandiores essent, & ad maturitatem propinquiores, vt quidem exposuit Lyranus. Verum eius expositio nõ est intelligenda de segete triticea, sed de hordeacea: messis enim triticeæ primitiæ offerebatur in Pentecoste. Exo. 34: Sollennitatem hebdomadarum facies tibi in primitiis frugum messis tuæ triticeæ. Cur autem Pentecoste dicatur sollemnitas hebdomadarum, dicemus. c. 7. Sed melius hæc ex Iosepho intelligemus, qui lib. 3. Antiq. cap. 10. ait: Secunda Azymorum die, quæ est mensis huius decimasexta, frugibus demessis & hactenus intactis incipiunt frui: æquumque rati Deum huius vbertatis autorem per gratitudinem honorari hordei primitias offerunt in hunc modum. Spicarum manipulum igni torrent, hordeum deinde pinunt, atque ita in alicæ modum fracti assaronè ad aram offerunt, inde pugillo vno in eam iniecto reliquum sacerdotum vsui cedit, & ex eo licitum fit publicas, ac priuatas messes metere. & c. † Sed interpretes nõ satis fideliter reddidit verba Iosephi, non enim ipse ait: Frugibus demessis, sed τῶν καρπῶν, οὓς ἐθέρισαν, id est, fructibus quos messuerunt. & c. Fructus autem vocat spicas maturiores,

res,

res, quas in primitias collegerunt, nisi ita intelligamus, tunc eos incipere uti frugibus demensis, quia postquam eod die spicas messuerant in primitias, iam metere poterant hordea. Quod autem dicit Iosephus: Spicarum manipulum igni torrent, &c. legimus Leu. 2: Si autem obtuleris munus primitiarum frugum tuarum Domino de spicis adhuc virentibus, torrebis igni, & confringes in modum farris (id est, sicut far cōfringitur solet, ut farina fiat) & sic offeres primitias tuas Domino fundens super ea oleum, & thus imponens, quia oblatio Domini est, de qua adolebit sacerdos in memoriam muneris partem farris fracti, & olei, ac totum thus, &c. Assaro septem corylas, siue quatuor libras habet. Fiebat autem hæc manipulorum collectio, & oblatio secundo die Azymorum, quoniam primo quidem faciēda erat, sed in eo non licebat operari, & differebatur in secundum. Opportunēque fiebat hæc oblatio, & grati animi declaratio eo tempore, quando quidem eodem eduxerat illos Dominus de Aegypto virentibus frugibus. Exodi. 13: Hodie egredimini mense novarum frugum.

8 *Quid obseruent hodie Iudæi, & quid nō obseruent.*
 † Sciendum quoque Iudæos hodie etiam obseruare sollennitatem Azymorum, id est, septem diebus vesci azymis, etiam si neque agnum immolent, neque sacrificia offerat. Ut autem tam in hac re, quam in reliquis intelligamus quid Iudæi obseruent, quid non, canonem optimum nobis proponit Abulensis quæst. 55. in cap. 12. Exodi his verbis: Ad cognoscendum quæ seruant Iudæi, vel quæ non seruant, considerandum est, quod omnia ceremonialia, quæ determinant certum locum, non seruantur ab eis: quæ autem absolute sine loci determinatione dicuntur, nunc ab eis obseruantur, ut circumcisio, manducatio azymorum, Pentecoste, exceptis sacrificijs. Agnus verò non immolatur, neque sacrificia offeruntur. Denique in omnibus sollennitatibus obseruant quæ possunt, id est, quæ certo loco fieri non iubentur, cetera omittunt.

9 *Cur quedam sollennitas*
 † Exoritur hic grauis, & difficilis quæstio, tam ad hoc, quod de Azymis diximus, quam ad reliqua, quæ dicēda sunt,

cur quædam sollennitates vno die celebrantur, ut Pascha, Pentecoste, Expiatio, alia septem, ut Azymi, Scenopegia, &c. Sed breuiter respondendum est, cum omnes festi dies in memoriā alicuius Diuini beneficii instituti sint, si beneficium vno die datum fuit, vno etiam die illius memoriā coli, si pluribus diebus datum est, septem diebus colitur, quia in septem Scriptura multos intelligere solet, sicut. 1. Reg. 2: Donec sterilis peperit plurimos, pro quo est in Hebræo, Peperit septē. Hoc iam ex parte vidimus, septimo enim die requieuit Deus ab opere suo, & ideo septimus quisque dies illi dabatur. Vespere agnus immolatus est in Aegypto, & nocte sequenti Aegyptiorum primogeniti interfecti sunt: vespere etiā occiditur agnus. Multis diebus comederunt azyma, septem diebus agitur sollennitas azymorum. Idem in reliquis festis obseruabimus, ne nunc ead dicamus, quæ postea necessario dicenda erunt. Iure etiam maiores huius vite sollennitates septem diebus definiuntur, quia septem diebus vniuersum tempus voluitur, & eo finito octauus dies succedet perpetuæ sollennitatis.

DE MYSTICA AZYMORUM SIGNIFICATIONE.

CAP. VI.

Sychius in cap. 23. Leuitici diligenter adnotauit Pascha quidem celebrari die decima quarta, nomen tamen sollennitatis, aut festiuitatis non Paschæ dari, sed Azymis, ita enim ait lex: *Mense primo quarta decima die mensis ad vesperam Phase Domini est: & quinta decima die mensis huius sollennitas Azymorum Domini est.* Causam esse ait, quod decimo quarto die agn^o immolabatur, qui figura Christi fuit, sed die decimo quinto Christus ipse immolandus erat in cruce, qui veritas fuit. Memoriam, inquit, facit quartæ decimæ, quia figuram habebat: festiuitatem autem agere quinta decima præcepit, quia in ipsa verum est Pascha, de quo Paulus

tes vni die habeat, alia multos.

1. Cor. 5.

Paulus dicebat: Pascha nostrum immolatus est Christus. &c. Origenes Homilia. 23. in Numer: Post hanc, immò continuata huic, festiuitas sequitur Azymorum, quam meritò celebrabis si exterminies omne fermentum malitiæ, & nequitia ab anima tua, & azyma sinceritatis, veritatisq; custodias. † Isychius: In ipsa celebritate sollempnitatem Azymorum Domini prædicauit. Si enim celebrare ei Pascha propriè, & verè volumus, azymi ab omni malitia esse debemus, & multò magis à Iudaico errore, & vetustate. Vnde postquam Paulus dixit: Pascha nostrum immolatus est Christus, subdidit: Epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitia, sed in azymis sinceritatis, & veritatis. Et non ad tempus, sed omni nostra vita à fermento malitiæ mundi esse debemus. Propterea ait: Septem diebus azyma comedetis, per septenarium numerum de omni nobis vita præcipiens. &c. Quod autem iubet lex primum, ac septimum diem sanctiores haberi, & nullum opus seruale in eis fieri, ita interpretatur idem Isychius: Deinde non solum primam, sed & septimam propterea nominauit, vt in prima, & in septima totam comprehenderet vitam humanam: illa enim initium, ista finem habet, in qua omnia comprehenduntur. Videtur autem, & hoc præcipere, vt is, qui imbuitur, siue initiatur mysterio, nullū opus seruale agat: oportet quippe illa agere quæ libertatis sunt, quæ nos Dominus liberauit, eum, qui ei signatus est. † Si autem aliquid post hoc egerit, quod ad seruitutem pertinet peccans vt homo; saltè eius, quæ ad finem est, libertatis diligentiam gerat, & intendat quomodo noster finis bonus efficiatur, quomodo septima dies, tempus videlicet in quo transimus, omne opus seruale non habeat. In eo enim in quo nos Deus inuenit, in ipso, & iudicare promittit. Propter quod, & Dauid, In finem ne corrumpas, plurimos psalmorum præscribit. &c. Ac ne putaret quis diebus inter primum, & septimum interiectis facienda esse opera serualia, id est, peccandum esse: Vide (inquit, idem Isychius) quid subdidit: Sed offeretis sacrificium

in igne Domino, siue, vt lxx. Offeretis holocausta Domino septem diebus. Holocausta ergò septem diebus offerri præcipiens abstinere etiam ab omnibus operibus seruilibus in eis præcepit. Quomodo enim quis holocaustum Deo offerat Diabolo dignus, aut seruilis agens? &c. Radolphus etiam Flauiacensis eleganter. † Primum diem Azymorum dicit esse cum nos ab iniquitate respicimus, qui Deo, angelisque sollempnis est, qui ait: Manducemus, & epulemur, quia hic filius meus mortuus fuerat, & reuixit, perierat, & inuentus est. Septimam etiam celebrem esse, quia incipientibus de progressu ne deficient valde timendum est, eò quod incertus sit vitæ nostræ cursus, lateatque vnusquisque quid crastina pariat dies: qui autem laborum suorum finem attingit, lætus cum Apostolo decantat: Bonum certamen certavi, cursum consummaui, fidem seruaui. De reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. Deinde addit: Notandum tamè quod de vtraque die prima, & septima dicitur: *Omne opus seruale non facietis in eo*, aliter atque aliter intelligendum esse. Aliter namque prima dies in proficientibus innocentiam seruat, aliter septima. Prima namque vt non peccet, aut certè vt rarissimè peccet, summopere nititur: vltima, si ad perfectionem perueniat quis, hoc adipiscitur. Prima ergò libertatem habet in affectu, vltima in effectu. † Mox ad verba libri Iob respiciens de equo: Numquid suscitabis eum quasi locustas, hæc infert: Ceterum sicut Diuina testatur Scriptura, equus Dei quasi locusta suscitatur, quia anima, cui misericorditer Deus præsidet, quando Deum sequi incipit, in ipso suo exordio in quibusdam more locustarum flexis poplitibus terræ inhæret, in quibusdam expansis alis se se suspendit. Conuersionum quippe initia bonis moribus, malisque permista sunt, dum & noua iam per intentionem agitur, & vetus adhuc vita ex vsu retinetur. Tantò autem minus permistis interim malis lædimur, quantò contra illa quotidie sine cessatione pugnamus.

Lib. 16. in
Leu. cap. 2.

Luc. 15.

2. Tim. 4.

Iob. 39.
Anima in-
sti equus
Dei.

Nec suos nos iam culpa vendicat, cuius prauo vsui nostra sollicitè mens resultat. &c. In eo autem quod lex ait: *Quum ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, & messueritis segetes terræ vestræ, offeretis manipulos spicarum primitias messis vestræ ad sacerdotem. &c.* terrā à Deo datam Euangelicam doctrinam, & cōuersationem cum Iſychio interpretemur, ipsa enim terra dicitur propter fructus virtutum, qui ex ea oriuntur, Ab ipso autem Deo data est, neq; enim mediatore ad hanc vsusest, sed proprio

6 eam annuntiauit oro. † Cum ergò hæc terra optatos fructus nobis proferre cœperit, primitias Deo offeramus ab eo nos omnia bona habere profitentes: nec antea in nostros vsus ea conuertamus, quam ei gloriam, & laudem reddiderimus. Prima dies conuersionis nostræ est, vt diximus, secunda est, cū iam spicas metimus laudabilium actio-
num, quæ primitiæ esse debent, frugum nostrarum, vt ante omnia gloriā Dei queramus. Sed hæ primitiæ hordeaceæ sunt, quia incipientium fructus minus pretiosi, magis asperi, minusque ad edendum apti esse solent: postea perfectiores primitias segetis triticeæ in Pentecoste offeremus. Ad sacerdotem ferantur manipuli, vt eleuet vnum pro omnibus, aut vnum cōfectum ex omnibus, coram Domino, quia fructus nostri tunc Deo grati erunt, cum sacerdos

7 noster Christ⁹ eos patri obtulerit. † Beda in Expositione in Leuiticum, ca. 23: Quod autem præcipit vt feramus manipulos primitiarum ad sacerdotem, qui eleuabit eos altero die Sabbati, & sanctificabit: significat quod tunc verus sacerdos Christus, cui debemus primitiua operum nostrum, & præcipua offerre, eleuauit, & sanctificauit opera nostra cum transacto Sabbato Iudæorum altera dies, id est, noui testamenti, & gratiæ tempus aduenit, & ita sunt accepta opera nostra. &c. Eodem die immolabatur agnus anniculus immaculatus, quia per sanguinem agni immaculati Christi fructus bonorum operum ferimus, & per eum illa Deo grata sunt, sine quo nihil nostrum gratum, atque acceptum esse potuit.

*Bona opera
perfectiorū,
& imperfe-
ctorum quā
tū differat.*

DE PENTECOSTE, SIVE
sollemnitate Hebdomadaram.

CAP. VII.

E hac sollemnitate legim⁹
Leui. 23: Numerabis ergo
ab altero die Sabbati, in quo
obtulisti manipulum primi-
tiarum, septem hebdomadas
plenas vsque ad alterā diem expletionis heb-
domadæ septimæ, id est, quinquaginta dies,
& sic offeretis sacrificium nouum Domi-
no. &c. Ex his videmus Pentecosten
celebrari mense tertio, nam his quin-
quaginta diebus continentur quindecim
ex primo mense, qui numerabantur à
decimo sexto eius die, qui erat se-
cundus Azymorum, & viginti nouem
ex toto mense secundo, & sexto die
mensis tertij celebrabatur Pentecoste,
id est, Quinquagesima, à numero die-
rum desumpto nomine, sicut & festū
Hebdomadaram dicitur Deut. 16. à se-
ptem hebdomadibus integris, quæ nu-
merabantur. Cumque dicit: *Vsque ad al-
terum diem expletionis hebdomadæ septimæ,*
perinde est ac si diceret, *Vsque ad diem
sequentem post expletionem hebdo-
madæ, vt explicauimus cap. 5. nume. 2.*
Hinc etiam videmus in Dominica no-
stræ Pentecostes impleri omnino hūc
numerum, rectèque de ea dixisse Lucā
Actor. 2: Dum complerentur dies Pen-
tecostes. &c. Tūc enim Sabbatum fuit
secundus dies Azymorū, & ab eo vsq;
ad Sabbatum septimæ hebdomadæ qua
draginta nouem dies sunt; Dominica
igitur fuit quinquagesima, siue Pente-
coste. † Itaque nostra Pentecoste, quæ
2 veteri illi successit, non numeratur à
die, quo Dominus passus est, esset enim
quinquagesimus primus dies; nec à die
resurrectionis, quia esset quadragesi-
mus nonus, sed ab eodem die, à quo
Iudæi numerabant, id est, à secundo
Azymorum, quo die Spiritus sanctus
descendit in Apostolos. Colebatur
autem dies hic quinquagesimus in re-
cordationem legis acceptæ à Deo quin-
quagesimo die ab egressu ex Aegypto:
atque idè eodem oportuit vt descen-
deret Spiritus sanctus in Apostolos,
nouam legem priori illa significatam
per vniuersum orbem terræ laturos.
Legem

Vers. 15

*Lex an
quingage
simo die da
ta sit.*

Legem verò datam esse quingagesimo die ex Scriptura vix colligi potest. Constat quidem eos venisse in montem Sinai, in quo lex data est, die quadragesimo quinto ab exitu ex Aegypto, quoniam Exo. 19. scriptum est: Mense tertio egressione Israel de terra Aegypti in die hac (id est, in die prima, ita enim interpretantur) venerunt in solitudinem Sinai. Si enim ex primo mense sumamus quindecim dies, ex secundo viginti novem cum primo tertij quinquaginta quinque fiunt. † Cui numero tres tantum videntur addendi, quoniam Dominus vocato ad se Moyse dixit: Vade ad populum, & sanctifica illos hodie, & cras, lauentque vestimenta sua: & sint parati in diem tertium: in die enim tertia descendet Dominus coram omni plebe super montem Sinai. Quare Abulensis quæstione. 10. in cap. 19. Exodi, planè negat legem datam esse quingagesimo die, putatque die potius quadragesimo octavo datam, id est, tertio die ab adventu eorum in solitudinem Sinai. Sed dubium esse non debet quin die quingagesimo data fuerit, ita enim docet Hieronymus in epistola. 127. ad Fabiolam, Mansionem. 12. & in illud Hof. 3. Dies multos expectabis me. &c. Augustinus quæstione. 70. in libro Quæstionum in Exodum, & libro. 2. de Trinitate, cap. 15. (tametsi aliter numerat quam nos, vt dicemus) Lyranus, & Caietanus in cap. 19. Exodi, R. Salomon, quem in eodem loco testè citat Lyranus, Moses Aegyptius libro. 3. Duætoris dubiorum, capite. 44. & multi alij tam ex nostris, quàm ex Hebræis. † Error autem Abulensis ex deprauata intelligentia oritur verborum illorum: Mense tertio egressione Israel de terra Aegypti, in die hac venerunt, &c. Putat enim (quod & nonnulli dicunt, & ego aliquando sensi) in Die hac diem primum intelligi, quod nec ratione, nec consuetudine Scripturæ probare possunt. Scio Abulensem quæst. 1. in idem caput hanc rationem reddere. Dies prima mensis, inquit, vocatur dies hæc, quia illa dies, à qua mensis denominari incipit talis aut talis mensis, vocatur dies hæc. Verum nec mensis denominatur talis, aut talis à primo die, sed potius primus dies

*Quid sit
Dies hæc.*

denominatur à mense; dicitur enim primus dies, siue Neomenia primi mensis, aut secundi: nec si denominaretur, quidquam referebat vt vocari posset Dies hæc. Et si prima dies mensis vocatur Dies hæc, cur non etiam primus mensis anni vocetur Mensis hic? Quis vnquam pro primo dixit hunc? Hebræi tamen dicunt interdum hunc pro eodem, vt Psalm. 141. In via hac qua ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi. Nec enim vllam viam ostendit, sed perinde est ac si diceret: In via eadè, qua ambulabam. Job. 19. iuxta Hebr. Et hic què maximè diligebam, aueratus est me, hoc est, ille ipse, quem diligebam. Nehemiæ. 8. Et venerat mensis septimus. &c. Deinde cap. 9. ait: In die autem vicefimo quarto mensis huius, id est, mensis eiusdem septimi. Leuit. 23. Mense primo quartadecima die mensis ad vesperum Phase Domini est, & quinta decima die mensis huius sollemnitatis Azymorum Domini est, id est, Mensis eiusdem. † Vera ergò interpretatio est. Mense tertio in die hac, id est, in die eadem, tertia videlicet die, sicut tertius erat mensis, quemadmodum interpretatus est Hugo Sancti Victoris in Adnotationibus in Exodum: fuitque dies ille quadragesimus septimus. Confirmat hoc Hieronymus, qui in epistola ad Fabiolam, Mansionem duodecima ait: Adhunc locum quadragesimo septimo die perueniunt dicente Scriptura: Mense tertio egressione filiorum Israel de Aegypto in die hac transferunt in solitudinem Sinai. &c. Itaque hoc, quod diximus, Hieronymus tanquam certum, & planum statuit, nam & mox cum dixisset tertio die Dominum descendisse: Supputemus, inquit, numerum, & inueniemus quingagesimo die egressione Israel ex Aegypto in vertice montis Sinai legem datam. Vnde & Pentecostes celebratur sollemnitatis, & postea Euangelij Sacramentum in Spiritus sancti descensione completur. &c. † Fateor quidem ab scriptoribus, quos nominavi, non eodem modo dies computari: Augustinus enim sumit ex primo mense decem, & septem dies, ab ipso die occisionis agni, qui decimus quartus fuit, ex ordiù

*Hic pro
Idem.*

capiens. Verùm hoc nec cum diebus Pentecostes conuenit, qui numeratur à secundo die Azymorum, nec cum verbis ipsis Scripturæ: non enim dicit Mens tertio occisionis agni, sed, Mens tertio egressionis filiorum Israel. Ab egressione igitur dies computandi sunt, ita tamen vt ipse dies, in quo egressi sunt, qui fuit decimus quintus, idest, primus Azymorum, excludatur, & à decimo sexto numerentur, vt rectè ait Caietanus, & vt plures numerant. Testatur hoc numerus dierum Pentecostes, cuius initium est à die decimo sexto: cum enim in recordationem datæ legis Pentecostes sollennitas instituta sit, vt omnes consentiunt, sine dubio eodem die, quo lex data est, celebranda fuit. Ita hætenus numerauimus primum diem mensis tertij quadragesimum quintum ab exitu ex Aegypto esse affirmantes. † Quod autem Hieronymus affirmauit in cap. 3. Hosee, venisse eos quadragesimo quinto die in solitudinẽ Sinai: iure sententiam mutauit in epistola ad Fabiolam cum dixit quadragesimum septimum esse, vidit enim in Die hac, non primam, sed tertiam intelligi debere. Pugnancia igitur loqui videtur Lipomanus, qui prima die mensis tertij in Sinai eos venisse vult, eamque quadragesimam septimam post egressionem de Aegypto facit.

Sed hoc maxime veritati suffragatur, quod siue hæc, siue illam rationem sequatur, id tamẽ constat inter omnes, quinquagesimo die datam esse legem à Deo: & quæ potius ratio sequenda sit ex diebus Pentecostes facile perspicimus. Si quis autem quærat cur vno die sollennitas Pentecostes peragatur, nõ septem, cum multis diebus Moyses fuerit in monte, cum legem attulit ad suos: sciat hanc sollennitatem non agi nisi in memoriam illius diei, quo Dominus descendit in montem Sinai, & legem dedit Moyse, qui dies vnicus fuit, de quo Exo. 19. iamque aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat: & ecce ceperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes densissima operire montem, clamorque buccinæ vehementius perstrepebat, & timuit populus, qui erat in castris. † Cumque eduxisset eos Moyses in occursum Dei de loco ca-

strorum, steterunt ad radices montis. Totus autem mons Sinai fumabat eo quod descendisset Dominus Deus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo, quasi de fornace, eratque omnis mons terribilis. &c. Ita etiam sensit Moses Aegyptius libro. 3. Ductoris duobus, cap. 44. cuius hæc sunt verba: Dicemus igitur quod festum Pentecostes est dies, in qua data fuit lex, & propter honorem ipsius diei numerantur dies à die Paschæ vsque ad ipsum diem, sicut qui expectat visionem amici, quem diligit ex animo, & numerat dies donec videat ipsum. Quod ideo dicit, quia omnibus his diebus Iudæi conueiebant in Synagogas, & post sollennem benedictionem dicebant: Hic est primus dies, aut secundus, aut tertius. &c. Et mox: Illa verò manifestatio grandis, & honorabilis non fuit nisi vna die, & ita memoria eius singulis annis agitur vna die. &c. De hoc die legimus Leuit. 23: Et vocabitis hunc diem celeberrimum, atque sanctissimum: omne opus seruale non facietis in eo. Vtrumque quomodo intelligendum sit diximus cap. 5. numero. 3. & duobus sequentibus. † Non itaque abstinebatur ab omni opere, sed à seruali, ac propterea segetis triticæ spicas metebant, quas offerrent Deo primitias, fiebant enim ex illis duo panes. Et hoc est, quod ait lex Leuit. 23: *Et sic offeretis sacrificium nouum Domino ex omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duabus decimis similitæ fermentatæ, quos coquetis in primitias Domini.* Decimas autem intelligit mensuræ Oephi, quæ erat Hebræis familiarissima, estque decima cori pars, ac tres modios habet, nam corus habet triginta, vt est apud Ezech. capite. 45. Hanc deciman partem Oephi Iosephus Assaronem vocat. Quatuor itaque libras singuli panes pendebant, vt explicauimus libro. 2. de Templo, cap. 10. numero. 4. & 5. Iosephus libro. 3. Antiquitatum, cap. 10: Post Paschale sacrum elapsis septem septimanis, hoc est, quadraginta nouem diebus, quinquagesima, quam à numero Asartha Hebræi vocant, offerunt Deo panem farinæ triticæ duobus assaronibus cum fermento cõfectum. &c. Victimæ

Cur vno die
celebretur
sollennitas
Pentecostes.

Decima.
Oephi.
Corus

Assaro.

10 † Victimæ etiam Deo cædebantur, de quibus in eodem loco legimus: *Offeretisque cum panibus septem agnos immaculatos, anniculos, & vitulum de armento unum, & arietes duos, & erunt in holocaustum cum libamentis suis in odorem suavissimum Domino. Facietis & hircum pro peccato, duosque agnos anniculos hostias pacificorum. Cumque eleuauerit eos sacerdos cum panibus primitiarum coram Domino, cedent in usum eius. &c.* **Sacrificiū.** Sacrifitium nouum nouos panes vocat, non enim solum animalibus, sed panibus etiam sacrificij nomen datur in Scriptura. *Leuit. 2:* Anima cum obtulerit oblationem sacrificij Domino, similia erit eius oblatio. Et postea: Cum autem obtuleris sacrificium coctum in clibano de similia, panes scilicet, absque fermento. &c. Dicit autem: *Ex omnibus habitaculis vestris*, quoniam hæc erat altera sollennitas, qua omnes masculi in templum venire iubebantur, vt videmus *Deut. 16:* Panes fiunt è similia fermentata, quia in cibum sacerdotum offerebantur, non vt in honorem Dei aliqua eorum pars cremaretur, quod fieri non poterat nisi azy mi essent. *Leuitic. 2:* Omnis oblatio, quæ offertur Domino, absque fermento fiet, nec quidquam fermenti, aut mellis adolebitur in sacrificio Domini. Deinde excipit quod nunc fieri iubet. Primitias tantum eorum offeretis, ac munera, super altare verò non imponentur in odorem suauitatis. &c. Libamenta vocat vinum, & oleum, & similia, quæ cum sacrificijs offerebantur.

DE SIGNIFICATIONE
Pentecostes.

CAP. VIII.

Rigenes Homilia. 23. in Numeros: Post hanc sequitur sexta festiuitas, quæ dicitur Nouorum, id est, cum primitiæ de nouis fructibus offeruntur. Vbi enim seminatus fuerit ager, & diligenter excultus, atque ad maturitatem peruenerit seges, tunc

fructuum perfectione festiuitas Domini geritur. Si ergo & tu vis Nouorum diem festum agere cum Domino, vide quomodo semines, aut vbi semines, vt possis tales metere fructus, ex quibus letari facias Deum, & agere diem festum. Quod aliter implere non poteris, nisi audias Apostolum dicentem: Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Si sic semines, & sic metas, verè diem festum ages Nouorum. &c. Pentecoste typus fuit celeberrimæ sollennitatis, qua Spiritus sanctus in discipulos descendit eodem die. Tunc data est lex Hebræis, postea Spiritus sanctus Apostolis datus est, vt de Sion exiret noua lex, & verbum Domini de Ierusalem. † Tunc segetes metere incipiebant, & cum venit Spiritus sanctus, iam tempus erat vt Apostoli, qui prius iussi fuerant leuare oculos suos, & respicere regiones iam albas ad messem, falces mitterent, vt ait Chrysostomus, & frumenta in horreum Dominicum inferrent. Tunc offerebantur duo panes noui, vt primitiæ essent Domino, postea primitiæ oblatae sunt de duobus populis Iudæorum, & gentium. Cædebantur etiam Deo agni, & arietes, & vitulus, & hircus, quia multi martyres pro Christo immolati sunt, partim qui purissimi fuerant, & Christi imitatores, id est, agni anniculi immaculati, partim ex magistris Ecclesiæ, qui sunt arietes, partim ex ijs, qui potentiores fuerant in sæculo, quos vitulus designat, partim qui vsque ad illud tempus in peccatis vixerant, & Dei misericordia ad nouam vitam vocati simul pro eo sanguinem fuderunt, qui rectè significantur in hircu. Sed de animalibus nihil in hoc libro dicemus, in quarto enim, in quo de sacrificijs egimus, ex parte dictu est. Verum referamus hæc etiam ad mores nostros, vt cœpit Origenes. † Primum diem Azymorum esse diximus cum à peccatis conuertimur, secundum, cum spicas laudabilium actionum metere incipimus. Ab hoc die septem hebdomadæ numerandæ sunt, vt quinquagesimo die sollennitas fiat Pentecostes, id est, plenitudinis Spiritus sancti.

Gala. 6.

Ioba. 4.

in cap. 2.
Astor.

Supra. c. 6.
num. 6.

De festis diebus Hebræorum

ai. Ut enim plenè nobis detur Spiritus sanctus, & perfecta eius plenitudine laetemur, non satis est à peccato conuerſi, & laudabiliter agere inciperediti, multumque deſſenda ſunt peccata illa, quæ reliquimus, & aſſiduo dolore, ieiunijs, precibus, verberibus, vigilijs, omni denique carnis maceratione compenſanda ſunt, vt penitentijs deleantur. Quinquagenarius, enim numerus perfectæ poenitentiaæ eſt, vt Hieronymus docet, ac multis confirmat initio ſerè libri. 2. in Iſaiam: quod etiã psalmus quinquageſimus oſtendit, qui præcipuus inter eos eſt, qui pertinent ad poenitentiam: & annus quinquageſimus Jobiſai, quo omnia debita remittebantur. Leuiti. 25. vt in eodem loco Hieronymus ſcripſit. Tunc exuto veteri homine, & per Spiritum Domini pleniùs renoati primitias Deo offerimus non hordeaceas, vt incipientes, ſed triticeas, atque etiã eſimila confeſtas. † Duos panes primitiarum Radulphus libro. 16. in Leuiti. cap. 4. amorem Dei, & proximi interpretatur. Tunc enim perfecte amamus, & in ſatribus Deum videmus, ſolum quærimus, ſoli placere ſtudeamus non quærentes iam quæ noſtra ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti. Atque hunc amorem, quo intus exardeſcimus, primitias merito vocamus, non multò enim poſt integra oblatio inferitur in domum Domini, id eſt, pleniffimus, & cumulatiffimus pulcherrimarum fruſtus actionum, quibus Deus colitur, quibus fraternitas mirifice iuuatur. Fermentum habent, quia fratrum corda fermentant huiusmodi actiones, & ad virtutem egregie ſtimulant, ac ſapore ſuo implent: ſimile enim eſt regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abſcondit in farinae ſatis tribus, donec fermentatum eſt totum. Nec ſine cauſa hi panes, cum quidem Domino offerantur, in uſum ſacerdotum cedunt, quoniam quidquid boni ſiue erga Deum, ſiue erga homines propter Deum facimus, Deo offerimus, ſed utilitas tamen tota noſtra eſt.

Quinquagenarius.

4

Matth. 13.

DE DIE FESTO TUBARUM.

CAP. IX.

MENSIS ſeptimus in honore erat apud Hebræos, & magna ex parte facer, quatuor enim ſollennitates habebat, Tubarum, Expiationis, Tabernaculorũ, Cætus, ſiue Collectæ, de quibus ſi giſtatim agemus. Vt igitur dies ſeptimus ſanctus erat, ſic & mensis ſeptimus, & annus ſeptimus erant alia ratione venerabiles. Origenes Homilia. 23. in Numeros: Sicut enim inter dies ſeptimus quiſque obſeruatur Sabbathum, & eſt feſtiuitas: ita & inter mēſes ſeptimus quiſque mensis Sabbathum eſt menſium. Agitur ergo in eo feſtiuitas, quæ dicitur Sabbata Sabbathorum. &c. Dies primus ſeptimi mensis, & Neomenia honorem habebat, & ſollennitatis Tubarum. Et quoniam de Neomenia diximus cap. 2. nunc quod ad ſollennitatem Tubarum pertinet, exequemur. Hanc & Hebræi, & noſtri conſentiunt ſerè in memoriam illius beneficii inſtitutam eſſe, quo Deus Iſaac liberauit ne à patre immolaretur, & arietem pro eo ſubſtituit ſacrificio, vt Genef. 22. Scriptum eſt. Et quia arietem inuenit Abraham inter vepres hærentem cornibus, tubis corneis clangebant, ac propterea hodie à Iudæis feſtum Cornu appellatur. Quo autem die, ac menſe Iſaac ſacrificio fuerit ereptus, non conſtat: Hebræi traditione à maioribus accepta in Neomenia ſeptimi mēſis id contigiſſe cõfirmat. † De hac ſollennitate legimus Leuitic. 22: *Menſe ſeptimo prima die mensis erit vobis Sabbathum memoriale clangentibus tubis, & vocabitur Sanctum. Omne opus ſeruile non facietis in eo, & offeretis holocauſtum Domino. Sabbathum ſollennitatem intelligit, ſiue requiem, vt verterunt. lxx. Vbi autem habemus: Memoriale clangentibus tubis, in Hebræo eſt, Memoriale clangoris, lxx: *μνημόσμων, & αλπύγων*, id eſt, Memoriale tubarum.*

Num. 29:

Vers. 24.

Num. 29: Quia dies clangoris est, & tubarum, ubi Hieronymus, quod vertit prius, Clangentibus tubis, vertit Clangoris, & tubarum: in Hebræo utroque in loco est תרועה, id est, Clangoris. Memoriale autem dicitur id, quod aliquid in memoriam reuocat, & Numero. 10. legimus: Si quando habebitis epulum, & dies festos, & Calendas, canetis tubis super holocaustis, & pacificis victimis, ut sint vobis in recordationem Dei vestri, id est, ut Deus recordeatur vestri, & beneficiat vobis quasi filijs rite eius præcepta seruantibus. Est enim in Hebræo: Et erunt vobis in memoriale coram Deo vestro: quod paulò ante verterat: Et erit recordatio vestri coram Domino Deo vestro. † Quoniam igitur clangor tubarum communis erat Neomenijs cum reliquis diebus festis: Memoriale tubarum festum diem Tubarum intelligemus, ut perinde sit ac si diceret: Prima die mensis erit vobis sollennitas, siue requies, sollennitas, inquam, Tubarum: Et sicut in alijs diebus erat eorum recordatio coram Domino clangentibus tubis, iuxta quod sollennitas illa significabat: ita prima die mensis septimi, cum canebant tuba tornea liberationem Isaac referentes, Deus eorum recordabatur, ut sicut eripuerat à morte Isaac, eos etiam à mortis periculis liberaret. Cetera iam supra exposita sunt capite. 5. numero. 3. & sequentibus. Sacrificia autem quæ offerenda erant, legimus Numeror. 29. quæ duplicia fuerunt, altera quæ propria erant sollennitatis Tubarum, altera quæ illi cum ceteris Neomenijs erant communia, ut ex verbis eiusdem capituli intelligitur.

DE SIGNIFICATIONE
sollennitatis Tubarum.

C A P. X.

Rigenes Homilia. 23. in Numeros: Quis est qui festiuitatem gerat memoriam Tubarum, nisi qui potest Scripturas propheticas, & Euangelicas, atque Apostolicas, quæ veluti

cœlestis quædam personant tuba, mandare memoriam, & intra thesaurum cordis sui recondere? Qui ergò hæc facit, & in lege Dei meditatur die ac nocte, iste festiuitatem gerit memoriam Tubarum. Sed & si quis potest in gratias illas Sancti Spiritus promoueri, quibus inspirati sunt prophetae, & psallens dicere: Canite initio mensis tuba in die insigni sollennitatis eius, & qui scit in Psalmis iubilare ei, dignè agit sollennitatem Tubarum. & c. Radulphus quidem in præfatione libri. 17. in Leuiti. septimo mense tempus gratiæ, & fidei gentium intelligi confirmat, in quo dicit, iuxta Apocalypsin, septem spiritus Dei missos esse in omnem terram: templum etiam Salomonis septem annis, & septem mensibus constructum esse, quoniam à Christi aduentu vsque ad reditum per septiformem spiritus gratiam construitur Ecclesia, donec in fine temporum consummetur: Septem mensibus fuisse arcam Dei in regione Philistinorum.

Psal. 80.

Apoc. 5.

3. Reg. 6.

1. Reg. 6.

† Hinc capite primo colligit sollennitatem Tubarum figuram esse lætitiæ, quæ futura erat in conuersione gentium. Sollennitatis ergò, inquit, nostræ principium, quasi prima dies septimi mensis, temporibus (ut diximus) Apostolorum fuit, quando prima gentium facta est vocatio clangentibus tubis, mundum scilicet perlustrate tonitruo Diuinæ prædicationis. Deinde paulò post de eadem exponit verba *Psal. 80:* Sumite psalmum, & date tympanum, psalterium iucundum cum cithara. Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die sollennitatis vestræ, & addit: Quod autem dicitur: Sumite psalmum & date tympanum: illud respicit, quod ex lege paulò ante commemorauimus, in die clangoris, & tubarum ab omni opere seruili esse cessandum: quoniam qui recipiunt tubam Euangelicæ prædicationis, quæ psalterij instar de supernis sonat, reddere debent tympanum, quod ex corio sicco conficitur, ut scilicet ab illicitis voluptatibus corporis nostri corium sicceatur. & c. † Ilychius, *Omne opus seruile non facietis in eo, & offeretis holocaustum Domino.* Non est enim iam tempus opera seruilia agere, qui

Rom. 6. sufficit præteritum tempus ad voluntatem gentium, in quo gesta sunt opera seruilis: & debemus, quemadmodum exhibuimus membra nostra arma iniquitatis ad iniquitatem, ita exhibere membra nostra arma iustitiæ in sanctificationem: hoc est enim verum holocaustum. &c.

DE DIE EXPIATIONIS.

CAP. XI.

DE hac legimus Leuiti. 23: Decimo die mensis huius septimi dies Expiationum erit celeberrimus, & vocabitur sanctus. Affligetisque animas vestras in eo, & offeretis holocaustum Domino. Omne opus non facietis in tempore diei huius, &c. Sanctus Thomas ait: Festum Expiationis erat in memoriam illius beneficii, quo Deus propitiatus est peccato populi de adoratione vituli, ad preces Moyse. &c. Idem sensit Lyranus in eadem verba, qui etiam hoc addidit: Et ideo celebrabatur decima die mensis septimi, quia tunc descendit Moyses de monte portans secundas tabulas in signum propitiationis Diuinæ. &c. Quod affirmat Lyranus, eodem die Moysen rediisse cum tabulis secundis in signum propitiationis Diuinæ, traditione Hebræorum teneri potius arbitror, quam Scripturæ autoritate, quæ quam & Scriptura non parum illi fauet. Nam lex data est sexto die tertij mensis, vt cap. 6. ostendimus. Deinde Moyses fuit in monte sex & quadraginta diebus Exod. 24. † Et cum iterum accepit tabulas, fuit etiam. 40. diebus. Inter hæc aliquot dies interfluxerunt, vt intelligitur ex. 32. & 33. cap. eiusdem libri. Quare cum dies decimus septimi mensis sit dies Expiationis, & numerus dierum non repugnet, satis probabile est eo die Moysen descendisse cum secundis tabulis. Sollennitas ipsa vocatur **יום כיפור**, id est, Expiationum, siue Propitiationum, Verbum enim **כפר** significat propitiare, siue placare, remouere iniquitatem, siue expiare peccatum: cum enim propitiatur, & placatur Deus, dicitur peccatum deleri, remoueri, auferri. Vt Psal. 50: Dele

iniquitatem meam. Exod. 34: Qui auferas iniquitatem, & scelera, Et postea: Et auferas iniquitates nostras, atque peccata, nosque possideas. Siue ergo dicamus, Dies Expiationis, siue Dies Propitiationis, idem dicimus: quare Hieronymus nunc hoc, nunc illo modo vertit, sicut paulò post ait: Omne opus non facietis in tempore diei huius, quia dies Propitiationis est, vt propitietur vobis Dominus Deus vester. † Rursus siue Expiationem dicamus, siue Expiationes, nihil refert, & vtroque modo vertit noster interpret. In Hebræo pluralis numeri est, apud. lxx. singularis, Dies **ימים**, id est, Propitiationis, siue Expiationis: nam **ימים** similiter significat propitiare, & expiare peccata. Nomen sumptum est ab expiatione peccati, cum vitulum adorauit Exo. 32. & ab expiatione, quæ hoc die fiebat peccatorum populi per ieiunium, & sacrificia. Erat enim hic dies peculiariter dicatus expiandis peccatis per penitentiam, quam ieiunio, & sacrificijs oblati profitebantur, & in quo Dei misericordia largius se effundebat præparans homines ad remissionem peccatorum, vt apud nos tempus Quadragesimæ. Propterea dictum est: *Affligetisque animas vestras in eo*, ieiunabant enim eo die vsque ad vesperam, vt ait Iosephus lib. 3. Antiq. c. 10. & hæc erat afflictio. Iudæi addunt, atque ita obseruare dicuntur, eodem die à potu etiam fuisse abstinentum, ab vxoribus, à balneis, calceos prætereà abijciendos. Intelligendum est autem à vespera diei noni, & ideo ait: Et affligetis animas vestras die nono mensis. A vespera vsque ad vesperam celebrabitis Sabbata vestra, vt supra iam exposuimus cap. 1. numero. 18. † De sacrificijs offerendis scriptum est Numer. 29: Offeretisque holocaustum Domino in odorem suauissimum, vitulum de armento vnum, arietem vnum, &c. Quid sit autem esse celeberrimum, & vocari sanctum plenius exposuimus cap. 5. nu. 3. & sequentibus, diximusque peculiare esse Sabbato, & diei Expiationis, vt nihil operis in eis fiat, ne ad cibos quidem parandos, reliquis enim diebus festis parari posse que ad victum pertinerent, atque in hoc loco, & Numero. 29. cum dicitur: Omne opus

Vers. 27.

S. Tho. 1. 2. q. 102. ar. 4 ad 10.

Expiatio.

opus seruire non facietis, redundare Seruire. Expiatio autem hæc fiebat per pontificem, nec tantum populus expiatur, sed etiam templum, & sacerdotes. Leuit. 16: Expiabit autem sacerdos, qui vnctus fuerit, & cuius manus iniunctæ sunt, vt sacerdotio fungatur pro patre suo: indueturque stola linea, & vestibus sanctis, & expiabit sanctuariũ, & tabernaculum testimonij, atque altare, sacerdotes quoque, & vniuersum populum, &c. Atque ita hoc tantum die pontifex introibat in Sanctum sanctorum, vt est in eodem capite.

DE SIGNIFICATIONE
diei Expiationis.

CAP. XII.

Rigenes Homilia. 27. in Numeros: Est adhuc & alia festiuitas, cum affligunt animas suas, & humiliant se Deo festa celebrantes. **O**mnia festiuitas, dies festus vocatur afflictio animæ. Vide ergo, si vis diem festum agere, si vis vt lætetur Deus super te, afflige animam tuam, & humilia eã. Non ei permittas explere desideria sua, nec concedas ei lasciujs euagari, sed, in quantum fieri potest, afflige, & humilia eam. Denique Paschæ festiuitas, & Azymorum panem afflictionis habere dicitur, nec potest quis agere diẽ festum, nisi afflictionis panem manducauerit, & manducauerit Pascha cum amaritudine. Hoc ergo deposcit & Propitiationis dies. Cum enim afflictã fuerit anima, & humiliata in cõspectu Domini, tunc ei repropitiatur Deus, & tunc ad eam venit ille, quẽ proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine suo, Christus Iesus Dominus, & redemptor eius. &c. † Verum si meminerimus, quod cap. 10. dictum est, septimo mense significari tempus legis Euangelicæ, & conuersionis gentium, ac sollemnitate tubarum figuram esse lætitiæ, quæ futura erat in eadem conuersione: rectè, nisi fallor, dicemus sollemnitate Expiationis, quæ illi proxima fuit, significasse pœnitentiam, & contempnionẽ voluptatum, ac sui ipsorum, quæ initio

fuit in ijs, qui conuersi sunt, & nunc debet esse in omnibus, qui perfecti ad Deum conuertuntur. Prædicato enim Euangelio continuò ieiunia, vigiliæ, atque omnes animæ afflictiones voluptatibus haberi cœperunt. Huius prædicationis initium fuit: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum: & in ea primùm auditum est: Si quis vult post me venire, abneget se metipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Et: Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs, & concupiscẽtijs. † Decimo die celebratur sollemnitas Expiationum, quia qui decem præcepta implere cupit, vt semper impleat, & perfectus eadat, semper carnis affligendæ, & spiritui subiiciendæ rationem habere debet, ac dare operam, vt eam quam purissimam conseruet, & perpetuum cum peccatis bellum gerat, atq; ita semper creatori suo holocaustum suauissimi offerat odoris. Et quidem in omnibus festis diebus illud statim audimus: Omne opus seruire non facietis in eo, quia & qui incipiunt, & qui proficiunt, & qui perfecti sunt, dum in carne peccati viuunt, & inter Diaboli laqueos versantur, nunquam securi esse debent, nec ita de libertate lætari, vt ad seruitutem se reduci non posse existiment. Sed in die Expiationis etiam ab opere parandorum ciborum abstinendum est, vt melius ac purius Deo vacetur: quia qui se in septimo mense, id est, in tempore gratiæ, esse meminerunt, ac ferio perfectiõnem assequi student, corporis etiam sollicitudinem abijciunt paucis, vili bus que contenti, ac Deum sibi ex animo seruientibus non defuturum confidentes, iuxta quod à Seruatore dictum est: Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primùm regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijciuntur vobis.

Matth. 3.
& 4.

Matth. 16.
Galat. 5.

Matth. 6.

N 5 D E

Rom. 3.

2

DE SOLLENNITATE
Tabernaculorū, siue Scenopægiæ.

C A P. XIII.

Quinto decimo die mensis huius
septimi erunt feria Taberna-
culorum septem diebus Domi-
no. Dies primus vocabitur ce-
leberrimus, atque sanctissi-

mus. Omne opus seruale non facietis in eo, &
septem diebus offeretis holocausta Domino.

Vers. 34.

Leuit. 23: Hæc erat magna sollennitas
Iudæis, & tertia, in qua omnes masculi
ni sexus venire iubebantur in Ierusalē,
vt videmus Deut. 16. Hebraicè dicitur,

תּוֹבֵחַ אֶת־יְהוָה, id est, festum Tabernacu-
lorum. Græcè εορτή σκηνῶν, quod idem

Scenopægia

est. Dicitur, & σκηνοπηγία à figendis sci-
licet tabernaculis. Corruptè ergo in
multis libris scribitur Scenophegia pro
Scenopægia. Quodque Abulensis in
eadem verba ait: Vocatur autem istud
festum alio nomine Scenophegia, id
est, comestio in publico, à cenon, quod
est commune, & phagia, quod est co-
medere: miserabili illius sæculi barba-
riæ tribuamus. Simile est quod ait Ra-
dulphus libro. 17. in Leui. cap. 3. Phago
comestionem sonare, & inde dici Sce-
nophegiam. Cur ita dicatur, & in cu-
ius beneficij memoriã celebretur ipse
legislator paulò post aperuit. *Mense se-
ptimo festa celebrabitur, & habitabit in um-
braculis septem diebus. Omnis qui de genere
est Israel, manebit in tabernaculis, vt discat
posteri vestri quod in tabernaculis habitare
fecerim filios Israel cum educaerem eos de ter-
ra Egypti. &c.*

† Septem ergò diebus
celebratur, quia multis diebus factum
est, quod in ea memoratur, vt supra di-
ximus cap. 5. nume. 9. Primus dies san-
ctus dicitur, in quo ab omni opere ser-
uili feriandum erat: nec tamen septi-
mo idem honor habetur, vt in diebus
Azymorum, quoniam dies proximus,
qui erat Cætus, atq; Collectæ, sanctus
futurus erat, & prouideri oportebat ne
quo ad eius fieri posset, diem, in quo ab
opere seruili quiescebatur, alter similis
dies subsequeretur, quod vniuerso po-
pulo, ac pauperibus præsertim, graue,
atque incommodum futurum videba-

tur. Atq; in Azymis quidem septimus
dies idem erat Azymorum, & Cætus,
atque Collectæ, quod in diebus Taber-
naculorum fieri non potuit, quoniam
tantæ sollennitati septem dies dari opor-
tebat, vt sollennitati Azymorum, &
dies Cætus nõ potuit in Tabernaculis
agi, vt cap. 15. dicemus, sed extra illa.

3 † De materia tabernaculorum, &
de loco, in quo fiebant, hæc scribit Abu-
lensis quæstione. 24. in ca. 23. Leuitici,
tabernacula facta fuisse extra domos,
vel in aliquo loco non operto, & ex ra-
mis arborum facta dicit, quoniam qua-
draginta annos in deserto Hebræi non
habitauerunt in domibus, sed in um-
braculis sub arboribus. Rem tamen ex
Nehemiæ cap. 8. discimus: Egressus est,
inquit, populus, & attulerunt, fecerunt
que sibi tabernacula, vnusquisq; in do-
mato suo, & in atrijs suis, & in atrijs do-
mus Dei, & in platea portæ Aquarum,
& in platea portæ Ephraim. Itaque in
domatibus, id est, in testis domorum,
& in reliquis locis spatiosis sub diuo po-
sitis intra urbem construebant taberna-
cula. Sed tunc quia pauci erant, & ho-
stes propinqui, meritò se intra urbem
continebant. Sed postea multa etiã ta-
bernacula extra urbem posita fuisse pro-
babile est. Cum enim ex omnibus lo-
cis terræ promissionis in Ierusalem eõ-
uenirent, & singulæ familiæ singula ta-
bernacula construerent, vt ait Iose-
phus. 3. Antiq. cap. 10. nequaquam tot
in vrbe construi poterant. Estque vero
simile ita fuisse disposita tabernacula,
vt quasi vrbs quædam fieret, & singulæ
familiæ seorsum manerent, ita enim fa-
ciebant cum per desertum quiescebãt,
cuius rei memoriã tunc colebant.
Materiam autem tabernaculis con-
struendis non eam fuisse opinor tantũ,
quam Abulensis vult, neque enim sem-
per in deserto ex ramis arborum ea fa-
cere poterant, cum necesse esset inter-
dum diuertere ad loca, quæ arboribus
carerent, & tantæ multitudini nullæ sil-
uæ sufficerent. Denique si singulis an-
nis in Ierusalem ex arboribus fierent,
breui montes, & siluæ desolarentur.

4 † Talia igitur erant tabernacula, qualia
erant in vsu apud veteres, & qualia po-
pulus habuit iter faciens per desertum,
è lignis videlicet, & linteis, pellibusque
con-

Materia
& locus ta-
bernacula-
rum.

confecta, ut æstum, & pluuiam arce-
rent. Ligna, vel sudes, primum fige-
bantur, deinde lintea tendebantur,
quæ domicilium constituerent, & pel-
libus extrinsecus tegebantur. Ita taber-
naculum factum est Exod. 26. quod ad
communium tabernaculorum similitu-
dinem compositum videtur. Indicant
hoc etiam multi Scripturæ loci, in qui-
bus legitur moueri tabernacula, aut
rehdi, aut figi, unde etiam Scenopægiæ
nomen deductum esse diximus. Vt Ge-
nes. 12: Et inde transgrediens ad mon-
tem, qui erat contra Orientem Bethel,
tetendit ibi tabernaculum suum. Et
cap. 13: Reuersusque est per iter, quo
venerat à Meridie in Bethel, vsque ad
locum, vbi prius fixerat tabernaculum.
Et postea: Mouens igitur tabernacu-
lum suum, &c. Et cap. 31: Iamque Ia-
cob extenderat in monte tabernacu-
lum: cumque ille consecutus fuisset eum
cum fratribus suis, in eodem monte
5 Galaad fixit tentorium. † Hinc Cant. 1.
Nigra sum, sed formosa filia Ierusalém,
sicut tabernacula cedar, sicut pelles Sa-
lomonis, quæ scilicet cum tabernacu-
lum extrinsecus tegerent, Sole, & plu-
uijs desigrabantur. Et Hab. 3: Pro ini-
quitate vidi tentoria Aethiopiæ, tur-
bantur pelles terræ Madian, à parte
totum intelligens pelles vocauit ten-
toria. Immò & Iosephus loco modò
indicato de festo Tabernaculorum
agēs ait: σκηνας πήγυσθαι, κέλνει κατά οἰκίας
ἐκαστον, id est, Tabernacula figere iu-
bet vnumquemque secundum fami-
liam, id est, magna, vel parua pro nume-
ro domesticorum. Quod de taberna-
culis dixi ostendit Isaias cap. 54. his ver-
bis: Dilata locum tentorii tui, & pelles
tabernaculorum tuorum extende, ne
parcās: lofigos fac funiculos tuos, &
clauos tuos consolida. Et cap. 33: Ta-
bernaculum, quod nequaquam trans-
ferri poterit, nec auferentur clauis eius
in sempiternum, & omnes funiculi eius
non rumpentur. &c. In lignis enim,
quæ vicem columnarum habebant,
erant annuli, quibus innectebantur fu-
nes, qui clauis magnis humi confixi li-
gna firmabant, & contra ventorum vim
tabernacula muniebant. Huiusmodi
tabernaculorum artifex erat Paulus, si-
cut legitur Acto. 18: Erant autem sce-

nofactoriæ artis. Nec verò ex frondibus
quoque arborum facta fuisse tabernacu-
la multa negauerim, præsertim quæ pau-
perum erant, qui pretiosioribus illis taber-
naculis carerent. De holocaustis, & vi-
ctimis, quæ singulis diebus credebantur,
lege cap. 29. Numerorum.

6 † Hoc præterea, lex iubet. *Sumetis-
que vobis die primo fructus arboris pulcher-
rimæ, spathulasque palmarum, & ramos li-
gni densarum frondium, & salices de tor-
rente, & letabimini coram Domino Deo ve-
stro.* Quod Iosephus libro. 3. Antiquit.
cap. 10. ita interpretatur: Et simul pro
gratiarum actione sacrificare, manibus
interim gestantes ramos myrti, salicis,
& palmæ, ex quibus mala Persica de-
pendeant. &c. Sed Græca non satis cò-
modè versa sunt, quæ sic habent: φέρον-
τας ἐν ταῖς χερσὶ ἐρεσιώτην μυρσίνης, ἡϊτέας
θῦο κρᾶθῆ φοινίκῃ & πεποιμένῃ τῆ μύλα
τῆ τῆσπερσέας πρὸσον. Quæ ita red-
denda sunt: Ferentes manibus ra-
mum myrti, & salicis cum rami pal-
mæ laborato: adest & malum, quod
Persæ est, id est, ferunt etiam ramos
arboris Persæ. Est autè Persæ arbor,
quam malum Persicum, siue citrum
quidam vocant, (certè ita Iosephus ac-
cepit) mala enim citria vocantur mala
Medica, siue mala Persica, vt auctor est
Dioscorides libro. 1. cap. 131. Et quam-
uis arbor μύλα frequentius dicitur, fru-
ctus autem μάλον tamen, & arbor ipsa
7 μάλον vocatur. † Quatuor ergo arbo-
rum ramos ferre manibus iubeantur
iuxta Iosephum, myrti, salicis, palmæ,
citri. Idem sensit Moses Aegyptius li-
bro. 3. Duætoris dubiorum, cap. 44. Ex
quibus perspicimus arborem pulcher-
tissimam intelligi citrum, cui Hebræi suf-
fragantur. Sed & Chaldæi interpre-
s hic vertit: Fructum arboris citri. Quod
ergo Hieronymus scripsit in illud Za-
châr. 14: Et oēs qui reliqui fuerint. &c.
arborem pulcherrimam in Leuitico à
Iudæis cedrum intelligi, ne quaquam
cedrum eam intelligit excellam arbo-
rem, & præstantem, quæ plerumque
hoc nomine significari solet, sed eam,
quam Latini citrum vocant, quod ex
Dioscoride intelligitur lib. 1. ca. 131. vbi
de malis loquens: Ea autè, inquit, quæ
Medica dicuntur, aut Persica, aut Ce-
dromela, Latine autem citria, omnibus

Arbor pul-
cherrima.

nota.

Arbor den-
sarū frōdiū

nota. &c. Cedromela dicuntur quasi mala cedri. † Arbor densarum frōndium myrtus intelligitur, vt etiam interpres Chaldæi vertit. Ixx. translulerunt, Arboris densæ: & Zachar. i. vbi habemus: Et ipse stabat inter myrteta, verterunt, Inter dōs montes vmbrosos, id est, habentes vmbrosas arbores, ac densarum frōndium. Sicut ergo in tabernaculis habitare iubebantur, vt in firmis, & quietis sedibus collocati recordarentur se multis annis habitasse in tabernaculis, quod ipsi intellexerunt: scribit enim Moses Aegyptius in eodem loco: Similiter in exundo de domibus, & morando in vmbra- culis, sicut faciunt eremita, vt recordemur quod ita fuimus in diebus antiquis, & mutauit nos de desertis illis, vt habitaremus in domibus picturatis, & in palatijs delectabilibus, & in erasitate terrarum. &c. ita ferre iubentur manibus ramos arborum, quas nominauimus, vt recordarentur se de sterili solitudine in terram feracem, & riuus (id enim indicant salices de torrente) ac optimis arboribus abundantem translatos fuisse. † Propterea arbores pulchræ, & optimæ assumuntur, vt palma, & citrus, & myrtus, & iuxta riuos nascentes, vt salices. In his etiam citrus, & myrtus odoris boni sunt, salices verò, & palmæ pulchræ, & humidæ, diuque virorem seruantes, non enim primo tantum die, sed sex etiam reliquis sumebantur, quod Moses indicauit Leuit. 23. cum dixit: *Sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrime, spathulasque palmarum, & ramos ligni densarum frōndium, & salices de torrente, & letabimini coram Domino Deo vestro, celebrabitisque sollemnitatem eius septem diebus per annum.* Et quidem iam dixerat septem diebus peragi debere ferias Tabernaculorum: sed cum ramos arborum primo die sumi præciperet, ne quis putaret eo tantum die sumendos esse, merito addidit: *Celebrabitisque sollemnitate eius septem diebus.* Ita intellexit Moses Aegyptius, vt continuo videbimus, & idem à Iosepho tradi testatur Petrus Comestor in Historia Numerorum, cap. 47. Falsum ergo est, quod asseruit Abulensis questio. 28. in c. 23. Leuitici, primo tantum die ramos su-

10 mi. † Quod dixi de ramis arborum, & de eorum causis Moses Aegyptius eodem lib. 3. Ductoris dubiorum, capit. 44. docet his verbis. Quod autem mihi videtur in illis quatuor generibus rerum, est, quia latati sunt cum exirent de deserto, in quo nihil seminabatur, nec inueniebatur ibi ficus, vitis, nec mala granata, nec aqua ad bibendum: & intrauerunt in terram delectabilem, in qua erant ritui, & arbores multæ. Vt igitur haberentur ista in memoria, præcepit accipi de bonis fructibus. Et ista sunt quatuor genera, de quibus præcessit sermo, in quibus mihi conueniunt, quia inueniuntur in multis locis in terra promissionis in tempore illo, & qui libet potest illas habere. Secundum est, quia sunt pulchra, & humida, & quædam ipsorum sunt boni odoris, scilicet pomum citrium, & myrtus. Tertium est, sicut in palma, & salice, quia tenet eorum humiditas in bono statu totis septem diebus, quod non inuenitur in alijs generibus huiusmodi rerum. &c. Eum secutus est S. Thomas. 1. 2. questione. 102. art. 4. ad decimum. Cum autem legimus fructus arborum, fructus cum ramis, in quibus sunt, intelligamur, vt ex verbis Scripturæ, & Iosephi, & 11 Mosi Aegyptij perspicitur. † Quare malè, vt diximus, vertit nouus Iosephi interpres: Gestantes manibus ramos myrti, salicis, & palmæ, ex quibus mala Persica dependeant, cum mala hæc Persica non ex alienis, sed ex suis ramis pendere deberent. Quod verò ait: *Et letabimini coram Domino Deo vestro,* ita exponit Abulensis: Saltabitur habentes istos ramos in manibus coram Domino Deo vestro. Dicunt enim aliqui quod quando Iudæi habebant istos ramos in manu, habebant cum eis colligatos fructus, & sic saltabant eleuantes, & deprimentes illos fructus ad omnem differentiam positionis, quod significabatur esse ad laudem Dei, qui erat Dominus omnium positionum mundi. &c. Et postea: Dicebatur hoc fieri coram Domino, quia ista letitia, & saltatio fiebat in Sanctuario, vbi dicebatur esse Deus. &c. Ex hoc cernitur non semper eos mansisse in tabernaculis illis septem diebus, sed ita vt quis domi suæ habitare dicitur,

in qua comedit, & dormit, & manet cum opus est, aut etiam exit.

DE SIGNIFICATIONE
Tabernaculorum, siue Sceno-
pegia.

CAP. XIII.

Rigènes Homilia. 23. in Numeros: Iam verò vltimus dies festus Dei quis sit, quo Deus latatur in homine, videamus. Scenopegia, inquit. Latatur ergò super te, cum te viderit in hoc mundo in tabernaculis habitantem, cum te viderit non habere fixum, & fundatum animum, ac positum super terras, nec desiderantem que terrena sunt, nec umbram vitæ huius quasi possessionem propriam, & perpetuam deputantem, sed velut in transitu positum, & ad veram illam patriam paradisi festinantem, ac dicentem: Incola ego sum, & peregrinus, sicut omnes patres mei. In tabernaculis enim habitauerunt & patres: & Abraham in casulis, id est, in tabernaculis, habitauit cum Isaac, & Iacob coheredibus repromissionis eiusdem. Cum ergò incola fueris, & peregrinus in terris, & non est mens tua fixa, & radicata in desiderijs terrenorum, sed paratus es vt citò transeas, & paratus es extendere te semper ad anteriora vsque quo peruenias in terram fluentem lac, & mel, & hereditatem capias futurorum: si te, inquam, positum in his videat Deus, latatur in te, & diem festum agit super te. &c. † Diximus cap. 12. secundam septimi mensis sollennitatem, id est, diem Expiationis, significasse pœnitentiam, & contempionem voluptatum, ac sui ipsorum, quæ initio fuit in ijs, qui conuersi sunt, & nunc esse debet in omnibus qui perfecte cõuertuntur. Scenopegia igitur, quæ illam subsequitur, indicat eos, qui pœnitentia se exercent, & voluptates, seque ipsos contemnunt per desertum vitæ huius festinare debere in veram terram promissionis, & in tentorijs habitare, hoc est, tatum ex rebus huius mundi sumere, quantum ad iter faciendum necessarium sit. Quare de

gentibus ad Euangelium conuertendis in hunc modum vaticinatus est Zacharias: Et omnes qui reliqui fuerint de vniuersis gentibus, quæ venerunt contra Ierusalem, ascendet ab anno in annum vt adorent regem Dominum exercituum, & celebrent festiuitatem Tabernaculorum. Et postea: Sed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes quæ non ascenderint ad celebrandam festiuitatem Tabernaculorum. † Decimo quinto die celebratur Scenopegia, quò iam Luna decrefcere incipit, quia nisi res sæculi fluxas, & caducas esse verè intelligamus, amabimus eas, & in eis manere cupiemus, nec desiderio festinabimus ad cœlestes. Cui igitur Luna decrefcit, id est, qui bona sæculi, quæ mutantur, & transeunt, atque in Luna indicantur, talia esse cognoscit qualia sunt, ille Scenopegiam continuo celebrat, & festinat ad æterna. Septem diebus agitur, quia totam vitam nostram Deo dicare, & semper futura quærere debemus. Iſychius: Quando congregauerimus omnes fructus terræ ab operibus videlicet terrenis cessantes, festa celebremus septem dies, id est, totam nostram demus vitam in Diuina festiuitate celebranda. &c. *Dies primus vocabitur celeberrimus, atque sanctissimus*, quia nihil iucundius, aut letius nobis contingere potest eo die, quo iam plenè ad cœlestia aspiramus, nihil hoc desiderio sanctius. *Omne opus seruale non facietis in eo*, quia tunc maximè ab omni seruitute recedimus, cū nihil est in terra quod nos capiat, aut festinare prohibeat ad superna. † Illis septem diebus offeruntur holocausta Domino, quia dum ita viuimus, totos Deo nos tradimus, & eius desiderio magis magisque in dies inardescimus. Fructus arboris pulcherrimæ, id est, citri, quæ colore aurum referunt, tunc verè sumimus, quia nō quærimus quæ nostra sunt, sed quæ Iesu Christi, & fructibus caritatis, quæ omnium virtutū pulcherrima est, abundamus toti Dei gloriæ, & fratrum vtilitati traditi. Spathulæ palmarum victoriam indicant, sicut de sanctis victoribus scriptum est: Et palmæ in manibus eorum. Tunc enim gloriose vincimus & de hostibus triumphamus, cum nihil illi habent in terra vnde nos teneant,

Zach. 14.

Psal. 29.

Hebr. 11.

Apoc. 7.

& in humum deiciant, quia conuersatio nostra in cœlis est. Ramos salicis summi diximus, quia diu virorem retinet, nec illis septem diebus arefcit, & firmitatem animi non marcescentem, sed semper in felici illo virtutum statu perseverantem significat. † Quæ de torrente sumitur, quia nisi crebro in lege Domini meditemur, & meditationi prias, & assiduas preces adiungamus, marcescet in nobis, & deficiet ille animi vigor. Ita de viro bono cecinit Propheta: Sed in lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die, ac nocte. Et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium eius non defluet, & omnia quæcumque faciet, prosperabuntur. Ramus ligni densarum frondium, quod pulchrum est, & humidum, atque ideo sumitur in Scenopogia, ut capite proximo diximus, densitatem virtutum nobis ostendit semper in suo virore permanentium. Ut enim ex animo in cœlestem patriam festinemus, & terrena contemnamus, non satis est cupere, & quiescere, atque otari, sed omnes virtutes crebro adhibendæ, & ita exercendæ sunt ut nulla earum in nobis arefcant, sed pulchritudinem suam teneant. Huiusmodi ramis celebranda est Scenopogia totis septem diebus, id est, toto vitæ tempore, quos qui leuauerit, verè coram Domino lætabitur, & hilarem in eodem vitam ager.

DE DIE FESTO COETVS, atque Collectæ.

C A P. XV.

HIC dies vigesimus secundus erat septimi mensis, octauus autem post septem dies Tabernaculorum. Hebraicè תָּבֵרָא dicitur, id est, Coetus, siue Congregatio, ut Iere. 9: Quia omnes adulteri sunt, coetus præuaricatorum. De quo legimus Leuit. 23: *Dies quoque octauus erit celeberrimus, atque sanctissimus, & offeretis holocaustum Domino, est enim Coetus, atque Collectæ. Omne opus seruile non facietis in eo.* Pro: Est enim Coetus, atque

Collectæ. lxx. verterunt: *עֲשׂוּ יוֹרְעִין*, id est, Exodium est, de quo postea plura dicemus. Duplex fuit dies Coetus apud Iudæos, alter idem, qui septimus erat Azymorum, alter is, de quo nunc agere cœpimus, quem ita nobis explicat S. Thomas. 1. 2. quæstione. 102. artic. 4. ad decimum. Octauo, inquit, die celebrabatur aliud festum, scilicet, Coetus, atque Collectæ, in quo colligebantur à populo ea, quæ erant necessaria ad expensas cultus Diuini: & significabatur adunatio populi, & pax præstita in terra promissionis. & c. Petrus Comestor in Historia libri Numerorum, cap. 47. affirmat octauo diem festum fuisse, quia conueniebant ad faciendam collectam, fortè in usus pauperum, vel in alios usus communes. † Lyranus in ca. 23. Leu. pecunias tunc colligi solitas esse dicit in sumptus sacrificiorum, vel tabernaculi vel templi. Idem sensit Abulensis, q. 26. & 27. in idem caput, & sumptus Sanctuarij, vel tabernaculi, aut templi indicat, reficere ea, quæ corruerant, vel noua facere, facere vasa aurea, & argentea, & vestes, emere animalia, quæ necessaria erant ad quotidiana sacrificia. Verùm Paulus Burgenfis in Additione eiusdem cap. 23. hanc sententiam vehementer impugnat, atque hoc maxime argumento, quod septimus dies Azymorum dicebatur etiam dies Coetus, atque Collectæ, quo nemo affirmat colligi solere pecunias: tum etiam quia manifestum est apud Doctores Hebræorum huiusmodi collectionem pecuniarum ad sumptus templi per totam terram promissionis factam fuisse duodecimi mensis die primo. Vnde, inquit, festum Coetus dicitur ex hoc quod erat dies celebris, in quo populus debebat adunari, seu colligi ad vacandum Diuinis, & per consequens cessare ab operibus seruilibus. & c. † Ego ex verbis Sancti Thomæ, quæ ante retuli, & ex his Pauli Burgenfis mihi conijcere posse videor quid sit dies Coetus, is scilicet, quo relictis tabernaculis simul omnes in tabernaculum, siue in templum conueniebant gratias Deo sollennibus sacrificijs relaturi quod post longam illam quadraginta annorum peregrinationem tandem in terram promissam omnes tribus saluæ venissent, & optata quiete,

Duplex
dies Col-
lectæ.

Psalms.

Vers. 36.

terra

terra, incolumitate frui cœpissent. Atque ideo post septem dies Tabernaculorum conueniebant, quibus annos peregrinationis testabantur, & Cœtus, siue Collecta dicebatur quod omnes simul congregaretur. Simili fere de causa dies extremus Azymorum eodem nomine colebatur, quod cum trepidi, & festinantes ex Aegypto exissent, quod manducandis panibus Azymis referebant, tandem omnes incolumes in vnum, atque eundem exercitum conuenissent, & mare transissent. Atque hoc & rerum ipsarum ordo, Diuinorumque beneficiorum cognitio, & commemoratio, tum etiam nomen ipsum Cœtus postulant: præsertim cum pecunias septimo die Azymorum collectas fuisse non sit probabile, cum liceret (vt ait Lyranus in cap. 16. Deut.) omnibus secundo die in patriam proficisci, & si petendæ erant pecuniæ, antequam discederent, erant petendæ. † Si autem septimo die Azymorum non petebantur, cur die octauo consequente Scenopegiam peti dicamus, cum idem vterque dies nomen habeat, atque eadem ratione habere videatur? Qui pecunias colligi voluerunt, nomine Collectæ moti sunt, quo Paulus in eadem re vitur. 1. Corinth. 16. De collectis autem, quæ sunt in Sanctos, sicut ordinauit Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite. Verum ita habeant, in Hebræo tantum legi עֲצֵרֶת הַיָּוִם, id est, Cœtus ipsa, quod est: Est enim dies Cœtus, sed Hieronymus perspicuitatis causa addidit, Atque Collectæ. Nec Collectam necesse est esse pecuniæ, nam & Orationes Collectæ vocantur, Cœtus autem hominum est. Quare rectè Chaldaus vertit: Collecti eritis. Præterea Deut. 16. vbi nos habemus, Collecta est Domini Dei tui, cum in Hebræo sit לַיהוָה, rectè vertere possumus, quemadmodum: & lxx. verterunt: Domino Deo tuo, tametsi idem in utraque translatione sensus est, Cœtus est in honorem Domini Dei tui: idem enim vocabulum, quod prius verterat duobus Cœtus, atque Collecta, nunc vno vertit, id est, Collecta, quod cœtum hominum sine dubio significat. Et quoniam vt gratias Deo referret congregabantur, dixit: Collecta est Domini Dei tui, siue Domino Deo

5 tuo. † Sed & illud, 2. Paralip. 7. Fecitque die octauo Collectam eo quod dedicasset altare septem diebus, & sollempnitatem celebrasset diebus septem: vtrum ita interpretabimur, pecunias colligi ab omnibus iussit ad sumptus templi, an iussit omnes congregari vt gratias Deo agerent? Num rex locupletissimus, qui auro, perinde atque alij argento, abundabat, pecunias tunc exigere iuberet? Nec in templo tantum, sed etiam in domibus vehementius eo die letabantur, sicut Moses Aegyptius lib. 3. Directoris dubiorum, cap. 44. testatur his verbis: Exitus verò de festo Tabernaculorum ad octauum diem, similiter festum est ad complendum in ipsa die genera letitiæ, quæ non poterant consummari in umbraculis, sed in domibus magnis, & in habitationibus securis. & c. Huc etiam pertinere arbitrator translationē lxx. qui nomē עֲצֵרֶת, pro quo nos aut Cœtum, aut Collectam, aut vtrumque habemus, semper vertunt ἐξόδιον, quæ vox Latinis inusitata non est, & exitum, finemque significat, ac proprie canticum, quod histriones à scena exeuntes canebant, vt & ex alijs, & ex Tito Liuij, lib. 7 ab vrbe condita intelligitur. † Quare celebrem illam gratiarum actionem, qua Cœtus filiorum Israel duas magnas sollempnitates Azymorum, & Tabernaculorum claudebant, & è loco sancto exeuntes in vrbes suas reuertebantur, non immeritò ἐξόδιον appellarunt. Liuij verba, si quis requirat, hæc sunt: Iuuetus histrionibus fabellarum actu relicto ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare cœpit, quæ inde Exodia appellata, confertaque fabulis, potissimum Atellanis, sunt. & c. Videre hoc licet apud lxx. Leu. 23. Num. 29. Deu. 16. 2. Paral. 7. & Nehemiæ. 8. Theodoretus quæst. 32. in Leu. ita interpretatur: Exodium autem festorum indicat finem.

Exodium.

DE SIGNIFICATIO- ne diei Cœtus, siue Collectæ.

CAP. XVI.

SI rectè interpretari sumus diem Cœtus esse, quo omnes filij Israel in templum conueniebant gratias Deo relaturi ver-

verbis, & sacrificijs quòd eos in terram promissam lætos, atque incolumes deduxisset: non erit profectò dubium eò die gaudium indicari cœtus beatorũ, & immortalem illam gratiarum actionem, de qua dictum est Psalm. 83: Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te: quod eos scilicet tot periculis liberatos in optatam patriam perduxerit. Nam si septimus mensis tempus gratiæ significat, vt diximus, & prima eius sollennitas lætitiæ, quæ futura erat in conuersione gentium, typus fuit: secunda poenitentia, contemptioisq; voluptatum, tertia festinationis in cœlestem patriam: quartam, quæ Cœtus dicitur, & dies festos legis claudit, ac perficit, & vitam in tabernaculis actam consequitur, relictissimè beatissimam illam, extremamq; sollennitatem interpretabimur. † Numerus etiam perpulchrè conuenit: septem enim diebus vniuersum tempus vitæ præsentis voluitur, & octauus dies beatitudinis est, & lætitiæ, & immortalitatis, quo & Dominus resurrexit, & omnes veri filij Israel resurgent semper cum Christo regnaturi. Iſychius in cap. 23. Leuit: Sed & septem diebus holocausta offerri præcepit ostendens oportere per omne tempus perfectam conuersionem sequi. Quando ergò sic præsentem vitam percurrimus, tunc celeberrimum, atque sanctissimũ octauum diem, sc̄culum videlicet futurum, habemus vocante nos in præparata sanctis bona eo, qui nos & in hâc conuersionem vocauit. Tunc ergò offerimus holocausta Domino, quæ hic præparauerimus, est enim Cœtus, atq; Collectæ: vel sicut lxx: Egressus est, quia hinc exitus, illic habitatio est, sicut ait Paulus: Cupio dissolui, & esse cū Christo. Omne opus seruale non faciemus, quia sicut Angeli Dei tempore illo erimus, &c. In eundem sensum hũc diem Collectæ interpretatur Radulphus lib. 17. in Leu. cap. 3. † Quod dicitur: *Et offeretis holocaustum Domino*, melius in illa cõgregatione beatorum fit, in qua interim cum totis viribus, & tota animi contentione Deus intelligitur, & amatur. Tunc fit plenè quod præceptum est: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota ani-

ma tua, & ex tota fortitudine tua: & illud: Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me sunt, nomini sancto eius, & quæ sequuntur. Illud obscurius, cur dictum sit: *Omne opus seruale non facietis in eo*, cum potius dicendum videretur quod de Sabbato dicitur: *Omne opus non facietis in eo*, hoc enim maximæ sollennitati datur, vt Sabbato illud, mediocribus etiam commune est, vt nullum opus seruale in eis fiat. Vtrumque sanè ad beatitudinè pertinet, vt nihil quod laboris sit, in ea inueniatur, quod Sabbato conuenit, & vt nullum opus seruale fiat in ea, id est, vt longissimè sint beati ab omni peccato, quod est opus seruale, at non ab omni opere. Licebat die octauo cibos parare, atque ita beata vita laborem nõ habet, sed opus tamen habet, quo (sicut lxx. verterunt Deut. 16.) necessaria animæ, id est, vitæ, parentur, intelligunt enim Deum, & amant, sine quo beata vita nulla est, & intelligèdo, atq; amando cibum beatissimæ immortalitatis sibi parant, qui Deus est, nec aliter eo fruerebuntur.

Psalm. 102

DE DIE DATI IGNIS.

CAP. XVII.

HUNC festum diem alter proximè consequeretur, qui Inuenti ignis dictus est. De quo, quoniam neque in sacris libris, excepto secundo Machabæorum, neque in Iosepho, neque in Philone, neque in ijs qui de festis diebus egerunt, quidquam inuenio, ea tantum referam quæ 2. Mach. 1. scripta sunt, ex quibus causam sollennitatis intelligemus. Ea sunt huiusmodi. *Facturi igitur quinta & vicesima die mensis Chasseu purificationem templi, necessarium duximus significare vobis, vt & vos quoque agatis diem Scenopegia, & diem Ignis, qui datus est quando Nehemias adificato templo & altari obtulit sacrificia. Nam cum in Persidem ducerentur, patres nostri, sacerdotes qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occultè absconderunt in valle vbi erat puteus altus, & sicus, & in eo contatati sunt eum, ita vt omnibus ignotus esset locus. Cum autem præterissent anni multi, & placuit Deo vt mitteretur*

Philipp. 1.

3

Dent. 6.

teretur Nehemias à rege Persidis: nepotes sacerdotum illorum qui absconderant, misit ad requirendum ignem: & sicut narrauerunt nobis, non inuenerunt ignem, sed aquam crassam. Et iussit eos haurire, & asserre sibi: & sacrificia qua imposita erant, iussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, & ligna, & 2 qua erant superposita. † Vtque hoc factum est, & tempus affuit quo Sol refulsit, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita vt omnes mirarentur. Orationem autem faciebant omnes sacerdotes dum consummaretur sacrificium, Ionatha inchoante, & ceteris omnibus respondentibus. Et postea: Cum autem consumptum fuisset sacrificium, ex residua aqua Nehemias iussit lapides maiores perfrangi. Quod vt factum est, ex eis flama accensa est, sed & ex lumine quod refulsit ab altari, consumpta est. Ignis de quo loquitur, sacer ignis est cœlitus olim datus, quo vno in altari vti licebat ad sacrificia, de quo Leu. 6: Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutriet sacerdos subijciens ligna manè per singulos dies. Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet in altari. Quem quia Nadab, & Abiu filij Aharon non adhibuerunt, sed ignem alienum, egressus ignis à Domino deuorauit eos, & mortui sunt coram Domino Leu. 10: Hic ignis semper in tabernaculo, & in templo seruatus est vsque ad tempus captiuitatis, quo & templum incensum est, & Iudæi Babylonem abducti sunt. † Sed tunc in puteo à sacerdotibus absconditus, & soluta captiuitate ab eorum nepotibus Nehemia iubente quæsitus non est inuentus, sed aqua crassa pro eo reperta est, quæ in eundem ignem est in sacrificio conuersa. Quare falsum est quod recentiores Hebræi, eorumq; studiosi dicunt, in templo secundo cœlestem ignem semper defuisse. Quo die ignis datus sit, Scriptura non docuit, sed aut in Scenopëgia, aut (quod multò verius puto) cōtinuò ferè post illam datum esse conijemus ex eo quod ait: Vt & vos quoque agatis diem Scenopëgiæ, & diè ignis qui datus est, quando Nehemias ædificato templo & altari obtulit sacrificia. Hæc autè sacrificia sine dubio illa sunt, quæ Nehem. 12. ca. commemorantur his verbis: *Steterunt que duo chori laudauerunt in domo Dei, & ego, & dimidia pars ma-*

gistratum meum. Et sacerdotes. &c. Et clare cecinerunt cantores, & Iezraia prepositus: & immolauerunt in die illa victimas magnas, & letati sunt, Deus enim letificauerat eos letitia magna. Sed & vxores eorum, & liberi gauisi sunt, & audita est letitia Ierusalem procul. &c. † Tempus ex præcedentibus intelligitur, capite enim octauo dictum erat: Fecit ergo vniuersa Ecclesia eorum qui redierat de captiuitate, tabernacula, & habitauerunt in tabernaculis: nō enim fecerāt à diebus Iosue filij Nun taliter filij Israel vsq; ad diem illum, & fuit letitia magna nimis. Legit autè Hefdras in libro legis Dei per dies singulos à die primo vsq; ad diè nouissimum, & fecerunt sollennitatem septem diebus, & in die octauo collectā iuxtaritum. Deinde caput nonum ita incipit. In die autem vicesimo quarto mensis huius conuenerunt filij Israel in ieiunio, & in sacco, & humus super eos. Et separatim est semen filiorum Israel ab omni filio alienigena. &c. Cū que alter dies numeratus non fuerit, nō videtur dubium per idē tempus, id est, paulò post Scenopëgiam oblata esse illa sacrificia.

Significatio dati ignis.

5 Quid autem ignis inuentus post tempus captiuitatis, nisi caritatē post peccatū per sacerdotes Ecclesiæ, & per sacramentū pœnitentiæ recuperatam significat? Quis putaret vnquā ex aqua crassa super hostias infusa ignē esse orturum? Sed iussit infundi Nehemias, & opera sacerdotū infusa est, cœlestique virtute subito ex ea ignis eluxit. Mirabile est verbis sacerdotis peccata remitti, quæ, si vt hominis sunt considerentur, quāvim habere possunt vt animi sordes abstergant, & offensiones in Deū amoueant, magis quam aqua crassa vt ex ea fiat ignis? At iubet Nehemias, id est, Christus, victimas iugulari, id est, peccatorē se ipsum per cōtritionē, & cōfessionē Deo mactare, & eiusdē Christi iussu verba, atq; sententiā super eū profert sacerdos, efficitq; vt ignis amissæ caritatis cœlit⁹ detur, & domiciliū Dei, id est, cor cōtritū, & humiliatū, nouo lumine nouo calore, nouo gaudio, expleatur. De hoc igne ait Dñs: Ignē veni mittere in terrā, & quid volo nisi vt accēdat? Luc. 12.

O Volo

16 Volo vt accendatur, sed sacrificium cōparetur, victimæ iugulentur. † Multis displicet vita peccatis implicata, & lassantur in via iniquitatis, ignē amissum inuenire cupiunt, sed cessant, ac torpēt, agi volunt vt mortui, iuuare Deum mouentem nolunt, non parant victimas, non quærunt dolorem peccatorum, nihil ex se Deo offerunt, non inuenient. Iubet Nehemias hostias immolari, immolent, & aquam infundant sacerdotes, subito ignis cælestis emicabit. Qui inuenerint exultent, dies festos inuēti Ignis agant, semper illum nutriant, nūquam extingui sinant, omnes suas victimas hoc igne sacro adoleant, vt omnia Dei amore faciant, illi soli placere student. Hunc dum seruauerint, & auxerint, non metuent ignem illum, de quo scriptum est: Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima.

Deut. 32.

DE ENCAENIIS, ET eorum significatione.

CAP. XVII.

1 Errore factum est vt numerus XVII. bis poneretur, & tunc an aduersū, cum corrigi non potuit.
Encania.

17 **D**IE vigesimo quinto mensis noni fiebat Encania, de quibus Iohan. 10. legimus: Facta sunt Encania in Ierosolymis, & hiems erat. Merito que dicit: Hiems erat, quoniam fere semper primus mensis partem habet Martij, & Aprilis, secundus Aprilis, & Maij atque ita in sequentibus: itaque nonus partem habebat Nouembris, & Decembris. Sūt autē Encania dies dedicationis tēpli, vt nomē ipsū indicat, ἐγκαίνισεν enim Græci dicūt quod nos renouare, dedicare, aut initiari. Ita. 3. Regū. 8. vbi habemus: Dedicauerūt tēplū Dñi rex, & filij Israel, in Græco est, ἐρεκαίνισεν: & 2. Para. 7. Eo q̄ dedicasset altare. lxx: Eo quod ἐγκαίνισαὸν, id est, dedicationē, altaris fecit. Quibus vocibus sæpe vtitur Scriptura. 1. Mach. 4. Ter autē tēplū dedicatū est, primū cū à Salomone cōstruatū est 3. Reg. 8. Secundò, cū reedificatū est post captiuitatē Babylonica Hēsdra. 6. Tertiò, quādo ex parte dirutū, & pollutū à gētibus, mūdātū, ac dedicatū est tēpore Iudæ Machabæi, De

2 quo. 1. Mach. 4: † Et ante Matutinū surrexerunt quinta, & vicesima die mensis noni (hic est mensis Casleu) centesimi quadragesimi octauo anni, & obtulerunt sacrificium secundum legem super altare holocaustorum nouum, quod fecerunt. Secundum tēpus, & secundum diem, in qua cōtaminauerūt illud gētes, in ipsa renouatum est in canticis, & citharis, & cinyris, & in cymbalis. Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & obtulerunt holocausta cum lætitia, &c. In huius beneficij memoriā fiebant singulis annis Encania, non in memoriā primæ, aut secundæ dedicationis. Quod ex eo fit manifestissimū, quod non legimus in Scriptura festos dies institutos esse in illarum recordationē, sicut de tertia dedicatione in eodē loco legimus: Et statuit Iudas, & fratres eius, & vniuersa Ecclesia Israel, vt agatur dies dedicationis altaris in tēporibus suis ab anno in annum per dies octo à quinta & vicesima die mensis Casleu, cum lætitia, & gaudio. Idem scriptū est 2. Mach. 10. † De eadem re hæc etiā memoriæ mandauit Iosephus lib. 1. 2. Antiqu. cap. 11: Tanta verò lætitiā ob reductos ritus patrios, & priscam religionem occupauit gētis animos, maximè quod ea felicitas ex insperato obtigerat, vt lex lata sit ad posteros, quæ iuberet quotannis hoc festum reparati cum ceremonijs templi per octo dies celebrari, & ex eo tempore mos hic apud nostros obtinuit, vocamusq; hanc festiuitatem Luminū, opinor idē quod ex insperato nobis illuxerit tanta felicitas. &c. Octo igitur diebus fiebant Encania, quia octo dies Iudæi in lætissima illa templi dedicatione consumpserunt. Cur autem illi octo dies cōsumpserint, hæc causa fuit, quod nihil apud Iudæos hilarius erat diebus Tabernaculorum cum octauo die Cætus, quibus & itorsuum per desertum, & felicem in terram promissionis ingressum commemorabant: atq; idē diem, quo pulsus hostibus, & recuperato templo quasi restitutos se eidem terræ putabant, eadem hilaritate celebrare voluerunt recordantes se paulò ante in montibus habitasse in tabernaculis. † Hoc discimus ex verbis 2. Mach. 10: Qua die autem, inquit, templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die puri-

puri-

purificationem fieri vicesima quinta mensis, qui fuit Casleu: & cum lætitia diebus octo egerunt in modum Tabernaculorum recordantes quod ante modicum temporis diem sollennem Tabernaculorum in montibus, & in speluncis more bestiarum egerant. Propter quod thyrsos, & ramos virides, & palmas præferabant ei, qui prosperavit mundare locum suum. &c. Probabile est autem (nihil enim certi ex Scriptura, aut ex Iosepho habeo) in his octo diebus primum, & vitimum sanctos fuisse, quibus ab omni opere seruili abstineretur, eo scilicet modo, quo in diebus Tabernaculorum, quos hac noua sollennitate imitari cupiebant.

Encaniorum significatio.

5 **Q**uid ea significaret obscurum nõ est, si recordemur nos templa Spiritus sancti esse, sicut ait Paulus: Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Hoc templum polluitur ab alienigenis cum à contrarijs potestatibus in consensum peccati mortalis adducimur, easque nos possidere, ac nobis dominari finimus. Sed per Iudam Machabæum fortissimum ducem populi Dei mundatur, & reficitur, & dedicatur, cum per Christi gratiam renouamur, vt iam in nobis Deus honoretur, & sacrificium ei offeratur cordis contriti, & humiliati. Hic dies summa lætitia celebratur, quia Dominus ait: Gaudium erit coram angelis Dei super vno peccatore penitentiam agente. Et iterum: Citò proferte stolam primam, & induite illum, & date anulum in manum eius, & calceamenta in pedes eius (hæc est refectio templi) & adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur, quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit, perierat, & inuentus est. † In modum Tabernaculorum celebratur, quia hæc renouatio, atque hæc noua Spiritus sancti habitatio quasi typus est futuræ felicitatis, in qua Deus erit omnia in omnibus, & nos omnino possidebit. Cumque Denarius, vt sæpe diximus, perfectissimus numerus sit, Nouenarius ex hoc imperfectus apparet, quod

aliquid ei deest ad Denarium: sed plenior, ac melior fit quò magis ad eum accedit. Benè ergò spiritualis templi per penitentiam reparatio vigesimo quinto die mensis noni colitur, quia illa suam plenitudinem, ac suum decorem minimè obtinet, nisi per septem dies trahatur, quibus, vt capite proximo diximus, totum vite spatium intelligitur, & octauo perficiatur, qui iam in decimum mensem perfectum incidit, & extremam gratiæ perfectionem, quam in cœlesti patria habebimus, indicat.

DE DIE FESTO OB CAEDEM Nicanoris, & eius significatione.

CAP. XVIII.

1 **M**ENSE duodecimo, qui Hebraicè dicitur, **כסלו**, duplex erat sollennitas, altera ob eadem Nicanoris, altera, quæ dicebatur Sortium. Priorem illam, quæ ob beneficium cædis Nicanoris instituta est, qui vnus fuit ex principibus Demetrii regis, melius ex sacra historia cognoscemus, cuius hæc verba sunt libro. 1. Machab. cap. 7: Et post hæc verba ascendit Nicanor in montem Sion, & exierunt de sacerdotibus populi salutare eum in pace, & demonstrare ei holocaustomata, quæ offerebantur pro rege. Et irridens spreuit eos, & polluit, & locutus est superbe, & iurauit cum ira dicens: Nisi traditus fuerit Iudas, & exercitus eius in manus meas, continuò cum regressus fuero in pace, succendam domum istam. Deinde cum narrasset pugnasse cum eo Iudam, & victum, atque occisum fuisse Nicanorè tertio decimo die mensis Adar, qui est mensis duodecimus, subiicit: Et acceperunt spolia eorum in prædam, & caput Nicanoris amputauerunt, & dexteram eius, quam extenderat superbe, & attulerunt, & suspenderunt contra Ierusalem. † Et lætatus est populus valde, & egerunt diem illam in lætitia magna. Et constituit agi omnibus annis diem istam tertia decima die mensis Adar. Libro vero secundo, ca. vltimo, vbi res eadè narratur, etiam nomen festi ostendi videtur.

1. Cor. 3.

Luc. 15.

Ibidem.

1. Cor. 15

Itaque omnes, inquit, communi consilio decreuerunt nullo modo diem istum absque celebritate præterire, habere autem celebritatem tertia decima die mensis Adar, quæ dicitur voce Syriaca Pridie Mardochei diei. Sed locus deprauatus est in codicibus Latinis, ita enim legendum est: Habere autem celebritatem tertia decima die mensis (Adar dicitur voce Syriaca) pridie Mardochei diei. Hoc verum esse constat ex Græcis codicibus emendatissimis, atque inter eos ex Pontificio, & ex varietate Latinorum: deinde ex sensu ipso, nullam enim vocem Syriacam posuit aut of huius libri, nisi Adar, & propterea parenthesi vsus dixit, Adar dicitur voce Syriaca, quod imitatus Iosephus similiter addidit, Mensis Adar, ut nostri nominant. Non ergo nomen festi indicauit, cum dixit: Pridie Mardochei diei, sed tempus. Meminit & Iosephus eiusdem diei libro. 12. Antiq. cap. 17. his verbis: Ea victoria contigit decima tertia die mensis Adar, ut nostri nominant, qui Macedonibus Dystrus dicitur: eaque die festiuitatem nostri per singulos annos renouant ob rei prosperè gestæ memoriam. &c.

Significatio huius diei.

HAEC sollemnitas typus est lætitiæ sanctorum in hac vita, sed maxime in futura, cum videbunt omnes, à quibus grauissimè vexabantur, pœnas suorum scelerum dedisse, iustos respirare, regnum peccati euertere, iustitiam Dei triumphare. Hoc enim est, quod petunt Apoca. 6: Usquequo Domine sanctus, & verus non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum de ijs, qui habitant in terra? De hac exultatione iustorum scripsit Dauid Psal. 51: Videbunt iusti, & timebunt, & super eum ridebunt, & dicent: Ecce homo, qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, & prauauiuit in vanitate sua. Et Psal. 57: Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Rectèque hæc sollemnitas agitur mense duodecimo, qui vltimus est, quoniam nunc ex parte exultant sancti, & ex parte euer-

tur regnum peccati, in fine autem sæculi prorsus delebitur, & veniet regnum Dei, nihilque erit non subiectum Christo, sicut ait Apostolus: 1. Cor. 15

4 † Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Et iterum: In eo enim quod omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei. Dies huius victoriæ decimus tertius est, quem consequitur continuò plenilunium, quò Luna accipit quiddid habere potest pulchritudinis. Luna plena est Ecclesia summam suam pulchritudinem, quam in cœlesti patria habitura est, adeptæ. Prius igitur impij sanctorum persecutores opprimuntur à veniente iudice sanctis videntibus, & exultantibus, deinde Ecclesia iustorum in cœlum translata omnem suum decorem obtinebit.

DE DIEBUS SORTIVM,
sive de die Mardochei.

CAP. XIX.

HIC dies Hebraicè dicitur, סדר סדרים, id est, Sortium, qui præcedenti festo coniunctus est. Causam nominis, & institutionis, & tempus ex libro Esther cognoscimus. Haman de stirpe Agag regis Amalech, intimus Assueri regis Persarum iratus Mardocheo patruo Esther, quod sibi genua non flecteret, non ipsum solùm, sed vniuersam etiam gentem Iudæorum perdere constituit. Mense ergo primo (ut legimus Esther. 3.) cuius vocabulum est Nisan, anno duodecimo regni Assueri, missa est sors in urnam, quæ Hebraicè dicitur Phur, coram Haman, quo die, & quo mense gēs Iudæorum deberet interfici, & exiuit mensis duodecimus, qui vocatur Adar. Id ipse, sicut voluerat, à rege obtinuit, & vendarij cum literis regijs missi sunt ad oēs prouincias, quæ Assuero parebant, ut oēs Iudæi ubiq; occiderentur decimotertio die mensis Adar. Deinde paulò post suspensio Haman in patibulo, & Mardocheo in intimam regis familiaritatem admissio nouas ab Assuero literas impe-

impetrauit Esther regina, vt eodē die, qui cædi Iudæorum fuerat designatus, Iudæi in omnibus prouincijs omnes inimicos suos cum coniugibus, ac liberis, & vniuersis domibus interficerent, atque delerent, vt est in octauo capite eiusdem libri. † Atque ita factum est, vt legimus capite sequenti, ex quo discimus cur dies decimus quartus, & decimus quintus mensis duodecimi festi appellati fuerint, cum decimus tertius interficiendis hostibus Iudæorum esset designatus. Dies autem (inquit) tertius decimus mēsis Adar vnus apud omnes interfectionis fuit, & quarto decimo die cædere desierunt, quem constituerunt esse sollennē, vt in eo omni tempore deinceps vacarent epulis, gaudio, atq; conuiujs. At ij qui in vrbe Susan cædem exercuerant, tertio decimo, & quarto decimo die eiusdem mensis in cæde verlati sunt, quinto decimo autem die percutere desierunt. Et idcirco eundem diem constituerunt sollennē epularum, atq; lætitiæ. Ij verò Iudæi, qui in oppidis non muratis, ac villis morabantur, quartum decimum diem mensis Adar conuiuiorum, & gaudij decreuerunt, ita vt exultent in eo, & mittant sibi mutuò partes epularum, & ciborum. † Scripsit itaque Mardocheus omnia hæc, & literis comprehensa misit ad Iudæos, qui in omnibus regis prouincijs morabantur, tam in vicino positus, quam procul, vt quartam decimam, & quintam decimam diem mensis Adar pro festis susciperent, & reuertente semper anno sollenni celebrarent honore. Et mox: Atque ex illo tempore dies isti appellati sunt Phurim, id est, Sortiū, eo quòd Phur, id est, Sors, in vram missa est, scilicet ab Hamā, vt dies certus cædendis Iudæis præstitueretur. Et postea: Isti sunt dies, quos nulla vnquam delebit obliuio, & per singulas generationes cunctæ in toto orbe prouinciæ celebrabunt. Nec est villa ciuitas, in qua dies Phurim, id est, Sortium, non obseruentur à Iudæis, & ab eorum progenie, quæ his ceremonijs obligata est, &c.

Ex eodem capite intelligimus ante dies Sortiū Iudæos ieiunare, & clamare solitos esse, quoniam Esther, & Mardocheus, & ceteri Iudæi ieiunauerant,

& ad Dominum clamauerant, vt illud à se periculum deprecaretur. Ita enim ait: Et illi obseruanda susceperunt à se, & à femine suo ieiunia, & clamores, & Sortium dies. † Fiebat autem hoc ieiunium Esther (ita enim vocabant) die decimo tertio, sed postea incidente in eum diem sollennitate occisi Nicanoris, de qua diximus cap. 18. aut abrogatum est ieiunium, aut in præcedentem diem translatum. Ex his, quæ ex sacra historia retulimus, constat dies Sortium duos esse, decimum quartum, & decimum quintum, atque ita legenda esse verba illa cap. 9. vt à nobis posita sunt: Dies autem tertius decimus mensis Adar vnus apud omnes interfectionis fuit, & quarto decimo die cædere desierunt, quem constituerunt esse sollennem, vt in eo omni tempore deinceps vacarent epulis, &c. Ita inueni in manu scripto codice antiquo, & ita est in emendatis exemplaribus. Si enim legatur, vt in quibusdam; Et decima quarta die cædere desierunt, quem constituerunt esse sollennem, putabimus tertium decimum diem fuisse sollennem, si enim loqueretur de die decima quarta dicturus erat. Quam constituerunt esse sollennem, vt in ea omni tempore, &c. † Et tamen constat decimum quartum fuisse sollennem, quia in eo cædere desierunt. Quod. lxx. apertissimè vertunt in hunc modum: Et requieuerunt (scilicet à cædendo) decimo quarto die mensis eiusdem, & egerunt eundem diem quietis cum gaudio, & lætitia. In Hebræo etiam nihil potest esse manifestius: Et quieuerunt decimo quarto die, & fecerunt ipsum diem conuiuij, atque lætitiæ. Hoc etiam animaduertendum, Iosephum libro. 11. Antiquitatū capite. 6. videri quodam modo dies festos numerare decimum tertium, & decimum quartum, quod si sensit, longè aberrauit, cum sacra historia planè decimum quartum, & decimum quintum designet. Quodque infert: Quam obrem ea festa per eos dies obseruant, Phuræa vocantes, quasi conseruatoria: primum Phuræa, corruptè legitur pro Phuræa, deinde illud, Quasi conseruatoria, quod vim

Hebraici vocabuli videtur indicare, in
 terpres è suo addidit, non est enim in
 Græco, & malè addidit, cum Phurim
 fortes significant, non conseruatoria,
 & פּוּר, vnde nomen deductum videri
 potest, non conseruare significet, sed
 6 constringere, & conterere. † Quam-
 uis Phur pro sorte vox est gentis, de
 qua ibi Scriptura loquitur, id est, Per-
 sica, atque ideò eam continuò altera
 Hebraica interpretatur, id est, Goral.
 nam vbi nos legimus cap. 3: Missa est
 fors in vrna, quæ Hebraicè dicitur Phur,
 in Hebræo est. הַפּוּר פּוּר הוּא הַגּוּרָל,
 id est, Misit Phur, ipse est, Goral, quod
 est fors. Phurim igitur dies vocati sunt,
 id est, non Sortis, sed Sortium, non
 quòd Iudæi sortem miserint, sed in re-
 cordationem sortium, quas miserat Ha-
 man ad eos perdendos. Et enim quam-
 uis Scriptura dicat: Missa est fors in
 vrnam, duas fortes missas esse intelli-
 gimus, alteram de mense, de die alteram:
 quod haud obscurè ipsa indicat cum
 ait: Missa est fors coram Haman de
 die in diem, & de mense in mensem,
 ita enim est in Hebræo. Ac ne dubite-
 mus. lxx. verterunt: Et misit sortes diè
 ex die, & mensem ex mense. Diceban-
 tur etiam Dies Mardochei, quoniam,
 vt iam vidimus, Mardocheus ad omnes
 Iudæos scripsit vt hi dies festi ageren-
 tur. Ita. 2. Macha. vltimo scriptum est
 sollennitatem occisi Nicanoris institu-
 tam esse decimo tertio die mēsis Adar,
 pridie Mardochei diei.

DE SIGNIFICATIO- ne dierum Sortium.

CAP. XX.

1 **D**IES sortium omninò eā-
 dem lætitiā sanctorum
 significant, quam capite
 præcedenti explicauimus,
 cum videlicet de malignis
 spiritibus, & de tyrānis, de què reliquis
 persecutoribus suis triumphum agent,
 qui sortes miserant quo tempore San-
 ctos perderent nihil potestatis ad id sibi
 deesse existimantes, & certum sibi
 eorum interitum promittentes. Sed
 per virum vnum, & per vnam mulie-

rem liberati sunt, id est, per Christum,
 & Mariam, & inimicos suos gladijs pu-
 nient, sicut scriptum est Psalm. 149: Et
 gladij ancipites in manibus eorum ad
 faciendam vindictam in nationibus, in
 crepationes in populis, ad alligandos
 reges eorum in compedibus, & nobi-
 les eorum in manicis ferreis, vt faciant
 in eis iudicium cōscriptum: gloria hæc
 est omnibus Sanctis eius. Hoc in fine
 sæculi, id est, in die iudicij, continget,
 ideo duodecimo mense celebratur.
 2 † Die decima quarta agitur, id est, in
 plenilunio, quoniam cum sancti cum
 Christo iudicabunt nationes, & domi-
 nabuntur populis, iam Ecclesia Sancto-
 rum plenitudinem decoris sui habe-
 bit. Sed sollennitati quintus decimus
 dies additur, quo Iudæi cedere hostes
 deserunt, & summa cum voluptate eo-
 rum cadauera spectauerunt, à quibus
 se occidendos fore putabant. Itaque
 hoc secundo die gaudium illud signifi-
 carum est, quod sancti capient viden-
 tes semper impiorum persecutorum
 damnationem, sicut in Isaiā scriptum
 est: Et egredientur, & videbunt cada-
 uera virorum, qui præuaricati sunt in
 me. Vermis eorum non morietur, &
 ignis eorum non extinguetur: & erunt
 vsque ad satietatē visionis omni carni.

Isai. vlti.

DE SOLLENNIBVS IE- iunijs Hebræorum.

CAP. XXI.

1 **H**EBRÆORUM IEIUNIA, etsi dies
 festi non sunt, tamen quia
 sollennia sunt, ad eos quo-
 dam modo pertinent, & ne
 quid, quod argumenti pars esse videat-
 ur, prætermittatur, breuiter perstrin-
 genda sunt.

In primi mensis, quem Nisan vocari
 diximus, Neomenia, siue Calendis, ie-
 iunium est ob mortem filiorum Aharō *Leu. 10.*
 Nadab, & Abiu.

Die decimo ieiunium ob mortem *Num. 20.*
 Mariæ sororis Moyfis, & puteum ob-
 turatum.

Die vigesimo sexto ieiuniū ob mor- *Iosue. vlti.*
 tem Iosue.

Secundi mensis die decimo ieiuniū, *1. Reg. 4.*
 quòd

quod eo obierit Heli sacerdos capta a caeederis.

1. Reg. 25.

Die vigesimo nono ieiunium ob mortem Samuelis, & planetum domus Israel in eius morte.

3. Reg. 12

† Terrij mensis die vigesimo tertio ieiunium, quod decem tribus tunc defecerint primitias portare in Ierusalem regnante Ieroboham filio Nabath.

Die. xxv. ieiunium ob eadem Simeonis filij Gamalielis, & Ismahelis filij Elisai, & Haninan sacerdotis, qui celebres Iudaorum magistri fuerunt.

Die. xxvij. ieiunium ob combustum cum libro legis R. Haninam Tardionis filium.

Exo. 32.

Quarti mensis die. xvij. ieiunium ob tabulas legis fractas, & quia eo die iuge sacrificium desijt, & Epistemon legem combustit idolo in templo collocato.

Num. 20.

Quinti mensis Neomenia ieiunium, quod eo Aharon sacerdos magnus e vita excesserit.

4. Reg. vl-timo.

Die. ix. ieiunium ob incensam eodie Ierusalem, & templum, primo a Chaldaeis, secundo a Romanis, & quod eo capta sit a Romanis Bethera, & vrbs excisa, & quod Dominus dixerit Mofi homines illos non ingressuros esse in terram promissionis.

3

† Die. xvij. ieiunium, quod eo die extructa sit lucerna Occidentalis in diebus Achaz.

Sexti mensis die. vij. ieiunium, quoniam tunc exploratores terra detrahentes plaga extincti sunt. Num. 14.

Iere. 41

Septimi mensis die. iij. ieiunium Godolix, quoniam tunc occisus est Godolias filius Ahicam filij Sapham, & Iudai, qui cum eo erant in Maspha.

Die. v. ieiunium, quod eo die mortui sint. xx. homines de Israel, & R. Akiba filius Ioseph vincus.

Die. vij. ieiunium ob decretum in Iudaeos gladium, & famem.

4. Reg. vl-timo.

Octavi mensis die. vj. ieiunium ob excacatum Sedeciam regem, & eius filios interfectos a Nabuchodonosor.

Iere. 36.

Noni mensis die. vij. ieiunium ob combustum a rege Ioakim volumen, quod scripserat Baruch distante Ieremia.

Decimi mensis die. vij. ieiunium, quod illo die lex in Graecum verba sit tempore Ptolemæi regis, & tenebræ

occuparint mundum triduo.

Die. ix. ieiunium, cuius Doctores Hebraeorum causam non indicarunt.

4 † Die. x. ieiunium, quod eo Nabuchodonosor cepit obsidere, & oppugnare Ierusalem. Iere. 39.

Menfis yndecimi die. iij. ieiunium, quoniam tunc mortui sunt iusti, qui fuerant diebus Iosue.

Die. xxlij. ieiunium, quod eo congregati sunt omnes Israelitæ aduersus tribum Benjamin, & propter concubinam Leuitæ in Gabaa, & simulacrum Michæ.

* Iud. 20.

* Iud. 19.

* Iud. 17.

Deut. vlt.

Duodecimi mensis die. vij. ieiunium ob mortem Moyfis.

Die. ix. ieiunium ob domum Sammai, & domum Hillel principum Scribarum inter se festas, & diuisas.

His diebus addiderunt magistri Iudæorum singulis anni hebdomadis ieiunium secundi, & quinti diei, id est, secundæ, & quintæ ferix, tribus de causis propter excidium templi, propter combustam legem, & propter blasphemiam Rabsacæ.

5

† Quæ de ieiunijs scripsi, ita posui vt sunt in fastis Hebraeorum, quos Genebrardus ex Hebræo vertit in Latinum, præter locos Scripturæ in margine signatos, in quibus non tam tempora, quam res gestæ leguntur, cetera ex suis Historijs, & traditionibus addiderunt. Ex quibus lector facile intelliget eorum institutionem ex Scriptura non colligi, præterquam paucorum, de quibus Zacharias capite. 8: Hæc dicit Dominus exercituum: Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium septimi, & ieiunium decimi erit domui Iudæ in gaudium, & in lætitiâ, & in sollennitatibus præclaris. Quæ Hieronymus veteres Hebræos secutus ita interpretatus est. Ieiunium quarti mensis fit quoniam tunc Moses descendens de monte Sina tabulas legis confregit Exodi. 32. Ieiunium quinti, quoniam tunc iussi sunt Hebræi errare in solitudine quadraginta annos, vt in terram promissionis non ingrederentur. Numerorum. 14. & quia eodem mense vrbs incensa est a Chaldaeis. Ieiunium septimi propter eadem Godolix. Ieremie. 41.

Ieiunium decimi, quia Ezeiel, & qui erant in captiuitate eo mense audierunt templum fuisse subuersum. Ezecl. 33. Scio non deesse qui Hieronymo repugnant, sed quoniam à me defensus est in cap. 8. Zacha. num. 29. & sequentibus, non erunt hic eadem repetenda.

DE SEPTIMO QVOQVE anno, qui dicitur Sabbatum terræ, siue annus Remissionis.

CAP. XXII.

DE septimo quoque, & de quinquagesimo anno agā, quia anni festi quōdam modo videri possunt. De septimo scriptum est Leu. 25: *Quando ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, Sabbatizet terra Sabbatum Domini. Sex annis sereres agrum tuum, & sex annis putabis vineam tuam, colligesque fructus eius: septimo autē anno Sabbatum erit terræ requietionis Domini, agrum non seres, & vineam non putabis. Quæ sponte gignet humus, non metes, & vinas primitiarum tuarum non colliges quæ sibi vindemiam, annus enim requietionis terræ est. Sed erunt vobis in cibum, tibi, & seruo tuo, ancilla, & mercenario tuo, & aduena, qui peregrinatur apud te, iumentis tuis, & pecoribus omnia, quæ nascuntur, præbebit cibum, &c. Non igitur tunc metebantur segetes, sed leuiter carpebantur, & fructus agri, & vineæ, & oliueti communes erant omnibus: quod in pauperum subsidium institutum est. Exo. 23: Anno autem septimo dimittes eam, & requiescere facies vt comedant pauperes populi tui, & quidquid reliquum fuerit, edant bestiæ agri. Ita facies in vinea, & in oliueto tuo. Ac ne timidi essent, aut pigri ad misericordiam, Leuit. 25. ait: Quod si dixeritis: Quid comedemus anno septimo si non seuerimus, neque collegerimus fruges nostras? dabo benedictionem meam vobis anno sexto, & faciet fructus trium annorum. † Secunda remissio erat seruitutis, serui enim Hebræi eodem anno manu mittebantur. Exodi. 21: Si emeris seruum Hebræum, sex annis seruiet tibi, in septimo egredietur liber gratis. Nam si alienigena erat seruus, numquam manu mittebatur. Leuit. 25:*

Seruus, & ancilla sint vobis de nationibus, quæ in circuitu vestro sunt, & de aduenis, qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra, hos habebitis famulos, & hereditatio iure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in æternum. Tertia remissio erat debitorum, omnia enim debita septimo anno remittebantur, Deut. 15: *Septimo anno facies remissionem, quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, ac fratre suo, repetere non poterit, quia annus Remissionis est Domini. A peregrino, & aduena exiges, ciuem, & propinquum repetendi non habebis potestatem.* † Nec putare debemus, quoniā dictum est: *Sex annis seruiet tibi, in septimo egredietur liber gratis*, numerandos esse septem annos ab emptione serui, aut à debito contracto, sed vnum, atq; eundem esse omnibus annum Remissionis, sicut vnus, & idē dies erat omnibus Sabbatum. Ab anno igitur, quo ingressi sunt in terram promissionis incipiebatur computatio, & septimus quisq; annus erat annus Remissionis, vt planè ex illis verbis Leuit. 25. intelligitur: *Quando ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, Sabbatizet terra Sabbatum Domini. Sex annis sereres agrum tuum, &c. Septimo autem anno Sabbatum erit terræ requietionis Domini. Et Moses ipso anno, quo ingressuri erant, ait Deut. 31: Post septem annos anno Remissionis. &c. Quamobrem quò prior erat annus septimus, eò minoris seruus vendebatur, & auari cautiore erant ad mutuandum, quos Dominus admonet Deut. 15: Cautè ne fortè subrepat tibi impia cogitatio, & dicas in corde tuo: Appropinquat septimus annus remissionis; & auertas oculos tuos à paupere fratre tuo nolens ei quod postulat mutuum commodare, ne clamet contra te ad Dominum, & fiat tibi in peccatum. Quod ad sacra attinet, nihil hic annus habebat peculiare, nisi quod liber Deuteronomij in eo legi iuebatur. Deutero. 31: Post septē annos anno Remissionis in sollemnitate Tabernaculorum, conuenientibus cunctis ex Israel, vt appareant in conspectu Domini Dei tui in loco, quem elegerit Dominus, leges verba legis huius corā omni Israel,*

Israel, audientibus eis, & in vnum omni populo congregato. & c.

DE SIGNIFICATIONE septimi anni.

CAP. XXIII.

Septimus annus, qui libertatis, & remissionis est, & Sabbatum terræ dicitur, sine dubio beatam illam requiem significat, qua in cælo cū Christo perfruemur, in qua vera libertas erit, & remissio, & quies iucundissima. Terra fertur cum mens nostra verba Dei audit, & corde percipit (semen enim est verbum Dei) ex quibus opera sancta colligit, quibus alitur, & confirmatur. Vineæ putatur cum superflua ex nostris cordibus refecamus, vt colligamus fructus, quibus mens nostra lætificetur, & in Deo lætetur, consolatio neque ab eo mirificas percipiat. Oliuas colimus, & fructum earum colligimus cū misericordiæ, & caritatis actionibus, fratribusque omni ratione iuuandis nos peculiari cura tradimus, ac dicimus. In his sex annis laborandum est, septimo quiescimus. Ilychius in ca. 25. Leu: Sex annis ferere nostrum agrum, & plantare vineam, & colligere fructus, qui ex ea nascuntur, possunt, id est, vsq; dum in vita hac, & in creatura hac visibili sumus, quam sex dierum numerus recte significat, quia in sex diebus constituta sunt quæ videntur omnia.

² † Septimo autem anno Sabbatū, & requies erit terræ. Quando enim intelligibile nostrum venerit Sabbatum, id est, præsentis sæculi requies, de qua ait Paulus: Ergo relinquitur Sabbatismus populo Dei, quem designat dies septima, quia septima die requieuit Deus ab omnibus operibus suis, videlicet visibilibus, tunc operationis non est tempus. & c. Quod autem ait: *Sed erunt vobis in cibum, tibi, & seruo tuo.* & c, ita idem interpretatur: Quæcumque enim nunc operati fuerimus, horum ibi fructum percipimus, & illud psalmi nobis aperitur: Beati omnes qui timent Dominum. Labores fructuum tuorum manducabis: beatus es, & bene tibi erit. & c. Fructibus terræ illius anni septimi pascuntur serui, & ancillæ, & aduenæ,

quia Sancti Deo fruenteſ vtilēſ maxime sunt ijs, qui eos in terra piē inuocāt, & ad eorum patrocinium confugiunt, & alijs etiam non inuocantibus, ipſis quoque iumētis, siue beſtijs agri, id est, hominibꝰ peccatoribus, & ineruditis, ac simplicibus, & ipſis qui efferatis moribus ſunt, quorum multos Deus ſeruat, & ad ſe conuertit precibus, & meritis Sanctorum. † Eodem anno ſeruus Hebræus gratis liber egreditur. Seruus Hebræus quis est niſi corpus iuſti, quod fideliter animæ ſeruit, & tranſire etiam cupit in gloriā filiorum Dei (nam Hebræus à trāſeundo dicitur,) & eiufdem nationis, & gentis eſt? Hic à laboribus quieſcit, & in reſurrectione accipit gloriā, & honorem: & quidē gratis quodam modo: non quod ſine meritis accipiat, ſed quod eius labores magnitudine, & duratione nihil ſunt, ſi cū æternis gaudijs conferantur, quæ & maxima ſunt, & æterna. Hoc enim eſt, quod ſcripſit Apoſtolus: Non ſunt cōn dignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriā, quæ reuelabitur in nobis. Debita tunc remittuntur, quia requie illa frui nō poteſt, cui prius omnia debita dimiſſa non fuerint, & qui ipſe alijs non remiſerit. Liber Deuteronomij eodem anno legitur in feſto Tabernaculorum, quia qui in hac vita cœleſtia ſemper cupierunt, & in tabernaculis vixerunt, cum huius rei recordātur, & legis Dei, in qua nocte, & die meditantur, incredibilem ex ea memoria percipiunt voluptatem.

Preces Sanctorum.

Rom. 8.

DE QVINQVAGESIMO quoque anno, qui Iubilæus dicitur.

CAP. XXIII.

Leuit. 25: Numerabis quoque tibi ſeptem hebdomadas annorū, id eſt, ſepties ſeptem, quæ ſimul faciunt quadraginta nouem, & clanges buccinā a meſe ſeptimo decima die meſis Propitiationis tempore, in vniuerſa terra veſtra, ſanctificabisque annum quinquageſimum, & vocabis remiſſionem cunctis habitatoribus terræ tuæ: ipſe eſt enim Iubilæus. Quinquageſimus quiſq; annus,

Vers. 8.

O 5 qui

Lnc. 8.

Heb. 4.

Pſal. 127.

qui numerari cœpit ab anno, quo ingressi sunt in terram promissionis, quæ admodum de anno septimo diximus capite. 2. 2. Celeberrimus erat apud Hebræos ijs de causis, quas paulò post explicabimus. Et sicut septimo anno elapso incipiebat altera hebdomada annorum numerari, ita finito quinquagesimo incipiebant alij quinquaginta computari. Itaque totum tempus apud Hebræos per septenarios, & quinquagenarios diuidebatur, ita tamen, vt semper vterque numerus integer esset. † Primus ergò annus quinquagesimus post ingressum in terram promissionis successit vltimo septimæ hebdomadæ annorum, & vnus annus remissionis alterum subsecutus est. Annus deinde primus secundi quinquagenarij, id est, qui numerari incipiebat, vt fieret secundus Iubilæus, fuit secundus octauæ hebdomadæ annorum, atque ita deinceps in reliquis, vt eruditè docet Abulensis questione. 7. in. 25. caput Leuitici. Anno quadragesimo nono mense septimo clangebant buccinis, de quibus dictum est Iosue. 6. Septimo autem die sacerdotes tollent septem buccinas, quarum vltus est in Iubilæo. &c. Vt notum esset omnibus, ac cum lætitia denuntiaretur annum sequentem esse Iubilæum. Ideò dictum est: *Sanctificabisque annum quinquagesimum*, id est, præparabis populum celebritati anni quinquagesimi, hoc enim est Sanctificare, præparare, vt Isaiæ. 13. Ego mandauit sanctificatis meis, id est, Medis, & Persis, quos præparauit vt deleant imperium Chaldæorum.

† Propterea etiam ait: *Et vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ*, id est, Denuntiabis. Septimo mense fiebat, quia mensis ille sanctior reliquis habebatur, septimus enim erat, & multis, magnisque sollennitatibus abundabat. Inter illas autem dies Expiationum sanctissimus erat, vt suo loco diximus. Deinde etiam significationi conueniebat, nam eo die Deus propitius reddebatur, & peccata ignoscebat, & æquum erat vt eodem ipsi admonerentur libèter sibi mutuo debita remittere.

Sanctificare.

Quid interest inter annum septimum, & quinquagesimum

In eo autem quod ait: *Et vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuæ*, hoc animaduertendum est, annum septimum, vt iam vidimus, dici annu Re-

misionis, quod etiam quinquagesimo conuenit, verum multò aliter, quia annus est perfectæ remissionis. Etenim fieri interdum poterat, vt seruus septimo anno libertate non donaretur, qui tamen quinquagesimo sine dubio liber exhibat. Exo. 21. † Si emeris seruum Hebræum, sex annis seruiet tibi, in septimo egredietur liber gratis. Sin autem dominus dederit illi vxorem, & pepererit filios, & filias, mulier, & liberi erunt domini sui, ipse verò exhibit cum vestitu suo. Quod si dixerit seruus: Diligo dominum meum, & vxorem, ac liberos, non egrediar liber: offeret eum dominus dijs, & applicabitur ad ostiū, & postes, perforabitque aurem eius subula, & erit ei seruus in sæculum. Hoc est, vsq; ad annum Iubilæi, est enim in Hebræo *וְיָבִיחַ*, adnotatque Hieronymus in epist. ad Galat. cap. 1. in illud: Vt eriperet nos de præsentis sæculo nequam, hoc nomen cum sine litera, *ו*, scribitur, significare annum quinquagesimum, cum verò illam habet, significare æternitatem, quod sæpe in Scriptura videmus. Loquitur autem de vxore alienigena, nam Hebræa septimo etiam anno libera egrediebatur: & tamen quinquagesimo anno tam ipse, quam vxor, & filij liberi erant. Similiter septimo anno non redibat res immobilis vendita ad venditorem, nisi eā pretio redimeret: quinquagesimo autem sine pretio etiam possessiones redibant, ad veteres dominos. † Leuitici. 25: *Reuertetur homo ad possessionem suam, & vnusquisque rediet ad familiam pristinam, quia Iubilæus est, & quinquagesimus annus.* Hoc fiebat ne alij bona aliorum possiderent, & locupletissimi fierent alijs in paupertate degentibus. Deinde ne sortes in terra promissionis cuique tribui assignatæ permiscerentur, & ad alias tribus transirent: ita enim permiscerentur & familiæ, quæ per sortes cognoscebantur, & qui habebat agrum in sorte tribus Iudæ, eius esse tribus censebatur, atque ita in reliquis. Propterea redeunte possessione ad veterem dominum homo censebatur reuerti ad suam familiam: qui enim ex tribu Iudæ putabatur, quoniam possessionem in illius sorte habebat, cum esset ex alia tribu, reddita possessione viro ex tribu Iudæ

dæ ipse redibat ad suam tribum, id est, iam non censebatur esse de tribu Iuda, sed de sua vera tribu: quod optimè explicauit Abulensis quæstione. 13. in hoc idem caput) & ideò dictum est: *Et vnusquisque rediet ad familiã pristinã.* † Hinc fiebat, vt quò propior esset annus quinquagesimus, eò minoris res immobiles venderentur. Leuit. 25: Quantò plures anni remanserint post Iubilæum, tantò crescet & pretium: & quantò minus temporis numeraueris, tantò minoris & emptio constabit, tempus enim frugum vendet tibi, id est, non vendidit substantiam rei, sed tempus fructuum colligendorum. Si quis tamen domũ venderet intrã vrbis muros collocatã, nec intra anni spatium redimeret, nec in Iubilæo redimi poterat, vt est in eodem capite. Quod ideo præceptũ est, quòd per possessiones, quæ erant intra vrbes, non fiebat distinctio tribus, & familiarum, cum in qualibet tribu Israel darentur Leuitis vrbes ad habitandum Numeror. 35. nec tamen eis dabantur agri illarum, atque idcirco domus, quæ erant in villis, cum agris suis transfibãt. Prætereã hoc fiebat, vt homines in vrbibus manerent, nec domos suas venderent scientes nullo tempore eas fore recuperandas. Quod latius explicat Abulensis quæstione. 20. in hoc caput 25. Leuitici. At domus Leuitarum vbicumque essent, etiam si non redimerentur, in Iubilæo ad dominos redibant. Hoc etiam in eodem præcipitur: *Non seretis, neque meretis sponte in agro nascens, & primitias vndemix non colligitis ob sanctificationem Iubilæi, sed statim ablata comedetis.* † Quidam legunt Oblata, sed legendum est, Ablata, id est, non seruabitis, aut vinum ex vuis facietis, sed quæ colligitis continuo comedetis. In Hebræo est apertius: De agro comedetis fructum eius, id est, terrã. lxx: De agris comedetis fructus eius. Atque hæc sunt, quæ de quinquagesimo anno ab Scriptura accepimus, nec plura ferè Iosephus scripsit. Referam tamen eius verba de anno septimo, & de quinquagesimo ex libro. 3. Antiquit. cap. 10. quæ non nihil ad ea, quæ dicta sunt, explicanda iuuabunt. Septimo quoque anno (inquit) remissionem agris dedit, intactosque aratro, & plantatione esse ius-

sit, quemadmodum iam ante populo septima quoque die remissionem à laboribus dederat. Quæ verò per hunc annum sponte sua terra protulerit, publica esse, & promiscui vsus iussit, & neque indigenam, neque aduenam ab eis fructibus colligendis arceri: idemque obseruari post septimam annorum septimanam, qui numerus quinquaginta conficit, vocaturque Hebræis quinquagesimus quisque annus Iobelus: in quo & debitoribus fœnus remittitur, & serui manu mittuntur, qui contribules cum essent, legem aliquam violauerint, & supplicij vice in seruitutẽ vindicati fuerint. † Agri quoque ad pristinos dominos ex hac lege redeunt hunc in modum. Instante Iobelo, quæ vox libertatem significat, conueniunt venditor agri, & emptor, computatisque fructibus, ac expensis in agrum factis, si fructus maiores fuisse comperiantur, recipit agrum venditor. Quod si expensæ maiores fuerint, hoc quod deest recipiens emptor possessionem alteri cedit, sin vtraque paria fuerint, possessio ad veteres dominos reuertitur. Idem ius est & in domos, quæ in vicis non munitis venduntur: diuersum verò de illis, quæ intra oppidorum mœnia venduntur. Licet enim ante annum elapsum reddita pecunia domum recipere: quod si interger annus interim abiuerit, emptori possessionis ius confirmatur. &c. In his Iosephi verbis vbi interpres vertit: Fœnus remittitur: *ἀναγορ*, quod est in Græco, mutuum, & omne debitum significat, etiam si fœnus non sit. † Ceterum in interpretatione nominis laborant recentiores scriptores, ac nihil certi statuunt. Nec certius, aut probabilius quod putauit Andreas Mafius in cap. 6. Iosue, à Iubal primo Musicorum instrumentorum inuentore deductum esse nomen, nobis satis sit Iosephi doctissimi hominis, & suæ linguæ peritissimi autoritas, qui hoc vocabulo libertatem significari docet, vt iam vidimus: cui & Hieronymus haud obscure assentiri videtur libro. 2. in Isaiam ferè initio. Assentiuntur & lxx. qui pro Iubilæo sæpe vertunt, *ἀπεσι*, id est, remissionẽ. Quare quod Sanctes Pagninus, & Munterus in suis Lexicis, Augustinus Eugubinus

Iubilæus.

nus in Adnotationibus in caput vltimū Numerorum, Hieronymus Oleastrius in Comentarjjs in cap. 25. Leuit. & multialij senserunt ^{קֶרֶן} significare Cornu arietinum, & inde Iubilæum dici, quod cornibus arietum eo anno clangerent, commentum est Hebræorum tam à veritate abhorrens quàm quod maximè. Quis enim credat, aut quorsum id fieret, vt in maxima Iubilæi celebritate cornibus arietinis clangerent?

10 † Deniq; Iosue. 6. tubæ, quarum vsus est in Iubilæo, proferri iubentur vt corruant muri Iericunthis, quis ergò eas ex arietum cornibus factas putet? Scio sanè Iosephum libro. 5. Antiq. cap. 1. tubas, de quibus nunc loquimur, cornua appellare, sed cornua appellare potuit, quòd ad similitudinem cornuum essent factæ: nisi fortè putamus Turnum cornibus arietum signum belli dedisse, cum nobilissimus poetarum ait:

Buccina Iubilæi.

8. *Encl.*

*Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cætu.*

7. *Encl.*

*Et illud apertius:
Æreaque assensu conspirat cornua rauco.*

Cornua enim dicebantur tubæ, etiã si ex alia materia factæ essent, vt autor est M. Varro libro. 4. de lingua Latina, quoniam primùm corneæ fuerunt. Nec tamen nego tubas Iubilæi corneas fuisse, hoc enim verisimilius, immò hoc solum verum: quoniam cum Leuit. 25. ait: Clanges buccina, in Hebræo est, ^{קֶרֶן}, quod Hieronymus in cap. 5. Hoseæ, in illud: Clangite buccina in Gabbæ, buccinam interpretatur, & cornu recuruo effici dicit, & lxx. verterunt tubam corneam, cum dicitur in Psal. 97: In tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ. † Verùm ex cornu arietis factas esse nego, quod neque significationi, vt in festo tubarum, nec vsui conueniebat. Buccina enim pastoralis est (ait Hieronymus in eodem loco) nec pastores cornu arietino ad buccinas vtuntur, sed bubulo. Cornua (inquit Varro libro. 4. de lingua Latina) quòd ea, quæ nunc sunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu. Quare Iosue. 6. vbi habemus: Sacerdotes tollent septem buccinas, in Hebræo est vocabulum, quòd diximus, in Græco autem ^{κέρτινας}, id est, bucci-

nas corneas maiorum animalium. Male ergo Abulensis tubas Iubilæi argenteas illas fuisse censet, quibus in sollemnitatibus populus conuocabatur, vt est in decimo capite Numerorum (quod scriptum reliquit in cap. 25. Leuit. quæstione. 7.) Illæ enim duæ fuerunt, vt ex eodem loco constat, & ex Iosepho. li. 3. Antiqui. cap. 11. in Iosue autem septem buccinæ Iubilæi scribuntur, & aliud nomen habent in Hebræo, nec vniquam eis vtiebantur, nisi in Iubilæo, idèd siquidem dicitur: Quarum vsus est in Iubilæo. Quod ad nominis Orthographiã attinet, rectiùs Iobilæus scriberetur, vt apud Hieronymum lego in cap. 1. epistolæ ad Galatas. Iobelum mallet, vt Iosephus, cum sit in Hebræo Iobel, aut certè Iobelæum. Sed quoniam consuetudo obtinuit, vt Iubilæus dicatur, sciẽtiam nobis reseruemus, vsus populo relinquamus.

DE SIGNIFICATIONE anni quinquagesimi.

CAP. XXV.

ISychius hæc eadem verba Leuitici interpretans in septem hebdomadibus annorum totum huius sæculi tempus intelligi vult, quia in hebdomades dierum totum sæculum humanum diuiditur, & hic numerus in semetipsum multiplicatus finem volubilitatis temporum indicat, vt in anno quadragesimo nono, septies enim septem quadraginta nouem fiunt. Annus ergò quinquagesimus diem resurrectionis omnium significat, post finem enim resurrectio sequitur. Clangorem buccinæ illum esse vult, de quo Paulus, 1. Thess. 4: Quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo, & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Sed quoniam hoc simul cum resurrectione fiet, non tam ad quadragesimum nonum, quam ad quinquagesimum pertinet, nosq; illud ad quadragesimum nonum pertinere ostendimus capite præcedenti, de signis potius interpretabimur, quæ proxima erunt iudicio, & finem

nem sæculi, instantemq; resurrectionē prænuntiabūt. Etenim Iohānes Apo. 8. & 9. de eadem re loquēs septem tubas
 2 commemorat. † Mense septimo clangunt buccina, quia illa est septima, atq; extrema ætas mūdi, vt ait Isychius: Die Propitiatiōis, quia ad pœnitētiam, & ad expiationem peccatorū omnes tūc Deus adhortabitur per illa signa, vt propitius sit omnibus, omnes enim vult saluos fieri, & ad agnitiōē veritatis peruenire. Tunc remissio, & quies, & sabbatum perfectum erit omnibus, qui laborauerunt pro Christo, amodò enim iam dicit Spiritus vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos. Nam Iubilæus est, quæ vox libertatem significat, libertatem, inquā, gloriæ filiorum Dei. Tunc homo reuertitur ad possessionem suam, nam qui hominem se esse meminit dum vixit, & non posse cogitare aliquid à se quasi ex se, sed sufficientiam suam ex Deo esse cognoscens semper ad eum confugit, & quasi Domino, & creatori suo obsecutus est, reuertetur ad possessionem paradisi, quā amiserat, & beatitudinē, ad quam in primorum parentum iustitia ius habebat, recuperabit. † Eadē ratione redibit ad familiam suam, cum enim relictis terris corpore etiam in cælo habitauerit, apparebit iam eius familiam, & tribum non esse illam, quæ ab Adam ortum, & labem traxit, in qua sunt illi, qui filij hominum tantum appellantur, sed familiam sanctorū, qui per gratiam Christi regenerati, & filij Dei effecti, heredes etiam sunt æternorum bonorum. Qualis enim terrenus, tales & terreni, & qualis cœlestis, tales & cœlestes. Primus homo Adā de terra terrenus, cuius filij terreni in terra habent familiam, & possessionem. Secundus homo Christus Iesus de cælo cœlestis, cuius filij sunt ciues sanctorum, & domestici Dei superædificati supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu. † Omnis tunc seruitus finietur & corporis, & animi, quoniam ipsorum est regnum cælorum, & corpore, & animo regnabunt. Nullum erit debitum, omnia iam erunt per Dei gratiam remissa. Non feretur terra, quoniam non noua merita erunt, sed

veterum fructus suauissimè comedentur. Sed ceteris expositis superest quod de domo intra muros vendita dictum est, quæ potest eodem anno redimi, postea autem neque in Iubilæo redit ad pristinum dominum. Domus, quæ extra muros sunt, redeunt ad dominos in Iubilæo. At domus Leuitarum quocumque tempore redimi possunt vbi cumque sint. Hæc ita explicat Origenes Homilia. 15. in Leuiticum. Dicant eius verbis, sed breuius. Quæ est ergo ista domus, & quale ædificium est Paulus exponit apertius, cum dicit: Domum habemus non manu factam, æter
 5 nam in cœlis. † Hæc est domus, quam extruere, vel habitare nemo potest, nisi in simplicitate mentis, & puritate cordis. Sed quoniam accidere solet vt etiam qui benè ædificauerit, & domum sibi cœlestem benè agendo, & benè viuendo, ac rectè credendo construxerit, incurrat alicuius peccati debitum, & hanc crudelissimo feneratori vendundare cogatur, pietas, & clementia legislatoris succurrit, vt intrā certum tempus redimi possit. *Si tamen inuenit (inquit) manus tua pretium, quod restituas.* Quale pretium? Pœnitentiæ sine dubio lacrymis congregatum, & manibus, id est, labore boni operis, inuentum. Annus autem iste intelligi potest, quem venit vocare Dominus annum acceptum, quo dimittat confractos in remissionem, & salutem delicta sua confitentibus præbeat. Alludit ad illud Isai. 61: Ad annuntiandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, vt prædicarem annum placabilem Domino. &c. intelligit autem de tempore huius vitæ, quo peccator solui, & indulgentiam à Christo impetrare potest. † Quod autem dicit domum in ciuitate murata, rectè (vt ego arbitror) domus quæ in cælo esse dicitur, in ciuitate murata esse intelligitur: murus est enim huiusmodi domibus ipsum cæli firmamentum. Hæc ex Origene, in ceteris nequaquam eius expositio probanda, aut sequenda est. Sed neque in hoc ipso, quod retulimus, quamuis tota in Glossa posita sit, quod factum nollem. Nam cum eadem sit ratio de domibus

1. Timo. 2.

Apo. 14

2. Cor. 3

3

1. Cor. 15

Ephes. 2

4

2. Cor. 5.

6

domibus

domibus Leuitarum in vrbe, ac de domibus aliorum, & domus Leuitarum omni tempore redimi possint, ac non redemptæ in Iubilæo ad dominos redeant, non potest domus intelligi, quæ in cælo parata est. † Melius ergo cū Radulpho lib. 19. in Leuit. cap. 9. dicemus domum in vrbe murata esse custodiam earum virtutum, sine quibus in cælum ascendi nō potest, vt fidei, spei, caritatis. &c. quas qui amiserit, redimere intra annum poterit per pœnitentiã, id est, cū viuit: vt enim annus circuitus solis est, ita circulus vitæ humanæ anno indicatur. Si autem in hac vita redemptæ non fuerunt, in resurrectione non redibunt ad veterem dominum. Hæc domus intra muros esse dicitur, quoniã qui in illa non sit, etiam si omnibus sibi bonis abundare videatur, neque tutus esse, neque ex immanissimorum hostiū manibus eripi poterit.

Ille domum vendit in villa ædificatã, & extra muros positam, qui altiorẽ vitæ rationem, quæ tamen necessaria ad vitam æternam non erat, in qua manebat, relinquit. Hæc enim repetere, & redimere potest, licet cū aliqua iactura. Vt si quis in ieiunio, & lacrymis Deo seruiens ad laxiorẽ vitam diuertat, priorem illam redimere potest, quamuis in diuertendo iacturam fecerit, & tūc ea, quæ delectabant, abijcere debeat. Verū etsi ad eam non redierit, modò caritatem nō amiserit, in Iubilæo redibit ad possessionem suam, id est, in cœlesti beatitudine recipiet quicquid in illa vitæ austeritate aliquando laborauit. † Et quoniam idem in lege iudicium est de domibus Leuitarum, quæ sunt in vrbus muratis, ac de aliorū domibus, quæ sunt in villis: ex his quoq; quod de illis dicitur exponetur. In Leuitis (vt in eiusdem libri ca. 4. scribit Radulphus) quorumdã perfectio designatur, qui terrenæ hereditatis sortem respuentes portionem suam Deum computant, & pro summis diuitijs gratiam illius thesaurizant. Domus igitur Leuitarum est vita perfectissima, & propè Diuina, eorū, qui semper Deo assunt, & ministrat, & in eo omnia sua habent, nihil aliud amant, nihil aliud cogitant. Hæc vitæ

ratio dum firma non est, sed incurfibus hostium patet, domus est in villa, quæ non magno negotio expugnari, & capi potest: cum verò iam consuetudine firmata est, & magna Dei gratia, angelorumque præsidio, quasi muro, septa est multò magis quam aliæ soleant, in vrbe murata est. Quæ cum humana infirmitate vèditur, & deseritur (sine mortali tamen culpa, quoniam liberam eam intelligi volumus) omni tempore redimi potest. Si autè nō redimatur, nec ad eã redeat huiusmodi Leuita, recipiet in Iubilæo quicquid, dum in illa fuit, laborauit.

† Hæc habui, quæ de festis dieb⁹ dicere, ex quibus luce clarius perspicimus verissimè dixisse Apostolū: Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut Sabbatorū, quæ sunt vmbra futurorū, corpus autè Christi. Vmbra ab aliquo corpore effici necesse est, & de corpore magis quam de vmbra curandum est. Quidquid de festis diebus dictū est in lege, vmbra fuit: & corpus, quod hæc vmbra, tametsi longè distans, efficiebat, Christus est. Veras ergo, præclarasque sollennitates, quas per eum habemus, & multò postea perfectiùs habebimus, illi dies festi prænuntiabant. Quare eleganter Apostolus non dies festos, sed partes dierū festorum appellauit, integros enim nos habemus, qui reuelata facie gloriã Domini specularantes in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tamquam à Domini Spiritu. Tibi igitur gloria, & laus sempiterna Iesu Christe Verbum Dei patris, qui transtulisti nos de tenebris in admirabile lumen tuum, te omnes cupiant, te vnum mirètur, te totis viribus amènt, & collaudent in sæcula sæculorum. In gloriam tuam hoc opus de templo, & de ijs quæ ad templum pertinent, elaborauit:

*Quare habe tibi quicquid hoc libelli est,
Qualecumque, quod O perenne Verbum
Gloriæ tibi sit per omne sæclum.*

F I N I S.

SALMANTICÆ,

Excudebat Petrus Lassus.

Anno. 1591.

Errata in libr. De Templo.

Pagina 6. col. 1. lin. 42. anē. leg. autem. col. 2. lin. 5. *Cariatharim. le. Cariathiarim. p. 9. co. 2.
 lin. 23. orditur, tur. le. orditur. p. 21. co. 1. lin. 39. hæc. le. hæ. p. 30. co. 1. lin. 35. es. le. eis. p. 31.
 co. 2. lin. 13. remanert. le. remanent. lin. 39. iuxa. le. iuxta. p. 32. co. 1. lin. 8. habiciat. le. habitat. p. 34.
 co. 1. li. 2. creabit. le. creavit. p. 35. col. 1. li. 44. ini. le. in. * p. 37. co. 1. lin. 9. defecentis. le. defeceritis.
 co. 2. li. 16. calore. le. colore. p. 40. co. 2. li. 33. rum altitudinis. rum altitudinis. p. 43. co. 2. li. 41.
 milla. le. millia. p. 44. co. 1. li. 8. 12. Egypto. le. Egypto. co. 2. li. 29. exercitum. le. exercituum. p.
 49. co. 1. li. 35. cubitorum. le. cubitorum. p. 62. co. 2. li. 37. susuper. le. super. p. 63. co. 1. li. 33. cōiunctus.
 le. coniunctus. li. pen. aut. le. ait. p. 69. col. 1. li. 23. אֲשֶׁר לְרִדְבָּרִי אֲשֶׁר לְרִדְבָּרִי pa. 75. co. 2. li.
 38. 20. le. 2. p. 87. co. 1. li. 22. auarent. le. lauarent. p. 91. co. 1. li. 47. nihil. le. nihil. p. 108. co. 2.
 li. 29. contigius. le. contiguus. p. 109. co. 1. li. 20. auturo. le. auro. p. 118. co. 1. li. 48. περιττωμα. le.
 περιττωμα. co. 2. li. 26. supeperioribus. le. superioribus. p. 133. co. 2. li. 23. 59. le. 39. p. 134. co. 1. li. 3.
 vsu. le. vsu. p. 137. co. 2. li. 35. frustra. le. frustra. p. 139. col. 1. li. 47. vilitatis. le. vilitatis. p. 140.
 co. 1. li. 10. tabernali. le. tabernaculi. li. 31. explicanimus. le. explicabimus. p. 141. co. 1. li. 29. pro solum.
 le. solum pro. li. 39. appellatur. le. appellantur. p. 147. co. 2. li. 47. quaitur. le. ratur. p. 152. co. 2. li.
 29. aurem. le. autem. p. 156. co. 1. li. 47. illude Dlictū. le. illud Delictum. p. 158. co. 2. li. 39. quomodo.
 le. quomodo id. p. 163. co. 1. lin. 18. offerebatur. le. offerebatur. p. 170. co. 2. li. 30. à vesperam. le. à
 vespera. p. 177. co. 1. li. 8. ἐπισηαυ. le. ἐπισηαυ. p. 182. co. 1. li. 31. 26. le. 69. p. 191. co. 2. li. 40. inci-
 piū. le. incipiunt. * p. 194. co. 1. li. 42. nostrūm. le. nostrorū. p. 203. co. 2. li. 22. προσόν. le. προσόν. p.
 216. co. 2. li. 36. proprior. le. propior.

Con estas erratas esta correcto cóforme a su original este libro (De Templo & de ijs, quæ
 ad Templum pertinent.) En fe de lo qual lo firme en Salamanca oy. 14. dias de Junio, 1591.

El Corrector, &c.

Manuel Correa de
Monte Negro.

Liber Petrus I. Anus

Anno. 1591.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTURÆ IN HOC

Opere explicatorum, in quo numeri in margine
positi versiculos ipsorum capitum in Bi
blijs signatos indicant.

Genesis.

- Cap. 1.*
4 **D**iuisit lucem à tenebris, appellauitque lu
cem Diem, & tenebras Noctē. pa. 180.
num. 19.
5 Factum est vespere, & mane dies vnus. p. 5.
num. 10.
8 Factum est vespere & mane dies vnus, & de
inceps dies secundus, & c. pa. 177. n. 12. & 13
10 Congregationes aquarum appellauit Ma
ria. pag. 83. num. 4.
Cap. 2.
3 Benedixit diei septimo, & sanctificauit illū.
pa. 166. num. 2.
22 Et edificauit Dominus Deus costam, quam
tulerat de Adam in mulierem. pag. 12. nu. 8.
Cap. 3.
15 Inimicitias ponam inter te & mulierem, &
semen tuum & semen illius, p̄se conteret
caput tuum. pag. 57. num. 9.
Cap. 14.
6 Vsq̄ ad campeſtria Pharan. pag. 15. nu. 8.
Cap. 23.
6 Princeps Dei es apud nos. pa. 153. num. 13.
Cap. 27.
16 Pelliculasque hædorum circumdedit ma
nibus, & colli nuda protexit. pagin. 188.
num. 3.
Cap. 32.
10 In baculo meo transiui Iordanem, & c. pa.
58. num. 11.

Exodi.

- Cap. 8.*
19 Digitus Dei est hic. pag. 75. num. 5

- Cap. 12.*
3 Decima die mensis huius tollet vnus quis
que agnum, & c. vsque ad vers. 6. inclusiue.
pag. 186. num. 36.
8 Et edent carnes nocte illa, & c. pagin. 185.
num. 36.
9 Non comedetis ex eo crudum quid, & c.
pa. 186. num. 43.
10 Nec remanebit quicquam. pagin. 186. nu
me. 44.
11 Sic autem comedetis illum, & c. pagin. 187.
num. 45.
18 Quartadecima die mensis ad vesperam co
medetis azyma. pag. 177. num. 11.
29 Factū est autem in noctis medio percussit
Dominus omne primogenitum in terra
Ægypti, & c. pag. 178. num. 15. & c.
43 Hęc est religio Phasē, & c. vsq; ad vers. 46.
pag. 185. num. 39.
Cap. 13.
4 Hodie egredimini mense nouarum frugū.
pag. 192. num. 7.
Cap. 19.
1 Mense tertio egressiois Israel de terra Æ
gypti, & c. pag. 195. num. 2.
Cap. 20.
2 Si emeris seruum Hebreum; & c. vsque ad
vers. 6. pag. 218. num. 4.
26 Non ascendes per gradus ad altare meum;
& c. pag. 108. initio.
Cap. 23.
11 Anno autem septimo dimittes eam. pa. 216
num. 1.
Cap. 25.
16 Ponesque in arca testificationem, quam
dabo tibi. pag. 55. num. 5.
29 Parabis & acetabula, & c. pag. 73. num. 8.
& pag. 95. num. 1.

A 31 Facies

INDEX LOCORUM

31 Facies & candelabrum ductile de auro mū
dissimo. pa. 76. c. 12.

Cap. 26,

Caput. 26. & 27. exponuntur. pa. 52. c. 34.

Cap. 27.

3 Faciesque in vsus eius lebetes ad suscipien-
dos cineres. pa. 95. num. 1.

20 Ardeat lucerna semper in tabernaculo te-
stimonij extra velum, quod oppansum est
testimonio. pa. 57. num. 8.

Caput. 27. & 38. a versus primo exponuntur.
pag. 92. c. 20.

Cap. 28.

Hæc autem erunt vestimenta, quæ faciunt: Ra-
tionale, & Superhumeralis. pa. 106. num. 2.
pa. 111. num. 1.

6 Facient autem Superhumeralis. &c. vsque
vers. 14. pa. 114. c. 10.

15 Versus autem. 15. vsque ad. 21. pa. 118. c. 11. ex-
plicatur.

30 Pones autem in Rationali iudicij Doctri-
nam, & Veritatem, &c. pa. 122. cap. 12.

31 Facies & tunicam Superhumeralis toram
hyacinthinam, &c. p. 111. num. 1.

39 Et balteum facies opere plumarij, pag. 128.
num. 1.

42 Facies & feminalia lenea, &c. p. 107. num.
1. & 108. num. 3.

Cap. 30.

1 Facies quoque altare ad adolendum thy-
miama, &c. pag. 67. c. 8.

6 Ponesque altare contra velum, quod ante
arcampendit testimonij. &c. p. 57. nu. 8. &
pag. 68. num. 8.

7 Et adolebit in censum super eo Aaron, &c.
pag. 102. num. 2.

10 Et deprecabitur Aaron super cornua eius
semel per annum, &c. pag. 67. num. 6.

12 Quando tuleris summam filiorum Israel
iuxta numerum, &c. pa. 29. num. 4.

19 Et missa aqua lauabunt in ea Aaron, & filij
eius, &c. pa. 83. num. 2.

Cap. 31.

13 Videte vt sabbatum meum custodiatis,
quia signum, &c. pag. 166. num. 3. & 4.

Cap. 38.

8 Fecit & labrum æneum cum basi sua de-
speculis mulierum, &c. pa. 82. nu. 1.

Cap. 39.

25 Fecerunt & tunicas byssinas opere textili
Aaron, & filijs eius. pag. 110. num. 2.

Cap. 40.

4 Candelabrum stabit cum lucernis suis, &

altare aureum, in quo adoletur incensum
coram arcatestimonis. pa. 68. num. 8.

20 Posuit & mensam in tabernaculo testimo-
nij ad plagam Septemtrionalem extra ve-
lum, &c. pa. 68. num. 8.

Leuitici.

Cap. 1.

3 Si holocaustum fuerit eius oblatio, &c.
vsque ad. 10. vers. explicatur. pa. 135. num. 1.

10 Explicatur versus. 10. vsque ad. 13. p. 135. n. 5

Cap. 2.

4 Panes scilicet absque fermento conspersos
oleo, & lagana azyma oleo lita. pag. 140.
num. 5.

11 Omnis oblatio, quæ offertur Domino, abs-
que fermento fiet, &c. vsque ad. num. 12. in-
clusiue. pag. 197. num. 10. & pa. 140. num. 5.

14 Si autem obtuleris munus primitiarum
frugum tuarum Domino, &c. pag. 192.
num. 7.

Cap. 3.

1 Quod si hostia pacificorum, &c. pag. 140.
num. 1.

Cap. 4.

2 Anima quæ peccauerit, &c. vsque ad. nu. 13
pag. 149. c. 6.

13 Quod si omnis turba Israel ignorauerit,
&c. vsque ad ver. 26. pa. 152. num. 13.

Cap. 6.

1 Locutus que est Dominus dicens, &c. vs-
que ad versum. 8. pa. 153. num. 15.

9 Hæc est lex holocausti. cremabitur, &c. vs-
que ad ver. 11. pag. 136. num. 9.

12 Ignis autem in altari semper ardebit, &c.
pag. 209. num. 2.

25 Loquere Aaron, & filijs eius, &c. vsque ad
finem cap. pag. 155. num. 23.

26 Sanctum Sanctorum. pag. 11. num. 2.

Cap. 7.

1 Hæc quoque est lex hostiæ, vsque ad ver-
sum. 5. pag. 156. num. 26. & pag. 11. num. 2.

ii Hæc est lex hostiæ pacificorum, &c. vsque
ad num. 22. pag. 140. nu. 4. & pag. 146. nu. 10

30 Tenebit manibus adipem, &c. vsque ad
ver. 33. pag. 143. num. 14.

Cap. 8.

7 Et de super Humeralis imposuit, &c. p. 124.
num. 8.

Cap. 16.

12 Assumptoq; thuribulo, &c. p. 68. n. 9. & 13
18 Altare, quod erat corā Domino. p. 69. n. 10.

20 Post

20 Postquam emundauerit sanctuarium, &c. pa. 135. num. 4.

Cap. 11.

17 Homo de semine tuo per familias, qui habuerit maculam &c. p. 135. num. 2.

Cap. 22.

21 Immaculatum offeret, &c. p. 135. num. 3.

Cap. 23.

2 Hæ sunt feriæ Domini, &c. pa. 165. c. 1.

3 Omne opus non facietis in eo. pagin. 190. numer. 3.

5 Mense primo, quartadecima die, &c. pag. 183. num. 33. & p. 184. num. 35.

6 Quintadecima die mensis huius. pa. 195. num. 4.

7 Septem diebus, &c. p. 190. num. 2.

21 Qui leuabit fasciculum coram Domino, &c. pa. 190. num. 2.

35 Numerabitis ergo ab altero die sabbati. pa. 166. num. 4. & pa. 194. num. 1.

16 Et sic offeretis sacrificium nouum Domino, &c. p. 196. nu. 9.

18 Offeretisque cum panibus septem agnos, &c. vsque ad ver. 20. pa. 197. num. 10.

21 Et vocabitis hunc diem celeberrimum. pa. 196. num. 8.

24 Mense septimo, &c. pa. 198. num. 2.

27 Decimo die septimi. &c. p. 200. num. 1.

32 Sabbatum requietionis. pa. 167. num. 5.

A uepera vsque ad uesperam &c. p. 167. num. 5. & p. 170. num. 15. 17. 18. & pag. 177. num. 10.

34 A quinto decimo die mensis huius septimi. p. 202. c. 13.

35 Dies primus vocabitur celeberrimus. ibid.

36 Dies quoque octauus &c. p. 206. c. 15.

40 Sumetis que uobis, &c. p. 203. num. 6. p. 204. num. 9.

41. 42. 43 Mense septimo festa celebrabitis, &c. pa. 202. num. 1. & 2.

Cap. 24.

7 Ut sit panis in monumentum oblationis, &c. pa. 73. num. 5.

Cap. 25.

2 Quando ingressi fueritis terram, &c. vsque ad ver. 7. pag. 216. num. 1.

8 Numerabis quoque tibi &c. vsque ad, 10. p. 217. c. 24.

10 Reuertetur homo ad possessionem suam, &c. p. 218. num. 5.

11 et. 12. Non seretis, atque metetis &c. p. 219. num. 6. & 7.

16 Quanto plures anni &c. pa. 218. num. 5.

Cap. 1.

16 **H**Inobilissimi principes, &c. p. 153. n. 14.

49 **T**ribum Leui noli numerare &c. p. 98.

num. 1.

Cap. 3.

6 Applica tribum Leui & fac stare, &c. p. 99. num. 3.

12 Ego tuli Leuitas à filiis Israel &c. pa. 98. num. 1.

Cap. 4.

7 Mensam quoque Propositionis, &c. pa. 73. num. 8.

Cap. 7.

11 Singuli duces per singulos dies offerant munera, &c. p. 153. num. 13. & 14.

Cap. 8.

6 Tolle Leuitas ex medio filiorum Israel, &c. pa. 99. num. 5.

24 Hæc est lex Leuitarum: A viginti quinque annis, &c. p. 99. num. 2.

Cap. 9.

10 Homo qui fuerit immundus super anima, &c. p. 32. num. 6.

Cap. 10.

10 Si quando habebitis epulum, &c. pag. 199. num. 2.

Cap. 17.

4 Ponesque eas in tabernaculo fœderis coram testimonio. p. 57. num. 8.

Cap. 18.

7 Tu autem & filij tui, &c. pa. 101. num. 5.

26 Præcipe Leuitis, atque denuntia, & que sequuntur. pa. 100. num. 1. & pa. 101. num. 5.

Cap. 19.

9 Colliget autem vir mundus cineres vaccæ. pa. 100. num. 6.

Cap. 28.

3 Hæc sacrificia, quæ offerre debetis, &c. vsque ad ver. 8. p. 167. cap. 8.

Cap. 29.

1 Omne opus non facietis in eo. pa. 190. nu. 3.

Cap. 33.

3 Profecti igitur de Ramesse mense primo, &c. pa. 190. num. 1.

Deuteronomij.

Cap. 14.

26 **A**T comedes coram Domino Deo tuo, &c. pag. 101. num. 3.

INDEX LOCORVM.

- Cap. 15.*
- 1 Septimo anno facies remissionem, &c. pa. 216. num. 2.
- 9 Caue ne forte subrepat tibi impia cogitatio, &c. pa. 216. nu. 3.
- Cap. 16.*
- 2 Immolabisque Phafe Domino Deo tuo, &c. p. 185. nu. 38.
- 6 Immolabis Phafevespere ad solis occasum, &c. p. 180. nu. 20. &c. p. 186. num. 43.
- 9 Non facies opus. pa. 190. num. 4.
- Cap. 31.*
- 10 Post septem annos, anno remissionis in sollennitate tabernaculorum. pa. 216. nu. 3.
- Cap. 33.*
- 8 Leui quoque ait. Perfectio tua, &c. pa. 124. num. 8.
- 18 Lætare Zabulon in exitu tuo. p. 122. n. 16.

Iosue.

- Cap. 6.*
- 4 Septimo autem die sacerdotes tollent septem buccinas. pa. 218. num. 2.

Iudicum.

- Cap. 3.*
- 11 Quævitq; terra quadraginta annis. pa. 5. num. 11.

1. Reg.

- Cap. 2.*
- 5 Donec sterilis peperit plurimos. p. 192. n. 9.
- Cap. 28.*
- 6 Consuluitq; Dominum, & non respondit ei, &c. pa. 124. nu. 6. & 10.
- 2. Regum. Cap. 8.*
- 8 Et de Bete, & de Beroth ciuitatibus Adazer, &c. p. 82. num. 1.
- 3. Reg. Cap. 3.*
- 3 Ambulans in præceptis Dauid patris sui, excepto quod, &c. pa. 7. nu. 10.
- 4 Abijt itaque Samuel in Gabaon, vt immolaret ibi. pa. 7. num. 7.
- Cap. 6.*
- 22 Sed & totum altare Oraculi textit auro. p. 68. num. 6.
- Cap. 7.*
- 12 Et atrium maius rotundum, &c. p. 46. n. 3. & 4.
- 21 Et statuit duas columnas in porticu templi. pa. 78. ca. 14.

- 23 Et resticula triginta cubitorum cingebat illum. pa. 83. nu. 5.
- 24 Duo ordines sculpturarum histriatarum. pa. 83. num. 5. Et sculptura super labium circuibat illud, &c. pa. 84. nu. 6.
- 25 Et stabat super duodecim boues, &c. pag. 84. num. 7.
- 26 Grositudo autem lateris trium vnciarum erat. pa. 84. num. 7.
- 28 Et sculpturæ inter iuncturas, &c. vsque ad vers. 29. p. 87. nu. 4.
- 39 Mare autem posuit ad dexteram partem templi, &c. pa. 87. nu. 1.
- 40 Fecit ergo Hiram lebetes & scutras & amulas, &c. pa. 95. num. 1.
- 4. Reg. Cap. 12.*
- 4 Omnem pecuniam Sanctorum, quæ illata fuerat, &c. pag. 29. nu. 3.
- 9 Et tulit Ioiada Pontifex gazophylacium vnum, &c. p. 30. num. 13.
- Cap. 18.*
- 4 Ipse dissipauit excelsa, &c. pa. 7. nu. 10.
- Cap. 21.*
- 5 Et extruxit altaria vniuersæ militiæ calii in duobus atrijs, &c. pag. 25. nu. 5.
- Cap. 23.*
- 11 In introitu templi Domini iuxta exhedrâ Nathan-melech. pag. 29. num. 6.

1. Paralip.

- Cap. 9.*
- 2 Quæ autem habitauerunt primi in possessionibus. pa. 104. num. 1.
- 16 Et erant super exhedras, & thesauros. pag. 29. num. 6.
- 33 Qui in exhedris morabantur. pagin. 30. num. 10.
- Cap. 17.*
- 5 Neq; enim mansi in domo ex eo tempore, quo eduxi, &c. p. 8. nu. 2.
- Cap. 23.*
- 28 Et erunt sub manu filiorum Aaron in cultum domus Domini, &c. p. 30. nu. 11.
- Cap. 28.*
- 6 Salomon filius tuus ædificabit domum meam, & altaria mea. p. 67. nu. 5.
- 11 Dedit autem Dauid Salomoni filio suo descriptionem porticus, &c. pag. 22. num. 11. & pag. 28. num. 19. & 22. pa. 29. num. 8. & pa. 30. nu. 11.
- 12 Et exhedraum per circuitum in thesauros, &c. pa. 29. num. 3.

SACRAE SCRIPTURAE.
2. Paralip.

Cap. 3.

4 Porro altitudo centum viginti cubitorum erat. pag. 9. cap. 5. num. 3.

Cap. 4.

3 Et decem cubitis quaedam extrinsecus cecelaturæ, &c. pag. 84. num. 7.

5 Capiebatq; tria millia metretas. p. 83. nu. 3.

6 Fecit quoq; conchas decem. &c. p. 87. nu. 1.

22 Thymiateria, & thuribula, &c. pag. 95. num. 1.

Cap. 24.

8 Præcepit erga Rex & fecerunt Arcam, posueruntq; eam, &c. p. 30. nu. 14.

Esdra. 1.

Cap. 6.

3 Anno primo Cyri Regis, &c. vsque ad vers. 5. pa. 45. nu. 1. & sequentibus.

Esdra. 2. Cap. 7.

65 Donec staret sacerdos doctus, & eruditus. pag. 124. num. 8. & pag. 125. num. 14.

Cap. 8.

15 Et frondes ligni pulcherrimi. pa. 14. num. 4.

Cap. 9.

1 In die autem vigesimo quarto mensis huius. pag. 195. num. 4.

Cap. 10.

38 Erit autem sacerdos filius Aaron, &c. & Leuitæ offerent ei. pag. 101. num. 4. & 5.

Cap. 12.

39 Steteruntque duo chori laudantium in domo Dei, &c. vsque ad versum. 42. pag. 209. num. 3.

Cap. 13.

5 Fecit ergo sibi gazophylacium græde, &c. pag. 30. nu. 12.

Esdra. 3. Cap. 9.

1 Abijt in pastophorium Ionathæ filij Nafabi pag. 30. num. 9.

Esther.

Cap. 3.

7 Mense primo, cuius vocabulum est Nisan. pag. 212. cap. 19.

12 Mense primo Nisan. ibidem.

Cap. 9.

17 Dies autem tertius decimus mensis Adar,

&c. pag. 213. num. 2.

Iob.

Cap. 19.

23 Quæm maxime diligebam, auersatus est me. pag. 195. num. 4.

Cap. 39.

23 Nunquid suscitabis eum quasi locustas? pag. 193. num. 5.

Psalmodorum.

Psal. 8.

4 Videbo coslos tuos, opera digitorum tuorum. pag. 77. num. 5.

Psal. 17.

11 Et ascendit super Cherubim, & volauit. p. 65. num. 6.

30 Quoniam in te eripiar à tentatione. pag. 23. num. 20.

Psal. 21.

2 Longè à salute mea verba delictorum meorum. pag. 137. num. 4.

Psal. 25.

2 Vere renes meos, & cor meum. pag. 189. num. 8.

Psal. 36.

30 Os iusti meditabitur sapientiam. pag. 126. num. 15.

Psal. 39.

7 Holocaustum, & pro peccato non postulasti. pag. 133. num. 1.

Psal. 50.

5 Et peccatum meum contra me est semper. pag. 68. num. 8.

19 Sacrificium Deo spiritus contribulatus. pag. 84. num. 2.

Psal. 54.

7 Quis dabit mihi pennas, sicut columbæ? pag. 138. num. 10.

Psal. 62.

6 Sicut adipe, & pinguedinè repleatur anima mea. pag. 145. num. 5.

Psal. 74.

9 Et inclinauit ex hoc in hoc, &c. p. 57. nu. 9.

Psal. 77.

10 Non custodierunt testamentum Dei. p. 55. n. 5.

60 Et repulit tabernaculum Silo. p. 5. num. 5.

Psal. 80.

4 Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die sollennitatis vestræ. p. 199. nu. 1.

A 3

Psal.

INDEX LOCORUM

- Pfal.* 82.
- 6 Simul aduersum te testamentum disposuerunt. pag. 55. num. 5.
- Pfal.* 89.
- 4 Quoniam mille anni ante oculos tuos, tamquam dies, &c. pa. 86. num. 11.
- Pfal.* 90.
- 7 Cadent à latere tuo mille, &c. pag. 86. num. 11.
- Pfal.* 97.
- 6 In tubis ductilibus, & voce tubæ cornæ. pag. 220. num. 10.
- Pfal.* 98.
- 6 Moyse & Aaron in sacerdotibus eius. pa. 99. num. 4.
- Pfal.* 100.
- 7 Non habitabit in medio domus meæ qui facit superbiam. p. 12. num. 8.
- Pfal.* 118.
- 2 Beati qui scrutantur testimonia eius. pag. 55. num. 5.
- Pfal.* 131.
- 9 Sacerdotes Dei induantur iustitia. pa. 114. num. 10.
- Pfal.* 136.
- 1 Super flumina Babylonis, &c. p. 22. nu. 14.
- Pfal.* 141.
- 4 In via hac qua ambulabam, &c. pag. 195. num. 4.
- Pfal.* 149.
- 6 Et gladij ancipites in manibus eorum. pa. 214. cap. 20.

Prouerbiorum.

- Cap.* 21.
- 9 **M**elius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere, &c. pag. 18. nu. 3.
- 15 Gaudium iusto est facere iudiciura. pag. 126. num. 15.

Ecclesiastæ.

- Cap.* 12.
- 11 **V**erba sapientium sicut stimuli, & quasi clauis, &c. p. 39. num. 4.

Canticorum.

- Cap.* 1.
- 5 **N**igra sum, sed formosa, &c. sicut tabernacula Cedar, sicut pelles, &c. pag. 203. num. 5.

- Cap.* 4.
- 4 Mille clypei pendent ex ea. pagin. 86. num. 11.
- 7 Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. pag. 135. num. 2.

Sapientiæ.

- Cap.* 1.
- 7 Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc quod continet, &c. p. 57. num. 9.
- Cap.* 10.
- 12 Et sciret quoniam omnium potentior est sapientia. pag. 57. num. 9.
- Cap.* 18.
- 24 In veste enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum. pag. 112. n. 5.

Ecclesiastici.

- Cap.* 49.
- 5 **P**raeter David, & Ezechiam, & Iosiam, omnes peccatum commiserunt. pag. 7. num. 10.

Isaiæ.

- Cap.* 1.
- 15 **M**anus enim vestrae sanguine plenae sunt. p. 145. num. 6.
- Cap.* 4.
- 5 Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion, &c. pag. 34. nu. 15.
- Cap.* 13.
- 3 Ego mandauit sanctificationis meis, &c. pag. 218. num. 2.
- Cap.* 22.
- 15 Vade, ingredere ad eum, qui habitat in tabernaculo. pag. 30. num. 9.
- Cap.* 33.
- 18 Vbi est literatus, vbi legis verba ponderans. p. 105. num. 3.
- 20 Tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit, &c. p. 203. num. 5.
- Cap.* 54.
- 2 Dilata locum tentorii tui, &c. pag. 203. num. 5.
- Cap.* 61.
- 1 Ad annuntiandum mansuetis misit me, &c. annum placabilem Domino, pag. 221. num. 5.
- Cap.* 66.
- 23 Et erit mensis ex mense, & sabbatum ex sabba-

sabbato. pag. 171. num. 16.

24 Et egredientur, & videbunt cadauera viro-
rum, &c. p. 214. num. 2.

Jeremiæ.

Cap. 7.

12 I Te ad locum meum in Silo, &c. pag. 5.
num. 5.

Cap. 35.

2 Et introduces eos in domum Domini in
vnam exhedram pag. 29. num. 6.

Cap. 36.

10 In gazophylacio Gamariæ, &c. p. 29. n. 7

Cap. 52.

23 Et fuerunt malogranata nonaginta sex,
&c. pag. 80. num. 7.

Ezechielis.

Cap. 40.

38 P Er singula gazophylacia, &c. p. 30. n. 12
43 Et labia eorum palmi vnus. p. 26. n. 8.

Cap. 41.

3 Mensus est in fronte portæ duos cubitos.
pag. 15. nu. 8.6 Latera autem, latus ad latus, bis triginta tria
&c. p. 22. num. 11. & 16.7 Et platea erat in rotundum ascendens sur-
sum, &c. p. 25. nu. 9.8 Et vidi in domo altitudinem per circuitū
fundata latera, &c. p. 22. num. 11.23 Et duo ostia erant in templo, &c. pag. 16.
num. 4.

Cap. 43.

13 Et definitio eius vsque ad labium eius, &c.
pag. 26. num. 8.

Cap. 44.

7 Inducitis filios alienos, &c. vt sint in san-
ctuario meo, & polluant domum meam
pag. 28. num. 21.

Danielis.

Cap. 12.

11 E T à tempore cum ablatum fuerit iuge
sacrificium. pag. 173. num. 1.

Hamos.

Cap. 3.

23 E T vota pinguium vestrorum non re-
spiciam. pag. 140. num. 3.

Habacuc.

Cap. 1.

11 T Vne mutabitur spiritus, & pertrāsibit,
&c. pag. 57. num. 9.

Cap. 3.

2 Domine, opus tuum in medio annorum.
p. 12. num. 8.

7 Vidi tentoria Aethiopiæ, &c. p. 203. n. 5.

Zachariæ.

Cap. 1.

8 E T ipse stabat inter myrteta. pag. 204.
num. 8.

Cap. 14.

16 Et omnes qui reliqui fuerint, &c. & cele-
brent festiuitatem tabernaculorum, &c.
p. 205. num. 2.

1. Machabæorum.

Cap. 2.

32 E T constituerūt aduersus eos proelium,
&c. pag. 167. num. 6.

Cap. 4.

38 Et viderūt sanctificationem desertam, &c.
& pastophoria diruta. pag. 29. num. 8.52 Et ante matutinum surrexerunt, &c. pag.
210. num. 2.

Cap. 7.

33 Et post hæc verba ascendit Nicanor, &c.
pag. 211. cap. 18.

2. Machabæorum. Cap. 1.

18 Facturi igitur quinta & vigesima die, &c.
vsque ad vers. 32. pag. 208. cap. 17.36 Itaq; omnes communi consilio decreue-
runt, &c. p. 211. nu. 2.

Matthæi.

Cap. 4.

5 S Vper pinnaculum templi. pag. 17. num.
2. & p. 20. num. 2.

Cap. 5.

15 Vos estis lux mundi. pag. 41. n. 8. & 9.

15 Non potest ciuitas abscondi, &c. pag. 33.
num. 12.

17 Sic luceat lux vestra. pag. 37. num. 1.

Cap. 6.

31 Nolite ergo solliciti esse dicentes, Quid mā
ducabimus. p. 261. nu. 3.

INDEX LOCORUM

- 16 Vespere autem facti obtulerunt ei multos
dæmonia habentes, & c. p. 187. nu. 2.
Cap. 8.
- 17 Quod in aure auditis prædicate super te-
cta. pag. 18. nu. 3.
Cap. 10.
- 18 Abijt Iesus per fata sabbato. pag. 169. nu.
13. 14.
Cap. 12.
- 19 Non legistis quid fecerit Dauid, & c. pag.
72. num. 4.
Cap. 13.
- 20 Qui vero in terram bonam, & c. & facit
aliud quidem centesimum, & c. p. 34. nu. 4.
Cap. 19.
- 21 Sedebitis & vos super sedes duodecim, & c.
pag. 34. num. 3.
Cap. 20.
- 22 Ecce ascendimus Ierosolymam. p. 9. nu. 4.
Cap. 21.
- 23 Eiecit ementes, & vendentes de templo.
pag. 51. num. 9.
Cap. 25.
- 24 Venite benedicti patris mei, & c. pag. 37.
num. 1.
Cap. 26.
- 25 Prima autem die Azymorum. p. 186. n. 40
Cap. 27.
- 26 Velum templi scissum est, & c. pag. 12.
num. 9. pag. 35. num. 7.
Cap. 28.
- 27 Vespere autem sabbati, & c. pa. 166. nu. 4.

Marci.

- 1 Vespere autem facti cum occidisset
sol, & c. pag. 187. num. 2.
Cap. 1.
- 2 Magister, aspice quales lapides, & quales
structuræ. p. 48. nu. 4.
Cap. 13.
- 3 Et primo die Azymorum, & c. pag. 184. n.
34. & pag. 186. num. 40.
Cap. 14.
- 4 Et valde mane vna sabbatorum, & c. pag.
167. num. 5.
Cap. 16.

Luca.

- 1 Fuit in diebus Herodis, & c. p. 104. n. 8.
Cap. 1.
- 2 Cum sacerdotio fungeretur Zacharias,
mc. 2.

- & c. pag. 30. num. 10.
- 9 Sorte exijt vt incensum poneret. pag. 69.
num. 9, & 10. & 15.
- 11 Altare incensi. pag. 67. num. 1.
- 61 Quia nemo est in cognatione tua, qui, & c.
pag. 23. num. 19.
Cap. 2.
- 23 Quia omne masculinum adaperiens vul-
uam, & c. pag. 23. nu. 19.
Cap. 4.
- 39 Et stans super illam imperauit febrim. pag.
22. num. 14.
- 40 Cum sol autem occidisset, omnes qui ha-
bebant infirmos, & c. p. 187. num. 2.
Cap. 6.
- 1 Factum est autem in sabbato secundopri-
mo. pag. 169. num. 13.
Cap. 7.
- 38 Lacrymis cœpit rigare pedes eius. pa. 187
num. 45.
Cap. 11.
- 20 Si in digito Dei eijcio dæmonia. pag. 75.
num. 5.
Cap. 13.
- 32 Ecce sanitates perficio hodie, & cras, & c.
pag. 147. num. 13.
- 33 Non capit prophetam perire extra Ierusa-
lem. pag. 58. num. 13. & pag. 137. num. 4.
Cap. 16.
- 9 Facite vobis amicos de mammona iniqui-
tatis. pag. 37. num. 1.
- 19 Induebatur purpura, & bysso, pag. 15. n. 2.
Cap. 18.
- 10 Duo homines ascendebant in templum.
pag. 9. cap. 4. num. 4.
- 18 Ieiuno bis in sabbato. pag. 166. nu. 4.
Cap. 22.
- 7 Venit autem dies Azymorum, in qua ne-
cesse erat, & c. pag. 175. nu. 3. & 186. num. 4.
Cap. 23.
- 54 Dies erat Parasceues, & sabbatum illuce-
scebatur. p. 170. n. 17. & p. 177. nu. 10.
- 56 Et sabbato quidem siluerunt. pag. 170.
nu. 17.
Cap. 24.
- 1 Vna autem, sabbati, & c. pag. 166. nu. 4.

Iohannis.

- 19 Miserunt Iudæi ab Ierosolymis sa-
cerdotes, & Leuitas. pag. 98. nu
mc. 2.

SACRÆ SCRIPTURÆ.

- 18 Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem. pag. 58. num. 13.
- 19 Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. pag. 163. num. 1.
 Cap. 2.
- 15 Omnes eiecit de templo, &c. p. 51. nu. 9.
- 20 Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc. pag. pag. 45. num. 6.
 Cap. 7.
- 2 Erat autem in proximo dies festus Iudeorum Scenopogia. p. 202. cap. 13. & 14.
- 37 In nouissimo autem die magno festiuitatis, &c. 191. num. 4.
 Cap. 8.
- 20 Locutus est Iesus in gazophylacio docens in templo. pag. 29. num. 7. & p. 52. num. 3.
 Cap. 10.
- 22 Facta sunt autem Encœnia. p. 210. num. 1.
- 23 Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis. pag. 27. num. 15. & p. 58. n. 13.
 Cap. 13.
- 1 Ante diem festum Paschæ. pag. 182. num. 30. & sequentibus.
- 4 Surgit à cœna. pag. 187. num. 45.
 Cap. 18.
- 28 Et ipsi non introierunt, &c. vt manduca- rent pascha. pag. 185. num. 36.
 Cap. 19.
- 14 Erat autem Parasceue Paschæ, &c. pag. 182. num. 29.
- 31 Erat enim magnus dies ille sabbati. pag. 170. num. 15.
- 34 Vnus militum lancea latus eius aperuit. pag. 42. num. 5. & 6.
- 36 Os non comminuetis ex eo. p. 187. num. 1. & 188. num. 4.
 Cap. 20.
- 1 Vna autem sabbati. pag. 167. num. 5.
- 19 Vna sabbatorum. pag. 5. num. 10.

Actorum.

Cap. 1.

- 12 Sabbati habens iter. pag. 167. num. 8.
 Cap. 2.
- 1 Cum complerentur dies Pentecostes. pag. 194. num. 1.
 Cap. 3.
- 2 Ad portam templi, quæ dicitur Speciosa. pag. 51. num. 8.
- 11 Ad porticum, quæ appellatur Salomonis. pag. 27. num. 15.

- 12 In porticu Salomonis. pag. 27. nu. 15.
 Cap. 12.
- 4 Volens post Pascha producere eum populo. pag. 175. num. 3.
 Cap. 13.
- 27 Quæ per omne sabbatum leguntur. pag. 167. num. 6.
 Cap. 15.
- 21 Vbi per omne sabbatum legitur. pag. 167. num. 6.
 Cap. 16.
- 13 Die autem sabbatorum. pag. 167. num. 6.
 Cap. 18.
- 3 Erant autem Scenofactoriæ artis. pag. 203. num. 5.
 Cap. 21.
- 27 Dum autem septem dies consummarentur, &c. pag. 50. num. 2.

Ad Romanos.

Cap. 3.

- 25 QVem proposuit Deus propitiationem, &c. pag. 63. num. 2.

1. Corinthiorum.

Cap. 1.

- 20 VBi sapiens, vbi scriba. pag. 105. num. 3.
 Cap. 5.
- 7 Pascha nostrum immolatus est Christus, &c. pag. 193. num. 2. pag. 187. num. 1.
 Cap. 16.
- 2 Per vnam sabbati. pag. 166. num. 4.

Ad Ephesios.

Cap. 6.

- 15 Calceati pedes in præparationem Euange- lij. pag. 189. num. 9.

Ad Colossenses.

Cap. 2.

- 16 Nemo ergo vos iudicet in cibo, &c. pag. 222. num. 8.

Primæ ad Thessaloni.

Cap. 4.

- 16 QVoniam ipse Dñs in iussu, & in voce archangeli, & in tuba Dei. p. 220. n. 1.

INDEX RERUM,
Ad Hebræos.

- 3 *Cap. 4.*
Ingrediemur enim in requiem, &c. pag. 169. num. 13.
9 Relinquitur sabbatismus populo Dei. pag. 171. num. 16. & pag. 217. num. 2.
Cap. 9.
4 Aureum habens thuribulum. p. 68. num. 6. & num. 15. Et arcam, &c. in qua urna aurea, &c. pag. 56. cap. 2.
6 In priori quidem tabernaculo, &c. pag. 13. num. 2. & pag. 35. num. 5.
Cap. 13.
11 Quorum enim animalium inferitur sanguis, &c. pag. 152. num. 12. & 153. num. 14.

1. Petri.

- Cap. 2.*
9 **V**os autem, &c. regale sacerdotium, &c. pag. 84. num. 2.

- 5 **M**inistrate in fide vestra virtutem. pag. 58. num. 11.

Apocalyp.

- Cap. 1.*
4 **G**ratia vobis, & pax ab eo qui est, &c. & à septem spiritibus, &c. & Iesu Christo, &c. pag. 65. num. 2.
5 **Q**ui deletit nos, & lacuit nos, &c.
Cap. 8.
2 **E**t datae sunt illis septem tubae, &c. pag. 220. num. 1.
Cap. 11.
4 **D**uo candelabra in conspectu Domini terrae stantes. pag. 57. num. 9.
Cap. 20.
8 **E**t ascenderunt super latitudinem terrae. pag. 45. num. 3.

FINIS.

INDEX RERVM ET
VERBORVM, IN QVO QVÆ
ad Scripturæ intelligentiam magis pertinent, hoc nota
signantur. pl. paginam. N. numerum indicat.

A.

Absolventis sacerdotis verba unde vim habeant ad recuperandam caritatem in poenitente. pag. 209. num. 5.
Achates quæ gemma, & quid significet. pag. 121. num. 16.
Ex Ægypto quo die, atque hora egressi Hebræi. pag. 190. nu. 1.

Agnus in Pascha immolatus fuit expressa Christi figura. pag. 187. num. 1. manducatus autem fuit figura Eucharistiæ. p. 188. nu. 3.
Agnus quo in loco immolaretur ab Hebræis, pag. 184. num. 36. quo ritu. ibidem. cum non comedebant stantes. pag. 187. num. 45.
Aharon, & filijs eius datum est sacerdotium. pag. 99. nu. 4. ille summus, filij autem eius mino-

- minores sacerdotes erant, & quatuor hi fuerunt, ex quibus Eleazar patri successit, & ad posteros eius venit pontificatus vsq; ad transmigrationem Babylonis. pag. 99. n. 4.
- A**la velocitatem, & promptitudinem significat operationis, de qua sermo est. pag. 66. n. 4. & in creatura intellectuali ala vna intellectum, altera voluntatem significat. pa. 66. num. 5.
- † Allegoriæ causa solius non pauca ponuntur in Historia. pag. 14. num. 6.
- A**ltare holocausti describitur. pag. 92. cap. 20.
- A**ltare Thymiamatis tam in tabernaculo, quàm in templo Salomonis idem erat, sed à Salomone magnificentius ornatum. pag. 67. n. 4. In eo aromata incendebantur. nu. 1. Describitur. nu. 1. & 2. Erat extra Oraculum seu Sanctum Sanctorum. pag. 68. nu. 6. & 7. Hoc idem erat quod dicitur thuribulum aureum. pag. 69. nu. 13. quid mysticè significet. pag. 67. num. 9. Erat in medio domus exterioris. pag. 74. num. 1.
- † Amethystus quæ gemma, & quid significet. pag. 122. nu. 17.
- † Anaglypha quæ dicantur. pag. 15. num. 10.
- A**ngeli pro hominum salute vigilant, & qua intentione. pa. 66. nu. 3. & 5. Quidquid habent Deo referunt acceptum & ipsi seruire gestiunt. n. 4. 5. & 6. Quæ ad eorum naturam & ministeria spectant, multò magis perspicua sunt in noua lege. pag. 66. num. 4. Angelicis spiritibus plenum est cælum. pag. 66. num. 6.
- † Animam sæpe Scriptura pro homine ponit. pag. 149. num. 3.
- † Anniculus dicitur qui annum non excedit, licet totum minimè expleuerit. p. 136. num. 6.
- † Anni, & menses Hebræorum exponuntur. pag. 171. num. 2.
- A**nnorum computatio à creatione mundi vsq; ad diluuium, & à diluuiò vsq; ad exitum ex Aegypto, & vsq; ad templi primi ædificationem, à foundatione templi primi ad foundationem secundi, ab hoc, & à captiuitate Babylonica, & denique à mundi creatione vsq; ad natalem Domini. pag. 44. num. 2. & 3.
- A**nnus apud Hebræos duplex, Sacer, & Vulgaris. p. 175. num. 4.
- A**nnus quinquagesimus, qui Iubilæus dicitur, quid esset. pag. 217. ca. 24. eius significatio. cap. 25.
- A**nnus remissionis quid sit. pa. 216. cap. 22.
- A**nnus septimus festus quodammodo. pag. 216. ca. 22. Eius significatio. ca. 23. Quid intersit ipsum, & quinquagesimum. pag. 218. num. 3.
- E**x Apostolorum doctrina, & imitatione multum pendet nostra perseuerantia in bene operando. pag. 81. num. 4. & 5.
- A**postoli duodecim figurantur per duodecim boues, super quos mare in templo positum est. pag. 86. num. 9. & 10.
- A**postoli, & Prophetæ dicuntur lapides templi mystici id est, Ecclesiæ. pa. 40. n. 1. & 2.
- A**postolorum mores cœlestes. pag. 120. nu. 11. Eorum verba aurea, & caritatis plena, pedes veloces ad Euangelizandum ibi, & pa. 122. num. 17.
- A**qua significat humanam scientiam. pa. 188. num. 5.
- † Arbor pulcherrima citrum significat. pag. 203. num. 6.
- † Arbor denfarum frondium est myrtus. pag. 204. num. 8.
- A**rcæ fœderis ex Silo quò translata fuerit. pa. 6. num. 3.
- A**rcæ significari solet nomine legis, Testamenti, aut Testimonij. pag. 57. num. 18.
- A**rcæ Testamenti integra descriptio. pag. 55. num. 1. & sequentibus.
- Q**uorsum facta fuerit. pag. 55. num. 4. & 5.
- Q**uid esset in ea. pag. 56. cap. 2.
- A**n essent in ea virga Aharon, & vrna manna. p. 56. num. 1. & sequentibus.
- A**rcæ in templo Salomonis posita quamdiu in eo manserit, & an in eo fuerit cum vrbs capta est à Romanis. p. 59. nu. 15. & seq.
- A**rcæ à veteribus fabricabantur sine operculis. pag. 62. num. 1. & 2.
- A**rcæ templi describitur. p. 26. num. 12.
- A**ser significatus per ligurium gemmam. pa. 121. num. 15.
- A**ssaro quæ mensura. pag. 72. num. 4. pa. 192. num. 7. p. 196. num. 9.
- A**trium quid sit. pag. 25. num. 2.
- A**tria duo tantum fuerunt in templo Salomonis. p. 25. num. 4. & 5.
- A**trium sacerdotum quale fuerit. p. 26. nu. 10.
- A**trium exterius quale. pag. 26. num. 11.
- A**tria habebant in se exedras. pag. 28. nu. 1.
- A**tria an totum templum cingerent. p. 27. n. 13.
- A**trium immundorum nullum erat. p. 28. n. 20.
- A**ues, seu volucres, mysticè significant sanctos confessores. pag. 138. num. 9.

Aureolæ nomen acceperunt Theologi ex sacra Scriptura. pag. 60. num. 5.
 Azymi panes quando comedebantur & quâ ob causam. pag. 185. num. 40.
 Azymorum dies fuere octo. pag. 185. nu. 40.
 Azymorum sollennitas qualis esset, & cur, ac quomodo fieret. p. 190. n. 1. & sequentibus.

B.

Baculus Christi, crucem mysticè significat. pag. 189. num. 10.
 Baptismi sacramentum iuxta Bedam, & alios significatur (mariane), quod erat in templo. pag. 81. num. 1.
 Basilica quale genus ædificij sit. p. 48. num. 3.
 Beati significati in in arca, & multa de illis. p. 60. num. 5, & sequentibus.
 Beati homines multi erunt Angelis æquales & superiores & mutuò omnes se diligēt. p. 66. num. 2. & 3. Curant nostram salutem num. 3. Quidquid perfectionis habent Deo acceptum referunt. num. 4. Eis se Deus vidēdum præbet, & ea visione mirabiliter erudit. num. 6.
 Beati in hac vita fuerunt, & nūc sunt magis faciliè mobiles ad nutum Spiritus sancti. pag. 61. num. 8. & 12.
 Beatorum post resurrectionem pulchra, splendida, & immobilia corpora. Coronabūtur vt reges corona gloriæ, & quidam præterea aureolis. pa. 60. nu. 5. Habuerunt, & semper habent legem in medio cordis. nu. 6. Passi sunt Deo metiente labores ab ipso, & ab hominibus, parati perferre plures. nu. 6. & 7. Mensuram caritatis fratribus reddiderūt, Deo integram reddere non possunt. pag. 61. num. 7.
 Beatorū sollennitas mysticè significatur per festum Cœtus, seu Collectæ. pa. 107. cap. 16. Tunc plenè Deum agnoscemus, & amabimus. ibid.
 Ad beatitudinem cœlestem anhelandum. pa. 189. num. 10.
 Beatitudo cœlestis est immortalis, & in amissibilis. pa. 40. n. 4. Consistit in visione Dei ibi. Segregata ab omnibus malis & cumlata in omnibus bonis. pag. 41. num. 6.
 Beatitudo cœlestis significata fuit per septimū annum remissionis. p. 217. c. 23. mysticè significata etiam fuit per sabbatum. pag. 171. num. 16. Ea frui non poterunt, quibus prius debita dimissa non fuerint. p. 217. n. 3.
 Beatitudo accidentalis ex plurimis rebus ori-

tur. pag. 81. num. 5.
 Beatitudo vitæ futuræ est merces huius sanctè transactæ. pag. 35. nu. 6. & 8. pag. 36. nu. 1. & pa. 37. num. 3. & 4. Ad eam non erat aditus, nisi expleta passione Christi, & ipso omnium primo introeunte. pa. 35. n. 6. Perseuerat inuariata. pag. 36. num. 13.
 Beatitudinis consideratio mouet ad perseuerandum in bonis operibus. p. 81. n. 3. In ea est à moenitas iucundissima. pa. 82. num. 7. Tanta erit, quanta fuerit perseuerantia in bonis operibus. pag. 82. num. 8.
 Beneficia diuina noua nouis beneficijs in fratres rependenda sunt. pag. 76. nu. 9.
 Benjamin significatus per beryllum gemmā. pa. 122. num. 18.
 Beryllus quæ gemma. p. 122. nu. 18.
 Bona opera. Vide Virtutis opera.
 Bona temporalia, nisi considerentur esse caduca, non sinent ad spiritualia aspirare. pa. 20. cap. 3.
 Boues significant Apostolos. pag. 86. num. 9. & 10. & reliquos Euangelij ministros. ibid.
 Buccinæ Iubilei non erant ex arietum, sed ex bouum cornibus factæ. pa. 219. nu. 9. & 10.
 Bul mensis. pa. 31. nu. 1. & 2.
 Byssus quid sit. pa. 16. in principio, & pa. 106. nu. 3. p. 107. num. 2.

C.

Calceamentis mysticè significantur sanctorum exempla. pa. 189. nu. 9.
 Calendæ qui festus dies esset apud Hebræos. pa. 171. cap. 2.
 Candelabrum describitur. pa. 76. ca. 12.
 Carbunculus quid sit, & quid significet. pa. 120. nu. 11.
 Caritas restituta per pœnitentiam significatur per festum ignis dati. p. 209. n. 5. Bonis operibus conseruatur, & augetur. p. 210. n. 6.
 Caritas debet esse fortis, & constans, & in omnes expandi, etiā inimicos. p. 38. n. 8. 9.
 Caritas Dei non est sine caritate proximi. p. 38. num. 8.
 Caritas Dei, & proximi significantur ostio interiori, & exteriori, quia à caritate proximi in caritatem Dei venitur. pa. 38. num. 9.
 Sine caritate Dei, & proximi non patet ingressus in cœlum. p. 36. nu. 1. p. 37. n. 4.
 Caritas est ornamentum & pulchritudo bonorum operum. p. 39. num. 3.
 Caritas imperat omnia nostra opera. pa. 139. num. 14.

- Caritate solidantur omnes virtutes, atq; mun-
nuntur. pa. 182. nu. 2.
- Caritatis mensuram integram possumus, red-
dere hominibus, sed non Deo. pa. 61. nu. 7.
- Carnales delectationes renibus significantur.
pa. 188. num. 8.
- Castitatis votum solenne commendatur. pa.
41. num. 5.
- Cathedram, seu cathedras docentium fuisse in
templo probabile est. p. 30. nu. 5.
- † Casus, & genera sæpe relinquit Interpres,
vt erant in Hebræo, aut in Græco, etiam si
Latinis verbis non conueniant. p. 57. n. 9.
- Cedri proprietates. p. 40. nu. 3.
- † Centenario numerus magnus significatur.
p. 82. nu. 7.
- Contra ceremonias peccans dicitur peccare
contra Deum, & sacra. pag. 153. n. 15.
- † Cherub vnde significet multitudinē scien-
tiæ. p. 65. 7.
- Cherubim tabernaculi, & templi quales es-
sent, & quomodo collocati. p. 64. ca. 6.
- Christus est mysticè Propitiatorium. pag. 63.
ca. 5. Coronatur Sanctorum coronis, quia
ab ipso sunt sanctorum victoriæ. p. 65. n. 1.
- Christus quo die crucifixus. pa. 181. num. 25.
26. &c.
- Christi caritas ardentissima. pag. 137. nu. 5. li-
gna, quibus eius ignis excitatur sunt mise-
riæ nostræ. n. 6.
- Christus mysticè significatus per vitulū obla-
tum in holocaustum. p. 137. nu. 2. &c.
- Christus fundamentum Ecclesiæ, & lapis an-
gularis. pag. 40. num. 1.
- Christi passionis participes sunt omnes terræ
nationes. pa. 137. num. 5.
- † Cidaris describitur. pa. 100. nu. 8.
- † Citrus arbor dicitur pulcherrima. 203. n. 6.
- Clauis aurei significant verba Scripturæ. p. 39.
nu. 4. p. 41. num. 6.
- † Coccus bistinctus quid sit. pa. 15. nu. 2. pa.
106. num. 3.
- Cochlea templi qualis esset, & in quem vsum
facta. pa. 23. nu. 1. & sequentibus.
- Coenaculum templi quid. pa. 24. n. 4.
- Coetus festi describitur. p. 206. ca. 15. Duplex
fuit apud Iudæos. p. 206. nu. 1.
- Cogitatio praua nisi reprimatur, prauū opus
subsequitur. pa. 145. nu. 6.
- Collectarum festus dies describitur. pa. 206.
cap. 15.
- Columba significat iustos, & quare. pa. 138.
num. 10.
- Columnæ duæ quæ erant in porticu, descri-
buntur. pa. 79. ca. 14. Quid mysticè signifi-
cent. p. 81. num. 1.
- † Comparatiua voce sæpe nulla fit compa-
ratio. pa. 191. num. 5.
- Confessionis sigillum significatum, seu figu-
ratum. pag. 161. num. 7. & 8.
- Confessionis ministros instituit Deus pecca-
tores, vt facilius indulgeant peccantibus.
pa. 160. num. 10.
- † Confessio debet esse integra. p. 86. n. 11. Eius
pudor, & molestia abunde compensantur
suauitate virtutum, & spe veniæ. p. 86. n. 11.
- Confessio, vide Pœnitentia.
- † Confessionis sigillum non violandum. pag.
161. num. 7. & 8.
- Confessionis sacramentalis typus dabatur
in lege veteri. pa. 154. num. 17. &c. & p. 159.
num. 37. p. 160. nu. 2, 3. & 4.
- Confessorū holocaustum, & dignitas, & mo-
res. pa. 138. num. 9. & sequentibus.
- Consideratio. Vide Oratio.
- † Contra pro Coram. pa. 68. num. 8.
- Coniugatorum ordo qualis, & quid differat
ab ordine continentium, & virginum. pa.
41. num. 1.
- † Coram Domino esse, seu poni, quid dicatur
vbi de tabernaculo sermo est. pa. 57. nu. 5.
- Cornua altaris qualia. p. 67. nu. 2.
- Corus quæ mensura. p. 72. n. 4.
- Cotyla qua mensura. p. 72. n. 4.
- † Cras significat tempus futurum. p. 147. 13.
- † Craticula altaris quid esset. p. 67. nu. 3.
- † Crux Christi figurata. p. 167. n. 1. Ea tanquam
baculo nitendum in cœlesti via, & inimici
fugandi. pag. 189. nu. 10.
- † Crux Christi fuit altare sacrificij. p. 137. nu. 5.
- † Cubitus quæ mensura. pa. 55. num. 2.

D.

- D**An significatur per carbunculum. pagin.
120. n. 11.
- Decimæ variæ in lege. pa. 100. ca. 2.
- † Delinquere quo pacto accipiatur in scri-
ptura. pag. 159. nu. 37.
- Denarius legem veterem significat. pag. 188.
num. 2.
- Denario significatur scientia creatoris, & crea-
turarum. pa. 36. num. 12.
- Denarius numerus perfectionem significat.
pa. 66. num. 5.
- Denarius numerus quid mysticè significet. p.
34. num. 2.

INDEX RERUM,

- Δευτεροεκάστη** quid sit. pa. 101. nu. 2.
Scientia de Deo eminentior ceteris omnibus. pa. 130. nu. 5. & ea est vltima hominis perfectio. ibidem.
Deo optima quæque offerenda. pa. 107. nu. 5. & præcedenti.
Dei misericordia copiosior multò in noua, quam in veteri lege. p. 89. nu. 1.
† Dextrum dicitur quod ad Meridiem est. pagin. 24. num. 4.
Dextera, seu Meridionalis pars, cur sumatur in bonam partem. p. 41. nu. 4.
Dierum initia varia apud varias gentes. pag. 177. num. 12.
Dies septimus sanctus apud Hebræos. pagin. 198. num. 1.
Dies festus dati ignis describitur. pa. 108. c. 17.
† Dies hæc quid sit. pa. 195. nu. 4.
† Digitus quomodo accipiat in sacra scriptura. p. 75. num. 5.
Discretio necessaria valde ad omnia virtutum opera. pag. 96. nu. 2.
Domus exterioris fores, vestibulum, seu porticus, eorum magnitudo, & figura. pag. 16. cap. 10.
Domus qualis esset intrinsecus, & qualis eius ornatus. pag. 17. cap. 11. Qualis extrinsecus. ibidem. cap. 12. Quæ eius fundamenta. ibidem. num. 1. summitas, & latera, siue parietes. num. 2. Ex qua materia. pag. 18. num. 3. Quo in loco dolati, & præparati lapides, & ligna. nu. 4. 5. 8. & 9. quam artificiosa tota structura. num. 6.
Duodenario numero vniuersitas significatur. pag. 95. nu. 8.
† Dux dicitur à nostro interprete quicunque dignitate inter alios eminet. pag. 162. num. 13.

E.

- E**lecti dolantur laboribus in hac vita, at in cœlesti beatitudine disponuntur cessanti omni labore. p. 41. n. 6.
Encænna quis festus dies sit. p. 210. nu. 1. & c.
Essæi, seu Esseni, qui. p. 105. nu. 4.
Ephod describitur. pa. 114. nu. 1. Duplex fuit, alter solius pontificis, altero & laici vtebantur. pag. 116. nu. 6.
Eius Allegorica significatio. p. 116. nu. 7.
Ephraim significatur per chrysolitum gemmam. p. 122. nu. 17.
Episcopus. vide Sacerdos.
Euangelia quatuor quid in hominibus effi-

- ciant.** pagin. 92. numero. 14.
Euangelia quatuor numero quaternario mysticè figurantur. p. 188. nu. 2.
Euangelica doctrina terra est à Deo data nobis. p. 194. nu. 5. & 6.
Euangelicam prædicationem suscipiētes abstinerere debent ab illicitis voluptatibus. pa. 199. num. 2.
Euangelij ministri significantur per boues. p. 86. num. 10. Eorum merces maior in cœlis, quam hic sciri possit. ibidem.
Eucharistia figurata in agni manducatione. pag. 188. nu. 3. Sumpturi eam circumcidant prius cor suum per pœnitentiā. p. 188. n. 4.
Eucharistiam præcedere debet pœnitentiā. pa. 85. num. 5. & præcedentibus.
Eucharistiam oblatoris, & receptoris quanta debeat inesse puritas, colligitur ex. pa. 134. num. 14.
Eucharistiæ institutio fuit ex nimia Christi caritate, qua dilexit nos. p. 188. nu. 5. & 8.
Eucharistiæ, & sacrificij missæ beneficium semper beati ante oculos habent. p. 62. n. 13.
Eucharistiæ assumptio non tam esse debet ob spirituale consolationem, quam ob vires ad iter spirituale conficiendum. pagin. 189. num. 10.
Eucharistiæ figura. pag. 163. nu. 3.
† Excelsa non auferre, In excelsis immolare quid sit, & quare Deo inuisum. p. 7. n. 8.
Exemplum iustorum est quasi fermentum reliquos ad virtutes adducens. p. 189. nu. 4.
Exemplis sanctorum nos munimus. pag. 189. numer. 9.
Exemplum prælatis necessarium, vt persuadeant. pag. 78. num. 5.
† Exhedra describitur. pag. 28. nu. 1.
† Exodium quid significet. p. 207. nu. 5. & 6.
Expiationis dies describitur. p. 200. c. 11.

F.

- F**acta dici solent non modò commissiones, sed etiam omissiones. p. 149. nu. 3.
Femoralia sacerdotum qualia. pag. 107. cap. 6.
Fenestræ templi quales, & quantæ, & vbi essent. pag. 19. ca. 15.
Festum dati ignis exponitur. p. 108. c. 17.
Festum Pentecostes, & cur Spiritus sanctus quinquagesimo die in Apostolos descenderit. pag. 40. in principio.
Festi dies Hebræorum quo tempore inciperent, ac desinerent. pag. 170. num. 15. & quo nostri. num. 16.

Festis

ET VERBORVM.

Festis diebus sacra Scriptura præcipit nonnunquam esse abstinendum ab omni opere, nonnunquam ab omni opere seruili. pag. 190. num. 3.

Fiducia nostra in Deo. pag. 130. nu. 4.

G.

GAd, & eius tribus significantur per iaspidem. pag. 121. nu. 12.

† Gazophylacium quid. p. 29. n. 5. 7. & 8. vel potius toto cap. 17.

Gemmæ duodecim in Rationali significant Patriarcharum, & posteriorum virtutes. pag. 119. nu. 8.

Gentium in conuersione quanta esset futura læticia, significatum fuit in Tubarum sollemnitate. p. 199. num. 2.

† Genera ita interdum relinquit Interpretes, vt erant in Hebræo, aut in Græco, etiam si Latino nomini non conueniant. p. 57. nu. 9.

Gloria Dei ante omnia querenda. p. 194. n. 6.

Gloria Dei in omnibus querenda. pagin. 75. num. 7. & 8.

Gloria inanis, aut alia similis labes admixta bono operi non destruit omnino eius meritum. p. 147. nu. 12.

Gloriam solius Dei querere sacrificium est perfectissimum. pag. 134. c. 2. sed præcipue. numer. 4.

Giblos, aut Gibil, vrbs est. pa. 18. n. 5.

Gifus quid. pag. 26. nu. 8.

Gratum se verè præstat qui non animo tantum & verbis, sed re ipsa quam potest gratiam refert. p. 146. nu. 10.

Gratias agere debemus Deo in singulis, quæ ei immolamus. pag. 147. nu. 13.

H.

† **H**Abere multipliciter accipitur. pagin. 70. num. 15.

Hebdomadarum sollemnitas describitur. pag. 194. nu. 1. & 7.

Hebræi quo die, & tempore exierint ex Agypto, & agnum immolant. p. 178. n. 14.

† Hic pro Idem apud Hebræos. p. 195. n. 4.

† Hin qualis mensura. p. 162. nu. 2.

† Hircus caprarum dicitur is qui nouus, & tener est. p. 153. nu. 14.

† Hodie significat tempus præsens. pagin. 147. nu. 13.

Hædus quid significet. p. 138. nu. 6.

Holocausti altare describitur. p. 92. c. 20. vide Altare holocausti.

Holocaustum. Vide Sacrificium. latè describitur. pag. 134. c. 2.

Holocaustum pecorum. pag. 135. nu. 5.

Holocaustum ouium. p. 136. nu. 7.

Hostia pro delicto describitur. pa. 156. nu. 26. Eius significatio. p. 159. nu. 1.

Hostiæ pacificæ ritus describitur. p. 140. nu. 1. Et cur Pacifica, seu Pacificorum appelletur. num. 2.

Hostia gratiarum actionis. p. 140. num. 3. Eius Moralis significatio. p. 144. nu. 1.

Hotoniel quando fuerit iudex creatus. Vide Populi Israel. p. 3. nu. 4.

Humilitas sit firma, & semper virens. pag. 39. nu. 2. Et lateat. p. 40. in principio.

Humilis consideratione suæ vilitatis reprimat cogitationes superbas erumpentes. pag. 139. nu. 13.

Humilietur etiam qui pro Christo martyriū patitur, considerans se sibi relictum non agnum mansuetum esse, sed hædum, id est, filium iræ. pa. 138. nu. 6. & se habere peccata, quæ illa sanguinis effusione deleantur. numer. 7.

† Hyacinthus quid sit. pa. 15. nu. 1.

I.

IAspis qualis gemma, & quid significet. pagin. 121. nu. 12.

Ieiunia sollemnia Hebræorum breuiter connumerantur. p. 214. c. 21.

In ieiunijs qui modus seruari debeat. pag. 138. numer. 11.

Ignis, qui ardebat in templo, miraculo à Deo datus est, & quando, & quousque seruatus. pag. 136. nu. 6. & 7.

Ignis dati festum exponitur. p. 108. c. 17.

Ignis ille, qui in tabernaculo etiam secundo, & in templo semper seruatus est, quinam erat. p. 209. nu. 2.

† Immaculatum quid dicatur in Scriptura p. 135. n. 2. & 3. & à versic. 14. ad finem vsque pag. 136. nu. 7.

Imitatores sanctorum, & iustorum figurati receptaculis ignium. p. 96. n. 4.

Immundi donec mundarentur prohibebantur ingredi templum. pag. 28. num. 20. Et ideo nullum erat atrium immundorum. ibi dem.

† In præpositio adiuncta Accusatio accipi solet pro Vt sit, seu Vt esset. p. 12. nu. 8.

† In, sepe in scriptura ponitur pro, Cū, iuxta Hebræorum consuetudinem. p. 58. n. 11.

Incipientes

I N D E X R E R U M,

Incipientes, proficientes, & perfecti significatur per tres templi contignationes. pag. 34. nu. 4. & c. latè.

Ab infidelium ritibus dissentiendum est fidelibus. pag. 173. nu. 7.

Inimicorum dilectio. pag. 38. nu. 8. & 9.

† In medio domus pro Intra domum, In medio annorum, id est Intra annos. p. 12. n. 8.

Intentio recta caritatis tenenda in omnibus. p. 139. nu. 14. & pag. 146. nu. 9. & p. 147. nu. 11. & 12.

Ioseph significatus per onychinum gemmam pag. 122. nu. 18.

Isaac quo die sacrificio fuerit ereptus non constat. pag. 198. nu. 1.

Isachar significatus per achatem gemmam. p. 121. num. 16.

Iubilæi annus quid esset apud Hebræos. pag. 217. c. 24. Eius significatio. p. 220. c. 25.

Iubilæus. eius nominis interpretatio libertatem significat. p. 219. nu. 9.

Iubilæi buccinæ e qua materia essent. pa. 120. num. 9.

Rectius Iobileus scriberetur. num. 11.

Iudas Patriarcha significatur per smaragdum pag. 120. nu. 10.

Iudæi quid obseruent hodie, & quid non obseruent antiquarum legum, seu ceremoniarum. pag. 192. nu. 8.

Iudices populi Israel non continuò succedebant. pag. 3. nu. 5.

† Iudicium dici solet in Scriptura id quod quisque facere debet. p. 126. nu. 15.

Iudicij dies sæpe in scripturis octonario numero typicè exprimitur. p. 33. nu. 9.

Iudicij dies etiam sanctis formidabilis. pagin. 33. num. 9.

Iuge sacrificium describitur. pag. 162. cap. 8. Eius significatio. p. 163. cap. 9.

Iusti, ac perfecti viri quò magis sunt vniti Deo, minùs à carnalibus, & imperfectis discernuntur. p. 173. nu. 9.

Iustorum opera. p. 138. nu. 9. 10. & c.

Iustos nonnunquam priuat Deus voluptatibus spiritualibus, vt recordentur antiqui sui status miseri. p. 204. nu. 8. & c.

L.

LAbrum, quod in templo erat vas quoddam magnum, describitur. p. 82. c. 16.

Lactuca agrestis quænam & qualis, & quam ob causam adhiberetur in esu agni. pagin. 186. num. 41.

Lapides pretiosi. vide Gemma.

Lapis significat electos. p. 40. nu. 1. 2. & 5. pag. 41. num. 6.

Leuitarum nullæ vestes propriæ fuerunt. pagin. 106. nu. 1.

Leuitarum initiatio, describitur. p. 99. n. 5.

Eis simul, & alijs sacerdotibus reddebantur decimæ. p. 100. c. 2. Harum decimas ipsi dabant sacerdotibus. nu. 2.

Eorum ministeria quæ. p. 102. nu. 3. & 4. & 5.

Eorum diuisio. p. 103. nu. 6. & 8.

Leui tribus dicata fuit Deo, vt ex ea sacerdotes assumerentur. pag. 98. nu. 1. Non tamen omnes Leuitæ erant sacerdotes. nu. 2. Sortem non accepit in terra promissionis, sicut aliæ tribus. p. 100. nu. 1. Earum decimis alebatur. ibidem. Initiabantur ab anno vigesimo quinto, & cur. pa. 99. nu. 2.

Quid differat inter Leuitas, & sacerdotes. n. 3.

Lex antiqua an quinquagesimo die data sit. pag. 195. nu. 2. & c.

† Libare quid sit. p. 163. in principio.

† Ligurius quæ gemma. p. 121. nu. 11. Et quid significet. ibidem. nu. 15.

Ligna in sacrificijs significant mysticè exempla sanctorum. p. 138. n. 8. & p. 146. n. 8.

Lignum olei quid sit. p. 14. nu. 4. & 5.

Linea stricta describitur. p. 108. c. 7.

Quid mysticè significet. p. 109. nu. 6.

Luna prima quæ sit. p. 172. nu. 4. & c.

Luna decrescit illi, cui res mundi fluxæ videntur, quales verè sunt. p. 205. nu. 3.

Luteres describuntur. pa. 87. c. 18. Significant sacramentum poenitentia. p. 89. c. 19.

Lyncurium quid sit. p. 121. nu. 12.

M.

† **M**acula in Scriptura quid significet. pa. 135. num. 2.

Mala Punica in veste sacerdotis quid significant. pag. 114. nu. 10.

Manasses significatus per onychinum gemmam. pag. 122. num. 18.

Matrimonium. vide Coniugium.

Martyres quomodo se in martyrio humiliare debeant. p. 138. n. 6. & 7.

Quomodo se in martyrio gerere debeant. pa. 138. nu. 8.

Mardochei festus dies. pag. 212. c. 19.

Martyrium est secundum holocaustum post Christi passionem. p. 137. n. 6. Non est Deo gratum extra ecclesiam Christi. pa. 138. nu. 7. Prædicandum est. nu. 7.

Mare æreum quid erat in tēplo, & quid significaret, pa. 84. cap. 17.
Matutinum & vespertinum sacrificium quid. pa. 162. num. 1.
Meditatio Sancta si cesset, marcescit virtus. pa. 206. num. 5.
Meditatio fluxibilitatis bonorū temporalium facit nos amare bona spiritualia. p. 205. nu. 3.
Meditatio. Vide Oratio.
Mensa propositiois, & panum describitur. pag. 71. cap. 10. Eius vsus pag. 72. nu. 3. In ea quot, & quanti panes. num. 5. à sacerdotibus confecti. num. 6. & super panes duę phiale aureę. pa. 73. num. 5.
 † **Cur dicta mensa, & panes propositiois.** num. 6. & 7. Hęc mensa non modo in tabernaculo, sed etiam in templo erat posita. pa. 74. in principio, & ad Septentrionalem domus partem. pag. 74. num. 1.
Mensis, qui est mensura cursus lunę, triplex ponitur ab Astrologis. pag. 172. nu. 5.
Menses duo apud Hebręos dicebantur primi. pa. 175. num. 4.
Mensis septimus in honore erat apud Hebręos. pag. 198. num. 1. quatuor sollennitates habebat. ibidem.
Menses, & anni Hebręorum. pag. 171. num. 1.
 † **Metreta** quid. pag. 83. num. 3.
Millenario numero immensus quidam numerus significatur. pa. 86. num. 11.
Ministri Euangelij sibi primum sapiant, & vtilis sint. pag. 148. num. 17. Quęrant non sua, sed quę Iesu Christi. ibi. & 18. Nihil non tolerent pro animarum salute & vtilitate. nu. 18. Non pro mercede tēporali, sed pro eterna, & initium illius æternę salutis putent in Christi obsequijs laborare. num. 18. & nunquam distant ab incepto operere. ibidem.
Ministri nouę legis ortum habuerunt ex ministris veteris legis. pag. 104. num. 2. & quo ordine. ibidem.
A misericordia non est abstinendum, etiam si parum sit id, quo fratribus subuenire possumus. p. 96. nu. 1. Non omnibus æquę largiendum, sed pro indigentia. ibidem.
Misericordię opera exercenda, vt grati simus Deo, & quidem animo misericordi. pagin. 146. num. 11. & 12.
Mitra, seu Cidaris describitur. p. 110. cap. 8.
 † **Modius** quę mensura. pag. 72. nu. 4.
Moria mons. pag. 8. cap. 4. nu. 2.
Mortificatio sit longanimis, & omnium sensuum, & constans. Ad eam multum iuuat

auditus, & cōsideratio verborum cœlestiū. pag. 94. nu. 1. 2. & 3. Secernit quę adharere solent, immunda ipsis bonis operibus. n. 4.
Vita incumbentium adhuc mortificationi minus iucunda quam vacantium, contem- plationi. nu. 4. iucunda tamen. p. 96. n. 3.
Mortificandum est quidquid in nobis carnale est. pag. 159. num. 15.
Mortificatio quinque sensuum valde necessaria. pag. 37. num. 2.
Mortificationem exigit Euangelium ab omnibus, qui recipiunt illud. pa. 196. nu. 2. Est Deo gratissima, & ei qui mortificat se lætissima. pag. 201. nu. 1. & 2. Necessaria, si velimus implere decem præcepta. p. 201. nu. 2. In quibus exercenda. num. 3.
Mortificationis modus seruandus. pagin. 139. num. 14. Exercenda in aduersis, & prosperis vsque ad mortem. ibidem.
Moses fuit Sacerdos, & consecrauit Aaron, & filios eius. pag. 99. num. 4.
Mundus Allegoricę significatus in pontificis veste. pag. 112. num. 5. & sequentibus.
 † **Myrtus** dicitur arbor densarum frondium. pag. 204. num. 8.
Mystica explanatio, vt perfecta sit, componere, & coniungere debet quę seorsum dicta sunt. pag. 59. num. 2. & sequentibus.

N.

Nathinæi, id est Donati, erāt Gabaonitę; & quod eorum ministerium. pag. 104. num. 1. & 2.
Nazaræi, id est Segregati, ex quacūque tribu esse poterant, eorum opera. pag. 104. nu. 2.
Neomenia siue Calendę, quis festus dies esset apud Hebręos, & cur celebraretur. pagin. 171. cap. 2.
Ob Nicanoris cædem erat dies festus, & quę eius festi significatio. pag. 212. num. 1.
Nomen Leui nō erat inter nomina duodecim scripta in Rationali, sed loco Ioseph positi fuerunt Ephraim, & Manasse. p. 119. num. 6.
Nomina Hebręa finita in η. præcedente puncto Pathah, Septuaginta, & Apostoli finiunt in E. cum accentu in prima, si dissyllaba sint. pag. 174. num. 2.
Nox ab Hebręis dicitur totum tenebrarum tempus. pag. 180. num. 19.

O.

Obedientia reddit nos tutos, & facile mobiles à præpositis nostris, & manet in patria. pag. 61. num. 12.
Obediendum superiori, & eius iudicium sequendum.

INDEX R E R V M,

- quendum, etiam in exercitatione bonorum operum. pag. 148. nu. 16.
- O**Ephi quæ mensura. pagin. 199. num. 9. pag. 162. num. 2. pag. 72. num. 4.
- O**fferre, seu immolare dicitur etiam is, qui tradit rem sacrificandam, seu immolandam. pag. 151. num. 10.
- † **O**lei lignum quid sit. pag. 14. num. 4.
- † **O**mnis, & totus pro miscuè solent accipi. pagin. 142. num. 9.
- O**mnium operum nostrorum utilitas tota nostra est. pag. 189. num. 4.
- O**nyx quæ gemma. pag. 116. num. 6.
- O**nychinus quæ gemma, & significat Ioseph, & Manasse. pag. 122. num. 18.
- O**pera bona perfectorum, & imperfectorum quantum differant. pa. 194. nu. 6. Deo sunt grata propter Christum. ibidem.
- O**pera bona. Vide Virtutis opera.
- O**pera ante quam fiant, debent semel, atque iterum ratione fixa librari. pa. 117. nu. 21. Et summo animi conatu, ac infatigabili exequenda. ibid. Virtutum varietas non intus tantam in animo, sed exterius etiam debet apparere in opere. pag. 128. num. 2.
- O**peribus mouemur in patriam cœlestem. pagin. 189. num. 9.
- O**rationis exercitatio necessaria vitæ, tam actiua quam contemplatiua, & mista. pagin. 74. num. 2.
- O**ratione cessante cessare sæpius solent actus reliquarum virtutum, & sequi peccata. pagin. 161. num. 5.
- I**n oratione cōsiderantes præcepta, quæ transgressi sumus, ad poenitentiam mouemur. pa. 85. nu. 3. & 4. Ea consideratio debet esse profunda, & firma. p. 85. n. 9. partim bonitatis diuinæ, partim infirmitatis nostræ. ibid.
- O**randum semper, idest operandum coram Deo, ita vt ipsi placere studeamus. pag. 75. num. 7. & 8.
- O**raculū in tabernaculo quid esset. p. 62. n. 3.
- O**raculum templi. pag. 11. num. 1.
- P.**
- P**Alma insigne victorum. pagin. 37. num. 2. pag. 39. num. 3.
- † **P**arascue vnde dicta sit. pag. 167. nu. 7.
- P**anes propositionis. Vide Mensa propositionis.
- P**aschæ festus dies in quem finem institutus. pag. 174. c. 3. Quid significet nomen Pascha nu. 2. Cur ipse agnus qui immolabatur, di-
- ceretur Pascha. pag. 175. nu. 3. Quis mensis Paschæ. pag. 175. nu. 4. Dies. & hora, nu. 5. Vespera, quæ erat finis diei decimi quarti immolabatur agnus. pag. 176. nu. 7.
- P**assio Christi figurata in agni immolatione. pag. 187. nu. 1. Per eam Ecclesia reparatur, ita vt vbi abundauit delictum, &c. nu. 2.
- P**assio Christi cū magna mentis puritate cogitanda, & cū magno animi dolore. p. 188. n. 5.
- P**assio Christi quo die. pag. 181. num. 25.
- P**assio Christi figurata in iugi sacrificio. pag. 163. num. 1. per eam salui facti sunt quotquot salui sunt. pag. 163. num. 2.
- P**assio Christi figurata in holocausto vituli. pag. 137. num. 2.
- I**n Passione Christi venerari debemus diuinitatem. pag. 131. num. 5.
- † **P**astophoria quid. pag. 29. num. 8.
- P**aulus quam artem exercebat. p. 203. nu. 5.
- P**aulus Apostolus à Deo omnium virtutum perfectione expolitus. pag. 122. nu. 8.
- P**eccatum mortale verè hominem seruum efficit. pag. 171. num. 16.
- P**eccatum populi principis, sacerdotis, & aliorum. Vide in proprijs locis.
- † **P**eccatum appellatur ipsa hostia oblata pro peccato. pag. 153. num. 14.
- P**er peccatum mortale polluitur qui peccat, ad eum modum, quo templum olim fuit pollutum ab hostibus populi. p. 211. n. 5.
- P**eccata cremanda plenè igne, vel poenitentiæ, vel Purgatorij. pag. 139. nu. 15.
- P**eccata nostra sunt quasi ligna, quibus excitatur & crescit ignis caritatis Christi. pag. 137. num. 5.
- P**eccatoris poenitentis initia permista sunt bonis, malisque moribus. p. 193. nu. 6.
- A** peccato nemo tutus. pag. 160. nu. 1.
- P**ro peccato quod nam sacrificium esset. pag. 133. nu. 1. Erat id multiplex. pag. 149. nu. 1.
- A** peccatis toto vitæ tempore abstinendum, quantum fieri possit, sed maximè in fine vitæ. pag. 193. nu. 2. & 3.
- Q**uæ ad peccatorem poenitentem spectant. vide verbo Poenitens.
- Q**ui peccato suo aliquibus nocuit, satisfaciat illis. pag. 161. num. 6.
- † **P**eccatum, & delictum in quo differant. pagin. 156. num. 26.
- P**edibus significantur opera. pag. 199. nu. 9.
- P**entecoste sollennitas describitur. pa. 194. c. 7.
- P**entecoste nostra à quo die numeratur. ibidem. num. 2.

- Perfecti decorantur omni virtutum varietate pag. 40. num. 3. Interius sunt perfectiores, quam apparent exterius, pag. 41. nu. 8.
- Perfecti omni tempore gratas Deo preces, & suspiria in cœlum mittunt, pag. 96. nu. 5.
- Perfectissimorum vita significata per domos Leuitarum, p. 222. nu. 7. Qui à vita perfecta in imperfectam recedit, potest omni tempore ad priorem redire, p. 222. nu. 6. & 7.
- Perfectorum operationes, p. 205. nu. 3. & 4.
- Perfectorum, & imperfectorum bona opera quantum differant, pag. 194. nu. 6.
- Perfectorum consolationes, & alia bona maxima abscondita sunt inexpertis, p. 39. n. 11.
- Perfectorum conuersatio late describitur, pag. 70. cap. 9.
- In perfectissimis viris ferè non apparent naturæ vitia, p. 39. nu. 1. colligitur ex p. 41. nu. 7.
- Minus perfectorum vita describitur late, pag. 144. nu. 1. & p. 146. nu. 10. & p. 147. nu. 12.
- Perfectorum opera, pag. 198. nu. 3. & 4.
- Perfectis enitendum est ne ad peccati seruitutem redeant, pag. 201. nu. 3.
- Cum sicut peregrini viuimus, lætatur in nobis Deus, pag. 205. nu. 2.
- Perseuerantia in bene operando, siue in prosperis, siue in aduersis debet esse firma, & æqualis, p. 81. nu. 1. & 2. & p. 96. nu. 4. Ea oritur ex consolatione præmij cœlestis, p. 81. num. 3. consistere debet in fide, ac operibus, ibidè. & in consilijs, si quis velit fugere periculum violandi præcepta, nu. 4. & p. 86. n. 10.
- Non potest integra, & solida esse omnino in hac vita, pag. 81. nu. 4. Ei debetur corona post hanc vitam, nu. 5. Et redditur pro quinque sensuum voluptatibus animosè contemptis, num. 5. Quanta ea fuerit, tanta erit beatitudo, pag. 82. nu. 8.
- Perseuerantia est plenitudo pœnitentię, pag. 211. num. 6.
- Perseuerantia in bene operando, pa. 36. nu. 10.
- Perseuerantia querèda, & de ea nõ præsumendum, pag. 193. num. 4.
- Perseuerantia, seu firmitas in eo quod ratio dicitur, hominis nature valdè conueniens, colligitur ex pag. 126. nu. 16.
- Perseuerantię defectus minus perfectis magis timendus, pag. 146. num. 8.
- Perseuerantia necessaria ad salutè, p. 105. nu. 9.
- Perseuerandum est in virtute per totam vitã, pag. 205. num. 3. & p. 26. nu. 4.
- † Pharisei qui, pag. 105. num. 4.
- † Phasè quid significet, pag. 174. nu. 1. & 2.
- † Phasè appellabantur non modo agnus, sed etiam ceteræ victimæ illius sollennitatis, pag. 185. nu. 38.
- † Phurim quid, pag. 213. num. 3.
- Plumæ mysticè significant vestes pretiosas, pag. 139. num. 13.
- Pœnitentia talis sit, vt foras etiam prodeat per gemitus, lacrymas, macerationem carnis, & confessionem peccatorum, p. 85. nu. 6. & 9.
- Pœnitentia, perfecta videlicet contritio, ex amore Dei oritur, pa. 85. nu. 7. Tribus partibus constat, pag. 86. num. 10.
- Pœnitentia omnibus, & semper præsto est, si velint, pag. 85. nu. 7. Et colligitur etiam ex nu. 9. ex eo quod boues, super quos mare æneum positum erat, ad omnes mundi partes respiciebant.
- Ad pœnitentiã mouemur cõsiderãtes præcepta Dei, quæ transgressi sumus, p. 85. nu. 3. & 4.
- Per pœnitentiã recuperatur caritas, p. 209. nu. 5.
- Pœnitentia perseueret, idque exemplo Dei perseuerantis in ijs, quæ necessaria erant, vt hominem faceret, ac resiceret, & ei necessaria ad ytrumque statum prouideret. Colligitur ex pag. 85. num. 8.
- Pœnitentiã tunc suam obtinet plenitudinẽ, ac decorẽ, cū perseuerat vsq; in finẽ, p. 211. n. 6.
- Pœnitentia significatur per sollennitatem Expiationis, p. 201. n. 2. Continuãda, si velimus adimplere Decalogi præcepta, p. 201. nu. 3.
- Pœnitentiã perfecta significatur numero quinquagenario, pag. 198. num. 3.
- Pœnitentia est quasi pretium, quo quis recuperat sibi beatitudinem per peccatum amissam, pag. 221. num. 5. & 6.
- Pœnitentia consumenda est ea vitæ pars, quæ peccatis fuerat inquinata, p. 147. nu. 4.
- Pœnitentia tanta potest esse, vt deleat etiam pœnas temporales, pag. 86. num. 13.
- Pœnitentes continuo desiderio obseruant ingressum æterni tabernaculi, p. 85. nu. 4.
- Pœnitentię minister qualis esse & quomodo officium suum exercere debeat, pa. 9. num. 6. & multis sequentibus.
- Pœnitentię minister officij sui executione, si rectè illud exequatur, magnos virtutũ fructus percipiet, p. 61. n. 6. Ad hoc murus vocandi sunt ij tantummodo, qui virtute fortes sunt, p. 162. num. 8.
- Pœnitentię perseuerantis vis, & vtilitas, pag. 39. num. 11.
- Pœnitentię sacramentum significatur mari æneo, & labro, p. 84. nu. 1. & 2.

I N D E X

Pœnitens paratus esse debet ad omnia præcepta adimplenda. p. 85. nu. 7. 8. & 9. Conseruat gratiam studio bonorum operum, & disciplina præceptorum cœlestiũ. p. 85. nu. 8.

Pœnitentiæ sacramentũ præmittendum ante sacra mysteria. pag. 85. num. 5.

Per pœnitentiam delendum quod mortificatio non deleuit. pag. 139. num. 15.

Pœnitens perfectè holocaustum quoddam in corde suo Domino offert. p. 161. nu. 6.

Pœnitentes, seu conuersi iam ad Deum, & volentes proficere, summant de rebus huius mundi tantum, quãtum ad iter faciendum necesse est. pag. 205. nu. 1. & 2.

Pœnitentiæ recta sit intentio. p. 139. nu. 12.

Pœnitens reijcit ventris ingluuiem. ibidem. Et vestes pretiosas. nu. 13. Quod in hac vita per pœnitentiam non absumitur, absumet ignis purgatorij. pag. 147. nu. 13.

Pontifex. Vide Sacerdos.

Pontifices olim quo pacto Deum consuluerint pro regibus, & ducibus. p. 123. n. 5. & 9.

Summus Põtifex. Vide verbo Sacerdos. Cur triplicem in capite coronam gerat. pag. 130. nu. 6. & 7. Debet suis affectibus imperare. ibidem. Curet ne dignitas à vera mentis sobrietate, & humilitate ipsum deturbet. n. 7.

Quo tempore sacris vestibus vteretur. pag. 130. num. 7.

Populus totus dignior quam princeps. pag. 153. nu. 14. Ab eoque maximè peccata debent abesse longissimè. p. 154. num. 21. Eius peccatum est grauissimum, & illi vehementius irascitur Deus, & idèò indiget maiori pœnitentiã. pag. 161. nu. 5.

Porticus templi. pag. 11. num. 1.

In præceptis affirmatiuis latent negatiua, & e contrario. p. 149. num. 3.

Predicadores ex Scriptura decerpant vtilia sibi, atque auditoribus. p. 96. num. 2. 3.

Promoueat ad maiorem perfectionem in dies. p. 96. nu. 3. Prius in se concoquant quæ auditoribus dicturi sunt. ibidem. num. 5. Cetera vide in V. Euangelij ministri.

Prælati præeant exemplo, si persuadere volunt. pag. 78. num. 5.

Præsentia Dei. Vide V. Oratio.

Præsentatio Mariæ. p. 51. num. 5.

Primitias etiam temporis Deus sibi offerri vult. pag. 173. nu. 7. 8.

Primitiæ dabantur sacerdotibus, & quota pars daretur. pag. 101. num. 6.

Princeps dicitur ab interprete quicunq; di-

R E R V M,

gnitate inter alios eminet. pa. 152. nu. 13.

Principes, id est nobiliores, debent esse sapientiores, & meliores. p. 153. nu. 15.

Quæ peccata longissimè debeant ab illis abesse. pag. 154. num. 21.

Si ea committant principes, puniendi sunt pœna plebeiorum. p. 155. nu. 22.

Profectus, & Perfectio. Vide Virtus.

Proficiendum semper. p. 41. nu. 8. & 9.

Propitiatorium fuit operculũ arcæ, & ei pro fus æquale, totum aureum, & aureis cardinibus coaptatum arcæ. p. 62. nu. 1. & 2.

Cur dictum sit Propitiatorium, id est locus placationis, & Oraculum. ibidem. num. 3. Significat Christum. p. 63. cap. 3.

Propositionis mensa, & panes. Vide Mensã propositionis.

Purgatorij ignis absumit quæ in hac vita non corrigimus. p. 147. num. 13.

In purgatorio exurenda sunt plenè omnia, quæ cum igne digna essent, non sunt in hac vita exusta. p. 139. num. 15.

† Purpura quid sit. p. 15. nu. 2. & p. 106. nu. 3.

Pyxides quæ dicantur. pa. 53. nu. 3.

Q.

QVadragenario numero integrum nostræ vitæ curriculum significatur. p. 90. n. 5.

Quadragesimæ tempore misericordia Dei largius se effundit. pag. 200. nu. 3.

Quadrata figura firmitatè significat. p. 40. n. 2.

Quaternario oia tẽpora significatur. p. 36. n. 12.

Quaternarius legè nouã significat. pa. 188. n. 2.

† Quia, & Quomã, & similes particule initio sententię sepe soli ornatui deseruiunt. p. 23. n. 19.

Quinquagenarius numerus perfectam pœnitentiam significat. p. 198. nu. 3.

Quinquagenarius quid significet. ibid. nu. 40.

R.

† RAtionale quid sit. pag. 118. cap. 11. Quid significet. p. 126. nu. 15. & sequent.

Religiosi respondent Nazaraïs. p. 104. nu. 2.

Renes delectationè carnis significat. p. 188. n. 8.

Renouatio vitę spiritualis significatur in festo Neomeniæ. p. 173. nu. 9. & præcedentibus.

Resurgentes qualia corpora recipient. pagin. 217. num. 3.

Resurrectio generalis significata in Iubilæo. pag. 220. cap. 25.

† Reticulum vocat Scriptura telam adipis. pagin. 152. num. 12.

Rubea significatus in Sardinio. pag. 120. nu. 9.

S.

† **S**abbata sabbatorum qui dies festus sint. pag. 198. num. 1.
 † Sabbatum terræ quid sit. p. 216. cap. 22.
 Sabbatum vnde dictum. pag. 165. nu. 1.
Cur Dominus eum diem coli iusserit. pa. 166. nu. 2. & 3. pa. 173. num. 7.
Abeo dies hebdomadæ nomē habēt. p. 166. n. 4
 † Sabbatum dicitur tota hebdomada. ibid.
 † Sabbatum dicitur quivis festus dies. pagin. 167. nu. 5. pag. 181. nu. 5.
 Sabbati Sanctitas quanta esset. p. 167. nu. 7.
 † Sabbati iter quantum. ibid. nu. 8.
 Sabbatum quomodo cognitum fuerit. pagin. 169. num. 12. & 13.
 † Sabbatū secundoprīmū quid sit. p. 169. n. 13.
Qua hora Sabbatum inciperet, ac finiretur. pag. 170. nu. 15.
 Sabbatum quid significet mysticè. p. 171. n. 19.
 Sacerdos dū ministrat, vacet ab omni opere, & cogitatione ministeriū impediētē. p. 110. n. 10
 Sacerdotis cor sola ratione duci debet, & sequi patrum exempla. p. 126. n. 17. & p. 127. n. 22.
Debet iacumbere saluti proximorum. pa. 126. nu. 18. Sapientia eius vt possit respondere de fide & veritate, quæ in omni eius sermone esse debent. p. 127. nu. 19.
Prius opera habere debet quam Sapientiam. ibidem. num. 20.
 Qualia debeant esse eius opera, & quales virtutes. p. 127. nu. 22. 23. 24. & sequent.
 Sacerdos omnes sensus consecratos Deo debet habere. p. 111. nu. 5. & 6.
 Sacerdos pro vniuerso mūdo roget. p. 113. n. 7.
 Sacerdotes puri sua ministeria obeant. pa. 85. nu. 5. & præcedentibus.
 Sacerdotis puritas in ore, & in opere. pag. 107. nu. 4. pa. 151. nu. 7. 8. 9. p. 152. nu. 12. pag. 154. num. 21. pag. 113. num. 8. pag. 117. nu. 8. 9.
 Sacerdotis cogitatio, & castitas, & pugna cū peccatis. p. 107. nu. 5. & præcedentibus.
 Sacerdos instantè orare debet. p. 109. nu. 7.
 Sacerdotes non omnes Christiani, sed soli initiati. pag. 99. nu. 4.
 Sacerdotum castitas. pag. 107. nu. 2. & 3. pag. 109. nu. 6. 7. 8. & 9. pag. 111. num. 5.
 Sacerdos veterem hominē exuat, & per carnis macerationem renouetur. p. 109. nu. 8.
 Sacerdotum veterum consecratio. p. 100. n. 6.
 Illis Leuitæ dabant decimas suarum decimarum. pag. 100. num. 2.
 Illis dabantur primitiæ. pag. 101. nu. 6.
 Sacerdotum ministerium. p. 102. cap. 3.

Sacerdotes omnes erant ex tribu Leui. pagin. 98. nu. 1. & 2.
 Sacerdos quid differat à Leuita. p. 99. nu. 3.
 Sacerdotum origo. pag. 99. nu. 4.
 Non poterant ministrare, nisi prius consecrarentur. ibidem.
 Sacerdotis dignitas magna. pag. 107. num. 5. & præcedentibus. & p. 160. nu. 4.
 Principibus & regibus præminet. pag. 129. num. 4. pag. 153. nu. 14.
 Sacerdotis peccatum grauius est, & quomodo lugendum. pag. 160. nu. 2. & 3.
 Sacerdotum peccata silentio contegenda. pagin. 160. nu. 4.
 Eius peccata multum populo nocent. pagin. 151. num. 7. 8. 9.
 Sacerdotium filijs Aaron datum est. p. 99. n. 4.
 Sacerdotis summi initiatio. pag. 100. num. 6.
 Eius ministerium. p. 102. nu. 2. 3.
 Quos redditus haberet. p. 102. initio.
 Habebat omnes vestes inferiorum sacerdotum. p. 111. cap. 9.
 Sacerdotum vestes. p. 106. cap. 5.
 Illis utebantur solum cum sacris operabantur. pag. 130. num. 7.
 Sacerdotum diuisio in viginti quatuor familias. pag. 103. nu. 7.
 Sacramenta Ecclesiæ figurata in phialis. pag. 96. num. 4.
 Sacrificia vbi offerentur antequam fieret templum. pag. 7. num. 7.
 Sacrificium dicitur non solum animalium, sed etiam panum. p. 197. nu. 10.
 Sacrificiorum tria genera. p. 133. cap. 1.
 † Sadducæi qui sint. p. 105. nu. 4.
 † Sæculum pro anno Iubilæi. p. 218. nu. 4.
 † Sanguis immundus erat. pag. 144. num. 3.
 Crudelitatem significat. pagin. 145. num. 7. pagin. 146. num. 9. Et peccatum significat. pag. 160. num. 2. 3.
 Sanguis aspersus expiabat peccata. pag. 152. num. 11.
 † Sanctificare interdum idem quod præparare. pag. 218. nu. 2.
 Sanctum Sanctorum quæ pars templi esset. pag. 11. num. 1. & sequent. Vide Templum.
 Quis in illud introiret, & quo tempore. pag. 102. num. 2.
In eo nihil erat, cum templum euersum est à Romanis. pag. 59. num. 16.
 † Sanctum Sanctorum dicitur in Scriptura id quod est valde Sanctum, & Deo dicatum. pag. 155. num. 24.

- Sanctorum beatorum preces quantum omnibus profint, etiam non inuocantibus. pag. 217. num. 2.
- Sanctorum victorie ex Christo sunt. p. 63. n. 1.
- Sapphirus significat Apostolos. p. 110. n. 11.
- Sardius gemma quid sit, & quid significet. pagin. 120. nu. 9.
- Scenopegia. p. 202. cap. 13. vide Tabernaculorum sollennitas.
- Sensuū mortificatio valde necessaria. p. 37. n. 2.
- Scribæ qui essent. p. 104. n. 3. p. 105. nu. 5. 6.
- In ijs quæ non sunt ab Scriptura dicta, non sunt quærenda mysteria. pa. 43. nu. 7.
- † Scriptura multa dicit, quæ non tam Historiæ, quam Allegoriæ deseruiunt. p. 14. nu. 6.
- Scripturæ verbis continemur in studio virtutum. pag. 39. num. 4.
- † Scriptura solet eventum quasi causam ponere. pag. 151. num. 8.
- Setæ Philosophorum tres apud Iudæos, Phariseorum, Sadducæorum, Essenorum. pag. 105. nu. 4. & 6.
- Senario significatur bona operatio. p. 85. nu. 8.
- Senarius mysticè quid. pag. 34. nu. 2.
- Septenarius perfectionem significat. pag. 152. nu. 11. Et multitudinem. p. 192. nu. 9.
- Septimus mensis, & septimus dies sacri Hebræis. pag. 198. num. 1.
- Septimus mensis significat tempus gratiæ. p. 199. nu. 1. pag. 201. nu. 2.
- † Setim quæ arbores sint. p. 55. nu. 1.
- Sexagenarius numerus quid significet. pagin. 34. num. 2.
- Simeon patriarcha significatus per topazium pag. 120. num. 10.
- Silentium in templo seruandum maximè. pagin. 93. prope finem.
- Smaragdus quid sit, & quid significet. pagin. 120. num. 11.
- Sollennitates Hebræorum cur quædã vnum diem habeant, aliæ plures. p. 192. nu. 9.
- Sortium dies festus. p. 212. cap. 19. Et eius significatio. p. 214. cap. 20.
- Specula olim ærea, aut stannea, aut argentea. pag. 83. num. 1.
- Spes bonorum cœlestium nos confirmat in fide, & bonis operibus. pag. 130. nu. 5.
- † Spina quid sit in. c. 41. Isaia, & in Ioelis tertio. pag. 55. nu. 1.
- Spithama quæ mensura. pag. 55. nu. 2.
- Status contemplantium, agentium, & mistus in rebus templi significati. p. 74. cap. 11.
- Status incipientium, proficientium, perfectorum. vide Mortificatio.
- Status coniugatorum, continentium, ac virginum discrimen. p. 41. n. 1. p. 42. cap. 25.
- Status coniugatorum, prælatorum, contemplationi vacantium. p. 41. nu. 2.
- † Super pro Iuxta. p. 22. n. 14.
- T.
- T**abernaculum Moysis aliquandiu pro templo fuit. pag. 6. nu. 1.
- Cur positum fuit in Silo, & quandiu in ea vrbe manserit. p. 6. nu. 2.
- Quò translatum fuerit cum arca. p. 6. nu. 3.
- Tabernaculorum sollennitas, & eius significatio. pag. 202. cap. 13.
- Tabernaculi descriptio. pag. 52. cap. 34.
- Tabulata, quæ templū extrinsecus cingebat, qualia fuerint. p. 20. n. 1. & 2. & p. 24. nu. 4.
- Æquabant altitudinem inferioris templi. pagin. 24. num. 10.
- Quorsum factæ fuerunt, & quomodo. pagin. 24. num. 13.
- Templum Ierosolymitanum ter ædificatum est. pag. 3. nu. 1. p. 210. num. 1.
- Locus mulierum in templo, & gentiliū. pagin. 28. num. 20.
- Templum secundum quando cœperit ædificari, & quando absolutū est. p. 44. n. 3. & 4.
- Quandiu steterit. pag. 45. nu. 7.
- Qualis eius forma, & quid à primo differet. pag. 45. nu. 1.
- Templum Herodis quando cœptum, & absolutum. pag. 46. num. 1. Eius forma. pa. 47. num. 1. Intrinsecus quibus differet à primo templo. pag. 47. nu. 1.
- Templum quid significet Allegoricè, Tropologicè, Anagogicè. pa. 31. cap. 19.
- In templo silentium seruandum. pa. 93. prope finem. & p. 18. nu. 4. & sequentibus.
- Templum ingressuri puri sint. pag. 85. num. 5. & præcedentibus.
- Templi ministri prope ipsum habitent, vt ob seruari faciant quæ ad eius sanctitatem pertinent. pag. 6. num. 2. pa. 30. in principio, & num. 9. & sequentibus.
- Tempus ita poni solet ab Scriptura interdū, vt nō certam horam significet, sed moram temporis langiorem. p. 180. nu. 20.
- Tepidi timeant sibi de perseuerantia. pag. 146. num. 8. & 9.
- Temarius creatorem significat. p. 36. nu. 12.
- † Testamentum legem significat. p. 55. nu. 5.
- † Testimonium idem quod lex. pag. 55. nu. 5.
- † Thesaurus Sanctorum quid sit. pa. 29. nu. 3.
- Thum-

ET VERBORVM.

- † Thummim & Vrim quid sint, & quomodo fuerint in Rationali. p. 122. nu. 1.
 † Thuribulum aureum quid sit. p. 69. nu. 12.
 † Tiara pontificis qualis, & eius significatio. pag. 129. nu. 1. & pag. 130. initio.
 Tiara trium coronarum cur vtatur Romanus pontifex. pag. 130. num. 6. & 7.
 † Tiara, siue pileus sacerdotum qualis. pag. 110. cap. 8.
 Timore Dei nos munire debemus, cum aliquid incipimus. pag. 113. nu. 9.
 Tintinnabula in veste Sacerdotis quid significant. pag. 113. num. 9. & 11.
 Topazius quæ gemma sit, & quid significet. pag. 110. nu. 10.
 Totus, & omnis pro eodem sepe accipiuntur. pag. 142. num. 9.
 Tribuum duodecim nomina scripta in Rationali. pa. 119. nu. 6. Cum dicuntur duodecim excluditur tribus Leui. pag. 119. nu. 6.
 Tubarum festum quale. pag. 198. cap. 9. Eius significatio. pag. 199. cap. 10.
 Tunica hyacinthina qualis. p. 111. cap. 9. Quid significet. pag. 112. num. 5.
 Turtur mysticè iustos significat. pa. 138. n. 10.

V.

- Vasa tabernaculi, & templi quæ, & qualia. pag. 95. cap. 22.
 Quid significant. cap. 23. pag. 95.
 Velum templi quale. pag. 15. nu. 1. & 2.
 Vespera quid sit. pag. 170. num. 15.
 Vespera non dicitur initium diei sequentis, sed finis præcedentis. p. 177. nu. 9. & 10.
 Vestes sacerdotales quales fuerint. pag. 106. cap. 5.
 Quid significant earum colores. pagin. 106. num. 3. & 4.
 Vestes pretiosæ reijciendæ. pa. 139. nu. 13.
 Virginitas, seu castitas, sacrificium Deo acceptum. pag. 145. nu. 6.
 Virginum, & continentium ordo qualis, & quomodo differat ab ordine coniugatorum. pag. 41. nu. 1.
 Virtutes exercendæ ne arefcaant. p. 206. nu. 5.

- Virtutes connexæ. p. 39. nu. 2. p. 91. nu. 13.
 Virtutum varietas apparere debet in opere. pag. 128. nu. 2.
 Virtutes longo vsu fiunt quasi connata. pagin. 94. num. 3.
 Ad virtutis exercitationem magistro, & duce opus est. pag. 148. nu. 16.
 In virtutum opere laborantes Deus protegit, & eius protectione magis quam industria nostra thesaurus gratiæ conseruatur. pagin. 43. cap. 25. num. 2.
 Virtutis exercitatio, & melioris vitæ inchoatio non differenda. p. 147. nu. 13. p. 148. n. 15.
 Virtutes vsque ad mortem exercendæ. pagin. 139. num. 14.
 Virtutum opera quantum profint facienti. p. 147. nu. 13. & 14.
 Virtutis opus non totum vitatur, si inter faciendum vana gloria misceatur. p. 147. n. 12.
 † Vitalia vocantur cor, & præcordia. pagin. 152. num. 11.
 Virulus optima victima in holocausto. p. 137. nu. 20. Christum significat. p. 137. nu. 3.
 Vocabulis Chaldaicis sæpe vtébantur Iudæi post reditum de captiuitate Babyloica. pag. 175. nu. 3.
 † Vocare pro Denuntiare. pa. 218. nu. 3.
 Volucris. vide Auis.
 Vulnera Christi fenestris templi significata. pag. 41. num. 8.
 Vulnus lateris est ostium in cœlum. pag. 42. num. 5. & 6.
 Vrim, & Thummim quid sint, & quomodo fuerint in Rationali. p. 122. nu. 1.

Z.

- Zabulon significatus in amethysto. pagin. 122. num. 17.
 Zio quis mensis sit. pag. 5. nu. 14.
 Zodiacus signatus in Rationali pontificis. pagin. 126. nu. 15. & 16.
 Zona quid sit inter vestes ministrorum legis. pagin. 108. cap. 7. Quid significet. pag. 109. numer. 8.
 Zona pontificis qualis. pag. 128. num. 1.

INDEX IN EVANGELIA
TOTIVS ANNI, TAM DE
tempore, quam de Sanctis.

In Dominica. I. Adventus.

DE iudicio. Eo die vniuersa Ecclesia electorum in cœlum transfertur, & ideo templum mysticè dicitur eodem die absolui. vide p. 32. nu. 4. & 8. & 9.

Dies iudicij etiam sanctis formidabilis. pagin. 33. num. 9.

Respicite. & lenate capita vestra. Tunc celebrari incipiet dies festus ob cædem Nicanoris. vide multa. p. 211. per totum caput. 18. vide etiam pag. 214. cap. 20. & annus remissionis, & liberabitur seruus Hebræus. pagin. 217. cap. 23.

In II. Dominica Adventus.

Mittens duos ex discipulis suis. Mittit eos ad Christum, vt eum cognoscant, & per eum misericordiam impetrèt, quia ipse est Propitiatorum. vide pag. 63. cap. 5.

Arundinem vento agitatam. Firmi esse debent qui Deo seruiunt. p. 34. n. 2. p. 35. nu. 8.

Hominem mollibus vestitum? vide pag. 139. nu. 12. & 13. In illis significatur mollis vita, que rejicienda est. vide pag. 196. nu. 2. & sequentibus. pag. 201. nu. 2. & 3. Iusti carnem macerare debent. p. 107. nu. 2. & 3. pag. 109. nu. 8. pag. 197. nu. 3.

Euangelij cultores à voluptatibus abstinere debent. pag. 199. nu. 2. pag. 201. cap. 12.

Quando hæc maceratio cessabit. vide pa. 217. num. 3. p. 221. num. 3.

In III. Dominica Advent.

Miserunt Iudæi ab Ierosolymis Sacerdotes, & Lenitas. vide pag. 98. in toto cap. 1. de differentia Sacerdotum, & Leuitarum, &c.

Non sum ego Christus, &c. Humilitas videri refugit. pag. 40. prope initium.

Ego vox clamantis. Nihil dicit, nisi quòd Spiritum sanctum velle videt. Sancti enim facillimè in omnem partem vertuntur ab Spiritu sancto. vide p. 61. nu. 8. & sequent.

Erant ex Phariseis. De Pharisæis, & reliquis sectis Iudæorū. vide p. 105. n. 4. & sequent.

Hæc in Bethania facta sunt. pag. 58. nu. 13.

In IIII. Domin. Advent.

Sub principibus Sacerdotum. De differentia Sacerdotum, & pontificum, siue principum sacerdotum. vide pag. 102. cap. 3.

Parate viam Domini. vide pag. 37. nu. 3. & 4. Pœnitentia paratur hæc via. pag. 210. nu. 6. pag. 198. num. 3.

Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Ad hæc proderunt quæ scripta sunt. pag. 84. nu. 1. & 2.

Et videbit omnis caro salutare Dei. Prædicatur Ecclesia ædificanda ex gentibus. pag. 33. nu. 10. vsque ad finem capituli. Tunc multi fructus in ea proueniunt. p. 197. nu. 2.

In Natiuitate Domini.

Et claritas Dei circumfulsit illos. Hæc significatur claritas, quæ futura erat in Ecclesia. vide pag. 33. nu. 14.

Gaudium magnum, quod erit omni populo. vide pagin. 33. num. 13.

Erat lux vera, quæ illuminat, &c. vide quæ dicuntur. pag. 33. nu. 14. Huic luci per fidem communicatæ subijcienda est ratio. p. 111. num. 6. Dei enim veritate nititur fides. pag. 37. num. 3.

Nunc omnem hominem illuminat, non paucos, vt olim in synagoga. vide pag. 89. numer. 1. & 2.

Et vidimus gloriam eius, &c. pag. 63. nu. 2.

In die S. Stephani.

Et Sapientes, & Scribas. vide pag. 105. nu. 3.

Veniunt hæc omnia super generationem istam. Terret eos, vt pœnitentiam agant, quam potestà agere non poterunt. vide pagin. 147. num. 13. & 14.

Dominica infra octauam Natiuitatis.

Ieiunij, & obsecrationibus seruens. Orationi vacantes multis præstant virtutibus. vide pagin. 71. num. 5. pag. 70. cap. 9.

De eo quod seruiebat ieiunij. vide pag. 107. nu. 2. & 3. pag. 109. nu. 8. pag. 197. nu. 3.

In die

EVANGELIA.

In die Circumcisionis.

Docet non satis esse vi tute[m] habere in pecto-
re, nisi etiam sit in opere, etiam si doleat. vi-
de. pag. 109. num. 9. pa. 128. num. 24. pa. 148.
num. 15. Docet mortificationem omnium,
vide pag. 37. num. 2. pa. 145. num. 5. pa. 146.
num. 9.

In die Epiphaniæ.

Et congregans omnes principens Sacerdotum. Vide
pag. 102. cap. 3.

Et scribas populi. vide. pa. 105. num. 3.

De luce Ecclesie data & exultatione filiorum
eius vide. pa. 33. num. 13. & 14.

Magi stella ducuntur, quia fides nostra Diui-
na veritate nititur. pag. 37. num. 3. & ideo ei
subijcienda est ratio. pag. 111. num. 6.

Domin. infra octau. Epiphaniæ.

*Ascendentibus illis Ierosolymam secundum consue-
tudinem diei festi.* Dies hic festus Pascha est
vt dixit idem Euangelista, vnusque exijs-
quibus lege iuebantur omnes in templū
venire. vide pa. 174. cap. 3. & pa. 184. nu. 36.

Consummatique diebus. Finitus diebus Azymo-
rum. De quo vide. pa. 190. cap. 5.

Et erat subditus illis. Si exempla sanctorum pa-
trum ob oculos habenda sunt. pa. 126. nu.
17. & sequentibus: quanto magis tantum
Christi exemplum? De obedientia vide. pa.
61. num. 12. pag. 148. num. 16. sed quomodo
se gerere debeant superiores in subditos, vi-
de ibidem.

In octaua Epiphaniæ.

Ecce Agnus Dei, ecce qui tollet peccata mundi. vi-
de pa. 163. num. 1. & 2. In Ecclesia copiosius
tolluntur peccata, quam olim in synagoga.
pag. 89. num. 1. & 2.

Domin. 2. post Epiphaniam.

*Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vo-
bis facite.* Si hoc referatur ad ministros sacra-
menti pœnitentiæ, vide pag. 90. num. 6. vs-
que ad finem capituli.

Erant autem ibi lapideæ hydris sex, &c. vide que
de luteribus scripta sunt. pag. 89. cap. 19.

Capietes singulæ metretas binas. Vide. pag. 83.
num. 3.

Dominica. 3. post Epiph.

Et offer munus, quod præcepit. Moyses. Ante om-
nia legem seruari iubet. vide. pa. 60. num. 6.

Multi ab Oriente, & Occidente venient. vide. pag.
33. num. 10. vsque ad finem cap. & pag. 197.
num. 2.

Et recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob. Quo-
rum exempla, vt patrum, secuti sunt. vide

pag. 126. num. 17. & sequentibus. pag. 146.
initio. pag. 84. num. 3. & sequentibus.

Domin. 4. post Epiph.

*Ascendente Iesu in nauiculam secuti sunt eum di-
scipuli eius.* Etiam si in tempestates. & pericu-
la ducat Christus, sequi eum debent discipu-
li, quia semper in bonis operibus sine cessa-
tione laborandum est. pa. 34. num. 7. vide.
pa. 36. num. 10. & sequenti. De patientia in
bonis operibus. pa. 81. cap. 15. pa. 110. num. 9.
pa. 111. num. 9. pag. 146. num. 8. & 9. pa. 193.
nu. 2. & 3. Quomodo autem sequi debeant,
vide. pa. 37. num. 3. & 4.

Dom. 6. post Epiph.

Donec fermentatum est totum. Ita iusti, quia ha-
bent hoc fermentum, fermentant reliquos.
pa. 198. num. 4.

Dominica in Septuagesima.

Qui exijt primo mane conducere operarios. In hoc
enim opere manendum est vsque ad finem
vitæ. pag. 34. num. 2.

*Conuentione autem facti cum operijs ex denario
diurno.* Non venitur in beatitudinem, nisi
per laborem bonorum operum. pa. 35. nu. 8

Dominica in Sexagesima.

Et ortum fecit fructum centuplum. Vide. pag. 34.
num. 4. De diuersis fructibus, qui diuersos
gradus in Ecclesia significant, vide. pag. 34.
num. 4. vsque ad finem capituli, sunt enim
in Ecclesia perfectiores, & minus perfecti.
vide. pa. 144. cap. 5.

Dominica in Quinquagesima.

Ecce ascendimus Ierosolymam. Vide pag. 9. nu. 4.
Tradetur enim gentibus, &c. vide infra Feria sex-
ta in Parasceue.

Iesu fili David, miserere mei. Eius caritas mise-
rijs nostris excitatur, & accenditur. pagin.
137. num. 6.

Feria. 4. Cinerum.

De cineribus. vide pag. 96. num. 2. vide etiam
pag. 139. num. 13.

Cum ieiunatis. vide pag. 138. num. 11. vide opti-
mum locum. p. 201. cap. 12.

Vt appareant hominibus ieiunantes. Vide pagin.
147. num. 12.

Tu autem cum ieiunas. Tunc lætare, quia illud
opus verè tuum est. vide pag. 147. n. 13.

Et faciem tuam laua. Non prodest ieiunium,
nisi mens abluatur. vide pag. 85. nu. 6.

Vt non videaris hominibus ieiunans. vide pagin.
147. nu. 12. & 13.

Sed patri tuo. vide pag. 194. nu. 6. pag. 75. nu. 7.
& 8. pag. 134. cap. 2. nu. 4.

I N D E X I N.

- De afflictione corporis in Quadragesima** vide pagin. 200. num. 3. & pagin. 201. cap. 12. Vide etiam illa verba: *Hominem mollibus vestitum*, supra in. 2. *Dominica Aduentus. Feria. 6. post Cineres.*
- Ego autem dico vobis: Diligite &c.** Vide pa. 76. num. 9. & 10. & pag. 38. num. 8. & 9. pag. 34. num. 2. pa. 38. nu. 7. vers. ad finem capitis. pa. 39. num. 4. pa. 76. num. 10.
- Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, &c.** Vide pa. 147. num. 12. pa. 144. num. 3. & 4. de recta intentione, & pa. 145. num. 5.
- Estote ergo vos perfecti.** De perfectis vide multa supra in Indice rerum, V. Perfecti, & pa. 34. num. 4. & sequentibus.
- Præceptis consilia Euangelica addenda sunt.** pa. 43. cap. 25. vide de materia huius Euangelij pa. 60. num. 6. & 7.
- Dominica. 1. in Quadragesima.*
- Ductus est Iesus à spiritu in desertum.** Iusti facile mouentur ab Spiritu sancto quocunque ille velit. pa. 61. num. 8. & sequentibus.
- Et cum ieiunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.** Vide pa. 90. num. 5. & pa. 138. num. 11. pa. 201. cap. 12.
- Scriptum est: Nō in solo pane viuet homo.** Verbis scripturæ confirmamur. vide pa. 39. num. 4
- Et statuit eum supra pinnaculum templi.** Vide pa. 17. num. 2. & pa. 20. num. 2
- Feria. 2. post. 1. Dom. Quadrag.*
- Vide de iudicio supra in. 1. Dominica Aduentus.**
- Veni e benedicti, &c.** pa. 37. num. 1. & 2. pag. 38. num. 7. & 8. pag. 75. num. 7.
- De misericordia exercenda** vide pa. 96. num. 1. pa. 74. toto cap. 11.
- Feria. 3. post. 1. Dom. Quad.*
- Et intravit Iesus in templum Dei, & eiciebat omnes vendentes, &c.** vide pa. 51. num. 9.
- Feria. 4. post. Dom. Quad.*
- Scribe, & Pharisei.** Vide pa. 105. num. 3. & num. 4. & sequentibus.
- Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ.** Pœnitentiã in hac vita agenda. pa. 147. num. 13. & 14.
- Quibus rebus ad eam prouocemur.** pa. 84. nu. 3. & sequentibus. Quomodo agenda sit. pa. 84. cap. 17. toto.
- Ad eam spe cœlestium bonorum excitari debemus.** pa. 111. num. 5.
- Feria. 6. post. 1. Domi Quadra.*
- Sabbatum est, non licet tibi tollere, &c.** vide pag.
171. num. 19. pa. 193. nu. 2. & 3. vbi de opere seruili agitur.
- Inuenit eum Iesus in templo.** Inatrio videlicet laicorum, de quo vide pa. 50. cap. 32.
- Dominica. 2. Quadragesimæ.*
- Et duxit illos in montem excelsum.** Ascendendum nobis est, etiã si obstat naturæ nostræ grauitas, & vis ei inferenda est, vide. pa. 37. num. 2. pag. 147. num. 13. & 14. pa. 94. cap. 21.
- Et transfiguratus est ante eos.** Hoc contigit dum oraret, vt est apud Lucam cap. 9. vide pag. 70. cap. 9. pa. 206. num. 5.
- Feria. 4. post. 2. Domin. Quadrag.*
- Ecce ascendimus Ierosolymam.** Vide pag. 9. nu. 4.
- Et filius hominis tradetur.** Vide infra *Feria. 6. in Parasceue.*
- Non ita erit inter vos.** Vide pa. 39. num. 2. & pa. 40. in principio. pa. 139. num. 13.
- Feria. 5. post. 2. Dom. Quadrag.*
- Et induebatur purpura.** Vide pa. 15. num. 2
- Et bysso.** Vide pa. 16. initio.
- Et nemo illi dabat.** De misericordia in pauperes vide. pa. 146. num. 11. & 12. pa. 96. num. 1. pa. 37. num. 1. & 2. pag. 58. num. 7. vsque ad finem capitis.
- Feria. 6. post. 2. Dom. Quad.*
- Eiecerunt eum extra vineam.** Vide pag. 137. nu. 3.
- Hic factus est in caput anguli.** Vide pa. 40. num. 1
- Qui reddant ei fructum temporibus suis.** Vide de hoc fructu pa. 197. num. 1. & pa. 201. cap. 12. pa. 217. cap. 23.
- Sabbato post. 2. Dom. Quad.*
- Pater peccauit in cœlum, & coram te.** Talis debet esse pœnitentia, quæ foras prodeat. vide pa. 85. num. 6. Vide ibi multa de pœnitentia, & numeris sequentibus.
- Quomodo agenda sit** vide. pa. 160. num. 2. & sequentibus. pa. 198. num. 3. & 4.
- Proferte stolam primam.** vide pa. 85. nu. num. 7: & pa. 221. nu. 5. & 6. p. 209. nu. 5. vide etiam pa. 5. vide etiam. pag. 221. num. 5. & 6. vide etiam p. 173. num. 9.
- Epulari autem, & gaudere oportebat.** Conuersio peccatoris gaudium cœlitibus affert. vide pa. 193. num. 4. & pa. 211. num. 5. & 6.
- Domin. 3. in Quadrag.*
- Si in digito Dei eicio dæmonia.** Vide. pa. 75. nu. 5
- Reuertar in domum meam, vnde exiui.** Hoc ne fiat, non sunt negligenda peccata remissa, sed diu lugenda. pa. 198. num. 3.
- Feria. 4. post. 1. Dom. Quad.*
- Ab Ierosolymis Scribe & Pharisei.** De Scribis, & Phariseis, & eorum doctrina, atque traditionibus

E U A N G E L I A.

tionibus vide pa. 105. totam.

Quare & vos transgredimini mandatum Dei. Lex Dei in corde habenda est. pag. 60. num. 6. omnes utilitates relinquendę sunt, ne transgrediamur legem Dei. pa. 145. num. 5. pag. 146. num. 9.

Feria. 5. post. 3. Dom. Quad.

Cum sol autem occidisset, omnes qui habebant infirmos, &c. Vide. pa. 187. num. 2.

Feria. 6. post. 3. Dom. Quadrag.

Adorabunt patrem in spiritu, & veritate. Hoc est fide, & moribus fidei dignis. Vide pag. 37. num. 3. & 4. subijcientes rationem fidei. p. 111. nu. 6. & legem Dei in corde habentes. pa. 60. num. 6.

Ille nobis annuntiabit omnia. In Ecclesia est maxima lux. pa. 33. num. 14. a Deo nobis tradita per doctores Ecclesię. pa. 41. num. 8. & 9. multo maior quam ante aduentum Christi fuerat. pa. 79. num. 9.

Ego cibum habeo manducare, &c. Christi caritas declaratur. de qua vide pa. 137. num. 5. & 6. *Et congregat fructum in vitam æternam.* Qualis hæc vita sit vide infra in Die omnium Sanctorum.

Dominica. 4. Quadragesimæ.

Erat autem proximum Pascha dies festus Iudæorum. De Pascha, & de eius significatione vide latere pa. 74. cap. 3. & 4.

Quinque panes hordeacei. Ad hoc accommodari potest quod est in pa. 194. num. 6.

Feria. 2. post. 4. Dom. Quad.

Prope erat Pascha Iudæorum. Vide. pa. 74. cap. 3. *Omnes eiecit de templo.* Vide. pa. 51. num. 9.

Quadragesima & sex annis ædificatum est templum hoc. Vide. pa. 41. num. 6.

Feria. 4. post. 4. Dom. Quadrag.

Ambulate dum lucem habetis. Vide. pa. 34. nu. 2. *Alij dicebant: Quia hic est, alij autem, Nequaquam.* Vide. pa. 174. initio.

Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit. Vide pa. 171. num. 19. & pa. 193. num. 2. & 3.

Feria. 6. post. 4. Dom. Quadrag.

Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei. Cœli enim in conuersione peccatoris lætantur videntes opus magnum glorię Dei. Vide. pag. 193. num. 4. pa. 211. nu. 5. & 6. *Ligatus manus, & pedes.* Recuperata vita animę per gratiam peccata diu lugenda sunt, vt omnino pœna remittatur, & iustiores efficiamur. pa. 158. nu. 3. pa. 147. num. 13. & 14.

Soluite eum. De ministris Sacramenti Pœnitentię vide multa. pa. 90. num. 6. vsque ad

finem capitis, de ipsa autem pœnitentia, & de eius partibus, & virtute pag. 84. cap. 17. pa. 89. cap. 19.

Dominica passionis.

Quis ex vobis arguet me de peccato? De eius puritate vide pa. 65. num. 2.

Si quis sermonem meum seruauerit. Non si seruare cupierit, sed si opere seruauerit, vide pa. 109. num. 9. pa. 128. num. 24.

Intelligit autem. Seruauerit, vsque in finem vitę. Vide. pa. 36. num. 10. & sequentibus. pa. 81. cap. 15. pa. 110. num. 9. pa. 113. num. 9. pa. 146. num. 8. & 9. pa. 193. num. 2. & 3.

Feria. 2. post. Dom. passionis.

In nouissimo autem die magno festiuitatis. Vide. pa. 191. num. 4.

Feria. 3. post. Dom. passionis.

Dies festus Iudæorum Scenopogia. Vide de hoc festo, & de eius significatione multa pag. 202. cap. 13. & 14.

Feria. 4. post. Dom. pass.

Facta sunt Encænna. Vide pa. 210. toto capite. 17. de Encænij, & eorum significatione.

Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salamonis. Vide pa. 27. num. 15. pa. 58. num. 13.

Dominica in Palmis.

Vide pa. 203. num. 6. vsque ad finem cap. & p. 205. num. 4. vsque ad finem cap.

Feria. 5. in cœna Domini.

Ante diem festum Paschæ. Vide. pa. 182. nu. 30. & sequentibus.

Surgit à cœna. pa. 187. num. 45.

Debetis alter alterius lauare pedes. De humilitate, quã hic docet Dominus, vide pa. 39. nu. 2. & 3. & pa. 40. initio. pa. 139. num. 13.

Feria. 6. in Parasceue.

De passione Domini vide multa pa. 136. nu. 1. vsque ad. 6. pa. 187. cap. 4. toto. pa. 163. nu. 1. & sequentibus pa. 65. num. 2. & sequentibus Quo die facta fuerit, pa. 181. num. 25. &

26. vulnera sunt fenestree templi. p. 41. nu. 8.

Des passionis tollentitas dicitur pa. 192. num. 1. Fructus passionis pa. 194. num. 7.

Et ipsi non introierunt vt non contraminarentur. &c. vide pa. 183. num. 36.

Erat autem Parasceue Paschæ. pa. 182. num. 29. *Erat enim magnus dies ille sabbati.* pa. 170. nu. 15.

Vnus militum lancea latus eius aperuit. pa. 42. nu. 5. & 6.

Os non comminuetis ex eo. pa. 187. num. 1. & pag. 188. num. 4.

Velum templi scissum est. pag. 12. num. 9. pag. 35. num. 7.

Dominica

I N D E X I N

- Domica resurrectionis Domini.*
- Pascha quomodo sit celebrandum. vide pag. 192. cap. 6.
- De nostra resurrectione. Vide pa. 217. num. 3. pa. 220. cap. 25.
- De renouatione vitæ pa. 173. num. 9. & præcedentibus. tam non est corruptioni vitiorum subiaccendum pa. 189. num. 8. Terrena contemnenda, & in cœlum properandum. pa. 189. num. 9. & 10.
- Vespere autem sabbati.* pa. 166. num. 4.
- Et valde mane vna sabbatorum.* pa. 167. num. 5.
- Dominica in Octaua Pascha.*
- Vna sabbatorum.* Vide pa. 5. num. 10. pag. 167. num. 5. & 5. & 7.
- Quia vidisti me, Thomæ credidisti, &c.* Cur, & quomodo credendum sit, vide pag. 37. num. 3. & 4. & pa. 11. num. 6.
- Dom. 2. post Pascha.*
- Bonus pastor animam suam dat.* De pastoris officio vide pa. 109. num. 7.
- Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, &c.* Gentes significat venturas ad Euangelium, vide pa. 33. num. 10. vsque ad finem cap. pa. 197. num. 2.
- Dom. 3. post Pascha.*
- Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum.* In hac vita laborandum est, veniet dies beatitudinis, quæ est annus remissionis, & quietis, Vide pa. 217. cap. 22. & 23. vide etiam p. 220. cap. 25.
- Et gaudium vestrum nemo tollet à vobis.* Vide multa de beatitudine, & de eius firmitate infra In die omnium Sanctorum.
- Domini. 4. post Pascha.*
- Vado ad eum, qui misit me.* Semper in patriam ad Deum festinare debemus, vt peregrini, & omnia contemnere. pa. 205. cap. 14.
- Dom. 5. post Pascha.*
- Petite, & accipietis.* De orationis necessitate. Vide pa. 74. num. 2. pa. 129. nu. 4. pa. 161. num. 5. pa. 74. num. 2. Quantis virtutibus floreant qui orationi vacant, vide pa. 70. toto cap. 9. vide etiam pa. 206. num. 5. Iustorum orationes Deo gratæ. pa. 96. nu. 5.
- Feria. 2. in Litanijis.*
- Petite, & dabitur vobis.* Vide Dom. 5. post Pascha.
- In die Ascensionis.*
- Et exprobrauit incredulitatem eorum.* Vide verba sequentia.
- Qui crediderit, & baptizatus fuerit, &c.* De fide & eius operibus vide pa. 36. num. 1. pa. 37. nu. 3, & 4. pa. 111. num. 6.
- Assumptus est in cœlum.* Non ergo est nobis in terra morandum, sed hospites esse debemus, & in cœlum tendere, vide pa. 205. cap. 14.
- In die Pentecostes.*
- De hac sollemnitate vide latè pa. 194. cap. 7. & 8. vide etiam pag. 209. num. 5. & 6. est enim dies dati ignis.
- De donis Spiritus sancti, & quid in nobis efficiant, vide pa. 61. num. 8. & sequentibus latè.
- Per aduentum Spiritus sancti maior lux est in Ecclesia, quam olim fuerat. pa. 79. num. 9.
- Si quis diligit me, sermonem meum seruabit.* Vide pa. 60. num. 6. vide etiam pag. 198. num. 3.
- In die corporis Christi.*
- De mysterio Eucharistiæ vide multa pa. 188. num. 4. & multis sequentibus. pa. 85. num. 5 & præcedentibus. pa. 134. nu. 14. pa. 163. nu. 3. vide etiam de illo, vt sacrificium est, & sacramentum, pa. 163. toto capite. 9.
- De puritate eorum, qui ad illud accedunt, pa. 85. num. 5.
- Dom. 3. post Pentec.*
- Hic peccatores recipit.* Meritò, quia ipse est Propiatorium. Vide pa. 63. cap. 5. & eius caritas miserijs nostris excitatur pag. 137. num. 5. & 6.
- Gaudium erit in cœlo super vno peccatore penitentiam agente.* Vide pa. 211. num. 5. & 6. pa. 193. nu. 4. Ipse etiam celebrare poterit festum ignis dati, pag. 209. num. 5. & sequentibus.
- Penitentia est initium Evangelicæ prædicationis. pa. 201. num. 1. & 2. Magna bona reseruata sunt agentibus penitentiam. pa. 39. num. 11.
- Dom. 5. post Pentec.*
- Si ergo offers munus tuum ad altare.* De hoc altari, & de eius significatione vide pag. 92. cap. 20. & 21. vide de his p. 36. toto capite. 21.
- Relinque ibi munus tuum ante altare.* Pone in manu Christi vt offerat pro te, pa. 194. num. 7. hoc facies satisfacendo prius fratri. Vide etiam pa. 34. nu. 2.
- Domini. 6. post Pentec.*
- Misereor super turbam, quia ecce iam triduo sustent me.* Perseuerantes in virtutibus Deus amat, & pascit. Vide de hac perseuerantia pa. 36. num. 10. & sequentibus. pa. 36. num. 1. pa. 81. cap. 15.
- Et si dimiserit eos ieiunos, &c.* Pane cœlesti egemus, vt non deficiamus in via. Vide pa. 188. num. 4. vsque ad finem cap.
- Dom. 7. post Pentec.*

A fructibus

EVANGELIA.

A fructibus eorum cognoscetis eos. Vide de fructibus iustorum pa. 197. num. 1. & toto illo capite, & pa. 201. cap. 12. pa. 217. cap. 23

Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit, &c. Vide pa. 36. cap. 21. num. 1. & 2. pag. 109. num. 9. pa. 148. num. 15.

Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, &c. Vide de hoc fructu pa. 197. num. 1. & pag. 201. cap. 12. pa. 217. cap. 25.

Dom. 8. post Pentec.

Facite vobis amicos de mammona iniquitatis. Vide pa. 37. num. 1. & 2. vsque ad finem capituli, & pa. 40. num. 4. pa. 74. toto cap. 11. pa. 96. num. 1. pa. 146. num. 11. & sequentibus.

Dom. 9. post Pentec.

Videns civitatem fleuit super illam. Multo equius est vt nos ipsos desileamus vera pœnitentia. Vide pa. 210. num. 6. pa. 84. nu. 3. & sequentibus pa. 147. num. 13. & 14

Et ingressus in templum cepit eijcere vendentes. Vide pa. 51. num. 9.

Dom. 10. post Pentec.

Duo homines ascenderunt in templum. Vide pag. 9. cap. 4. num. 4.

Vt orarent. Vide pa. 206. num. 5. pa. 70. cap. 9.

Ieiuno bis in sabbato. pa. 166. num. 4.

De humilitate vide pa. 39. num. 2. & pa. 40. initio pa. 139. num. 13. pa. 138. num. 6. & 7.

Publicanus autem à longè stans. Humilitas videri refugit. pa. 40. prope initium.

Dom. 12. post Pentec.

In lege quid scriptum est. In lege Dei semper meditandum pa. 206. num. 5.

Diliges Dominum Deum tuum, &c. pa. 208. n. 3. pa. 107. num. 5.

Accidit autem vt sacerdos quidam descenderet, &c. Similiter & leuita. Quid intersit inter Sacerdotem, & Leuitam vide pa. 98. cap. 1.

De caritate in omnes proximos exercenda vide pa. 38. num. 8. & 9.

Infundens vinum, & oleum. Vide de sacramentis pa. 96. num. 5. pa. 89. num. 1. & 2.

Dom. 13. post Pentec.

Ite, ostendite vos sacerdotibus. Docet legem ante omnia esse custodiendam. Vide pa. 60. num. 6.

Et cecidit in faciem ante pedes eius gratias agens. Quomodo grati esse debeamus erga Deum vide pa. 146. num. 11. & sequentibus.

Non est inuentus qui rediret & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Figura est Ecclesiæ ædificandæ ex gentibus, in qua Dec gratiæ agentur, & munera offerentur. pa. 33. num. 10. pa. 197. num. 2.

Dom. 14. post Pentec.

Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus? Vide pa. 201. num. 3. De fiducia quam habere debent Christiani. Vide pa. 130. nu. 4

Quærite ergo primum regnum Dei. Vide pa. 205. cap. 14.

Dominica 15. post Pentec.

Et ibant cum illo discipuli eius. Non satis est voce se discipulos testari, sed opere etiã testari debent. Vide pa. 109. num. 9. pag. 128. num. 24. pa. 148. num. 15.

Dom. 16. post Pentec.

Si licet sabbato curare? Opera quæ sabbato licebant, vide pa. 167. num. 7. & 8.

Qui se humiliat, exaltabitur. Ideo omnes magni fuerunt humiles. Vide pag. 39. num. 2. & sequentibus pa. 139. nu. 13. pag. 138. nu. 6. & 7.

Dom. 17. post Pentec.

In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & propheta. Vide pa. 38. num. 8. & 9. pa. 36. num. 1. pa. 37. num. 4.

Dom. 18. post Pentec.

Videns autem Iesus fidem illorum. De hac fide vide pa. 130. nu. 4.

Habet potestatem in terra dimittendi peccata. Vide pa. 63. cap. 5.

Dom. 19. post Pentec.

Congregauerunt omnes, quos inuenerunt. Tunc pluri Deo oblati sunt. Vide pa. 197. num. 2. & pa. 199. nu. 1. & 2. vide etiam pa. 33. nu. 10.

Dom. 21. post Pentec.

Sic & pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis, &c. Vide pa. 38. num. 8. & 9. pag. 36. num. 1. pa. 37. num. 4.

De misericordia in proximos exercenda vide pa. 74. cap. 11.

Dom. 22. post Pentec.

Cuius est imago hæc, &c. Qui deletam Dei imaginem habet, nõ est homo dicendus. pa. 139. n. 1.

Dom. 23. post Pentec.

Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur. Vide pa. 144. num. 3. & 4.

Cõfide filia, fides tua te saluã fecit. Vide p. 130. n. 4

Dom. 24. post Pentec.

Vide in. i. Domi. Aduentus de iudicio, & pag. 37. num. 1. & pa. 75. num. 5. & 6. & 7.

De communi Sanctorum, vnde multa ad singulos Sanctos de sumi poterunt.

De communi Apostolorum.

Apostolilapides templi. i. Ecclesiæ. pa. 86. nu. & 10.

I N D E X I N

& 10. In duodecim bobus maris a nei signifi-
cantur pa. 86. num. 9. Eorum mores cœle-
stes fuerunt. pa. 110. num. 11. Eorum pedes
veloces ad Euangelizandum. ibidem, & p.
112. num. 17. Iuxta Apostolorum doctrinā
perseuerantia, & fortitudo tenenda est, p. 81
n. 4 & 5. Significantur saphiro. p. 110. n. 11.
Apostoli edificatores Ecclesiæ, pag. 33. nu.
10. Prima fundamenta Ecclesiæ, & lapides
quadrati, pa. 40. num. 1. & 2.

De communi Euangelistarum.

Et misit illos binos. pa. 66. num. 2.

De communi martyrum.

De holocausto quod offerunt Deo marty-
res, vide multa pa. 137. num. 6. vsque ad. 9.
Eorum coronæ ex Christo sunt. pa. 63. n. 1.
Abneget se metipsum. Vide pa. 37. num. 2. pa. 41.
num. 7. & pa. 94. toto cap. 21.

De communi confessorum pontificum.

Prælati præire debent exemplo pa. 78. num. 5
vide de eisdem pa. 42. num. 2. & 5. pag. 77.
cap. 13. toto De sanctitate sacerdotum vide
pa. 107. num. 4. & 5. pa. 109. vsque ad finem
cap. 7. pa. 111. nu. 5. & 6. sed propriè de San-
ctitate pontificum vide pa. 113. num. 8. vs-
que ad finem capituli. pa. 117. num. 8. vsque
ad finem cap. pa. 126. num. 17. vsque ad finem
cap. pa. 130. num. 4. & sequentibus. De pec-
catis pontificum vide multa pa. 159. cap. 7.
toto. Quantam vitæ puritatem Moses pu-
tauerit esse debere in pontifice, p. 154. n. 21.

Sini lumbi vestri præcincti. Si ad castitatem hoc
referatur vide. pa. 145. num. 6.

De communi doctorum.

Vide multa pa. 77. cap. 13. toto, & pa. 96. nu. 2.
& 3. & 4. & 5. Figurantur in bobus, & ma-
xina est eorum merces. pagin. 86. num. 10.
Abstinere debent à voluptatibus. pag. 199.
num. 2. Ipsi debent fermentare omnes ho-
mines. pa. 189. nu. 4. Ipsi sunt fenestræ tem-
pli. pa. 41. num. 8. & 9. Ipse sunt candelabrum.
pa. 74. num. 1. & 2. Pectusculum si-
bi seruare debent. pa. 148. nu. 16. & 17. & 18
Vos estis lux mundi. Vide pa. 41. num. 8. & 9.
Non potest ciuitas abscondi. Vide pa. 33. num. 12.
Sic luceat lux vestra coram hominibus. Vide pag.
37. nu. 1. & 2. Ne lateat bona voluntas. pag.
148. num. 15.

Et glorificent patrem vestrum. pa. 75. num. 7. & 8
Magnus vocabitur in regno cœlorum. pa. 86. num.
10. Ad cœsum non transitur nisi per labo-
reta bonorum operū, & per pœnitentiam.
pa. 35. num. 8.

Non veni soluere legem &c. Vide pa. 33. num. 9
De communi Virginum.

Vide pa. 41. num. 1. & sequentibus, & pag. 145.
num. 6.

Et quinque fatuæ. Vide pa. 109. num. 8 & 9,
Vigilate itaque quia nescitis diem, &c. Vide
pa. 147. num. 13. & 14.

In die S. Thomæ Apostoli

Vide supra Dominica in Octaua Paschæ,
In conuersione. S. Pauli.

Circumfulsit eum lux. Tunc conuertimur, cum
res huius sæculi cognoscimus vt sunt. Vide
pag. 205. num. 3.

Et omnis qui reliquerit domum, &c. Hæc omnia
Deo adolenda sunt igne caritatis. Vide pa.
145. num. 6. & 7. & 8.

In die Purificationis

Omne masculinum ad aperiens vuluam. pagin. 23.
num. 19

In die S. Barnabæ, & de communi Apostol.

Hoc est præceptum meum vt diligatis inuicem. Vi-
de multa de caritate Dei, & proximi pa. 38.
num. 8. & 9. pa. 36. num. 1. pa. 37. nu. 4. pa. 39
num. 3. pa. 139. num. 14. pa. 182. num. 2.

In vigilia S. Iohannis Baptistæ.

Fuit in diebus Herodis. pa. 104. num. 8.

Cum sacerdotio fungeretur Zacharias. pa. 30. nu. 10.

Sorte exijt vt incensum poneret. pa. 69. nu. 9. & 10.
& 15.

Altaris incensum. pa. 67. num. 1

In die S. Iohannis Bapt.

Quia nemo est in cognatione tua, &c. pa. 23. nu. 19.

In die S. App. Petri & Pauli.

Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.
Vide pag. 31. cap. 19. toto, in quo agitur de
ædificatione Ecclesiæ, & de eius dignitate.
Vide etiam pa. 41. cap. 24.

In die S. Mariæ Magdalene.

Fides tua te saluam fecit. Vide pa. 130. num. 4.
Septem dæmonia ex ea eiecta sunt fontes pec-
cato. um omnium. Vide pa. 160. nu. 3.

In die Transfigurationis.

Vide supra in Dominica. 2. Quadragesimæ.

In die Assumptionis S. Mariæ virginis.

Maria optimam partem elegit. Vide pa. 42. nu. 2.
& 3. & pa. 70. cap. 9. latè.

In die S. Michaelis.

De angelis vide multa pa. 65. toto cap. 7. Imitari
debemus eorum vitam, quia eorum so-
cij futuri sumus pa. 37. num. 2. & 4.

In die S. Francisci.

Iugum enim meum suauis est. pa. 117. num. 8.

In die SS. Apost. Simonis, & Iudæ.

E V A N G E L I A.

Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem. Vide Supra in die S. Barnabæ.

In die omnium Sanctorum.

Sanctorum victoriæ ex Christo sunt. pag. 63. num. 1. vide etiam eiusdem paginæ numerum quartum. Beatorum preces quantura omnibus profint, etiam non inuocantibus. pa. 217. num. 2. De illis vide multa pag. 41. num. 9. pa. 82. num. 6. & sequentibus. pa. 60. nu. 5. & sequentibus. pa. 63. num. 4. De beatorum sollemnitate vide pa. 207. cap. 16. pag. 193. num. 4. & 5. pa. 40. num. 4. pa. 41. num. 6. pa. 171. num. 19. pa. 217. cap. 23. pa. 171. nu. 16. pa. 35. num. 6. & 8. pa. 36. num. 1. pag. 37. num. 3. & 4. Significatur in templo. pag. 32. num. 2. & 1. pag. 40. num. 4. pag. 41. num. 6. in die dati ignis. pag. 212. nu. 3. in diebus fortium pa. 214. cap. 20. in septimo anno. pag.

217. cap. 23. & in Iubilæo. pagin. 220. cap. 15. Cōtinet vniuersitatem bonorum omnium. pa. 34. num. 3. Semper sui similis est, nec varietatem recipit. pa. 36. num. 13. Non potest bene in hac vita cognosci. pa. 37. nu. 3. Non potest haberi nisi per patientiam, & perseverantiam in bonis operibus. pa. 36. num. 10. & sequentibus.

Beati qui lugent. pa. 138. num. 10. & 11. pa. 41. nu. 5. & 6.

Beati misericordes. Vide pag. 74. toto. cap. 11. & pa. 96. nu. 1. pa. 146. num. 11. & sequentibus.

Beati qui persecutionem patiuntur, &c. pa. 34. nu. 1. pa. 71. num. 3. & 4.

Mercēs vestra copiosa est in cælis. pag. 34. num. 3. pag. 86. num. 10.

De virtutibus, quæ in hoc Euangelio traduntur, vide. pa. 39. cap. 22.

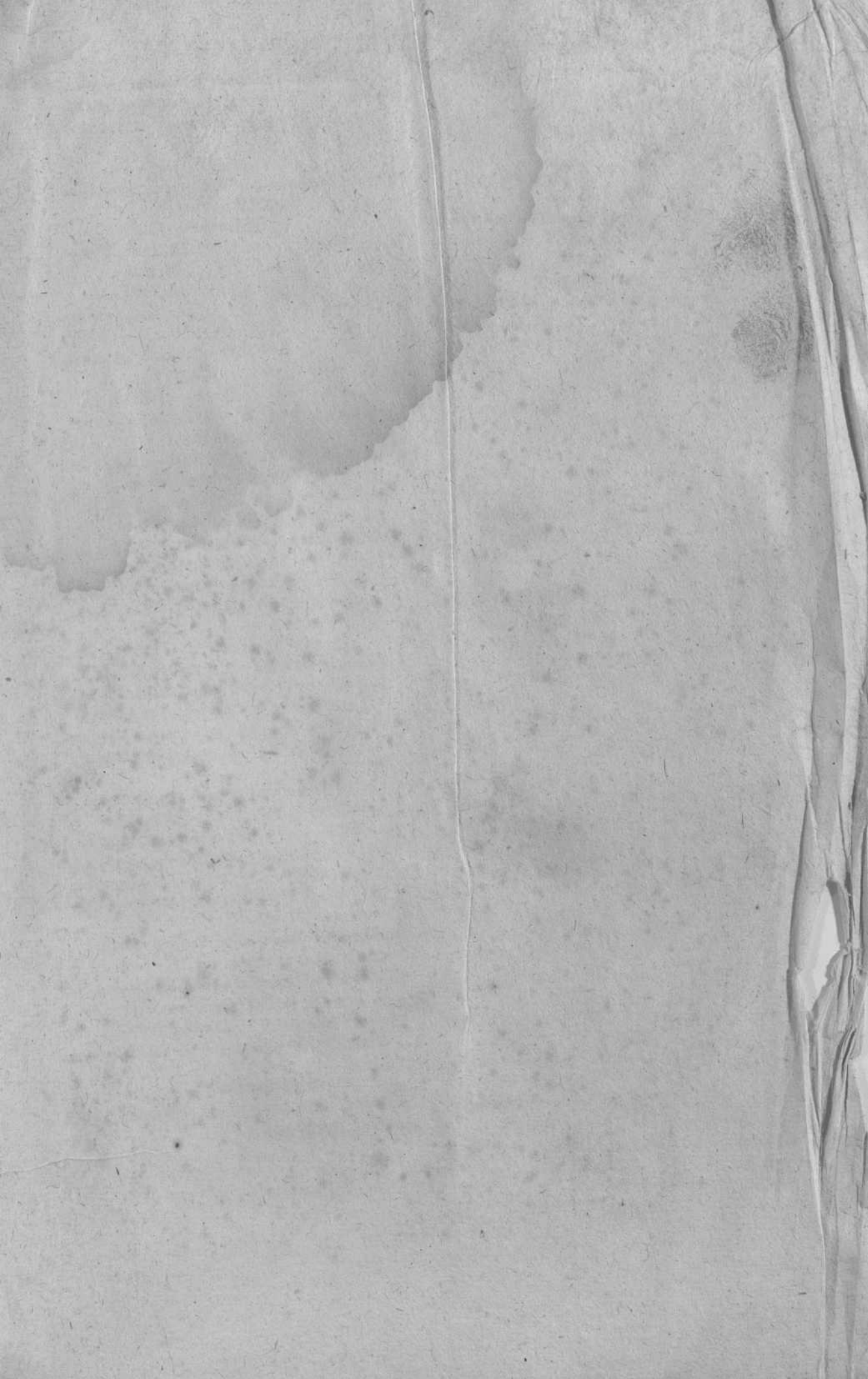
F I N I S.

REVUE GÉNÉRALE

Les auteurs ont eu l'intention de donner une vue d'ensemble de la situation économique et sociale de la France à la fin du XVIIIe siècle. Ils ont étudié les sources les plus précieuses de l'époque, les archives, les livres, les mémoires, et ont essayé de les synthétiser dans une œuvre qui soit à la fois précise et accessible. Leurs conclusions sont basées sur une connaissance approfondie de la matière et sur une méthode rigoureuse. Ils ont voulu montrer que la France de la fin du XVIIIe siècle n'était pas un pays en déclin, mais un pays qui se préparait à une grande révolution.

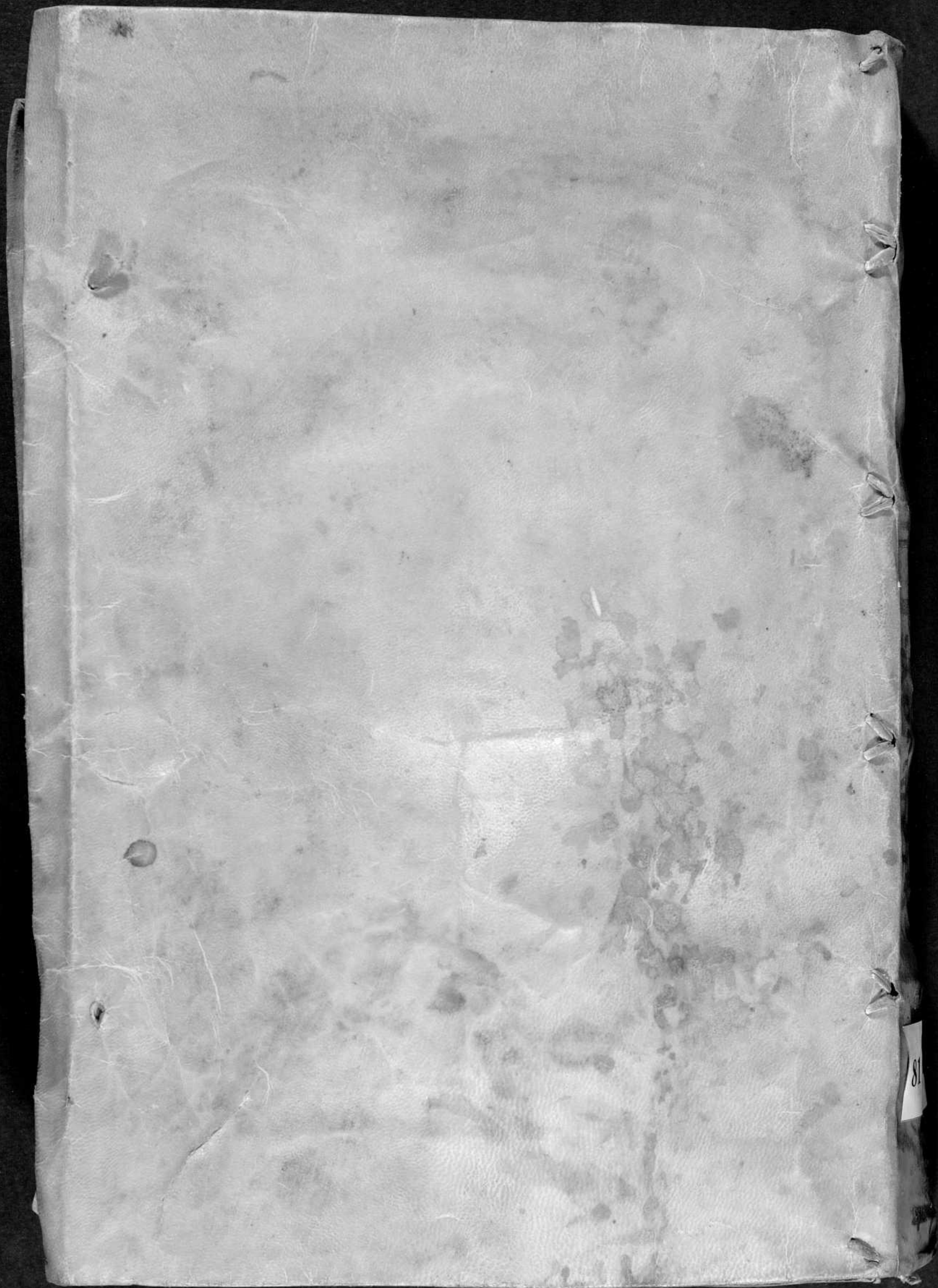
Les auteurs ont eu l'intention de donner une vue d'ensemble de la situation économique et sociale de la France à la fin du XVIIIe siècle. Ils ont étudié les sources les plus précieuses de l'époque, les archives, les livres, les mémoires, et ont essayé de les synthétiser dans une œuvre qui soit à la fois précise et accessible. Leurs conclusions sont basées sur une connaissance approfondie de la matière et sur une méthode rigoureuse. Ils ont voulu montrer que la France de la fin du XVIIIe siècle n'était pas un pays en déclin, mais un pays qui se préparait à une grande révolution.

81

18

81 (1-2)